

ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAY MESCİTLERİ

175040

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşe DENKNALBANT

402001003

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 16.05.2004

Tezin Savunulduğu Tarih: 23.06.2004

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İlknur KOLAY

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Ayla ÖDEKAN

**Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(M.Ü.)**

HAZİRAN 2004

ÖNSÖZ

Anadolu’da Türk Mimarlığı’nın XII. ve XIII. yüzyılları boyunca ticaretin gelişmesi ve yoğunluğuyla kervan yolları üzerinde, kervanların temel ihtiyaçlarını karşılayan konaklama tesisleri inşa edilmiştir.

İnşa edildikleri bölge ve dönemlere göre daha çok ribat, han gibi isimlerle tanınan bu tesisler sonraları yaygın olarak kervansaray adı ile adlandırılmıştır. Kervansaraylarda yiyecek, temizlik ve barınma gibi hizmetlerin verilmesinin yanında yolcuların ibadet edebilmesi için mescit mekanları da planlarda yer almıştır. “Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri” başlıklı çalışmada, kervansarayların zemin katında, yükseltilmiş bir mekan üzerinde ya da bağımsız olarak avlunun ortasında yer almış mescit mekanları plan içindeki konumları, mimari ve süsleme özellikleriyle, Anadolu öncesi mimari gelişim süreci de ele alınarak değerlendirilmiştir.

Tezin danışmanlığını yapan hocam Doç.Dr. İlknur Kolay’a yardımları ve yöntem konusundaki yönlendirmeleri için teşekkür ederim. Konu hakkındaki fikirlerini benimle paylaşan Prof.Dr. Ara Altun, Prof. Dr. Ataman Demir ve Prof.Dr. Selçuk Mülayim’e, fotoğraf arşivinden yararlandığım Prof.Dr. Oktay Aslanapa’ya teşekkürü bir borç bilirim. Kurt ve Hanna Erdmann’ın üç ciltlik Almanca kitabından gerekli çevirilerde yardımcı olan Ok.Dr. İlknur Yardım ve Dr. Haluk Çetinkaya’ya teşekkür ederim. Tezdeki yardımlarımdan dolayı Doç.Dr. Hüsamettin Aksu’ya , arkadaşlarım Öğr.Gör. Sevgi Parlak ve Araş.Gör. Ü.Melda Ermiş’e teşekkür ederim. Ayrıca, tezin çeşitli aşamalarındaki yardımları için Yrd. Doç.Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Tezin arazi çalışması sırasında, kataloğa aldığım bütün yapılara ulaşmamı sağlayan, yolculuklarda ve tezin ortaya çıkışında yanımda yer alarak beni maddi ve manevi her konuda destekleyen annem ve babam Emine-İsmet Denknalbant’a, abim Serdar Denknalbant’a teşekkür ederim.

İstanbul, Haziran 2004

Ayşe Denknalbant

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xii
ÖZET	xxi
SUMMARY	xxii

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi	1
1.2. Kervansaray Mimarisinin Gelişimi	3
1.3. Gelişim Çizgisinde Anadolu Dışındaki Kervansaraylarda Mescit Mekanları	8
1.4. Anadolu Selçuklu Dönemi Ticaret Ortamı ve Anadolu Selçuklu Kervansarayları	15
1.5. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mescit Bölümü	20

2. KATALOG

2.1. II.Kihçarşlan Kervansarayı	37
2.2. Obruk Hanı	40
2.2.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	40
2.2.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	43
2.2.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	43
2.2.4. Mescit	43
2.2.4.1. Genel Planı	43
2.2.4.2. Alt Yapı	43
2.2.4.3. Üst Yapı	46
2.2.4.3.1. Dış Cepheler	46
2.2.4.3.2. İç Cepheler	46
2.2.4.3.3. Mihrap	49
2.2.4.3.4. Pencereleler	49
2.2.4.3.5. Kapı	49
2.2.4.3.6. Üst Örtü	52
2.2.4.4. Malzeme-Teknik	52
2.2.4.5. Devşirme Malzeme	52
2.3. Altınapa Kervansarayı	57
2.3.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	57
2.3.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	59
2.3.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	59
2.3.4. Mescit	59
2.4. Kızılören Hanı	65
2.4.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	65
2.4.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	65
2.4.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	68
2.4.4. Köşk Mescit	68

2.4.4.1. Genel Planı	68
2.4.4.2. Alt Yapı	71
2.4.4.2.1. Tonoz	71
2.4.4.2.2. Kemerler	71
2.4.4.2.3. Ayaklar	71
2.4.4.3. Üst Yapı	74
2.4.4.3.1. Dış Cepheler	74
2.4.4.3.2. İç Cepheler	74
2.4.4.3.3. Mihrap	74
2.4.4.3.4. Pencere	77
2.4.4.3.5. Kapı	77
2.4.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahınlığı	80
2.4.4.3.7. Üst Örtü	80
2.4.4.3.8. Merdiven	83
2.4.4.3.9. Çeşme	83
2.4.4.4. Malzeme-Teknik	83
2.5. Belbaşı Hanı	86
2.5.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	86
2.5.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	86
2.5.3. Mescit	86
2.5.3.1. Genel Planı	86
2.5.3.2. Alt Yapı	86
2.5.3.3. Üst Yapı	88
2.5.3.3.1. Üst Örtü	88
2.6. Kuruçeşme Hanı	89
2.6.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	89
2.6.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	89
2.6.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	91
2.6.4. Mescit	91
2.6.4.1. Genel Planı	91
2.6.4.1.1. Dış Cepheler	91
2.6.4.1.2. İç Cepheler	94
2.6.4.1.3. Mihrap	94
2.6.4.1.4. Üst Örtü	97
2.6.4.2. Malzeme-Teknik	97
2.6.4.3. Devşirme Malzeme	97
2.7. Ertokuş Han	98
2.7.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	98
2.7.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	98
2.7.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	100
2.7.4. Mescit	100
2.7.4.1. Genel Planı	100
2.7.4.1.1. Dış Cepheler	100
2.7.4.1.2. İç Cepheler	103
2.7.4.1.3. Mihrap	103
2.7.4.1.4. Üst Örtü	106
2.7.4.3. Malzeme-Teknik	106
2.8. Aksaray Sultan Han	107
2.8.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	107
2.8.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	110

2.8.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	111
2.8.4. Köşk Mescit	111
2.8.4.1. Genel Plan	111
2.8.4.2. Alt Yapı	114
2.8.4.2.1. Tonoz	114
2.8.4.2.2. Ayaklar	114
2.8.4.2.3. Kemerler	114
2.8.4.3. Üst Yapı	117
2.8.4.3.1. Dış Cepheler	117
2.8.4.3.1.1. Dış Cephede Rozetler	123
2.8.4.3.2. İç Cepheler	123
2.8.4.3.3. Mihrap	126
2.8.4.3.4. Pencereler	126
2.8.4.3.5. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı	129
2.8.4.3.6. Üst Örtü	129
2.8.4.3.7. Merdiven	130
2.8.4.4. Çeşme	130
2.8.4.5. Kervansarayın Ana Kitle ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	130
2.8.4.6. Malzeme-Teknik	132
2.9. Alara Han	134
2.9.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	134
2.9.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	137
2.9.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	137
2.9.4. Mescit	137
2.9.4.1. Genel Planı	137
2.9.4.1.1. Dış Cepheler	139
2.9.4.1.2. İç Cepheler	139
2.9.4.1.3. Mihrap	139
2.9.4.1.4. Kapı	142
2.9.4.1.5. Üst Örtü	142
2.9.4.2. Mescit Olarak Tanımlanan Diğer Mekan	142
2.9.4.3. Malzeme-Teknik	144
2.10. Derebucak Tol Han	145
2.10.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	147
2.10.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	147
2.10.3. Mescit	147
2.10.3.1. Mescit Kitabesi	149
2.11. Kayseri Tuzhisarı Sultan Han	150
2.11.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	150
2.11.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	153
2.11.3. Yapıyla İlgili Araştırmalar	153
2.11.4. Köşk Mescit	156
2.11.4.1. Genel Planı	156
2.11.4.2. Alt Yapı	156
2.11.4.2.1. Tonoz	156
2.11.4.2.2. Ayaklar	156
2.11.4.2.3. Kemerler	156
2.11.4.3. Üst Yapı	161
2.11.4.3.1. Dış Cepheler	161
2.11.4.3.1.1. Dış Cephede Rozetler	164

2.11.4.3.2. İç Cepheler	167
2.11.4.3.3. Mihrap	167
2.11.4.3.4. Pencereler	170
2.11.4.3.5. Kapı	175
2.11.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Saharlığı	175
2.11.4.3.7. Üst Örtü	177
2.11.4.3.8 Merdiven	177
2.11.4.4.Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	177
2.11.4.5. Malzeme-Teknik	179
2.12. Şerefza (Şarapsa) Han	180
2.12.1.Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	180
2.12.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	180
2.12.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	183
2.12.4. Mescit	183
2.12.4.1. Genel Planı	183
2.12.4.1.1. Dış Cepheler	183
2.12.4.1.2. İç Cepheler	186
2.12.4.1.3. Mihrap	189
2.12.4.1.4. Kapı	189
2.12.4.1.4.1. Mescit Kitabesi	189
2.12.4.1.5. Üst Örtü	192
2.12.4.1.6. Merdiven	192
2.12.4.2. Malzeme-Teknik	192
2.12.4.3. Devşirme Malzeme	192
2.13. Sadeddin (Zazadin) Han	196
2.13.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	196
2.13.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	198
2.13.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	198
2.13.4. Mescit	201
2.13.4.1. Genel Planı	201
2.13.4.2. Alt Yapı	201
2.13.4.3. Üst Yapı	201
2.13.4.4. Mihrap	204
2.13.4.5. Üst Örtü	204
2.13.4.6. Merdiven	206
2.13.4.7. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle Olan İlişkisi	206
2.13.4.8. Malzeme-Teknik	206
2.14. Kargı Han	207
2.14.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	207
2.14.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	209
2.14.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	211
2.14.4. Mescit	211
2.14.4.1. Genel Plan	211
2.14.4.1.1. Dış Cepheler	211
2.14.4.1.2. İç Cepheler	214
2.14.4.1.3. Üst Örtü	214
2.14.4.1.4. Merdiven	216
2.14.4.2. Malzeme-Teknik	216

2.15. Sarı Han	217
2.15.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	217
2.15.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	220
2.15.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	222
2.15.4. Mescit	222
2.15.4.1. Genel Planı	222
2.15.4.2. Alt Yapı	222
2.15.4.3. Üst Yapı	222
2.15.4.3.1. Dış Cepheler	222
2.15.4.3.2. İç Cepheler	225
2.15.4.3.3. Mihrap	225
2.15.4.3.4. Pencere	228
2.15.4.3.5. Mescit Kapısı	228
2.15.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı	230
2.15.4.3.7. Üst Örtü	230
2.15.4.3.8. Merdiven	230
2.15.4.4. Kervansarayın Ana Kitle ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	233
2.15.4.5. Malzeme-Teknik	233
2.16. Ağzıkara Han (Hoca Mesud Kervansarayı)	234
2.16.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	234
2.16.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	237
2.16.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	240
2.16.4. Köşk Mescit	240
2.16.4.1. Genel Plan	240
2.16.4.2. Alt Yapı	240
2.16.4.2.1. Tonoz	240
2.16.4.2.2. Kemerler	240
2.16.4.2.3. Ayaklar	243
2.16.4.3. Üst Yapı	243
2.16.4.3.1. Dış Cepheler	243
2.16.4.3.2. İç Cepheler	243
2.16.4.3.3. Mihrap	246
2.16.4.3.4. Pencere	246
2.16.4.3.5. Kapı	249
2.16.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı	249
2.16.4.3.7. Üst Örtü	249
2.16.4.3.8. Merdiven	252
2.16.4.4. Malzeme-Teknik	252
2.17. Karatay Han	254
2.17.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	254
2.17.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	297
2.17.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	259
2.17.4. Mescit	259
2.17.4.1. Genel Planı	259
2.17.4.1.1. Dış Cepheler	262
2.17.4.1.2. İç Cepheler	262
2.17.4.1.3. Mihrap	262
2.17.4.1.4. Pencere	264
2.17.4.1.5. Mescit Kapısı	264
2.17.4.1.6. Üst Örtü	267

2.17.4.1.6.1 Tromplar	270
2.17.4.1.6.2. Rozetler	270
2.17.4.1.6.3. Kubbe	270
2.17.4.2. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	273
2.17.4.3. Kervansarayın Vakfiyesi	273
2.17.4.4. Malzeme-Teknik	275
2.18. İshaklı Kervansarayı (Sahip Ata Kervansarayı)	276
2.18.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	276
2.18.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	278
2.18.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	280
2.18.4. Köşk Mescit	280
2.18.4.1. Genel Planı	280
2.18.4.2. Alt Yapı	282
2.18.4.2.1. Tonoz	282
2.18.4.2.2. Ayaklar	282
2.18.4.2.3. Kemerler	285
2.18.4.3. Üst Yapı	285
2.18.4.3.1. Dış Cepheler	285
2.18.4.3.2. İç Cepheler	291
2.18.4.3.3. Mihrap	293
2.18.4.3.4. Pencereler	296
2.18.4.3.5. Kapı	296
2.18.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahaneliği	299
2.18.4.3.7. Üst Örtü	301
2.18.4.3.8. Merdiven	301
2.18.4.4. Kervansarayın ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	304
2.18.4.5. Malzeme-Teknik	304
2.18.4.6. Devşirme Malzeme	304
2.19. Ak Han	307
2.19.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri	307
2.19.2. Mescidin Konumu ve ana Kitleyle İlişkisi	310
2.19.3. Yapıyla İlgili Araştırmalar	310
2.19.4. Mescit	313
2.19.4.1. Genel Planı	313
2.19.4.2. Alt Yapı	313
2.19.4.3. Üst Yapı	313
2.19.4.3.1. Dış Cepheler	313
2.19.4.3.2. İç Cepheler	316
2.19.4.3.2.1. Mihrap Hakkında	316
2.19.4.3.3. Pencereler	319
2.19.4.3.4. Mescit Kapısı	319
2.19.4.3.5. Üst Örtü	321
2.19.4.3.6. Merdiven	321
2.19.4.4. Malzeme-Teknik	321
2.19.4.5. Devşirme Malzeme	323
2.20. Kesikköprü Kervansarayı	324
2.20.1. Kervansarayın Mimari ve süsleme Özellikleri	324
2.20.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar	327
2.20.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi	329
2.20.4. Mescit	329

2.20.4.1. Genel Planı	329
2.20.4.1.1 Dış Cepheler	329
2.20.4.1.2. İç Cepheler	332
2.20.4.1.3. Mihrap	332
2.20.4.1.4. Nişler	335
2.20.4.1.5. Pencereleler	338
2.20.4.1.6. Kapı	338
2.20.4.1.7. Üst Örtü	338
2.20.4.2. Kervansarayın Ana Kitleli ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri	338
2.20.4.3. Malzeme-Teknik	341
2.20.4.4. Devşirme Malzeme	341

3.DEĞERLENDİRME

3.1. Mescitlerin Konumları ve Ana Kitleyle İlişkileri	342
3.1.1. Alt Yapı Üzerinde Yükseltilmiş ve Kervansaraya Bağlantılı Mescitler	342
3.1.2. Alt Yapı Üzerinde Yükseltilmiş ve Bağımsız Mescitler	342
3.1.3. Kervansarayla Bağlantılı ve Zemin Katta Yer Alan Mescitler	343
3.2. Mescitlerin Genel Planları	344
3.3. Alt Yapılar	344
3.3.1. Tonozlar	344
3.3.2. Kemerler	344
3.3.3. Ayaklar	345
3.4. Cepheler	346
3.4.1. Dış Cepheler	346
3.4.2. İç Cepheler	347
3.4.2.1. Nişler	347
3.5. Mihraplar	348
3.5.1. Çerçeve İçindeki Mihraplar	348
3.5.1.1. Dikdörtgen Çerçeveli ve Bordüre Sahip Mihraplar	348
3.5.1.2. Sivri Kemer Çerçeveli ve Bordüre Sahip Mihraplar	348
3.5.1.3. Mukarnas Kavsara	348
3.5.1.4. Niş Yarım Kubbesinde Mukarnas Dışında Süsleme	349
3.5.1.5. Niş İçinde Süsleme-Silme	349
3.5.1.6. Mihrapta Rozet	349
3.5.1.7. Sütunçeler	350
3.5.1.8. Köşelik	350
3.5.1.9. İki Nişin İç İçe Yerleştirildiği mihraplar	351
3.5.2. Mihrap Açıklıkları Planı	351
3.5.3. Mihrap açıklığı silmelerle Hareketlendirilmiş Olanlar	351
3.5.4. Dış Cephede Mihrap Çerçevesi	352
3.5.5. Niş Şeklindeki Mihraplar	352
3.5.6. Mihrapları Olmayan Mescitler	352
3.6. Pencereleler	352
3.6.1. Dikdörtgen Çerçeve İçinde ve Bordürlere Sahip Pencereleler	352
3.6.1.1. Mukarnas Kavsara	353
3.6.1.2. Lento	353
3.6.1.3. Köşe Sütunçeleri	353
3.6.2. Kare-Dikdörtgen Açıklıklı Pencereleler	353

3.6.3. Mazgal Pencere	354
3.7. Kapılar	354
3.7.1. Dikdörtgen Çerçeve İçinde ve Bordüre Sahip Kapılar	354
3.7.1.1. Mukarnas Kavsara	355
3.7.1.2. Sütunçeler	355
3.7.1.3. Köşelik ve Gülçeler	355
3.7.1.4. Lentolar	356
3.7.2. Dikdörtgen Kapı Açıklıkları	356
3.7.3. Kapı Açıklıkları ve Kemerleri	357
3.8. Üst Örtüler	357
3.8.1. Tonozlar	357
3.8.2. Kubbeler	357
3.8.3. Kubbe-Tonozlar	358
3.9. Üst Örtüye Geçiş Öğeleri	358
3.9.1. Tromplar	358
3.9.2. Türk Üçgeni	359
3.10. Merdivenler	359
3.10.1. Çift Taraftan Çıkışlı Merdivenler	359
3.10.2. Tek Çıkışlı Merdivenler	360
3.10.3. Taç Kapının Üzerine Yerleştirilmiş Merdivenler	361
3.11. Çatıya Çıkış/Ezan Sahanlığı	361
3.11.1. Mescit Mekanının İçinden Açılan	361
3.11.2. Kapı Önündeki Sahanlık	362
3.11.3. Kervansarayın Yüksek Bir Noktasının Kullanılması	362
3.12. Devşirme Malzeme	363
3.12.1. Dış Cephede	363
3.12.2. İç Cephede	364
3.13. Kervansaray Kitlesinin Dışında Ayrı Bir Bina Olarak İnşa Edilen Mescitler	365
3.13.1. Tercan Mama Hatun Kervansarayı-Camii	365
3.13.2. Kızılören Han'ın Yakınındaki Yapı	366
3.13.3. Afşin Eshab-ı Kehf Kervansarayı-Camii	367
3.14. Mescit Bölümleri Olması Muhtemel Kervansaraylar	370
3.15. Beylikler ve Osmanlı Dönemi Kervansaraylarında Mescit Mekanı	374
4. SONUÇ	382
KAYNAKÇA	387
EKLER	402
ÖZGEÇMİŞ	412

KISALTMALAR

Abb. : Abbildungen
Bkz. : Bakınız
Ç. : Çizim
Dp. : Dipnot
F./Fig. : Figür/ Figüre
H. : Hicri
M. : Miladi
No. : Numara
P. : Plan
Pl. : Plate
R. : Resim
Ş. : Şekil
T/Taf. : Tafel

TSMKA: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arşivi

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil.1.1.** Susa Ribatı (Aytaç, 2002: 854)
Şekil.1.2. El Asker Kervansarayı (Cezar, 1977: 195, R.153)
Şekil.1.3. Ribat-ı Melik (Esin, 1989: VI/c)
Şekil.1.4. Ribat-ı Zafarani (Cezar, 1977: 209, R.172)
Şekil.1.5. Ribat-ı Şeref (Aslanapa, 1997: 87)
Şekil.1.6. Anadolu'da Kervanyolları ve Anadolu Selçuklu Kervansarayları (Bektaş, 1999: 14)
Şekil.1.6a. Katalogta Yer Alan Kervansaraylar (Dönmez, 1995: 85)
Şekil.1.7. Harezmi Belevli Kervansarayı (Tolstow, 1953: 283)
Şekil.1.8. Harezmi Belevli Kervansarayı (Güran, 1976: 202)
Şekil.1.9. Keykubadiye'de Dört Kemerli Köşkün Planı (Aslanapa, 1964: P.1)
Şekil.1.10. Keykubadiye Köşkü (Sözen, 1990: 30)
Şekil.1.11. Keykubadiye Köşkü (Aslanapa, 1964: P.1a)
Şekil.1.12. Serre (Djerre) Ateşgahı (Erdmann, 1959: 17)
Şekil.1.13. Baku'de 18.yy.a ait Ateş Tapınağı (Erdmann, 1959: Abb.18)
Şekil.1.14. 7.yy. Ateş Tapınağından Çevrilmiş Yazd-i Khast Mescidi (Ettinghausen, 1969: Fig.B.)
Şekil.2.15. II.Kılıçarslan Kervansarayı Yıkılmadan Önceki Durumu (Aksaray Müzesi Arşivi)
Şekil.2.16. II.Kılıçarslan Kervansarayı Yıkılmadan Önceki Durumu (Aksaray Müzesi Arşivi)
Şekil.2.17. II.Kılıçarslan Kervansarayı Tuğla Örgü Kemer (Aksaray Müzesi Arşivi)
Şekil.2.18. Obruk Han ve Mescit Bölümünün Planı (Erdmann, 1961a: Taf.XIX)
Şekil.2.19. Obruk Han Genel
Şekil.2.20. Obruk Han, Mescit Alt Yapısı
Şekil.2.21. Obruk Han, Mescit, Doğu Cephesi
Şekil.2.22. Obruk Han, Mescit, Kuzey Cephesi
Şekil.2.23. Obruk Han, Mescit, Batı Cephesi
Şekil.2.24. Obruk Han, Mescit, Güney Cephesi
Şekil.2.25. Obruk Han, Mescit, Doğu İç Cephe
Şekil.2.26. Obruk han, Mescit, Kuzey İç Cephe
Şekil.2.27. Obruk Han, Mescit, Batı İç Cephesi
Şekil.2.28. Obruk Han, Mescit, Güney İç Cephesi ve Genel Görünüm
Şekil.2.29. Mihrap
Şekil.2.30. Mescit Pencereleri, Güney Cephe
Şekil.2.31. Mescit Penceresi, Batı Cephe
Şekil.2.32. Mescit Kapısı
Şekil.2.33. Güney Cephe Mihrabın Solundaki Pencere İçinde Devşirme Malzeme

- Şekil.2.34.** Güney Cephede Mihrabın Sağındaki Pencere İçinde Devşirme Malzeme
- Şekil.2.35.** Mescit Kapısının Üzerinde Devşirme Sütun Parçaları
- Şekil.2.36.** Mescidin Batı Cephesinde Devşirme Malzemeler
- Şekil.2.37.** Obruk Han Mescit, Alt ve Üst Yapılar (Çınar, 1985)
- Şekil.2.38.** Altınapa Kervansarayı, Mescit Alt ve Üst Yapılar (Erdmann, 1961a: Taf.I/1)
- Şekil.2.39.** Altınapa Kervansarayı (Demir, 1990b: 25)
- Şekil.2.40.** Altınapa Kervansarayı ve Önde Mescit Mekanı (O.Aslanapa Arş.)
- Şekil.2.41.** Altınapa Kervansarayı, Mescit Kuzey ve Doğu Cepheler (Erdmann, 1961a: Abb.5)
- Şekil.2.43.** Altınapa Kervansarayı, Mescit Doğu-Güney Cepheleri (Konyalı, 1964: 1024)
- Şekil.2.44.** Altınapa Kervansarayı Planı ve A-A Kesiti (Akok, 1973: 12, P.1; 13)
- Şekil.2.45.** Altınapa Kervansarayı , Mescit Kuzey Cephesi ve İç Mekan (Akok, 1973: 16, R.2)
- Şekil.2.46.** Altınapa Kervansarayı, Mescit Planı (Akok, 1973: 12. P.1)
- Şekil.2.47.** Kızılören Han, Mescit Mekanı (Erdmann, 1961a: Taf.III)
- Şekil.2.48.** Kızılören Han (Schneider, 2000: 171)
- Şekil.2.49.** Kızılören Han, Önde Mescit Mekanı (Erdmann, 1961a: Abb.48)
- Şekil.2.50.** Kızılören Han, Önde Mescit Mekanı
- Şekil.2.51.** Kızılören Han, Köşede Mescit Kapısı ve Merdivenler (Erdmann, 1961a: Abb.53)
- Şekil.2.52.** Kızılören Han, Mescit Alt Yapısı
- Şekil.2.53.** Kızılören Han Mescit Alt ve Üst Yapısı Restitüsyon Planı (Karaoğlu, 1998: 152, II.31)
- Şekil.2.54.** Kızılören Han, Mescit Kuzey Cephe
- Şekil.2.55.** Kızılören Han, Mescit Güney Cephe
- Şekil.2.56.** Kızılören Han, Mescit Batı Cephe
- Şekil.2.57.** Kızılören Han, Mescit Doğu Cephe
- Şekil.2.58.** Kızılören Han, Mescit, Kuzey Cephe ve Kuzeydoğu Köşe
- Şekil.2.59.** Kızılören Han, Mescit, Batı ve Güney Cepheler
- Şekil.2.60.** Kızılören Han, Mescit, Güney Cephe ve Mihrap
- Şekil.2.61.** Kızılören Han, Mescit, Güney Cephinin Çizimi (Karaoğlu, 1998: 144, II/7)
- Şekil.2.62.** Kızılören Han, Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.63.** Kızılören Han, Mescit Beşik Tonoz Üst Örtünün Dönüşleri
- Şekil.2.64.** Kızılören Han, mihrap (Demir, 1986c: 12)
- Şekil.2.65.** Kızılören Han, Mihrap Çizimi ve Kesiti (Bakırer, 1976: 268, Ş.14)
- Şekil.2.66.** Kızılören Han Mihrap (Erdmann, 1961a: Abb.14)
- Şekil.2.67.** Kızılören Han, Mihrap Günümüzdeki Durumu
- Şekil.2.68.** Kızılören Han, Mescit Kapısı
- Şekil.2.69.** Mescit Kapısı Çizimi ve Kesiti (Karaoğlu, 1998: 144, II/7)
- Şekil.2.70.** Kızılören Hna Mescit Kapısında Lento
- Şekil.2.71.** Kızılören Han Mescit Kapısından Ayrıntılar
- Şekil.2.72.** Kızılören Han, Mihrap Bordüründen Ayrıntı
- Şekil.2.73.** Kızılören Han, Mescidin Altındaki Çeşme Dış Cephe
- Şekil.2.74.** Kızılören Han, Mescidin Altındaki Çeşme İç Cephe

- Şekil.2.75.** Belbaşı Han, (Baş, 1996:159, R.119)
- Şekil.2.76.** Belbaşı Han, Mescit alt ve Üst Kat Planları (Baş, 1996:159, Ç.10-11)
- Şekil.2.77.** Belbaşı Han, (Baş, 1996:159, Ç.10-11)
- Şekil.2.78.** Kuruçeşme Han ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.I/3)
- Şekil.2.79.** Kuruçeşme Han (Demir, 1986d: 24)
- Şekil.2.80.** Kuruçeşme Han, Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.81.** Kuruçeşme Han Mescit Güney Cephe
- Şekil.2.82.** Kuruçeşme Han Mescit ve Üst Örtü
- Şekil.2.83.** Kuruçeşme Han Mescit Doğu Cephe, Pencere ve Nişler
- Şekil.2.84.** Kuruçeşme Han Mescit, Pencere
- Şekil.2.85.** Kuruçeşme Han Mescit Genel (Demir, 1986d: 25)
- Şekil.2.86.** Kuruçeşme Han Mescit Mihrap
- Şekil.2.87.** Mihrap Çizimi ve Kesiti (Bakırer, 1976: 266, Ş.12)
- Şekil.2.88.** Ertokuş Han ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.IV/3)
- Şekil.2.89.** Ertokuş Han
- Şekil.2.90.** Ertokuş Han Rölöve Plan ve Kesiti (Özbek, 1976: R.1, R.3)
- Şekil.2.91.** Ertokuş Han Mescit, Batı Cephe
- Şekil.2.92.** Ertokuş Han Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.93.** Ertokuş Han Mescit, Batı Cephe ve Kapı Açıklığı
- Şekil.2.94.** Ertokuş Han Mescit, Doğu Cephe ve Pencere
- Şekil.2.95.** Ertokuş Han Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.96.** Ertokuş Han Mescit, Kubbe
- Şekil.2.97.** Aksaray Sultan Han ve Mescidin Planı (Erdmann, 1961a: Taf.XI)
- Şekil.2.98.** Aksaray Sultan Han ve Mescidin Planı (Schneider, 2000: 185)
- Şekil.2.99.** Aksaray Sultan Han (Schneider, 2000: 183)
- Şekil.2.100.** Aksaray Sultan Han'ın Avlusunda Köşk Mescit
- Şekil.2.101.** Aksaray Sultan Han Köşk Mescit Alt Yapısı
- Şekil.2.102.** Aksaray Sultan Han Köşk Mescit, Batı ve Güney Cepheler
- Şekil.2.103.** Aksaray Sultan Han Köşk Mescit, (O.Aslanapa Arşivi)
- Şekil.2.104.** Aksaray Sultan Han Köşk Mescit, (Erdmann, 1961a: Abb.123)
- Şekil.2.105.** Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler (Erdmann, 1961a: Abb.132)
- Şekil.2.106.** Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler
- Şekil.2.107.** Köşk Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.108.** Köşk Mescit, Güney Cephe Ayrıntısı
- Şekil.2.109.** Köşk Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.110.** Köşk Mescit, Doğu Cephe Ayrıntısı
- Şekil.2.111.** Köşk Mescit, Güney Cephe Kenarlarında Bordürler, Kemerler, Mihrap Çerçevesi ve Rozet Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.21)
- Şekil.2.112.** Köşk Mescit, Doğu Cephe Kenarlarında Bordürler, Kemerler, Pencere Çerçevesi ve Rozet Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.21)
- Şekil.2.113.** Köşk Mescit Güney ve Doğu Cephedeki Rozetler
- Şekil.2.114.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe
- Şekil.2.115.** Köşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler İç Mekan
- Şekil.2.116.** Köşk Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, İç Mekan
- Şekil.2.117.** Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler İç Mekan
- Şekil.2.118.** Köşk Mescit, Doğu ve Kuzey Cepheler, İç Mekan
- Şekil.2.119.** Köşk Mescit, Mihrap (Bakırer, 1976: L.XXXI, R.67)
- Şekil.2.120.** Köşk Mescit, Mihrap (Bakırer, 1976: L.XXXI, R.67)
- Şekil.2.121.** Köşk Mescit, Mihrap
- Şekil.2.122.** Köşk Mescit, Doğu Cephede Pencere

- Şekil.2.123.** Köşk Mescit, Kesit (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Dosya no.68.01.01/1)
- Şekil.2.124.** Köşk Mescit, Üst Örtü (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.25)
- Şekil.2.125.** Köşk Mescit, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Dosya no.68.01.01/1, 1957-R.97)
- Şekil.2.126.** Köşk Mescit Onarım Esnasında (İlter, 1969: R.3)
- Şekil.2.127.** F.Erten'in Alara Han Planı (Yavuz, 1969: 18)
- Şekil.2.128.** Alara Han (Erdmann, 1961a: Taf.XXXII/1)
- Şekil.2.129.** Alara Han, Lloyd ve Rice'nin Planı (Yavuz, 1969: 20)
- Şekil.2.130.** Alara Han, Mescit Mekanı plan Restitüsyonu (Yavuz, 1969: 3)
- Şekil.2.131.** Alara Han, Plan Restitüsyonu (Yavuz, 1969: 3)
- Şekil.2.132.** Alara Han
- Şekil.2.133.** Alara Han, Mescit Doğu Cephesi ve Kapısı
- Şekil.2.134.** Alara Han, Mescit Güney ve Batı Cepheler
- Şekil.2.135.** Alara Han, Mescit Kuzey ve Doğu Cepheler
- Şekil.2.136.** Mescit, Mihrap (Yavuz, 1969: 20)
- Şekil.2.137.** Mescit Mihrabın Günümüzdeki Durumu
- Şekil.2.138.** Mescit Kapısı
- Şekil.2.139.** Girişin Solundaki Çeşme Eyvanı
- Şekil.2.140.** Alara Han Çeşme Eyvanının Üzerindeki Mekan Kalıntıları (Yavuz, 1969: 272, 18)
- Şekil.2.141.** Alara Han, Çeşme Eyvanı Üzerindeki Mekan Kalıntısı
- Şekil.2.142.** Mescit Mekanının Üst Örtüsü Beşik Tonoz
- Şekil.2.143.** Mescidin Doğu Cephesi Üzerinde Taşçı İşaretleri
- Şekil.2.144.** Derebucak Tol Han ve Mescit (Kunduracı, 2001: 490)
- Şekil.2.145.** Derebucak Tol Han (Kunduracı, 2001: 492, R.2)
- Şekil.2.146.** Derebucak Tol Han Mescit Kitabesi (Kunduracı, 2001: 493, R.4)
- Şekil.2.147.** Kayseri Sultan Han ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.XII)
- Şekil.2.148.** Kayseri Sultan Hanı ve Mescidi Plan Rölövesi (Akok, 1969:27, P.1)
- Şekil.2.149.** Kayseri Sultan Hanı ve Mescidi (Akok, 1969:26, P.1a)
- Şekil.2.150.** Kayseri Sultan Hanı Mescit Planı ve Görünüşleri (Akok, 1969:31, P.6)
- Şekil.B.151.** Kayseri Sultan Han, Plan ve Kesiti (Schneider, 2000: 189)
- Şekil.B.152.** Kayseri Sultan Han, (Gabriel, 1921: Fig.64)
- Şekil.B.153.** Kayseri Sultan Han, Kesit (Akok, 1969: P.2)
- Şekil.B.154.** Mescit Planı (Gabriel, 1931: Fig.63)
- Şekil.B.155.** Kayseri Sultan Han, Mescit Kesit (Gabriel, 1931: Fig.61)
- Şekil. 2.156.** Köşk Mescit, Avludaki Konumu
- Şekil. 2.157.** Köşk Mescit, Alt Yapı Tonoz ve Kemerleri
- Şekil. 2.158.** Köşk Mescit Tonoz ve Ayak
- Şekil. 2.159.** Köşk Mescit, Kuzey Kemerden Ayrıntı
- Şekil. 2.160.** Köşk Mescit, Doğu Kemerden Ayrıntı, Ejder Çifti
- Şekil. 2.161.** Köşk Mescit, Güney Cephe Kemer Ayrıntısı, Ejder Çifti
- Şekil. 2.162.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe
- Şekil. 2.163.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Kapının solunda (1), Sağında (2) ve Ortasındaki (3) Rozet Ayrıntıları
- Şekil.B.164.** Köşk Mescit Kuzey Cephedeki Rozetler ve Mescidin Kenar Bordürlerindeki Küçük Rozetler (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.87)
- Şekil.2.165.** Köşk Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.166.** Köşk Mescit, Doğu Cephe, Kenar Bordürü ve Kemer Ayrıntısı

- Şekil.2.167.** Köşk Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.168.** Köşk Mescit, Güney Cephe, Kenar bordürü ve Kemer Ayrıntısı
- Şekil.2.169.** Köşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler
- Şekil.2.170.** Köşk Mescit, Batı Cephe Ayrıntı
- Şekil.B.171.** Köşk Mescit, kuzey Cephe Kenar Bordürü ve Kapı Bordürü Ayrıntısı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf. 85)
- Şekil.B.172.** Köşk Mescit, Kapı, Kapı sütunçesi ve Rozet çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.88, 90)
- Şekil.B.173.** Köşk Mescit, Doğu Cephe Köşe Sütunçesi, Kenar Bordürü, Pencere ve Kemer Çizimleri (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.84)
- Şekil.B.173a.** Köşk Mescit Doğu Kemer Çizimi (Dönmez, 1995: Ç.56)
- Şekil.B.173b.** Köşk Mescit Doğu Kemerde Ejder Çifti (Dönmez, 1995: Ç.55)
- Şekil.B.174.** Köşk Mescit, Güney Cephe Kenar Bordürü ve Kemer Ayrıntısı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.85)
- Şekil.B.174a.** Köşk Mescit Güney Kemer Çizimi ve Ejder Çifti (Dönmez, 1995: Ç.57-58)
- Şekil.B.174b.** Köşk Mescit Güney Cephe Kemer Ucunda Ejder Başı (Dönmez, 1995: 59)
- Şekil.B.175.** Köşk Mescit, Batı Cephe, pencere ve Kemer Ayrıntısı (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.84)
- Şekil.2.176.** Köşk Mescit, İç Mekan Güney ve Doğu Cepheler
- Şekil.2.177.** Köşk Mescit, İç Mekan Güney ve Batı Cepheler
- Şekil.2.178.** Köşk Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler
- Şekil.2.179.** Köşk Mescit, Kuzey Cephede Çatıya Çıkış Kapısı
- Şekil.2.180.** Köşk Mescit, Mihrap (Erdmann, 1961a: Abb.154)
- Şekil.2.181.** Köşk Mescit, Mihrap
- Şekil.2.182.** Köşk Mescit, Mihrapta Bordür ve Köşelik
- Şekil.2.183.** Köşk Mescit, Mihrap Ayrıntı
- Şekil.B.184.** Mihrap Çizimi ve Kesiti (Bakırer, 1976: Ş.29)
- Şekil.B.185.** Mihrap, Köşelik ve küçük bitkisel Rozetler (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.90)
- Şekil.B.186.** Mihrap, (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.89)
- Şekil.B.187.** Mihrabın Mukarnas Çizimleri ve Batı Pencere Alınlığı (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.89, 87)
- Şekil.2.188.** Köşk Mescit, Batı Cephede Pencere
- Şekil.2.189.** Köşk Mescit, Batı Cephede Pencere İçten
- Şekil.2.190.** Köşk Mescit, Doğu Cephede Pencere
- Şekil.2.191.** Köşk Mescit, Kuzey Cephede Kapı
- Şekil.2.192.** Köşk Mescit Üst Örtü
- Şekil.2.193.** Köşk Mescit, Üst Örtü ve Çatı Kenarındaki Frizler
- Şekil.2.194.** Köşk Mescidin Üst Örtüsü, Köşe
- Şekil.2.195.** Şerefza Han ve Mescit (Erdmann, 1961a: Taf.XXVIII/1)
- Şekil.2.196.** Şerefza Han (Schneider, 2000: 163)
- Şekil.2.197.** Şerefza Han, (Lloyd ve Rice, 1958: 46, Fig.22)
- Şekil.2.198.** Şerefza Han
- Şekil.2.199.** Hanın Doğu Ucunda Mescit Mekanı
- Şekil.2.200.** Mescit, Kuzey Cephe
- Şekil.2.201.** Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.202.** Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, İç Mekan
- Şekil.2.203.** Mescit, Doğu Cephe, İç Mekan

- Şekil.2.204. Mescit, Kapıdan Güneye Doğru İç Mekan
- Şekil.2.205. Mescit, Üst Örtü
- Şekil.2.206. Şerefza Han, Mescit Mihrap
- Şekil.2.207. Mescit, Mihrap Çizim ve Kesiti (Bakırer, 1976: 286, Ş.32)
- Şekil.2.208. Şerefza Han, Mescit Kapısı
- Şekil.2.209. Mescit Kapısı Çizimi (Lloyd ve Rice, 1955: 46, Fig.22)
- Şekil.2.210. Mescit Kapısı Üzerinde Kitabe
- Şekil.2.211. Mescit Mihrap Üzerindeki Devşirme Malzeme
- Şekil.2.212. Mescit Kuzey Cephenin Sağ ve Sol köşelerindeki Payandalarda Devşirme Malzeme
- Şekil.2.213. Mescit Merdivenleri
- Şekil.2.214. Sadeddin Han (Erdmann, 1961a: Taf.IV)
- Şekil.2.215. Sadeddin Han (Schneider, 2000: 179)
- Şekil.2.216. Sadeddin Han, Mescit Alt Yapısı ve Üst Katı (Erdmann, 1961a: Taf.IV)
- Şekil.2.217. Sadeddin Han
- Şekil.2.218. Sadeddin Han, Taç Kpı Üzerinde Mescit Mekanı (Demir, 1986a: 28)
- Şekil.2.219. Sadeddin Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit (Erdmann, 1961a: Abb.180)
- Şekil.2.220. Sadeddin Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit (Yetkin, 1962: CCLXXX/R.10)
- Şekil.2.221. Mescidin Konumu
- Şekil.2.222. Taç Kapı Üzerindeki Mescidin Günümüzdeki Durumu
- Şekil.2.223. Mihrap, (Bakırer, 1976: XXXV/R.75)
- Şekil.2.224. Mihrap (Bakırer, 1976: 284, Ş.30)
- Şekil.2.225. Mescidin ve Mihrabın Günümüzdeki Durumu
- Şekil.2.226. Mihrap Cephesi ve Bordürlerinin Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.96)
- Şekil.2.227. Mescit Merdivenleri
- Şekil.2.228. Mescit Merdivenleri, Ayrıntı
- Şekil.2.229. Kargı Han Plan ve Mescit Bölümü (Erdmann, 1961a: Taf.XXXI)
- Şekil.2.230. Kargı Han Planı, (Şaman, 1995: 305)
- Şekil.2.231. Kargı Han,
- Şekil.2.232. Kargı Han, Mescidin Avlu İçinde Konumu
- Şekil.2.233. Kargı Han, Mescit Batı Cephe, Kapı ve Pencere
- Şekil.2.234. Kargı Han, Mescit, Batı Cephe ve ç Mekan
- Şekil.2.235. Kargı Han, Mescit İç Mekan, Mihrap
- Şekil.2.236. Kargı Han, Mescit, Üst Örtü
- Şekil.2.237. Kargı Han, Plan (Demir, 1988: 11)
- Şekil.2.238. Sarı Han Planı ve Mescit (Erdmann, 1961a: Taf.XX)
- Şekil.2.239. Sarı Han, Mescit Plan ve Kesiti (Özgüç ve akok, 1958a: P.3)
- Şekil.2.240. Sarı Han
- Şekil.2.241. Sarı Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit (O.Aslanapa Arşivi)
- Şekil.2.242. Sarı Han, (Özgüç ve Akok, 1958a: P.3)
- Şekil.2.243. Sarı Han, Mescidin Konumu
- Şekil.2.244. Sarı Han, Mescit, Batı Cephede Mescit Kapısı
- Şekil.2.245. Sarı Han, Mescit Güney Cephe
- Şekil.2.246. Sarı Han, Mescit, Güney Cephe (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)
- Şekil.2.247. Sarı Han, Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, Köşede Çatıya Çıkış Kapısı
- Şekil.2.248. Sarı Han Mescit, Doğu Cephede Pencere, Tromplar

- Şekil.2.249.** Sarı Han Mescit, Mihrap, Sağda Desen Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)
- Şekil.2.250.** Sarı Han, Mescit Yenilenen Üst Örtü
- Şekil.2.251.** Sarı Han, Mescit Üst Örtü Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)
- Şekil.2.252.** Sarı Han, Onarımdan Önce, Taç kapımı Üzerinde Mescit Ve Üst Örtüsü (O.Aslanapa Arşivi)
- Şekil.2.253.** Sarı Han Mescit, Yenilenen Üst Örtü
- Şekil.2.254.** Sarı Han, Mescit Kapısı ve Bordür Çizimleri (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf70)
- Şekil.2.255.** Ağzıkara Han, Planı (Akok, 1956: R.1)
- Şekil.2.256.** Ağzıkara Han ve Avlusunda Mescit, Kesit (Akok, 1956: R.3)
- Şekil.2.257.** Ağzıkara Han, Rölöve (Akok, 1956: R.2)
- Şekil.2.258.** Ağzıkara Han, Köşk Mescidin Plan, Kesit ve Rölövesi (Akok, 1956: R.8)
- Şekil.2.259.** Ağzıkara Han
- Şekil.2.260.** Ağzıkara Han, Köşk Mescidin Konumu
- Şekil.2.261.** Ağzıkara Han, Köşk Mescidin Alt Yapı tonozu
- Şekil.2.262.** Ağzıkara Han, Köşk Mescit Alt Yapısı, Kemerler ve Tonozlar
- Şekil.2.263.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe Kapı ve Merdivenler
- Şekil.2.264.** Köşk Mescit, Batı Cephe, Pencere
- Şekil.2.265.** Köşk Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.266.** Köşk Mescit, Doğu Cephe, Pencere
- Şekil.2.267.** Köşk Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler
- Şekil.2.268.** Köşk Mescit, Batı Cephe, Çatıya Çıkış ve Pencere
- Şekil.2.269.** Köşk Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.270.** Köşk Mescit, Doğu Cephede Pencere ve Kuzey Cephede Kapı
- Şekil.2.271.** Köşk Mescit, Mihrap ve Mihrap ve Çizimi (Bakırer, 1976: 287, Ş.339)
- Şekil.2.272.** Köşk Mescit, Kuzey Cephede Kapı
- Şekil.2.273.** Köşk Mescit, Üst Örtü (Yavuz, 2002: 283)
- Şekil.2.274.** Köşk Mescit, Üst Örtü
- Şekil.2.275.** Köşk Mescit, Üst Örtü
- Şekil.2.276.** Köşk Mescit, Kuzey cephe, Friz ayrıntısı
- Şekil.2.277.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Merdiven
- Şekil.2.278.** Köşk Mescit, Ağzıkara Han Plan, (Erdmann, 1961a: Taf.XIII)
- Şekil.2.279.** Karatay Han Planı (Akalm, 1987)
- Şekil.2.280.** Karatay Han, Mescit (Akalm, 1987)
- Şekil.2.281.** Karatay Hanı, (Schneider, 2000: 191)
- Şekil.2.282.** Karatay Han
- Şekil.2.283.** Karatay Han, Avlu, Mescidin Konumu (Schneider, 2000: 193)
- Şekil.2.284.** Karatay Han, Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler
- Şekil.2.285.** Karatay Han, Mescit, Kuzey ve Doğu Cepheler
- Şekil.2.286.** Karatay Han, Mescit, Batı ve Güney Cepheler
- Şekil.2.287.** Karatay Han, Mescit, Güney ve Doğu İç Cepheler
- Şekil.2.288.** Karatay Han, Mescit Kapısı
- Şekil.2.289.** Mescit Kapısı, Sağ Köşe (Ögel, 1954: R.72)
- Şekil.2.290.** Karatay Han, Mescit Kapısı (Erdmann, 1961a: Abb.221)
- Şekil.2.291.** Karatay Han, Mescit kapısı, Sağ köşe
- Şekil.2.292.** Mescit Kapısı ve Bordürlerinin Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.106)

- Şekil.2.293.** Mescit, Güneydoğu Köşe Tromp, Üstte Mukarnas Geçiş Ögeleri
- Şekil.2.294.** Mescit, Güneydoğu Köşede Tromp
- Şekil.2.295.** Mescit, Güneydoğu Tromp (Doğu)
- Şekil.2.296.** Mescit, Güneydoğu Tromp (Güney)
- Şekil.2.297.** Mescit, Güneybatı Tromp (Batı)
- Şekil.2.298.** Mescit, Güneybatı Tromp (Güney)
- Şekil.2.299.** Mescit, Kuzeydoğu Tromp (Doğu)
- Şekil.2.300.** Mescit, Kuzeydoğu Tromp (Kuzey)
- Şekil.2.301.** Mescit, Kubbe, İçten
- Şekil.2.302.** Mescit, Kubbe, Dıştan
- Şekil.2.303.** Karatay Han, (Erdmann, 1961a: Taf.XVII)
- Şekil.2.304.** İshaklı Kervansarayı (Akok, 1974: P.1)
- Şekil.2.305.** İshaklı Kervansarayı, Mescidin Konumu ve Kesit (Akok, 1974: 2)
- Şekil.2.306.** İshaklı Kervansarayı Köşk Mescit, Alt ve Üst Kat Planları(Akok, 1974: 14, P.5)
- Şekil.2.307.** İshaklı Kervansarayı
- Şekil.2.308.** İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescidin Avludaki Konumu
- Şekil.2.309.** İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescidin Konumu
- Şekil.2.310.** İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescit, Alt Yapı Tonoz ve Kemerleri
- Şekil.2.311.** Köşk Mescit, Güney Cephe
- Şekil.2.312.** Köşk Mescit, Doğu Cephe
- Şekil.2.313.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe
- Şekil.2.314.** Köşk Mescit, Batı Cephe
- Şekil.2.315.** Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler
- Şekil.2.316.** Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler (Dinçer, 1968: R.73)
- Şekil.2.317.** Köşk Mescit, Doğu ve Kuzey Cepheler, İç Mekan
- Şekil.2.318.** Köşk Mescit, İç Mekan, Çökmüş Tonoz
- Şekil.2.319.** Köşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler
- Şekil.2.320.** Köşk Mescit, Mihrap
- Şekil.2.321.** Mihrap, (Bakırer, 1976: XLI/R.90)
- Şekil.2.322.** Mihrap, Çizim ve Kesiti(Bakırer, 1976: 292, Ş.38)
- Şekil.2.323.** Köşk Mescidin Doğu ve Batı Cephelerinin Rölövesi (Akok, 1974: 16, P.7)
- Şekil.2.324.** Köşk Mescidin Kuzey ve Güney Cephelerinin Rölövesi (Akok, 1974: 15, P.5)
- Şekil.2.325.** Köşk Mescidin B-B¹ Kesiti (Akok, 1974: 15, P.6)
- Şekil.2.326.** Doğu Cephede Pencere
- Şekil.2.327.** Kuzey Cephede Mescit Kapısı
- Şekil.2.328.** Doğu Cephede Pencere Üzerine Doğru Giden Basamak Kalıntıları
- Şekil.2.329.** Köşk Mescit, Doğu Cepheye Açılan Kapı ve Pencere Üzerindeki İzler (Dinçer, 1968: R.78)
- Şekil.2.330.** Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Merdivenin İzleri
- Şekil.2.331.** Köşk Mescit, Üst Örtü Günümüzdeki Durumu
- Şekil.2.332.** Köşk Mescit, Üst Örtü (Erdmann, 1961a: Abb.280)
- Şekil.2.333.** Mescit Kapısında (1), Doğu Cephede Pencere Kenarında (2) Devşirme Malzemeler, Güney Cephede (3) Bgün Yrinde Olmayan Parçalar (Dinçer, 1968: R.81)
- Şekil.2.334.** İshaklı Kervansarayı (Erdmann, 1961a: Taf.XXIII)
- Şekil.2.335.** Ak Han Planı, Mescit Alt ve Üst Kat Planları (Erdmann, 1961a: Taf.VII)

- Şekil.2.336.** Ak Han, Güneybatı Cephe (1) ve Kuzeydoğu Cephenin (2) Kesitleri (Demir, 1989: 34-35)
- Şekil.2.337.** Ak Han Güneybatı Cepheden Görünüş (O. Aslanapa Arş)
- Şekil.2.338.** Ak Han
- Şekil.2.339.** Ak Han, eyvan Üzerinde Mescit Mekanı (Erdmann, 1961a: Abb.86)
- Şekil.2.340.** Ak Han, Eyvan Üzerinde Mescit Mekanı
- Şekil.2.341.** Ak Han, Mescit Mekanı
- Şekil.2.342.** Ak Han, Alt Yapıyı Oluşturan Oda ve Eyvan
- Şekil.2.343.** Ak Han, Mescit, Kuzeydoğu Cephe ve Devşirme kapı (Erdmann, 1961a: Abb.89)
- Şekil.2.344.** Ak Han , Mescit Kuzeydoğu Cephe
- Şekil.2.345.** Ak Han, Mescit Güneydoğu Cephe
- Şekil.2.346.** Ak Han, Mescit, Güneybatı Cephe ve Pencereleler
- Şekil.2.347.** Ak Han, Mescit, Kuzeydoğu Cephe ve Mescit Kapısı
- Şekil.2.348.** Ak Han, Mescit Güneydoğu Cephe
- Şekil.2.349.** Ak Han, Mescit Güneybatı Cephe ve Pencereleler
- Şekil.2.350.** Ak Han, Mescit, Çökmüş Zemin
- Şekil.2.351.** Ak Han, Mescit Kubbeye Geçişte Türk Üçgenleri
- Şekil.2.352.** Ak Han, Mescit, Çökmüş, Kubbe
- Şekil.2.353.** Kesikköprü Kervansarayı, Plan ve Kesit (Özgüçve akok, 1958b: P.2)
- Şekil.2.354.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Planı (Özgüç ve Akok, 1958b: P.2)
- Şekil.2.355.** Kesikköprü Kervansarayı, (Erdmann, 1961a: Taf. VIII/2)
- Şekil.2.356.** Kesikköprü Kervansarayı
- Şekil.2.357.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Konumu ve Batı Cephesi
- Şekil.2.358.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Batı Cephesi (Erdmann, 1961a: Abb.106)
- Şekil.2.359.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Güney Cephe
- Şekil.2.360.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Doğu Cephesi
- Şekil.2.361.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Doğu ve Kuzey Cepheleler
- Şekil.2.362.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Doğu Cephe İçten
- Şekil.2.363.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Kuzey Cephe
- Şekil.2.364.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Batı Cephe ve Pencereleler
- Şekil.2.365.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Güney Cephe ve mihrap
- Şekil.2.366.** Mescit , Mihrap
- Şekil.2.367.** Mescit, Mihrap Ayrıntısı
- Şekil.2.368.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Mihrap Ayrıntısı
- Şekil.2.369.** Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Güney Cephede, Mihrabın Solunda Süsleme
- Şekil.2.370.** Mescit, Mihrabın Solundaki Niş
- Şekil.2.371.** Mescit, Mihrabın Sağındaki Niş
- Şekil.2.372.** Mescit Kapısı Üzerinde Devşirme Malzeme
- Şekil.2.373.** Mescit Kapısı İçinde Devşirme Malzeme
- Şekil.2.374.** Mescidin Üst Örtüsü
- Şekil.3.376.** Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Kervansarayı Restitüsyonu, Giriş Üzerinde Mescit (Özbilgen, 1970: V)
- Şekil.3.377.** Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı Köşk Mescidi (Çakırlar, 1974: 135)
- Şekil.3.378.** Rüstem Paşa Kervansarayı'nda Köşk Mescidin Yerine Yapılan Havuz (Çakırlar, 1970: V)
- Şekil.3.379.** Bursa Koza Hanı Köşk Mescidi (Anonim, 1983: 341)
- Şekil.3.380.** Bursa Fidan Hanı Köşk Mescidi (Cezar, 1985: 82, R.42)

ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAY MESCİTLERİ

ÖZET

Tez çalışmasında, Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilmiş kervansaray yapılarının mescit mekanları incelenmektedir. Katalogta ele alınan 20 yapıdan 4 tanesi avlu ortasında bağımsız köşk mescit olarak, 7'si oda, eyvan ya da tonoz üzerine yerleştirilerek yükseltilmiş mekanlar, 9 tanesi de kervansarayların genellikle giriş cephelerinde ve zemin katta yer almışlardır.

Çalışmanın başında, kervansaray yapılarının Anadolu öncesi mimari gelişim çizgisi ve Anadolu kervansarayları mescit mekanlarının öncüsü olabilecek örnekler incelenmiştir.

Anadolu'da Selçukluların sağladığı huzurlu ortamda ticaretin ve kervan yollarının gelişmesi, kervansarayların inşası ve yoğun olarak devamı etmesiyle ilgili olduğundan konunun boyutları içinde ele alınmıştır.

Mescit mekanlarının, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının planlarında aldıkları yerler farklılıklar göstermiş, zemin kata, taç kapı eyvanı, tonoz veya bir oda üzerine yerleştirilen örneklerden sonra ilgi çekici bir grubu da köşk mescitler oluşturmuştur. Bu yapıların kaynağı olarak, çalışmalarda genellikle dört ayaklı ve kemerli planlarına bağlanarak ateş tapınakları (char-tag) gösterilmiştir. Bu çalışmada, kaynaklardan bildiğimiz kadarıyla Anadolu'daki yapılardan önce ya da çağdaş örnekler yoktur. Bu haliyle de, köşk mescitler, Anadolu'ya özgü yapılardır.

Katalog bölümünde yapılar çizim, fotoğraf ve mimari-süsleme özellikleriyle verildikten sonra, mescit yapıları ayrı inşa edilen kervansaraylar, mescit mekanı bulunmayan veya günümüze ulaşmayan örnekler üzerinde durulmuştur. Değerlendirmede katalog verileri sistematik olarak tekrar ele alınmış, Osmanlı dönemi kervansaraylarındaki mescitler de bu bölümde yer almıştır.

THE MASJID CHAMBERS OF THE ANATOLIAN SELJUKS CARAVANSERAIS

SUMMARY

This work examines the masjid chambers of the caravanserais which were built in the Anatolian Seljuk period. At this study, there are 20 caravansarai buildings in the catalog; 4 of them are independent kiosk masjids in the center of the courtyards, 7 of them are on a room, iwan or vault as raised chambers and the others are at the ground level, usually in the plan of the main entrance side.

At the beginning of the study, the architectural development of the pre-Anatolian caravanserai buildings and former examples of the masjids chambers in these buildings were examined.

Development of the trade and caravan ways in the peaceful atmosphere of the Anatolian Seljuk period were considered related closely to the construction of the caravanserai buildings in this survey.

The places of the masjid chambers in the caravanserais of Anatolian Seljuk period have different locations in the plans. The masjid chambers take place near and over the main entrance iwan or as kiosk masjid in the middle of the courtyard which makes up the most attractive group. In many studies, generally, the fire temples (char-tag) with their four pillars and arches are accepted as the source of the kiosk masjids. As we learn from the researches, there are no examples for the kiosk masjids from outside Anatolia and the buildings of the pre-Anatolian Seljuk period. As a result, the kiosk masjids are unique to Anatolia.

In the catalog, the buildings are given with their drawings, photographs and architectural-decoration definitions, caravanserais that have the separate masjid buildings, caravanserais that have no masjid chambers or the masjid chambers that are disappeared are studied. In evaluation, information of the catalog were examined in a systematic method, also the masjid chambers of the caravanserais from the Ottoman period take place in the same part.

1. GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI ve YÖNTEMİ

“Anadolu Selçuklu Kervansaray Mescitleri” başlıklı yüksek lisans çalışmasının konusunu, Anadolu Selçuklu döneminde, XII. yüzyıl sonundan başlayarak XIII. yüzyıl boyunca kervan yolları üzerinde inşa edilmiş kervansaraylardaki mescit mekanları oluşturmaktadır. Dört tanesi avlu ortasında, diğerleri yükseltilmiş mekanlarda ya da zemin katlarda olmak üzere toplam 20 mescit mekanı çalışmada incelenmiştir.

Çalışmada, Anadolu’daki bu mimari süreci başlatan, Anadolu dışındaki kaynak yapılar üzerinde de durulmuş, bu yapılardaki mescit mekanları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Anadolu topraklarında, Selçuklularla başlayan huzur ve refah ortamının ticarete yansmasıyla yapıların inşasının başlaması ve yoğun bir şekilde devam etmesi de konunun boyutları içinde ele alınmıştır. Özellikle Anadolu kervansaraylarındaki mescit mekanları içinde, köşk mescitler hakkındaki görüşler ve yorumlar da toplu olarak sunulmaya çalışılmıştır. Katalog bölümünde yapılar mimari ve süsleme özellikleriyle tanıtılmış, değerlendirmede bunlar toplu olarak ele alınmıştır.

Tezde amaçlanan, bazıları ana yolların dışında kalarak ve özellikle de insan eliyle tahribata uğrayan kervansaraylarda, konumları ve süslemeleriyle önemli bir yere sahip oldukları anlaşılan mescitlerin son tespitlerini yapmak, günümüze kadar yayınlanan kaynakları önceki dönemlerin yayınlarıyla karşılaştırarak eksiklikleri ve değişiklikleri belgelemek olmuştur.

Araştırmaya başlanırken öncelikle K. Erdmann ve H. Erdmann’ın üç ciltlik ve Anadolu’daki kervansaraylar için başlıca başvuru niteliğindeki kitapları “Das Anatolische Karavansaray” incelenmiş, mescit mekanlarının tespitinden sonra kaynak araştırmasına başlanmıştır. Günümüze kadar yapılmış yayınlar tarandığında, özellikle makale ve lisans, yüksek lisans bazında tezler olmak üzere yeni yayınlara

ulaşmıştır. Tezin konusunu oluşturan mescit mekanları çerçevesinde incelenen yayınlarda, Erdmann'ın çalışmasından farklı noktalar tespit edilmiş, özellikle restorasyon tezlerinde yapılarla ilgili çizimlerin son durumlarına göre yeniden ele alındığı da görülmüştür. Yukarıda da değinildiği gibi, makale bazında bir çok yapının çalışıldığı, ayrıntılı rölövelerinin, kesit ve görünüşlerinin çizilmiş olduğu görülmesine rağmen, genel yayınlarda bunlar belki de biraz gözden kaçmış olmaktadır.

Çalışmada, Erdmann'ın planları elde edilen diğer araştırmacıların planlarıyla karşılaştırılarak verilmiştir. Katalog bölümünde kervansaraylarla ilgili yeri, tarihi... gibi bilgiler künye şeklinde yer almış, incelenen kaynaklardan özellikle mescit mekanlarını konu alan yayınlara da ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Yapılardaki incelemelere ve fotoğraf çekimlerine göre kervansarayların mimari ve süsleme özelliklerinden sonra mescidin konumu ve mimari özellikleri başlıklar altında sistematik olarak ele alınmıştır. Değerlendirme bölümünde de aynı başlıklar altında mimari elemanlar ve özellikler değerlendirilmiştir. Anadolu Selçuklu döneminde ayrı cami bölümleri bulunan kervansaraylara da değinilmiş ve Osmanlı dönemindeki kervansaray yapılarındaki mescit bölümleri de değerlendirme kısmında konu edilmiştir.

1.2. KERVANSARAY MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Anadolu Selçuklu topraklarına gelene kadar kervansaray mimarisi uzun bir gelişim süreci izlemiştir. Kervansaray mimarisinin kökenine değin yapılan çalışmalarda, araştırmacıların konuyu değişik kaynak ve görüşlerden ele aldıkları görülmektedir.

K. Müller, Büyük Selçuklu kervansarayları ile Roma Kastromları arasındaki benzerliğe dikkat çekmiş, her iki yapıdaki iç avlu ve köşe kulelerinin benzerliğine dayanarak Kastromların kaynak yapılar olduğunu ve kervansarayların bu yapılardan geliştiğini belirtmiştir (Müller, 1920: 64). K. Erdmann, kervansarayların kökenini Kasr-el Hayr-el Garb'daki bir kervansaraya dayanarak Sasani'lere bağlamaktadır (Erdmann, 1963: 75). D. Kuban'ın kitabında yer verdiği diğer bir görüş ise kervansarayların çıkış noktasının Bizans Kseneidon'u olması ihtimalidir (Kuban, 1965: 159). Bu görüşlerin yanında, araştırmacıların üzerinde birleştikleri, mimari ve tarihi kaynaklara sahip ve burada da üzerinde üzerinde durulacak olan görüş, kervansaray mimarisinin çıkış noktasının "ribat"lar olduğudur (Köprülü, 1942: 268-269; Cezar, 1977: 170; Marçais ve Aslanapa, 1988: 734).

Arapça "rbt" kökünden geldiği bilinen ribat kelimesi için, Kur'an'ın 60. ayetindeki,

"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz Allah'ın bildiği kimseleri korkutursunuz... Kuvvetlerinizi ve atlarınızın bulunduğu ribatlarınızı tahkim ediniz."

ifadesine dayanarak erken tarihlerde dini ve askeri özellikli bir kurum olduğu fikri ortaya çıkmaktadır. Bu ayete dayanılarak ortaya konan fikirlere göre ribatlar sınırlarda ve stratejik bölgelerde savaşa hazır İslam kuvvetlerinin ve binek hayvanlarının barındığı korunaklı yapılardı (Köprülü, 1942: 268; Cezar, 1977: 170; Marçais ve Aslanapa, 1988: 734; Aytaç, 2002: 854).

G. Marçais, ribatları kendi özellikleri olan İslami birer kuruluş olarak görürken, Bizans döneminde de herhangi bir askeri rol oynadıkları şüpheli olan, ancak rahiplerin yaşadığı dini kurumların varlığından bahseder ve Kartaca yakınlarındaki

Mandrakion adlı keşişhaneyi hatırlatır (**Köprülü, 1942: 268; Marçais ve Aslanapa, 1988: 734**). İslam ülkelerindeki ribatlar ise, sınırlardaki tehlikeli noktalarda yer almalarının yanı sıra, orduların toplanma yerleridir ve gerektiğinde, tehlike ya da savaş anlarında çevre halkı da bu yapılara sığınmaktaydı (**Köprülü, 1942: 269; Marçais ve Aslanapa, 1988: 734**).

Korunaklı konumları ve gözetleme kuleleriyle de çevreye hakim olan ribatların, İbn Hallikan'ın yazdıklarına göre 10.000 civarında olduğunu Marçais ve Köprülü de tekrarlamaktadır. Özellikle deniz kıyılarında, Filistin ve Kuzey Afrika sahilleri boyunca ribat yapılarının yoğun bir biçimde inşa edildiği bilinmektedir (**Köprülü, 1942: 268; Marçais ve Aslanapa, 1988: 734**). Bir görüşe göre, VII. yüzyılın sonlarında Abbasi Halifesi Harun Reşid'in karısı Zübeyde, Bağdat'tan Hicaz'a giden hacıların güvenliğini sağlamak ve yolculuklarını kolaylaştırmak için ilk ribatın inşasını sağlamıştır. Uğurlu'ya göre, ribatlar başlangıçta hacıların konakladıkları yerlerde kurulmuş, stratejik bölgelerde askeri amaçla kullanılmış, Anadolu'da ise ticaret yolları üzerinde kervansaraylara dönüşmüştür (**Uğurlu, 1989: 35-36**). Başka bir kaynağa göre de en erken tarihli ribat, Abbasi valisi Harsama bin Ayan tarafından 795'te Monastir'de kurulmuştu. Ribatlarda yaşayan gönüllüler murabitan adını alan gazilerdi ve nöbet tutmak, askeri eğitim ve ibadetle günlerini geçiriyorlardı. Araştırmacılar, ribatların askeri ve dini amaçla kullanıldığını, Monastir ve Susa'daki ribatların mimarisine dayanarak söylemektedirler. Buna göre, ribatlarda temel ihtiyaçları karşılayacak bölümler, mesela hamam ve mescit bulunuyordu. (**Marçais ve Aslanapa, 1988: 735; Aytaç, 2002: 854**). Köprülü de ribatlarda mescit bölümünün bulunduğunu çeşitli metinlere dayanarak söylemektedir (**Köprülü, 1942: 268**).

Marçais XIV. yüzyıla kadar ribatların gelişimini ayrıntılarıyla verirken XI. ve XII. yüzyıllarda doğudan gelen tasavvuf akınlarıyla ribatların bir şeyhe bağlı dervişlerin yaşadığı "zaviye"lere dönüştüğünü belirtmektedir. (**Marçais ve Aslanapa, 1988: 736**). F. Köprülü de ribat ile ilgili geniş araştırmasında, ribatların İslam topraklarındaki dağılımını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Merv ve Semerkant şehirlerinde daha VIII. yüzyılda yapıldığını söylediği ribatların IX. ve X. yüzyıllarda Samani ve Gazneliler zamanında da askeri özellikle inşasına devam edildiğini söylemekte, sonra X. yüzyılda ribatların artık hanakah gibi kullanılmaya

başlandığına ya da bazen tarikatlara mensup zenginler tarafından hanakah amaçlı yapıldığına dikkat çekmektedir (Köprülü, 1942: 270).

E.Esin, Muanlık makalesinde ise çeşitli araştırmaları referans göstererek, ribatların kaynağı olarak ilk Budist külliyesi işaret etmektedir. Esin'e göre, zaten birer iç kale şeklinde inşa edilmiş Budist külliyelerde gözetleme kuleleri, yöneticinin evi, kutsal sayılan dini mekanlar, mabetler bulunmaktaydı. Türklerin islamlaşmasıyla birlikte buralar da İslami külliyelere yani ribatlara, daha sonra da zaviye ve tarihsel gelişim süreci içinde de kervansaraylara dönüşmüştür (Esin, 1972: 83-84, 90).

M. Cezar, ribatların gelişim süreci içinde zaviye ve sonrasında kervansaraya bağlanan gelişimi kabul etmekte fakat bunların çıkış noktası olarak Budist külliyelerin alınmasını doğru bulmamaktadır (Cezar, 1977: 175). Cezar'a göre, ribatlar, stratejik noktalarda kurulmuş İslam kuvvetlerinin savaşa hazır tutulduğu korunaklı yapılarıdır. Öncelikle Kuzey Afrika civarında kurulan ribatlara önceleri gönüllü daha sonraları ise düzenli askeri birlikler yerleştirilmiştir. Duvarla çevrili bir avlu etrafında toplanmış ahır, ambar, birliklerin odaları, gözetleme ve işaret kulesinin bulunduğu bu ribatlar askeri amaçla kullanılıyordu. Ancak, XI. yüzyıllarda tasavvuf akımının güçlenmesiyle ve dervişlik akımının yaygınlaşması üzerine şeyhlerin ve ona bağlı kişilerin toplandığı mekanlar haline geldi. Mısır, Suriye ve Filistin'de ribat sözcüğü dervişlere özel zaviye ve yolcuları, fakirleri barındıran misafirhane anlamında kullanılmıştır. Maveraünnehir ve İran'da ise durum daha farklı gelişti ve XI. yüzyıldan itibaren ribat kelimesi kervansarayla eş anlamlı olarak kullanıldı (Cezar, 1977: 171).

Cezar, Türkistan'da bulunan ve gazi ribatı olarak da nitelendirilen askeri nitelikteki Arap ribatlarının hanakah ve sonrasında da kervansaraya dönüşmesinde eski Türk geleneğinin payı olduğunu söylemektedir. Cezar'ın dikkat çektiği nokta, İç Asya'daki ticaret yolları üzerinde han yapma geleneğinin olup olmadığıdır. Bu konuda Uygurlar ile Çinliler arasındaki ittifak anlaşmasıyla, Çin'in başkentinden Uygur topraklarına doğru 68 adet askeri han yapıldığı bilgisini ele alır ve bunu İç Asya'daki şehirlerle karşılaştırarak değerlendirir. İç Asya'daki şehirlerin bazıları ticaret yolu üzerindeydi ve bir savunma duvarı ile çevrili olmasıyla da kervanlara yardımcı olabilirdi. Bu bilgilere göre, duvarların çevrelediği bir avlu ve bir gözetleme kulesi, bu bölgedeki hanların en erken örnekleriydi. Cezar, bunlara örnek

olarak Kara-Hoto'daki şehir surlarını ve Koço yakınlardaki gözetleme kulelerini örnek vermektedir. Cezar'ın verdiği bilgilere göre Arap akınları buralara geldiğinde Türkistan'da, etrafları duvarla çevrili küçük şehircikler, şato tipi yerleşmeler bulunuyordu. Arapların bu yerleşimlerden faydalanmalarını da, ribatların askeri anlamda kullanılmasına uygun bulur. Böylece askeri ribatın zamanla hanakaha ve özellikle kervansaray dönüşmesinin kolaylaşabileceğini söyler. Türkistan'daki feodal sistem ve bu yerleşmeler yol çevrelerinde oluşmuştu, ayrıca savunmaya elverişli tarzda da inşa edilmişlerdi. Böylece bu şato tipi yerleşmelerden, Arapların ribat görüşüne göre askeri amaçla faydalanılmış olmalıdır. Cezar, böylece İbn Hallikan'ın Maveraünnehir'de 10.000 ribattan bahsetmesinin gerçeği yansıtan bir görüş olduğunu söylemektedir. Gelişim çizgisi içinde takip edildiğinde VIII. yüzyılda Merv ve Semerkant çevresindeki askeri nitelikteki ribatlardan sonra Arap egemenliğinde VIII. ve IX. yüzyıllarda Türkistan ve İran'da da ribatlar askeri amaçlı olmaya devam etmiştir. Ancak, IX. yüzyılda ribat artık daha çok zaviye olarak algılanmaktadır. XI. yüzyılda ise ribatlar kervansaray haline gelmiştir. Bu kelime kervansarayı karşılar. Şato tipi yerleşmelerin teşkilatının, kervanların ihtiyaçlarını karşılamaktan çok, plan tipi olarak bir fikir yarattığı belki söylenebilir. Gerek zaviye, gerekse de kervansaray-ribatın gelir için değil de, dini görüşten hareketle sosyal amaçlı bir hayır kurumu olduğu düşünülebilir. Cezar, yolcuların emniyeti ve istirahatı konusunda Türklerin eski gelenekleri de göz önünde bulundurulduğunda ribatların nasıl kervansaraylara dönüştüğü ve kervansarayın Türklere özgü bir kurum olduğunun daha rahat anlaşılabileceğini söylemektedir (Cezar, 1977:172-173, 177).

Kervansaray yapılarının Anadolu Selçuklu topraklarına gelmeden önceki mimari gelişimine bakılacak olursa, Abbasiler döneminde Kuzey Afrika'da inşa edilmiş olan Susa Ribatı, ribat yapılarının orijinale yakın halini göstermektedir. Kare planlı avluyu çeviren duvarlar, köşelerde ve yan duvarlarda destek kuleleriyle şekillenen yapının avlusunda revaklar ve kapalı birimler yer alırken, yapının ikinci katında da bir mescit bulunur (Marçais ve Aslanapa, 1988: 735).

Karahanlılar döneminde, Türk mimarisinin en eski kervansaray yapıları inşa edilmiştir. Planları daha sonraki yapılarda geliştirilen bu kervansarayların en önemlilerinden biri Ribat-ı Melik'tir. 1078-79 tarihli yapı kare planlıdır ve üzeri kubbeyle örtülü orta avlunun çevresinde odalar ve mekanlar yer almaktaydı. Tamamıyla kerpiçten inşa edilmiş yapıdan sadece, üstleri iç içe yerleştirilmiş sivri

kemerlerle sonlanan iri yivlerden oluşmuş cephe, köşe kulesi ve oldukça yüksek taç kapısı ulaşmıştır. Bu köşe kulesinin minare olduğu da söylenmiştir (Aslanapa, 1997: 38; Altun, 1988: 11). XI. yüzyıldan Dehistan Kervansarayı, revaklı avlusuyla kare planlıdır ve bu yapıda dört eyvan yerine tek eyvan kullanılmıştır (Aslanapa, 1997: 40). Day Hatun Kervansarayı da bu yapılarla benzer olarak dıştan kulelerle desteklenmiş dört eyvanlı kare planlı bir kuruluştadır. Aynı dönemden Akçakale Kervansarayı daha değişik planda, iki avlunun birleşmesinden meydana gelmiştir. Avlular dört eyvanlı ve revaklı düzendedir (Aslanapa, 1997: 40). Başane-Kurtlu Tepe kervansarayı ise, önde açık avlulu, arkada kapalı iki bölümden oluşan planıyla, Anadolu Selçuklu kervansaraylarına benzer şekildedir (Aslanapa, 1997: 42; Altun, 1988: 12).

Gazneli kervansaraylarından günümüze ulaşan tek yapı, Ribat-ı Mahi (Ribat-ı Çahé) dir. XI. yüzyılın başında inşa edilen yapı, kare planlı, dört eyvanlı avluludur ve dıştan yuvarlak kulelerle desteklenmiştir. Planı ve tuğla süslemeleri açısından Karahanlı mimarisini sürdüren yapıda, eyvan-kubbe birleşmesinin gerçekleştirilmesi önemli bir mimari gelişme olarak kabul edilmektedir (Aslanapa, 1997: 56; Altun, 1988: 15-16).

Büyük Selçuklu döneminde, yine XI. yüzyılın başlarında inşa edilmiş Ribat-ı Anuşirvan, kare planlı ve dış duvarları silindirik kulelerle desteklidir. Dört eyvanlı ve revaklı avlunun etrafında simetrik mekanlar yerleştirilmiştir. Ribat-ı Zafarani de kare planlıdır ve yine dış duvarları kulelerle desteklenmiştir. Avlusu dört eyvanlıdır ve mekanlar, ayrıca mescit yer alır (Aslanapa, 1997: 87). Bu dönemin en önemli kervansarayı ise Ribat-ı Şereftir. 1114-1115'de inşa edilmiş yapı, önde yatık dikdörtgen bir bölüm ile arkada kare planlı ve daha büyük dört eyvanlı ana bölümden meydana gelmiştir. İlk avlu daha sade bir plana sahipken, arka bölümde revaklı avluda, mescit bölümü ve özel mekanlar gibi birimlerle daha ayrıntılı bir planlama yapılmıştır (Aslanapa, 1997: 87-88; Altun, 1988: 23).

Kervansarayların mimari gelişim süreci içindeki bu örnekler ışığında Anadolu'da gelişen yapılar değerlendirilmektedir.

1.3. GELİŞİM ÇİZGİSİNDE ANADOLU DIŞINDAKİ KERVANSARAYLARDA MESCİT MEKANLARI

İlk bölümde bahsedilen ve İslam toprakları üzerinde inşa edilen kervansarayların, bu bölümde mescit mekanları üzerinde durulacaktır.

Ribat yapılarında, depo, ahır, birliklerin odaları, bazen hamam gibi, orada kalanların çeşitli ihtiyaçlarını karşılayacak mekanların ve bunların yanında bir mescit bölümünün de olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir.

Günümüze ulaşan ve kaynaklardan da hakkında bilgi edinebildiğimiz yapılar içinde ilk olarak, Kuzey Afrika'da inşa edilmiş olan Susa Ribatı'nda mescit bölümü karşımıza çıkmaktadır. Ağlebi Emiri Ziyadetullah tarafından 821 yılında yaptırılan ribat, kare planlı ve iki katlıdır (Aytaç, 2002: 855). Girişi güney cephede olan yapının kalın ve yarım yuvarlak kulelerle desteklenmiş duvarlarını içten tonoz örtülü, depo ve samanlık olarak kullanılan mekanlar çevreler (Aytaç, 2002: 855). Bu mekanların önünde ise, güney cephedeki iki sıra olmak üzere revak bölümü yer alır. Ortada üzeri açık avlu vardır. Güney cephenin doğu köşesine kare kaide üzerinde silindir gövdeli gözetleme kulesi-minare yerleştirilmiştir. Çift taraflı merdivenle çıkılan üst katın üç cephesinde, konaklama amacıyla kullanılan, alt kattakine benzer birimler yerleştirilmiştir (Marçais ve Aslanapa, 1988: 735; Aytaç, 2002: 855). Dördüncü cephe olan güney cephede ise boydan boya yerleştirilmiş mescit vardır. (Marçais ve Aslanapa, 1988: 735). 33x7 m. ölçülerindeki mescit, 10 payenin taşıdığı kemerlerle, mihraba dik 11 nefe ayrılmıştır. Üst örtüsünü beşik tonozlar oluşturur. Bakırer'deki bilgilere göre, mihrap yarım daire planlıdır ve köşelerinde başlıkları olan silindir gövdeli sütunceler vardır. Yuvarlak kemerli çerçeve içindeki kavsarası ise yarım kubbe şeklindedir (Bakırer, 1976: 7). Mihrap önündeki kare planlı bölüm, dıştan küçük bir kubbe ile örtülmüş ve böylece mihrap vurgulanmıştır. (Marçais ve Aslanapa, 1988:735) (Şekil.1.1)

Esin'in Mıyanlık makalesinde verdiği bilgilere göre, 819 yılında İslamiyete geçen Taşkent (Karacuk, İspicab, Tiraz ve İlek çevresi), 969 yılına gelindiğinde en çok

İslami külliye bulunduran Orta Asya kenti durumundaydı. Taşkent'e bağlı şehirler Binkath, Tunkath ve İspicab ordu-kurganı şeklinde, iç kalelerde mescitler yer almaktaydı (Esin, 1972: 87).

Fergana bölgesinde yer alan Manakeldi Kervansarayı, araştırmacılarca farklı dönemlere tarihlendirilen bir yapıdır. Bu araştırmacılardan Bernştam'a göre, VII-VIII. yüzyıllara, Kojemeko'ya göre ise XI-XII. yüzyıllara tarihlenmiştir. Bu çalışmalar, yapının erken dönemlerde yapılmış ancak XI. yüzyılda tekrar inşa edilmiş olmasıyla açıklanmış ve çoğunlukla yapının Karahanlı dönemi olduğu kabul edilmiştir (Cezar, 1977: 185). Günümüzde oldukça harap haldeki kervansaray kare planlıdır ve duvarları kare, silindirik kulelerle desteklenmiştir. Kuzey cephe, Ribat-ı Melik'te olduğu gibi iri yarım silindirik yivlerden oluşan bir düzene sahiptir. Ortadaki üzeri açık kare avluyu dört eyvanlı bir düzenle bağlantısı yapılan bir koridor çevrelemiştir. Bu kapalı bölümler kendi içinde kare ve dikdörtgen bir çok mekana bölünmektedir. Üst örtüleri tonoz ve kubbe olmalıdır. Kervansarayda büyük bir odanın da ibadet için ayrıldığı yani mescit olduğu söylenmekteyse de, bu mekanın kervansarayın neresinde olduğu bilgisi verilmemiştir (Cezar, 1977: 185-186, 188).

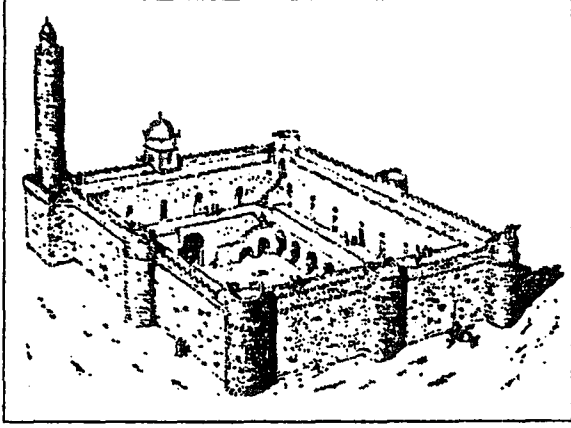
Diğer bir Karahanlı dönemi yapısı olan El-Asker Kervansarayı, dikdörtgen planlıdır ve bazı duvar parçaları dışında neredeyse yok olmuştur. Farklı bir plana sahip yapıda, öndeki avlulu bölümde, duvarlar üç yönden önünde eyvanlar olan mekanlarla çevrelenmiştir. Avlunun arkasında kalan bölüm ise köşelerdeki merdivenlerden ulaşıldığı kadarıyla iki katlıdır ve burası yolcuların kaldığı bölümdür (Kuyulu, 1996: 57). Giriş kapısının tam karşısındaki bu iki katlı bölümde mescit mekanının da yer aldığı kaynaklardan öğrenmekteyiz (Kuyulu, 1996: 57; Cezar, 1977: 188) (Şekil.1.2).

Karahanlı kervansarayları arasında en önemlilerinden biri olan Ribat-ı Melik, 1078-1079 tarihlidir. Kazılar sonucunda iki inşaa devresi geçirdiği anlaşılan yapı, enine dikdörtgen iki bölümden oluşmaktaydı. Öne, duvar kenarlarına sıralanmış mekanların yer aldığı avlu, arkaya ise kapalı bölümlü kısım yerleştirilmiştir. Arka bölüm, ilk inşaa devresinde dört eyvanlı bir avlu olmalıydı. Böylece yapı, avlulu kervansarayların önemli bir örneğiydi. İkinci inşaa devresinde ise bu dikdörtgen avlunun ortasındaki kare planlı bölüm, ortada demet payeler ve kemerlerle taşınan merkezi bir kubbe ve bu kubbeyi çevreleyen 16 küçük kubbeye kapatılmış olmalıdır.

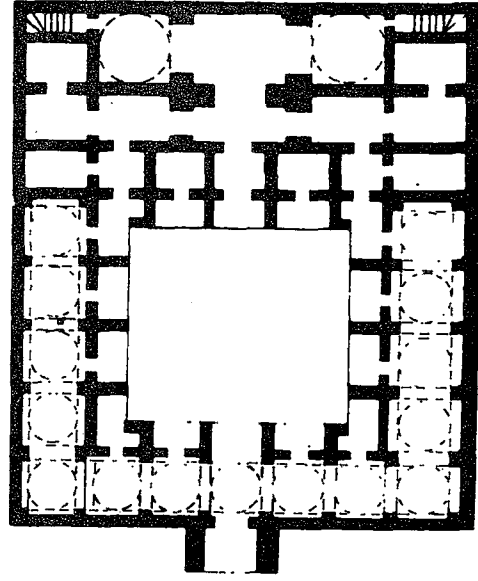
Kapalı alanın iki yanında üzeri açık dikdörtgen avlular yer almaktadır (Kuyulu, 1996: 61-64). Yapının giriş cephesi, iri yarım daireler şeklindeki yivlerin üstlerde iç içe kemerlerle birbirine bağlanmasıyla hareketli bir görünüşe sahiptir. İleri taşkın ve oldukça yüksek taç kapısı üç taraftan sekiz köşeli yıldız dizisiyle çevrelenmiştir. Tuğla süslemeleri de yapının dikkati çeken bir özelliğidir. (Cezar, 1977: 191). Son yayınlara göre bu anıtsal cepheden yalnız taç kapı günümüze ulaşmıştır (Kuyulu, 1996: 61). E. Esin de Muanlık makalesinde Pugaçenkova, Rempel ve Bernştam gibi araştırmacıların kaynaklarına dayanarak, yapının giriş cephesinin iki yanındaki iki kulenin minare olduğunu, ayrıca iç kalenin içinde, mescit olması muhtemel kubbeli bir odanın kalıntılarının bulunduğu bilgilerini vermektedir (Esin, 1972: 96, dp.105). İç kale denilen bölüm, kervansarayın arka bölümündeki kapalı kısım olmalıdır. Ancak “kubbeli oda” ile 1 büyük ve 16 küçük kubbeyle örtülü bu bölümün neresinin kastedildiği çok açık değildir.

E.Esin’in 1986 tarihli Ribat-ı Melik makalesinde, yapının kuzeyinde arz odası olarak bahsettiği bölüm, kapalı kısım olmalıdır. Esin, arz odasında namaz kıldığını ve güneye açılan kapısının da mihrap görevini yerine getirdiğini belirtmektedir. Arz odasının namaz kılmak için hükümdara özel bir yer, bir bakıma maksure olduğunu, cemaatin namaz kıldığı yerin, yapının güney avlusunda ikinci inşa faaliyetleri sırasında yapılan bölüm olduğunu söylemektedir. Esin’e göre, güney yöndeki avlunun bir bölümü duvarlarla yanlardaki hizmet bölümlerinden ayrılmış ve ayrı bir avlu oluşmuştur. Esin, cemaatin bu avluda namaz kılıyor olabileceğini tahmin eder ve bu avluda mihrap olarak kullanıldığını düşündüğü bir çift taka da dikkat çeker (Esin, 1989: 421) (Şekil.1.3).

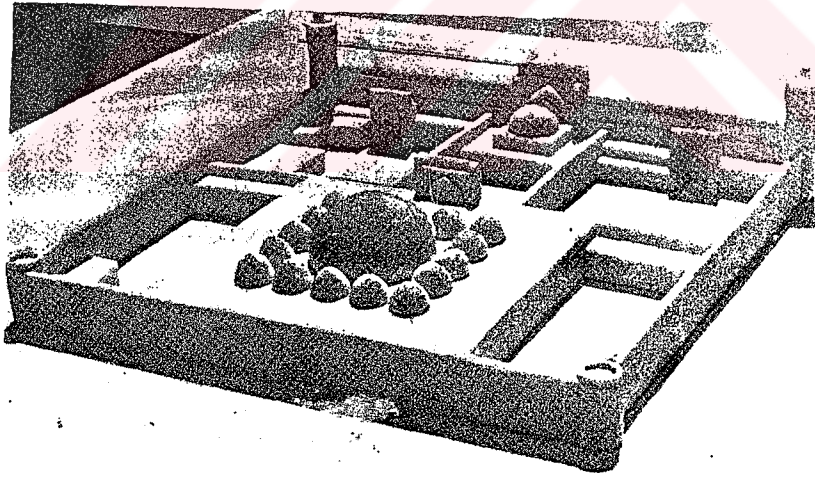
Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, IX-XIII. yüzyıllarda, Batı Türkistan’da gelişmiş bir Türk İslam medeniyeti vardı. Buna göre, Türk dönemine ait izleri tespit edilebilen IX. ve X. yüzyıla ait Sütken ve Kökşibagan gibi külliyele, diğer erken Türkistan külliyele de Türkistan-Horasan ticari yolu üzerinde inşa edilmiş yapılarıdır. Bunlar da Orta Asya’daki daha erken İslami külliye yapıları gibi korunaklı duvarlar içindeydi ve bu avlulara, bazen kubbeli olan mekanlar yerleştiriliyordu. (Esin, 1972: 90, 91). Esin’in Farab’a dayanarak verdiği bilgilere göre, İbn Havkal tarafından 969 yıllarına tarihlenen Sütken Mescidi, Oğuz ve Karluk boylarından bazılarının İslama geçtiği bölgede, 2 m. yüksekliğindeki bir sed üzerine inşa edilen külliyeledir. Külliyelede bir iç kurgan (iç kale) daha yer alıyordu

Şekil.1.1. Suse Ribatı (Aytaç, 2002:854)

Şekil.1.2. El Asker Kervansarayı
(Cezar, 1977: 195, R.153)

Şekil.1.3. Ribat-ı Melik (Esin, 1989: VI/c)

ve külliyei çevreleyen bir sur vardı. Esin'e göre, İbn Havkal'ın bahsettiği mescit (minber) surlar içinde korunan bu iç kaledeydi. Esin, burada bulunan şadırvan kalıntılarından bahsederken, iç kurgan şeklindeki mescidin de 8 m. yükseklikteki bir sed üzerinde ve 1.50x1.50 m. ölçülerinde inşa edilmiş olduğu bilgisini vermektedir. (Esin, 1972: 90-91, dp.85). Yine aynı makalede, Türkistan'da ticari amaçlı kullanılan külliyelerden bahsederken, Budist külliyelerde korunaklı duvarlar içindeki iç kalelerin (ordu) merkezinde bulunan hükümdar köşkü (kalık) ya da buyanın baş mabedine benzer olarak kubbeli veya künbedli yapıların, İslami külliyelerde de bulunduğunu ve bu yapıların yine hükümdar köşkü ya da kapalı mescit olarak değerlendirildiğini söylemektedir (Esin, 1972: 90-91).

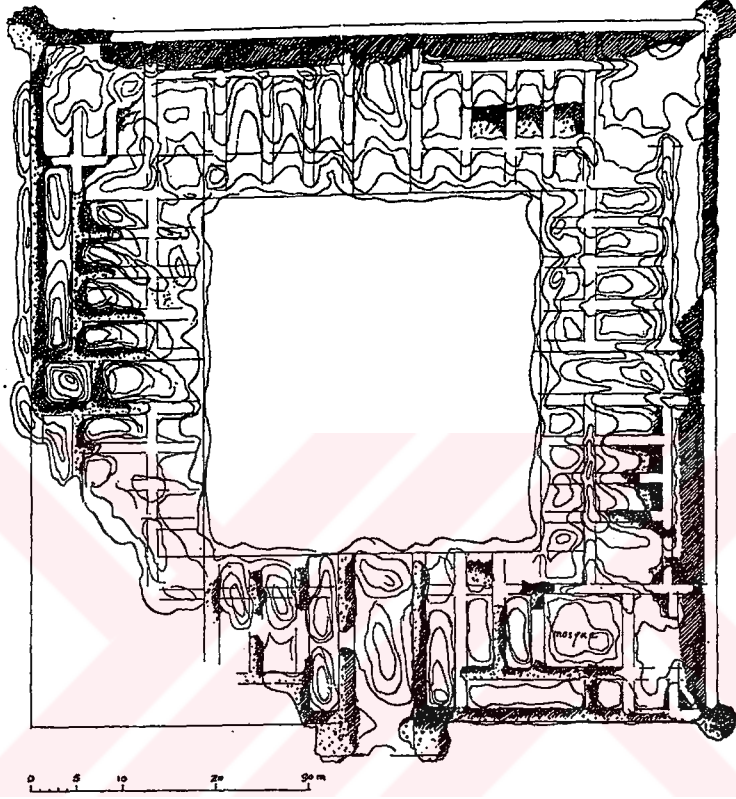
Büyük Selçuklu kervansaraylarından Ribat-ı Zafarani de, mescit bölümüyle ilgili bilgimiz olan yapılarından biridir. Kare planlı yapının dört köşesinde silindir kuleler yer almaktaydı. Kervansaray, duvarların iç taraflarına çepeçevre yerleştirilmiş olan çeşitli büyüklükte mekanlar ve ortada üzeri açık dört eyvanlı avludan oluşan bir plana sahiptir (Cezar, 1977: 208; Aslanapa, 1997: 87). Bu kervansarayda da, girişin sağ tarafında bir mescit bulunuyordu (Cezar, 1977: 208-209; Nobaht, 1981: 40; Aslanapa, 1997: 87). Cezar, girişin sağında yer alan ve diğer odalara göre biraz daha büyük olan mescit mekanının, yapıyı 1858'de görmüş olan Khanikoff'a dayanarak kubbeli olduğunu söylemektedir (Cezar, 1977: 209; Aslanapa, 1997: 209). Cezar'ın kullandığı plana dikkatli bakıldığında, girişin sağında ve köşeye yakın, uzun dikdörtgen odaların çevrelediği büyücek kare bir oda farkedilmektedir. Plan üzerine ve bu odanın içine yazılan "mosque" kelimesiyle de, odanın kervansarayın mescidi olduğu belirtilmiştir (Cezar, 1977: 209, P.172) (Şekil.1.4).

Aynı dönemden Ribat-ı Türk yine kare planlı bir yapıdır. Girişi güney cepheye yerleştirilen yapının dış duvarları ve köşeleri silindir kulelerle desteklenmiştir. Tonozla örtülü uzun dikdörtgen birimler avlu içine yerleştirilmiş, ortada ise dört eyvanlı bir avlu oluşmuştur (Nobaht, 1981: 65-72). Derin bir eyvan şeklinde düzenlenmiş girişin sağ tarafında kervansarayın mescidi yer almaktadır. 6.86x6.86 m. ölçülerindeki kare planlı mekanın kuzey cephesinde avluya bakan bir pencere yer alır. Doğu cephesindeki kapı giriş eyvanına açılmaktadır. Mescit, dört köşeye yerleştirilmiş dört tromp ve daha yukarıda kasnağı on altıgene dönüştüren 16 kavisin taşıdığı basık bir kubbe ile örtülüydü. Mihrabı ise beşgen bir niştir (Nobaht, 1981:67).

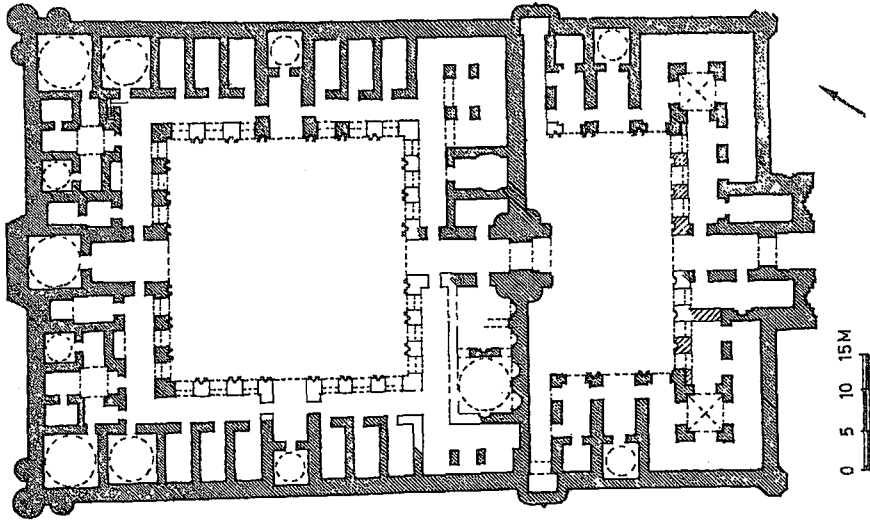
Büyük Selçuklu kervansarayları içinde diğer önemli bir yapı olan Ribat-ı Şeref, 1114-1115 yıllarında inşa edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde tamirlerle değişiklik geçiren yapı iki bölümden oluşmaktadır. Öndeki yatık dikdörtgen açık avlulu bölümde üç duvar çevresine kapalı mekanlar ve revaklar yerleştirilmiştir. Arka bölümdeki dört eyvanlı avlu kare planlıdır. Duvarların etrafında dört yönde bazıları kubbeyle örtülü kapalı mekanlar ve bunların önünde bir revak dizisi yer almıştır. Ön avlu, daha sade bir plandayken, arka avlu, ana eyvanın iki yanındaki dört eyvanlı küçük avlulara sahip özel daireler ve mescit gibi mekanlarla ayrıntılı şekilde planlanmıştır. Yapının taç kapıları, duvarları ve tromplarının içi gibi her yerinde tuğlaların geometrik motifli dizilişyle oluşturulan desenler, stuko süslemeler ve kitabe kuşakları kullanılmıştır. Yapıda, biri öndeki küçük avluda, diğeri arka avluda olmak üzere iki mescit yer almaktadır (Cezar, 1977: 198-205; Nobaht, 1981: 43-64; Aslanapa, 1997: 87-89).

Cezar, yapı hakkında tarihi ve mimari bilgiler vermiş, mescit bölümlerinden de resimler yayınlamış, ancak bilgi vermemiştir. O. Aslanapa, ikinci avludaki mescidin kubbeli olduğundan söz etmektedir (Aslanapa, 1997: 88). Nobaht'ın çalışmasından ise daha ayrıntılı bilgiye sahip olmaktayız. Buna göre, yapının giriş cephesindeki taç kapı, uzunca bir giriş eyvanına açılmaktadır. Bu eyvanın hemen başında, sol tarafta mescit kapısı bulunmaktadır (Nobaht, 1981: 53) (Şekil.1.5). Yaklaşık 3.50x 5 m. ölçülerinde, giriş eyvanına paralel ve uzunlamasına yerleştirilmiş olan mescidin bir bölümü yıkıktır. Nobaht'ın verdiği bilgilere göre, bu mescidin mihrabı harap durumdadır. 1981'de yaptığı incelemede tümüyle yıkıldığını gördüğü mihrap hakkında 2.10 m. genişlikte olduğu, mihrabı çevreleyen kitabelerde Ayete'l Kürsi ve alınlığındaki yatay kitabede de Kelime-i Şahadet'in yer aldığı ve kitabelerin kabartma stuko olduğu bilgilerini vermektedir (Nobaht, 1981: 54). Cezar'daki resimlerde de dikdörtgen çerçeve içinde üç yönde, önce ayetin dolıştığı, alınlıktaki kitabede de palmetler ve bitkisel kıvrımlardan oluşan süslemelerin olduğu, hafif köşeli sivri kemerli açıklığın iki yanında gülceler bulunduğu ve aralardaki bölümlerin de bitki desenli kıvrımlarla doldurulmuş olduğu görülmektedir. Resimlerden de anlaşıldığı kadarıyla, mihrap zamanla harap olmuştur (Cezar, 1977:203,R.163; 204, R. 164; 205, R.167). İkinci avludaki mescit de, yine bu bölümün taç kapısının açıldığı eyvanın sol tarafındadır. Plandan anlaşıldığı kadarıyla 6x6 m. ölçülerindeki kare planlı mescit trompların taşıdığı bir kubbeyle örtülüydü.

Cezar yayınladığı resimlerde, bu mescidin tromplarına da yer vermiştir. Trompun palmetler, rumiler, kitabe kuşağı ve geometrik desenlerle süslü olduğu görülmektedir (Cezar, 1977: 207, R.169). Buradan da mescidin tümünün oldukça süslü olduğu sonucu ortaya çıkabilir. Nohaht, bu mescitteki mihrabın da ilk mescitteki mihrapla ölçü ve süsleme olarak aynı olduğunu söylemektedir (Nohaht, 1981: 54).

Şekil.1.4. Ribat-ı Zafarani (Cezar, 1977: 209, R. 172)

Şekil.1.5. Ribat-ı Şeref (Aslanapa, 1997: 87)

1.4. ANADOLU SELÇUKLU DÖNEMİ TİCARET ORTAMI VE ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARI

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulduğu dönemde, Anadolu toprakları üzerinde Bizans ve Arap, Sasani savaşlarıyla halk azalmış, Bizans'ın merkezi otoritesini dinlemeyen Anadolu'daki yöneticileri halka baskılar uygulamış, bunların sonucunda da ekonomik açıdan güç durumlar ortaya çıkmıştı. Akdeniz ticaretinin müslüman ülkelerin elinde bulunması da iktisadi hayatı olumsuz yönde etkileyen unsurlardan biriydi.

Böyle bir ortamda, Selçukluların Anadolu'ya gelmeleriyle Anadolu, Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasında bir nevi köprü görevini yerine getirmiş, Selçuklular halk üzerindeki baskıları kaldırmış, din kavgalarına son vererek huzurlu bir ortamın gelişmesini sağlamışlardır. Anadolu Selçuklularının uygulamaları ve düzenlemeleri bu topraklarda siyasi ve iktisadi koşulların XII. yüzyılın sonlarına doğru olumlu yönde gelişmesini sağlamıştır (Güçlüay, 2002: 365).

1176'da Miryakefalon Savaşı'ndan sonra, Anadolu'da birlik ve ticaret için uygun ortam sağlanmıştır. Bu dönemde, askeri amacı ön planda gibi görünse de ilk kervansaray yapılarından Aksaray'da II. Kılıç Arslan Kervansarayı inşa edilmiştir (Akalin, 1988: 19).

II. Kılıçarslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubad dönemlerinde ticaretin devlet için önemi anlaşılmış, ticareti güçlendirmek için, önemli şehirlerin ele geçirilmesi ve ticaret yollarının korunması sağlanmıştır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Karadeniz ve Avrupa ticaret yolunun önemli şehirlerinden Samsun'u almış, sonrasında Frenkler'in tüccarları zor durumda bıraktığı Antalya 1207'de fethedilmiştir (Güçlüay, 2002: 366). Antalya'nın alınmasıyla, Selçuklular Mısır ve Akdeniz'in diğer ülkelerine açılmış oluyorlardı. Antalya'nın fethinden sonra ilk ticari anlaşmalar yapılmaya başlanmıştı (Akalin, 1988: 22). I. Gıyaseddin Keyküsrev'in Kıbrıs Kırallığı'yla yaptığı anlaşmayla ticari dostluk kurulmuştu.

Tüccarlar karşılıklı serbest bir şekilde gidip gelebilecekti. Korsanlık, kazalar ve ölüm durumlarında neler uygulanacağı da burada belirtilmiş, ayrıca önemli olarak tüccarların karşılıklı işlerinde % 2 ya da 3 gümrük uygulanacağı kararlaştırılmıştı (Güçlüay, 2002: 367). Devletin yolda soyguna uğrayan kervanların zararını karşılayarak ticareti teşvik etmesi I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde başlayıp daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Turan, 1999: 292).

I. İzzeddin Keykavus ticaret anlaşmalarını devam ettirdiği gibi, Trabzon Rum Devletleri'nin huzursuzluk çıkartıp ticaret güvenliğini bozdukları Sinop kentini 1214'te ele geçirmiştir (Polat, 2002: 378). Bunların yanı sıra, Venedik'le de I. İzzettin Keykavus zamanında anlaşmalar yapılmış, vergiler belirlenmiş, Selçuklular Venediklilere ait olan yerlerde saldırıya uğrarsa bu zararın yine Venedikliler tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Selçuklu topraklarında bu tür bir zarara maruz kalan tüccarların da kayıplarının ödendiği anlatılmaktadır. Bir bakıma devlet sigortası olarak tanımlanan bu sistemle devlet hazinesinden zararlar karşılanmaktaydı. I. İzzeddin Keykavus döneminde de Kıbrıs'la olan ticari ilişkilerin sürdürüldüğü görülmektedir. Selçukluların Piza ve Cenovalılarla da ticaret ilişkilerinde bulunmalarıyla ticari birliğin yanı sıra siyasi birlikler de oluşuyordu (Güçlüay, 2002: 369).

I.Alaaddin Keykubat döneminde de siyasi ve ticari hayattaki başarılar devam etmiştir. Venedik'le yapılan anlaşmaların devam etmesi yanında iki yeni ticari anlaşma daha gerçekleştirilmişti (Akalm, 1988: 25-26). 1221 yılında ise, Alanya da fethedilmiş ve tersane inşa edilmiştir (Akalm, 1988: 26; Güçlüay, 2002: 366).

Böylece, XIII. yüzyılda Anadolu doğu-batı ve kuzey-güney ülkeleri arasında ticaret ilişkilerinin sağlandığı, kervanyollarının işlediği topraklar olmuştur. Ekonomik olarak gelişen ülkede, cami, medrese gibi yapıların yanısıra kervanların gerektiğinde ihtiyaçlarını karşılayıp konaklayacakları, gerektiğinde ise sığınarak güvende olacakları kervansaraylar, birbirlerine 30-40 km., bazen de daha yakın mesafelerde kervan yolları üzerinde inşa edilmişlerdir. I. Alaaddin Keykubat ve II.Gıyaseddin Keyküsrev dönemlerinde kervansaray yapımı sürmüştür. Bu yapılar bazen sultan han adıyla anılanlarda olduğu gibi sultanlar tarafından, bazen de Karatay Kervansarayı'nı yaptıran Celaleddin Karatay ve İshaklı Kervansarayı'nı inşa ettiren Sahip Ata gibi devletin önde gelen kişileri tarafından vakfediliyordu. Anadolu

Selçuklu Devleti'nin bu parlak ticari ortamı ve inşa faaliyetleri Köseadağ Savaşı'na kadar sürmüştür.

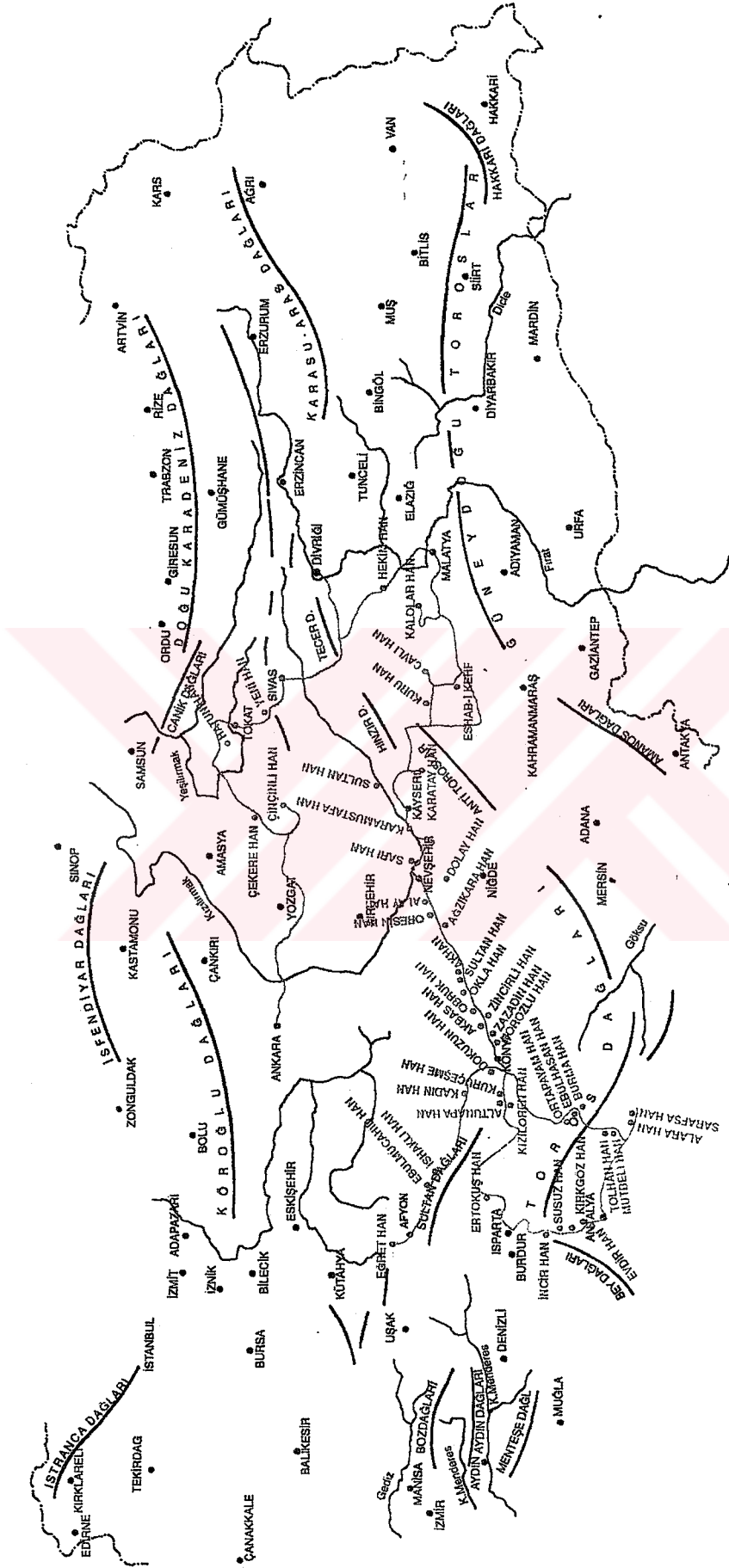
1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu Selçuklu Devleti'nin yöneticileri Moğol valilerdir ve kaynaklara da el konduğundan devlet zor durumdadır. Konya'nın önemini yitirmesi ve ayrıca Moğollarla Memluklar arasında meydana gelen çatışmalar ticareti azaltmıştı (Akalin, 1988: 28-29). Anadolu toprakları üzerinde, düzenin bozulmasıyla ticaret azalmıştı ve önceki dönemlerde olduğu kadar büyük boyutlu kervansaray yapımı hem masraflı hem de fazla geliyor olmalıydı. Yine de ileri gelen devlet adamları tarafından kervansaraylar inşa ettirilmeye devam edilmiştir.

Anadolu Selçuklu döneminde kullanılan ticaret yolları, Selçukluların Anadolu'ya gelmeden önce var olan yollardır. Bu dönemde yollara düzenlemeler ve eklemeler yapılmıştır. Batı, Güney veya Kuzey Anadolu'dan başlayarak Orta Asya'ya ulaşan, Arap Yarımadasını da Karadeniz'e bağlayan kara yolu meydana getirilmiştir. İpek Yolu da Anadolu yollarına bağlanarak Asya-Avrupa ticaretinin çoğunluğunun Anadolu'dan akması sağlanmıştır. Ayrıca Antalya ve Alanya limanlarından gelen yol Konya üzerinden Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan, Erzurum yoluyla Gürcistan tarafına ulaşıyordu. İstanbul'dan başlayıp İzmit, Konya, Adana, Halep gibi kentler üzerinden Mısır'a ulaşılmaktaydı. Antalya ve Alanya'dan gelen diğer bir yol da Konya üzerinden kuzeye çıkıp Kırım'a varmaktaydı. Anadolu'yu kuzey sahillerine bağlayan bir güzergah da mevcuttu. Anadolu bütün bu ticaret yollarıyla doğu-batı ve kuzey-güney istikametlerinde bir ağ gibi örülüydü (Güçlüay, 2002: 369-370) (Şekil.1.6-1.6a).

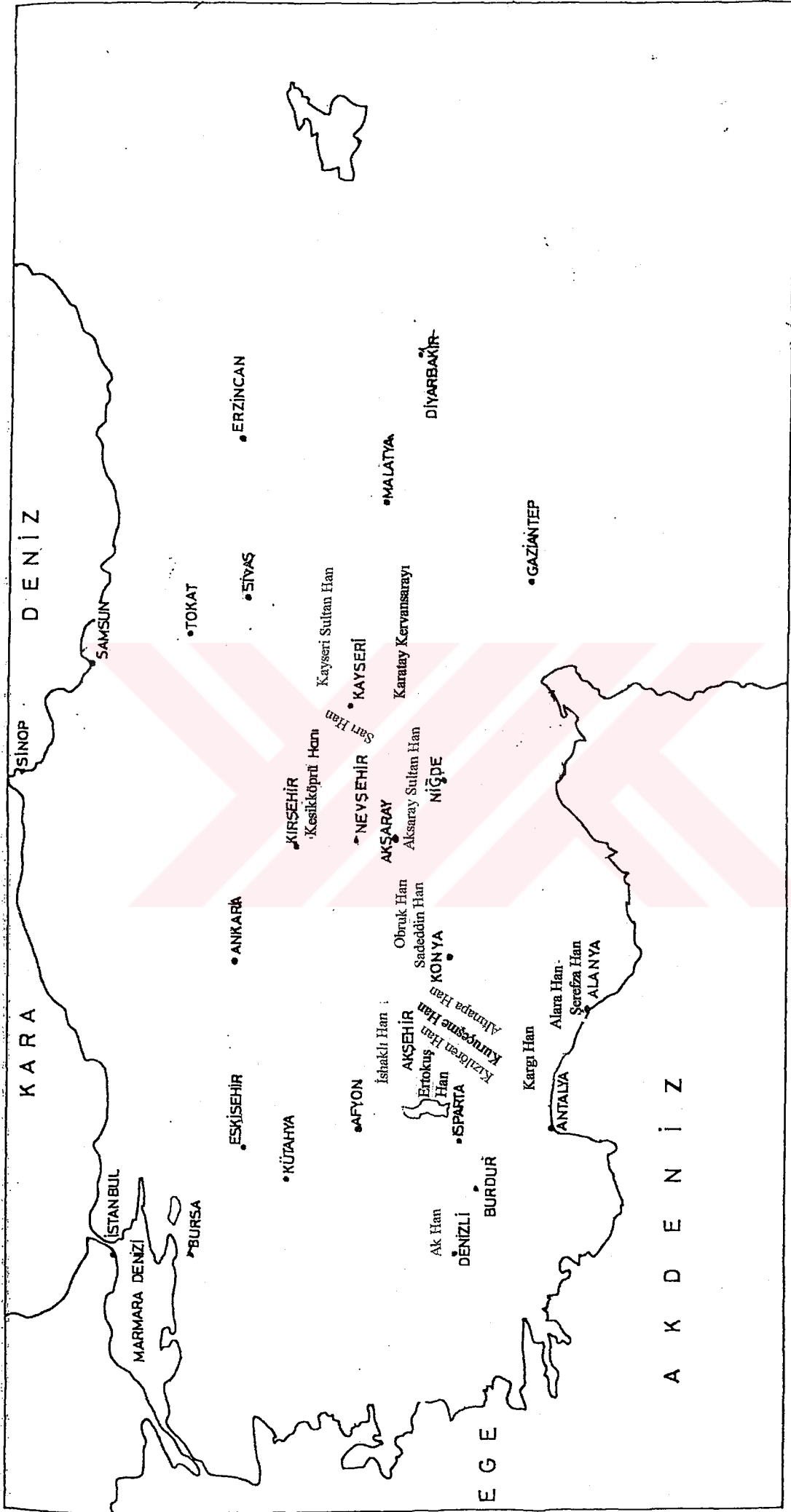
Anadolu'da XII. ve XIII. yüzyıllardaki ticaretin canlılığı sosyal ve iktisadi hayatın da istikrarlı olduğunu göstermektedir. Sultanlar ve devletin ileri gelenleri tarafından bu ticaret yolları üzerinde yaptırılan kervansaraylar, korunaklı duvarlarla çevrili, payandalar ve burçlarla desteklenmiş yapılardır. Buralar, kervanların konaklayıp ihtiyaçlarını karşılayacakları yerlerin yanısıra, gerektiğinde tehlikelere karşı sığınılacak yapılar olarak inşa edilmişlerdir.

Kervansaraylar, çeşitli araştırmacılar tarafından kronolojik ve tipolojik olarak sınıflandırılmıştır. Genel bir sınıflandırmayla, barınak (ahır) ve revaklı açık avlularıyla iki avludan veya tek avludan oluşan kervansaraylar erken dönemlerden

itibaren inşa edilmiştir. Kapalı bölüm, payelerle neflere ayrılmış ve tonozlarla örtülmüştür. Avlularda kapalı mekanlar, revaklar yer alır. Alay Han, klasik şemadaki sultan hanların ilk örneği olarak değerlendirilirken, Evdir Han revaklarla çevrili tek avludan oluşmuştur. Aksaray Sultan Han, Kayseri Sultan Han, Ağzıkara Han, avlularında köşk mescitleriyle birlikte ve Karatay Han kapalı bölüm ve avludan oluşan planlarıyla sultan hanların örneğidir. Alara Han, Eshab-ı Kehf Han ve Tercan Mama Hatun Kervansarayı tek mekan içinde odaların, ahırların ve galerilerin değerlendirildiği eş odaklı plan tipindedir. Şerefza Han, Derebucak Tol Han gibi örneklerde ise, kervansaraylar tek nefli kapalı bir bölümden oluşmuştur. Kırkgöz Han ve Kargı Han örneklerinde ise, dikdörtgen planlı tek nefli kapalı bölüm, yine kapalı mekanlarla çevrili avluyla bitişiktir (Erdmann, 1961b; Özergin, 1965: 141-170; Yavuz, 1995: 183-198; Akalın, 2002: 299-302).

Şekil.1.6. Anadolu'da Kervanyolları ve Anadolu Selçuklu Kervansarayları (Bektaş, 1999: 14)

Şekil.1.6a. Katalogta Yer Alan Kervansaraylar (Dönmez'den işlenerek, Dönmez, 1995: 85)

■ Köşk Mescitler ve Yükseltilmiş Mescit Mekanları
 ■ Zemin Kata Yerleştirilmiş Mescitler

1.5. ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYLARINDA MESCİT BÖLÜMÜ

Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları, ticaretin gelişimi ve özellikle de I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemindeki ticari ilişkiler ve gelişmelerle birlikte kervan yolları üzerinde yoğun bir şekilde inşa edilmişlerdir. Kervanların ihtiyaçlarını karşılayıp konaklamaları dışında, savaş dönemlerinde de kervansaray yapılarının bir nevi kale görevi gördüğünü, etraflarında çarpışmaların geçtiğini ve tehlikeli durumlarda buralara sığıldığını da tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz (Aksarayi, 2000: 32).

Kervansaraylar, Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi politikası içinde de önemli bir yere sahiptir. Dönemin siyasi ve mimari politikasına bakıldığında, sultanların ya da bani olarak yapıların inşa faaliyetlerini üstlenen devlet ileri gelenlerinin medrese ve kervansaray gibi yapıları toplumun yararına sürdürdükleri ve bir bakıma bu yapıların devletin dışarı karşı da prestij yapıları olduğu görülmektedir (Ögel, 1986: 76).

Planları, süslemeleri ve bünyelerinde barındırdıkları mekanlarla kervansaray yapıları, sultanlar ya da devlet ileri gelenlerinin yaptırdıkları, topografyaya göre veya iklime göre şekillenenleri, üzerinde bulunduğu kervan yolunun özelliklerine ve ihtiyaçlarına göre planlanmaları gibi çeşitli özellikler göstermektedirler.

Buna göre, incelediğimiz kervansaraylarda kapalı (ahır) bölümü, çeşitli amaçlarla kullanılan revaklı açık avlular, bazen hamam ve çeşme gibi temizlik bölümleri ve mescit mekanları günümüzde de izlenebilen mimari mekanlardır. Bunların yanında, kervansaraylarda hastaların tedavisi için eczane, hayvanların bakımı için nalbantlar gibi hizmetlerin de verildiği, ayrıca kervansarayda kalanlara verilen yiyeceklerin de vakıflarda belirtildiğini, günümüze ulaşan vakfiye kayıtlarından öğrenmekteyiz (Turan, 1946: 480-486).

Konumuzu oluşturan mescit mekanlarını incelediğimizde, Anadolu Selçuklu kervansaraylarında da, bundan önce incelediğimiz özellikle Büyük Selçuklu dönemi kervansaraylarında olduğu gibi, planda kesinlikle belirlenen bir yerinin olmadığını görmekteyiz. Genel bir değerlendirmeyle, mescitlerin kervansarayın giriş cephesinde

zemin katında ya da ikinci katta plana yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Bunların dışında örnekler mevcutsa da onlar da grup oluşturmaktadır. Sultan hanlar, Ağzıkara Han ve İshaklı Han'da avlunun ortasına köşk mescit şeklinde yerleştirilmiş olan mescitler, mimari açıdan en ilgi çekici ve yoruma açık grup olmuştur. Bunların dışında Şerefza, Kargı ve Ak Han'larda ise mescit kapalı bölüme bitişik olarak yerleştirilmiştir. Katalogda değerlendirilmeye alınan ve günümüze ulaşmış veya varlığına dair bilgileri kaynaklardan elde ettiğimiz mescit sayısı 20'dir. Erdmann'ın katalogu ve sonrasında yapılan araştırmalarla yayımlanan makaleler incelendiğinde, kervansaray planı içinde yer alan mescit sayısının daha yüksek olduğu sonucuna varmak mümkündür. Günümüze ulaşan örnekler incelendiğinde mescit mekanlarının avlu dahilinde ya da avluyla ilişkili bir biçimde planlandığı görülmektedir. Sadece kapalı kısımları günümüze ulaşmış ve avluları yıkılmış yapılarda da mescit mekanlarının varlığı muhtemeldir.

Ribatlar ve kervansaraylarındaki mescit mekanlarına baktığımızda, Susa Ribatı'nda duvar uzunluğunca planlanmış mescidin ikinci kata yerleştirildiği görülmektedir (Marçais ve Aslanapa, 1988: 735). Manakeldi Kervansarayı'nda nerede olduğu belli olmamakla beraber mescit mekanı vardır (Cezar, 1977: 188). İki bölümlü değerlendirilen El Asker Kervansarayı'nda ise arka bölümdeki iki katlı birimde mescit yer alırken (Kuyulu, 1996: 57), Ribat-ı Melik'in de arka bölümündeki bir merkezi kubbe ve etrafında küçük kubbelerle örtülü kısmında mescit (?) yer almaktaydı (Esin, 1972: 96, dp. 105). Ribat-ı Zafarani'de mescit girişin yanında, sağ tarafında bulunuyordu (Cezar, 1977: 208; Aslanapa, 1997: 87; Nobaht, 1981: 40). Mescidin planda belirli olduğu diğer bir yapı Ribat-ı Türk'te mescit, yapının giriş cephesinde, giriş eyvanının sağında yer almıştır (Nobaht, 1981: 67). Dönemin en önemli yapılarından Ribat-ı Şeref'in ise her iki avlusunda da mescit yer almış ve mescitler her iki avluda da giriş eyvanının soluna yerleştirilmiştir (Aslanapa, 1997: 87-89; Cezar, 1977: 198-205; Nobaht, 1981: 53-54).

Anadolu dışındaki örneklerde gördüğümüz kadarıyla, mescit mekanı planda belirli bir yer almaktan çok, yapıların kendi mimari planları ve özellikleri içinde tek tek değerlendirilmiş, az olmakla beraber bazen ikinci kata, çoğunlukla da yapıların giriş cephelerine yerleştirilmişlerdir.

Anadolu Selçuklu dönemi kervansaraylarında mescit mekanlarının genel plandaki yerlerine bakılacak olursa, kervansarayın açık avlulu bölümünde, avlunun ortasına bağımsız olarak yerleştirilmiş dört köşk mescit binası Aksaray Sultan Han, Kayseri Tuzhisarı Sultan Han, Ağzıkara Han ve İshaklı Han'da karşımıza çıkmaktadır. Kervansarayların giriş cephesi içinde, taç kapı eyvanı ya da tonoz üzerinde yükseltilmiş olarak kapı üzerine veya yanına yerleştirilmiş mescit mekanları ise, Altınapa Han, Obruk Han, Kızılören Han, Zazadin Han ve Sarı Han'dadır. Kuruçeşme Han, Ertokuş Han, Karatay Han, Alara Han ve Kesikköprü Han'daki mescitler yine giriş cephesi içinde ve kervansarayın zemin katında, girişin sağında veya solunda konumlanmıştır. Şerefza ve Tol Han'lar aynı plan özellikleriyle karşımıza çıkan kervansaray yapılarıdır ve mescitleri ana kitleye bitişik, kapısı ayrı bir mekandır. Kargı Han hafif yükseltilmiş zemin katta, Belbaşı Han ve Ak Han ise eyvan üzerine yerleştirilmiş mescit mekanıyla kapalı bölüme bitişik iki örnek olarak karşımıza çıkar.

S.K. Yetkin, hanların ölçüleri, mimari düzenlemeleri, taç kapılarının süslemeleri gibi öğelerin her handa farklı özellikler gösterdiğini, bunlarla beraber mescitlerin konumlarının da kervansaraylarda farklı yerler aldıklarına dikkat çeker ve bunu hazırla yetinmeyen mimarların kendilerini yenilemeleri olarak görür. Mimarların, bir mekanı bütün plan içinde uygun şekilde yerleştirmek, tekrardan kurtulmak ve yeni bir düzen oluşturmak için çabalamalarının, kervansarayın diğer mekanlarında olduğu gibi mescitler de karşımıza çıktığını belirtir (Yetkin, 1962: 409).

Mescitlerin kervansarayların genel planı içinde yerleştirilişinde, özellikle zemin kattakilerin konumunda, Anadolu dışındaki örneklerle benzerlikler olmasına karşın köşk mescit olarak adlandırılan grup, sadece Anadolu Selçuklu kervansaraylarında uygulanmış örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çeşitli araştırmacılarca, köşk mescitlerin kökeni ya da örnek alınmış olabilecek mimari yapılar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Hakkında çok fazla bilgimiz olmamakla birlikte Karahanlı döneminden X-XI. yüzyıllara ait Harezmi Belevli (Bilöylü) Kervansarayı, Köhne Ürgenç'ten kuzeye giden kervan yolu üzerindedir. Sarı kalker taşından inşa edilmiş, köşe kuleleri bulunan kareye yakın dikdörtgen planlı bir yapıdır. Avlusunda çeşitli mekanların olduğu planından anlaşılmaktadır (Marçais ve Aslanapa, 1988: 737) (Şekil.1.7). S.P. Tolstow, kitabında yapıdan

bahsetmiş ancak kervansaraydaki mescit bölümü hakkında bilgi vermemiştir (Tolstow, 1953: 284-286). Güran'ın İstanbul'daki şehir içi hanlarını çalıştığı kitabının genel değerlendirme bölümünde yer alan Belevli Kervansaray'ın planında, avlunun sol köşesine yakın kare bir mekan bağımsız olarak çizilmiş ve yanına da "mescit" yazılmıştır. Eğer bu plandaki gibiyse, yerden yükseltilmiş olup olmadığını bilmemekle birlikte, avlunun içinde bağımsız olarak yer alan en erken tarihli mescit binası bu olmaktadır (Esin, 1972: L.XII/c ; Güran, 1976: 4, 202) (Şekil.1.8).

Müller, kervansaraylar hakkındaki erken tarihli çalışmasında, Anadolu'daki Selçuklu kervansaraylarında avlunun ortasında neredeyse kervansarayın en süslü bölümünü oluşturacak şekilde yer alan köşk mescitlerden bahseder. Örnek olarak verdiği yapılar, İshaklı Hanı ve Aksaray Sultan Han'dır. Yapılardan çapraz tonozlu bir alt yapı üzerinde kare planlı bir üst kat olarak söz eder. Alt yapıyı oluşturan dört ayak arasında ise abdest almak için kullanılan su ögesi olabileceğini belirtir ve bu şekildeki bir kullanımın Bursa'daki İpek Han'ın mescidinde hâlâ devam ettiğini anlatır. Müller, Selçuklu kervansaraylarında köşk mescitler gibi önemli örneklerin yanında Goncalı Ak Han'da olduğu gibi avlunun bir köşesine yerleştirilmiş daha basit mescit mekanları olduğundan da bahsetmektedir (Müller, 1920: 54).

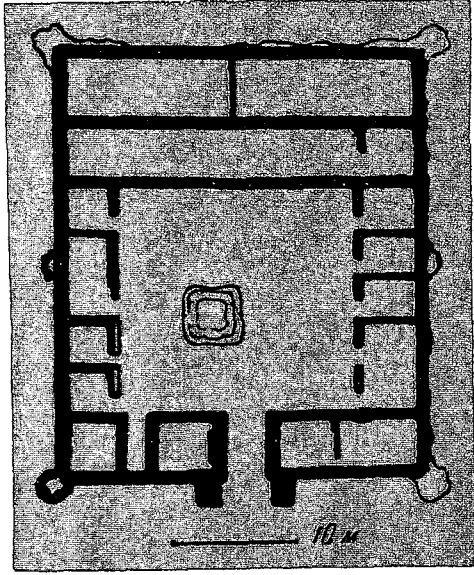
O. Aslanapa, E. Diez ile birlikte yazdığı Türk Sanatı kitabında, bir bölümde kervansarayları kısaca tanımlamıştır. Sultan hanlardan bahsettiği kısımda bu kervansaraylardaki dört mescit binasını da altlarından kervanların geçmesi için dört kemer üzerine oturtulmuş kare mekanlar olarak tanımlar ve bu binaların Roma ordugahlarının ortasında ve iki caddenin kesiştiği yerde inşa edilen Quadrivium'la karşılaştırılabileceğini söyler. Hindistan'da da ana yol kavşaklarının, buralarda inşa edilen Budist stupaları ile kutsandığı bilgisini vermektedir (Diez ve Aslanapa, tarihsiz: 89). Burada, Aslanapa'nın söylediği yolların kesiştiği ya da merkez durumunda olan yerlerin kutsal mimari yapılarla vurgulanması fikri, bir bakıma avluların merkezini çağrıştıran köşk mescitlerle örtüşmektedir.

Holzmeister ve Fahrner Kapadokya bölgesinde yaptıkları inceleme gezileri sırasında gördükleri kervansaraylardan Kayseri Tuzhisarı Han'ının köşk mescidini anlatmış ve Aksaray Sultan Han, Kayseri Tuzhisarı Sultan Han ile Ağzıkara Han'ın fotoğraflarını yayınlamışlardır (Holzmeister ve Fahrner, 1955: 18-19, Taf. 108-109, 115, 118-

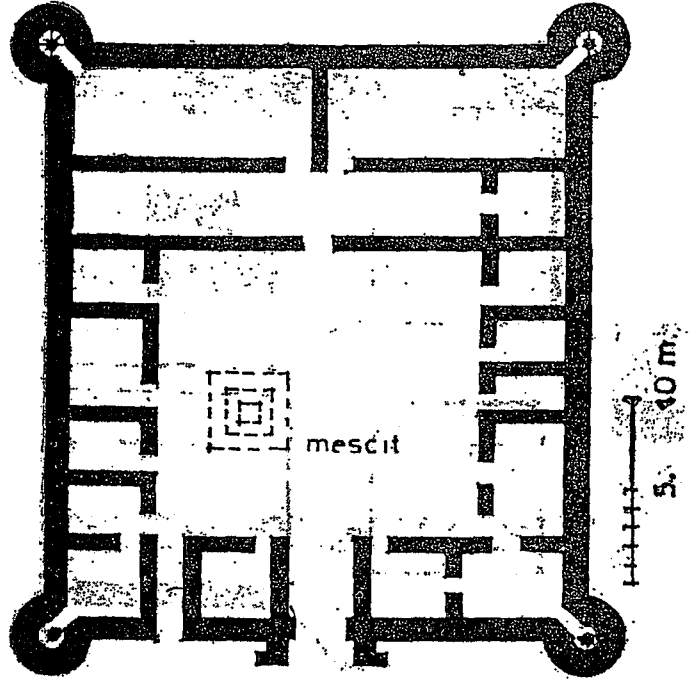
120). Kayseri Sultan Han'da avlu duvarları tarafından çevrelenmiş, dört kemer üzerindeki kare mescit mekanını tarif etmişler, pencereleri, kapısı oldukça süslemeli olan bu yapıya merdivenlerle ulaşıldığını ve içindeki bir kapıdan da düz çatıya çıkılarak ezan okunduğunu anlatmışlardır. Dış cephelerinin ve kemerlerinin de süslemeli kuşaklarla çevrili olduğunu söyledikleri yapının altında bir çeşme olabileceğini de belirtmişlerdir (**Holzmeister ve Fahrner, 1955: 18-19**). Ayrıca avlu duvarları tarafından çevrili köşk mescidin, Mekke'de, yine revaklarla çevrili bir avlu ortasında bulunan Kabe'yi hatırlattığını da yazmışlardır (**Holzmeister ve Fahrner, 1955: 18**).

Z. Oral çeşitli kaynak araştırmaları ve 1953 yılında Kayseri'de yaptığı incelemelerde Kubadiye (Keykubadiye) Sarayı'nın yerini ve binaların kalıntılarını tespit etmişti. Oral'ın burada yaptığı araştırmalar sonucundaki yayınlarından öğrendiğimiz dört kemerli bina kalıntısı sonraki dönemlerde de araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Kare planlı bu kalıntının ölçüleri 6x6 m., kemer açıklıkları yaklaşık 3 m. ve yerden yüksekliği de 3 m.dir. L şeklinde dört ayağa oturan sivri kemerler, ortada sekiz dilimli bir kilit taşıyla birleştirilmiş çapraz tonozu taşımaktadır. Yapının üç yönden kenarlarını geometrik geçmelerden oluşan rozetler dolaşırken, iki katlı kemerlerden birincisi üzerinde zencerek motifi, ikincisi üzerinde ise yarım yıldızlardan oluşan bir dizi vardı (**Şekil.1.9-1.11**). Bütün süslemeler oldukça aşınmış durumdaydı. Bu alt yapının bir köşk kaidesi olduğu, hiçbir iz olmayan üst katta ise ahşap bir köşk yer alabileceği düşünülmüştür (**Oral, 1953: 514, R. 3, 3^a, 4, 6; Aslanapa, 1964: 19,P.1, P.1 a, R. 1-4**). Aslanapa, makalesinde çizim ve resimlerini yayınladığı 1224-1226 yıllarına tarihlenen küçük köşk yapısının, sultan hanlarının avlusunda görülen köşk mescitlerin öncüsü gibi görülebileceğini de söylemektedir (**Aslanapa, 1964: 19**).

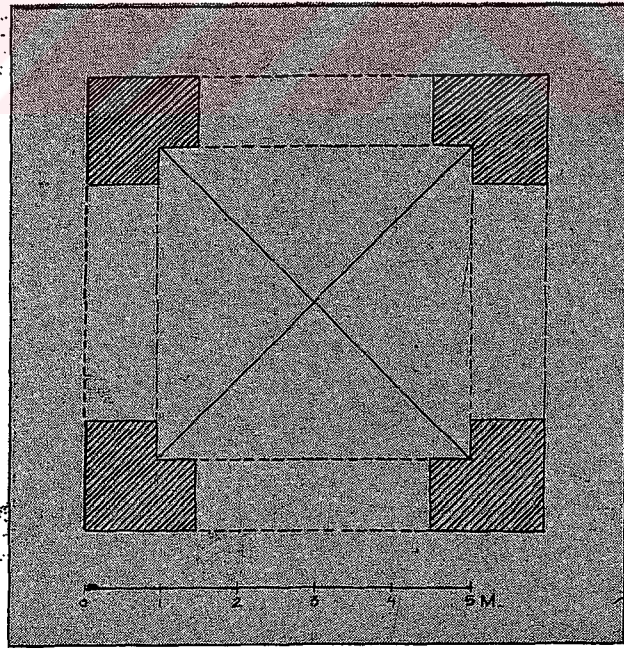
Erdmann'ın da Keykubadiye'deki bu yapı kalıntısıyla ilgili bir çalışması olmuş ve yapının kökenini araştırmıştır. Ölçülerini ve planını vererek tanımladığı yapıdan en iyi kalan kısmın sekiz dilimli kilit taşıyla kilitlenen çapraz tonoz olduğunu söylemektedir. Erdmann'a göre, iki katlı olan kemerlerden batı ve kuzey yöndekiler sade ve süslemesizdir. Diğer yöndekilerden geniş olan alt kemer dilimli bir friz, dış kemer ise girift örgütlü bir bordürdür. Kemerler, genişçe bir geometrik örgütlü silmeyle çevrelenmiştir. Erdmann, Oral'ın 1224-26 olarak tespit ettiği tarihi esas alarak Keykubadiye'deki dört kemerli yapının Anadolu Selçuklu mimarisinde, bu tipi temsil eden en erken örnek olduğunu söyler. Buna göre, Aksaray ve Kayseri'deki

Şekil.1.7. Harezm Belevli Kervansarayı
(Tolstow, 1953: 283)

Şekil.1.8. Harezm Belevli Kervansarayı
(Güran, 1976: 202)

Şekil.1.9. Keykubadiye'de Dört Kemerli Köşkün Planı (Aslanapa: 1964: P.1)

Şekil.1.10. Keykubadiye Köşkü (Sözen, 1990: 30)

Şekil.1.11. Keykubadiye Köşkü (Aslanapa, 1964: P.1a)

sultan hanlar inşa edilirken, avluda yer alan köşk mescitlerin dört kemerli ve tonozlu alt yapıları, Keykubadiye örnek alınarak uygulanmıştır. Bu köşk mescit uygulamasının, avlunun düzenini bozmayan, avludaki dolaşımı engellemeyen bir inşa tarzı olduğunu ve Ağzıkara Han ile İshaklı Han'da da aynı mimarinin kullanıldığını belirtmektedir (Erdmann, 1958: 105). Keykubadiye'deki yapı, Aksaray ve Kayseri Sultan Han'lar ile Ağzıkara ve İshaklı Han'ların da resimlerine yazısında yer vermiştir (Erdmann, 1958: 96-104, Abb. 1-13). Çalışmasının devamında, bu mimari tipin nereden kaynaklandığı konusuna değinmiştir. Dört dayanağın taşıdığı kubbeyle kült ateşi sunağının örtüldüğü Sasani ateşgedeleri, Erdmann'a göre Keykubadiye'deki yapı için olası bir kaynaktır. Bu düşüncesini desteklemek için, Kayseri ve çevresinde ateş kültünün bilindiğini örnekleriyle anlatmaktadır. Char-tag denilen ateşgedelerin Sasanilerden önce de var olduğunu söylerken Strabon'a dayanarak Kapadokya'da bulunan Mecusi ve İrani mabetlerinden de bahsetmektedir. R. Pococke'nin verdiği bilgilere göre de Erciyes'in eteklerinde dört ayak ve dört kemer üzerine kubbeyle kurulmuş küçük anıtlar vardı. Erdmann'a göre, Kayseri bölgesinde, orta Farsça kitabeleriyle XVIII. yüzyılda varlıklarından haberdar olunan bu yapılar XIII. yüzyılda da tanınan Sasani ateşgedeleriydi. Erdmann'ın bütün bu bilgilerden çıkardığı sonuç ise, Keykubadiye'deki dört kemerli yapının, mimari tarz olarak Sasani ateşgedelerle ilgisi olduğudur (Erdmann, 1958: 109) (Şekil.1.12-1.13).

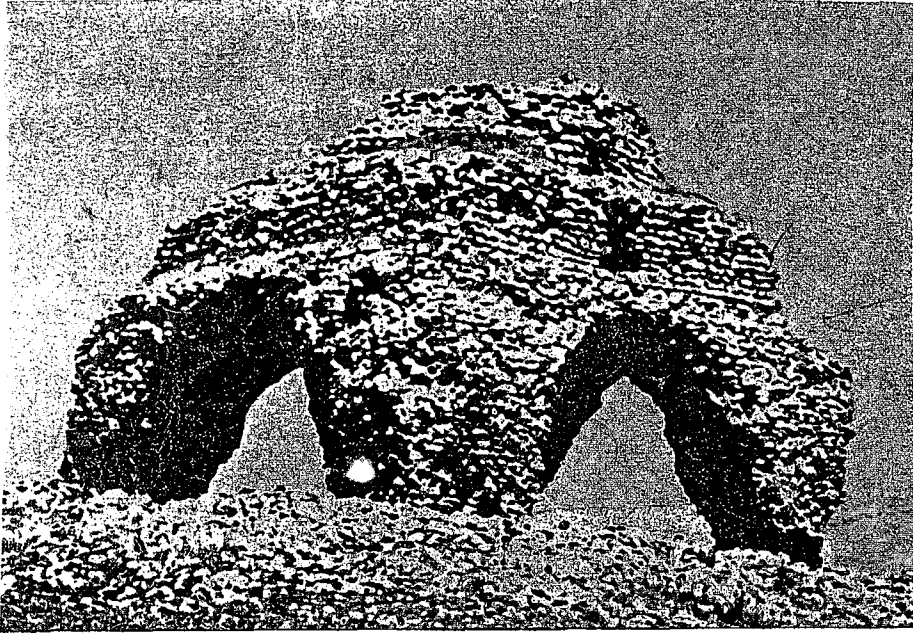
Bundan sonraki dönemlerde de araştırmacıların dikkatini çeken bu yapıya R. Arık da kitabında değinmiş, Z.Oral, K.Erdmann ve O.Aslanapa'nın yayınlarında bu dört kemerli yapı kalıntısına dikkat çektiklerini söylemiştir. R.Arık, diğer yayınlarda da belirtildiği gibi köşk mescitlerin alt yapılarına oldukça benzeyen bu yapı kalıntısının O.Arık başkanlığındaki kazılarda ortaya çıkan sonuçlara göre, ayaklarının epey derine indiğini ve geometrik bordürlerle süslü olduğu bilgisini verir (Arık, 2000: 21). Daha sonraki yayınlarda da aynı bilgiyi tekrarlamış, ancak yapının köşk mescitlerle bağlantısı ya da işlevi hakkında bir şey söylememiştir (Arık, 2002: 255).

Ettinghausen'in İran Sanatı üzerine yaptığı araştırmasında, konuyla ilgili görüşler yer almıştır. Büyük Selçuklu döneminde inşa edilen "köşk tipi" camiler hakkında bazı bilgiler vermekte ve daha sonra Anadolu Selçuklu kervansaraylarındaki köşk mescitlerle ilgili görüşler sunmaktadır. Ettinghausen, Godard'ın "köşk tipi" camilerin çıkış noktasıyla ilgili görüşlerine biraz şüpheli yaklaşırsa da, hemen hemen aynı

görüşleri paylaşmaktadır (Ettinghausen, 1969: 278). Godard, mihrap önündeki kare planda, destek ayakları üzerinde kubbeyle örtülü bir mekan ve önündeki eyvandan oluşan “köşk tipi” camilerin kökeni olarak ateşgedeleri (ateş tapınakları) göstermektedir. Avluların merkezinde yer alan, merkezi vurgulayan ve altarm (kült ateşi sunağı) üzerinde, dört köşede yer alan dört ayağın taşıdığı kubbeyle örtülü char-tag (ateşgede) yapılarının plan kuruluşunun Batı İran bölgesinde ele alındığını ve cami formuna kolayca adapte edildiğini söylemektedir. Mihrap nişinin, güney duvarı yönünde bulunan altarla yer değiştirdiğini, böylece bu duvarın mihrap duvarına dönüştüğünü belirtir. Daha sonraki dönemlerde etraflarına dört eyvanlı avlular inşa edilerek genişletilen bu yapılara örnek olarak da Barsiyan, Ardistan, Gölpayegan Mescid-i Cuma’larını vermektedir (Godard, 1964: 232-235).

Yabancı araştırmacılardan Hillenbrand da Godard’ın düşüncelerine paralel olarak, birkaç büyük kervansarayın avlusunda yer alan köşk mescitlerin Büyük Selçuklular’ın mihrap önü kubbesi ya da İran’da daha erken tarihli camilerin küçük benzerleri olduğundan bahsetmiştir. Bu mimarinin Sasani saraylarından veya ateş tapınaklarından geldiğini, kervansaraylardaki mescitlerin de bunlardan neredeyse ayırt edilemez olduğunu da söylemektedir (Hillenbrand, 1994: 347-348).

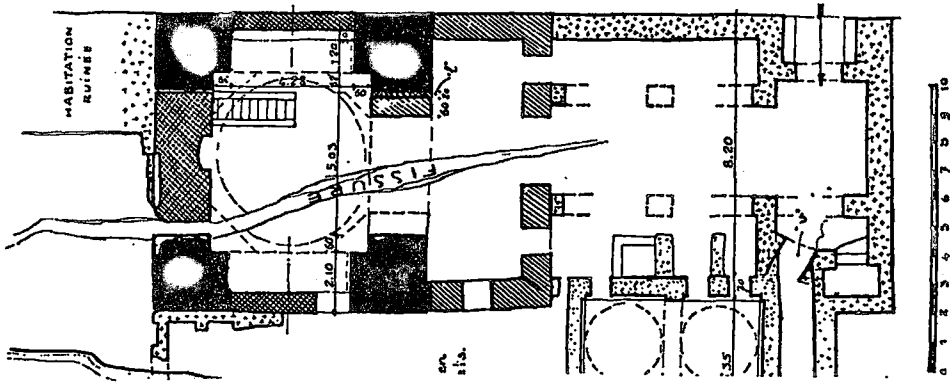
Ettinghausen, Grabar’ın çalışmaları üzerinden bazı sorularla aynı konuya değinmektedir. Grabar’ın dört eyvanlı avlulu, dört yönlü kuruluşlu ve mihrap önü kubbeli İran camilerinin kökeni hakkında bazı çözülmemiş konular olduğunu düşündüğünü ve Grabar’ın Godard tarafından bu camilerinin çekirdeğini oluşturan ve “köşk tipi” olarak tanımlanan mihrap önü kubbeli bölümünün İran ateşgedelerinden alındığı fikrine şüpheli yaklaştığını söyler. Mihrap önündeki bu kubbeli bölümün bir simge olarak yapıyı yaptırma emrini veren ya da yapının sahibi olan kişiyle bir ilişkisi olup olmadığına, ayrıca maksura kubbesine de değinir ve mihrap önü kubbesinin İran mimarisinin bir ögesi olmadığını, kubbe ögesinin geleneksel alışkanlıklardan değil de başka bir kaynaktan geldiği düşüncesini belirtir (Ettinghausen, 1969: 278-279). Ettinghausen’e göre, ilk bakışta ilginç görünmekle beraber İran camilerinin mihrap önü kubbeli kısmının char-tag model alınarak uygulandığının kanıtları vardır. Öncelikle, daha önceki dinlere ait kutsal mekanların Müslümanlar tarafından camiye çevrildiğini söyleyerek bunun örneklerini verir. Bu bilgilere göre, Yazd-i Khast Camisi VII. yüzyılda char-tag olan bir ateş tapınağından camiye çevrilmişti (Şekil.1.14). XVI. yüzyıl ortalarında inşa edilen Yazd Mescid-i

Şekil.1.12. Serre (Djerre) Ateşgahı (Erdmann, 1959: 17)

Şekil.1.13. Bakü'de 18. yüzyıla Ait Ateş Tapınağı, (Erdmann, 1959: Abb.18)

Şekil.1.14. 7. yüzyıl Ateş Tapınağından Çevrilmiş Yazd-i Khast Mescidi (Ettinghausen, 1969: Fig.B.)

Cuması ise avlusunun ortasında kare planlı ve ateşgedelere benzer görüntüsüyle yer alan mescidinden dolayı hâlâ bu geleneği sürdürmektedir. Ettinghausen'in bütün bunlardan çıkardığı sonuç, char-tag yapıları örnek alınarak inşa edilen köşk tipi camiler, daha sonraki yüzyıllarda eklenen mimari bölümlerle modern zamanlara kadar devam etmiştir (Ettinghausen, 1969: 278-279).

Bundan sonra ele aldığı örnekler ise Anadolu Selçuklu kervansaraylarında yer alan köşk mescitlerdir. Köşk mescit binalarının Sultan hanlar olarak adlandırılan Aksaray ve Kayseri Sultan Han'larda ayrıca Ağzıkara ve İshaklı Han'larda bulunduğunu söyledikten sonra, bu yapıların üç sebepten dolayı char-tag ya da köşk tipi camilerle aynı kökenden olmadığını belirtmektedir. Öncelikle, ulusal ve bölgesel bağlantıları da göz önünde bulundurarak, Türk ve İran mimarileri arasındaki ilişkiyi, bu yapıların hepsinin Selçuklu dönemi olduğunu da söyleyerek hatırlatır. Köşk mescit yapılarının Anadolu topraklarında olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak, bu camilerin masif köşeleri birbirine bağlayan dört kemerli yapılarıyla char-tag mimarisine benzemelerine rağmen, köşk mescitlerde ibadet mekanının üst katta yer alan oda olduğunu söyleyerek farklarından bahseder. Mescitlerin bir alt yapıyla yükseltilmiş ya da en azından kervansaray içinde ikinci katta, bazen de zemin seviyesinde hafif yüksek olarak yerleştirilmesinin, kervanların atları ve yük hayvanları yüzünden olabileceğini söylemektedir. Son olarak da her dört mescidin de bir kubbe ya da tonozla örtülü olmalarına rağmen, dışarı taşan bir kubbeleri olmadığını hatta çatılarının düz olduğunu eklemektedir. Bu küçük köşk mescitlerin masif ayaklar ve aralarındaki geniş kemerlerle diğer Anadolu kervansaraylarında genellikle taç kapının yanında bulunan basit mescit mekanlarından oldukça farklı olduğunu belirtmektedir. Ettinghausen'e göre, sınırlı alanlarına rağmen, mihraplarıyla mescit oldukları kesin olan bu mescitler, müezzinin ezan okuması için bir platformla da Anadolu'daki tipik merdiven-minarelerdir. Böylece bu özel planlı mescitler tamamıyla, İran köşk tipi camilerinin prototipi olmadan, bunlar örnek alınmadan kullanılmışlardır (Ettinghausen, 1969: 280).

Y.Önge Selçuklu ve Osmanlı mimarisinden örneklerle köşk mescit binaları üzerinde durmuştur. Kervansarayların uygun bir bölümünde inşa edildiğini söylediği köşk mescitler için, Selçuklu döneminden erken tarihli Kızılören Han ve Altınapa Han'ın mescitlerini kısa mimari tanımlarıyla örnek verirken asıl üzerinde durduğu grup, avlularının ortalarındaki dört bağımsız köşk mescit binasıyla Sultan Han'lar,

Ağzıkara Han ve İshaklı Han'larıdır. Köşk mescitleri mimari ve süsleme özellikleriyle kısaca tanımladıktan sonra, Osmanlı dönemi kervansaray mescitleri üzerinde de durmuş ve köşk mescit binalarıyla ilgili bazı sonuçlara varmıştır (Önge, 1969: 8-9). Bu değerlendirmeye göre, yapıya bitişik veya bağımsız olan köşk mescitler, yükseltilmiş mekanlardır. Altlarında kapalı bir oda, bazen de tonozlu bir alt yapı bulunur. Önge, altında kripta olan türbe ve kümbetlerin de bu açıdan köşk mescit gibi değerlendirilebileceğini de söylemektedir. Küçük cemaatlerin ibadeti için planlanan köşk mescitler, böylece kubbe ya da tonozla örtülü tek bir mekandır. Ayrıca, üst yapıya ulaşımı sağlayan ve iki taraflı olan merdivenlerin oluşturduğu küçük sahanlık da ezan okuma alanıdır. Bunlardan başka, yükseltilmiş durumda bulunan mescidin altında abdest için, çeşme veya havuzlu şadırvan gibi bir su ögesi bulunma ihtimali vardır (Önge, 1969: 10).

Ş.Akalin 1987 tarihli makalesinde, sadece Anadolu Selçuklu kervansaraylarındaki mescitleri konu alarak önce günümüze ulaşmış mescit sayısını belirtmiş, mescidin kervansaraylardaki konumu üzerinde durduktan sonra, yapının kökenine değin araştırmalara yer vermiştir. Akalin da, Ettinghausen'in ateşgedelerin "köşk tipi" camilerin kökeni olduğu düşüncesine değinmiş, ancak Ettinghausen'de yazılanlardan farklı olarak, Ettinghausen'in kervansaraylardaki köşk mescitlerin de kaynağı olarak ateşgedeleri gördüğünü belirtmiştir (Akalin,1987: 3). Erdmann'ın Keykubadiye'deki dört kemerli yapı hakkındaki görüşlerine, Holzmeister ve Fahrner'in köşk mescitleri Kabe'ye benzetmelerine yazısında yer vermiştir. Akalin, köşk mescitlerin çatısına çıkmak için kullanılan merdiven bölümünden bahsederken Ettinghausen ve Schacht'ı kaynak olarak göstermektedir. Buna göre, Ettinghausen köşk mescitleri merdiven-minareler olarak tanımlamaktadır (Ettinghausen, 1969: 280).

Schacht ise, iki makalesinde Kayseri'de dikkatini çeken köşk minareleri değerlendirmiş, özellikle Batı Anadolu şehirlerinde görülen bu minare tarzının erken örneklerinin diğer İslam ülkelerinde de görüldüğünü söylemiştir. Cezayir, Fas, Suriye, Sudan ve Doğu Afrika'da rastladığı bu minare tipinin en erken örneklerinin Mısır'da bulunduğu bahseder. Kayseri, Balat şehirlerindeki köşk minareler ve Milas Ahmed Gazi Camii köşk minaresiyle Anadolu'daki örnekleri değerlendirir (Schacht, 1938: 52-54; Schacht, 1962: 338). Schacht'ın sözünü ettiği minarelerin Kayseri'de Kölkük Camii örneğinde merdivenlerle ulaşılan küçük kaide üzerinde altı sütunçeyle oluşmuş köşk bölümü piramidal külahla örtülüdür. Huant Hatun

Camii'nde bulunan örneğinde de sütunlar üzerinde piramidal külahla örtülü ve altıgen planlı küçük bir köşk minare yer almaktadır (Tokdemir, 1977: 9, 11). Akalın, Schacht'ı kaynak göstererek, köşk mescitlerin de merdiven-minareler olduğundan bahsetse de, Schacht makalelerinde sadece köşk minareleri değerlendirmiş, köşk mescitler hakkında yorum yapmamıştır (Akalın, 1987: 7, dp.12; Schacht, 1938: 54).

Akalın, köşk mescitlerin değişik bir uygulaması olarak gördüğü Kızılören Han'ın mescidine en erken tarihli örnek olarak değinmektedir. Aksaray ve Kayseri Sultan Han'ları ile, Ağzıkara ve İshaklı Han'larının köşk mescitlerinin mimari tanımlarını, plan ve resimlerini verdiği yazısında bu plan tipinin daha erken örnekleri hakkında da görüşlerini belirtmiştir (Akalın, 1987: 4-5). Sarre'nin ve Erdmann'ın verdiği bilgilere dayanarak, Aksaray'da, günümüze ulaşmayan Kılıçarslan Han'ında ve sadece kapalı kısmı günümüze ulaşmış olan Alay Han'ın yıkılmış avlusunda köşk mescit binalarının bulunabileceğini yazmaktadır. Bunlardan başka hanlarda da köşk mescit yapılarının bulunabileceğini yine Erdmann'a dayanarak söylerken, köşk mescitlerin sadece Sultan hanlara özgü yapılar olmamasının yanında, mescidi hakkında bilgimiz olmayan her kervansarayda da köşk mescit bulunmasının düşünülemeyeceğini eklemektedir (Akalın, 1987: 6).

S.Ögel, Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler isimli çalışmasında, mimari çevre, baniler, banilerin sanatçılarla ilişkisi ve bunun yapılara yansımaları, biçim kullanma ve etkilenme, yapılarda kozmik diğram-evren anlatımı gibi başlıklarda Anadolu Selçuklu dönemi yapılarını incelemiş ve görüşlerini aktarmıştır. Çalışmasının bir bölümünde, kervansaraylardaki köşk mescitlerin yapılara kattığı simgesel anlamlardan bahsetmiştir. Ögel'e göre, kervansaraylardaki aydınlık feneri, duvarları destekleyen payanda-kuleler gibi sultanın güç imgesi olan diğer bir unsur da köşk mescitler olmuştur. İlk olarak Aksaray Sultan Han'ının avlusunda yer aldığını belirttiği köşk mescitlerin, diğer örnekleri de vererek dört tane olduğunu söylemiş ve mescitlerin kervansaraylarda farklı yerlere de yerleştirilmesi mümkünken avlu ortasına konulmalarına dikkat çekmiştir. Bunda mescide özel bir yer verildiğinin anlaşıldığını ve avlunun merkezinin köşk mescitle vurgulandığını söyleyen Ögel, eğer avluda dört eyvanla ana yönler de vurgulanmış olsaydı, böyle bir şemanın ideal bir kozmik diğram oluşturacağını belirtmektedir. Bununla beraber, yerden yükseltmelerini sağlayan dört kemer de Ögel'e göre aynı görevi yerine

getirir. Köşk mescitler için, yapının kullanılışına yönelik pratik fonksiyonların, binaların mimarisi için zorlayıcı bir neden olmadığını söyler ve bu mimarinin tercih edilmesinin simgesel amaca yönelik olduğunu vurgular. Belki, sultanın da özel ibadet mekanı olan bu mescitlerin, bir tek onun tarafından kullanılmasından çok, sultanın varlığını belli eden bir görevi olduğunu söylemektedir. Ögel, Büyük Selçuklu dönemi “köşk tipi” camiler olarak adlandırılan mihrap önü kubbeli bölümün hükümdarın ibadet mekanı olarak yorumlandığından da bahseder ve bunun Anadolu’daki örneklerde paralellik yaratarak, bağımsız yapılar niteliğindeki köşk mescitler olduğunu, ancak bunda mimari bağlantıdan çok, sadece yapıların adlandırılmasında bir benzerlik yarattığını da açıklar (Ögel, 1986: 76-77). Mihrap önü kubbesinin Anadolu camilerinde de önemli bir öge, İran yapılarındaki kadar vurgulanmış olmasa da bir hükümdar maksuresi olduğunu belirtirken, Konya Alaaddin Cami örneğini vererek mihrap önü kubbeli bölümden ayrı bir hükümdar mahfilinin varlığının İran yapılarından farklı olduğunu söylemektedir. Bütün bunları bağladığı sonuç ise, kervansaraylardaki köşk mescitlerin İran örneklerine biraz daha yakın anlamda, hükümdarın “mahfel köşkü” olduğudur.

Ögel, Esin’in makalesine dayanarak, binaların veya avluların merkezindeki kutsal mekânın Budist külliyelerinde de olduğunu ve bunların Orta Asya’daki kervansaraylarla olan bağlantısını belirtir. Ögel’e göre, Budist yapılarındaki kutsal anlam, Anadolu kervansaraylarında evren ve hükümdarlık imgelerinin birleşmesine dönüşmüştür. Ögel’in dikkat çektiği diğer bir nokta da mescit ile kervansarayın kapalı bölümünün aydınlık fenerinin aynı eksen üzerine yerleştirilerek, eksen üzerinde anlam sürekliliğinin sağlanmasıdır. Kozmik diagram şeması üzerinde duran Ögel, Aksaray Sultan Han’ın köşk mescitle birlikte kozmik diagramı içeren tek kervansaray olduğunu, Kayseri Tuzhisarı Sultan Han’ında ise bu şemanın tekrarlanmadığını ancak burada da farklı bir anlatıma gidildiğini belirtmiştir (Ögel, 1986: 78-79). Buna göre, Kayseri Sultan Han’da da, Aksaray’da olduğu gibi, orta nefteki aydınlık feneriyle mescit aynı eksende yer almıştır. Ögel, Kayseri Sultan Han’ın köşk mescidinde karşılaşılan yeni bir özelliğin, mescidin iki kemerine yerleştirilmiş ejder kabartmaları olduğunu söyler. Ögel’e göre bu figürler, evrensel simge ile kozmik düzeni vurgulamaktadır. Ögel, ejder figürünün kozmik anlamı üzerinde durarak bu figürün gökyüzü ile ilgili, burç işareti, yıldızların dönüşü, ay ve güneş, gezegenlerin durumu, hayat ağacının koruyucuları, tılsım ya da su unsuru

olarak yorumlandığını belirtmektedir. Susuz Han, Karatay Han'da da kullanılan ejder figürünün evren imgesini desteklerken, sembolik anlamlarla da kullanılmış olabileceğini belirtmiştir (Ögel, 1986: 80).

Ögel, köşk mescidi olan Ağzıkara Han ve İshaklı Han ile de ilgili yorumlara yer vermiştir. Burada dikkat ettiği nokta ise, Sultan yapısı olmamalarına rağmen, bu yapılara yaklaşan mimari ölçüler ve süsleme özellikleri gösterdikleri, bununla beraber Sultan Han'lardaki eksen gelişimine uymadıklarıdır. Ağzıkara Han'da taç kapının avlu duvarının yan tarafına yani kapalı kısmın yanına alınmasının eksenden kaçınmak için bilinçli bir planlama olduğunu, yol durumuna bağlı olması konusunun eğer eksen vurgulanmak istenseydi halledilebileceğini belirtmektedir. Bu durumun, Sultan Han'larda yaratılan anlam düzenine benzerlikten kaçınmak için uygulandığı görüşünü de belirten Ögel'e göre, üzerinde bulunduğu yol nedeniyle Sultanların sıkça kullanmış olabileceği bir yapı olan Ağzıkara Han'ın, avlusunun ortasında yer alan köşk mescidi de, sadece temsili bir yapı olmaktan çok, burayı Sultanların kullandığına dair bir işaret olarak görülebilir (Ögel, 1986: 81).

İshaklı Han üzerine olan görüşlerinde daha farklı noktalara değinen Ögel, XIII. yüzyılın ortalarında, Selçuklu Sultanlarının eskisi kadar güçlü olmadığı ve kervansaray inşa faaliyetlerinin azaldığı bir devirde vezir Sahip Ata tarafından yaptırılan kervansaray üzerine bazı sorular sormuştur. Bu ortamda, Sultanlardan daha güçlü bir konumda olan vezir, hükümdarlık ve güç simgesi olarak görülen köşk mescit binasını kendi gücünün bir göstergesi olarak mı kullanılmıştır, yoksa bütün olumsuz şartlara rağmen Selçuklu Sultanlarının hâlâ var olduğunu bu köşk mescit binasıyla mı vurgulamak istemiştir, sorularını soran Ögel, her şeye rağmen köşk mescit binasının bu kervansarayda zayıf bir işaret olarak kaldığı fikrini belirtmektedir (Ögel, 1986: 82).

Cezar, Selçuklu kervansaraylarındaki köşk mescitleri, kervansaraylara ek bina olarak kabul eder. Orta Asya kervansaraylarından beri devam eden yapının bir bölümünün mescide çevrilmesi geleneğinin, köşk mescitte bağımsız bir yapıya dönüşerek ortaya çıktığını söylemektedir (Cezar, 1976: 937).

Erdmann, kitabının katalog bölümünde kervansarayları tanıttıktan sonra, ayrı bir bölümde mescit mekanlarının değerlendirilmesine yer vermiştir. Mescit mekanlarının,

elimizdeki bütün örneklerde avluda yer aldığı görülmektedir. Erdmann'ın verdiği bilgilere göre, avluları yıkılmamış 24 kervansaraydan 17'sinin mescidi bulunmaktadır. Mescit mekanlarının kervansaraylarındaki konumlarından bahsettikten sonra, köşk mescitlerle ilgili görüşlere de yer vermiştir (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 98**).

Köşk mescitlerin, avlunun ortasında yer alan şeklinin en orijinal plan olduğunu ve mescidin yükseğe alınmasının kervansarayın gürültülü ortamından uzaklaşmasını sağladığını belirtir. Avlunun tam ortasına inşa edilmesi ise mescidin merkezi bir konuma yerleştirilmesi isteğinden kaynaklanmaktadır. Erdmann, köşk mescitlerle ilgili olarak, daha önce bu plan tipinde yapıyla karşılaşmadığını ve köşk mescitlerin Anadolu Selçuklu buluşu yapılar olduğunu söylemektedir. Ona göre, mescidin avlunun ortasına yerleştirilmesinin dezavantajı olan avlu içindeki dolaşımı engelleyebileceği düşüncesi ve avlu taç kapısı-kapalı bölüm taç kapısının görsel bağlantısının kesilmesi de, kare planlı ibadet mekanının dört kemerli alt yapı üzerine yerleştirilmesiyle çözülmüştür.

Bundan sonra, Selçukluların bu yapıya nasıl ulaştıklarını tartışır. Ateş kültüründen gelen char-tag yapılarını örnek olarak düşünürse de bunların sadece alt yapı değil asıl binalar olduğunu söyler. Erdmann'a göre dört kemerli mimarinin alt yapı olarak kullanılması, Anadolu Selçuklularının bir uygulamasıdır. İran chartağlarıyla kurduğu bağlantıları, "Keykubadiye'nin Dört Kemerli Yapısı Hakkında" makalesindeki görüşleriyle tekrarlar ve bu bilgilerle Anadolu Selçuklu yapılarındaki dört kemerli yapıların chartağlara bağlanabileceğini söyler. Bu düşüncelerini, Keykubadiye'deki dört kemerli yapıyı kaynak olarak geliştirdiğini, ancak geçen süre içinde, Keykubadiye'deki yapının, önceki düşüncelerinden farklı olarak ikinci bir gelişim çizgine bağlı olduğunu belirtir. Kervansaraylar için özel planlanan bir mimari tip olduğunu düşündüğü köşk mescitlerin, 1210 tarihli Kızılören Han'ın avlusunda, duvara bitişik olarak görülen erken bir örnek olduğundan bahseder (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 99**).

Erdmann, günümüze ulaşan dört köşk mescit binasından başka köşk mescitler de olabileceğini ve bunun da Kızılören Han'dan daha erken bir tarihte, Alay Han'da ilk defa kullanılmış olabileceğini belirtir. Günümüze ulaşan yapılar düşünüldüğünde, örneklerin çoğaltılabileceğini söyleyen Erdmann, Ağzıkara ve İshaklı Han'larda

görüldüğü gibi, köşk mescitlerin sadece sultan hanlarda değil diğer yapılarda da karşımıza çıkabileceğini belirtir **(Erdmann ve Erdmann, 1976: 100)**. Bu genel değerlendirme bölümünde, köşk mescitlerin merdivenleri, pencereleri, mihrapları, ezan sahanlığı gibi mimari öğelere de değinmiştir **(Erdmann ve Erdmann, 1976 1962: 100-101)**.

2. KATALOG

2.1. II. KILIÇARSLAN KERVANSARAYI

Yeri: Aksaray

Tarihi: II. Kılıç Arsan dönemi, 1156-1192 arası ?.

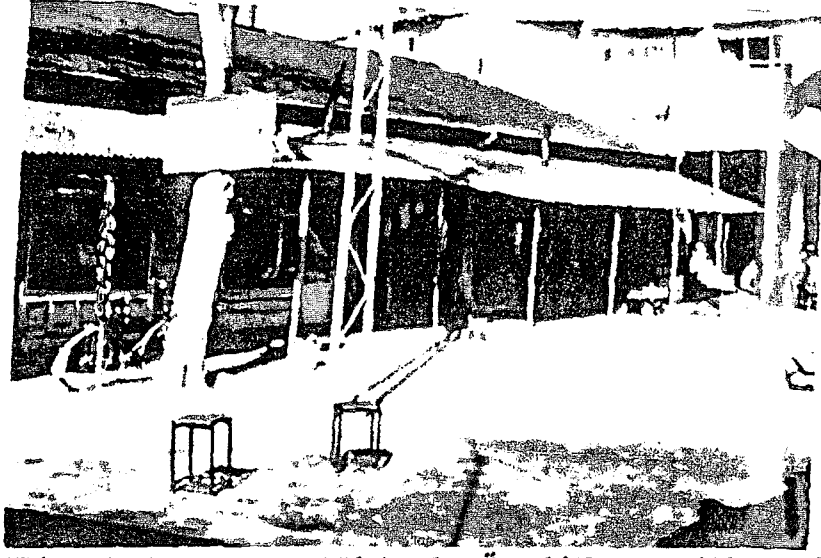
Yaptıran:

Günümüzde ortadan kalkmış olan bu kervansaray hakkında Sarre, K. Erdmann, O. Turan, K. Özergin ve İ.H. Konyalı'dan bazı bilgiler elde etmekteyiz.

Sarre, Aksaray'da şehrin ortasında, Ortaçağ'dan kalma bir handan bahsetmektedir. Sadece dış duvarları ve avlusunun ortasında mescidi olduğunu söylediği bu yapı, muhtemelen II. Kılıçarslan Kervansarayı olmalıdır (Sarre, 1998: 25).

O. Turan, sultan hanların ilk örneği olan kervansarayın II. Kılıçarslan tarafından Aksaray civarında yapılmış olduğu bilgisini verir. Yazısında bahsettiği Kılıçarslan Kervansarayı'ndan bir kitabe ya da kalıntı olmadığını anlatır. İbni Bibi'ye dayanarak bunun Aksaray civarında olduğunu, Sultan Han veya II. Kılıçarslan Hanı adıyla geçtiğini belirtir. Aksaray'ın de Kılıçarslan Kervansarayı'nın Aksaray civarında olduğunu söylediğini yazar. Daha sonra Alaaddin Keykubat tarafından inşa ettirilen kervansarayın da sultan hanı adıyla anıldığını, iki yapının kaynaklarda karıştırılması ihtimali olmadığını ve II. Kılıçarslan Han'ın bugün izi kalmamış olan bir sultan hanı olduğunu belirtir (Turan, 1946: 475-476, dp.11).

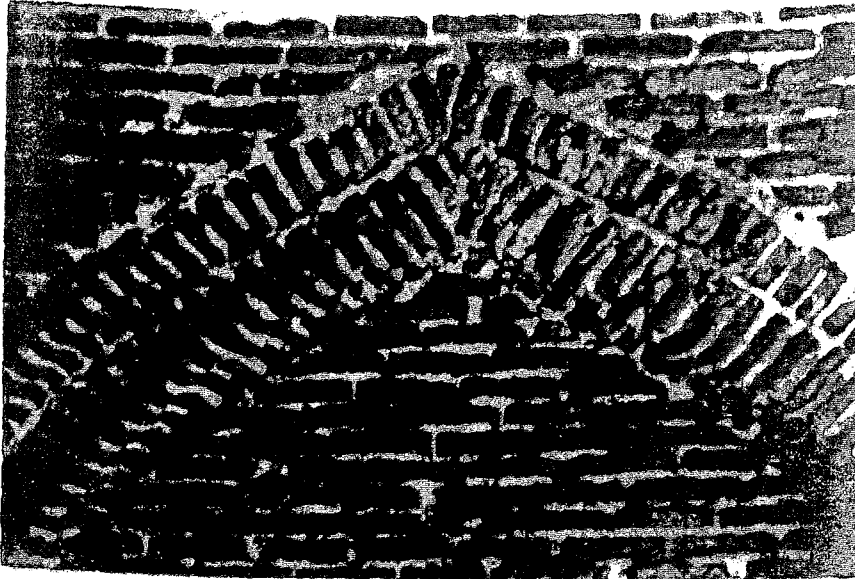
Erdmann, Sarre'nin Aksaray ziyaretini esas alarak, kapalı kısmından bahsetmeyip sadece avlusu ve bunun da ortasında bir köşk mescidi bulunduğunu bilgisini verir. Bu tür köşk mescidlerin Osmanlı şehir hanlarında görüldüğünü söyler fakat Aksaray'da bu döneme ait bir kervansaray olmasına ihtimal vermez (Erdmann, 1961b: 201).

Şekil. 2.15. II. Kılıçarslan Kervansarayı Yıkılmadan Önceki Durumu (Aksaray Müzesi Arşivi)

Şekil. 2.16. II. Kılıçarslan Kervansarayı Yıkılmadan Önceki Durumu (Aksaray Müzesi Arşivi)

Şekil. 2.17. II. Kılıçarslan Kervansarayı Tuğla Örgü Kemer (Aksaray Müzesi Arşivi)

K.Özergin, Aksaray'da olduğunu söylediği Kılıçarslan Hanı'nın kitabesi bulunmadığını, 1896'da yıkıldığı ve büyük bir han olduğu bilgisini vermektedir (Özergin, 1965: 155).

İ.H.Konyalı, II. Kılıçarslan Kervansarayı'nın Aksaray Kalesi içinde olduğunu belirtir. İki kat olarak inşa edildiğini söylediği yapının harap olan üst katlarının yıktırılarak sebze hali olarak kullanıldığı bilgisini verir. Kervansaray hakkında mimari bilgiler de vermektedir. Buna göre avlusu yıkılmış olan kervansarayın kalan bölümleri 36x31 m. ölçülerindedir. Kırmızı tuğla ve taşla inşa edilmiş kervansarayın ahır bölümü, çeşmesi vardı. Yıkıtılmış olan avlusunun ortasında bir de mescit yer alıyordu. Müsaberet-ül Ahbar'da geçen Kılıçarslan Ribatı'nın, bahsettiği yapı değil, Konya-Aksaray yolundaki Ak Han olduğunu, Turan'ın makalesinde verdiği bilgilerde de Aksaray civarındaki diğer hanla karıştırıldığını belirtir. Yine Özergin'in makalesinde geçen kervansarayın ise Aksaray'da bulunan ve yok olmuş diğer bir kervansaray olduğunu söyler (Konyalı, 1974: 1089-1091) (Şekil 2.15-17).

Konyalı'nın verdiği bilgiler, Sarre'yle benzerlik gösterir. Buna göre, avlusunda köşk mescidi olduğu anlaşılan bu kervansaray Aksaray Kalesi içindeki II. Kılıçarslan Kervansarayı'dır.

Aksaray şehri ile ilgili bir yüksek lisans tezinde de Kılıç Arslan Hanı'na değinilmiş ancak Sarre, Konyalı ve Erdmann kaynak gösterilerek hanın günümüze ulaşmadığı belirtilmiş, kaynaklarda bahsedilen hanın mimarisi ve mescit hakkındaki bilgilere yer verilmemiştir (Görür, 1991: 133-134).

Elimizdeki kaynaklar hanın mimarisi ve dönemi hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Kaynaklardaki ortak bilgi ise, avlusunda bir köşk mescidi olduğudur.

II. Kılıçarslan Kervansarayı'nın 1986'da yıkılarak yerine Belediye İşhanı yapıldığı bilinmektedir. Günümüzde bu kervansaraydan hiçbir kalıntı ulaşmamıştır*.

Aksaray Müzesi'nden elde edilen fotoğraflarda, kervansarayın bazı bölümlerinin yıkılmadan önceki durumları ve yapının duvar örgüleri görülmektedir**.

* Sanat Tarihi öğretimci Sn. Zeynep Gür'e verdiği bilgiler için teşekkür ederim.

**Aksaray Müzesi'nde görevli Sn. Arkeolog Uzm. Fariz Demir'e, arşivindeki fotoğrafların kullanılmasına izin verdiği için teşekkür ederim.

2.2. OBRUK HAN

Yeri: Konya-Aksaray karayolunun 70. km.sinde, 4 km. içeride Obruk Köyü yakınındadır.

Tarihi: Sultan I. Mesud (1116-1155) veya oğlu Sultan II. Kılıçarslan (1155-1192) dönemi.

Yaptıran:

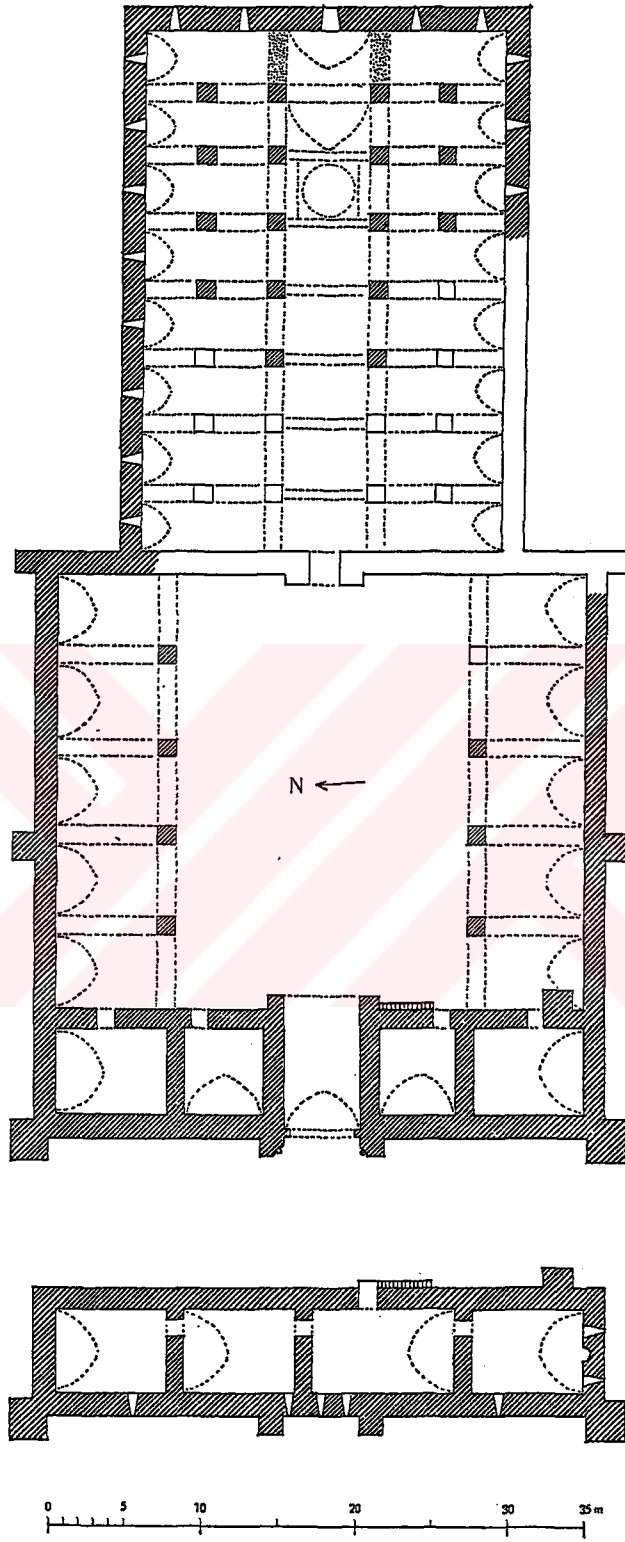
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.2.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

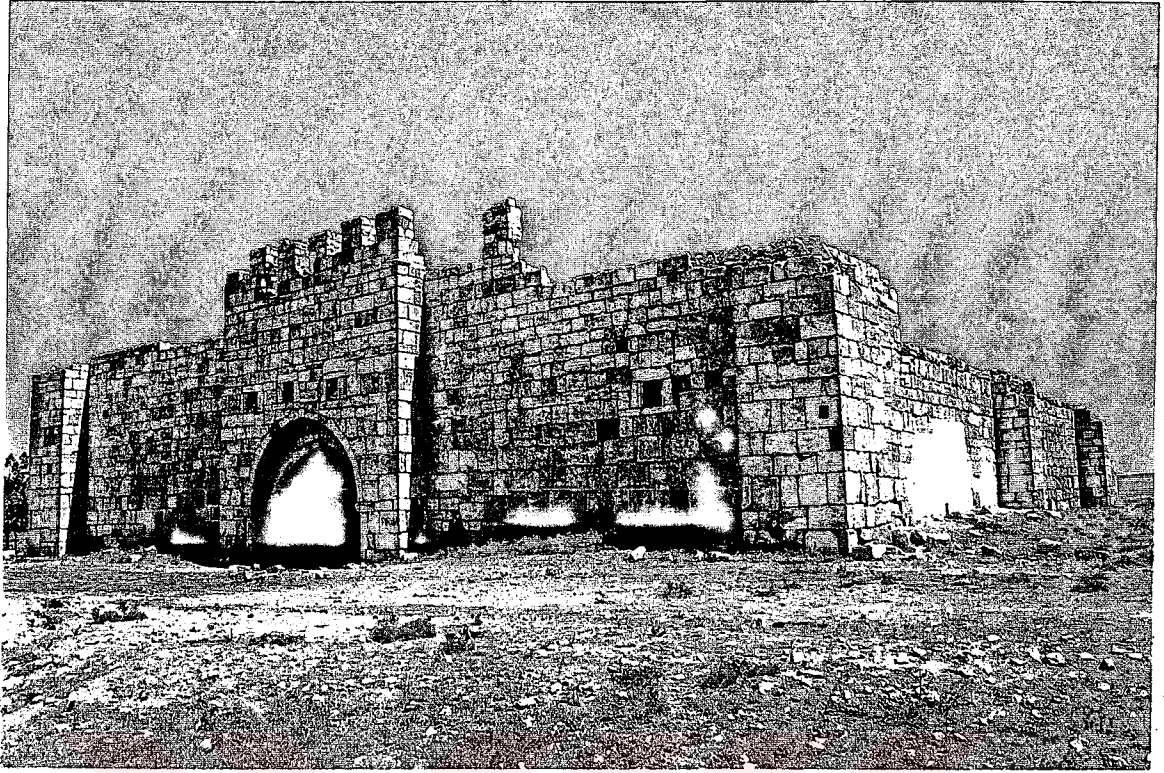
Obruk Han kapalı ve açık bölümleriyle sultan hanları şemasını hatırlatmaktadır. 26 x30 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı kapalı bölümün önünde 35x35 m. ölçüleriyle kare bir avlu kısmı yer alır (Erdmann, 1961a: Taf. XIX) (Şekil.2.18-19). Doğu-batı kuruluşlu yapıda, taç kapı doğu cephenin ortasındadır. Cepheden hafifçe taşkın dikdörtgen kapı bölümü bu cephenin diğer taraflarında da olduğu gibi dendanlarla sonlanmaktadır. Kapının sivri kemerli nişi içine yine sivri kemerli kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Obruk Han'ın doğu cephesi iki katlı düzenlenmiştir. Alttaki tonozla örtülü mekanların taşıdığı odalar dış cepheye kapı üzerinde 3, kapının sağ tarafında ise 1 kare pencereyle açılmıştır. Doğu cephesi iki katlı kapalı mekanlarla bir giriş birimi olarak düzenlenirken avlunun her iki tarafına 4 birimli ve tonozla örtülü revaklar yerleştirilmiştir. Avlu revak ve eyvanları oldukça harap durumdadır. Yıkıntılar avlunun ortasını kaplayarak bir tepe oluşturmuştur.

Kapalı bölümün kapısı da yıkıktır. Bu bölüm kare kesitli 28 ayağa oturan sivri kemerlerle dikine 5 nefeye ayrılmıştı. Ortadaki nefeye bir aydınlık fenerinin de yerleştirildiği kapalı bölüm, duvarlarda sık aralıklarla yer alan mazgal pencerelerle aydınlanmaktaydı. Kapalı bölümün de Obruk Krater Gölü'ne bakan arka duvarı, üst örtüsü ve kemerleri büyük oranda yıkılmıştır.

Yapıda Antik devirden ve Bizans döneminden bol miktarda devşirme malzeme kullanılmıştır. Avlu kısmı kare kesitli payandalarla desteklenmiştir.

Şekil. 2.18. Obruk Han ve Mescit Bölümünün Planı (Erdmann, 1961a: Taf.XIX)

Şekil.2.19. Obruk Han Genel

Şekil.2.20. Obruk Han, Mescit Alt Yapısı

2.2.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Obruk Han, bu dönemden günümüze ulaşmış en erken tarihli yapılardan biridir. Yapıda yoğun olarak görülen devşirme malzemeleriyle de araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Erdmann'da mescit bölümünün tanımı, resmi ve planları yer almaktadır (Erdmann, 1961b: 128-129; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96). Konyalı, hanın tarihçesinden ve mimarisinden bahsetmiştir (Konyalı, 1974: 1092-1099). Obruk Köyü yerleşmesi hakkındaki bir tezde de handan kısaca bahsedilmiş, yeni ölçüleriyle, Erdmann'ın planlarından farklı rölevaleri çizilmiştir (Çınar, 1985). A. Demir, yapıyı bir makale halinde tanıtmıştır (Demir, 1986b: 10-14).

2.2.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın giriş cephesi iki katlı olarak düzenlenmiştir. Kapı açıklığının her iki yanında biri kare diğeri dikdörtgen ikişer kapalı mekan üzerine 4 tane dikdörtgen oda yerleştirilmiştir. Bu üst kattaki mekanlara kapının iç tarafında, solunda yer alan merdivenle ulaşılır. Mescit, üst kattaki 4 odadan güney cepheye yakın olan en sondaki odadır. İki cephesi, kervansarayın dışına bakmaktadır.

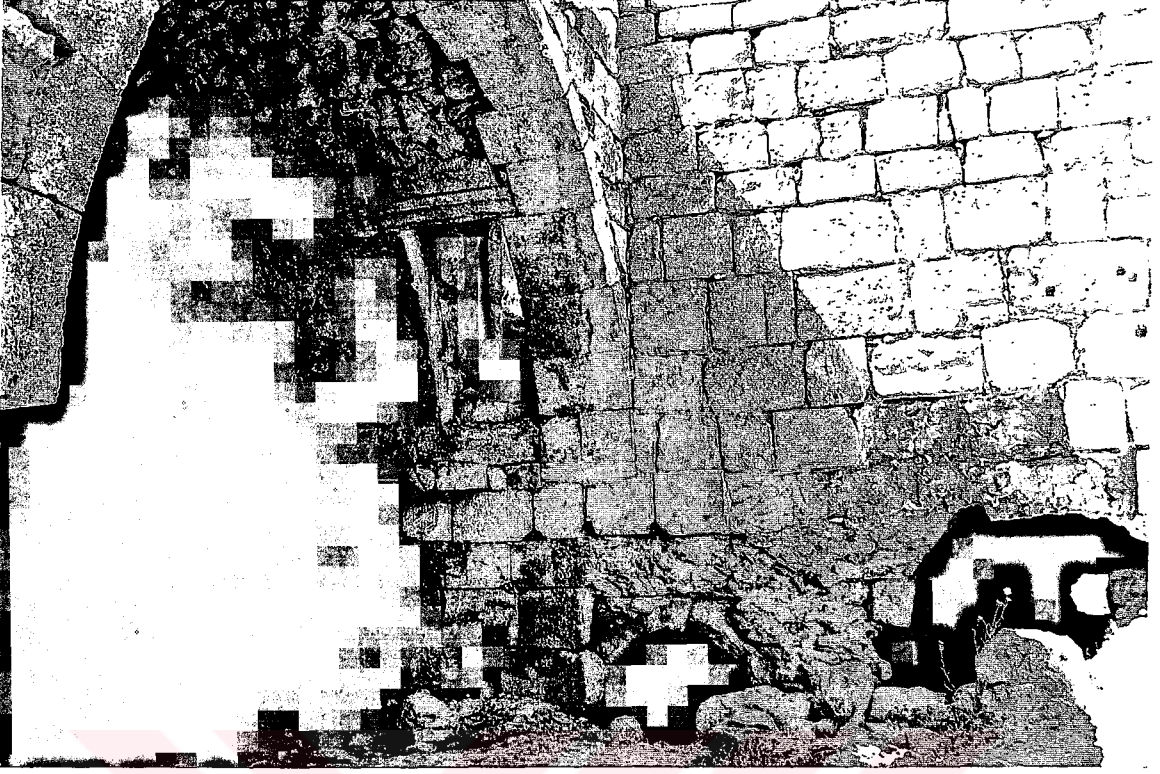
2.2.4. Mescit

2.2.4.1. Genel Planı

4.70 x 7.20 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı mescit, bir alt yapı üzerindedir. Güney cephede ortadaki mihrabın iki yanında 2 pencere açılmıştır. Batı cephede bir pencere ve doğu cephede de bir kapı yer alır. Üst örtüsü güney-kuzey doğrultulu sivri kemerli tonozdur.

2.2.4.2. Alt Yapı

Mescit, 4.70 x 7.20 m. ölçülerindeki dikdörtgen bir mekan üzerindedir. Güney ve batı cephelerine birer pencere açılmış olan mekanın üzerini mescidin zeminini de oluşturan sivri kemerli tonoz örtmektedir. Avlunun sağ tarafındaki revak kemerlerinin giriş cephesiyle birleştiği yerde yuvarlak kemerli kapı açıklığı vardır. Ayrıca bu mekan aradaki kapıyla yanındaki odaya bağlanmaktadır. Mekanın duvar örgüsünde ve pencere kenarlarında devşirme malzeme kullanılmıştır (Şekil.2.20).

Şekil.2.21. Obruk Han, Mescit, Doğu Cephesi

Şekil.2.22. Obruk Han, Mescit, Kuzey Cephesi

Şekil.2.23. Obruk Han, Mescit, Batı Cephesi

Şekil.2.24. Obruk Han, Mescit, Güney Cephesi

2.2.4.3. Üst Yapı

2.2.4.3.1. Dış Cepheler

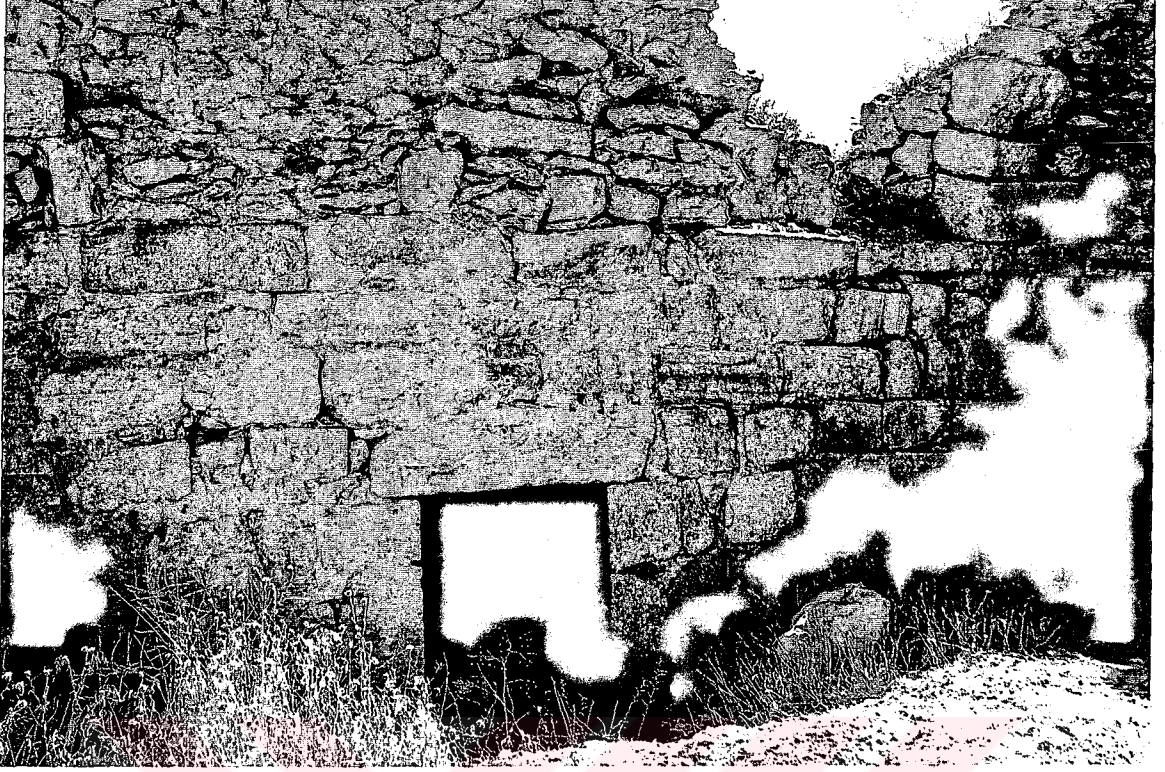
Mescit, 4.70 x 7.20 m. ölçülerinde güney-kuzey kuruluşlu dikdörtgen bir mekandır. Doğu cephesi, avlunun güney cephesindeki revakların son biriminin içine bakmaktadır ve revağın tonozu arkasında kalır. Kuzey cephesi yandaki diğer odayla ortak duvardır ancak günümüzde yarısından fazlası yıkılmıştır. Duvarın, mescidin batı duvarına yakın kısmında açılan bir delik dışında başka bir açıklık izine rastlanmamaktadır. Batı cephesi aynı zamanda kervansarayın dış cephesini de oluşturur. Bu cepheye kare bir pencere açılmıştır. Pencerenin söveleri devşirme malzemedendir. Güney cephede de mazgal pencere şeklinde dikdörtgen açıklıklı 2 pencere vardır. Sağdaki pencerenin çerçevesini yine devşirme malzemeler oluştururken duvar örgüsü içinde de devşirme malzemeler kullanılmıştır (**Şekil.2.21-24**).

2.2.4.3.2. İç Cepheler

Doğu cephe, 4.70 m. genişliktedir ve bu cephede yaklaşık 1 m. genişliğinde kapı açıklığı bırakılmıştır. Duvar örgüsü altta büyük kesme taşlardan oluşurken tonoz örtüde farklılaşmıştır ve duvar tonozu göre içbükey şekillenmiştir. Cephede devşirme taşlar göze çarpar. Kapının lentosu da devşirme bir malzemedir. Bu cephedeki açıklık Erdmann'da gösterilmemiştir (**Erdmann, 1961a: Taf.XIX**).

Muhtemelen sivri kemerli formla sonlanan ancak oldukça yıkık vaziyetteki kuzey cephe hakkında bir şeyler söyleyebilmek zordur. Yarıya kadar yıkık olan cephede, batı duvarına yakın 0.60 m. genişliğindeki bir delikten başka açıklık yer almaz. Bunun da izlerinden taşların sökülmesiyle yeni açılmış bir delik olduğu bellidir. Erdmann'ın planında bu duvar üzerinde mescidin doğu duvarına yakın açılmış bir kapı-geçiş görülmektedir. Kuzey duvarın önü ve arkası toprakla dolu olduğu için bu kısım için net bir şey söylenememektedir. Ancak Erdmann'ın işaret ettiği yerde bir kapı açıklığı olmadığı duvar örgüsünden izlenebilmektedir. K. Çınar'ın planında ise doğu cephedeki kapı açıklığı gösterilirken, kuzey duvarındaki gösterilmemiştir (**Çınar, 1985**) (**Şekil.2.37**). Bizce de bu duvarda bir açıklık yer almamaktaydı. Ayrıca bu cephede yine çok sayıda devşirme malzeme dikkati çekmektedir.

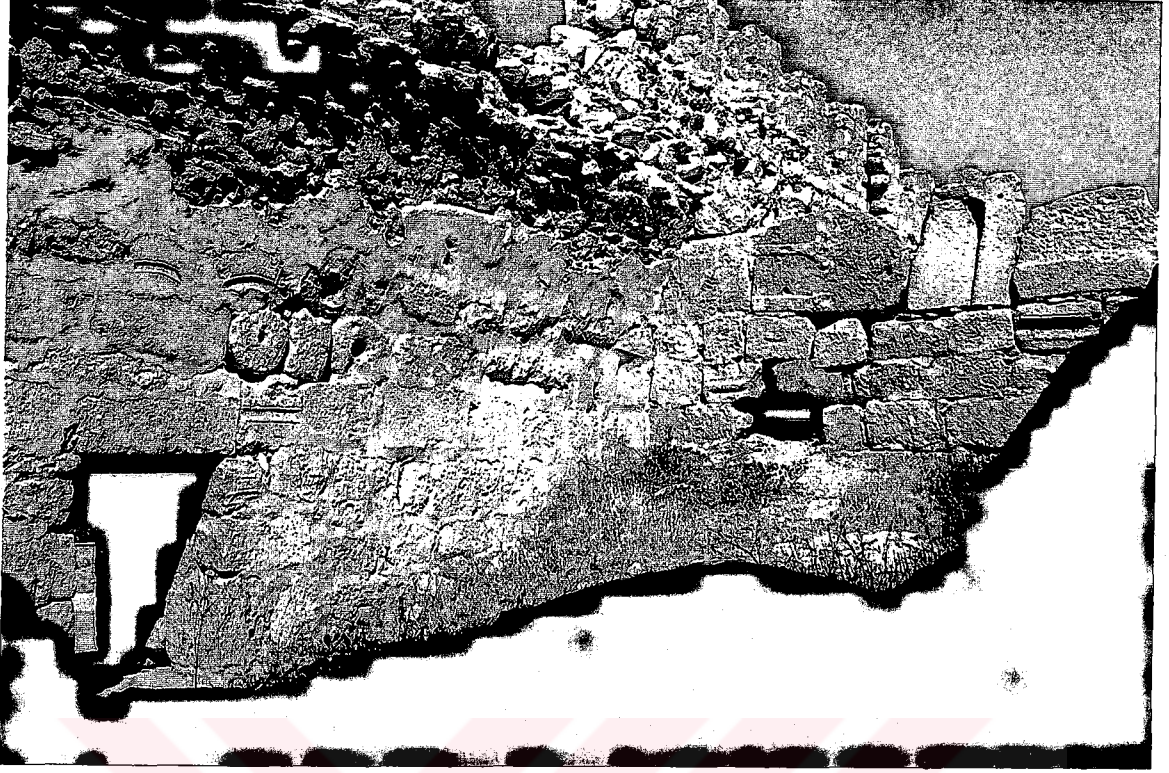
Batı cephe 7.20 m. genişliktedir ve alttan kesme taş örgü, tonozu geçtikçe küçük taşlara dönüşmüştür. Tonozun eğimine göre duvar şekillenmiştir. 0.75 m.

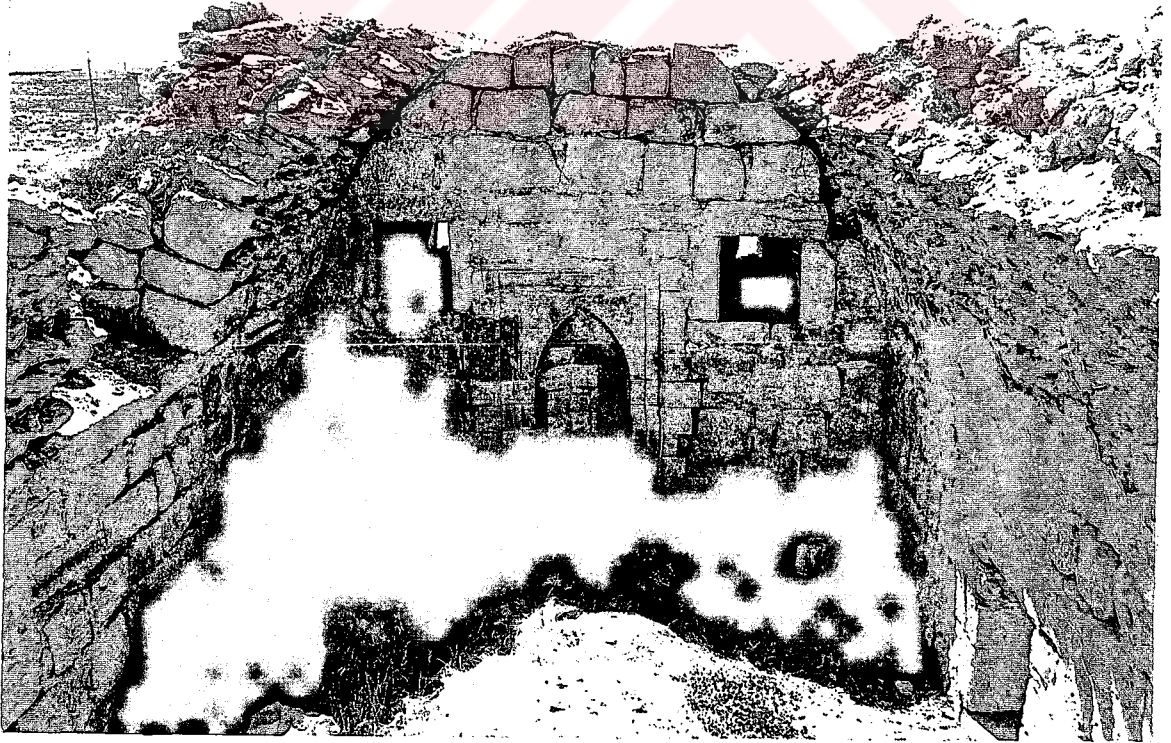
Şekil.2.25. Obruk Han, Mescit, Doğu İç Cephesi

Şekil.2.26. Obruk Han, Mescit, Kuzey İç Cephesi

Şekil.2.27. Obruk Han, Mescit, Batı İç Cephesi

Şekil.2.28. Obruk Han, Mescit, Güney İç Cephesi ve Genel Görünüm

genişliğinde ve 1 m. yüksekliğinde kare açıklıklı pencere neredeyse zemin seviyesinde yerleştirilmiştir. Bu cephede de bol miktarda devşirme malzeme göze çarpar.

Güney cephe, tonozun eğimine bağlı olarak sivri kemerli formda sona erer ve tamamen kesme taşla örülmüştür. Cephenin tam ortasına dikdörtgen çerçeve içinde sivri kemerli nişiyle mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın her iki yanında söveleri devşirme taşlardan oluşmuş kare açıklıklı pencereler yer alır (Şekil 2.25-2.28).

2.2.4.3.3. Mihrap

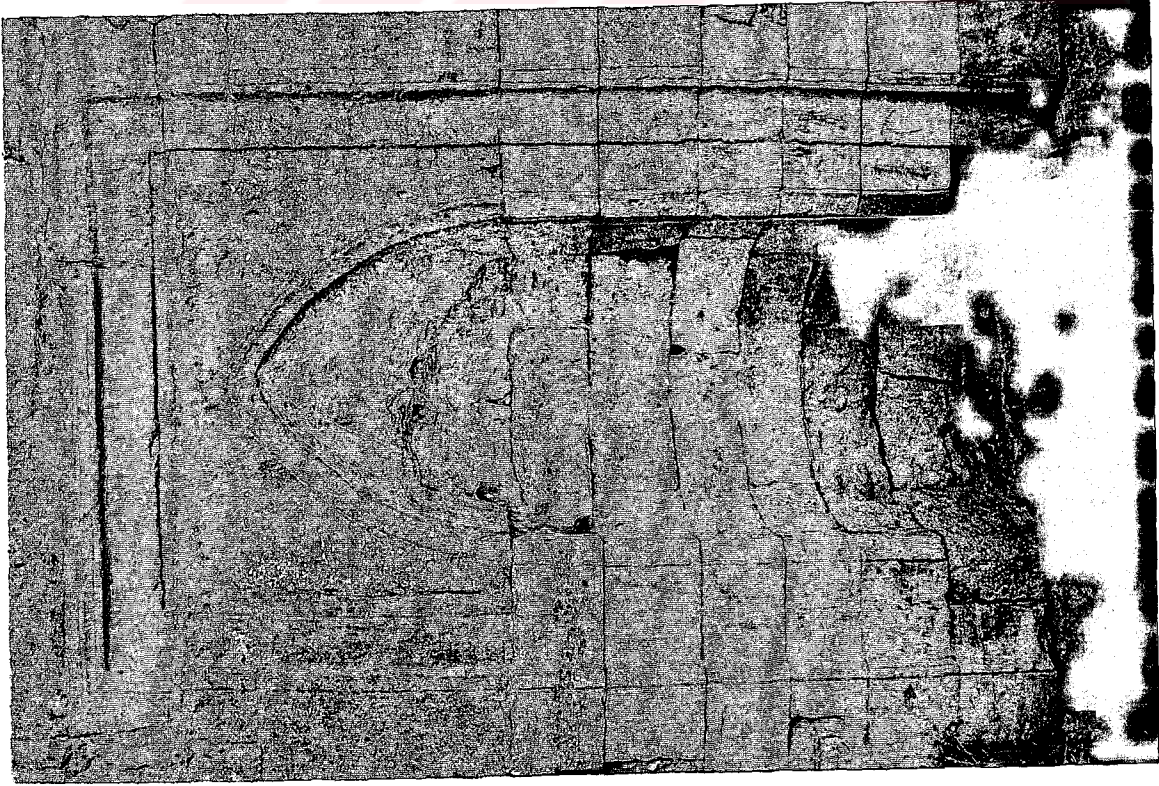
Güney cephenin ortasında yer alan mihrap, yaklaşık 1.30 m. genişlik ve 2.10 m. yükseklikindedir. Kademeli bir silmenin meydana getirdiği dikdörtgen çerçeve mihrap açıklığına doğru kademelenir. Düz bir bordürden sonra yine bir silmeyle dikdörtgen bir çerçeve oluşturulmuştur. 0.75 m. genişliğindeki mihrap nişi sivri bir kemerle sonlanmıştır. Sivri kemerin kenarları yatay bir silmeyle yumuşatılmıştır. Mihrap açıklığının üst kısmı ince yivlerle bölümlenerek yelpaze motifi verilmiştir. Niş 5 kenarlıdır. Mihrap düzgün kesme taşla örülmüştür (Şekil.2.29).

2.2.4.3.4. Pencereler

Mihrap cephesinde, mihrabın iki yanındaki 0.65 m. genişliğindeki pencereler kare açıklıklıdır. Dışa doğru gittikçe daralarak mazgal pencere görüntüsünü alan pencerelerin söveleri hem içten hem dıştan devşirme malzemedir (Şekil 2.28, 2.30). Soldaki pencerenin içten lentosunda, dıştan ise sövesinde antik devir malzemeleri kullanılırken sağdaki pencerenin de sövesinde içten yine yazılı bir taş kullanılmıştır. Batı cephede yer alan 0.75 m. genişlik ve 1 m. yüksekliğindeki kareye yakın dikdörtgen açıklıklı pencerenin de söveleri ve içi devşirme malzemeyle kaplanmıştır. Sövelerindeki demir parmaklık izleri görülebilmektedir (Şekil.2.31).

2.2.4.3.5. Kapı

Erdmann'ın planında mescidin kapısı kuzey duvarla doğu duvarının birleştiği köşeye yakın olarak göstermiştir (Erdmann, 1961a: Taf.XIX). Buna göre kervansaray girişin hemen sağındaki merdivenle yuvarlak kemerli kapıya çıkılır. Bu kapının açıldığı odadan da mescit mekanına bağlantı vardır. Ancak mescidin kuzey duvarında söz konusu bağlantıyı oluşturacak bir açıklık ya da izi görülememektedir.

Şekil.2.29. Mihrap

Şekil.2.30. Mescit Pencereleeri, Güney Cephe

Şekil.2.32. Mescit Kapısı

Şekil.2.31. Mescit Penceresi, Batı Cephe

Bununla birlikte mescidin doğu cephesine yaklaşık 1 m. genişlikte küçük bir kapı açılmıştır. Revakların tonozu ve mescit duvarının kalınlığı içine yerleştirilmiş kapının önündeki sahanlığa inen 2 basamak vardır. Ancak sahanlığın duvar içine yerleştirilen taşları kırılmış, sadece uçları kalmıştır. İçten kapının lentosunu devşirme bir parça oluştururken üstünü de yan yana yerleştirilmiş sütun parçaları örter. K. Çınar'ın tezinde, kuzey duvarda herhangi bir kapı açıklığı görülmezken, bu doğu duvara açıklığı yerleştirmiş ve buraya merdivenle ulaşıldığını gösteren basamaklar çizmiştir (Çınar, 1985) (Şekil.2.37). Ancak duvardaki izlere göre burada herhangi bir basamak yer almamaktaydı. Böylece buranın müezzinin ezan okumak için çıktığı küçük bir sahanlık olduğu düşünölmüştür. Bu kapının, mescidin kapısı olduğu kabul edilirse, ahşap bir merdivenle ulaşıldığını düşünölebilir. Kuzey duvarının oldukça yıkık olması ve her iki tarafından da toprakla dolu olması bu konudaki görüşleri sınırlamaktadır (Şekil.2. 25, 2.32).

2.2.4.3.6. Üst Örtü

Mescidin üst örtüsü, güney cephenin formundan da anlaşıldığı kadarıyla güney-kuzey yönünde sivri kemerli tonozdur. Mekanın duvarlarının alt kısmı kesme taşlar ve devşirme parçalarla örölmüşken, tonozun kavisine geçişlerden itibaren malzeme değişerek daha küçük taşlara dönüşmüştür. Tonozun duvarlara oturan kısımları dışımda üstü tamamen yıkılmıştır (Şekil.2.28).

2.2.4.4. Malzeme-Teknik

Mescidin dış cephelerinde kesme taş örgüyle oluşturulmuş çok itinalı olmayan bir düzen vardır. İç cephelerde de böyle devam eder ancak üst örtüye geçişten itibaren malzeme değişerek küçük taşlardan oluşan moloz örgüye dönüşür. Mihrap cephesi diğer duvarlara nazaran biraz daha itinalıdır. Duvarlar üzerinde sıva izleri görölmektedir. Ayrıca devşirme malzeme de mescidin hem iç hem de dış cephelerinde bolca kullanılmıştır.

2.2.4.5. Devşirme Malzeme

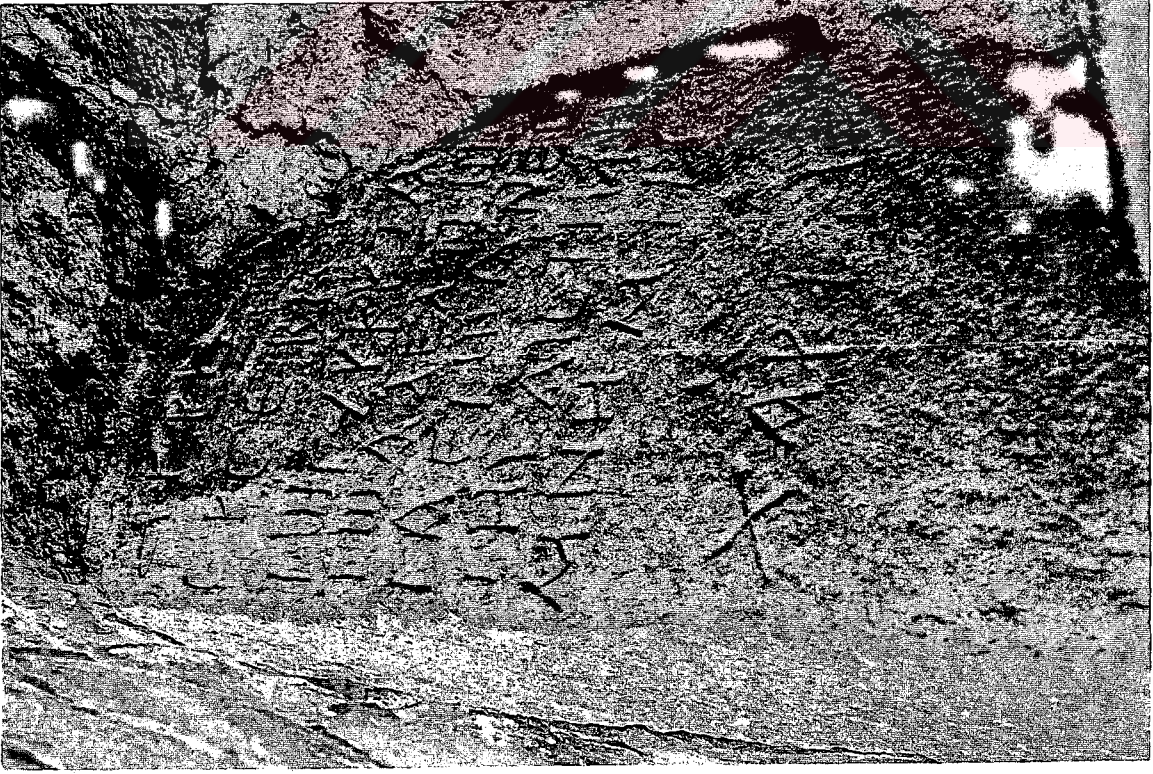
Mihrap cephesinde mihrabın solundaki pencerenin çerçeveleri beyaz mermer devşirme malzemedendir. Üstteki parça figürlü yüzü dışa gelecek biçimde yerleştirilmiştir (Şekil.2.28). Üzerindeki yazılar ve epey aşınmış haldeki insan figürüyle antik dönemden bir mezar taşı olmalıdır (Şekil.2.33). Sağdaki pencerenin

Şekil.2.33. Güney Cephede Mihrabın Solundaki Pencere İçinde Devşirme Malzeme

Şekil.2.36. Mescidin Batı Cephesinde Devşirme Malzemeler

Şekil. 2.34. Güney Cephe Mîhrabın Sağındaki Pencerede İçinde Devşirme Malzeme

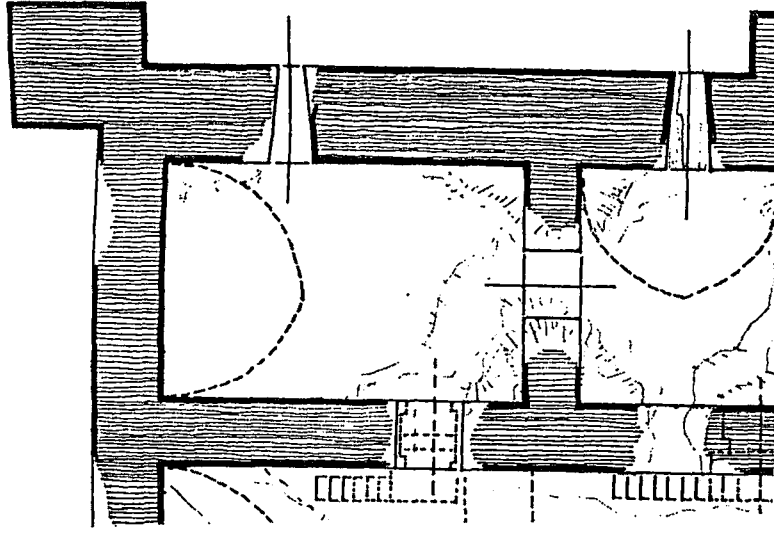

2.35. Mescit Kapısının Üzerinde Devşirme Sütun Parçaları

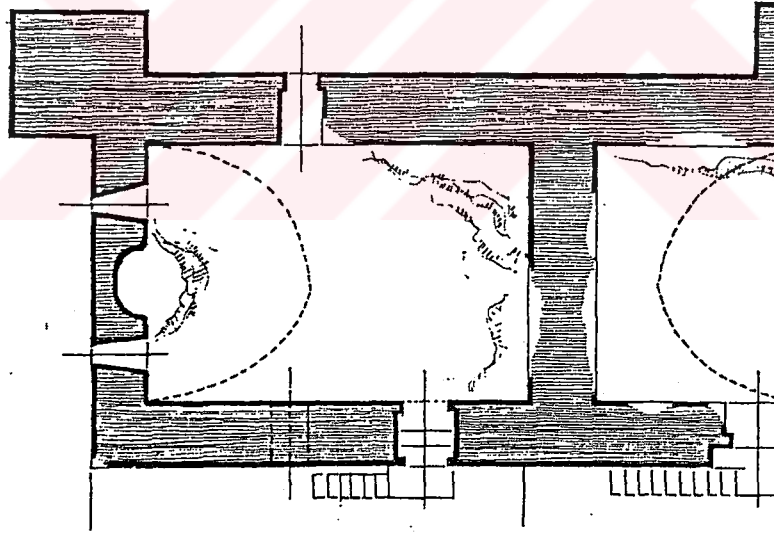
ise sövesi olarak yine antik dönemden üzeri yazılı bir taş kullanılmıştır (**Şekil.2.34**). Dış cepheden de sağdaki pencerenin bir kenarını silmelerle süslü mimari bir parça oluşturur (**Şekil.2.30**). Batı cephedeki pencerenin çerçevelerini de yine beyaz mermer devşirme parçalar oluşturur. Üstteki parçada, dikdörtgen çerçeveler içine yerleştirilmiş uçları kıvrımlarla sona eren ve silmelerle çevrili baklava formu çerçeveler içinde çarkıfelekler vardır. Parça üzerinde demir parmaklıkların oturduğu delikler görülmektedir (**Şekil.2.31**).

Doğu duvardaki kapının üzerinde oldukça bozulmuş olan parça, silmeli çerçeve içinde S kıvrımları yapan bir çizgiye bağlanmış üzüm salkımlarından oluşan süslemeye sahiptir (**Şekil.2.25**). Kapının duvar kalınlığı içinde kalan üst kısmına ise 3 sütun parçası yan yana yerleştirilmiştir (**Şekil.2.35**). Mescidin doğu, kuzey ve batı duvarları örgüsü içinde de çok sayıda mimari parça devşirme olarak kullanılmıştır. Kuzey cephedeki silmeli mimari (friz) parçaları, üzerleri işlenmiş çok sayıda taş vardır (**Şekil.2.26, 2.27**). Haç motifli parça da bunlardan biridir. Batı cephede de taşların derzleri arasında seçilebilen kıvrımlarla işlenmiş mimari parçalar ve sütun parçaları görülebilmektedir (**Şekil.2.36**). Güney duvarın dış cephesinde ise dikdörtgen çerçevenin tam ortasında yuvarlak bir form içinde 4 kollu haç motifi, bunun yanında silmelerle oluşturulmuş kalın yuvarlak bir çerçeve içinde yine 4 kollu bir haç motifi yer almıştır. Taşın yüzündeki spiral kıvrımlarla daha süslemeli bir parçadır (**Şekil.2.30**).

Devşirme parçaların birkaç tanesi dışında çoğu beyaz mermerdendir ve Antik dönemle Bizans dönemine aittirler. Konyalı, Obruk Köyü'ne yakın Eski Kasabası'nın Ortakuyu, Köşk, Mutlu ve Çukuryurt yaylalarındaki Bizans dönemi kilise ve yapılarından getirilen mimari parçaların burada kullanılmış olduğunu söylemektedir (**Konyalı, 1974: 1097, 1099**).

Şekil.2.37. Obruk Han, Mescit Alt Yapısı (Çınar, 1985)

Şekil.2.37. Obruk Han Mescit Mekanı (Çınar, 1985)

0 1 5M
05 2
RÖLÖVE - K. ÇINAR

2.3. ALTINAPA KERVANSARAYI

Yeri: Konya-Beyşehir karayolunun 13.km.sinde Akyokuş'tan baraj gölüne inen rampalardan Başarakavak'tadır.

Tarihi: 598 H./ 1201 M.

Yaptıran: Sipehsalar Şemsettin Altun-apa

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

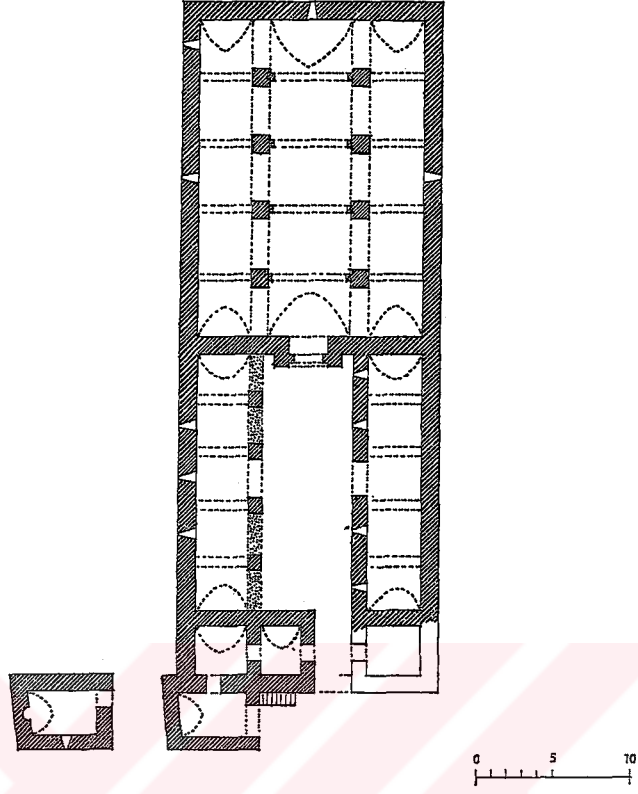
2.3.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Anadolu Selçuklu kervansarayları içinde en eski yapılardan biri olan Altınapa Kervansarayı, 17 x 22 m. ölçülerinde bir kapalı ve bir de açık bölümden oluşmuştur. Kapalı bölüm, T planlı sekiz ayağa oturan sivri kemerlerle üç nef ayrılmıştır. Ortadaki daha yüksek ve geniş olmak üzere, her üç nefin de üzeri sivri tonozla örtülmüştür. Yine dikdörtgen planlı açık avlunun kuzey cephesinde, ortadaki bir açıklıktan girilen tonozla örtülü dikdörtgen kapalı bölüm yerleştirilmiştir. Avlunun güney cephesinde 5 birimli revak kısmı vardır (Erdmann, 1961a: Taf. I/1; Demir, 1990b: 24) (Şekil.2.38).

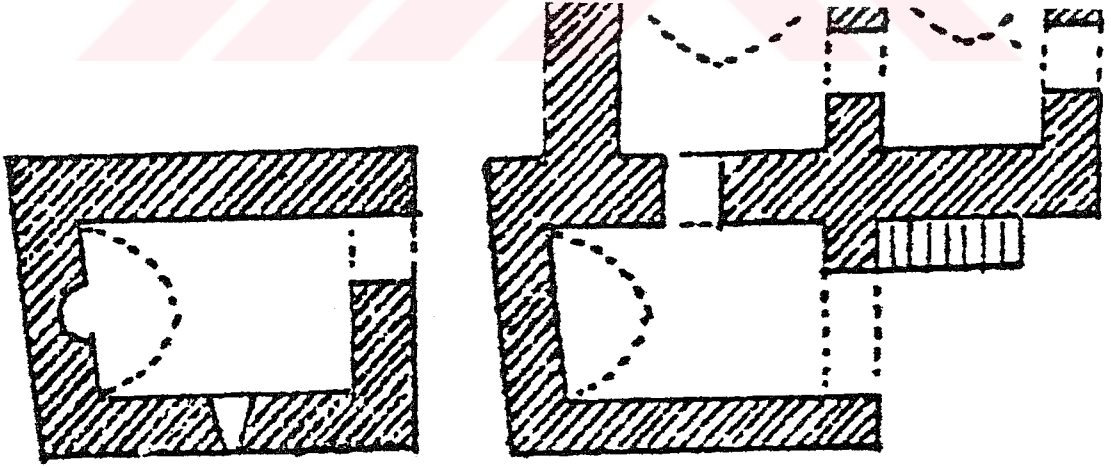
Dış taç kapısı ve giriş bölümü yıkık olan yapının bu kısımdan sadece sol tarafındaki mescidi ayakta idi. Orijinalinde girişin sağında bir kapalı mekan ve solunda da iki kapalı birime bitişik mescit bulunuyordu.

İç taç kapı dikdörtgen bir çerçeve içinde sivri kemerli niş içinde yine sivri kemerli bir kapı açıklığından oluşmaktaydı ve burada kitabesi bulunmaktaydı.

Günümüzde bütün yapı Altınapa Barajı sularının altında kalmıştır. Suların çekildiği bazı zamanlarda, artık oldukça harap durumdaki yapının kalıntıları görülebilmektedir. (Erdmann, 1961a: Taf. I/1, R. 1-5; Demir, 1990b: 24-27; Akok, 1973: 12, P. 1).

Şekil.2.38. Altınapa Kervansarayı (Erdmann, 1961a: Taf.I/1)

Şekil.2.38. Altınapa Kervansarayı Mescidinin Alt ve Üst Kat Planları (Erdmann, 1961a: Taf.I/1)

2.3.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Günümüze ulaşmamış yapı hakkındaki bilgileri araştırmacıların yayınlarından elde etmekteyiz. O.R. Arık, Konya civarındaki araştırma gezileri sırasında gördüğü Altınapa Hamı'nın harap durumda olduğundan bahsetmiş, ayrıca önde mescit bölümünün de görüldüğü bir resmine çalışmasında yer vermiştir (Arık, 1956: 12, R.7). Erdmann'ın planını yayınladığı ve tanımladığı yapının Konyalı'nın yayınları ve Akok'un röleve çalışmalarıyla sular altında kalmadan önceki durumu belgelenmiştir. Konyalı çalışmasında yapıyı tanımlarken mescit kısmı hakkında da ayrıntılı ölçüler vermiştir (Erdmann, 1961b: 30-31; Konyalı, 1964: 1023-1027; Akok, 1973: 5-6; Erdmann ve Erdmann, 1976: 92). Yapıyla ilgili en son yayını da A. Demir yapmış ve suların çekildiği bir dönemde bazı görüntülerini tespit edebilmiştir (Demir, 1990b: 24-27).

2.3.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Planlardan ve eski resimlerden anladığımız kadarıyla mescit, kervansarayın dışında girişin solunda bir eyvan üzerine yerleştirilmişti. Erdmann'ın planına göre mescit kervansarayın avlusuna bitişiktir. Kervansarayın ana kitlesinin dışında konumlanmış olan mescit bölümü alt katından hemen yanındaki birime bir kapıyla bağlanmaktadır. Güney-kuzey doğrultulu dikine bir dikdörtgen olarak yapıya bitleştirilmiştir. Hafif çarpık olan güney cephe, yapının ana kitlesinden dışa taşmaktadır (Şekil.2.39-2.40).

2.3.4. Mescit

Kervansaray günümüzde tamamen sular altında olduğu için, mescit mekanıyla da ilgili var olan bilgiler, çizimler ve resimler karşılaştırılarak bir sonuca varılmaya çalışılacaktır.

Mescit, Erdmann'ın planında, avlunun doğu cephesine dıştan bitleştirilmiş kuzey-güney doğrultulu, yapıya dikine yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir mekandır. Plana göre içten 3 x 4.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen mekan, bir alt yapı üzerine inşa edilmiştir. Kemer açıklığı 2 m. olan bu alt yapı bir sivri tonozla mescit mekanını taşımaktadır (Konyalı, 1964: 1023). Kemerin hemen yanındaki merdivenle mescit katına ulaşılmaktaydı. Plana göre kısa güney cephede mihrap yer alırken doğu cephede de küçük bir pencere açıklığı bulunmaktaydı. Kapı, kuzey cephenin ana kitleyle birleştiği köşede yer almaktaydı (Erdmann, 1961a: Taf. I/1) (Şekil.2.38).

Şekil.2.39. Altınapa Kervansarayı (Demir, 1990b: 25)

Şekil.2.40. Altınapa Kervansarayı ve Önde Mescit Mekanı (Oktay Aslanapa Arşivi)

Erdmann'ın da metinde iki katlı olarak tanımladığı mescide, iki yanında Bizans döneminden devşirme malzeme olarak kullanılan sütunların bulunduğu kemerli bir kapıdan girilmekteydi. Mescidin güney duvarındaki 0.75 m. genişliğindeki kemerli nişin de mihrap olduğunu belirtmektedir (Erdmann, 1961b: 30; Erdmann ve Erdmann, 1976: 92). Güney cephedeki kaymanın da mihrabın kible yönünü tutması için olabileceğini söylemektedir. Erdmann'ın yayınladığı resimlerde de, üst sıralarda küçük kesme taşlar, daha alt sıralara doğru ise büyük kesme taşlarla örülmüş mescit binasını görmekteyiz. Kuzey cephede alttaki tonozun sivri kemerli açıklığı görülürken Erdmann'ın tarifinden kapı olduğunu anladığımız bölüm yıkıktır. Yapının hemen sağ köşesinde merdiven izleri seçilebilmektedir. Bu yıkık bölümde, duvarda dikkati çeken sütun parçası ise Erdmann'ın bahsettiği devşirme sütunlardan biridir. Resimden üst örtü hakkında bilgi elde edilemezken, doğu duvardaki pencere açıklığı görülebilmektedir (Erdmann, 1961a: R. 1-5) (Şekil.2.41).

Konyalı'nın ölçülerini 3.20 x 3.50 m., duvarlarının yüksekliğini de 2.80 m. olarak verdiği mescidin böylece kare planlı olduğu sonucu çıkmaktadır. Alt katı oluşturan tonozun kemer açıklığının 2.40 m., yüksekliğinin de 0.90 m. olduğunu söyler. Kuzeye açılan 0.80 m. genişlik ve 1.90 m. yüksekliğindeki kapıdan da bahsetmektedir (Konyalı, 1964: 1023). Mescidin duvarından düşmüş olan geometrik (hendesi) süslemeli bir taş ve duvar yüzeyinde bulunan, üzerinde şems (güneş-rozet) ve salip (haç) süslemeleri olan devşirme taşlardan bahseder. Mescidin çok zarif bir taş mihrabı olduğunu da yazısında belirtmektedir (Konyalı, 1964: 1024).

Akok'un kervansaray sular altında kalmadan önce yaptığı rölöve çalışmalarında da mescit mekanı oldukça haraptır. Akok, genel metin içinde ayrıntılı olmasa da mescitten bahseder ve kervansaraya bitişik olan duvarının yıkık olduğunu belirtir. Akok'un rölövesinde dıştan 5 x 6 m., içten ise 3.50 x 4 m. ölçüleriyle kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekandır. Mescit binasının kervansarayla birleşen duvarı ve kuzey cephenin neredeyse yarısı yıkılmıştır. Planda da Akok bu bölümleri ince çizgilerle belirtmiştir (Akok, 1973: 12, P., 1, 13, A-A¹ kesiti, 16, R. 1-2) (Şekil.2.44).

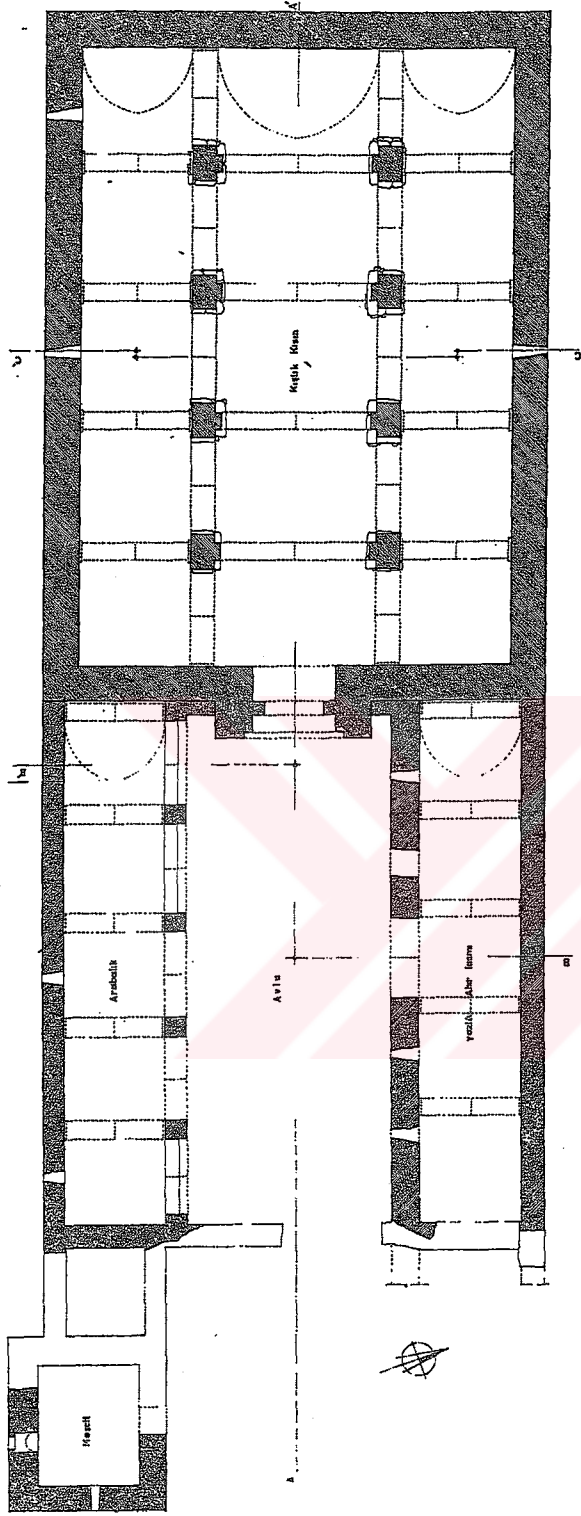
Erdmann'ın planından farklı olarak mescit burada enine dikdörtgen bir plandadır. Akok'un planında, mihrap bulunması gereken güney duvarda, mihrap yerinde bir açıklık yer almaktadır. Resimlerden de bu kısım pencere açıklığı gibi algılanmakta,

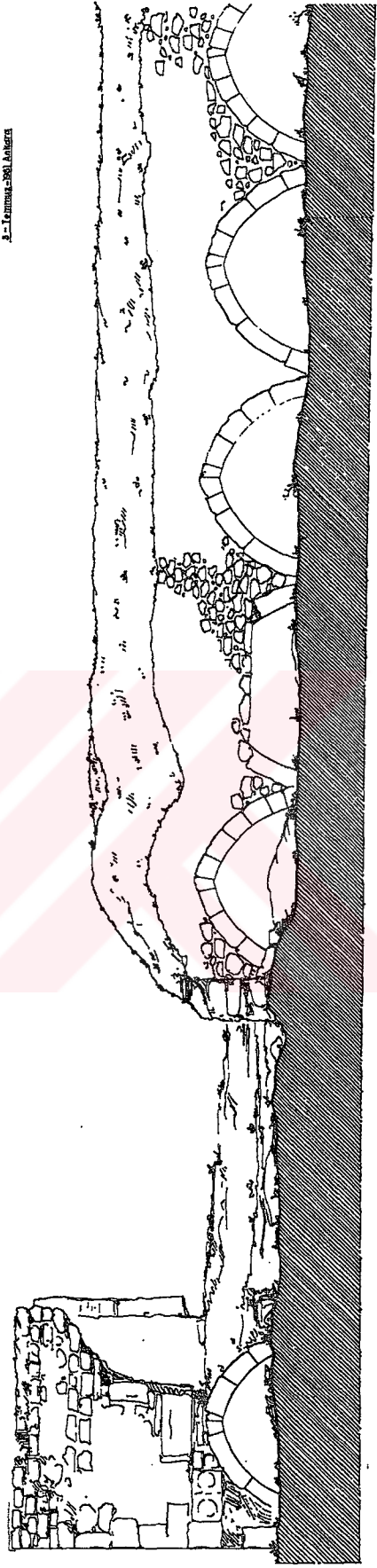
Şekil.2.41. Altınapa Kervansarayı, Mescit Kuzey ve Doğu Cepheler, (Erdmann, 1961a: Abb.5)

Şekil.2.45. Altınapa Kervansarayı, Mescit Kuzey Cephesi ve İç Mekan (Akok, 1973: 16, R.2)

KÜLÜBE : MARMUT ANKOR
 ÇİZEN : ÖZKAN ŞENELİ
 A-1-TARIMSAK-98/ANKARA

Şekil.2.44. Altınapa Kervansarayı Planı ve A- A¹ Kesiti (Akok, 1973: 12, P.1; 13,)

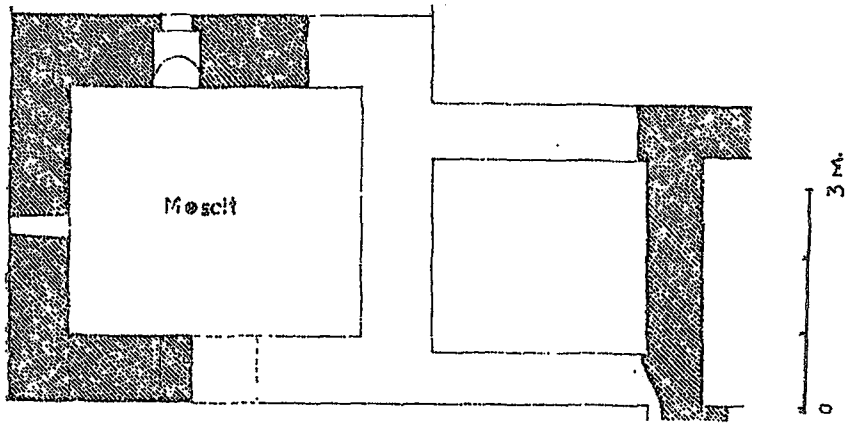
ancak bu cephenin net bir fotoğrafı olmadığı için kesin bir şey söylenememektedir (Şekil.2.43). Akok'un yayınladığı resimlerde kuzey cephede üzerinde süslemeler olan devşirme parça da görülmektedir. Resimden de anlaşıldığı kadarıyla kervansarayın ana kitlesiyle mescit arasındaki duvarın yıkılmasından dolayı mekanlar bağlantısız gibi algılanmaktadır (Şekil.2.45).

Erdmann ve Akok'un planlarını karşılaştırdığımızda en büyük fark, öncelikle ölçülerinde ve mescit mekanının yerleştirilişinde görülmektedir. Erdmann'da dikine dikdörtgen mekan, Akok'ta kareye yakın bir dikdörtgendir ve enine yerleştirilmiştir. Aradaki duvar ve kapı bağlantısı gibi kısımları ise, Akok, duvar tamamen yıkık olduğu için tespit edememiştir (Şekil.2.46).

Kervansaray, Altınapa Barajı'nın suları altında kaldığı için büyük ölçüde yıkılmıştır. Mescit binası da, Demir'in resimlerinden de anlaşıldığı kadarıyla tamıyla yıkılmış olmalıdır (Şekil.2.39).

Şekil.2.43. Altınapa Kervansarayı, Mescit Doğu-Güney Cepheleeri (Konyalı: 1964:1024)

Şekil.2.46. Altınapa Kervansarayı, Mescit Planı (Akok, 1973: 12, P.1)

2.4. KIZILÖREN HANI

Yeri: Konya- Beyşehir yolunda Konya'ya 41 km. uzaklıkta, Kızılören Köyü yakınındadır.

Tarihi: 603 H. / 1206-1207 M.

Yaptıran: Emir Kandemir (Emir Kutluğ-Kutluh)

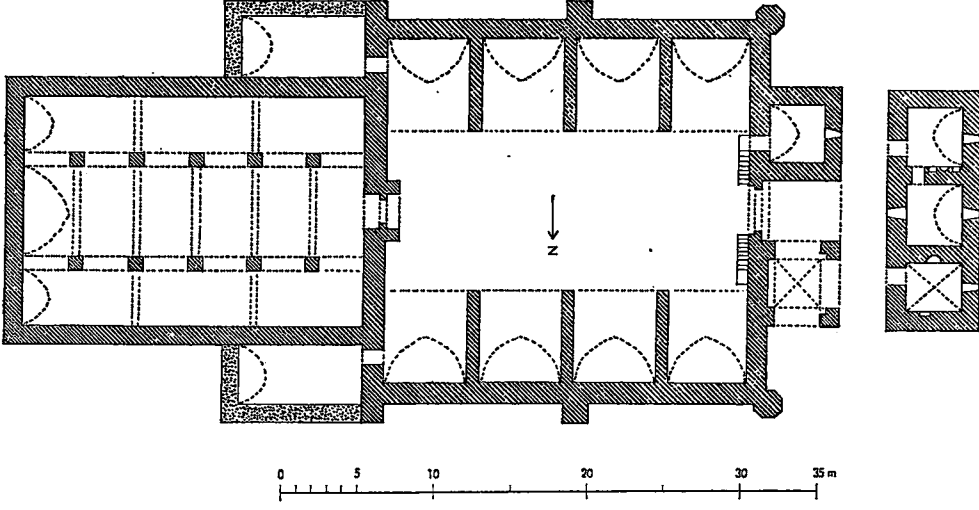
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.4.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

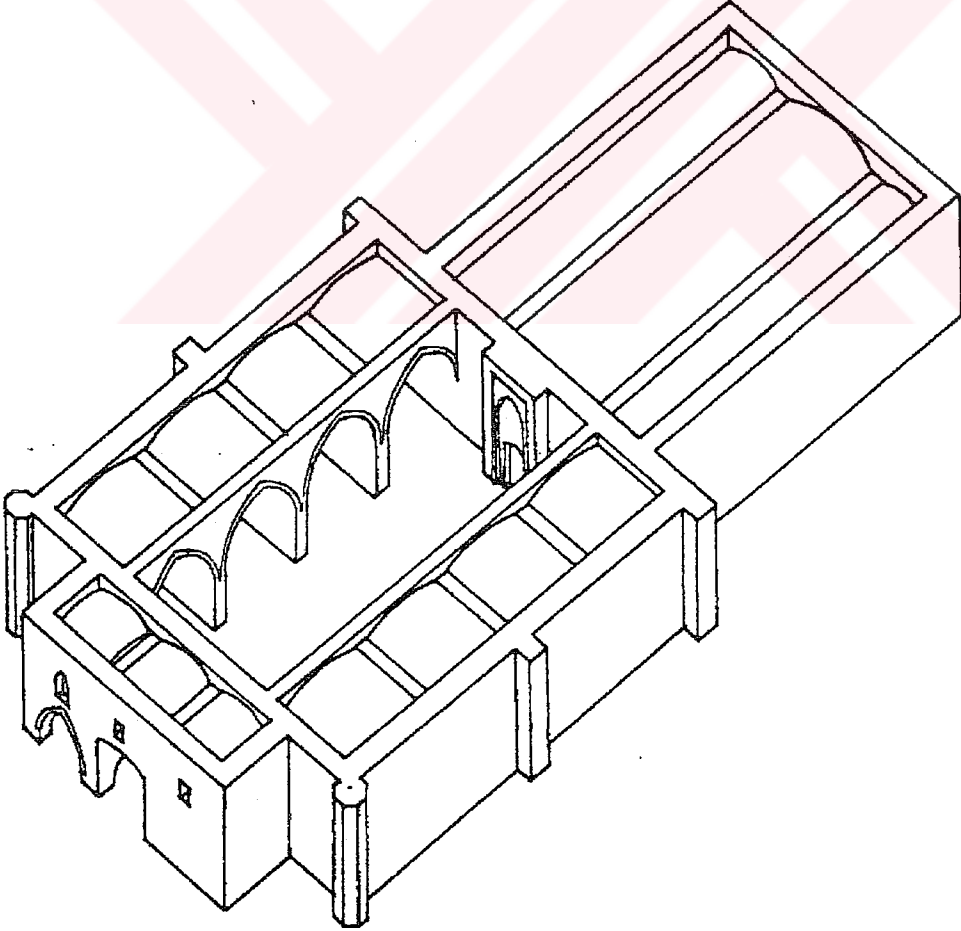
Erken tarihli kervansaraylardan biri olan Kızılören Han, kapalı ve açık bölümleriyle klasik plandadır. Kapalı bölüm, 17 x 29 m ölçüleriyle dikdörtgen bir alandır ve girişinin iki yanında dikdörtgen birimler yer alır. Açık avlu, 25 x 27 m. boyutlarında kare planlıdır (Erdmann, 1961a: Taf.III). Batıdaki giriş cephesine 15 m. uzunluk ve 5 m. genişliğinde iki katlı bir bölüm eklenmiştir. Ana cepheden dışa taşkın olarak yerleştirilmiş bu bölümün kuzey tarafında kemerli bir alt yapı üzerine yerleştirilmiş mescit, güneyinde ise iki katlı kapalı mekanlar yer alır. Bu iki mekan arasında derin bir eyvan şeklinde düzenlenmiş basık kemerli kapı vardır. Mescit, giriş eyvanının üzerindeki oda ve güneydeki kapalı mekanlar birer pencereyle dışa açılmıştır. İçten kapının her iki tarafına mescide ve üst kattaki diğer odalara ulaşmak için merdivenler yerleştirilmişti. Avlunun cephelerine eyvan şeklinde karşılıklı yerleştirilmiş tonoz örtülü 4 birim yer alır. Kapalı bölüm kapısı oldukça harap durumdadır. Kare kesitli 10 ayağa oturan sivri kemerlerle dikine üç nef bölünmüştür. Neflerin tonoz örtüleri tamamen yıkıktır. Süsleme açısından çok zengin olmayan yapıda mescitte ve yanındaki odada bazı süslemeler kullanılmıştır (Şekil.2.47, 2.49-2.50).

2.4.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kervansaray hakkında erken tarihli çalışmalardan biri lisans tezidir ve burada mescidin kısa bir tanımına yer verilmiştir (Türkeri, 1955: 17). İ. H. Konyalı'nın iki çalışması ise yapıyı tanıtmaya açısından önemlidir. İlk olarak 1951 tarihli bir dergide

Şekil.2.47. Kızılören Han, Mescit Mekamı (Erdmann, 1961a: Taf.III)

Şekil.2.48. Kızılören Han, (Schneider, 2000: 171)

Şekil.2.49. Kızılören Han ve Önde Mescit Mekamı (Erdmann, 1961a: Abb.48)

Şekil.2.50. Kızılören Han ve Önde Mescit Mekamı

A. Nalbandoğlu adıyla yayınladığı makalesinde Altınapa, Kuruçeşme ve Kızılören Han'larını tanıtmış, Kuruçeşme Han'dan Kızılören, Kızılören Han'dan ise Yazıönü Hanı isimleriyle bahsetmiştir (Nalbandoğlu, 1951: 568-569). Konya Tarihi'nde de bu makaledeki metin ve resimlerle yapı tekrar değerlendirilmiştir (Konyalı, 1964: 1036). Böylece A. Nalbandoğlu ve İ. H. Konyalı'nın da aynı kişiler olduğu sonucu çıkmaktadır. O.R. Arık, Ankara, Konya ve yöresinde yaptığı çalışmada Kızılviran Hanı diye tanıttığı yapının mescit bölümünden de bahseder (Arık, 1956: 13, R.10). İ. İlter'in kervansarayları genel özellikleriyle tanıttığı kitabında mescit bölümü resim ve kısa tanım olarak yer almıştır (İlter, 1969: 15). Bu çalışmalara yakın tarihlerde Erdmann'ın çalışmasında da mescit, tanım, resim ve planlarla incelenmiştir (Erdmann, 1961b: 47-48; Erdmann ve Erdmann, 1976: 93). H. R. Ünal'ın Kızılören Han'ın yakınındaki yapı ile ilgili çalışmasında da yer almıştır (Ünal, 1992: 129-136). A. Demir'in makalesinde mescidin mihrabı yıkılmadan önceki son durumuyla görüldüğu için önemlidir. Ayrıca yapı bir restorasyon tezinde bütünüyle incelenirken mescit bölümüyle de ilgili ayrıntılı plan, cephe ve süsleme çizimleri yapılmıştır. Yapı, tezi yapan Z. A. Karaoğlu tarafından bir makaleyle de tekrar değerlendirilmiştir (Demir, 1986c: 3-8; Karaoğlu, 1998: 14, 21-23, 72-73; Karaoğlu, 2002: 464-466, 470-472).

2.4.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın mescidi, yapıya giriş birimini oluşturan 15 m. uzunluk ve 5 m. genişliğindeki 2 katlı düzenlemenin kuzey tarafında kemerler üzerine yerleştirilmiş mekandır. Doğu cephesinden kervansarayın dış duvarına bitişiktir. Kuzey, batı ve güney cephelerde ise kemerli açıklıklı bir alt yapı üzerinde yükselir. Mescit, kitle olarak kervansarayın beden duvarlarının dışında kalmış olmasına rağmen, mescidin doğu cephesindeki kapısı kervansarayın dış duvarını oluşturan cephe üzerine yerleştirilerek avludan bir bağlantı sağlanmıştır. Mescide ulaşan merdivenler de bu cephe üzerinde yer almaktaydı (Şekil.2.48, 2.51).

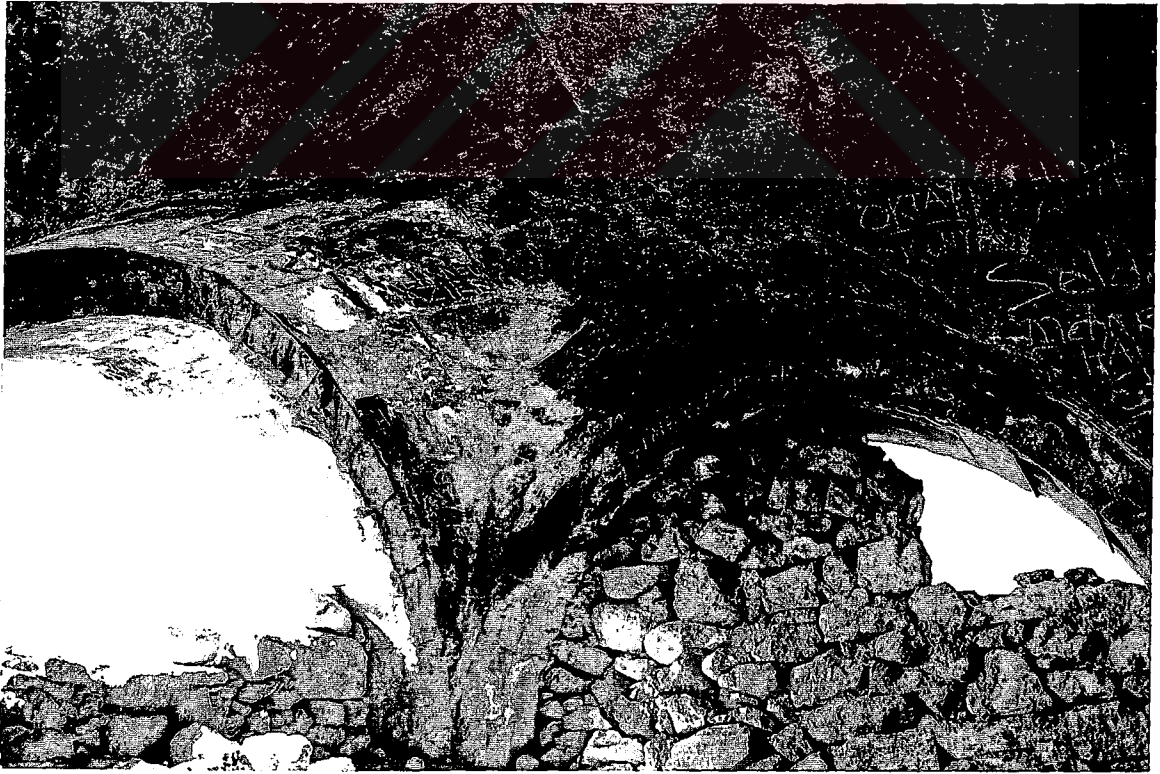
2.4.4. Köşk Mescit

2.4.4.1. Genel Planı

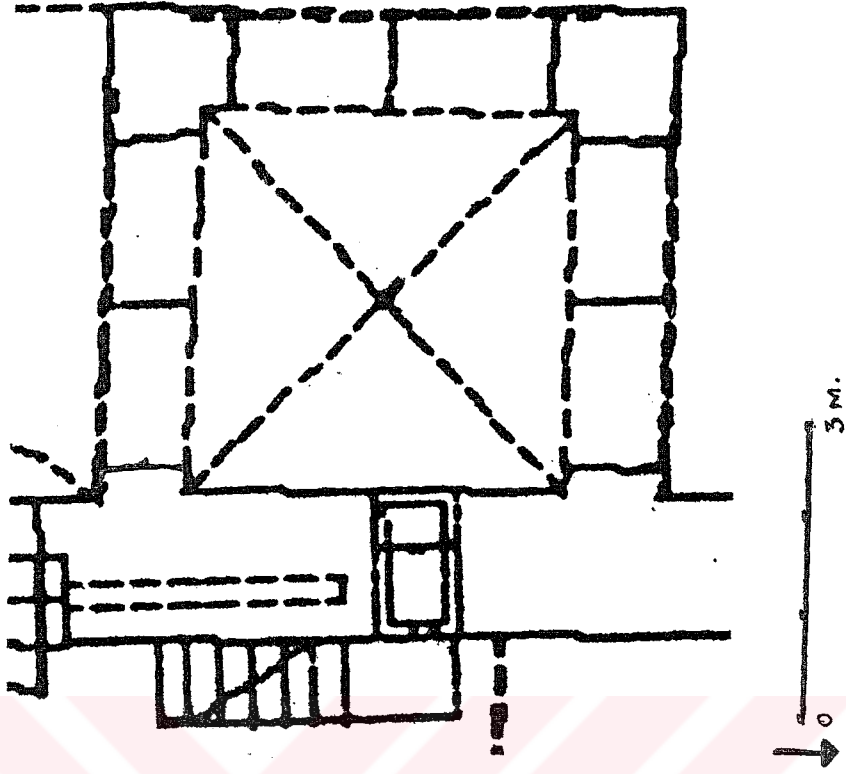
Mescit, doğu yönde duvara bitişik ve batı yönde de serbest ikişer ayağa oturan çapraz tonozlu alt yapı üzerine yerleştirilmiş kare planlı bir mekandır. Güney duvarında sade süslemeli mihrap yer almış, batı cephesine pencere açıklığı, doğu cephesine ise

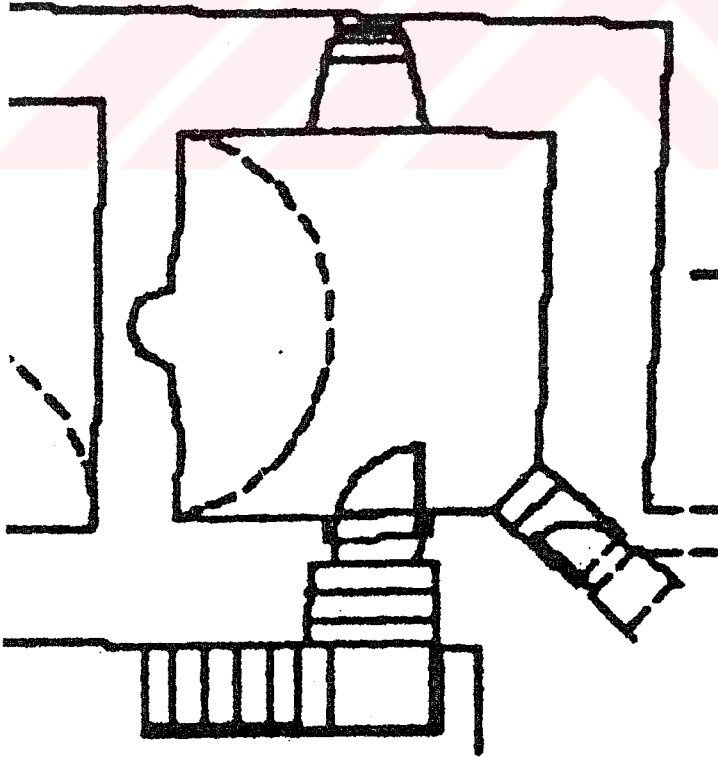
Şekil.2.51. Kızılören Han, Köşede Mescit Kapısı ve Merdivenler
(Erdmann, 1961a: Abb.53)

Şekil.2.52. Kızılören Han, Mescidin Alt Yapısı

Şekil.2.53. Kızılören Han, Mescit Alt Yapısı Resitüsyon Planı
(Karaoğlu, 1998: 152, II.31)

Şekil.2.53. Kızılören Han, Mescidin Üst Katı (Karaoğlu, 1998: 152, II.31)

kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Mekan, günümüzde yıkılmış olan bir beşik tonozla örtülmüştü (Şekil.2.53).

2.4.4.1. Alt Yapı

Mescit mekanını taşıyan alt yapı, batı cephede iki serbest ayağa oturan, doğu cephede ise kemerlerin duvardaki ayaklara oturmasıyla oluşan 3 yönden sivri kemerli açıklığa sahiptir. Sivri kemerlerin taşıdığı bir çapraz tonoz üzerinde mescit mekanı yerleştirilmiştir. Batı cephe 5.57 m., kuzey cephe 4.55 m. ve güney cephe 4.65 m. genişliğindedir. Sivri kemerler iki katlı düzenlenmiştir (Şekil.2.52).

2.4.4.2.1. Tonoz

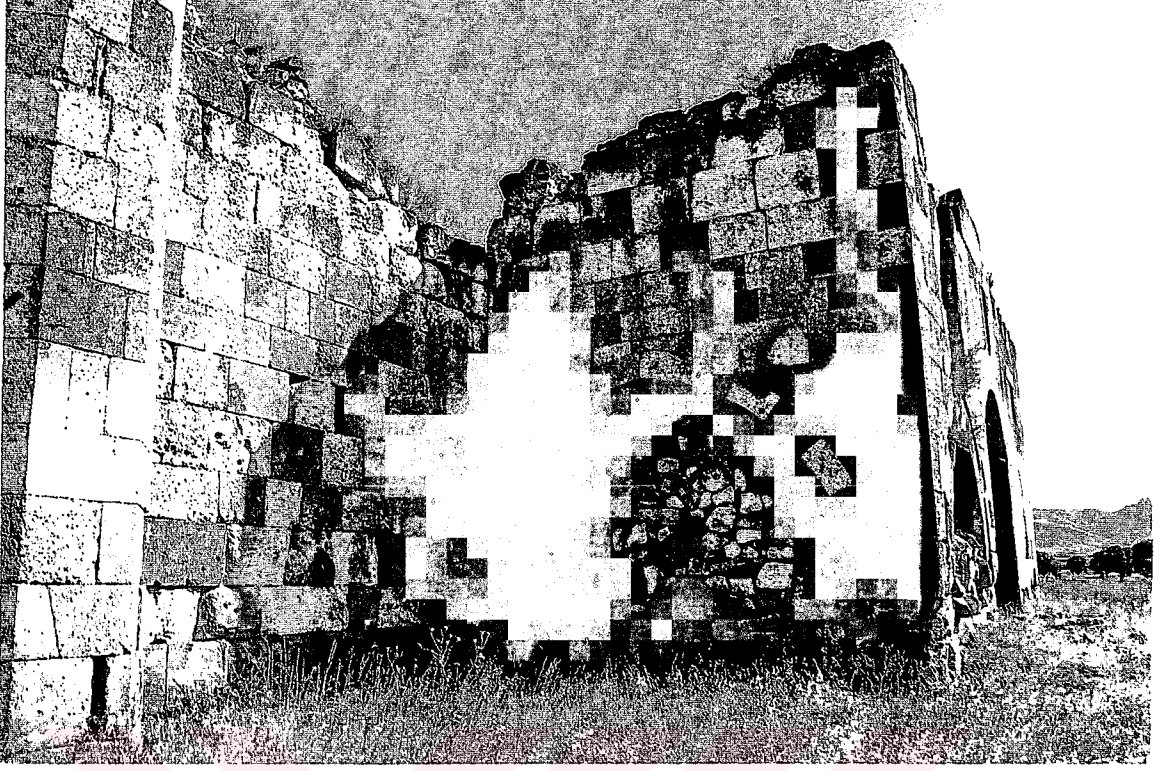
Üç sivri kemer ve ayaklarla birlikte mescit mekanını çapraz bir tonoz taşımaktadır. Çapraz tonoz ortada kare bir kilit taşıyla sonlanmaktadır.

2.4.4.2.2. Kemerler

Alt yapının her üç tarafındaki sivri kemerler 3.20 m. genişliğindedir. Alttaki geniş ve kalın kesme taşlardan oluşan ana kemer üzerine ince ve uzun formlu kesme taşlarla örülmüş bir sivri kemer daha yerleştirilmiştir. Kemerler, iki renkli taş örgülüdür. Kuzey cephedeki kemerin sağ tarafı serbest ayağa, sol tarafı ise duvar yüzeyindeki ayağa oturur. Batı yöndeki kemer iki serbest ayağa oturmaktadır ve kilit taşının üst kısmı yıkıktır. Güney cephedeki kemer de kuzey cephedeki kemerle aynı düzendedir ancak burada kemerin üst kısmı, giriş eyvanının basık kemerli tonozunun başlangıcı altında kalmıştır. Kemerlerin içleri moloz taşlarla örülerek burası kapalı bir mekan haline çevrilmişken, şimdi bu örgüler büyük ölçüde yıkılmıştır (Şekil.2.56).

2.4.4.2.3. Ayaklar

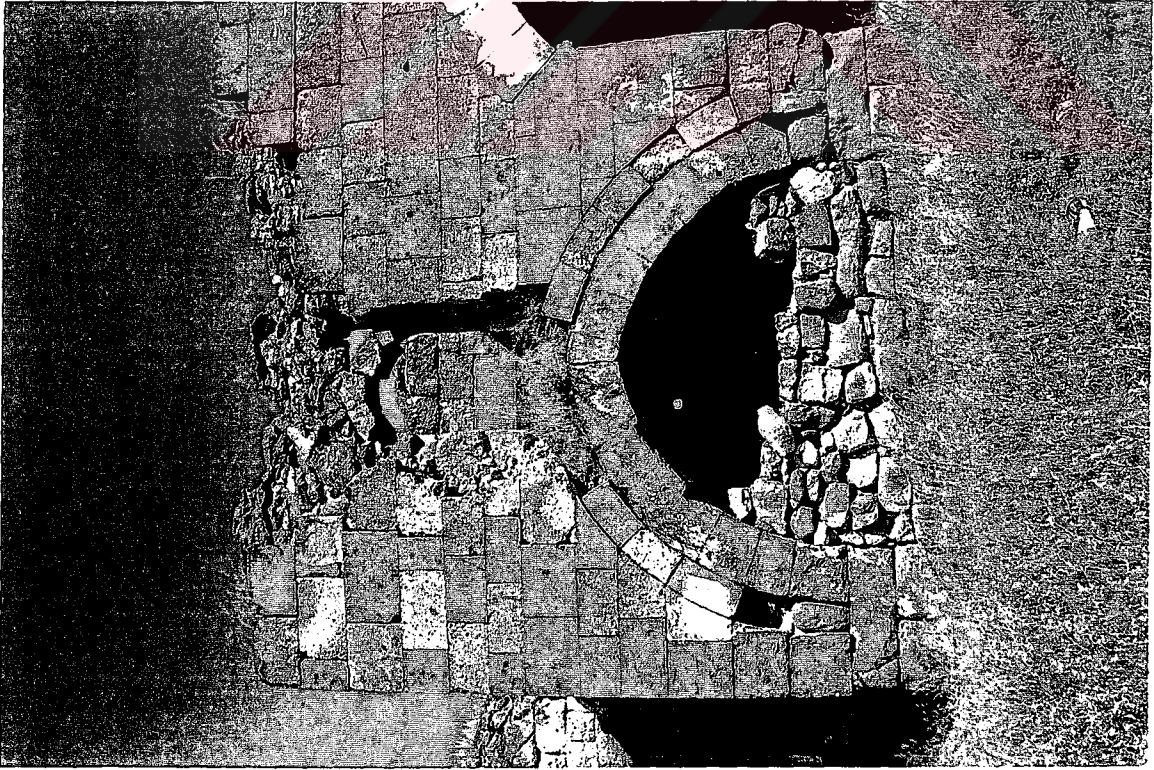
Mescidin çapraz tonozunu taşıyan sivri kemerleri, batı yönde kesme taş örgülü 2 serbest ayağa oturmaktadır. L kesitli ayaklar 90x78x125 m. ölçülerindedir. Günümüzde büyük bir bölümü toprak altında kalmış olan ayaklar iki kesme taş yüksekliğinde görülmektedir (Şekil.2.55).

Şekil.2.54. Kızılören Han, Mescit, Kuzey Cephe

Şekil.2.55. Kızılören Han, Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.56. Kızılören Han, Mescit, Batı Cephe

Şekil.2.57. Kızılören Han, Mescit, Doğu Cephe

2.4.4.3. Üst Yapı

2.4.4.3.1. Dış Cepheler

Dıştan 4.55 m. genişliğindeki kuzey cephe düzgün taş işçiliğine sahiptir. Herhangi bir süsleme ya da açıklığın bulunmadığı cephede kervansarayın duvarıyla birleştiği kısımlarında yıkılmalar görülmektedir. Batı cephe, 5.57 m. genişliğindedir ve ortasında yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı vardır. Pencerenin üst kısmı kaplama taşları dökülmüş ve içteki harçlı-moloz örgüsü görülüyor durumdadır. Mihrabın hakim olduğu güney cephe 4.65 m. genişliğindedir ve yapının giriş eyvanının üzerindeki odayla aynı duvarı paylaşmaktadır. Mescidin doğu cephesi ise kervansarayın avlusuna bakmaktadır. Mescidin niş içine yerleştirilmiş kapı açıklığı bu cephede yer almaktadır. Mescide ulaşan merdivenler ve altındaki çeşme de bu cephede dikkati çeken unsurlardır (Şekil.2.54-2.57).

2.4.4.3.2. İç Cepheler

İçten 3.60 m. ölçüsündeki kuzey cephe, tonozun yerleştirilişine bağlı olarak yuvarlak kemerli formla sonlanmaktadır. Bu duvar üzerinde herhangi bir açıklık yoktur. Erdmann'ın planında niş şeklinde gösterilmiş girintinin niş mi, yoksa çatıya çıkış için bırakılmış açıklık mı olduğu plandan anlaşılamamaktadır. Ancak bu günkü izlerden anlaşıldığı kadarıyla merdivenler kuzeydoğu köşede yer almaktaydı (Şekil.2.58). Buradaki yıkılmadan dolayı kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Batı cephe 3.55 m. genişliktedir. Cephenin ortasına yuvarlak kemerli yüksek bir pencere açılmıştır. Bu cephe tonoz kemerinin başlangıcına kadar sağlamdır. Duvar, pencerenin üst kısmından itibaren içbükey bir kavis yapmaktadır. Güney cephe aynı zamanda mihrap duvarıdır. Mihrap nişi, dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiştir ve bu düzenlemesiyle cepheye hakim konumdadır. 3.63 m. ölçülerindeki cephede düzgün kesme taş örgü görülürken duvar, tonozun eğimine bağlı olarak yuvarlak kemerli formla sona ermektedir. Doğu cephesine kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Bu cephede kapının yanı, muhtemelen çatıya çıkış açıklığının bulunduğu kuzeydoğu köşesi yıkıktır. Duvar, içbükey kavisli olarak sonlanmaktadır (Şekil.2.58-2.62).

2.4.4.3.3. Mihrap

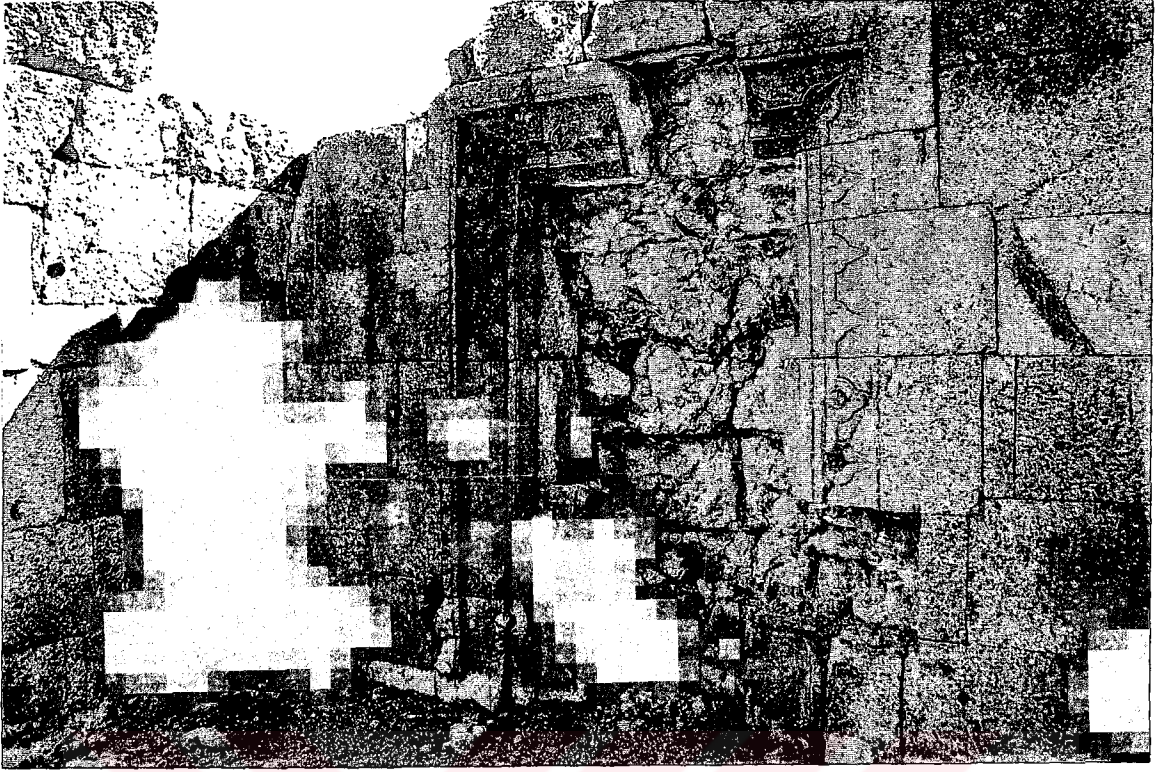
Güney cephede yer alan mihrap 1.50 m. genişlik ve 2.55 m. yüksekliğiyle duvara hakim bir konumdadır. Dikdörtgen çerçeveli bordürler içinde sade bir düzende ele alınmıştır. En dışta düz silmeli bir çerçevenin içinde yarım daire formu dilimler üç

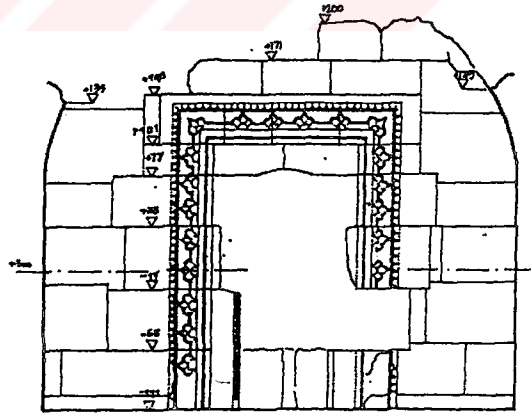
Şekil.2.58. Kızılören Han, Mescit, Kuzey Cephe ve Kuzeydoğu Köşe

Şekil.2.59. Kızılören Han, Mescit, Batı ve Güney Cepheler

Şekil.2.60. Kızılören Han, Mescit, Güney Cephe ve Mihrap

Şekil.2.61. Kızılören Han, Mescit, Güney Cephenin Çizimi
(Karaoğlu, 1998: 144, II/7)

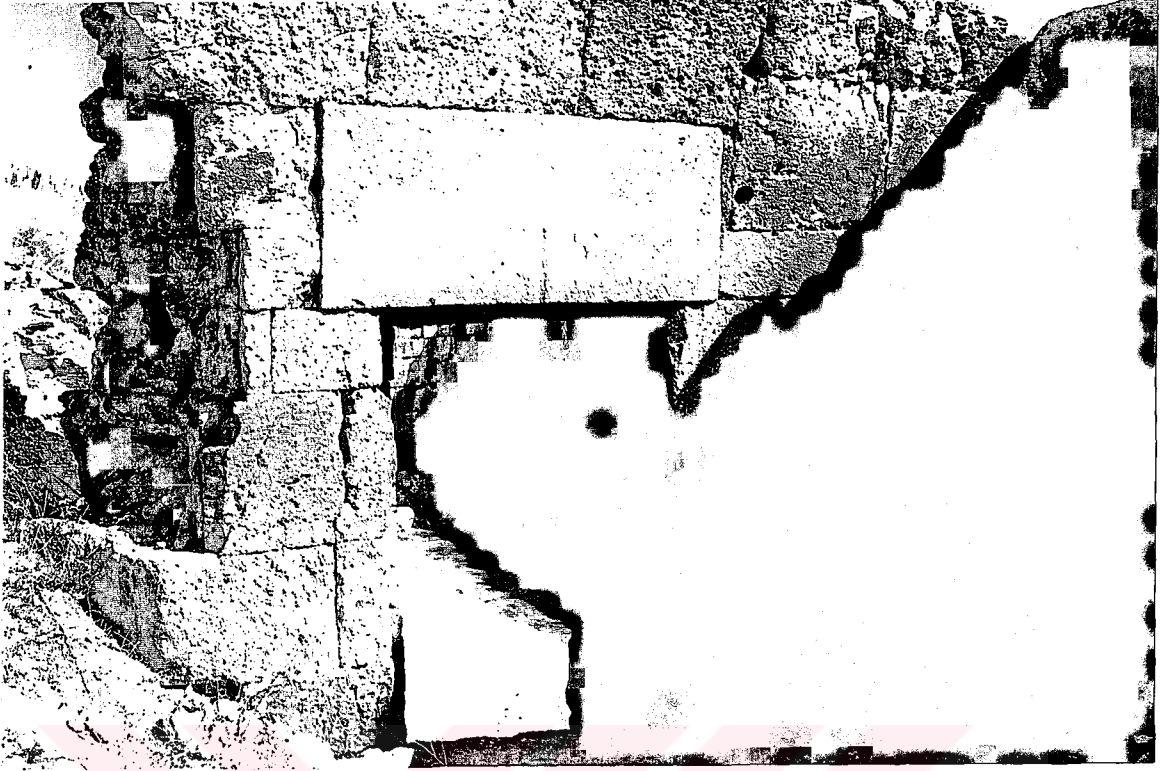
tarafından çerçeveyi dolaşacak biçimde yerleştirilmiştir. Bundan sonra içe doğru içbükey kademelenme yaparak inen geniş bordürün içine ise üçlü girinti frizi işlenmiştir. Yıldızların ortadaki kolu sivri, yanlardaki iki kolu yuvarlak uçlu ve yüzeysel bir şekilde kullanılmıştır. Bu diziden sonra çerçeve düz silmeli bir kademe daha yaparak asıl mihrap nişine iner. Çerçevenin en üstündeki bir parça ve sağ tarafındaki bir taş yerinden düşmüştür. Mihrap açıklığının yer aldığı orta bölüm ise günümüzde tamamen tahrip edilmiştir. Eski resimlerine göre bir tanımlama yapmak mümkün olacaktır (Erdmann, 1961a: R.54; Demir, 1986: 12; Ögel, 1954: R.135; Bakırer, 1976: 135). Kaynaklardaki resimler ve bilgilere göre 3 yönlü mihrap açıklığı 0.65 m. genişliğinde ve 0.35 m. derinliğindedir. Yuvarlak kemerle sonlanan mihrap nişinin üst kısmı 10 iri yivle işlenerek istiridye kabuğu formu verilmiştir. Bunun hemen altından üzeri burğu desenli (halat silmeli) bir silme yatay olarak yerleştirilmiştir. Üzerlerinde zar başlıkları olduğu anlaşılan 1.30 m. yüksekliğindeki ince sütunçeler de iki köşede yer almaktadır ve üzerleri balık sırtı şeklinde yivlenmiştir (Bakırer, 1976: 135). A. Demir'in 1983'te fotoğrafladığı mihrap, henüz anlattığımız özellikleri gösterirken, 1986'daki fotoğrafta ise mihrap nişinin tahrip edilmiş olduğu görülmektedir (Demir, 1986c: 12) (Şekil.2.64-2.66). Günümüzde ise bu kısım taşların kırılması suretiyle iyice tahrip edilmiş, sadece mihrabın dıştaki dikdörtgen çerçevesi, soldaki sütunçenin alt kısmı ve mihrap açıklığının alttan 1 taş sırası yüksekliğindeki kısmı sağlam kalabilmiştir (Şekil.2.67). Mihrabın üzerinde yıldızların ortalarında ve çerçevede ince şeritler halinde kırmızı boya izlerine rastlanmaktadır (Şekil.2.72).

2.4.4.3.4. Pencere

Mescidin batı cephesinin ortasında pencere açıklığı yer almaktadır. Dıştan oldukça harap durumdadır ve kemerin üst kısmı yıkılmış, kaplama taşları dökülmüştür. İçten 1 m. genişlik ve 1.46 m. yükseklikteki pencere açıklığı yuvarlak kemerle sonlanmaktadır (Karaoğlu, 1998: 22). Kemer taşları ve yan kenarları içten dışa doğru daralan şevli bir şekilde yerleştirilmiştir. Cepheye hakim, oldukça büyük boyutlu bir açıklıktır. Muhtemelen demir bir parmaklıkla örtülüydü (Şekil.2.59).

2.4.4.3.5. Kapı

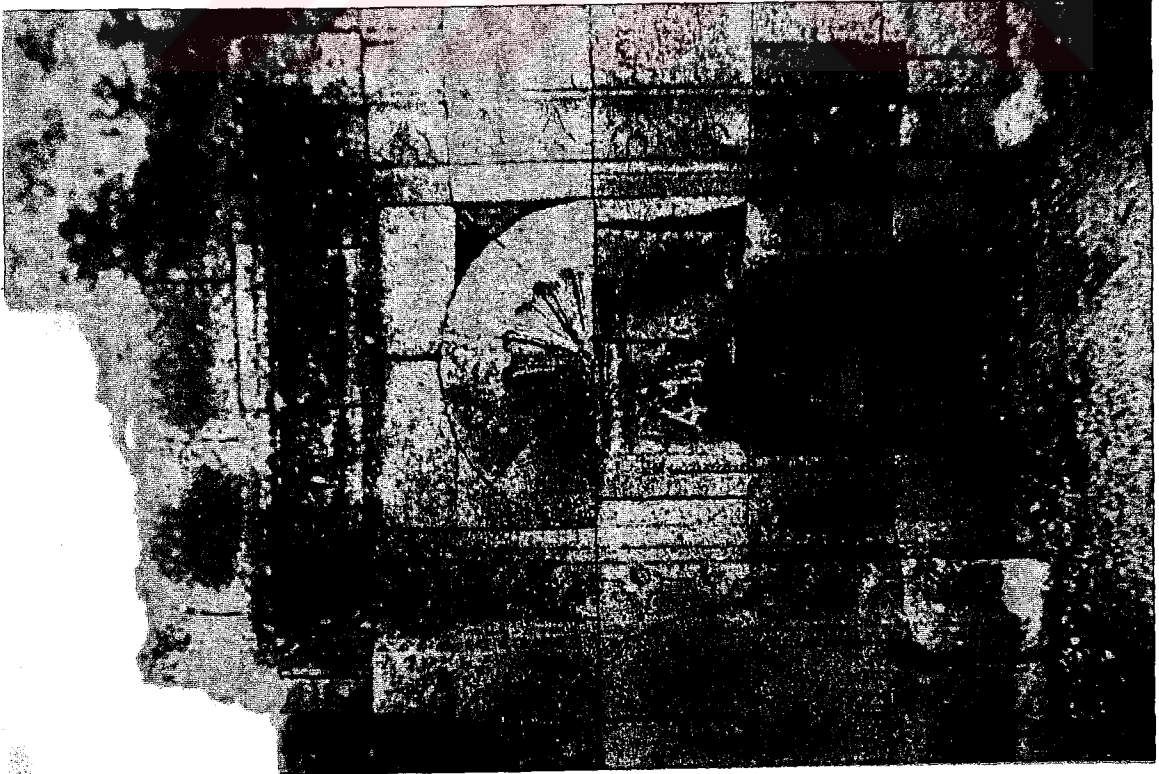
Kervansarayın girişinin solunda merdivenlerle ulaşılan mescit mekanının kapısı doğu cephede yer almaktadır (Şekil.2.68). Yaklaşık 1 m. genişlik ve 1.40 m. yükseklikteki

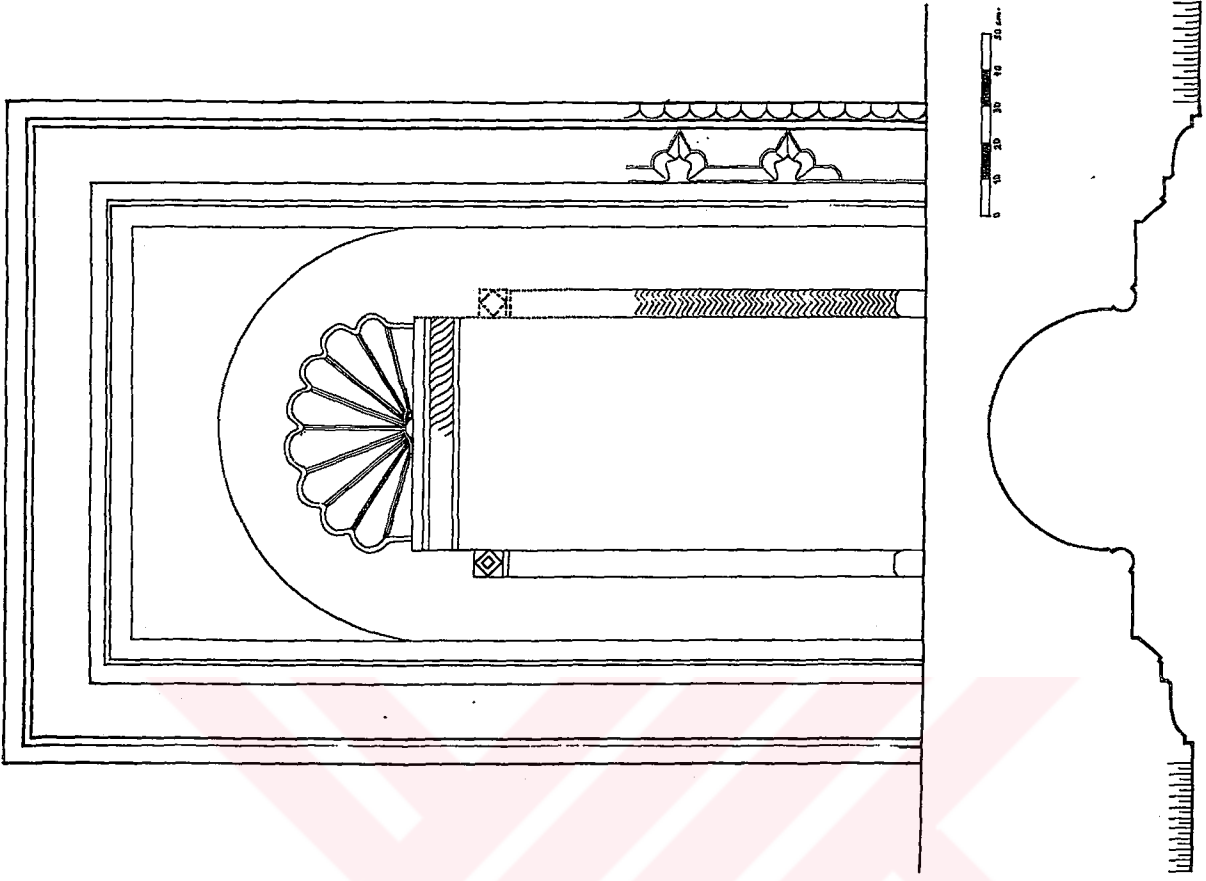
Şekil.2.62. Kızılören Han, Mescit, Doğu Cephe

Şekil.2.63. Kızılören Han, Mescit, Beşik Tonoz Üst Örtünün Dönüşleri

Şekil.2.64. Kızılören Han, Mihrap (Demir, 1986c: 12)

Şekil.2.65. Kızılören Han, Mihrap Çizimi (Bakırer, 1976: 268, Ş.14)

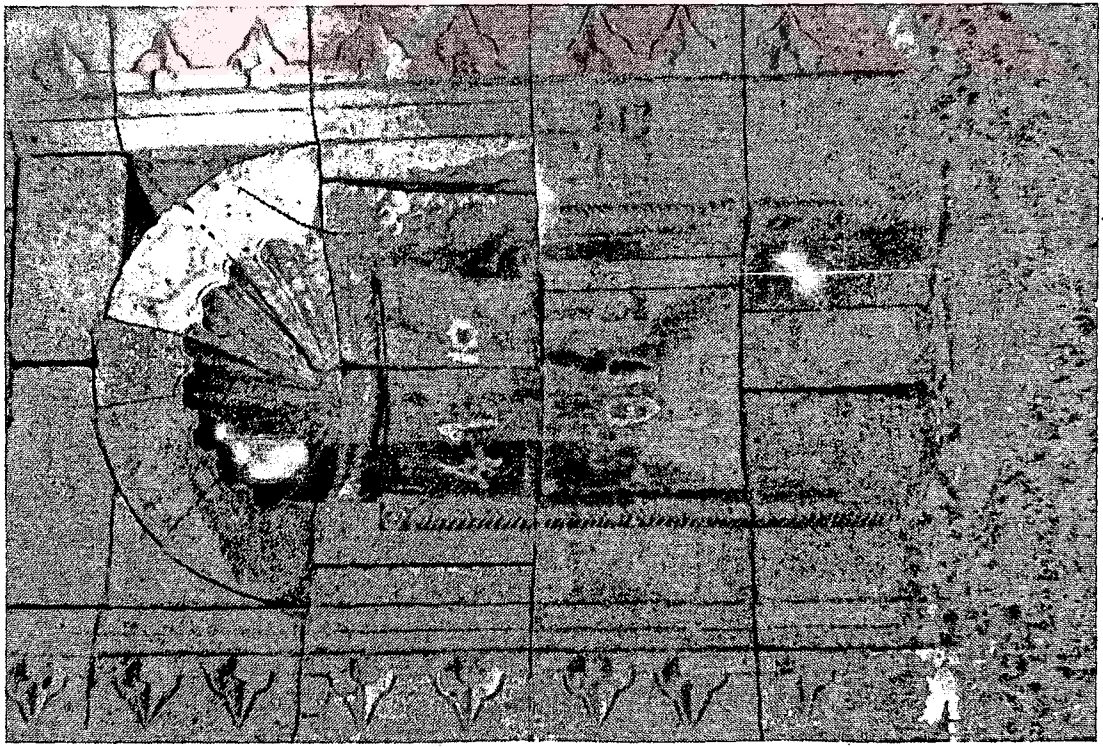
dikdörtgen açıklık yuvarlak kemerle sonlanan bir niş içine yerleştirilmiştir (Karaoğlu, 1998: 465) (Şekil.2.69). Dikdörtgen kapı açıklığının lentosunu yekpare, üzeri süslemeli bir taş oluşturmaktadır. Taşın üzerine yivlerle üçgen ve yuvarlak çıkıntılar yapılarak geçme motifi oluşturmuş üçgenler işlenmiştir. Lentonun üzerinden 3 kademeli ve çıkıntılı profil gösteren bir korniş (konsol) nişi üç yönden dolmaktadır (Şekil.2.70). Kornişin üst seviyesinde yuvarlak kemerin iç tarafında istiridye kabuğu görüntüsü veren yivler işlenmiştir (Şekil.2.71). Kapı kemerinin başlangıç noktasına kadar izlenebilen bu yivlerin kemerin iç kısmında da devam edip etmediğini bilemiyoruz. Kapının dış kenarlarını ise dikdörtgen bir çerçeve dolanmaktadır. Kapının sadece sol tarafında bu çerçeve içindeki süslemeler görülmektedir. İki bordürlü ve kademeli düzendeki çerçevenin ilk bordürü içbükey kavilidir ve üzerinde etrafı yivlerle belirginleştirilmiş üçlü girinti frizi yer almaktadır. İkinci bordür düz bırakılmıştır. Kapının köşelerinde ise üzerleri geometrik örgü motifli sütunçeler bulunmaktaydı. Soldaki sütunçe, günümüze nisbeten sağlam ulaşabilmiştir. İçten de kapının üzerindeki yekpare taş düz bırakılmıştır (Karaoğlu, 1998: 144, II/7).

2.4.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

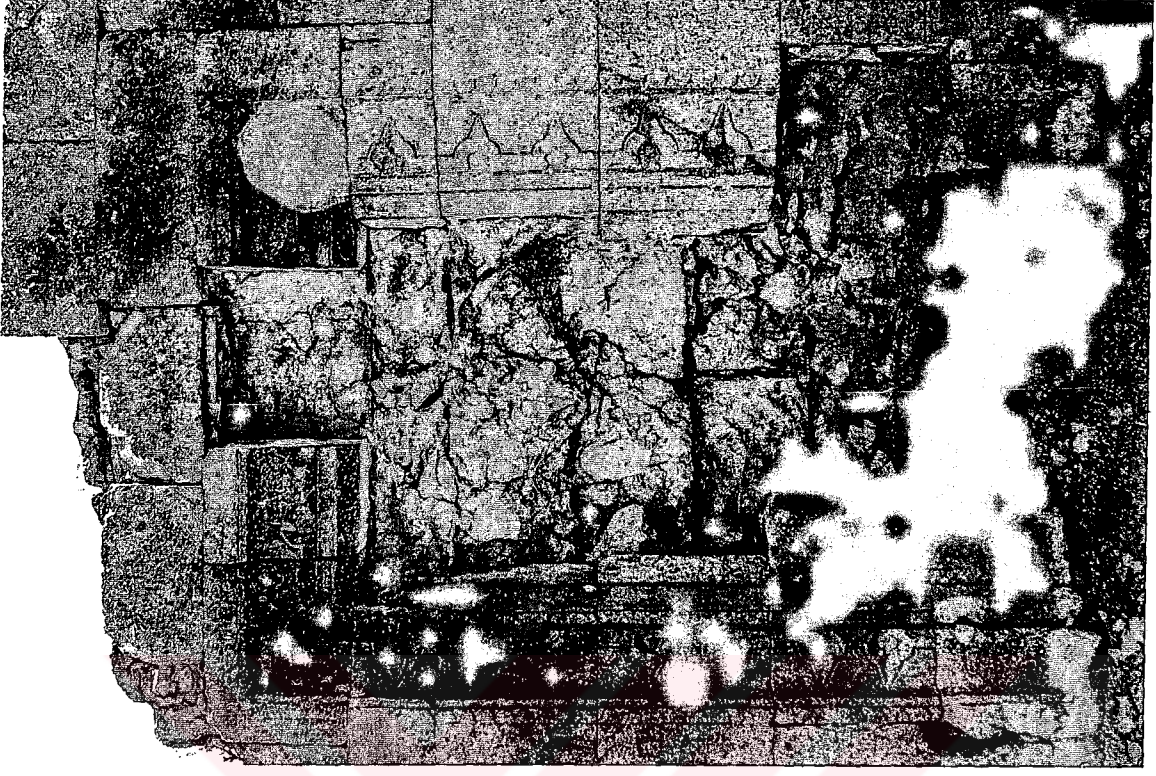
Erdmann'ın planında kuzey cephenin doğu kenarına yakın yerleştirilmiş bir niş bulunmaktadır. Buranın çatıya çıkış için planlanmış bir açıklık olup olmadığı belli değildir. Günümüzde duvarın bu kısmı yıkıktır. Çatıya çıkan merdivenler muhtemelen kapıdan girişte sağda, mekanın kuzeydoğu köşesinde bulunmaktaydı (Şekil.2.2.58). Buradan hem çatıya ulaşıyor hem de müezzin ezan okumak için burayı kullanıyor olmalıydı. Kuzeydoğu köşe yıkık olduğu için bir yorum yapmak mümkün değildir. Ancak Karaoğlu tezinde, bu köşede gördüğü merdiven izlerinden bahsetmektedir (Karaoğlu, 1998: 22). Günümüzde basamak izi yoktur.

2.4.4.3.7. Üst Örtü

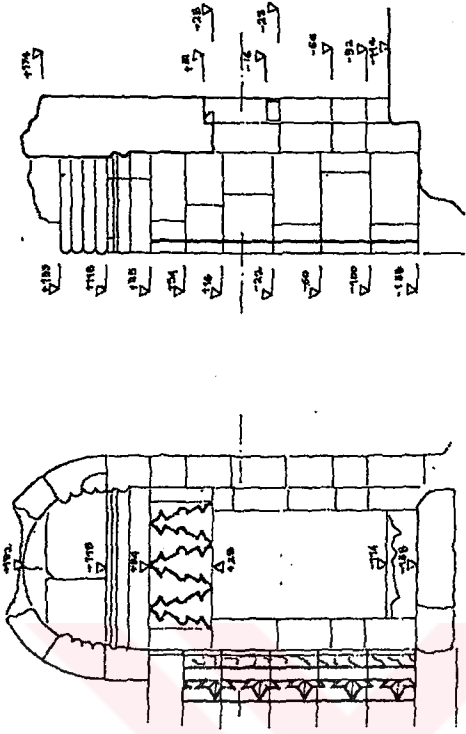
Mescit mekanı Erdmann'ın planında çapraz tonoz örtülü olarak gösterilmiştir. (Erdmann, 1961a: Taf.III). Ancak yapıda, duvarlardaki izlere göre burası çapraz tonoz ile değil de bir beşik tonoz ile örtülü olmalıdır. Güney ve kuzey cephelerin yuvarlak kemerli sonlanması, doğu ve batı duvarları üst kısımlarının da içbükey dönüşleri üst örtünün beşik tonoz olduğunu göstermektedir (Karaoğlu, 1998: 22) (Şekil.2.63).

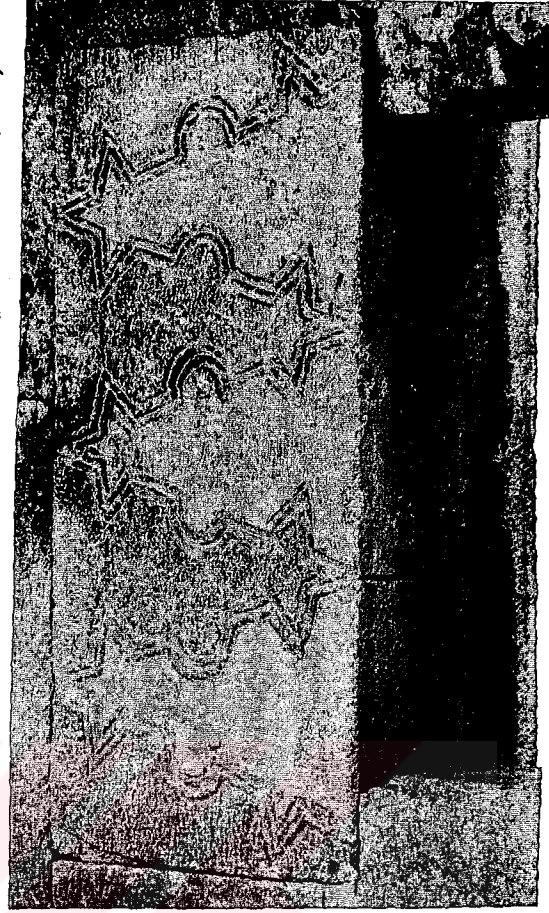
Şekil.2.66. Kızılören Han, Mihrap (Erdmann, 1961a: Abb.14)

Şekil.2.67. Kızılören Han, Mihrap, Günüümüzdeki Durumu

Şekil 2.69. Mescit Kapısı Çizimi (Karaoğlu, 1998: 144, II/7)

Şekil 2.70. Kızılören Han, Mescit Kapısında Lento

Şekil 2.68. Kızılören Han, Mescit Kapısı

2.4.4.3.8. Merdiven

Günümüzde tamamen yıkık olan merdivenlerin Erdmann'daki resminde, 6 basamakla küçük bir sahanlığa ulaşıldıktan sonra mescit kapısının kalınlığına yerleştirilmiş 3 basamakla devam ettiği görülmektedir. Ancak bu resimdeki merdivenin duvar tekniğinden ve biçiminden dolayı sonradan eklendiği fikri doğmaktadır (Şekil.2.51). Moloz taşla örülmüş olan merdiven bir onarım sırasında eklenmiş olmalıdır. Merdiven bu şekliyle çeşmenin de önünü kapatır durumdadır. Burada orijinalinde, basamakları kervansarayın cephesine yerleştirilmiş bir asma merdiven daha uygun görülmektedir (Erdmann, 1961a: Abb.53).

2.4.4.3.9. Çeşme

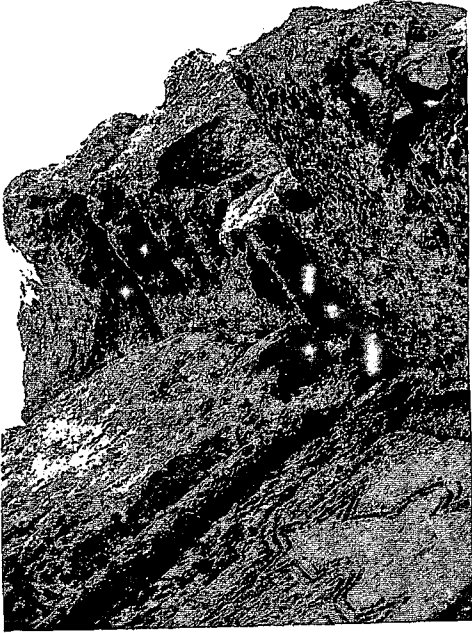
Çapraz tonoz üzerine oturtularak yükseltilmiş olan mescit mekanının altında bir su ünitesinin olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kervansarayın girişinin sol tarafında mescit mekanının doğu duvarının alt kısmında yer alan çeşme hem kervansarayın içine, hem dışarıya servis yapmaktaydı. Dıştan oldukça harap vaziyetteki su yalağının ön yüzü kırılmıştır. Yapının iç tarafına bakan kısmı ise mescit kapısının hemen altında kalmaktadır. Duvar içine yerleştirilmiş yekpare bir taştan su teknesi gibi düzenlenmiş olduğu anlaşılan çeşmenin bu yüzde kalan kısmı meyilli bir şekilde oyulmuş, sağ tarafına ise yuvarlak bir delik açılmıştır. Çeşmenin kervansarayın avlusuna bakan yüzü 1996 yılındaki kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır (Karaoğlu, 1998: 31) (Şekil.2.73-74).

2.4.4.4. Malzeme-Teknik

Köşk mescidin alt yapısı, düzgün kesme taşla örülmüş ayaklar ve tonozla oturmaktadır. Üst yapının duvarları ise sarı andezit taşından kaplama taşlarıyla kaplanmıştır ve yıkık bölümlerden duvarların iç moloz örgüsü görülmektedir. Mescidin dış yüzünde, özellikle kemerlerde sarı ve kırmızıya yakın koyu sarı taşlardan oluşan iki renkli örgü dikkat çekmektedir. Yapıda devşirme malzeme kullanılmamıştır.

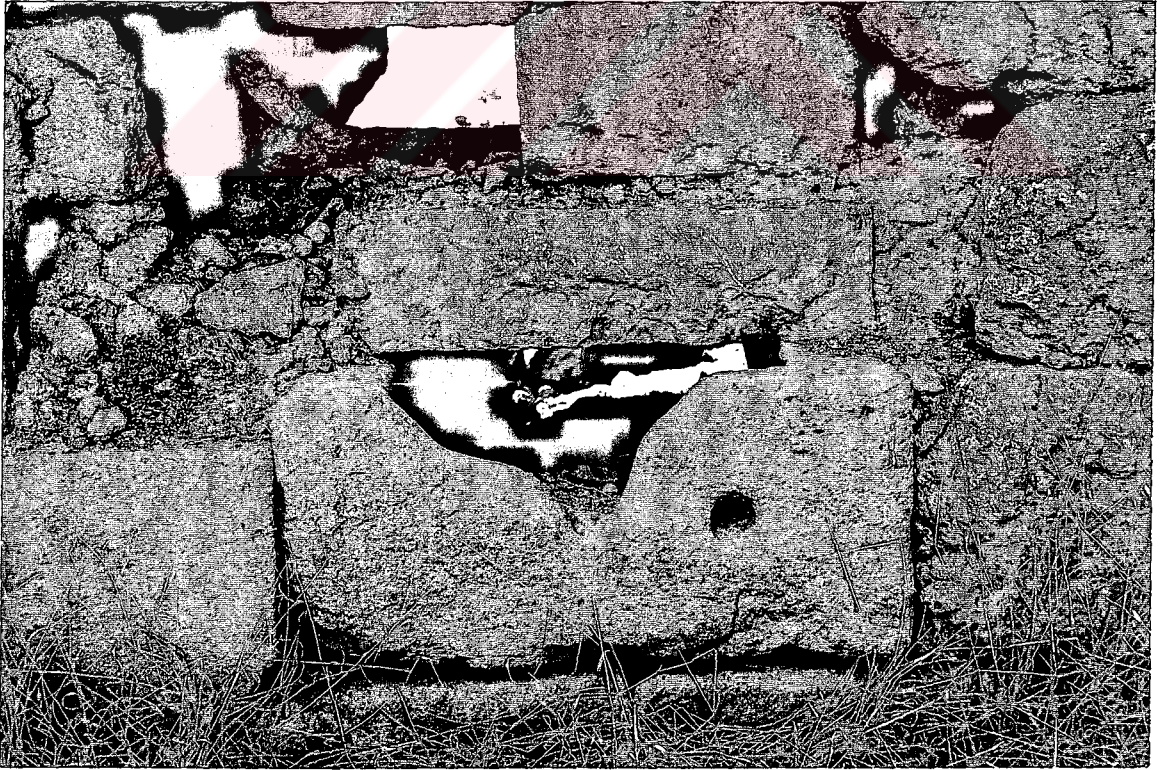
Şekil.2.72. Kızılören Han, Mihrap Bordüründen Ayrıntı

Şekil.2.71. Kızılören Han, Mescit Kapısından Ayrıntılar

Şekil.2.73. Kızılören Han, Mescidin Altında Çeşme, Dış Cephe

Şekil.2.74. Kızılören Han, Mescidin Altında Çeşme, İç Cephe

2.5. BELBAŞI HANI

Yeri: Akviran-Akkise yolunun 21. km.sinde, Belbaşı mevkindedir.

Tarihi: 13.yüzyılın ilk çeyreği ?

Yaptıran:

2.5.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Kapalı bölümü ve açık avlulu kısmıyla doğu batı yönünde inşa edilmiş olan kervansaray yaklaşık 36x16 m. ölçülerindedir (Baş, 1996: 148). Günümüze üst örtüsü tamamen çökmüş, duvarlarının ancak bazı bölümleri tam olarak ulaşmıştır. Kalıntılarından anlaşılabilirdiği kadarıyla girişi doğu cephesinde yer alan kervansarayın avlusunda da çeşitli mekanlar bulunmaktaydı. Bu değerlendirmeye göre, kervansarayın bir de mescidi vardı (Baş, 1996: 148-149) (Şekil.2.77).

2.5.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Plandan anlaşıldığı kadarıyla mescit, kervansarayın avlusunun güneybatı köşesinde, açık avlunun kapalı bölüme birleştiği köşede beşik tonozlu bir eyvan üzerinde yer almaktadır (Baş, 1996: 158-159 P).

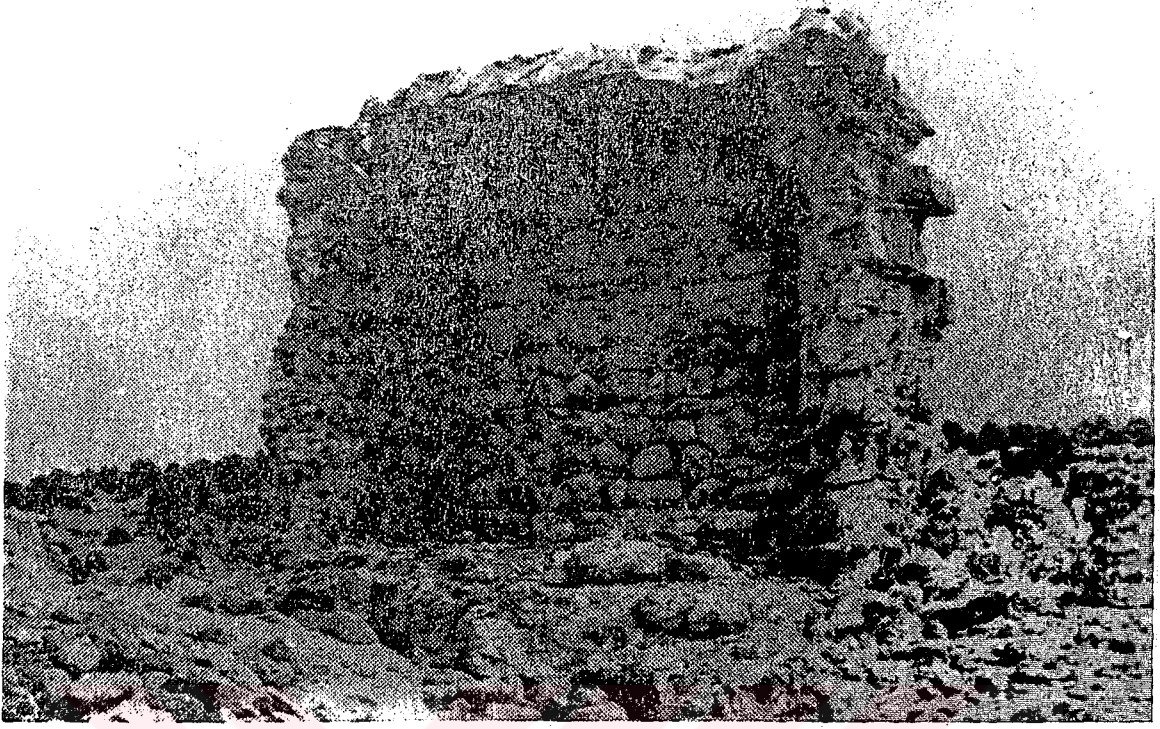
2.5.3. Mescit

2.5.3.1. Genel Tanımı

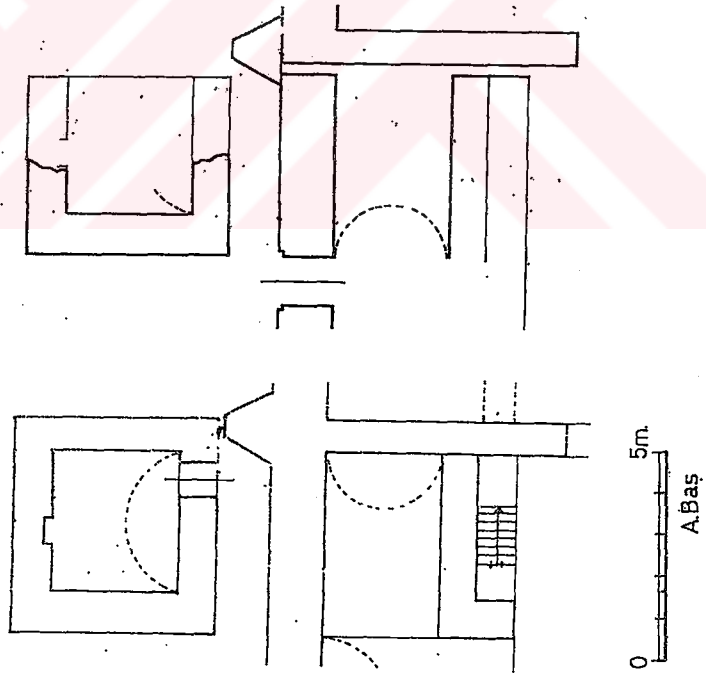
Kalıntılarından tahmin edildiği kadarıyla kare planlı mescit mekanı, beşik tonozlu bir eyvan üzerine yerleştirilmiştir ve beşik tonozla örtülüdür (Şekil.2.76).

2.5.3.2. Alt Yapı

A. Baş'ın çizimlerinde görüldüğüne göre, alt yapı beşik tonozla örtülü bir eyvan şeklindeydi. Bu bölüm, merdivenlerle beraber 4.50x4.50 m. ölçülerindedir. Beşik tonozlu bölüm, 2.50x3.50 m. ölçülerindedir ve yapının diğer bölümlerine göre daha

Şekil.2.75. Belbaşı Han (Baş, 1996: 159, R.11)

Şekil.2.76. Belbaşı Han, Mescit Mekanı Alt Kat ve Üst Kat Planları
(Baş, 1996: 159, Ç.10-11)

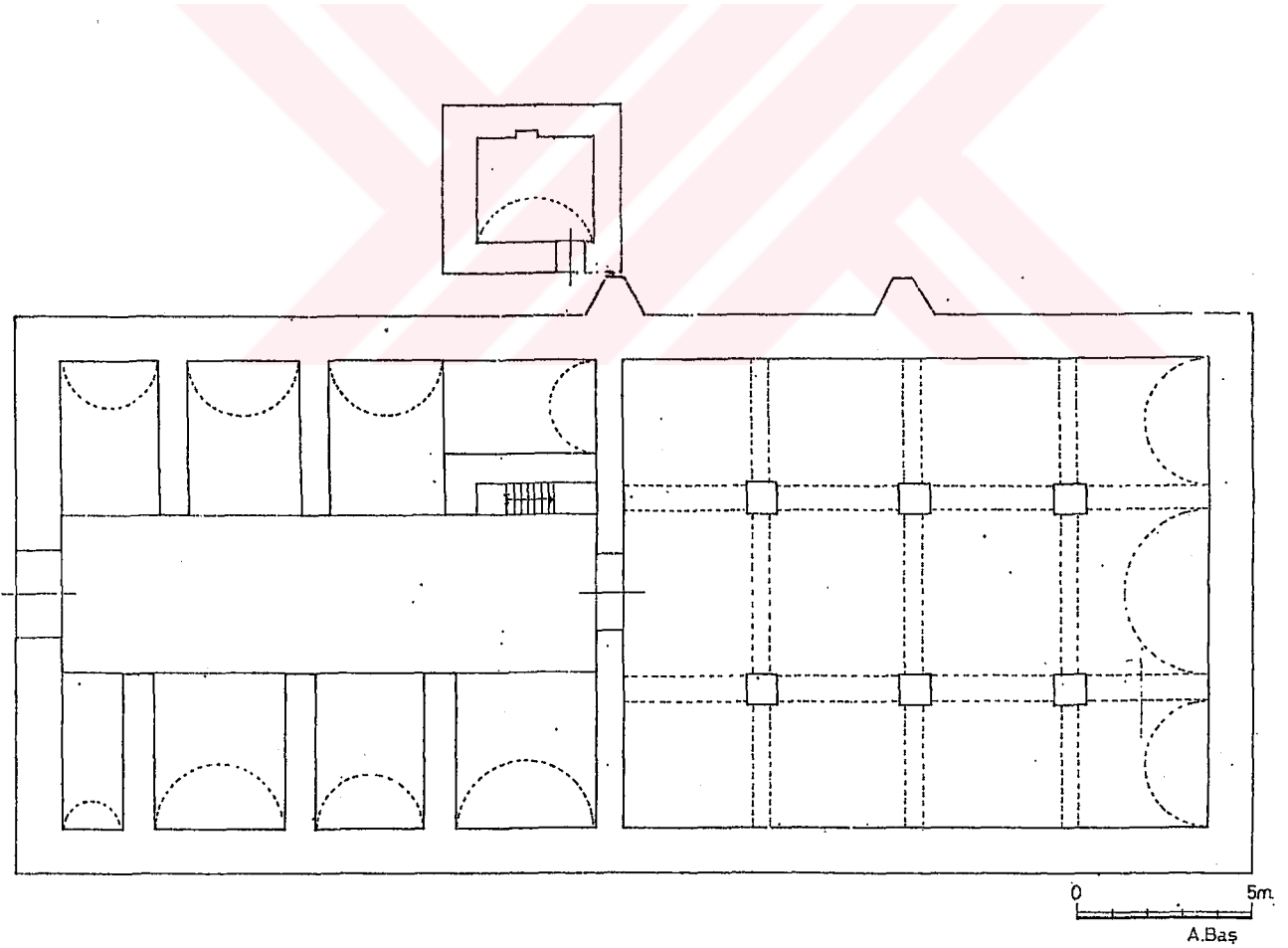
sağlam durumdadır (Baş, 1996: 149). Beşik tonoz örtülü eyvanın kuzey cephesine üst kata çıkışı sağlayan merdivenler yerleştirilmiş olmalıydı (Şekil.2.76).

2.5.3.3. Üst Yapı

Eyvan üzerine yerleştirilmiş ibadet mekanı, çizimlere göre 5x5 m. ölçülerinde kare planlıdır. Mescidin doğu duvarı sağlam olarak günümüze ulaşmış, kuzey ve güney duvarlarının ise bazı bölümleri sağlam kalabilmiştir. Mescidin batı duvarı tamamen yıkıktır. Kireç harçlı ve moloz taş örgüyle inşa edilen duvarlar, kaba yonu taşıyla kaplanmıştı (Baş, 1996: 163, R.6, 164, R.7, 165, R9-10, 166, 11) (Şekil.2.75).

2.5.3.3.1. Üst Örtü

Baş'ın verdiği bilgilere göre, kalıntılardan kuzey-güney yönünde beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Baş, 1996: 149).

Şekil.2.77. Belbaşı Hamı (Baş, 1996; 158-159, Ç.10-11)

2.6. KURUÇEŞME HANI

Yeri: Konya- Beyşehir karayolunun 32. km.sindedir.

Tarihi: 604 H / 1207 M.

Yaptıran:

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

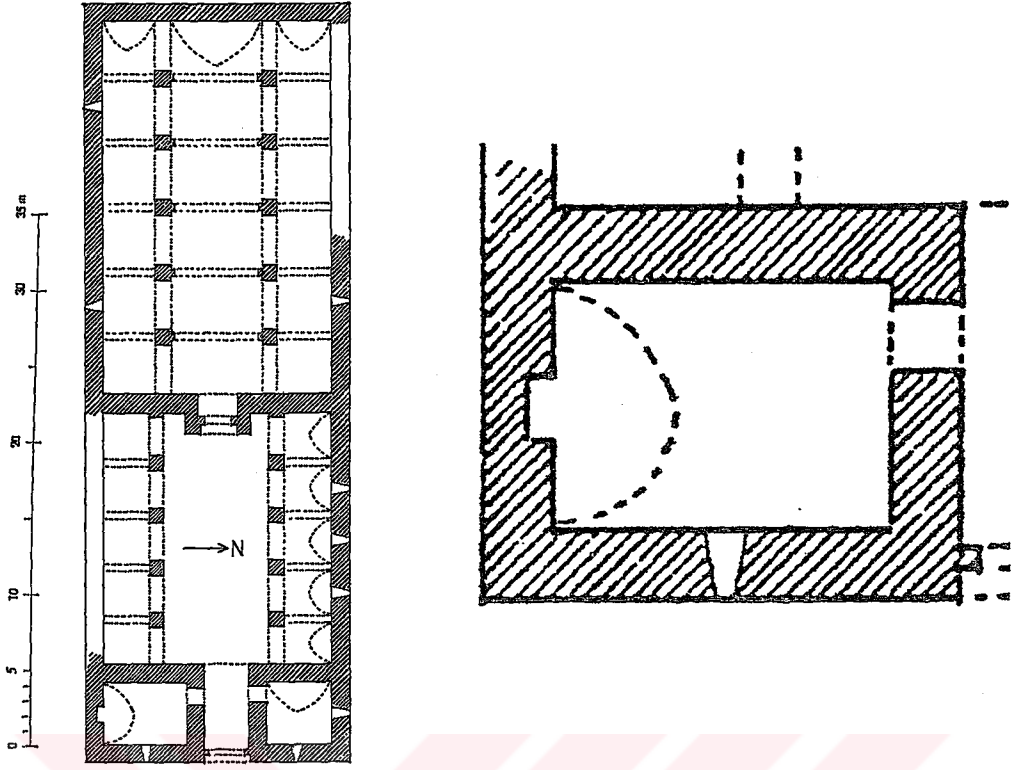
2.6.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Kuruçeşme Kervansarayı, 17.50 x 27 m. boyutlarında dikdörtgen kuruluşlu kapalı bir bölüm ve 17.50 x 23 m. ölçüleriyle yine dikdörtgen planlı açık avludan oluşmuştur (Erdmann, 1961a: Taf. I/3) (Şekil.2.78). Yapının avlu taç kapısı tamamen yıkılmıştır. Kapının içten sağ ve sol tarafında iki kapalı birim yer alır. Sağdaki tonozla örtülü kare bir mekan, soldaki ise sivri tonozla örtülü ve dikdörtgen planlı mescittir. Avlunun kuzey ve güney cephelerine sivri tonozla örtülü olduğu anlaşılan 5 birimli revaklar yerleştirilmiştir. Avlunun güney cephesi yıkıktır.

Kapalı bölümün taç kapısı günümüze daha sağlam ulaşmıştır. Sivri kemerli niş içine yerleştirilmiş kapı açıklığı üzerinde, üstte yuvarlak kemerle biten, yapının tarihini veren ve yazıları oldukça bozulmuş kitabe yer alır. Kapalı bölüm, ortadaki daha geniş olmak üzere, kare kesitli 10 ayağın taşıdığı kemerlerle 3 nefe ayrılmış ve üzeri de yapının aksıyla paralel şekilde sivri tonozla örtülmüştür. Kuzey duvarı ve üst örtüsü yıkık vaziyettedir. Kemerleri taşıyan ayaklarda bol miktarda devşirme malzeme kullanılmış olan kervansarayın, kemerleri taşıyan ayakları tamamen toprağa gömülmüş, duvarları ve üst örtüleri neredeyse bütünüyle yıkılmıştır.

2.6.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Mescit, mimari ve süsleme açısından özelliklere sahip bir bölüm olmadığı için, yapıyla ilgili genel çalışmalar içinde değinilmiştir. İ. H. Konyalı kervansarayı bilim dünyasına ilk defa tanıtmıştır (Nalbandoğlu, 1951: 568; Konyalı, 1964: 1038-1041). Erdmann ve İ.İlter'in yayınlarında yer verilmiştir (Erdmann, 1961b: 35-36;

Şekil.2.78. Kuruçeşme Han ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.I/3)

Şekil.2.79. Kuruçeşme Han (Demir, 1986d: 24)

İlter, 1969: 22). A. Demir'in makale olarak çalıştığı yapı, Ö. Bakırer'in Anadolu yapılarındaki mihrapları topluca değerlendirdiği yayınında da yer almıştır (Demir, 1986d: 25; Bakırer, 1976: 133).

2.6.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Yapının mescidi, avlunun girişinde taç kapının sol tarafındaki ilk mekandır ve bundan sonra revaklı bölüm başlar. Mescidin, girişin sağında olduğu bilgisi de verilmiştir (Bakırer, 1976: 133). Ancak girişin sağındaki mekan, mescidin karşısında yer alan kare planlı diğer birimdir. Mescit mekanı, avlunun içinde ve giriş birimleri dahilinde değerlendirildiği yapılardan biridir. Böylece kervansarayın kuruluşu içinde yer verilmesi planlı bir birim olarak görülmektedir. Mescit, yönü itibariyle planda özel bir yer alan mekandır. Mekanın güney ve doğu duvarları aynı zamanda kervansarayın dış cephelerini oluşturmaktadır.

Batı-doğu kuruluşlu kervansarayın avlusunun doğu köşesinde güney kuzey doğrultulu olarak konumlanmıştır (Şekil.2.79).

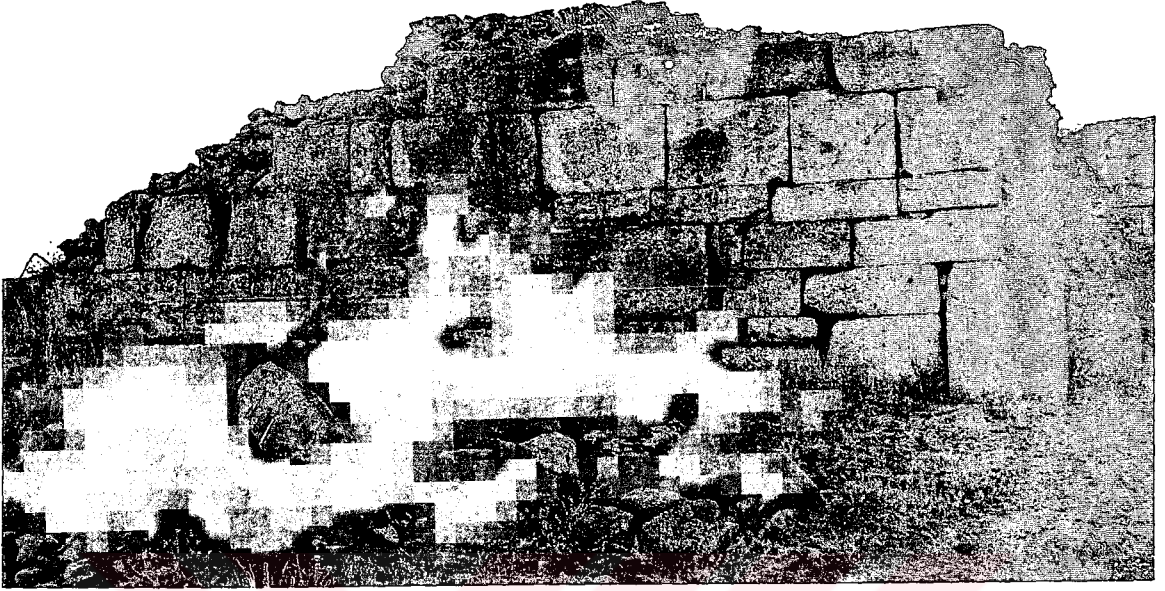
2.6.4. Mescit

2.6.4.1. Genel Planı

Dikdörtgen planlı mescidin üzerini sivri kemerli tonoz örtmektedir. Güney cephede mihrap yer alır, doğu cephesine bir pencere açılmıştır. Kuzey cephede kapı yer alıyor olmalıydı. Mescit büyük ölçüde yıkık durumdadır.

2.6.4.1.1. Dış Cepheler

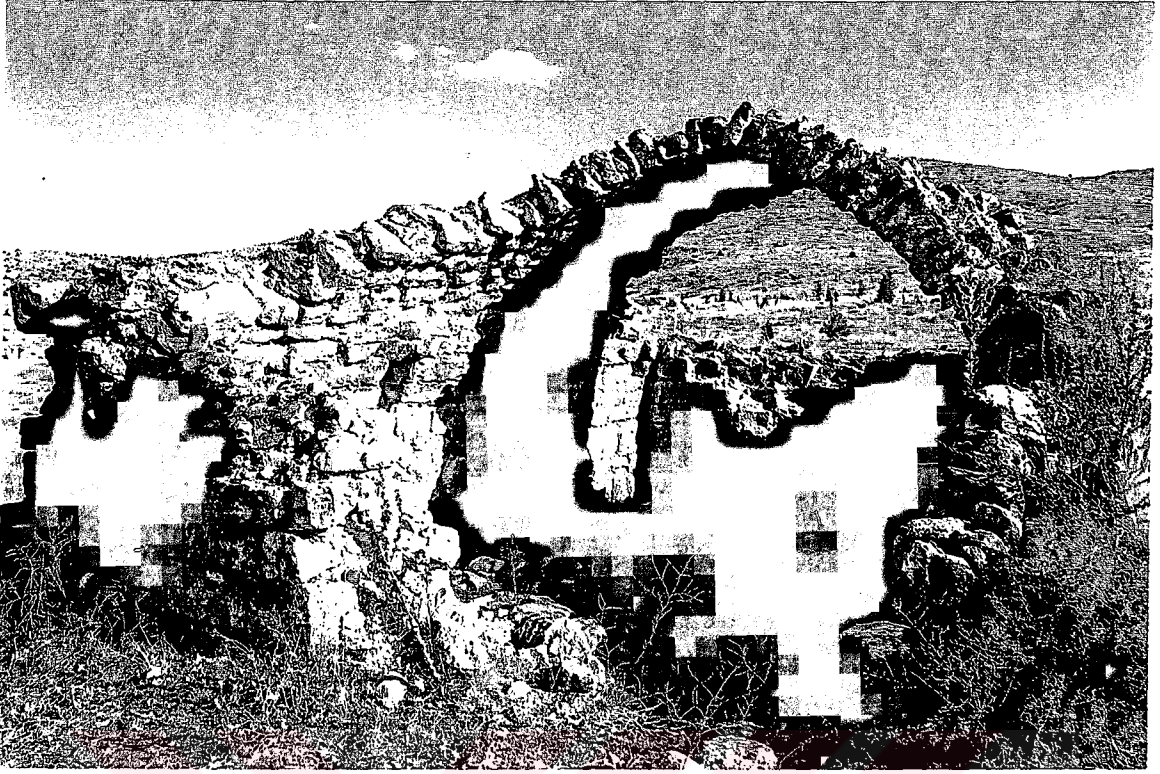
Avlunun girişinde, solda yer alan mescidin ölçüleri yaklaşık 4 x 5 m. ve 4.15 x 2.70 m. olmak üzere farklı verilmiştir (Erdmann, 1961a: Taf. I/3; Bakırer, 1976: 133). Yapıda aldığımız ölçülere göre, mescit 4.20 x 5.25 m. boyutlarında, avlunun aksına göre duvara dik yerleştirilmiş dikdörtgen bir mekandır. Doğu cephesi, aynı zamanda kervansarayın dış duvarıdır ve iri kesme taşlarla örülmüş bu cephede dikdörtgen açıklıklı bir pencere vardır. Mescidin güney cephesi, aynı zamanda yine yapının dış duvarını oluşturur ve yıkılan duvarlar, taş toprak yığınları bu cepheyi dışarıdan tamamen kapatmıştır. Güney cephe duvarı yarısına kadar, tonozun başlangıcıyla da beraber yıkılmıştır. Batı cephe, revaklı bölümün yıkılması sonucu kapanmıştır.

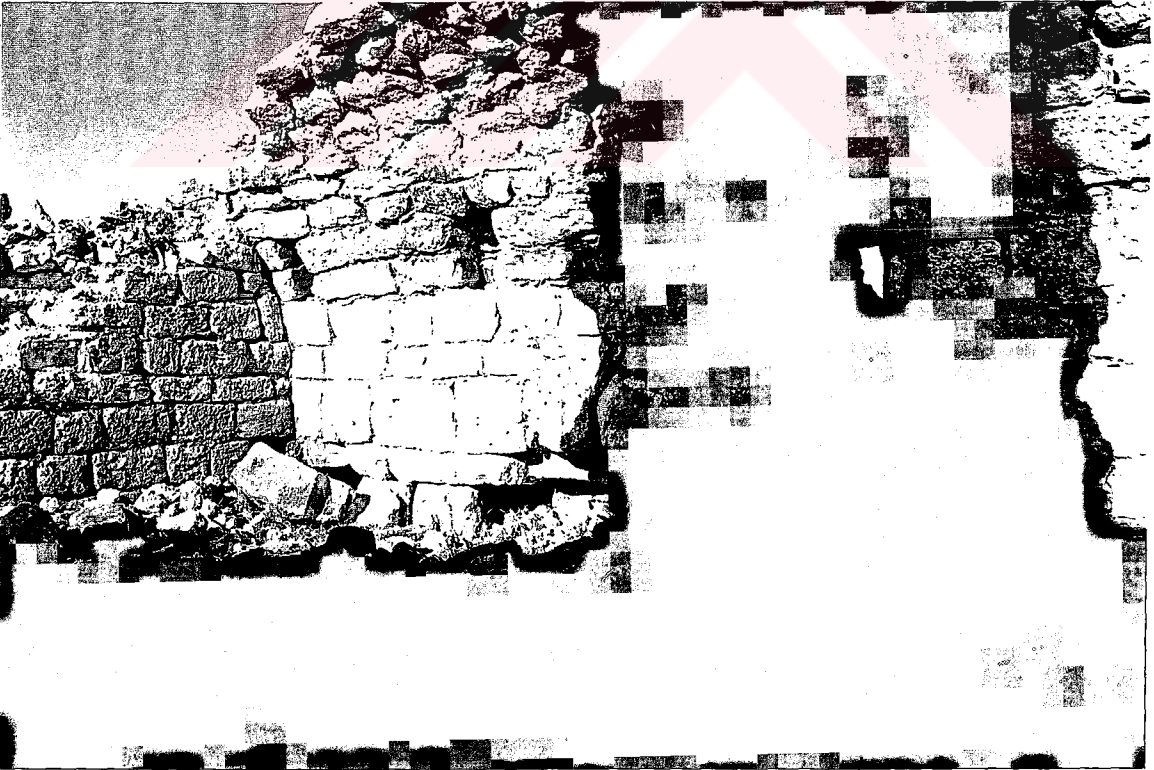
Şekil.2.80. Kuruçesme Han, Mescit, Doğu Cephe

Şekil.2.81. Kuruçesme Han, Mescit Güney Cephe

Şekil.2.82. Kuruçeşme Han, Mescit ve Üst Örtü

Şekil.2.83. Kuruçeşme Han, Mescit, Doğu Cephe, Pencere ve Nişler

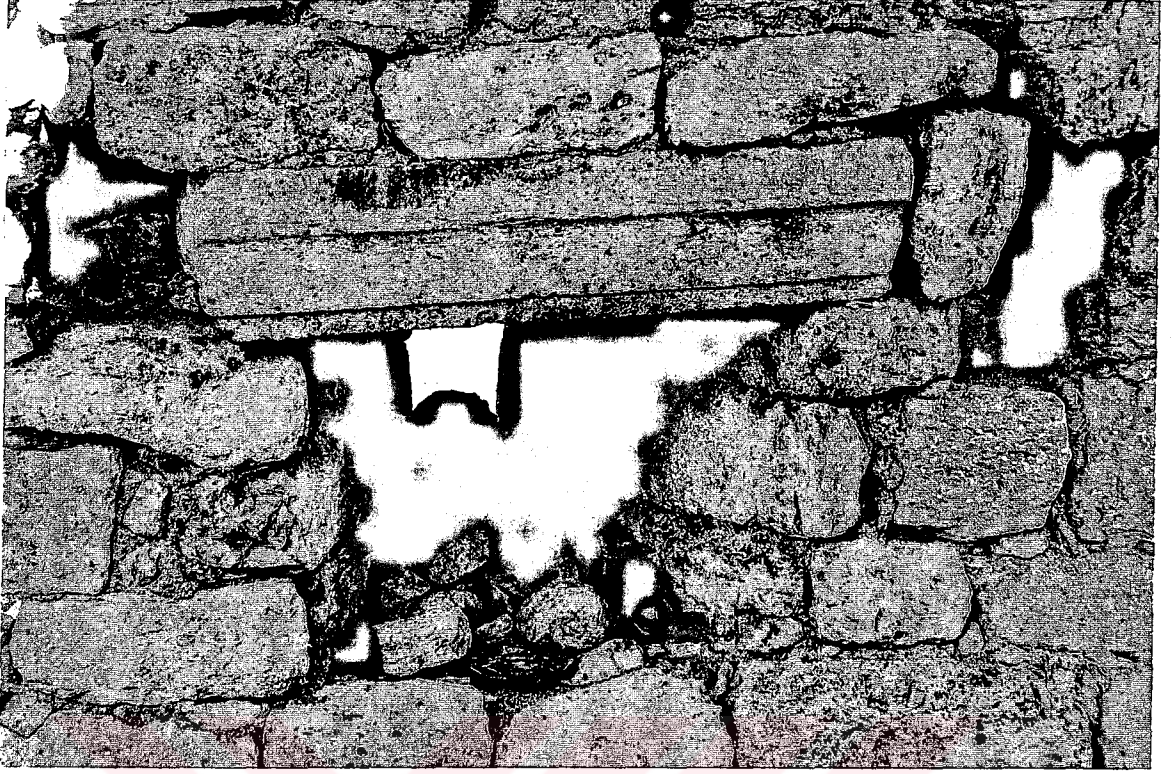
Mescidin kuzey cephesi de, doğu duvarın kōşesiyle birleşen kōçük bir parça dışında tōmōyle yıkıktır (**Ŗekil.2.80-2.81**).

2.6.4.1.2. İ Cepheler

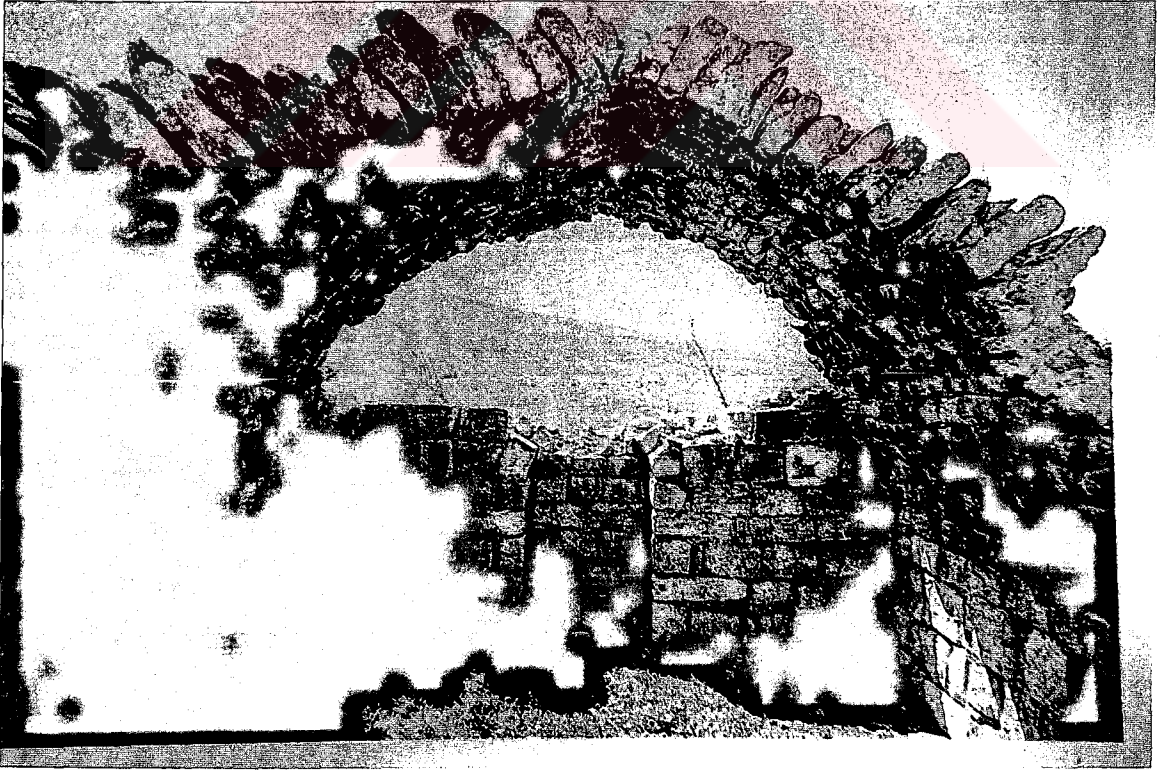
Uzun kenarı oluşturan doğu cephede yer alan pencerenin açıklığı içten 0.90 m.dir. Enine dikdōrtgen bir açıklık halinde bırakılan pencerenin lentosunu tō kademeli bir profil gōsteren devşirme bir parça oluşturur. Pencere genişliği dışa doğru daralarak, dış cephede mazgal pencereye (menfez) dōnōŝmektedir (**Ŗekil.2.84**). Aynı duvarın, kuzey duvarla birleştiği kōŝeye doğru olan kısmında dikine dikdōrtgen açıklıklı 2 niş yer almaktadır. Gōney cephe, yerden 1 m. kadar yōkseklikten sonra tonozun eğimine gōre şekil almakta ve muhtemelen sivri kemerli bir formla sonlanmaktaydı. Bu cephenin ortasında dikdōrtgen açıklıklı ve yıkık mihrap yer alır. Batı cephe dōz bırakılmış herhangi bir açıklık ya da nişe yer verilmemiştir. Burada da 1 m. yōkseklikten sonra, duvar tonozla bağlı olarak eğimli yōkselir. Kuzey cephe ise tamamen yıkıktır. Erdmann'da, bu cephede yer alan dikdōrtgen açıklıklı bir kapıdan bahsedilmektedir (**Erdmann, 1961b: 38**). Kalan izlerden de bunun yaklaşık 1.10 m. genişliğinde bir kapı olduğu anlaşılmaktadır. Erdmann'ın aynı cephede yer aldığını sōylediđi diğer pencereden ise gōnōmōze hiçbir iz ulaşmamıştır (**Erdmann, 1961b: 35**). Ayrıca planında da bu pencereyi belirtmemiŝtir (**Erdmann, 1961a: Taf. I/3**) (**Ŗekil.2.82-2.83**).

2.6.4.1.3. Mihrap

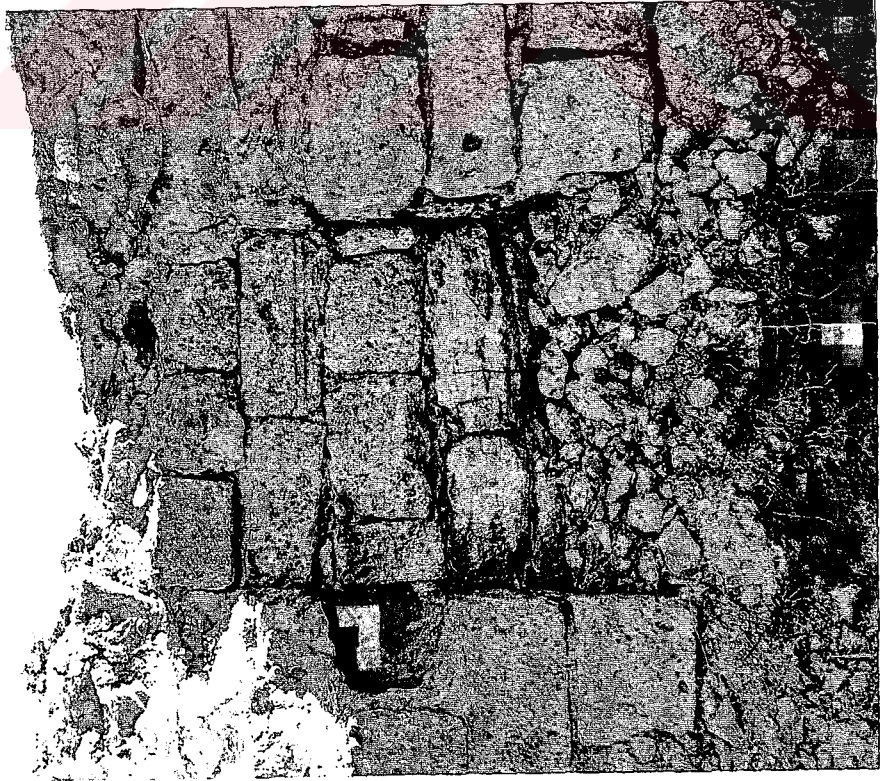
Mihrap, 4.20 m. uzunluğundaki gōney duvarda sade bir niŝ girintisi olarak yer alır. Duvarın dıŝ yōzōne ya da iç mekana doğru bir çıkıntı yapmamıŝ, duvar kalınlığı içine yerleŝtirilmiŝtir. 1 m. geniŝlik ve 0.50 m. derinlikteki dikdōrtgen niŝin ūst kısmı yıkıktır. Yıkılmadan ōnceki yōksekliđi 1.85 m. olan mihrap, sivri bir kemerle sonlanmaktaydı (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 93; Erdmann, 1961b: 35; Bakırer, 1976: 133**). Eski bir resminde de mihrap, ŝu andaki halinden daha iyi durumdadır ve burada mihrap kemerinin dōnōŝō tepe noktası yine yıkık olmakla beraber gōrōlebilmektedir (**Bakırer, 1976: R. 42**). Bakırer'in bu durumda verdiği 1.53 m. yōkseklik gōnōmōzde de geçerlidir, ancak kenar taŝları dōŝtōđō için daha yıkık gōrōnmektedir (**Bakırer, 1976: 133**) (**Ŗekil.2.86-2.87**).

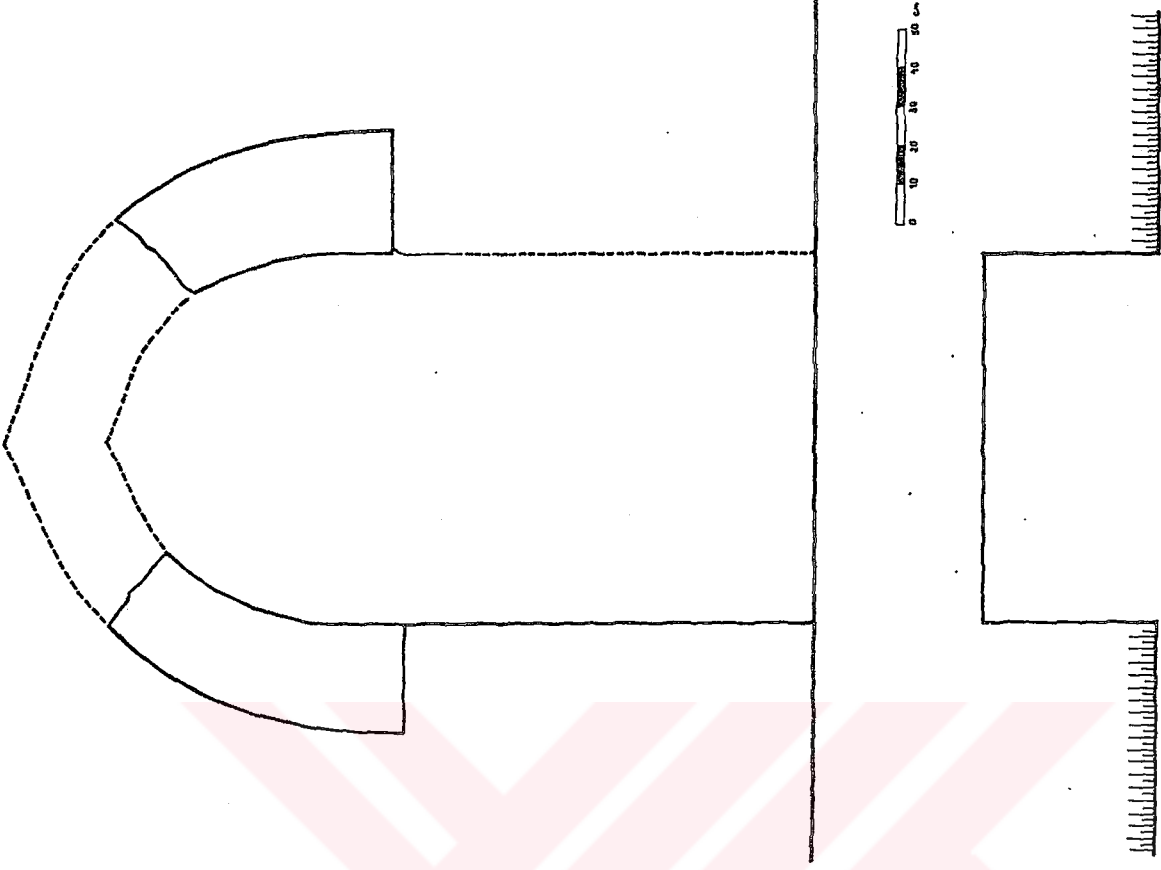
Şekil.2.84. Kuruçeşme Han, Mescit, Pencere

Şekil.2.85. Kuruçeşme Han, Mescit, Genel, (Demir, 1986d: 25)

Şekil.2.86. Kuruçeşme Han Mescit, Mihrap

Şekil.2.87. Mihrap Çizimi, (Bakırer, 1976: 266, Ş.12)

2.6.4.1.4. Üst Örtü

Mescidin üst örtüsü, güney-kuzey doğrultulu sivri kemerli tonozdur. Mescidin yapının aksına dik yerleştirilmesiyle, üst örtü de dış duvarlara dik vaziyettedir. Tonozun eğimi dolayısıyla alt duvarlar 1 m. yükseklikten sonra kavis yapmaya başlamış ve tonozun örgüsüyle birleşerek yükselmiştir. Tonozun başlangıcı, güney duvarın üst kısmıyla birlikte yıkıktır. Sadece bu güney cepheye yakın bir bölümü ayakta olan tonozun geri kalan kısmı da tamamen yıkılmıştır (**Şekil.2.2.82-2.85**).

2.6.4.2. Malzeme-Teknik

Mescidin dış cephelerinde iri kesme taş bloklarından oluşmuş duvar örgüsü görülür. İç cephelerde daha küçük ebatlarda kesme taşlar, dış cephedeki gibi çok düzenli olmayan bir tarzda örülmüştür. Yıkık kuzey duvarında, mescidin iç ve dış kaplaması arasında kullanılan harçlı moloz dolgu da görülmektedir. Üst örtüye doğru taşların ebatları küçülmekte, tonozda harçla oluşturulmuş düzenli bir örgüye dönüşmektedir.

2.6.4.3. Devşirme Malzeme

Kervansarayın diğer bölümlerindeki yoğun devşirme malzeme kullanımına karşın, mescitte devşirme malzeme olarak sadece pencere lentosunda kullanılmış olan parça görülür. Yaklaşık 0.30 m. genişlik ve 1.20 m. uzunluğundaki mimari parça, 3 kademeli bir profil gösterir. Üzerinde süsleme yer almaz (**Şekil.2.84**).

2.7. ERTOKUŞ HAN

Yeri: Eğridir Gölü'nün doğusunda, kuzeye devam eden karayolunun 25.km.sinde, Gelendost'un 16 km. güneyindedir.

Tarihi: 620 H. / 1223 M.

Yaptıran: (Atabeg Emir) Mübarizeddin Ertokuş

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.7.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

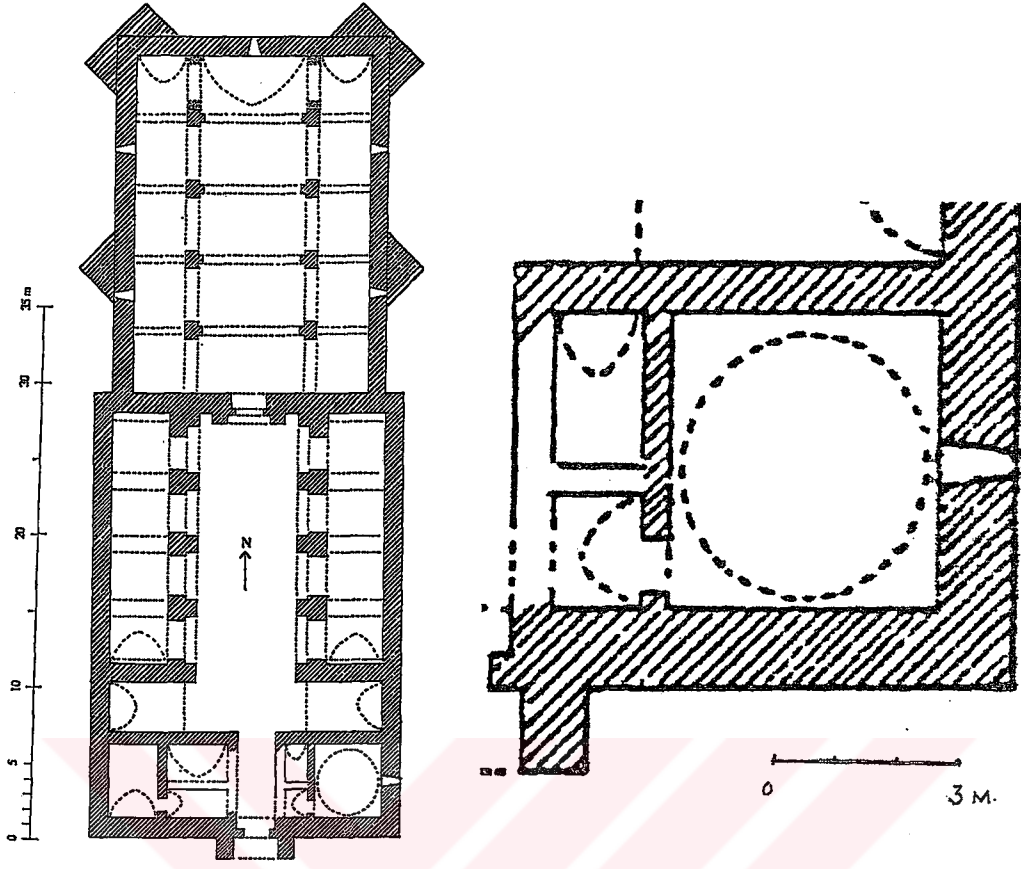
18 x 24 m. ölçülerinde dikdörtgen kapalı kısım ve 21 x 30 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı kapalı avludan meydana gelen kervansaray, kuzey-güney kuruluşudur (Erdmann, 1961a: Taf. IV/ 3).

Plandan dışa taşkın olduğunu anladığımız taç kapısı yıkılmış, sadece yay kemerli kapı açıklığı günümüze ulaşmıştır. Avlunun doğu ve batı cephelerinde T planlı ayaklara oturan kemerler, sivri tonozun örttüğü 4 birimli revak bölümünü oluşturur. Karşılıklı 2 eyvanın bulunduğu avluda, girişin iki yanında tonoz ve kubbe örtülü küçük mekanlar yer alır. Avlu revaklarının büyük kısmı ve üst örtüleri yıkaktır.

Kapalı bölümün taç kapısı, sivri kemerli niş içindeki yay kemerli kapı açıklığıyla sade bir düzenlemeye sahiptir. Kapı üzerine, silmeli çerçeve içindeki kitabe yerleştirilmiştir. Kapalı bölüm, T planlı 8 ayağa oturan kemerler tarafından, ortadaki daha geniş olmak üzere 3 nefe ayrılarak kuzey-güney doğrultulu sivri tonozla örtülmüştür. Bu bölüm iki köşede dikdörtgen, iki yan cephede ise üçgen kesitli payandalarla desteklenmiş, cephelerine de 5 adet mazgal pencere açılmıştır (Şekil.2.88).

2.7.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Gelendost'ta bugün var olan Ertokuş Han'ın Mübariziddin Ertokuş'un vakfiyesinde geçen han olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. O. Turan,

Şekil.2.88. Ertokuş Han ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.IV/3)

Şekil.2.89. Ertokuş Han.

bunun vakfiyede adı geçen yapı olduğunu söylemektedir (Turan, 1947b: 426). O. Aslanapa, Dadil veya Dadik Köyü civarında olduğu söylenen bu hanın -vakfiyede adı geçen hanın- bugün yıkılmış olduğunu, Ertokuş Han'ın ise vakfiyede adı geçmemekle beraber Mübariziddin Ertokuş tarafından yaptırılan başka bir han olduğunu söyler ve mimari tanımını da verdiği yapıyı Kudret Hanı adıyla tanıtır (Aslanapa, 1957: 97-100). Yapı, Erdmann'da yer alırken, bir restorasyon tezine ve makaleye de konu olmuştur (Erdmann, 1961b: 53; Erdmann ve Erdmann, 1976: 93; Özbek, 1972: 14-16, 76-79). Daha yakın tarihlerde de A. Demir tarafından tekrar değerlendirilmiştir (Demir, 1990a: 22-25)

Yapıyla ilgili bu genel çalışmalarda, mescit olduğu düşünülen birim için görüşler öne sürülmüştür.

Kervansarayda mescidin neresi olduğu tam olarak tespit edilememektedir. Mimari tanımından sonra, bu görüşler üzerinde durulacaktır.

2.7.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Avluda, girişin sağında yer alan üçlü oda gurubundan kubbeye örtülü olanın mescit olduğu kabul edilmektedir. Bu birimler, önde tonozla örtülü, dikdörtgen iki küçük mekan ve arkadaki kare planlı bölümden oluşmaktadır. Mescit olduğu kabul edilen bu birimin duvarları kervansarayın dış cephesini de oluşturmaktadır. Bir kubbeye örtülü bu mekanın üst örtüsü, dışarıdan da algılanabiliyordu (Şekil.2.89).

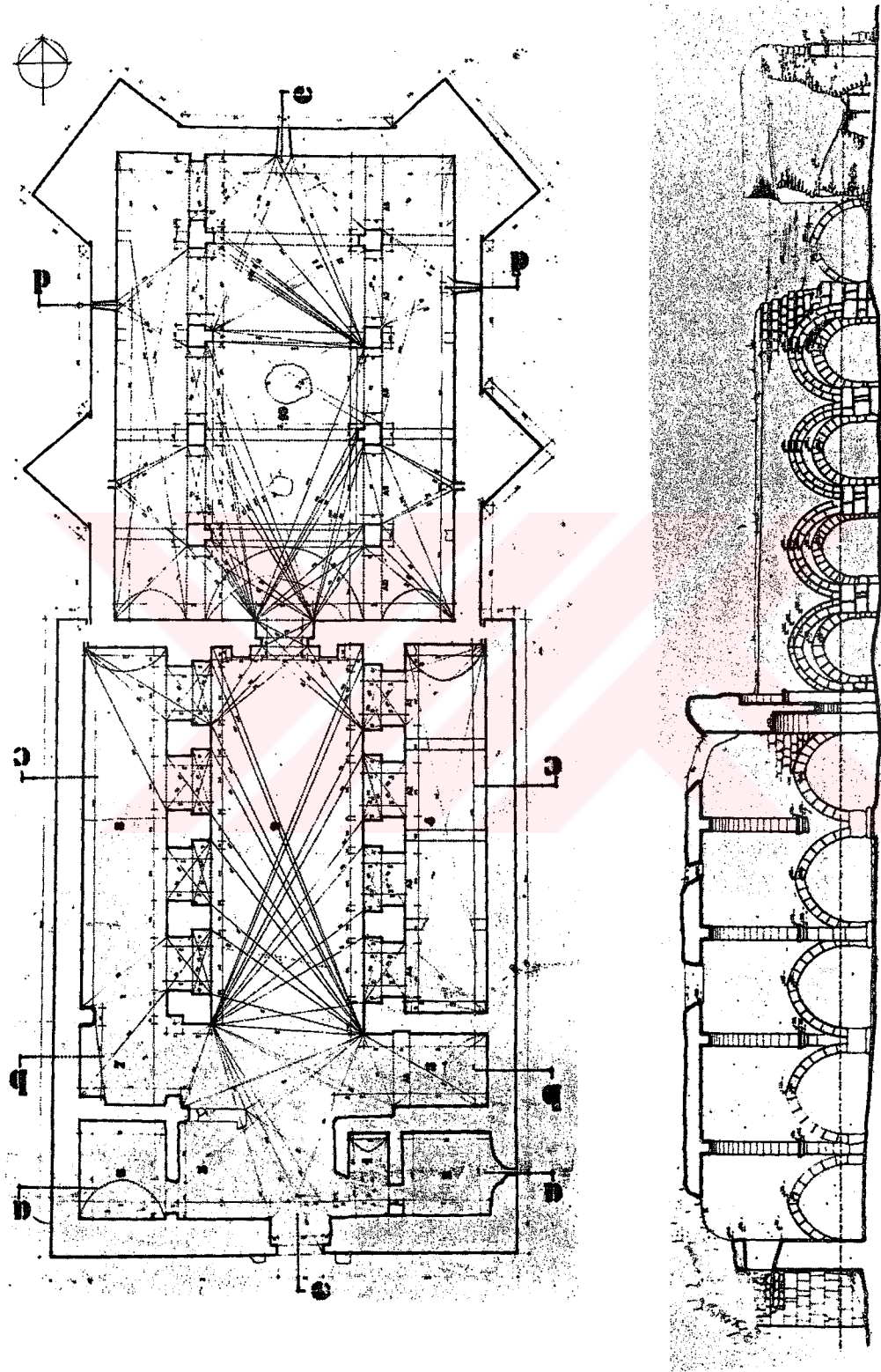
2.7.4. Mescit

2.7.4.1. Genel Plan

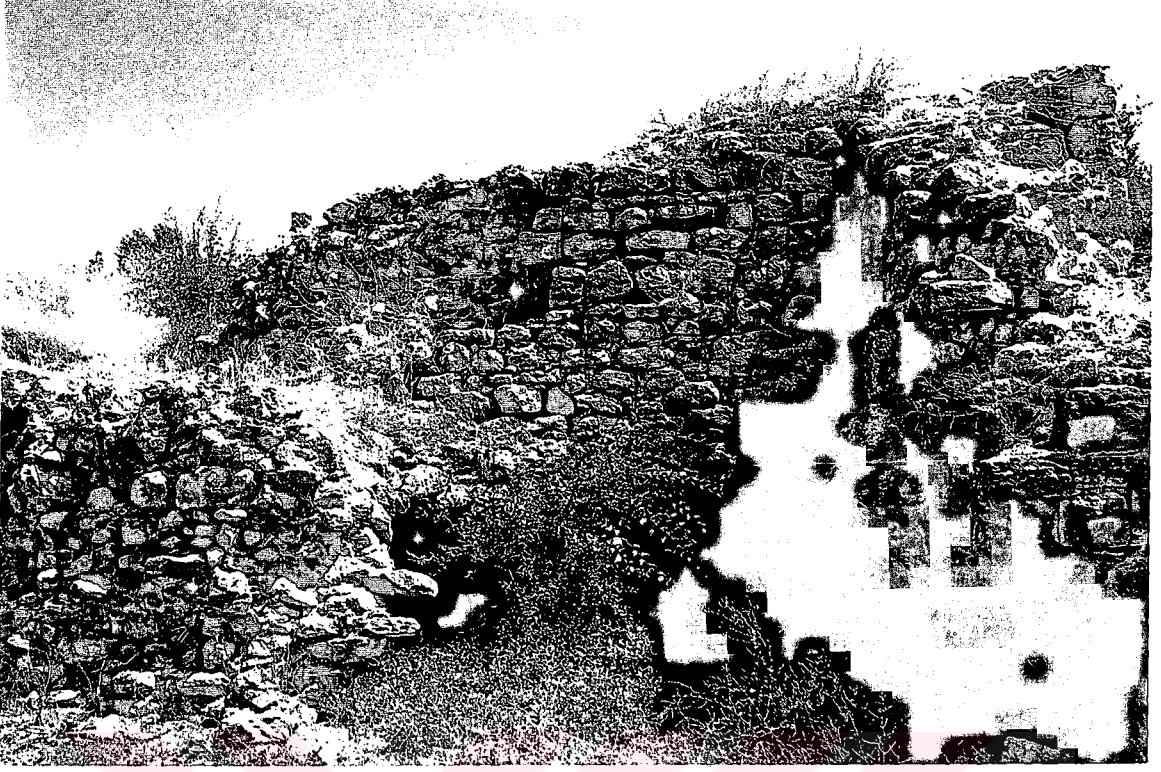
Mescit olarak kabul edilen oda, avlunun doğu köşesinde, önündeki biri dikdörtgen, diğeri kare ve tonoz örtülü iki birimle birlikte planlanmıştır. Bu iki birim de yıkılmış, soldaki dikdörtgen bölümün bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu birimlerden sonra bir kapı açıklığı, kare planlı mekana girişi sağlamaktadır. Doğu cephesinde bir pencere bırakılmış, mekanın üzeri kubbeye örtülmüştür (Şekil.2.90).

2.7.4.1.1. Dış Cepheler

Erdmann'da, yaklaşık 5 x 5 m., Ö. Özbek'in tezinde 3.90 x 3.70 m. ölçülerinde kare planlı olarak gösterilmiştir (Erdmann, 1961a: Taf. IV/ 3; Özbek, 1972: 15). Yapıda aldığımız 4.25 x 4.65 ölçüleri, Erdmann'a yakınlık göstermektedir. Mekanın batı

Şekil.2.90. Ertokuş Han Rölöve Plan ve Kesiti (Özbek, 1976: R.1, R.3)

Şekil.2.91. Ertokuş Han, Mescit, Batı Cephe

Şekil.2.92. Ertokuş Han, Mescit, Doğu Cephe

cephesi önündeki birimlerin iki katlı olması halinde, bu cephe dışa açık değildir. (Aslanapa, 1957: 97; Özbek, 1976: R.1). Kuzey cephesi, yandaki eyvanın içinde kalmaktadır. Doğu cephesi, aynı zamanda kervansarayın dış cephesini oluşturur ve mazgal pencere şeklinde bir açıklığına sahiptir. Güney cephe de düz bırakılmıştır ve kervansarayın dış cephesini oluşturmaktadır (Şekil.2.91-2.92).

2.7.4.1.2. İç Cepheler

Mescit mekanının içten bütün cepheleri aynı düzendedir. Batı cephenin güney duvarıyla birleştiği köşede kapı açıklığı yer alır. Sol kenarında, yuvarlak kapı kemerinin dönüş izleri hala görülebilmektedir. Burada oluşan yıkılmalar, kapı genişliği hakkında sağlıklı bilgi elde edilmesini engellemektedir. Erdmann'ın planına göre, 1 m. genişliğinde yuvarlak kemerli bir açıklık olmalıdır (Şekil.2.93). Kuzey cephe düz bırakılmış, doğu cepheye ise bir pencere açılmıştır. Üstünde yıkılmalar olmakla beraber, genişliği 0.80 m. olan pencere içten yuvarlak kemerli pencere, dışarı doğru daralmakta ve dış cephede mazgal pencere (menfez) görünümü almaktadır (Şekil.2.94). Güney cephe de tamamen düz bırakılmıştır.

2.7.4.1.3. Mihrap

Güney cephede yer alması gereken mihrap izine rastlanmamaktadır. Bu yüzden de bu mekanın mescit olduğu konusu tartışmalıdır ve araştırmacılar çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir (Şekil.2.95). Erdmann, duvarda gördüğü sıva izlerine dayanarak, bu sıvaların üzerine boyayla yapılmış bir mihrap ihtimalinden bahseder (Erdmann, 1961b: 53). Ö. Özbek, Erdmann'ı kaynak göstererek, onun bu duvarda alçı mihrap kalıntıları gördüğünü söylemektedir (Özbek, 1976: 301). Aslanapa, kervansarayın girişinin sağında ve üst katta diye tarif ettiği kubbeli mekanın mihrabı olmadığı için, mescit olarak kabul edilmesinin güç olduğunu yazmıştır (Aslanapa, 1957: 97). A. Demir de, aynı sebeple, bu mekanın mescit olamayacağından bahseder (Demir, 1990a: 23). Ö.Özbek tezinde ve makalesinde 2 numaralı hacim olarak adlandırdığı bu mekanı mescit olarak kabul etmiştir (Özbek, 1971: 79; Özbek, 1976: 296, 301). Bu mekanın hamam olma ihtimali üzerinde de durulmuşsa da, hamam için gerekli su donanımı burada bulunamamıştır.

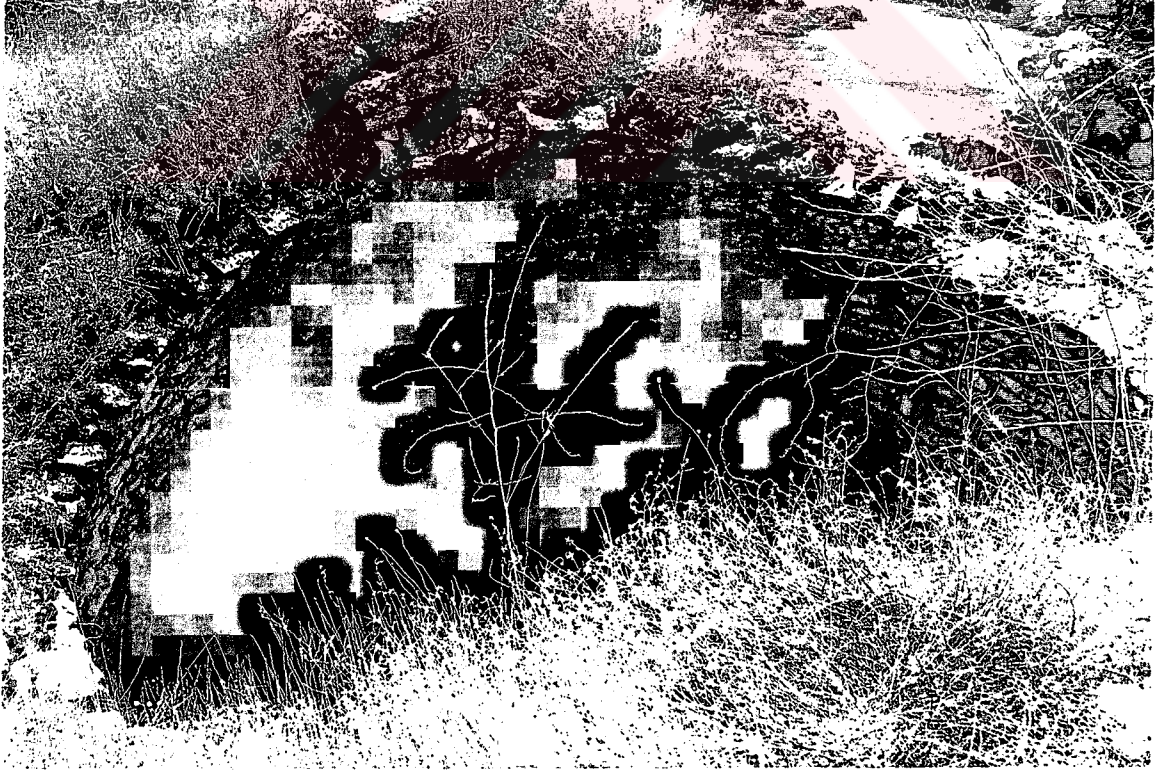
Şekil.2.93. Ertokuş Han, Mescit, Batı Cephe ve Kapı açıklığı

Şekil.2.94. Ertokuş Han, Mescit, Doğu Cephe ve Pencere

Şekil.2.95. Ertokuş Han, Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.96. Ertokuş Han, Mescit, Kubbe

2.7.4.2. Üst Örtü

Mekanın üzerini, bugün ortası tamamen yıkılmış olan bir kubbe örtmekteydi. Duvarlar üzerinde sadece, kubbenin alt kısmındaki birkaç taş dizisi kalmıştır. Bu kubbeye geçiş, kare mekanın dört köşesine yerleştirilmiş tromplarla sağlanmaktadır (Şekil.2.94, 2.96).

2.7.4.3. Malzeme-Teknik

Mescidin iç ve dış cepheleri, kervansarayın genelinde olduğu gibi moloz taş ve kaba yonu taşıyla örülmüştür. Mescidin iç mekanında nispeten daha düzenli bir duvar örgüsü görülmektedir. Kubbeye geçişteki tromplarda ve kubbede ise küçük boyutlu dikdörtgen taşlarla düzenli bir örgü görülür.

2.8. AKSARAY SULTAN HAN

Yeri: Konya-Aksaray yolunda, Aksaray'a 40 km. uzaklıktadır.

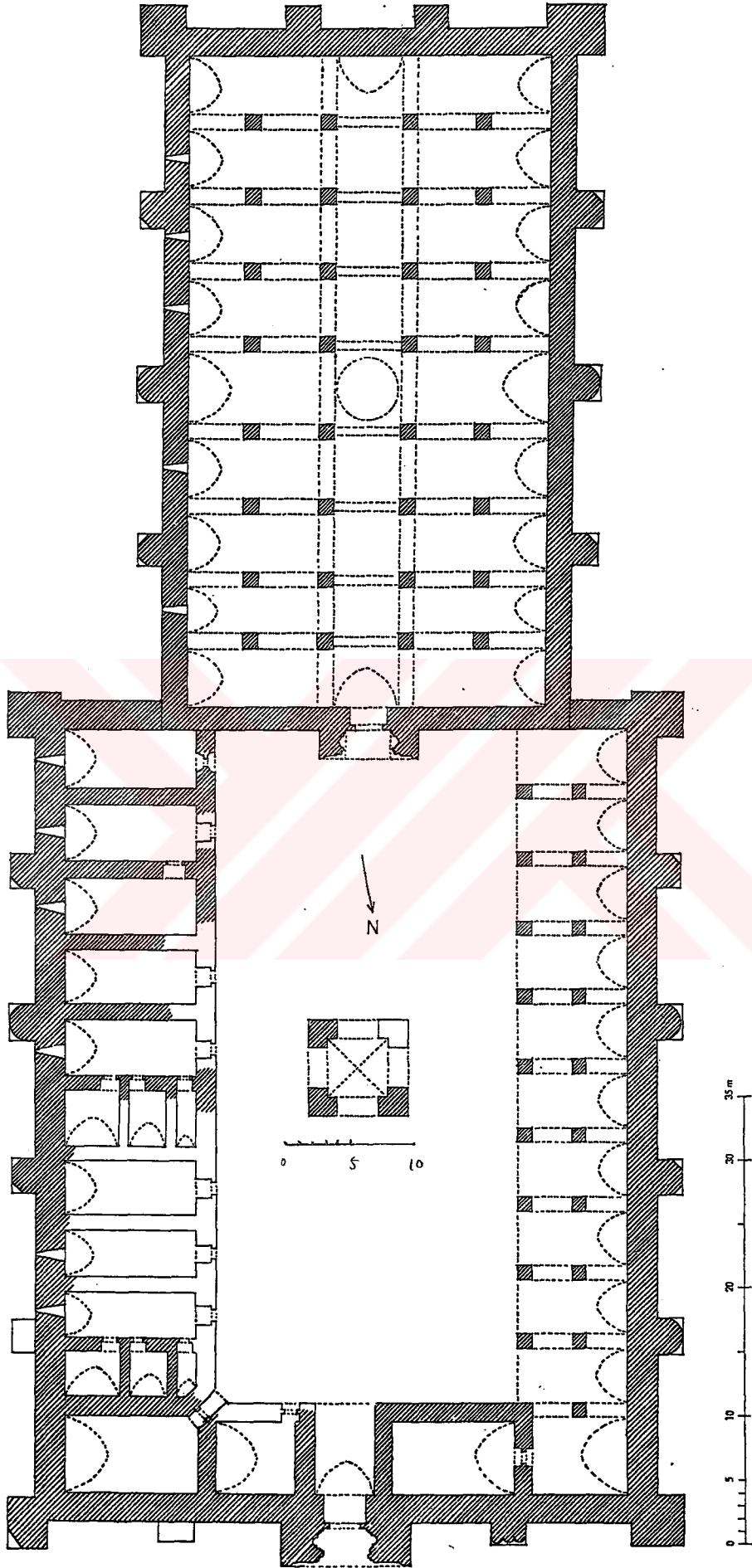
Tarihi: 626 H./ 1229 M.

Yaptıran: Sultan I. Alaaddin Keykubad

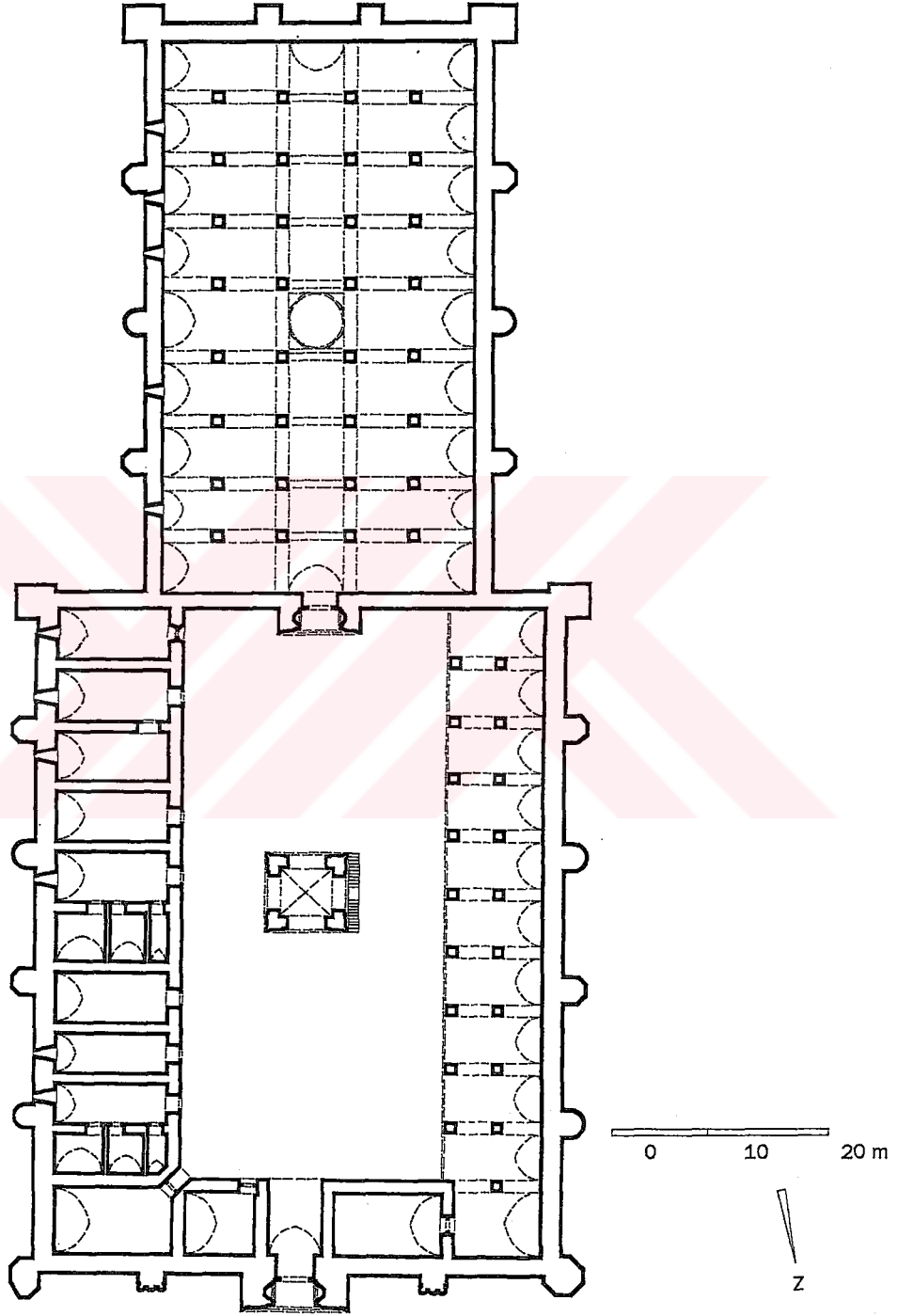
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.8.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Kapalı bölümü, açık avlusu ve avlusunun ortasındaki köşk mescidiyle Aksaray Sultan Han, klasik sultan hanlar plan şemasındadır. 38x55 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı kapalı bölüm ve 53x68 m. ölçülerindeki açık avlulu bölümden oluşmuştur (Erdmann, 1961a: Taf. XI) (Şekil.2.97-2.98). Batı-doğu doğrultulu olan yapıda avlu taç kapısı doğu cepheye yerleştirilmiştir. Diğer kervansaraylardan farklı olarak Aksaray Sultan Han'da avlu taç kapısı mermerden yapılmıştır. Değişik genişlik ve süslemelerdeki 6 bordür kapının çerçevesini oluşturmuştur. En dıştaki bordürde aralıklarla kesişen şeritler belirli zigzag hareketleriyle bir geometrik düzen oluşturmuştur. Oluşan 3 kollu motifler uç uca ya da sırt sırta denk gelir. Yatay bir kademe yapan ikinci ince bordürle zigzag dalgalı hatların kesişmesi meydana getirir. Sonraki ince bordür, kenarlara paralel yerleştirilmiş meandırların ortalarında birer düğümle oluşmuştur. Bir kademe daha yapan bölümde üzeri derin yivlerle zigzag motifi verilmiş bir kaval silme yer alır. Bundan sonraki ince bordür uçları kapıya bakacak şekilde yerleştirilmiş stilize palmet dizisidir. En geniş bordürde yıldız motiflerinden oluşan geometrik süsleme yer alır. 16, 12 ve 10 kollu yıldızların kolları merkezler etrafında birbirine girer, kapalı poligonal şekiller halka gibi birbirine geçer. Yıldızlar alternatif şekilde yerleştirilmiştir. Bundan sonra ise iki sıra mukarnas dizisiyle çerçeve sonlanır. Kapı açıklığının yer aldığı niş, sivri kemer içindeki mukarnas kavsaraya sahiptir. 12 sıradan oluşan mukarnas kavsaranın hücreleri yelpaze dilimleriyle süslenmiştir. Kavsaranın hemen altında bir kitabe kuşağı ve iki renkli taşlardan oluşan bir geçme yer alır. Sivri kemerli kapı açıklığına kadar olan

Şekil.2.97. Aksaray Sultan Han ve Mescidin Planı (Erdmann, 1961a: Taf.XI)

Şekil.2.98. Aksaray Sultan Han ve Mescidin Planı (Schneider, 2000: 185)

bölgede geometrik motiflerle kaplıdır. Kapı açıklığının iki yanında üzerleri zigzag yivli ve akantus yapraklı başlıklara sahip sütunçeler yer alır. İki yandaki mihrabiyelerde de iki renkli taş geçmeler, palmetli bordürler ve kitabeli bölümler yer almıştır.

Dikdörtgen planlı avluda kuzey cephede revaklar, güney cephede ise kapalı mekanlar yer almaktadır. Avlunun ortasında köşk mescit yer almıştır. Kapalı bölümün taç kapısı da dış taç kapı kadar olmasa da oldukça gösterişlidir. Üç süslemeli bordürden oluşan kapı düzenlemesinde kenarlarda basık altıgenlerin birleşmesinden oluşan dizi yer alır. Kademe yapan boş bordürün kenarları üçlü yıldız friziyle çevrelenmiştir. Arada üzeri yivli iki şerit kırık hatlı ve daire şekilli düğümlerle geçmeli bir şerit yer alır. Bundan sonra geniş geometrik süslemeli bordür gelir. Bu bordürde iç içe geçen çokgenler ve bunları kesen kırık hatlardan oluşmaktadır. Böylece yan yana iki 10 kollu yıldız motifi oluşmuş ve her bir motifin ortasına da değişik desenlere sahip rozetler yerleştirilmiştir. Bordürün yanında yine birbirine ilmiklenen iki şerit yer alırken kademelenen bordürde ise halkalarla bağlanan baklava motifleri yer almıştır. Kapı açıklığı üzerinde şemseler içinde palmet motifleri olan sivri kemer içine yerleştirilmiştir. Geçmeli taşlardan oluşan basık kapı kemerinin üzerini 9 sıradan oluşan mukarnas kavsara örtmektedir. Kemerin içinde iki yanda 3'er rozet yerleştirilmiştir. Kapı kemeriyle mukarnas kavsara arasında kitabe kuşağı da yer almaktadır. Kapı açıklığının yine iki tarafında da mihrabiyeler ve üstlerinde geometrik geçmeli bordürler yer almıştır. Kapalı bölüm kare kesitli 32 ayağa oturmaktadır. Orta nefte yapıya paralel bir üst örtüyle yan nefler ise yapıya dik tonozlarla örtülmüştür. Orta nefte bir de aydınlı feneri ile daire kesitli payandalarla desteklenmiştir.

2.8.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Aksaray Sultan Han, konumu, süslemeleri ve restore edilmiş haliyle araştırmacıların dikkatini çekmiş bir yapıdır. Özellikle konumuz olan mescit mekanıyla ilgili yayınlara baktığımızda erken tarihli çalışmalarda A. Gabriel, kervansarayın köşk mescit bölümüyle ilgili bilgilere yer verir. Gabriel, avlunun merkezinde dört taş ayak üzerinde ve bordürlerle dekorlu olarak tarif ettiği yapının yolculuk yaparken kervansarayda konaklayan yüksek sınıftan kişilerce kullanıldığını söylemiştir (Gabriel,1940:68).G.Totaysalgrın makalesinde köşk mescitle ilgili bilgi verilmiştir

(Totaysalır, 1948: 36). S. Ögel'in lisans tezinde, köşk mescit süslemeleri açısından incelenmiştir (Ögel, 1954: 16-17). Aynı tarihlerde A.S. Ülgen'in çalışmasında da mescide değinilip fotoğraflarına yer verilmiştir (Ülgen, 1954: 11-12). A. Gabriel çalışmasında mescitle ilgili önemli bilgiler vermiştir (Gabriel, 1962: 171). İ İlter'in kitabı mescidin onarım sırasındaki fotoğraflarını olması açısından önemlidir (İlter, 1969: 24-26). O.C. Tuncer, kervansarayda yaptıkları çalışmaları yayınlamış ve mescitle ilgili bilgilere yer vermiştir (Tuncer, 1974: 15-16). Konyalı'nın çalışması da yapıyla ilgili önemli bir diğer kaynaktır (Konyalı, 1974: 1128, 1131). Erdmann da plan, çizim ve metin olarak yapıyla ilgili en ayrıntılı bilgiyi aldığımız kaynaktır (Erdmann, 1961b: 86-88; Erdmann ve Erdmann, 1976: 95, 126-127, 129).

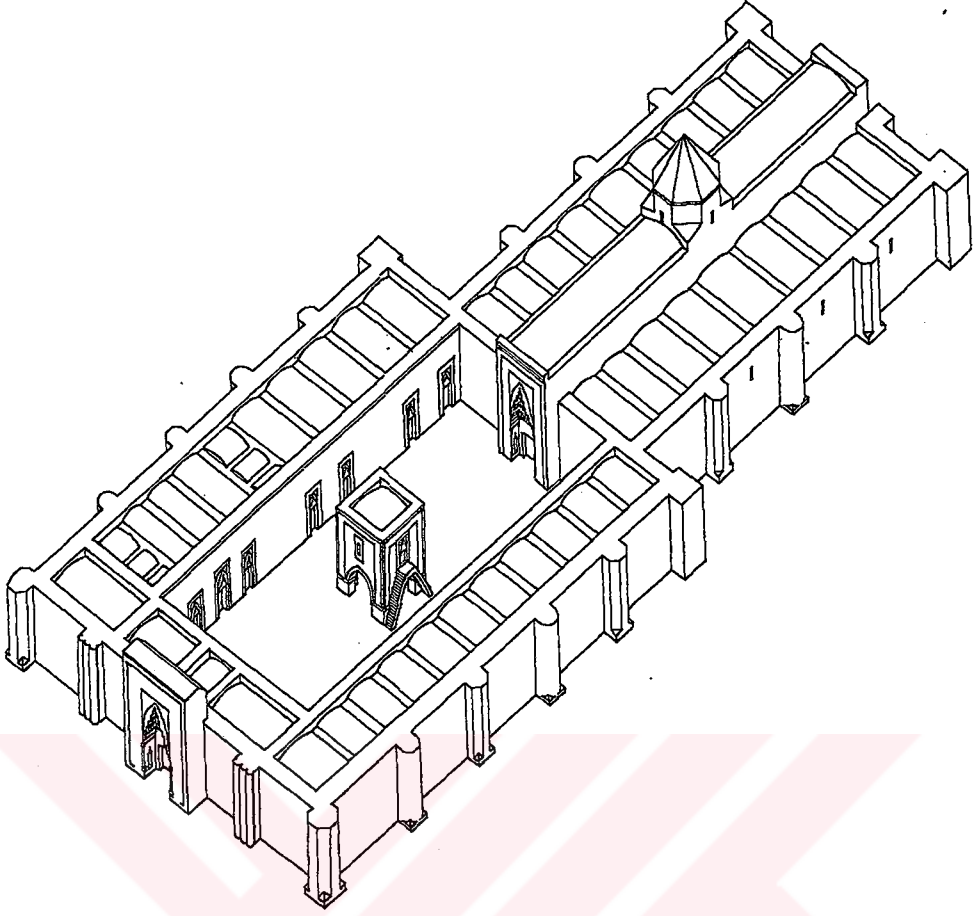
2.8.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Dört kemer üzerinde çapraz tonozlu bir kuruluşa sahip köşk mescit, avlunun revaklar, kapalı birimler ve giriş mekanları dışında kalan 24x52 m. ölçülerinde, uzun dikdörtgen planlı bölümünün ortasındadır. Köşk mescit batı tarafında dış taç kapıya 20 m., güney ve kuzey yönlerde revaklarla kapalı mekanlara 8 m., doğu cephede ise dış taç kapıya 22 m. uzaklıktadır. Böylece avlunun hemen hemen tam ortasında yer alan köşk mescit her iki taç kapının da tam aksında değildir. Avlu taç kapısından sonra, kapalı bölümün taç kapısının önünde köşk mescit görülmekte, her iki kapı arasında, belki görsel olarak da bir geçiş unsuru oluşturmaktadır. Onarımda yenilenmemiş üst örtüsü, geçiş öğelerine göre sekiz dilimli bir yıldız tonoz-kubbe olmalıdır. Bunun da üzeri düz bir çatıyla sonlanıyordu ve böylece köşk mescidin kitlesi kervansarayın duvarları arkasında kalmakta, dışarıdan algılanamamaktadır (Şekil.2.99-2.100).

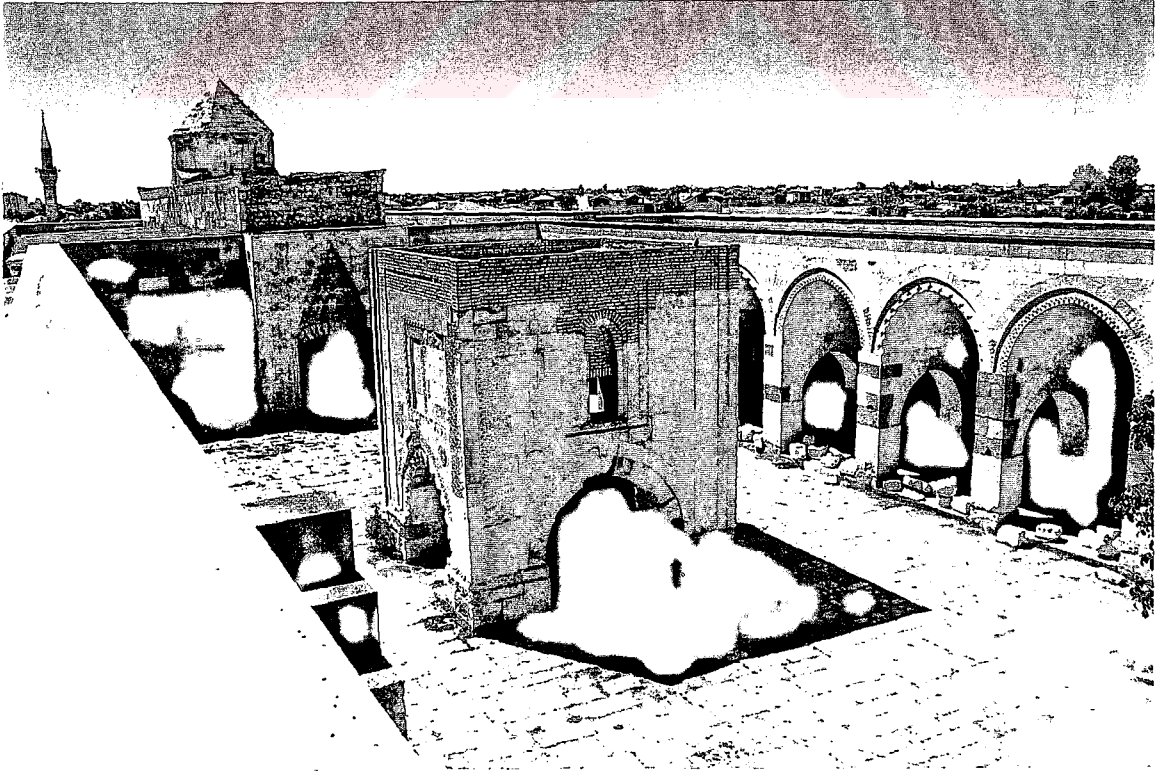
2.8.4. Köşk Mescit

2.8.4.1. Genel Plan

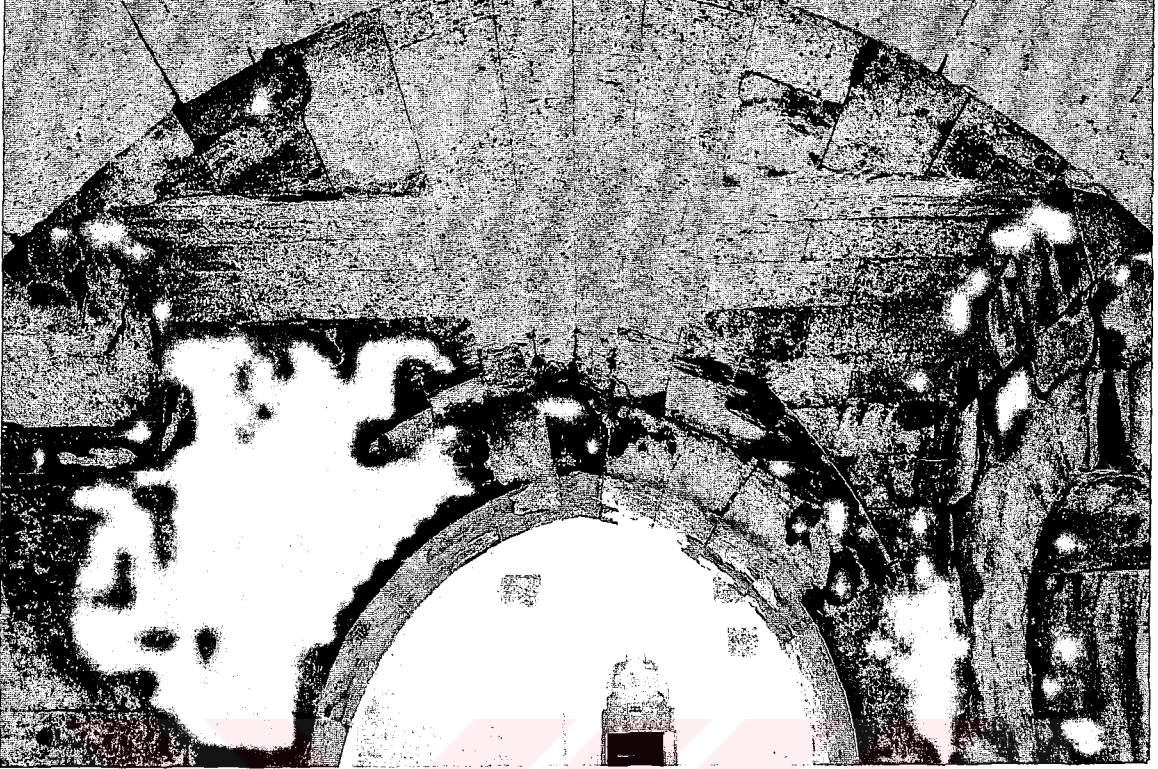
Aksaray Sultan Han'ın mescidi altta L şeklinde 4 ayak ve çapraz tonozlu alt yapı üzerine oturtulmuş kare planlı bir mekandır. Dıştan 7.80x7.80 m. ölçülerindeki yapı, içten 5x5 m. ölçülerindedir. Köşk mescit, 4 kemerli açıklıkla ve üzerindeki mekanla iki katlı olarak düzenlenmiştir. Tamamen restore edilen mescidin güney cephenin iki köşesindeki iki ayağı, güney cephenin bir bölümü, doğu cephedeki diğer ayak ve yine doğu cephenin bir bölümü orijinaldir. Bunların dışında kalan yerleri restore edilmiştir. Buna göre güney cephede mihrap, bir çerçeveyle dışarıdan belirlenmiştir.

Şekil. 2.99. Aksaray Sultan Han (Schneider, 2000; 183)

Şekil.2.100. Aksaray Sultan Han'ın Avlusunda Kõşk Mescit

Şekil.2.101. Aksaray Sultan Han, Köşk Mescit Alt Yapısı

Şekil.2.102. Aksaray Sultan Han, Köşk Mescit, Batı ve Güney Cepheler

Doğu cephede bir pencere yer almaktadır. Kuzey cepheye onarımlarda bir pencere daha yerleştirilmiş, kapı da batı cepheye açılmıştır.

2.8.4.2. Alt Yapı

2.8.4.2.1. Tonoz

L kesitli dört ayak ve dört sivri kemer ile oluşan alt yapıyı bir çapraz tonoz örtmektedir. Eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla mescidin güney ve doğu cephelerinin bir bölümü günümüze orijinal ulaşmıştır. Alt yapının bir bölümünün de yıkık olduğunu ve restorasyonda yeniden yapıldığını söyleyebiliriz (Şekil.2.101).

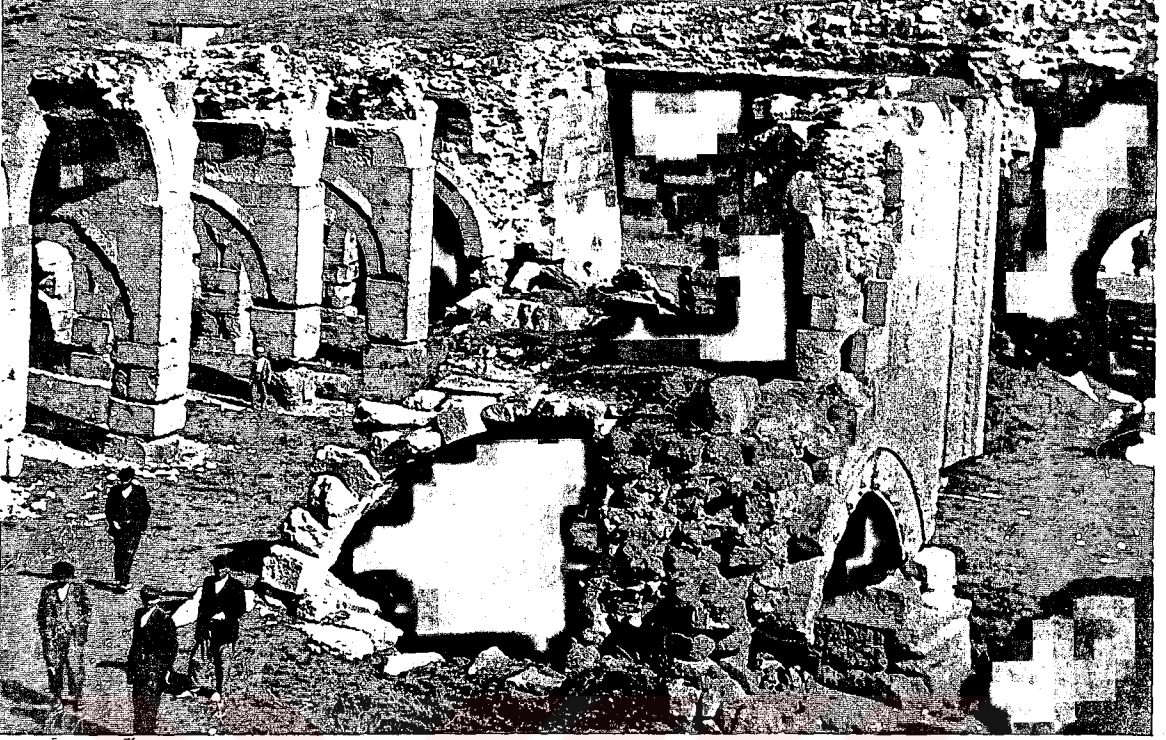
2.8.4.2.2. Ayaklar

Dört sivri kemer ve üstteki asıl ibadet mekanını taşıyan L şeklindeki ayakların güney ve doğu cephelerin iki yanındaki üç tanesi günümüze kısmen sağlam ulaşmıştır. Cephelerin kademeli profile sahip kenar düzenlemeleri sivri kemerlerin ayaklara oturduğu hizada sona erer. Orijinal ayaktan anladığımız kadarıyla burada süslemeli bir şerit yer alır ve alt kesme taş sıraları bir kademe çıkıntı yaparak devam eder. Süsleme şeridinde ise kaydırılarak birbirinin içine yerleştirilmiş yivli yarım yuvarlak kemer dizileri kullanılmıştır. Restorasyondan sonraki durumunda ayakların ölçüleri her cephede aynıken, batı cephede restorasyon sırasında inşa edilen kapı ve merdivenler dolayısıyla, ayakların ön kanatları uzatılmıştır (Şekil.2.107).

2.8.4.2.3. Kemerler

Sadece güney ve doğu cephelerdeki kemerler günümüze orijinal olarak ulaşabilmiştir. Yine iki katlı olarak düzenlenmiş sivri kemerlerin güney, batı ve kuzey cephedeki açıklıkları 3.00 m., doğu cephede ise merdivenin yerleştirilişinden dolayı 1.90 m.dir. Sivri kemerler, ayakların şu anda görülen seviyesine göre, yerden iki taş yüksekliğindeki süslemeli bordürün üzerine oturmaktadır.

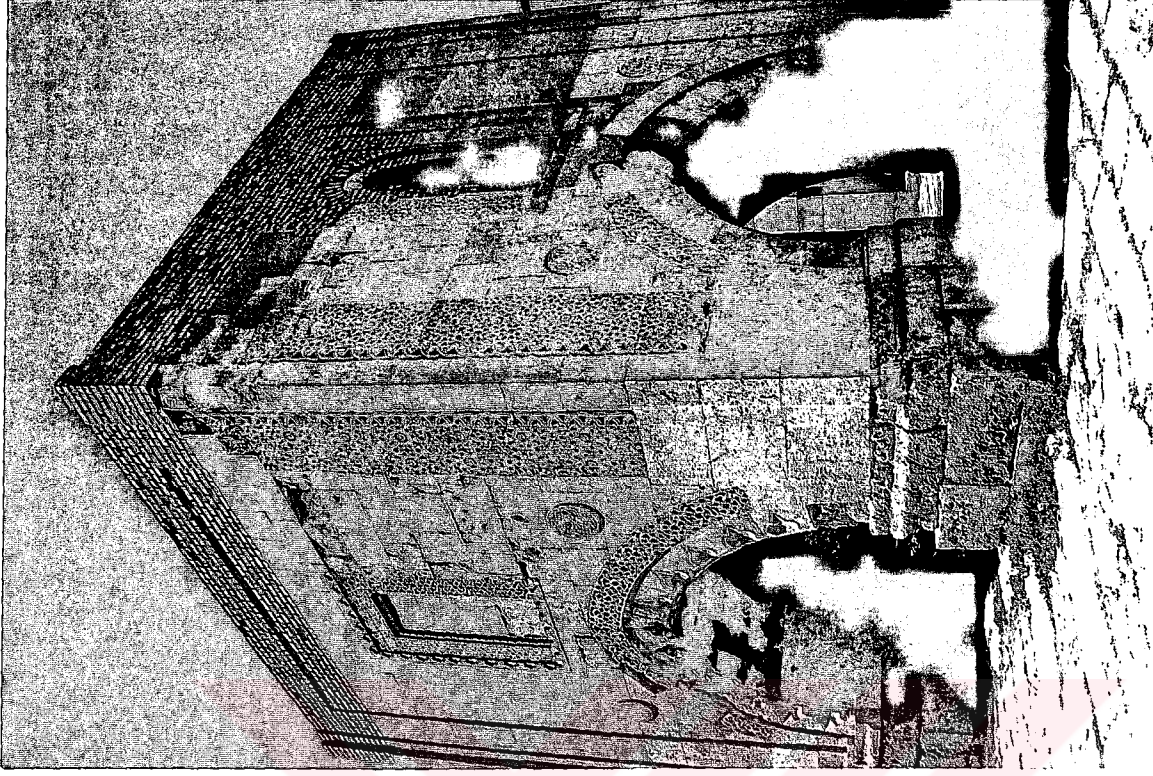
İki katlı olarak düzenlenen kemerlerden, güney yönde, üstteki kemer üzerinde geometrik bir düzen görülür. Kemerin iki kenarına yerleştirilmiş olan 5 kollu yıldızların kollarından çıkan şeritler birbirine düğümlenerek, yanlarından hafif basık ve köşeleri yuvarlatılmış, böylece daire formu verilmiş dörtgenler oluşturmuştur. Yine kenardan çıkan şeritler dairelerin ortasında geçmelerle dörtlü gruplar ve bu grupların da ortasında sekizgen boşluklar meydana gelmiştir. Bu süslemeyi oluşturan

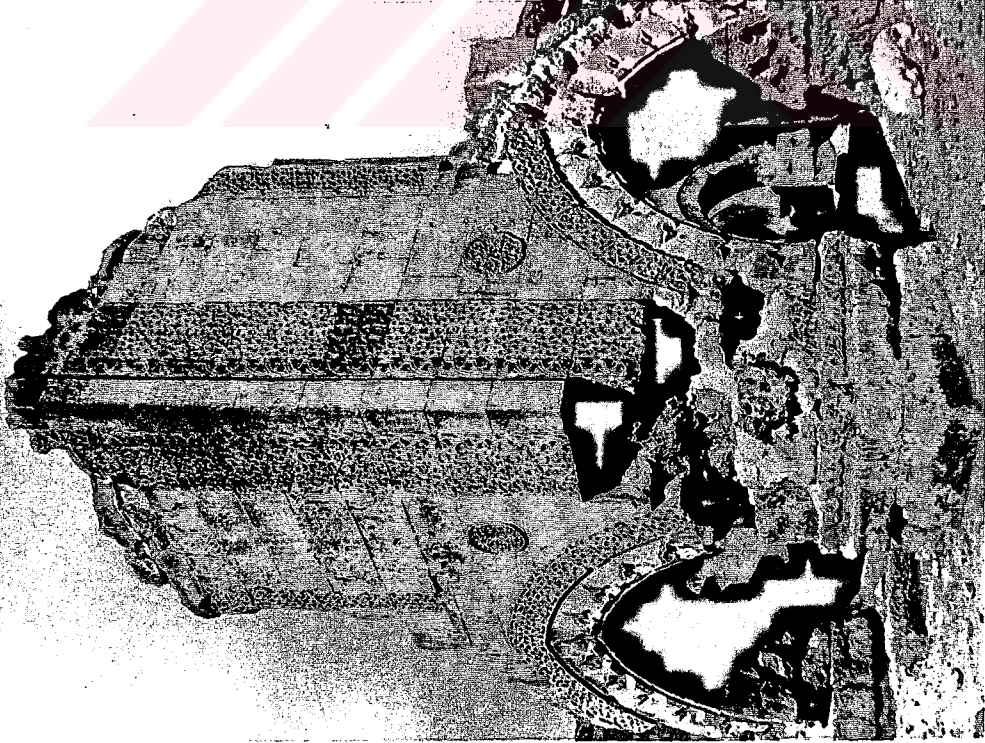
Şekil.2.103. Aksaray Sultan Han, Köşk Mescit (Oktay Aslanapa Arşivi)

Şekil.2.104. Aksaray Sultan Han, Köşk Mescit, (Erdmann, 1961a: Abb.123)

Şekil.2.106. Köşk Mescit Güney ve doğu Cepheler

Şekil.2.105. Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler
(Erdmann, 1961a: Abb.132)

şeritler de yivlenerek vurgusu güçlendirilmiştir. Alttaki kemer ise 5 cm. kadar içeri çekilmiştir. Bunun üzerine pek çok yapıdan tanıdığımız üçlü yıldız motifi kemeri oluşturan her taşta bir tane gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Yıldızların iki yan kolu yuvarlak, ortadaki ucu ise sivridir. Motiflerin kenarlarını dolaşan iki yiv, yıldızları birbirine bağlamaktadır.

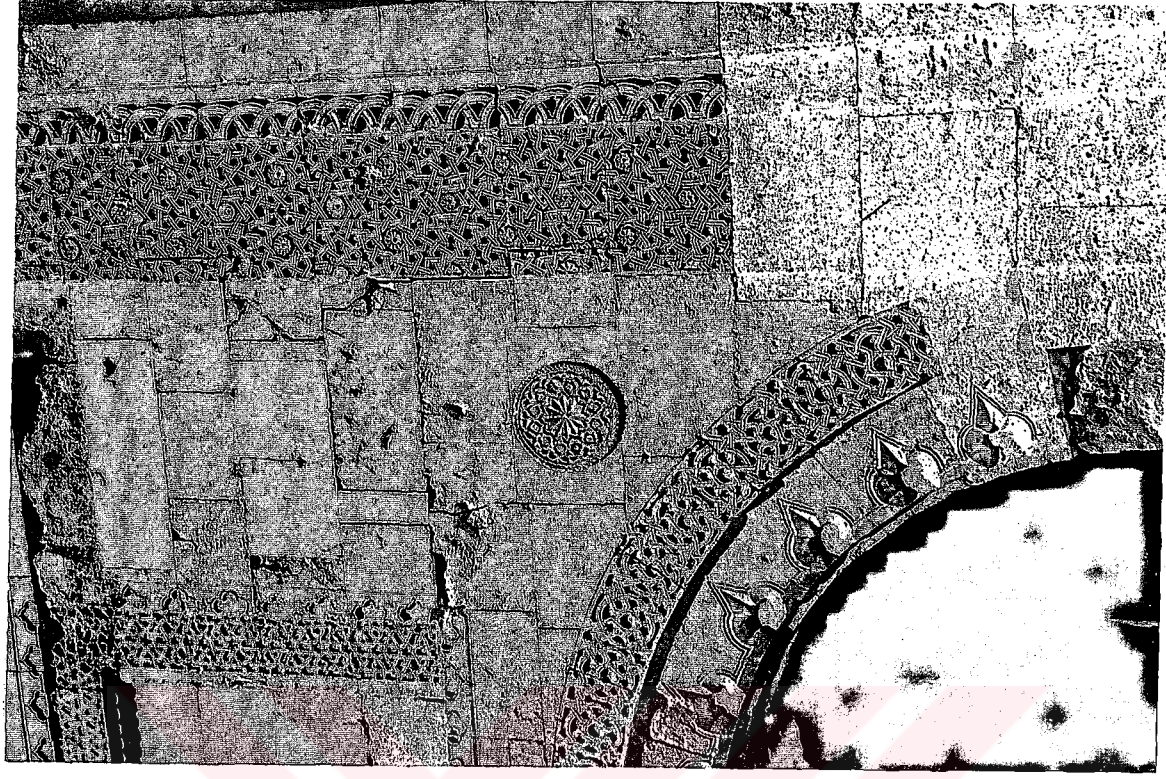
Güney cephede yer alan kemerin sol alt kısmı yenilenmiştir ve alttaki kemerin süslemesinde de bozulmalar görülmektedir. Doğu cephedeki kemerde süsleme özellikleri olarak aynı düzeni göstermektedir. Ancak burada kemerin süslemeleri oldukça bozulmuştur. Cephenin sol tarafında görülebilen bordürler oldukça aşınmış vaziyettedir. Yine de geometrik kompozisyon ve üçlü yıldız dizisi hala görülebilmektedir. Kemerin sağ tarafının alt kısmı da orijinaldir ancak üst kemerden itibaren cephenin geri kalanı yeniden inşa edilmiştir. Kuzey cephedeki sivri kemer yeniden örülmüş, sadece alt sırasındaki yıldız frizi yeniden işlenmiştir. Üst kemer boş bırakılmıştır. Batı cephe de aynı şekilde yeniden örülmüştür (Şekil.2.108, 2.110).

2.8.4.3. Üst Yapı

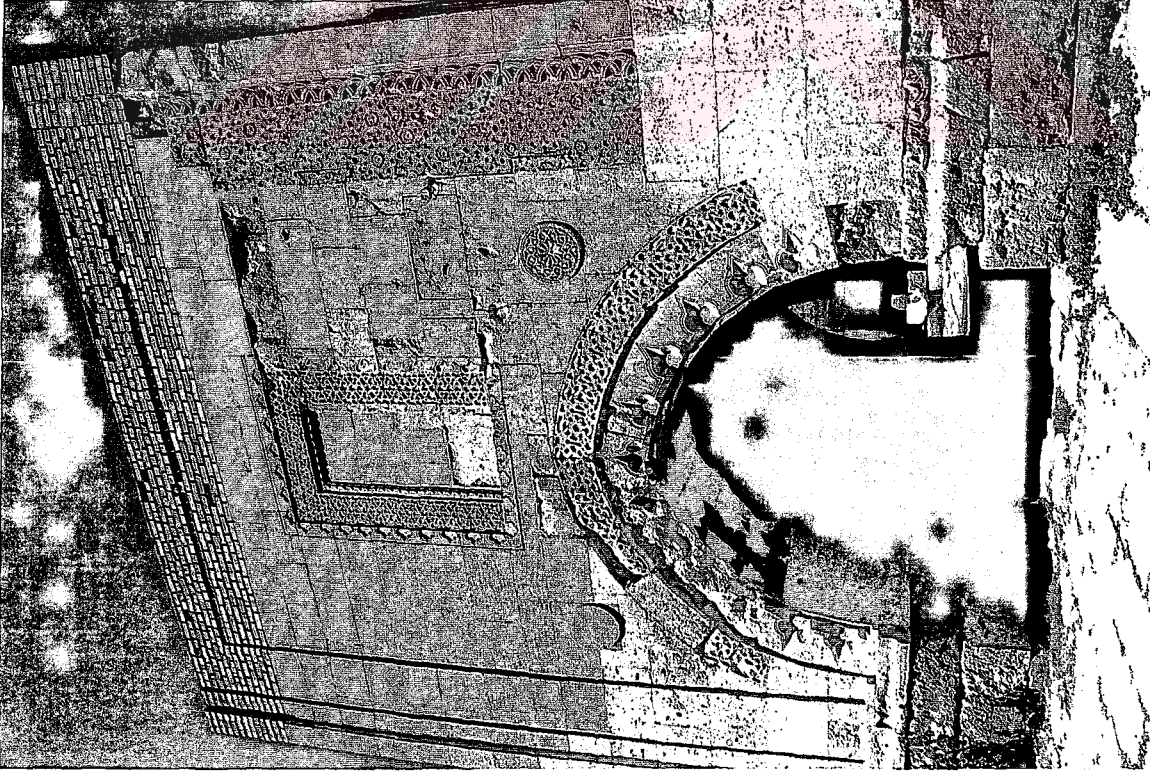
2.8.4.3.1. Dış Cepheler

Dıştan 8x8 m., içten 4.95x4.95 m. genişlikteki dört cepheyle kurulmuş olan üst yapı, kare planlıdır. Batı cephe tamamen yenilenmiştir ve kenarları kademeli düzende inşa edilmiştir. Restorasyonda bu cepheye yerleştirilen merdivenler küçük bir sahanlık oluşturur ve kapı sivri kemerin içine yerleştirilmiş bir niştir. Cephenin büyük bölümü kesme taşla örülmüşken kapı ve üstü ise tuğlayla örülmüştür. Bu cepheden günümüze orijinal hiçbir şey ulaşmamıştır (Şekil.2.102).

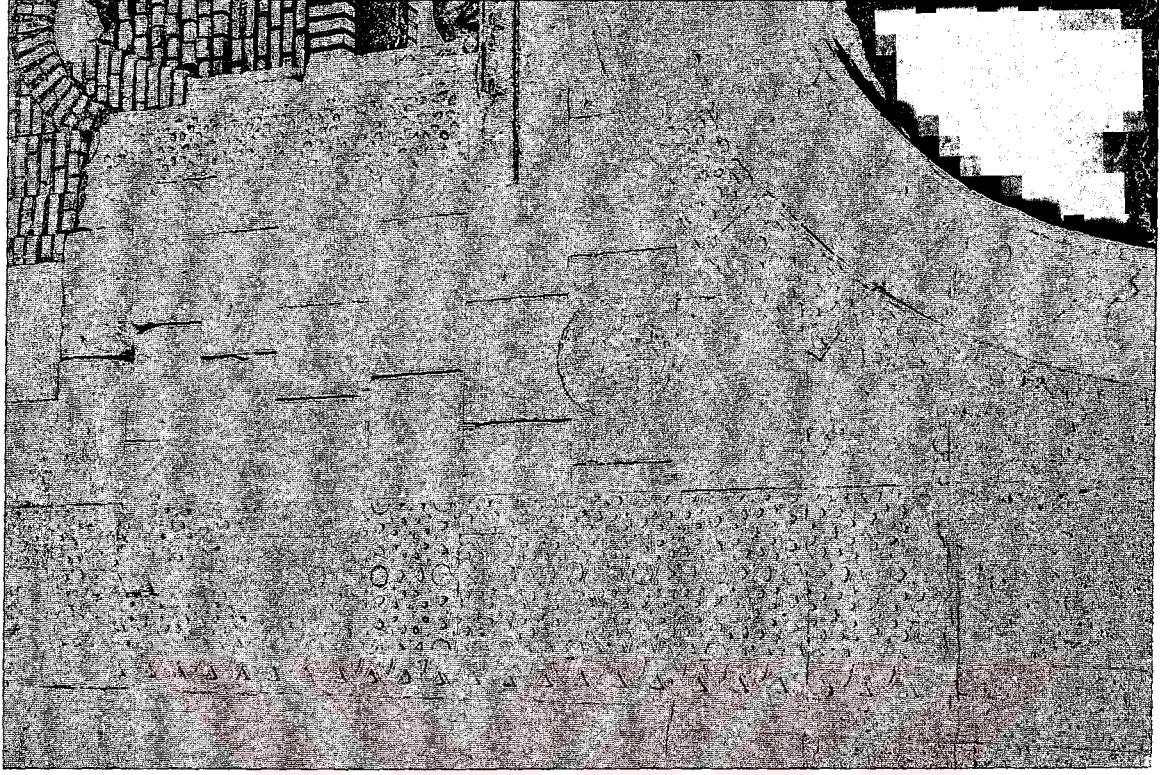
Güney cephe, büyük ölçüde yıkılmış olan köşk mescidin orijinal kalan bölümlerinden biridir (Şekil.2.103-2.104). Cephe, büyük ölçüde düz bırakılmış, cephenin kenarlarında da süslemeli bordürlere ve kemerin iki yanında iki rozete yer verilirken mihrap da değişik olarak dışarıdan bir çerçeveye belirtilmiştir. Cephenin kenarlarında düz bir çerçeveden sonra içe doğru kademe yapan ilk bordürde kenarları yivli iki şerit yarım daire formu kıvrımlarla kaydırılarak iç içe oturtulmuştur. Bir kademe daha yapan geniş süsleme bordürü bu ince şeritten sonra gelmektedir. Bordür üzerinde altıgenlerin etrafında düğümlenen yivli şeritler 6 kollu yıldız oluşturmuştur. Kenarlarda ise şeritlerin düğümlenmesinden 9 kollu yıldızlar meydana gelmiştir. Yıldızların devam eden kollarından üç yönde bir uçları açık dörtgenler

Şekil.2.108. Köşk Mescit Güney Cephe Ayrıntısı

Şekil.2.107. Köşk Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.110. Köşk Mescit Doğu Cephe Ayrıntısı

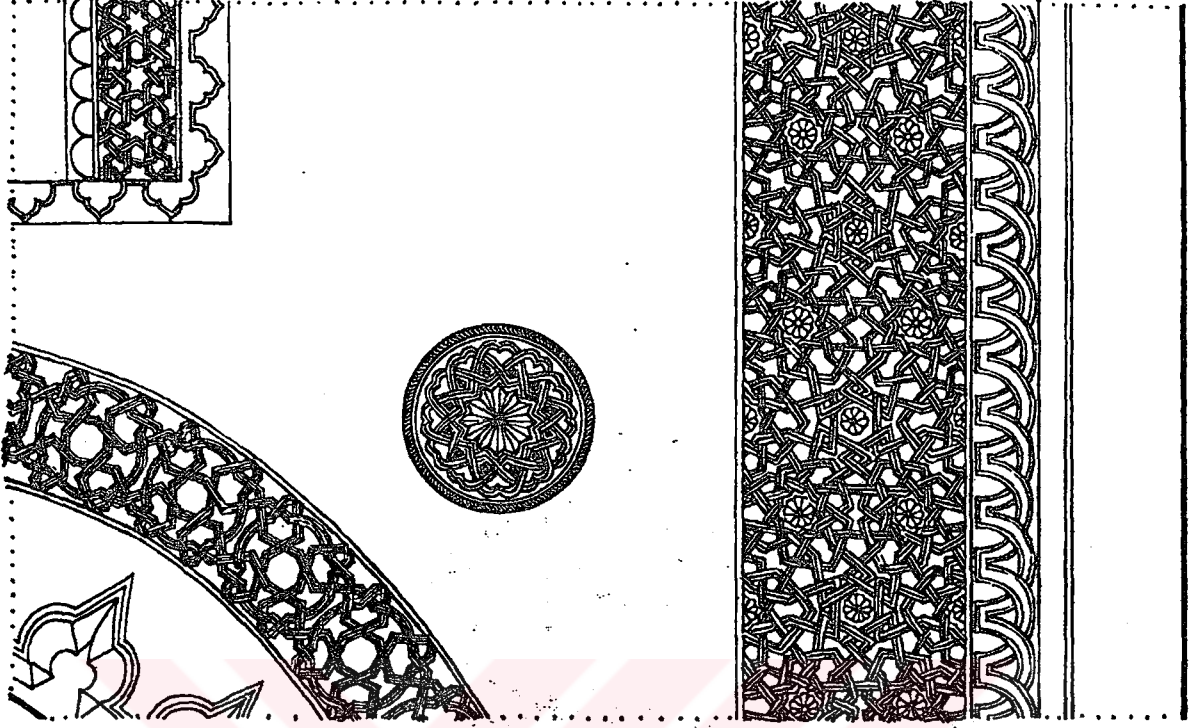
Şekil.2.109. Köşk Mescit, Doğu Cephe

oluşmuştur. Altı kollu yıldızların ve dokuz kollu yıldızdan gelişen üçlü kompozisyonun ortalarındaki rozetlerin üzerinde yuvarlak ve sivri yapraklı çiçekler, çarkıfelekler bulunmaktadır. Kemerin iki yanındaki rozetlerden ise sağdaki günümüze orijinal ulaşmıştır (Şekil.2.107-108, 2.111).

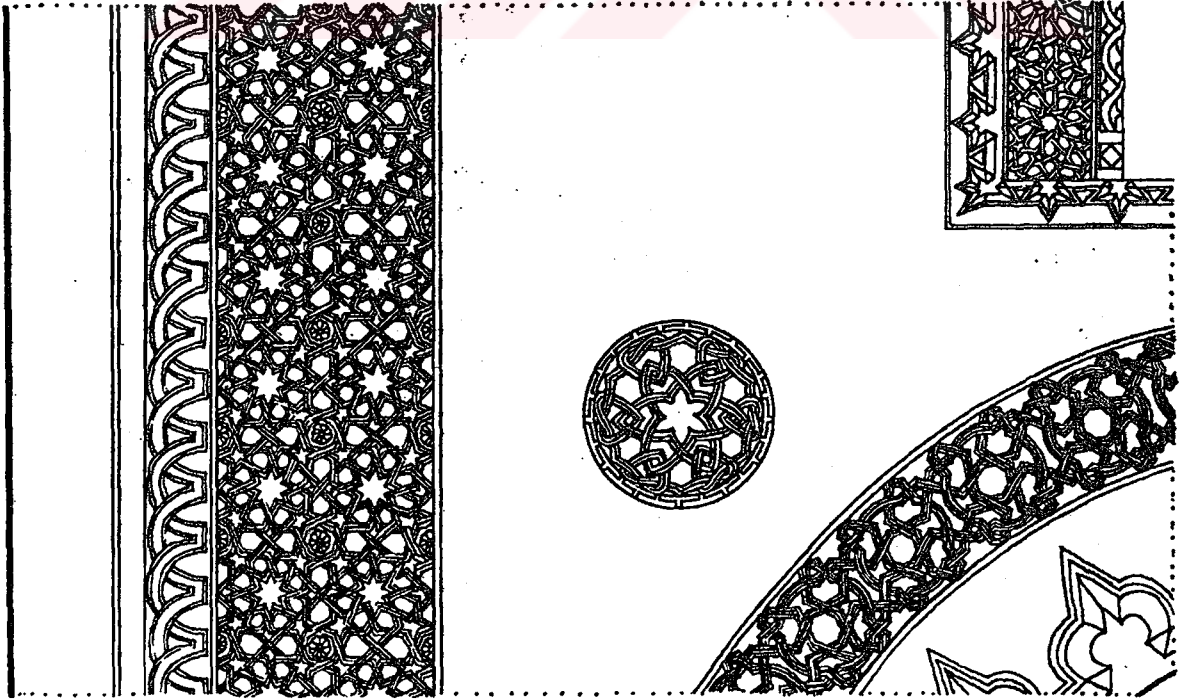
Güney duvarında mihrabın tam arkasına denk gelen sağır bir çerçeve vardır. Süslemeli bordürlerle çevrelenmiştir. En dıştaki ince bordür, ortadaki ucu kaş kemer şeklinde iki yan ucu ise yuvarlak sonlanan, yayvan bir 3 kollu yıldız motifidir ve çerçeveyi üç yönden dolaşır. Ortadaki bordürde neredeyse bir daireye dönüşmüş olan on ikigenler ve altıgenlerin iç içe oturtulmasıyla geometrik bir düzen oluşmuştur. Bu düzenlerin ortasında ise 6 kollu yıldızlar oluşmuştur. Bu çokgenler, şeritlerle bordürün kenarlarına da bağlanırlar. İçte bir kademe daha yapan bordürde ise üç yönden yarım yuvarlak dairelerin aralıksız dizilmesiyle bir bordür elde edilmiştir. Ortada kalan dikdörtgen alan ise düz bırakılmıştır. Çerçevenin sadece sağ tarafı orijinaldir, diğer tarafları restore edilmiştir (Şekil.2.108). Cephenin sol kenarı da bu üç kademeli düzende restore edilmiştir.

Doğu cephe, sol kenarı dışında, kademeli düzende tamamen yenilenmiştir. Bu cephenin kenarlarında da aynı kademeli düzenleme vardır. Ancak geometrik örgülü bordürdeki süsleme düzeni farklıdır. Cephenin kenarındaki düz silmeli bölümden sonra içe doğru bir kademe yapılmıştır. Kaydırılarak iç içe oturtulmuş yuvarlak kemer dizisi, dikey olarak cephenin kenarında yer almıştır. Bundan sonraki geniş geometrik örgülü bordürde yan yana iki tane, sekiz kollu yıldız sistemi, kollarının kesişmesiyle birleşmiş, aralarında da dikey 8 formları oluşmuştur. Bordür boyunca yükselen bu düzenlemede dikey olarak iki sekiz kollu yıldız da yatay ∞ formuyla bağlanmıştır. Bu formların arasında kalan küçük sekizgenlerin içine de iki kenarlara gelenler yarım, ortadakiler tam olmak üzere sekiz yuvarlak dilimli küçük çiçek rozetleri yerleştirilmiştir. Cephenin ortasında geometrik süslemeli bordürüyle bir pencere açıklığı yer alırken, kenar bordürüyle kemer arasında da bir rozet yerleştirilmiştir (Şekil.2.109-2.110, 2.112).

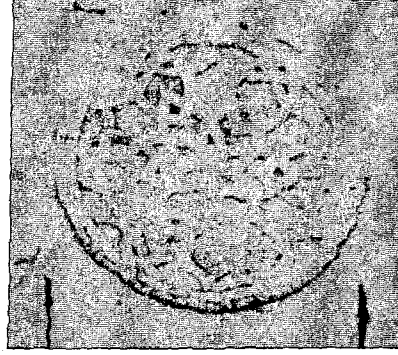
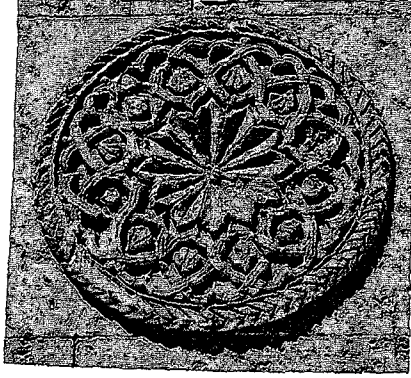
Cephede, pencerenin sağ tarafı ve üzeri tamamen kesme taş ve tuğlayla yenilenmiştir. Bir pencere açılmış olan kuzey cephe tamamen yenilenmiştir (Şekil.2.114).

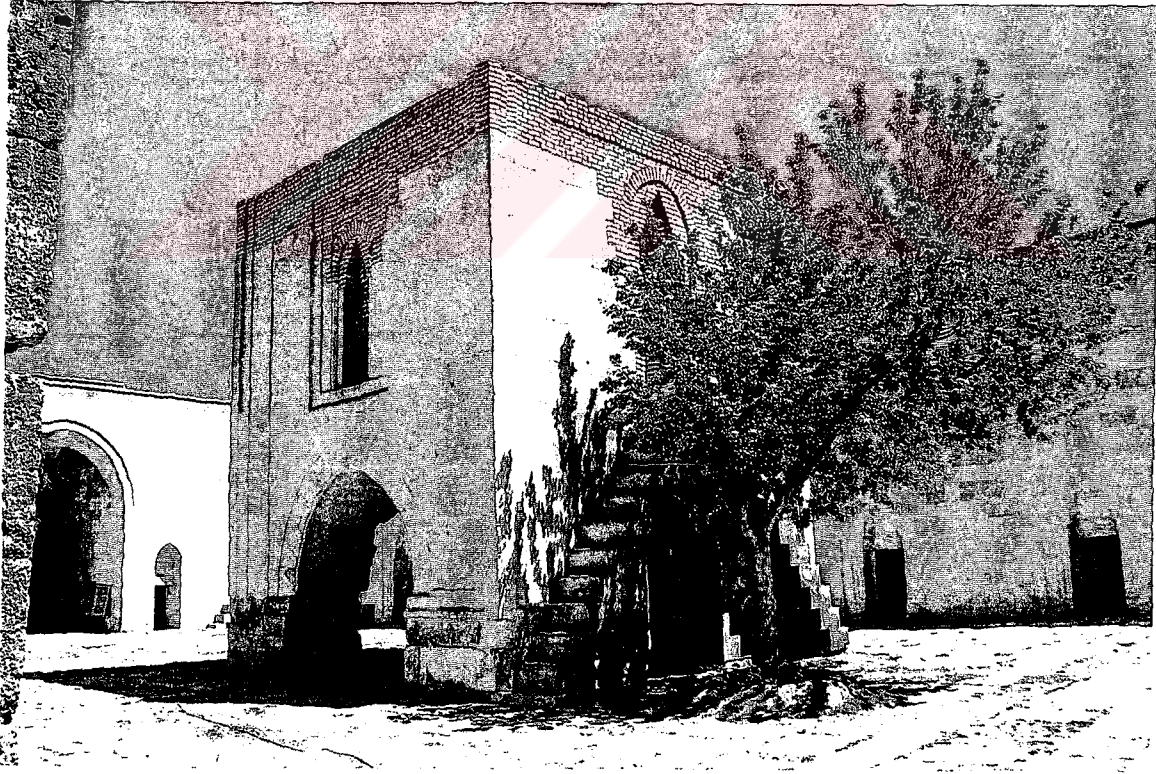
Şekil.2.111.Köşk Mescit, Güney Cephe Kenarlarında Bordürler, Kemerler, Mihrap Çerçevesi ve Rozet Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.21)

Şekil.2.112. Köşk Mescit, Doğu Cephe Kenarlarında Bordürler, Kemerler, Pencere Çerçevesi ve Rozet Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.21)

Şekil.2.113.Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cephedeki Rozetler

Şekil.2.114. Köşk Mescit, Kuzey Cephe

2.8.4.3.1.1. Dış Cephede Rozetler

Güney cephedeki rozetin kenarlarını oluşturan silme V şekliyle işlenmiştir. Rozetin içinde üzerleri yivli şeritlerin M şeklinde dalgalı hatlarla kesişmesiyle oluşan bir kompozisyon vardır. Aradaki boşluklara küçük yelpaze dilimleri yerleştirilmiştir. Tam ortasına ise sivri 12 dilimli bir çiçek motifi yer alır. Doğu cephedeki rozette, ortada sivri yapraklı 6 kollu bir yıldız motifinden türeyen ve bu yıldızların birbirlerine düğümlenerek gelişmesinden oluşan kompozisyonun bir bölümü, orta kısmı verilmiştir. Yıldızların arasında da altıgenler oluşmuştur (Şekil.2.113).

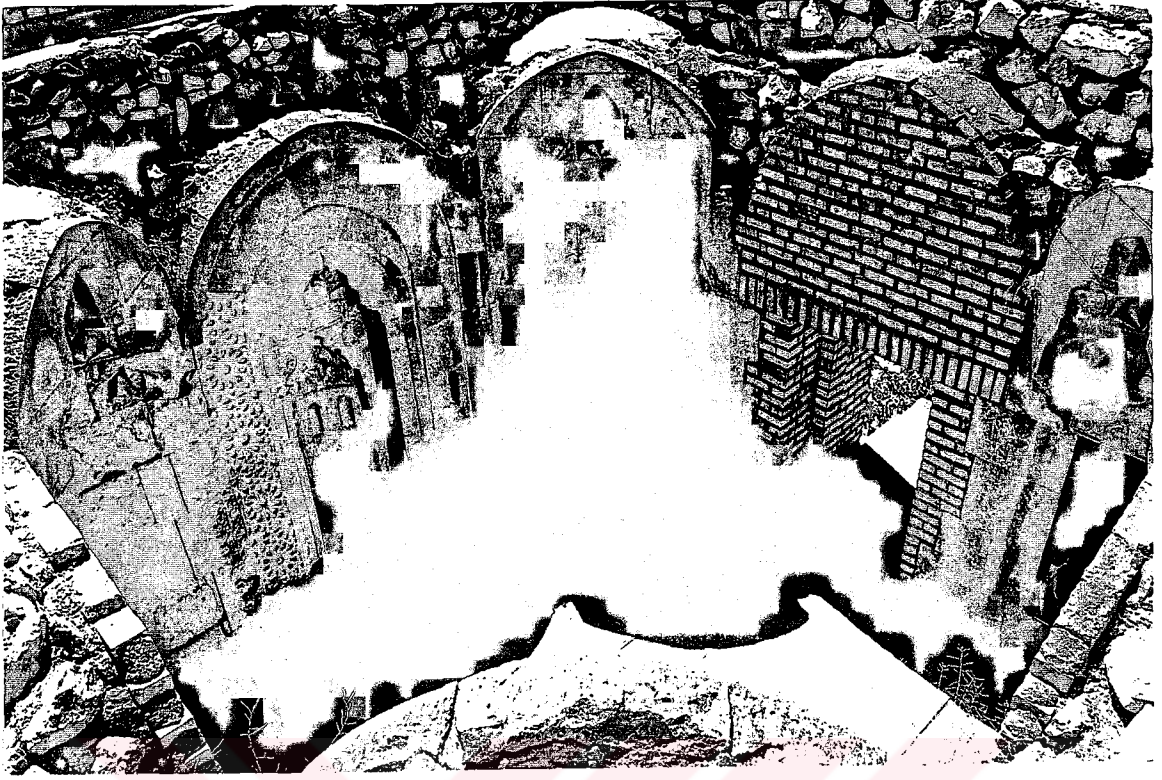
2.8.4.3.2. İç Cepheler

4.95 m. genişliğindeki batı cephede, 1.17 m. genişliğinde kapı açıklığı bırakılmıştır. Aynı cepheye çatıya ulaşan kapı açıklığı da yerleştirilmiştir. Aynı ölçülerdeki güney cephenin bir bölümü orijinal olup burada kalan bölümlerinden son derece süslemeli olduğunu anladığımız mihrap nişi yerleştirilmiştir (Şekil.2.115). Doğu cephe içten büyük ölçüde yenilenmiştir ve 0.80 m. açıklığında bir pencere açıklığı burada yer almıştır. Kuzey cephe de tamamen yenilenmiş olup restorasyonda buraya 0.80 m. genişliğinde bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Cephelerin birleştiği dört köşede mukarnaslı tromplara yer verilmiştir. Cepheler, mihrap cephesi dışında yuvarlak kemerli formla sonlanmıştır. Mihrap cephesi ise sivri kemerli sona ermektedir (Şekil.2.116-2.118).

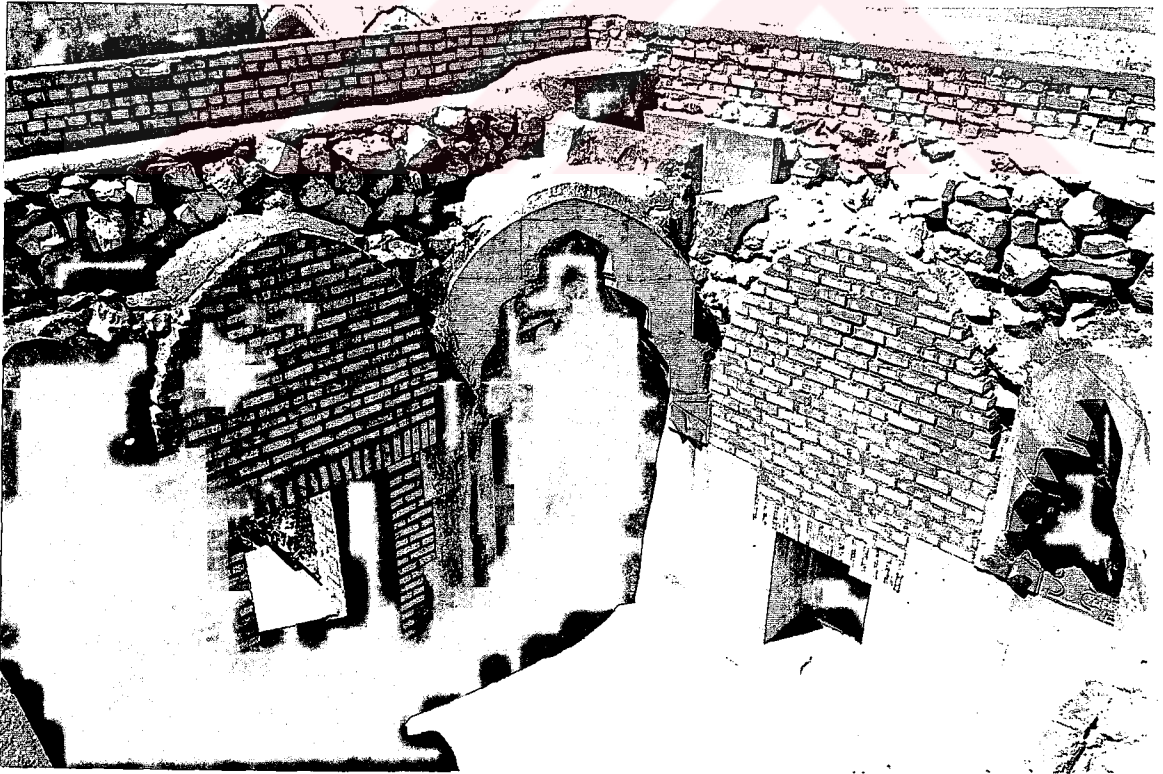
O.C. Tuncer, kervansaraydaki restorasyon çalışmalarını değerlendirdiği makalesinde, C.E. Arseven'in mescidin içinin çinilerle süslü olduğunu yazdığını belirtmektedir (Tuncer, 1971: 16). Arseven, Aksaray Sultan Han'ın mescidinden bahsederken,

“...Vaktiyle fevkalade çinilerle süslü olan bu mescidden bugün ancak cüzi bir kısım kalmıştır” demektedir (Arseven, : 146).

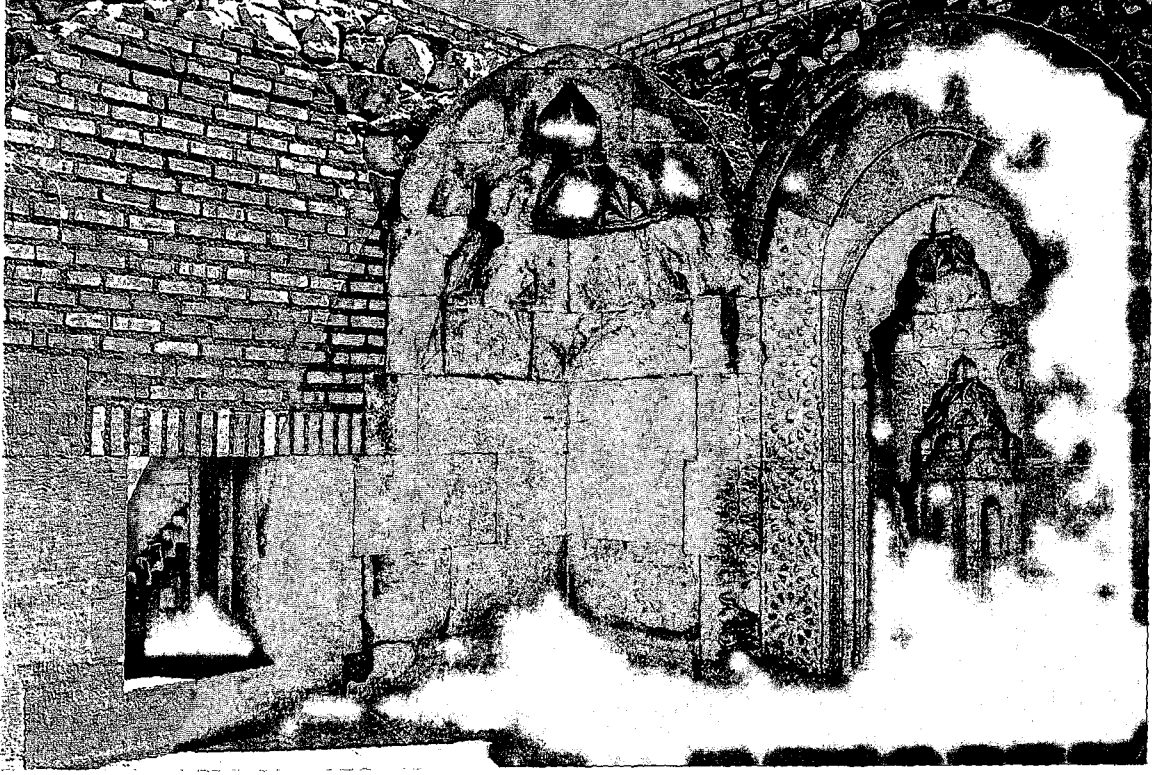
Ancak, Tuncer'in de belirttiği gibi, mescidin günümüze kısmen orijinal ulaşan güney ve doğu cephelerinde görülen taş kaplama, mescit mekanının içinde de kullanılmış olmalıdır.

Şekil.2.115. Kōşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler, İç Mekan

Şekil.2.116. Kōşk Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, İç Mekan

Şekil.2.117. Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler, İç Mekan

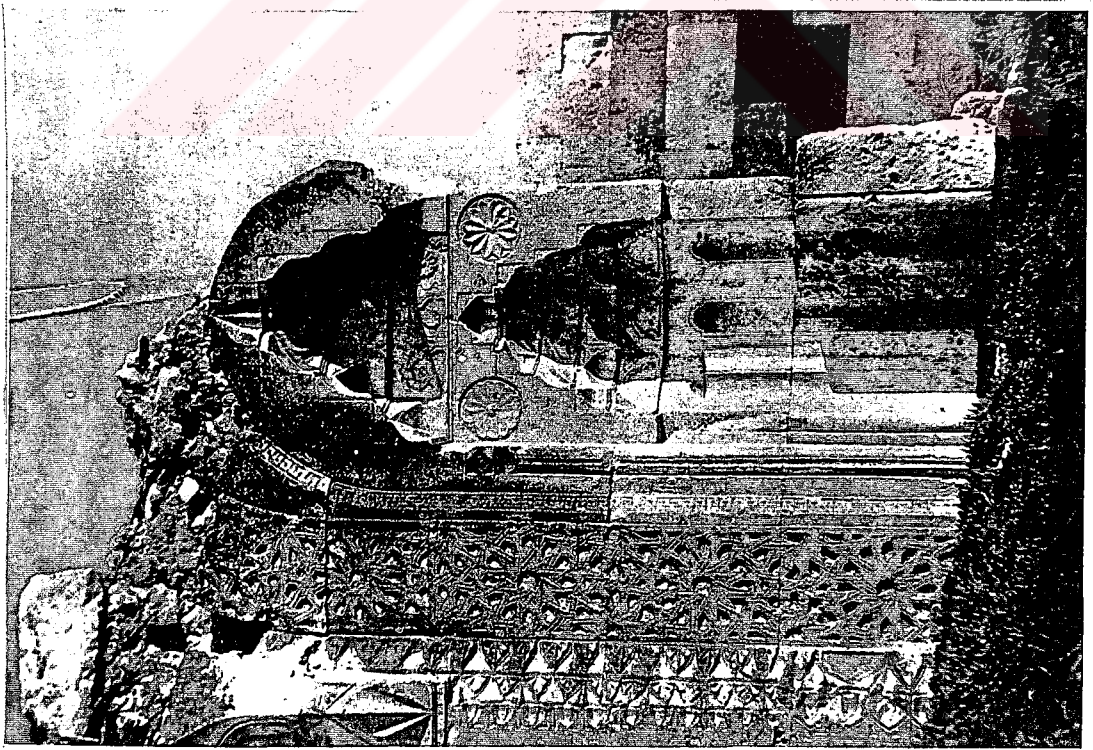
Şekil.2.118. Köşk Mescit, Doğu ve Kuzey Cepheler, İç Mekan

2.8.4.3.3. Mihrap

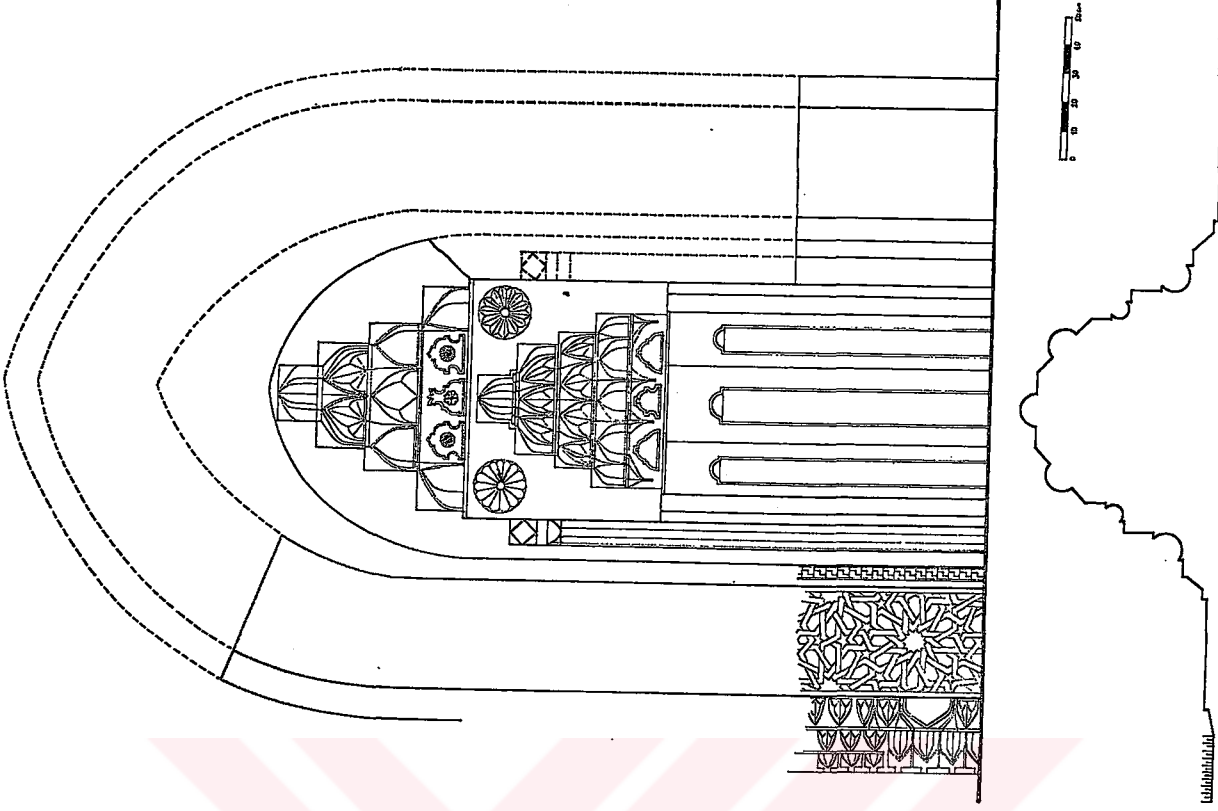
Mihrap, köşk mescidin güney cephesinde, iki köşedeki trompun ortasındaki duvar parçasına yerleştirilmiştir. Mihrabın sağ tarafı ve sivri kemerli olarak sonlanan üst kısmı yıkılmıştır. Onarımda bu kısımlar düz, işlenmesiz bırakılarak örülmüştür. 2.50 m. genişliğindeki mihrap, yaklaşık 3.40 m. yükseklikte olmalıydı (Bakırer, 1976: 154). Mihrabı çevreleyen sivri kemerli bordürler üzerinde değişik motifler işlenmiştir. En dıştaki ince sivri kemerli bordür tek dizi mukarnas sırasından oluşur. Bu dizi iki yandaki trompların kenarlarıyla birleşmektedir. Trompun köşesinden aşağıya doğru devam eden iki sıra mukarnas dizisiyle de çerçevenin bu kısmı üç katlı mukarnas dizisine dönüşmektedir. Mihrap nişine doğru kademe yaparak yerleştirilen ikinci bordürde geometrik yıldız örgü deseni işlenmiştir. Merkezden yayılan şeritlerin çapraz yönlerde kesişerek on iki kollu yıldızlar meydana gelmiştir. Bordürün ortasında bu yıldızlar tam, kenarlarda ise altı kollu yarım yıldızlar dikey şekilde yerleştirilmiştir (Bakırer, 1976: 155). Mihrap nişi açıklığına geçmeden önce, ince bir şerit üzerinde de iç içe oturtulmuş L şekilli yivlerle geometrik bir geçme oluşturulmuştur. Bu pahlı şerit, mihraba doğru bakar ve üst yüzü boş bırakılmıştır. Mihrap nişi açıklığı 0.85 m. genişlik ve 0.56 m. derinlikte dikdörtgen planlıdır. Mukarnas kavsarası yüzeysel işlenmiş dört sıradan oluşmuştur. Dördüncü sırada, kenarları kademeli kör kemerler içine stilize çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Mukarnas kavsara iki köşede zar başlıklı mihrabın köşelerine gömük sütunçelere oturmaktaydı. Soldaki günümüze sağlam ulaşmışken sağdaki mihrabın bu bölümüyle birlikte yok olmuştur. Mihrap açıklığının içinde dört sıra mukarnas sırasına sahip küçük bir niş daha yer alır. Bu açıklık 0.65 m. genişlik ve 0.35 m. derinlikte üç kenarlı bir açıklıktır. Mukarnas kavsaranın iki yanına yuvarlak rozetler içinde iki stilize çiçek motifi yer almıştır. Mukarnas kavsaranın alt sırasında yine kör kemerli düzenlemelere yer verilmiştir. Mihrabın üç yönlü açıklığının her yüzünde yuvarlak kemerli uçla sonlanan ince uzun dikdörtgen oluk silmeler açılmıştır. Mihrabın sağ tarafı ve üst kısmı yapının güney cephesiyle birlikte yıkılmış, sonraki dönemlerde yapılan onarımlarla süslemeli bordürleri işlenmeden tamamlanmıştır (Bakırer, 1976: 155) (Şekil.2.119-121).

2.8.4.3.4. Pencere

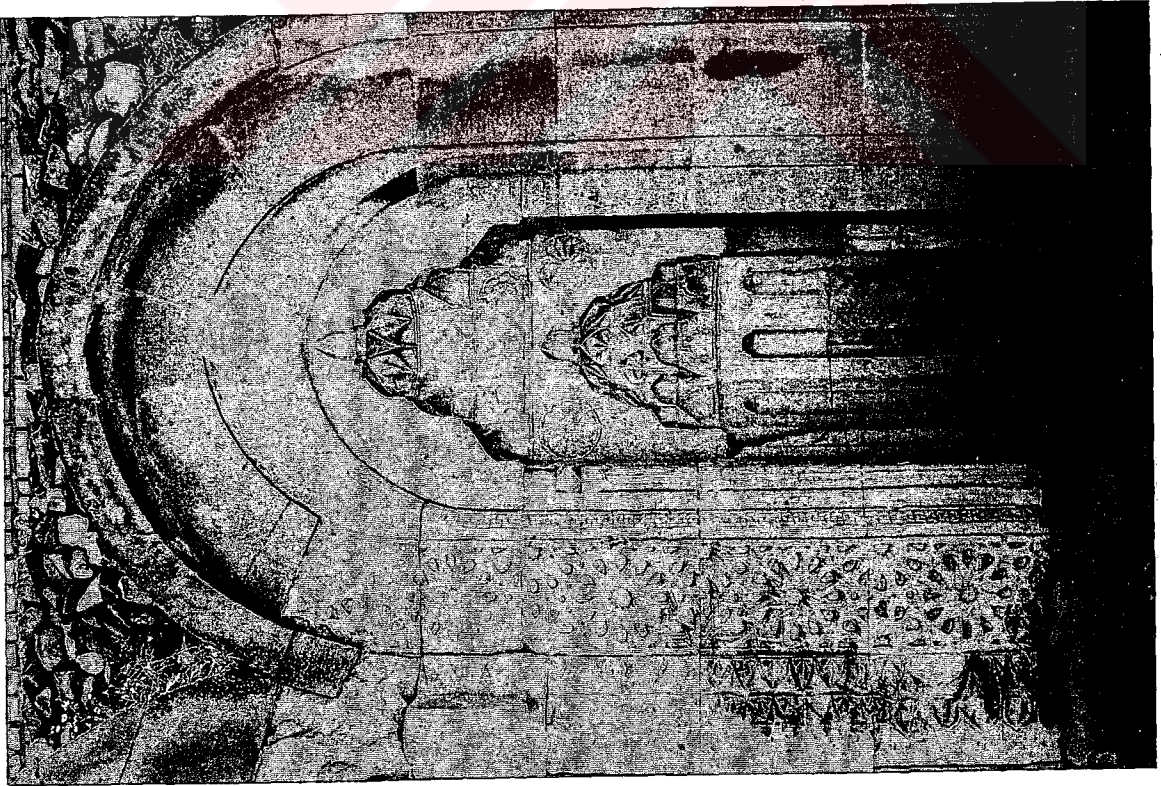
Yapıda, günümüzde doğu ve kuzey cephelerde içten 0.80 m. açıklıkta iki pencere yer almaktadır. Bunlardan doğu cephedeki pencerenin süslemeli bordürlerinden bir kısmı

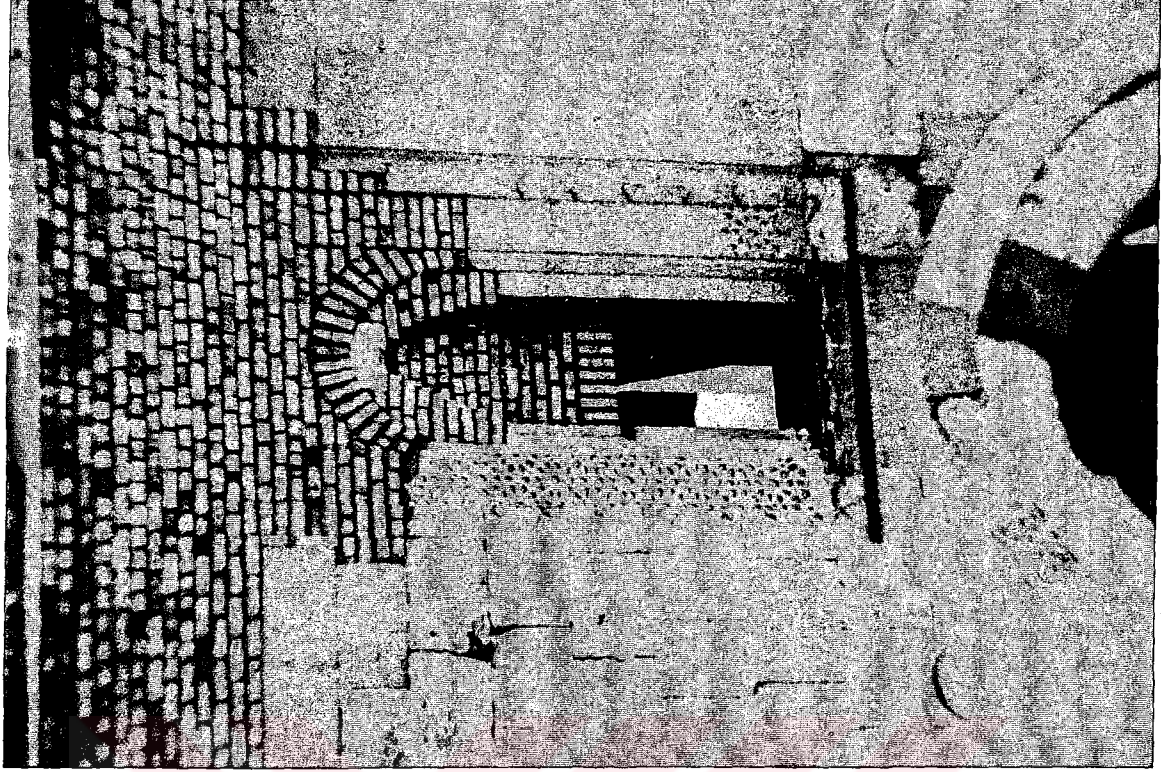
Şekil.2.119. Kõşk Mescit, Mihrap, (Bakrer, 1976: L.XXXI, R.67)

Şekil.2.120. Kõşk Mescit Mihrap, (Bakrer, 1976: 282, Ş.28)

Şekil.2.121. Köşk Mescit, Mihrap

Şekil.2.122. Köşk Mescit, Doğu Cepheye Pencere

günümüze ulaşmıştır. Buna göre iki yanlardaki yarım 5 kollu yıldız motiflerinin aralarına 10 kollu yıldız motifi yerleştirilmiş ve bu 10 kollu yıldızlarla iki yandaki 5 kollu yıldız motifleri alternatif olarak dizilmiştir. Aralarda da bu yıldızların kollarının kesişmesinden oluşan geometrik düzen görülür. Pencerenin dış çerçevesini 3 köşeli zigzaglardan oluşan bir yıldız dizisi dolaşır. Pencerenin kenarlarında da tuzeri dalgalı bir şeritte yaprak motifi benzeri formlarla süslenmiş sütunçeler yer almaktaydı. Sütunçeler altta bir zar başlığa oturuyordu. Bunlardan soldakini hala görmek mümkündür. Şimdiki halinde pencere iki kademeli dikdörtgen çerçeve içinde sivri bir kemer içine yerleştirilmiş üstte üçgen açıklıkla biten dikdörtgen bir açıklıktır. Muhtemelen kapının düzeninde de olması gerektiği gibi burada da mukarnaslı bir kavsara yer alıyordu (Şekil.2.122). Kuzey cephedeki pencere aynı düzende ve özelliksiz olarak yer almaktadır.

Totaysalır'ın makalesinde ise, doğu ve batı cephelerde iki penceresi olduğundan bahsedilmektedir (Totaysalır, 1948: 36).

2.8.4.3.5. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

Üst örtüye çıkış için kullanılan merdivenlere, onarımda mescidin batı cephesinde, kuzeybatı köşedeki trompun altına açılan küçük bir kapıyla ulaşılmaktadır. Kapının açıldığı küçük sahanlıktan sonra sağa dönen basamaklarla kuzey duvarının kalınlığı içinden, bu duvar üzerindeki açıklığa ulaşılmaktadır. Üst örtü, alttaki tonoz-kubbenin üzerini örten düz bir çatı olmalıdır. Aynı zamanda da ezan sahanlığı olarak kullanılabilirdi (Şekil.2.116).

2.8.4.3.6. Üst Örtü

Aksaray Sultan Han'ın köşk mescidinin büyük bir kısmında olduğu gibi, üst örtüsü de günümüze ulaşmamıştır. Ancak mescit mekanının dört köşesinde yer alan tromplar ve duvarların düzeninden, üst örtünün sekiz dilimli tromp-kubbe olabileceği tahmin edilmektedir. Daha geç tarihli Ağzıkara Han'ın köşk mescidinin üst örtüsü, günümüze orijinal ulaşmış bir sekiz dilimli tonoz-kubbedir. Sarı Han'ın mescidinin üst örtüsü de buna benzer olarak onarılmıştır. Üst örtüye geçiş öğeleri ve mevcut yapılarla karşılaştırıldığında, sekiz dilimli tonoz-kubbenin erken tarihli uygulamasının burada olduğu söylenebilir (Şekil.2.123-2.124).

2.8.4.3.7. Merdiven

Dört kemerli ve tonozlu alt yapı üzerindeki ibadet mekanına çift taraftan çıkışlı merdivenle ulaşıyor olmalıydı. Köşk mescidin orijinal merdiveni günümüze ulaşmamıştır. Düzgün kesme taşla yeniden örülen merdiven, yapının batı cephesinde yer almaktadır (Şekil.2.99). Ancak, Schneider'in çizimlerinde merdiven ve mescit kapısı kuzey cephede çizilmiştir. Böylece pencere açıklığı da batı cephede yer almış olmalıdır (Schneider, 2000: 183). Totaysalır'ın makalesinde de Schneider'in çizimine paralel olarak mescit merdivenlerinin kuzey cephede olduğunu söylemektedir (Totaysalır, 1948: 36). Erdmann'ın cephe çizimlerinde de merdivenler kuzey cephede gösterilmiştir (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.20).

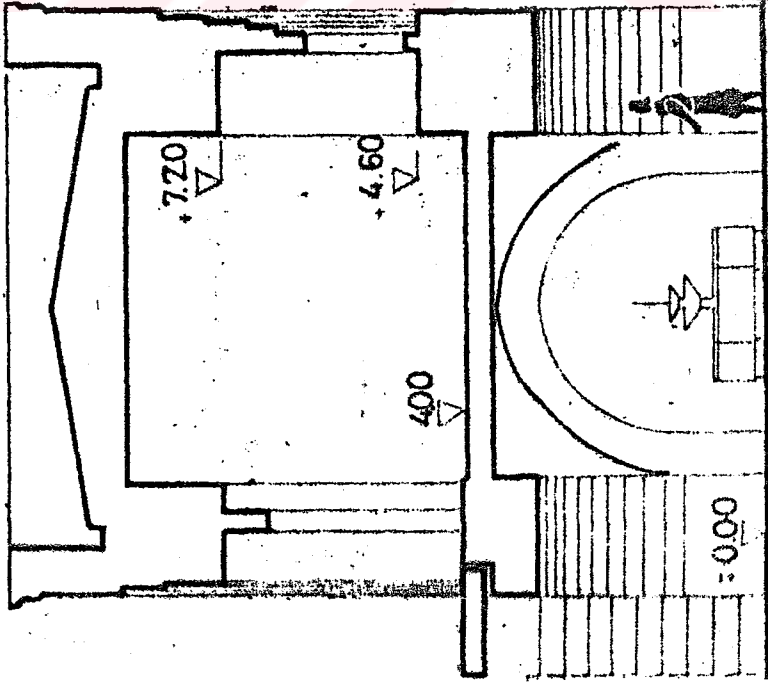
Kervansarayın eski resimlerinde, özellikle onarımlar sırasında çekilmiş olan resimlerinde de merdiven için kesin bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Diğer köşk mescit örneklerinde de olduğu gibi, merdivenin yer aldığı cephede ayakların ön yüzleri daha uzun olmalıdır. Onarım sırasındaki bir fotoğrafta, batı cephenin önünde bir takım kalıntılar ve izler görülmektedir. Muhtemelen bunlar merdiven olarak değerlendirilmiş ve bu cephe giriş cephesi olarak onarılmıştır. Ancak Schneider'in çizimlerinde gösterdiği girişin ve merdivenin kuzey cephede, mihrabın tam aksında yer alması, diğer üç köşk mescitle benzerlik göstermektedir. Yeterince bilgi olmadığı için bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün olmamıştır.

2.8.4.4. Çeşme

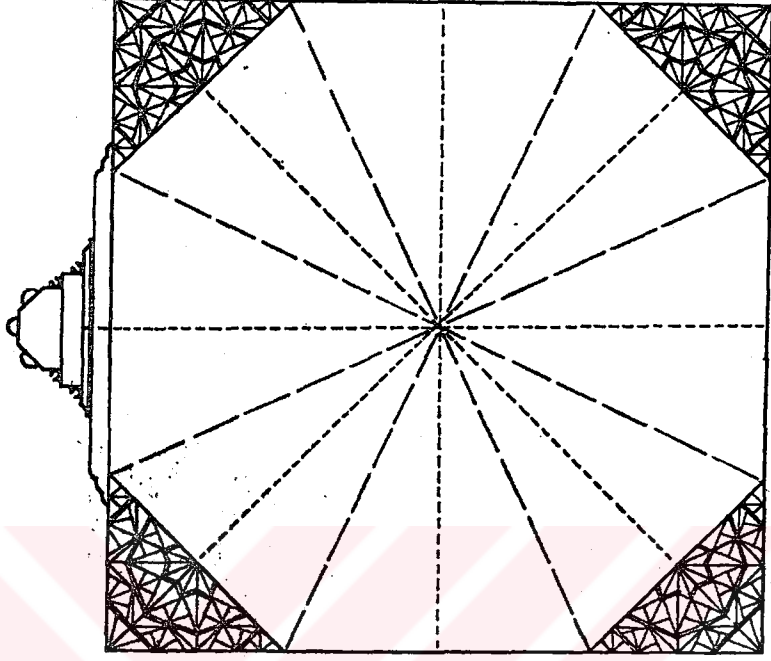
Köşk mescitlerin altında, bir ünitesinin olduğu çeşitli araştırmacılarca belirtilmiştir. O.C. Tuncer'in makalesine göre, kervansaray avlusunun güneyindeki mekanlardan biri olduğu tahmin edilen hamamın avluya açılan kapısının iç tarafında 5 cm. çapında kurşundan yapılmış bir boru tespit edilmiştir. Tuncer, bunun mescit altındaki şadırvana giden temiz su borusu olduğunu tahmin etmektedir (Tuncer, 1971: 16). Günümüze şadırvanın varlığıyla ilgili herhangi bir kalıntı ulaşmamıştır.

2.8.4.5. Kervansarayın Ana Kitle ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Aksaray Sultan Han köşk mescidi, taç kapılardan sonra kervansarayda süslemenin en yoğun olduğu bölümdür. Mescidin güney ve doğu cephelerinde kenar bordürleri olarak işlenmiş geometrik desenler, kervansarayın kapalı bölüm taç kapısının geniş bordüründe, geometrik geçmeler içinde çarkıfelekler ve stilize çiçek motifleri

Şekil.2.123. Köşk Mescit, Kesit, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
Doya No.68.01.01/1)

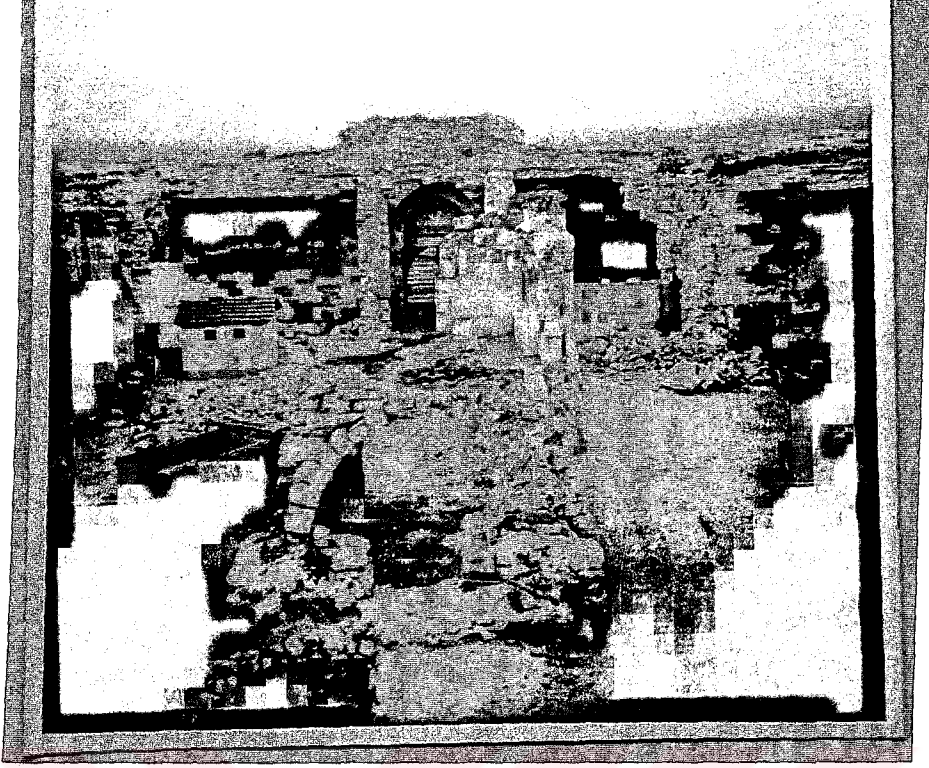

Şekil.2.124. Köşk Mescit, Üst Örtü (Erdmann ve
Erdmann, 1976: Taf. 25)

rozetlerle işlenmiş olan düzene benzerlik göstermektedir. Avlu taç kapısında uygulanmış olan 16 kollu yıldız geçme motifi ise mihrapta 12 kollu, doğu cephedeki pencerede ise 10 kollu yıldız geçme düzeniyle paralellik gösterir. Mescidin kenarlarındaki bordürlerde dikine yerleştirilmiş olan yarım yuvarlak kemer dizisi, kervansarayın avlu kemerlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Köşk mescidin kemerlerindeki daireler ve bunlara düğümlenen şeritlerden oluşan kompozisyon da yine avlu taç kapısının geniş geometrik bordüründen sonraki pahlı dar şeritte, daire motifleri kare şeklinde biçimlenerek uygulanmıştır.

2.8.4.6. Malzeme-Teknik

Köşk mescidin orijinal kalan bölümlerinden beyaz kireç taşıyla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak büyük ölçüde yıkılan mescit, restorasyonda gri renkli kesme taş ve tuğlayla yeniden örülmüş, trompları inşa edilirken, üst örtüsü ise yapılmamıştır.

Şekil.2.125. Köşk Mescit, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Dosya No.68.01.01/1, 1957-R.97)

Şekil.2.126. Köşk Mescit Onarım Esnasında (İlter, 1969: R.3)

2.9. ALARA HAN

Yeri: Antalya-Alanya karayolunun 104. km.sinden 8 km. içeridedir.

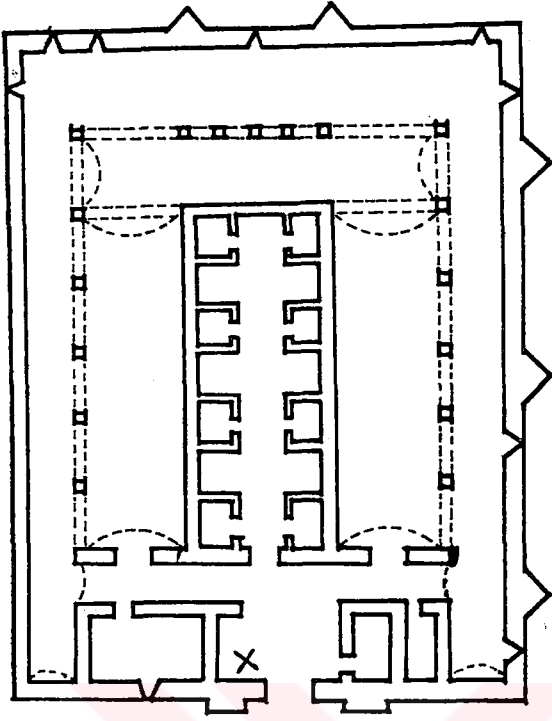
Tarihi: 629 H./ 1231-32 M.

Yaptıran: I.Alaaddin Keykubad

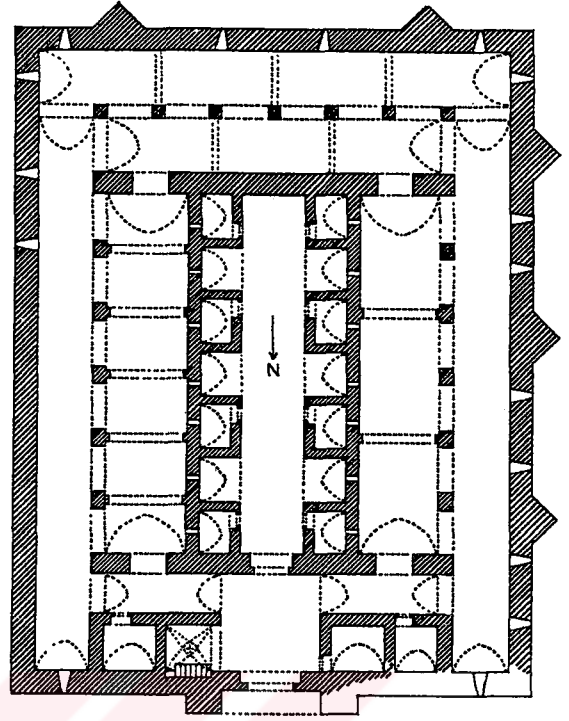
İnceleme Tarihi: Aralık 2003

2.9.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

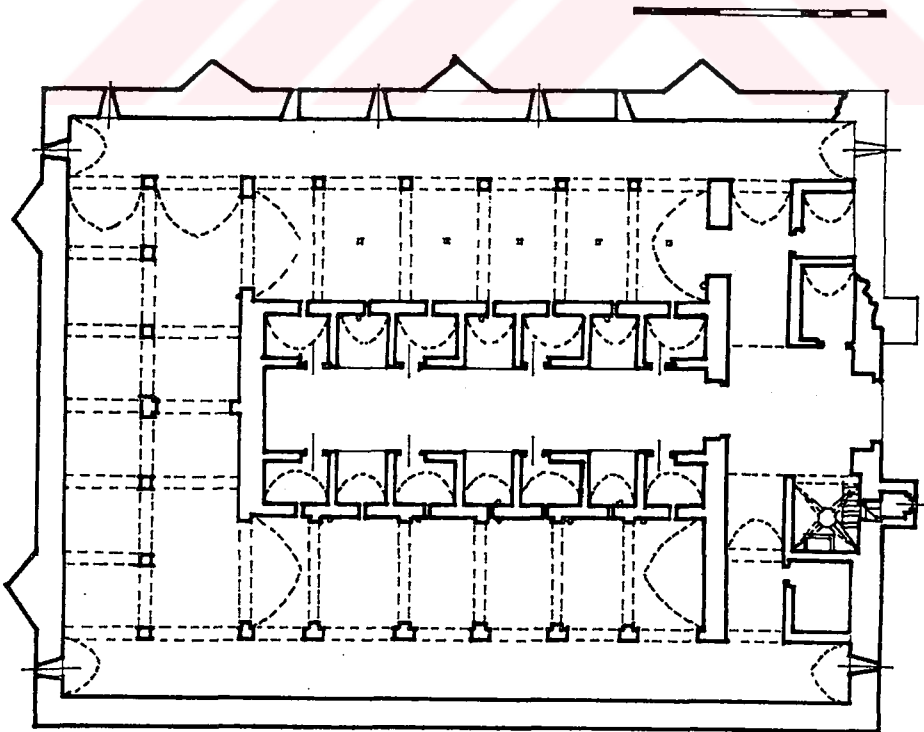
Mimari özellikleriyle Anadolu Selçuklu Kervansarayları arasında önemli bir yere sahip olan yapı eş odaklı plan tipinde inşa edilmiştir (Yavuz, 1969: 429-459; Yavuz, 1976: 187-193). 37.80 x 49.80 m. boyutlarında dikdörtgen planlı yapının içinde odalar ve galerilerle değişik bir düzenlemeye gidilmiştir (Demir, 1987b: 18-23; Erdmann, 1961a: Taf.XXXII/1). Güney-kuzey doğrultulu yapıda, kapı kuzey cepheye yerleştirilmiş basık kemerli bir açıklıktır. Kapı üzerinde, yuvarlak kemerli bir formla sonlanan, alt iki ucu ise aslan başı şeklinde biten dikdörtgen çerçeveli kitabe yer alır. Üç parçadan oluşan kitabenin en üstteki parçası kayıptır. Kapının iki yanına kare kesitli ve dışa küçük pencereleri olan, üstleri dendanla sonlanan kuleler yerleştirilmiştir. Bu dendanlar yapının bütün cepheleri boyunca devam ediyor olmalıydı. Yapının ortasında yer alan 5 x 35 m. boyutlarındaki koridorun iki yanına küçük pencerelerle diğer taraflarındaki galerilere bağlantıları olan tonoz örtülü kapalı mekanlar ve eyvanlar yerleştirilmiştir (Demir, 1987b: 19). Bu orta bölümü, beden duvarlarına yakın olanları daha dar olmak üzere iki galeri üç taraftan çevrelemektedir. Ortadaki birimlerin handa kalanlar tarafından kullanıldığı, galeri bölümlerinin ise ahır kısımları olduğundan bahsedilmektedir (Demir, 1987b: 19; Yavuz, 1969: 440). Girişin hemen iki yanında da kapalı mekanlar vardır. Bu mekanlardan ilki mescittir. Solda ise bir eyvan içine yerleştirilmiş çeşme bulunmaktaydı. Bu birimler, tonoz örtülü dar bir koridorla orta bölüm ve ahırlardan ayrı tutulmuştur. Aynı zamanda bu koridordaki açıklıklar da diğer bölümlere bağlantı sağlamıştır. Doğu cephesi, tepenin yamacına neredeyse yaslanmıştır. Yapının bütün

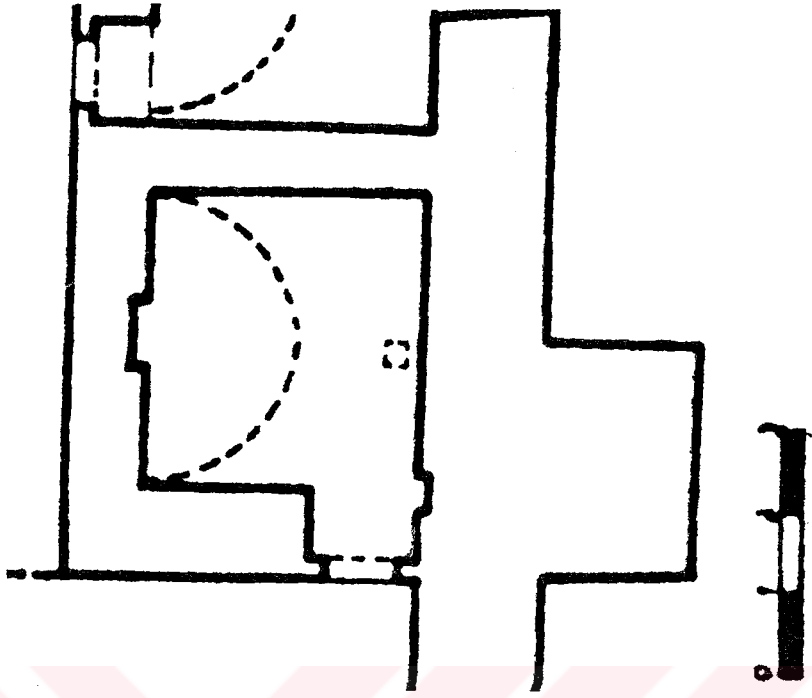
Şekil.2.127. F.Erten'in Alara Han Planı
(Yavuz, 1969: 18)

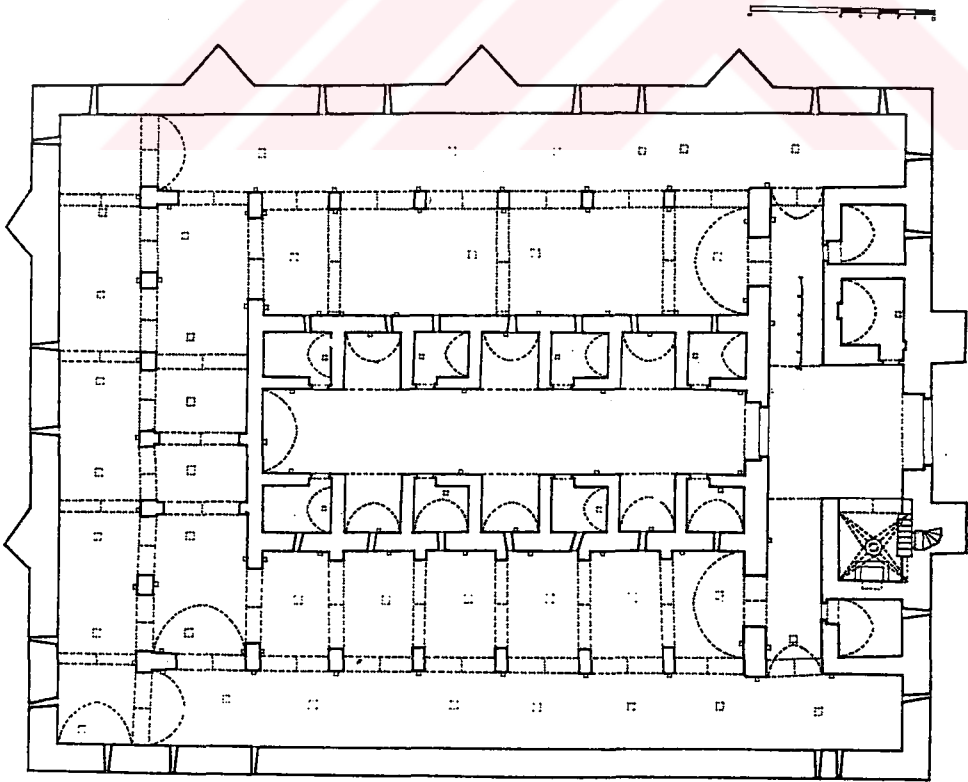
Şekil.2.128. Alara Han
(Erdmann, 1961a: Taf.XXXII/1)

Şekil.2.129. Alara Han, Lloyd ve Rice 'nin Planı (Yavuz: 1969: 20)

Şekil.2.130. Alara Han, Mescit Mekanı Plan Restitüsyonu (Yavuz: 1969: 3)

Şekil.2.131. Alara Han, Plan Restitüsyonu (Yavuz: 1969: 3)

cephelerine mazgal pencereler açılmış, doğu ve kuzey cepheleri dışında üçgen kesitli payandalarla desteklenmiştir.

2.9.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Alara Han, değişik planıyla pek çok araştırmacının çalışma konusu olmuştur. Erken tarihlerde Konyalı'nın Alanya ile ilgili yayınında yer almış, daha sonra yabancı araştırmacılar tarafından da incelenmiştir (Konyalı, 1946: 367-369; Lloyd ve Rice, 1958: 46-48). Yapı hakkındaki en kapsamlı ve ayrıntılı çalışma, A.T.Yavuz tarafından yapılmış, benzer plan tipindeki yapılarla da karşılaştırılarak plan tipi tanımlanmıştır. Mescit bölümü için de A.T. Yavuz'un tespitleri bizim için özellikle önemlidir (Yavuz, 1969: 439; Yavuz, 1972: 189). Erdmann'ın kitabında da bahsedilen yapı, Alanya'yla ilgili bir tezde çalışılmış ve günümüze yakın tarihlerde de A. Demir tarafından tekrar incelenmiştir (Erdmann, 1976: 96; Telliöglü, 1972: 57; Demir, 1987b: 21). Bahsedilen kaynaklar, mescit bölümüyle ilgili iki farklı görüşe ve tanıma sahip olmaları açısından önemlidir. Yavuz tarafından yayınlanan bir makale de mescit mekanı konusunda görüşler belirtilmiştir (Yavuz, 1992: 259, dp.40).

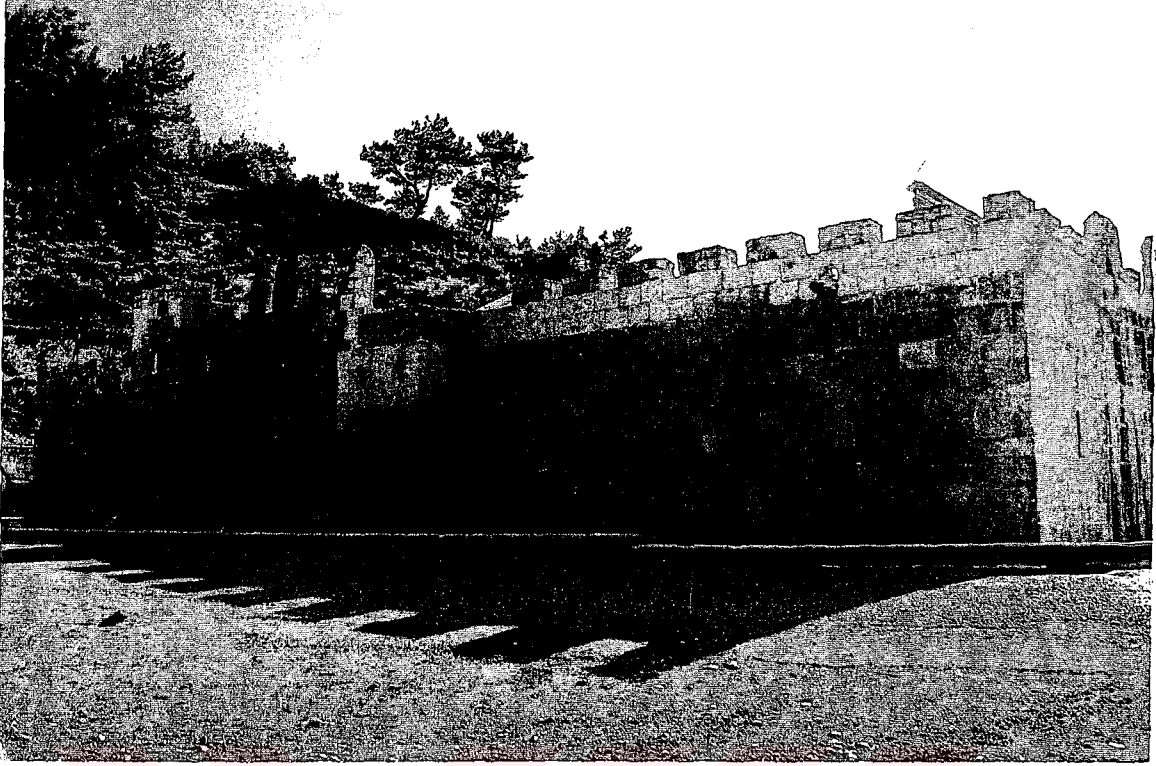
2.9.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Mescit, kapının girişinde, sağda batı cepheye yakın biçimde yerleştirilmiş iki kapalı mekandan ilkidir. Kapısı, girişte ortada oluşan kare sahanlığa açılmaktadır. Kervansarayın planı içinde giriş birimlerine yakın şekilde konumlandırılmış, kuzey cephesi aynı zamanda yapının dış duvarı olmuştur. Mekanın batı cephesi ise, bitişindeki diğer kapalı mekanla ortak duvardır. Mescit mekanı, dışarıdan herhangi bir şekilde algılanamamaktadır. Mescidin neresi olduğu hakkında iki farklı görüş öne sürülmüştür. Biri, bahsettiğimiz kapalı mekan, diğeri ise yapının doğu kanadında eyvan içinde yer alan çeşmenin üzeridir (Şekil.2.131).

2.9.4. Mescit

2.9.4.1. Genel Planı

Mescit mekanı, kare planlı ve sivri kemerli tonoz örtülüdür. Doğu cephesine kapı açıklığı, güney cephesine de mihrap yerleştirilmiştir.

Şekil.2.132. Alara Han

Şekil.2.133. Alara Han, Mescit, Doğu Cephesi ve Kapısı

2.9.4.1.1. Dış Cepheler

Erdmann'da 3.50 x 4 m ölçüleriyle kareye yakın dikdörtgen planlı gösterilen mescit bölümü, 3.40 x 3.40 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır (Erdmann, 1961a: Taf.XXXII/1; Yavuz, 1969: P.3). Günümüzde alınan ölçüler de Yavuz'a uygunluk göstermektedir (Şekil.2.130). Erten'in planında kervansarayın aksına paralel bir dikdörtgen, Lloyd'da ise doğu-batı doğrultulu dikdörtgen bir mekan olarak gösterilmiştir (Erdmann, 1959: 6, P.2; Lloyd ve Rice, 1958: 47, Fig.23) (Şekil.2.127-2.129).

Mescidin batı cephesi, kervansaray girişinin sahanlığına bakmaktadır ve yapının beden duvarları boyunca yükselmektedir. Kuzey cepheyle birleştiği köşeye kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Bu cephede, kervansarayın diğer duvarlarında da olduğu gibi taşı işaretlere rastlanmaktadır (Şekil.2.143). Kuzey cephesi, aynı zamanda yapının da dış cephesini oluşturmaktadır. Sağdaki kare kesitli kulenin hemen yanına açılmış olan bir mazgal pencere vardır. Planlarda duvarın bu bölümü yıkık olarak görülmektedir. Onarımda yenilenirken burada bir pencere açıklığı bırakılmıştır (Yavuz, 1969: 439). Doğu cephe, yandaki kapalı mekanla ortak duvardır ve güney cephe de aradaki dar koridora bakmaktadır (Şekil.2.132-2.133).

2.9.4.1.2. İç Cepheler

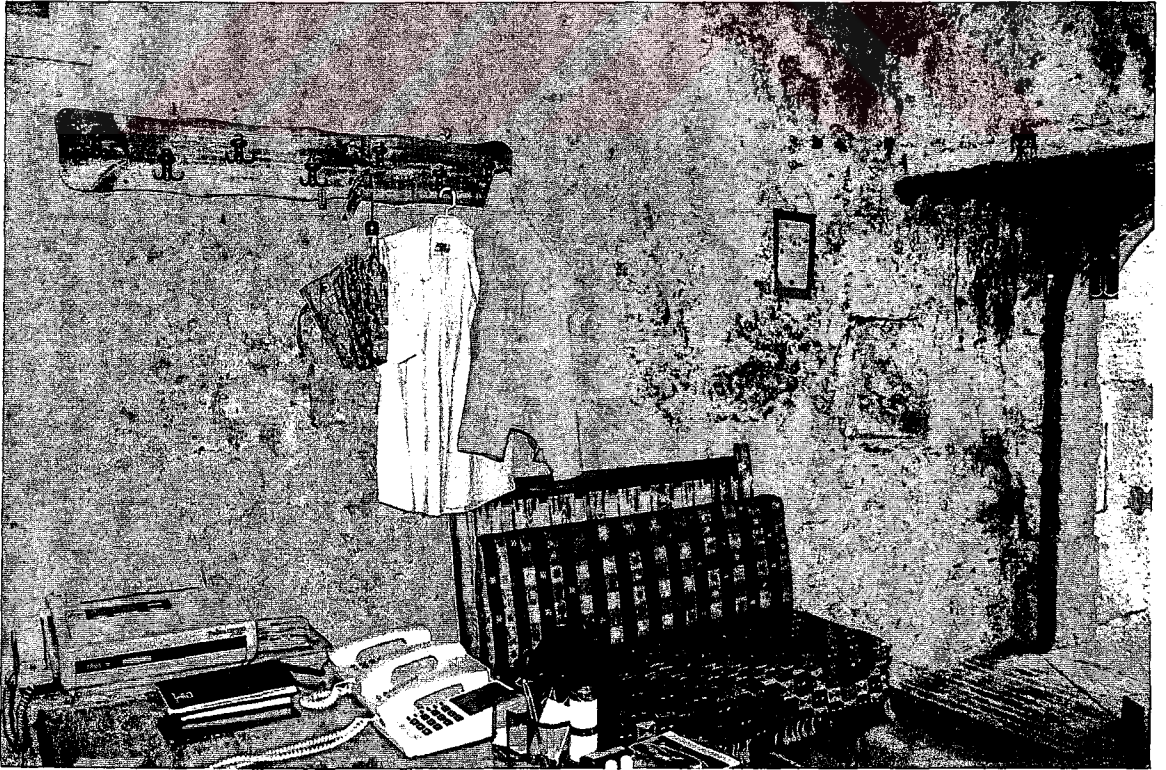
Batı cephe, içten kapı açıklığı dışında düz bırakılmıştır. Kuzey cephede kapı açıklığının hemen arkasında 0.40 m. genişliğinde dikdörtgen bir niş vardır. Odanın yenilenen batı köşesinde de içten geniş, dıştan mazgal şeklindeki pencere yer alır. Doğu duvarı düz ve özelliksizdir. Yine düz bırakılmış güney cephenin ortasında ise mihrap açıklığı yer alır (Şekil.2.134-2.135).

2.9.4.1.3. Mihrap

Mihrap, güney cephede çok sade ve süslemesiz bir şekilde yer almaktadır. Muhtemelen odanın içi, bu seviyeye kadar toprakla dolu olduğundan diğer araştırmacılar tarafından görülemeyen mihrabı A.T.Yavuz, oda 1.20 m. yüksekliğe kadar toprak dolu olmasına rağmen üst kısmından tespit edebilmiştir (Yavuz, 1969: 439) (Şekil.2.136). Erdmann'ın, Lloyd'un ve Erten'in planlarında bu sebeple mihrap nişi gösterilememiştir (Erdmann, 1961a: Taf.XXXII/1; Lloyd ve Rice, 1958: 47, Fig.23) (Şekil.2.127-2.129). Yaklaşık 1 m. genişliğindeki dikdörtgen niş, üst kısmında

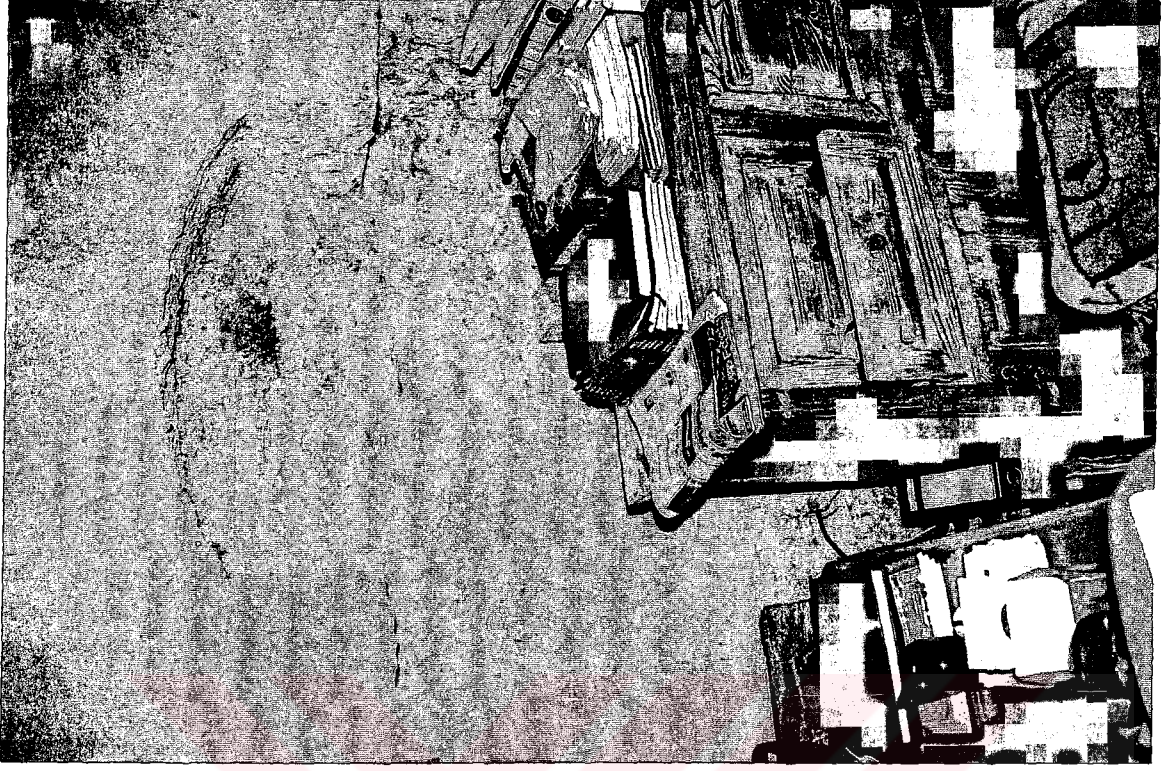
Şekil.2.134. Alara Han, Mescit, Güney ve Batı Cepheler

Şekil.2.135. Alara Han, Mescit, Kuzey ve Doğu Cepheler

Şekil.2.136. Mescit, Mihrap (Yavuz, 1969: 20)

Şekil.2.137. Mescit, Mihrabın Günümüzdeki Durumu

her iki taraftan içeri doğru kademelenerek daralmakta ve 0.20-0.25 m. kadar yükseldikten sonra basık kemerle son bulmaktadır. Herhangi bir süsleme izine rastlanmamaktadır (Şekil.2.137).

2.9.4.1.4. Kapı

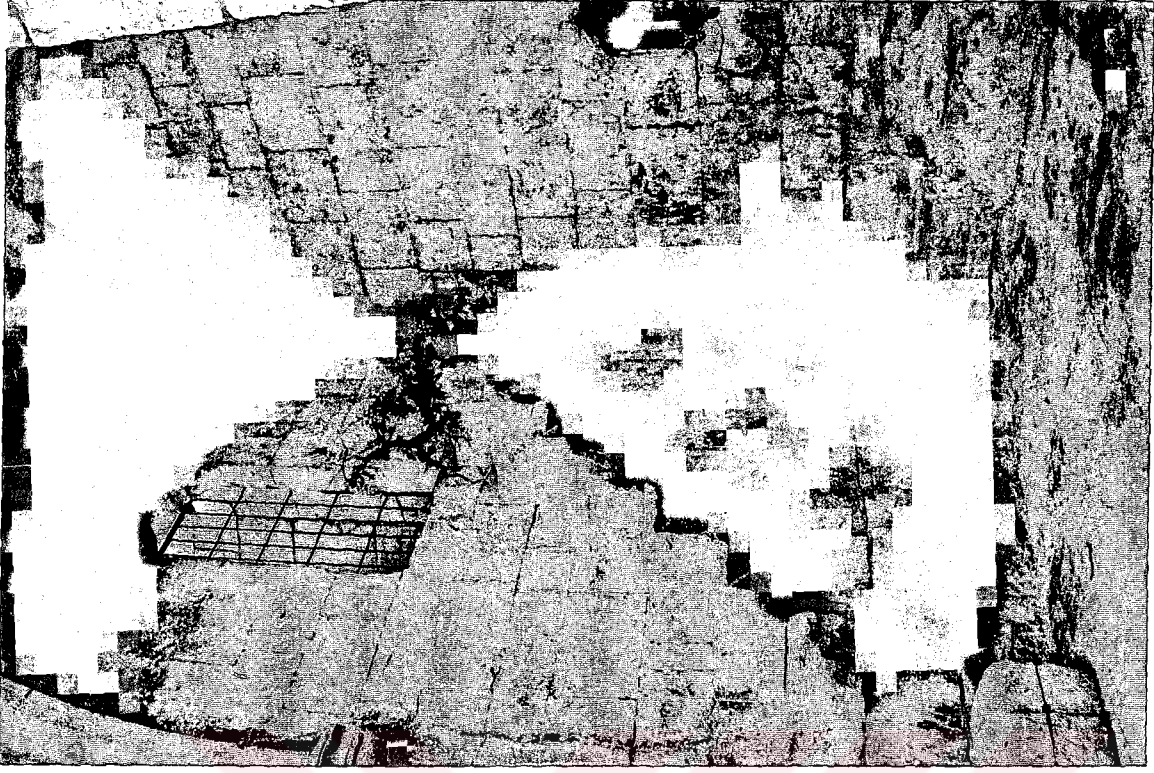
Yaklaşık 1 m. genişliğindeki kapı açıklığı, batı cephenin kuzey duvarla birleştiği köşeye yerleştirilmiştir. Üç parçalı kesme taş sivri kemere sahiptir. A.T.Yavuz mescit kapısının basık kemerli olduğunu söylese de iç tarafından da sivri kemeri rahatlıkla anlaşılmaktadır (Yavuz, 1969: 439). Mekanın bu bölümünde herhangi bir restorasyon izi yoktur (Şekil.2.133, 2.138).

2.9.4.1.5. Üst Örtü

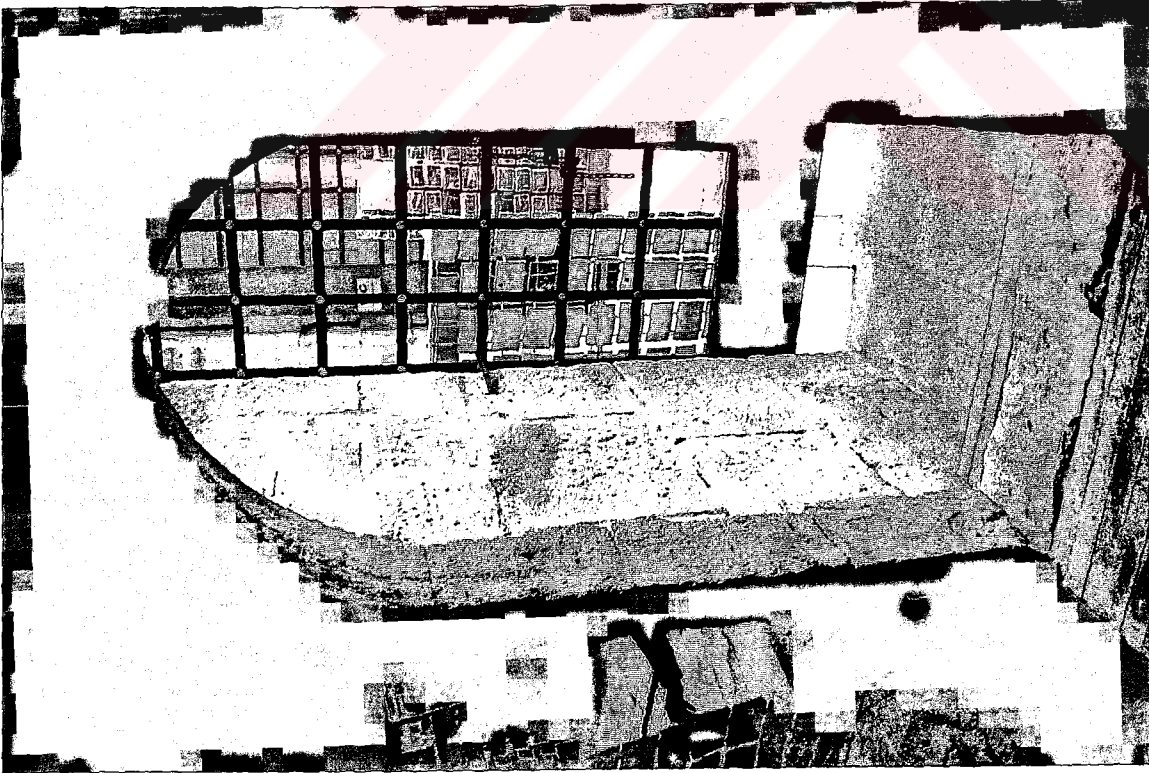
Mekanın üst örtüsünü kuzey-güney yönündeki bir beşik tonoz oluşturur. Tonozun kuzey duvarına yakın tarafında bir ışıklık bırakılmıştır. A.T.Yavuz, planda beşik tonoz örtülü olarak gösterdiği mekandan, yazıda sivri tonoz olarak bahsetmiştir (Yavuz, 1969: 439). Lloyd'un planında da doğu- batı doğrultulu bir sivri tonoz olarak gösterilmiştir (Şekil.2.142).

2.9.4.2. Mescit Olarak Tanımlanan Diğer Bölüm

Yavuz'un çalışmasına kadar olan yayınlarda, girişin solundaki çeşme eyvanının üstü mescit olarak kabul edilmekteydi (Telliöğlu, 1972: 57; Lloyd ve Rice, 1958: 46) (Şekil. 2.139). Eyvanın sol duvarına yerleştirilmiş, altları mukarnaslı altı basamak, kaş kemerli bir kapıya ulaşmaktadır. Kapıdan, kervansarayın taç kapısının solundaki kule içine ve buradan da eyvanın üzerine çıkılmaktadır. Lloyd-Rice, kule içindeki küçük mekanı, tezde Telliöğlu ise, eyvanın üzerini mescit olarak tarif etmektedir (Telliöğlu, 1972: 57). Ancak bu kulenin iç ölçüleri, buranın bir mescit değil, bir gözetleme kulesi olduğunu göstermektedir. Zaten duvar kalınlığı ve mekanın içine yerleştirilmiş olan merdivenler oldukça yer tutmaktadır. Yavuz, mescit bölümünü değerlendirirken girişin sağındaki mekanın güney yönündeki nişi, mihrap nişi olarak kabul etmiştir. Rice'nin yazdıklarını değerlendirirken kulenin içindeki küçük alana mescit sığamayacağını, eyvanın üzerindeki sadece 0.60 m. yüksekte duvar parçası ulaşmış olan mekanın da mihrap olması gereken yönünde kapı açıklığı olduğu için mescit olamayacağını belirtir.

Şekil.2.139. Girişin Solundaki Çeşme Eyyvanı

Şekil.2.138. Mescit Kapısı

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı kitapta da yapının girişinin solundaki çeşme eyvanından payandanın içine çıkan merdivenden bahsedilmekte ve gözetleme kulesi de olan bu bölümdeki hücrelerden bir tanesinin mescit olduğu söylenmektedir. Payandanın içinde başka bir mekan olmadığına göre, çeşme eyvanının üzerindeki mekan mescit olarak değerlendirilmiştir (Anonim, 1972b: 573).

Yavuz, 1969'da yayınladığı Alara Han makalesinde, eyvan üzerindeki bu duvar kalıntılarının tonozun etrafını çevreleyen duvar parçaları olduğunu söylerken (Yavuz, 1969: 445), daha sonraki yayınında bu mekanı bir oda olarak kabul eder. Eyvanın üzerine yerleştirilmiş bu mekanın savunma amaçlı gözetleme odası olarak kullanılma ihtimalinin yüksek olduğunu, ayrıca mihrap olması gereken yerdeki girintiyi de kapı açıklığı olarak yorumlar. Yavuz'a göre, kervansarayın çatısına da bu odadan geçilmektedir (Yavuz, 1992: 259) (Şekil.2.140-2.141).

Son dönemlerde kervansarayla ilgili yapılan bir çalışmada da mimar Else Marie Johansen, kervansarayın plan, görünüş ve kesitlerini çizmiştir. Bu çalışmasında Johansen de, kervansarayın taç kapısının sağındaki ilk mekanı 3.40x 3.60 m. ölçüleri ve güney duvarındaki nişiyle mescit olarak kabul etmekte, çeşme eyvanının üzerindeki mekanı ise A.T. Yavuz gibi, savunma amaçlı bir gözetleme odası olarak değerlendirmektedir (Johansen, 2002a: 5-6, P 6; Johansen, 2002b: 12)*.

Diğer kervansaraylarda, mescidin merdivenle ulaşılan yüksek bir bölümde konumlanmasıyla, burada da çeşme eyvanının üzeri, mescidin yer alacağı uygun bir mekan olarak görülmüş ve burası mescit olarak değerlendirilmiştir. A.T. Yavuz'un çalışmasında mihrabın da tespitiyle girişin sağındaki odanın mescit olduğu belirlenmiştir.

2.9.4.3. Malzeme- Teknik

Yapının dışı, mescidin kuzey cephesi ve doğu cephesi düzgün kesme taşla örülmüştür. Mescit mekanının içinde ise taş sıraları fark edilebilmektedir ancak duvarlar sıvalıdır.

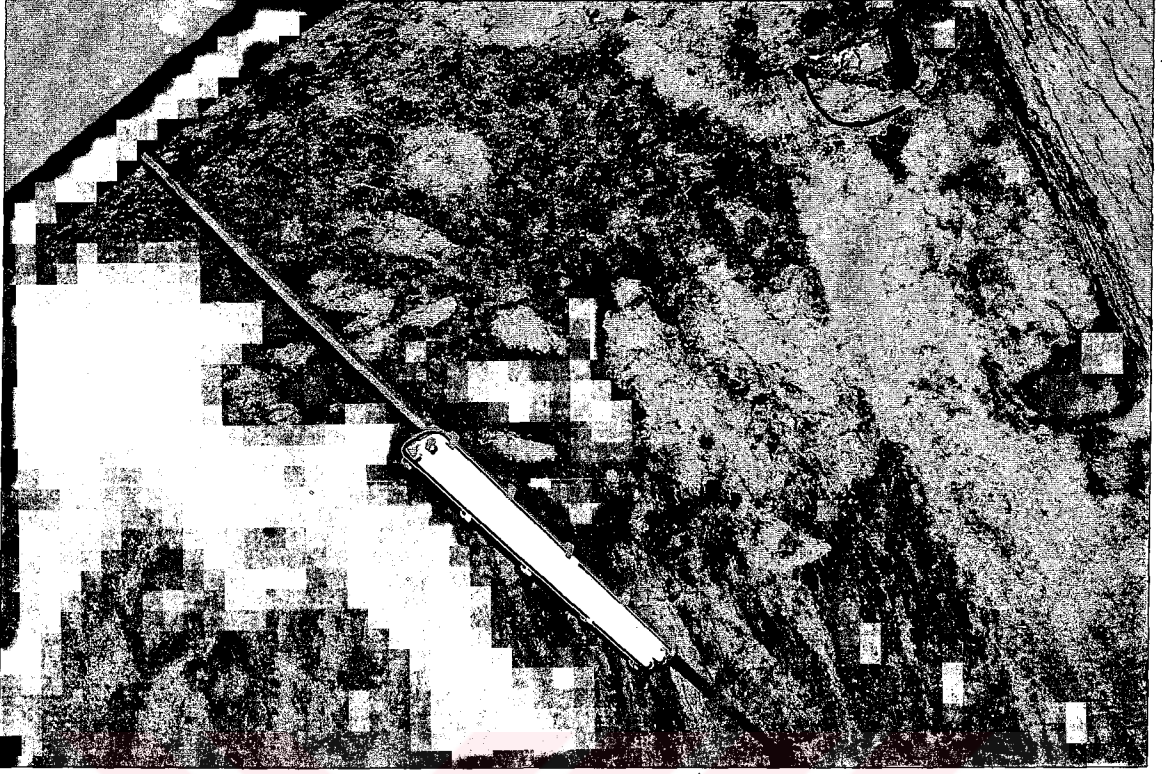
* Else Marie Johansen'in makalelerini vererek konu hakkında bilgilenmemi sağlayan, Konya Selçuk Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'nden Yrd.Doç.Dr. Osman Kunduracı'ya teşekkür ederim.

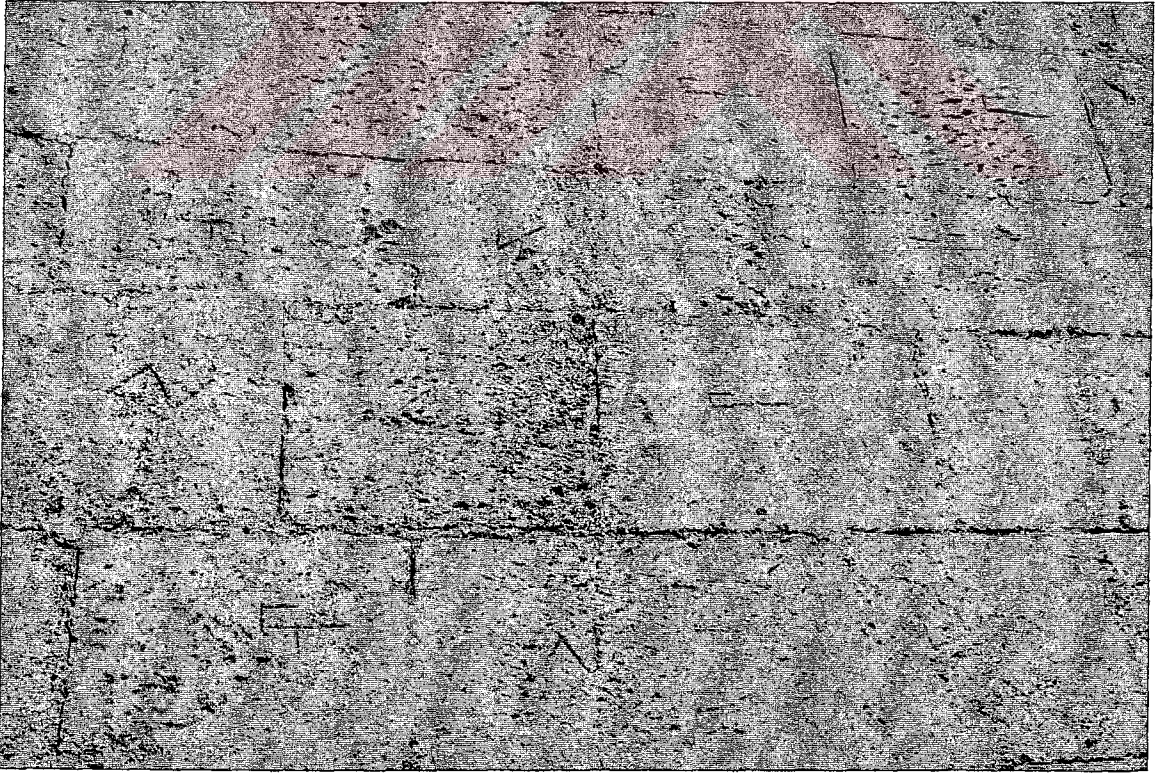
Şekil.2.140. Alara Han, Çeşme Eyvanının Üzerindeki Mekan Kalıntıları
(Yavuz, 1969: 272, 18)

Şekil.2.141. Alara Han, Çeşme Eyvanı Üzerindeki Mekan Kalıntısı

Şekil.2.142. Mescit Mekanının Üst Örtüsü, Beşik Tonz

Şekil.2.143. Mescidin Doğu Cephesi Üzerinde Taşçı İşaretleri

2.10. DEREBUCAK TOL HAN

Yeri: Derebucak ilçesi sınırları içinde, Derebucak Beyşehir karayolunun 3. km.sindedir.

Tarihi: 13. yüzyılın ilk yarısı, 632 H./ 1234 M.

Yaptıran:

2.10.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

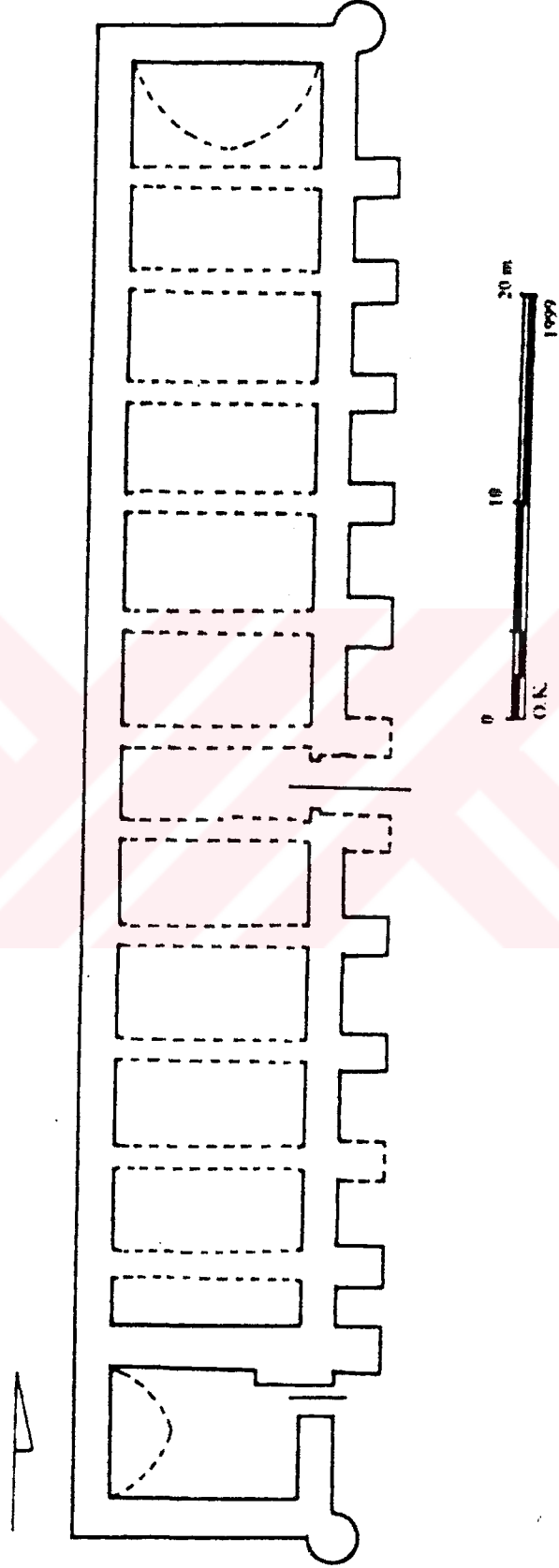
1993 yazında Derebucak'ta tespit edilen kervansarayın kalıntılarına göre 11x70 m. ölçülerinde uzun dikdörtgen planlıdır. Kuzey güney doğrultulu ve içten kemerle bölümlenmiş tek nefli mekanıyla Şerefza Han'a benzemektedir (**Kunduracı, 2001: 490**). Dıştan payandalarla desteklenmiş yapı moloz taşlarla örülmüştü (**Kunduracı, 2001: 54**) (**Şekil.2.144-2.145**).

2.10.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kuzey güney doğrultulu kervansarayın güney ucunda yapıya bitişik yer alan bir mescit mekanı vardır. Şerefza Han'daki mescide benzer konumlanması dikkat çeken mekanın kapısı kervansarayın ana mekanından ayrı olarak batı cephesine alınmıştır.

2.10.3. Mescit

Yapı üzerinde yapılan son çalışmalara göre, kervansarayın güney ucunda bir mescit bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı mescit bölümünün girişi kervansarayın ana mekanından ayrıdır. Mekanın güney duvarının ve mihrap nişinin kısmen ayakta olduğu belirtilmektedir. Ayrıca kalıntılardan mescidin doğu batı yönlü bir tonozla örtülmüş olduğu da anlaşılmaktadır (**Kunduracı, 2001: 55-56; Kunduracı, 2002: 539**).

Şekil.2.144. Derebucak Tol Han ve Mescit (Kunduracı, 2001: 490)

2.10.3.1. Mescit Kitabesi

Kervansaray ve mescide ait olduğu belirtilen iki kitabe parçası da Derebucak Ulu Cami'nin civarındaki parkta tespit edilmiştir. Bunlardan mescit kitabesi olduğu tahmin edilen kitabede

“İsteyni ve sittemiye el-Hamdulillah” “altıyüz...iki...elhamdülillah”

yazısı okunabilmiştir Kunduracı, bu kitabeye dayanarak, yapının tarihini kervansarayların yoğun bir şekilde inşa edildiği 13. yüzyılın ilk yarısında 632 H./ 1234 M. olarak tahmin eder (Kunduracı, 2001: 55- 56, dp.14; Kunduracı, 2002, 539, dp.16) (Şekil2.146).

Şekil2.145. Derebucak Tol Han, (Kunduracı, 2001: 492, R.2)

Şekil2.146. Derbucak Tol Han, Mescit Kitabesi (Kunduracı, 2001: 493, R.4)

2.11. KAYSERİ TUZHİSARI SULTAN HAN

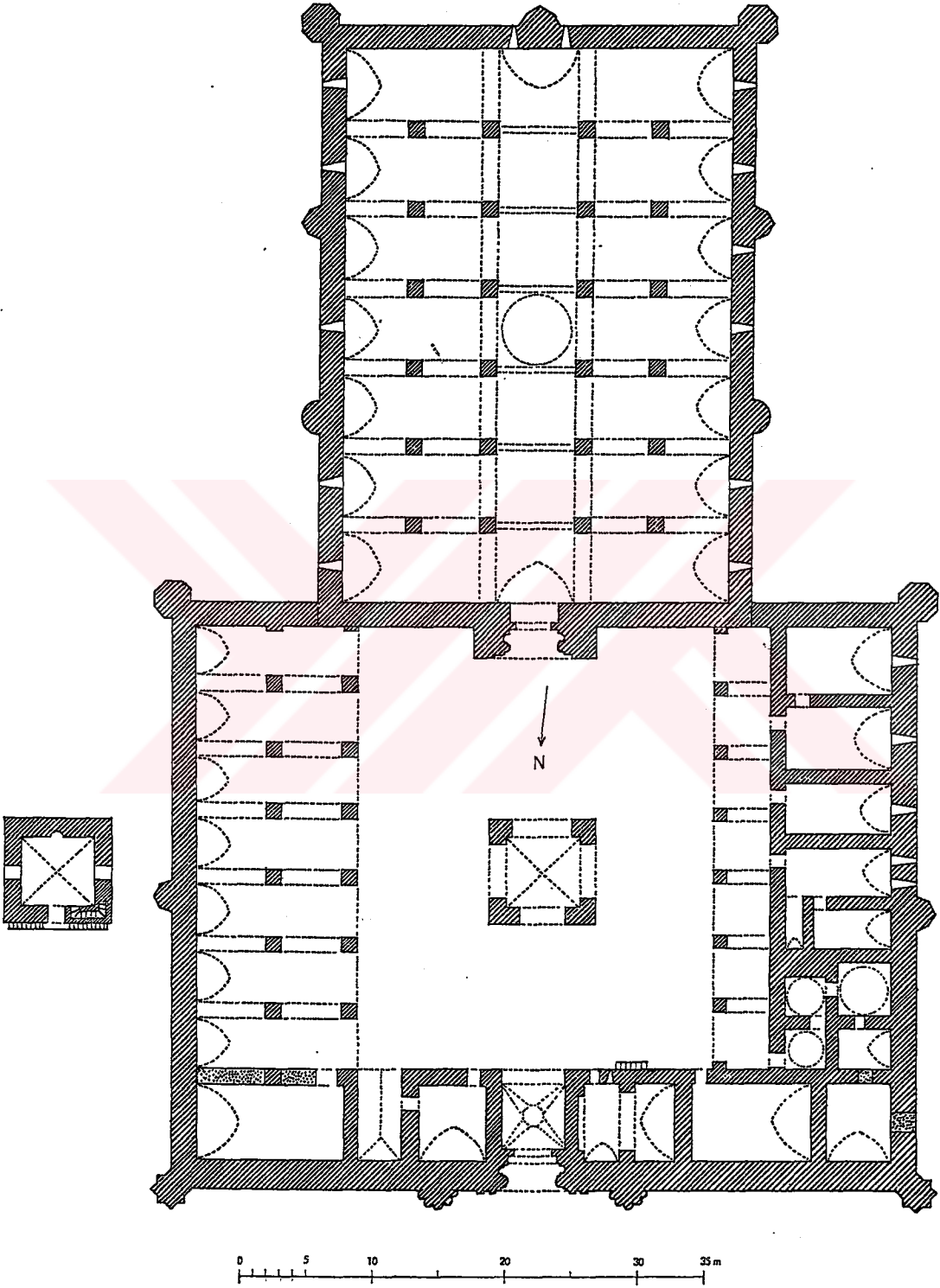
Yeri: Kayseri-Sivas yolunda, Kayseri'den 50 km. uzaklıkta, Tuzhisarı Palas Köyü yakınındadır.

Tarihi: 630-634 H./ 1232-1236 M.

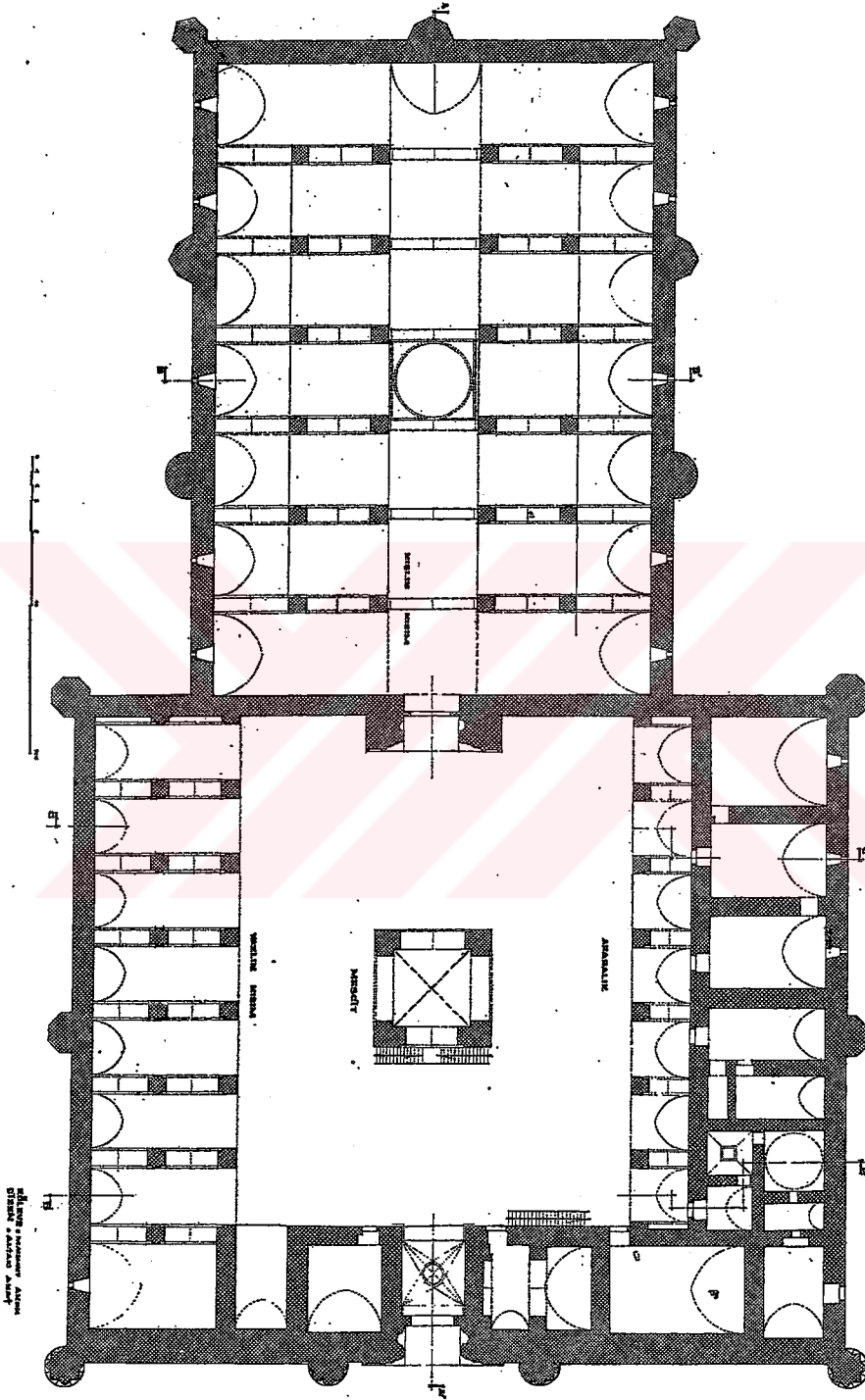
Yaptıran: I. Alaaddin Keykubat

2.11.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Tuzhisarı Sultan Han, günümüze mimari ve süsleme programıyla büyük ölçüde sağlam ulaşmış yapılardan biridir. 32x45 m. ölçülerinde kapalı bölümden ve 46x53 m. ölçülerindeki açık avlulu bölümlerden oluşmuş kervansaray güney kuzey doğrultulu inşa edilmiştir (Erdmann, 1961a: Taf.XII) (Şekil.2.147). Kuzey cephede tamamına yakını restorasyon geçirmiş taç kapı yer alır. Dilimli iki payenin arasına alınmış kapı geometrik ve bitkisel süsleme bordürleriyle çevrelenmiştir. Az miktarda kalan süslemeden anlaşıldığı kadarıyla meandırlı bir geçme dizisinden sonra on iki ve sekiz kollu yıldız sisteminden oluşan geniş geometrik bordür gelmektedir. Meandırlı diziden sonra, içe doğru kademe yapan bordürde üç kollu yıldız dizisi, pahlı bölümde geometrik geçme dizisi yerleştirilmiştir. Bundan sonra benzer düzende iki bordür yerleştirilmiş, daha sonra ise kapı çevresini muhtemelen bir palmet dizisi dolaşmıştır. Kapı açıklığını örten mukarnas kavsaranın yedi sırası günümüze ulaşmıştır. İki yanda zar başlıklı ve gövdeleri desenli sütunçelere oturan kavsaranın altında iki renkli taşla örülmüş basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Avluda sol tarafta revaklar, sağda ise önde revaklarıyla kapalı mekanlar yer almıştır. Avluda, duvarlarda çatı seviyesine yakın aslan başlı çörttenler dikkati çekmektedir. Avlunun ortasında dört kemerli alt yapısıyla köşk mescit yer almıştır. Kapalı bölüm taç kapısı günümüze sağlam ulaşabilmiştir. İki meandır dizisi içine yerleştirilen on bir kollu yıldız sistemleri ve onları birbirine bağlayan kırık hatlı geçmelerle geometrik süsleme oluşturulmuştur. Yıldız frizinden sonra sivri kemer de geometrik geçmeyle işlenmiş, iki dar bordürden sonra dokuz sıradan oluşan mukarnas kavsara yer

Şekil.2.147. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı ve Mescidi (Erdmann, 1961a: Taf.XII)

Şekil.2.148. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hanı ve Mescidi Plan Rölövesi
(Akok, 1969: 27, P.1)

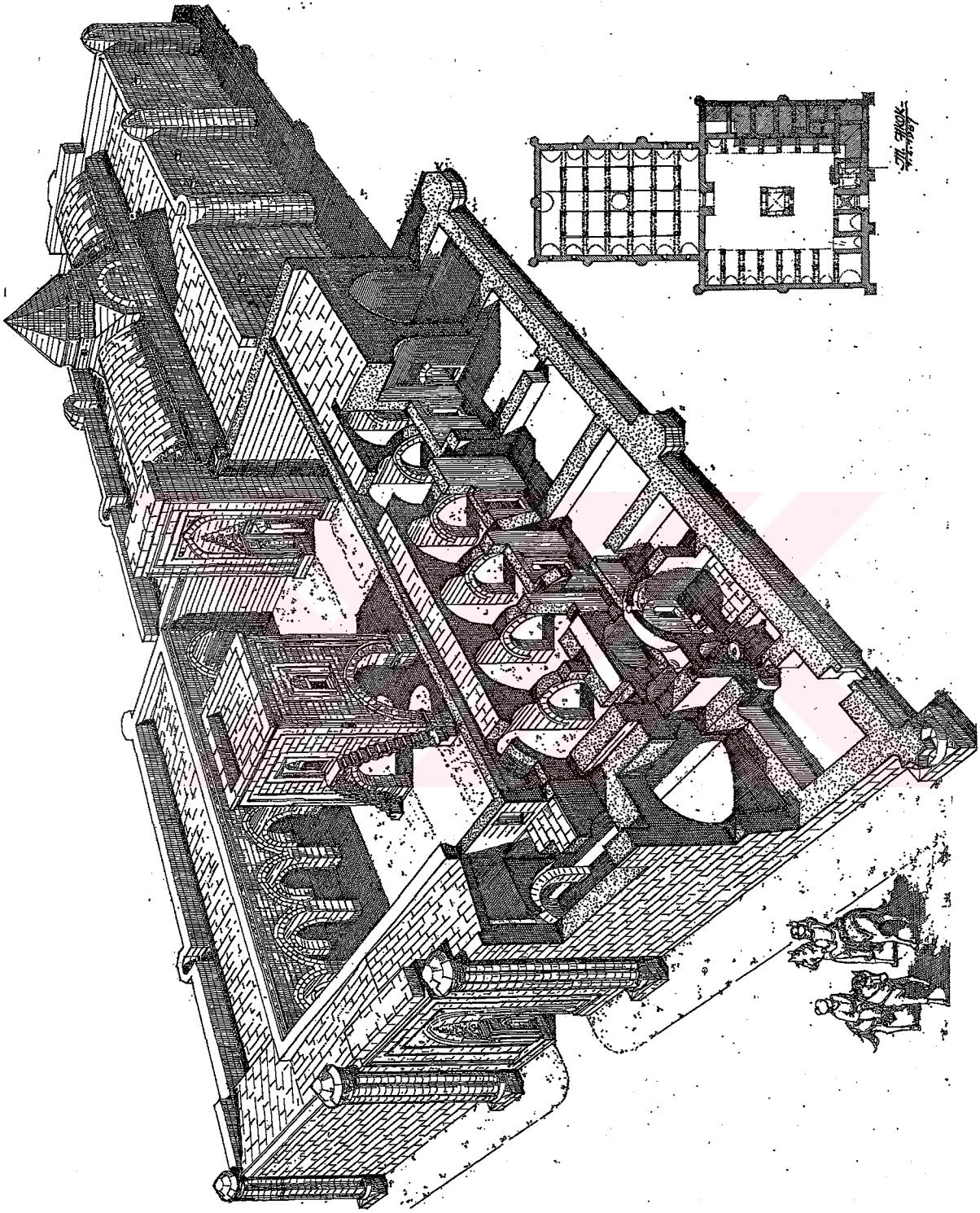
almıştır. Kavsaranın köşelikleri köşeli hatlarla kesişen şeritlerin oluşturduğu geometrik kompozisyonla doludur. Mukarnas kavsara, iki yanda zar başlıklı ve desenli sütunçelere otururken, kapı açıklığı basık kemerlidir. Kapalı bölüm, kare kesitli ayaklarla üç nefte ayrılmıştır. Orta nefte aydınlık feneri yer alır ve kapalı bölümün üst örtüleri tonozdur.

2.11.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

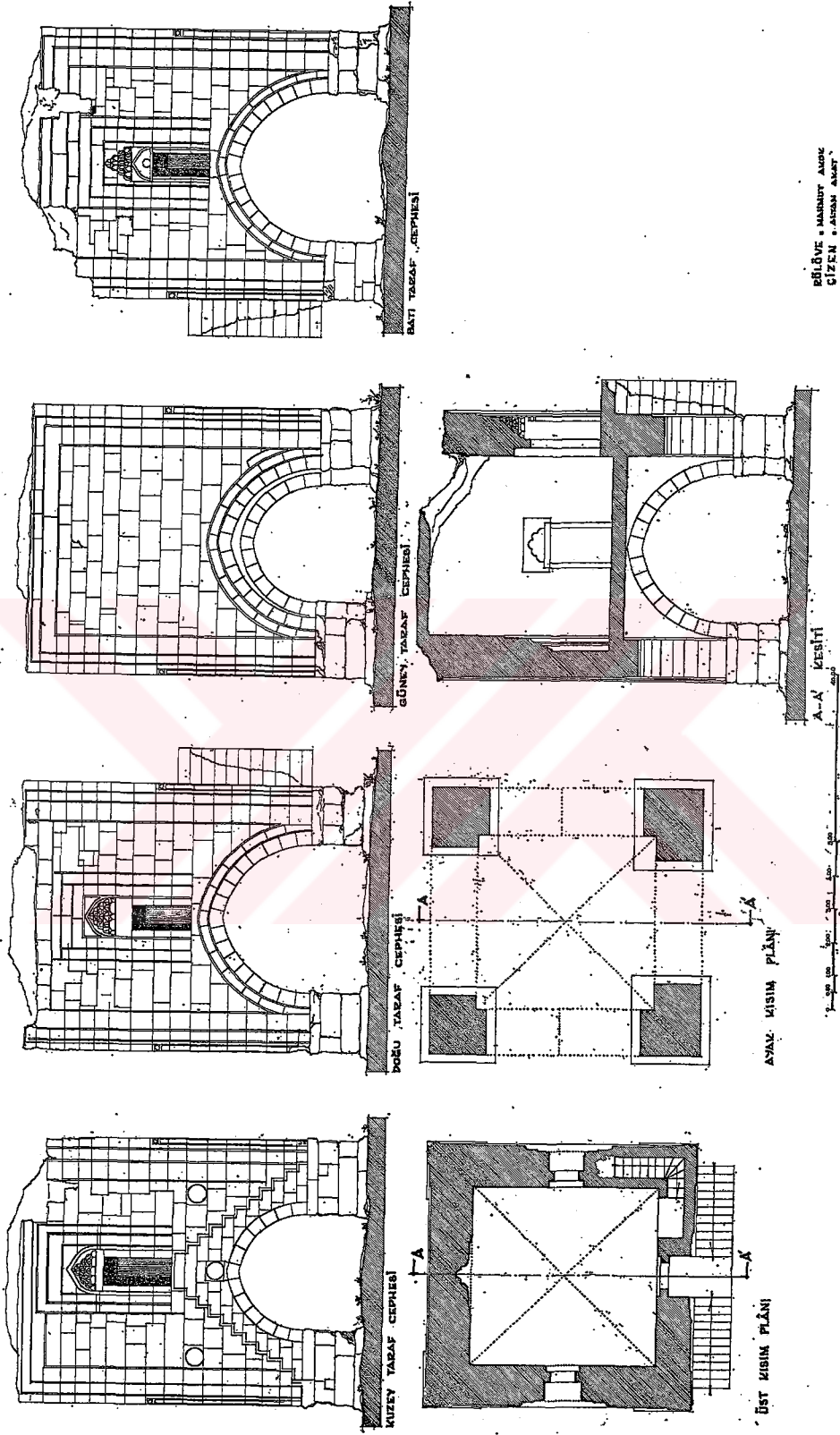
İki katlı köşk mescit binası, avlunun ortasına yerleştirilmiştir. Kareye yakın dikdörtgen planlı açık avlulu bölümün ortasında kenarlardaki kapalı ve açık mekanların ortasındaki dikdörtgen planlı açıklığa yerleştirilmiştir. Kuzey-güney aksındaki taç kapıların ortasında bu kapıların aksındadır. Mescit dış taç kapıya 12 m, doğu cephedeki revaklara ve batı cephedeki kapalı mekanlara 10 m., güney cepheye de 12 m.uzaklıktadır. Böylece avlunun hemen hemen tam ortasında konumlanmış olmaktadır. Dört kemer üzerinde yükseltilmiş alt yapısıyla da taç kapıların görüntüsünü ve avlunun dolaşımını engellemekte, görüntüyü kesmemektedir (Şekil.2.148-2.149, B.152)

2.11.3. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kayseri Tuzhisarı Sultan Han, günümüze büyük ölçüde sağlam ulaşmış mimarisi ve süslemesiyle kervansaray yapıları arasında önemli bir yere sahiptir. Avlunun ortasındaki köşk mescit de diğer örnekler arasında en sağlam ve orijinal yapıdır. Jerphanion, detaylı olarak incelediği kervansarayın mescit bölümünü de tanımlamıştır. Kervansarayın en zengin dekorlu bölümünün mescit olduğunu ve her dört cephede de çerçeveler içinde süslemelerin olduğunu, değişik formlardaki rozetlerin bu cephelerde yer aldığını söylemektedir (Jerphanion, 1928: 100; PL XLV/1,2; PL XLVI/1,2; PL XLVII/1,2; PL XLVIII/1,2). Ögel'in lisans tezinde mescidin süslemeleri tanımlanmış, kitabında da mescit tanımı ve resimleriyle yer almıştır (Ögel, 1954: 43-45; Ögel, 1987: 32-33). Erdmann, planları, resimleri ve sülemeli bölümlerin çizimleriyle mescit hakkında bilgi verir (Erdmann, 1961b: 93-95; Erdmann ve Erdmann, 1976: 94-95, 144-146). Akok, mescit hakkında kısa bir mimari tanım yapmış bunun yanı sıra mescidin ayrıntılı plan, görünüş ve kesitlerini yayınlamıştır (Akok, 1969: 9-11, 18 R.5, 26 P. 1a, 27 P.1, 28, P.2, 31 P.6). Gabriel çalışmasında kervansarayı tanımlarken mescit kısmına da değinmiş, planlarını ve resimlerini yayınlamıştır (Gabriel, 1931: 97-98, F.61, 63, 64, T. XXIX, 3, T.XXX,

Şekil.2.149. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hamı ve Mescidi (Akok, 1969: 26, P.1a)

BÖLÜME & HARİTAYI ANLATAN
ÇİZİM & ASILGAN AKINCI

Şekil.2.150. Kayseri Tuzhisarı Sultan Hamı, Mescit Plan ve Görüntüleri (Akok, 1969: 31, P.6)

1-3). İter kervansarayını tanıtırken, köşk mescide ve resimlerine de yer vermiştir (İter, 1969, 29-30, R.3, 6, 7). Oğuz'un lisans tezinde de kervansarayın süslemelerinin yanı sıra mescidin süslemelerine de değinilmiştir (Oğuz, 1973: 9-10). G. Schneider'in Anadolu Selçuklu yapılarını geometrik ve bitkisel süslemelerinin çizimlerini yaptığı 2 ciltlik kitabında mescidin mihrabına, bordürlerdeki geometrik desenlere yer verilmiştir (Schneider, 1989: Taf.5/254, Taf.12/452; Schneider, 1980: Taf./48a, Taf.14/110,115, 145, 148-150, 156, 220b, 314b).

2.11.4. Köşk Mescit

2.11.4.1. Genel Planı

Dıştan 8x8 m., içten ise yaklaşık 5.30x5.30 m. ölçülerinde kare planlı mescit mekanı, dört ayak üzerine dört kemerli açıklıkla oturtulmuş alt yapı üzerine yerleştirilmiştir. Dışı geometrik ve bitkisel süslemelerle çevrelenmiş yapının doğu ve batı yönlerinde birer pencere, kuzey yönünde kapısı ve merdivenler yer almaktadır. Güney cephe, mihrabın yer aldığı cephe olup, içte son derece süslemelidir. Üst örtüsü oldukça harap durumdaki bir çapraz tonozdur (Şekil.2.150, B.151, B.154).

2.11.4.2. Alt Yapı

2.11.4.2.1. Tonoz

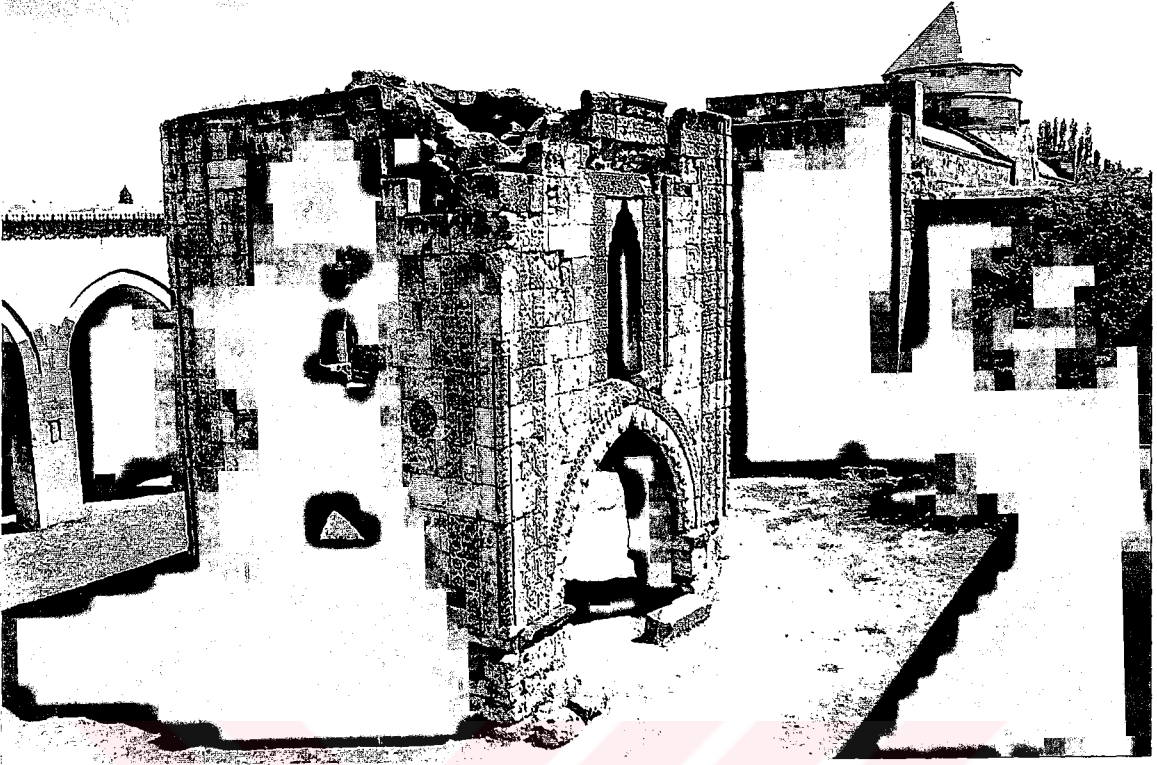
L kesitli dört ayağa oturan dört sivri kemerin taşıdığı çapraz tonoz ortada kare bir kilit taşıyla kilitlenmiş ve günümüze orijinal olarak ulaşmıştır (Şekil.2.157).

2.11.4.2.2. Ayaklar

Yapıyı L kesitli kesme taşla örülmüş dört ayak taşımaktadır. Zemin seviyesinde geniş dikdörtgen bir kaideye oturan ayaklar iki taş yüksekliğinden sonra, üzerine kemerin oturduğu silme benzeri bir çıkmayla hareketlenmiş ve bundan sonra da mescit cephelerinin süslemeleri başlamıştır. Kuzey cephedeki ayakların ön kısımları bu cephede yer alan merdivenin yerleştirilişinden dolayı daha uzundur (Şekil.2.158).

2.11.4.2.3. Kemerler

Köşk mescidin alt yapısı dört kemer üzerine oturmaktadır. Kemer açıklıkları doğu, batı ve güney cephelerde 4.35 m. genişlikte ve kuzey yöndeki kemer ise merdivenden dolayı 3.35 m. genişliktedir. Her dört kemerin üzerinde de süslemeli bordürler yer almaktadır (Şekil.2.169). Kuzey kemer üzerinde derin yivlerle

Şekil.2.156. Köşk Mescit, Avludaki Konumu

Şekil.2.157. Köşk Mescit, Alt Yapı tonoz ve Kemerleri

meydana getirilmiş yarım yuvarlak ve sivri uçlu hatlarla oluşturulmuş geometrik düzenlemeler yer almıştır. Merdivenin altında kalmasına rağmen bu kemerin dekorlanmış olduğunu görüyoruz (Şekil. 2.159). Diğer cephedeki sivri kemerler ise iki katlı düzenlenmiştir. Doğu cephede alttaki kemer diğerinden 5 cm. kadar içeri çekilmiştir. Üstteki kemere üzeri yivli iki şeridin altta ve üstte kendi etrafında düğümlenerek halka oluşturması ve bunların alternatif olarak birbirini izlemesinden oluşan çift örgü motifi işlenmiştir. Alttaki geniş kemerde vücutları meandır şeklindeki kıvrımlarla bütün bir kemer üzerine yerleştirilmiş iki ejderha tam ortada karşı karşıya gelirler. Vücut kıvrımları biri yukarı biri aşağı bakar vaziyette, kalp motifini andıran yuvarlak hatlı yaylar ve sivri uçlu kıvrımlar yapmış, tam ortada bu kalp motiflerinin birer uçları birbirine bitişik iki ejder gövdesine dönüşmüştür. Ejderlerin vücutları balık pulu benzeri işlenmiştir. Birbirlerine karşı açık ağızlarından sivri dişlerin görüldüğü başları, sivri uçlu üst çeneleri dışında yuvarlak formludur. Üstte iki sivri kulak belirgin bir biçimde işlenmiş ve çekik badem gözleri de belirginleştirilmiştir. Kemer sonlarında ejder gövdeleri yuvarlak uçlu kuyruklarla sonlanmıştır (Şekil.2.160).

Güneydeki kemerde doğu cephedekiyle benzer bir düzenleme görülmektedir. İki katlı olarak düzenlenmiş kemerin yine üstteki dar birinci kemerinde iki şeridin birbirine düğümlenerek yan yana, çift halkalı örgüler oluşturduğu bordür ve bunun sivri kemerin ortasına gelecek biçimde de küçük bir çiçek rozeti yerleştirilmiştir. Bu kemerin ayaklarla birleştiği kenarlarda motif kaybolmaktadır. Alttaki 5 cm. kadar geriye çekilmiş geniş kemerde ise yine gövdeleri doğu kemerdeki gibi kalp kıvrımları yaparak ortaya doğru gelen fakat bu sefer gövdeleri birleşmeyen iki ejder motifi kullanılmıştır. Vücutları sadece şeritlerin yanlarındaki yivlerle hareketlendirilmiş, diğer kemerde olduğu gibi ejderlerin gövdeleri işlenmemiştir. Rumi benzeri geriye doğru kıvrılmış açık alt ve üst çeneleri arasında yine sivri dişler, badem-çekik gözler ve sivri kulaklar burada da dikkati çekmektedir. Diğer kemerden farklı olarak ejderlerin kuyrukları burada küçük birer ejder başıyla son bulmaktadır. Her iki kemerdeki ejderlerin gövdeleri de kemerlerin yüzeylerinden taşkın, hafif bombelidir (Öney, 1969: 174-175) (Şekil.2.161). Batı yönündeki iki katlı kemer düzenine üstteki kemerde güney ve kuzey yönlerdeki kemerlerde olduğu gibi düğümlü geçme motifinin bulunduğu bordür işlenmiş, alttaki kemere ise kenarları yivlerle işlenmiş ve ortaları boşaltılarak plastik etkisi kuvvetlendirilmiş iki kenarı

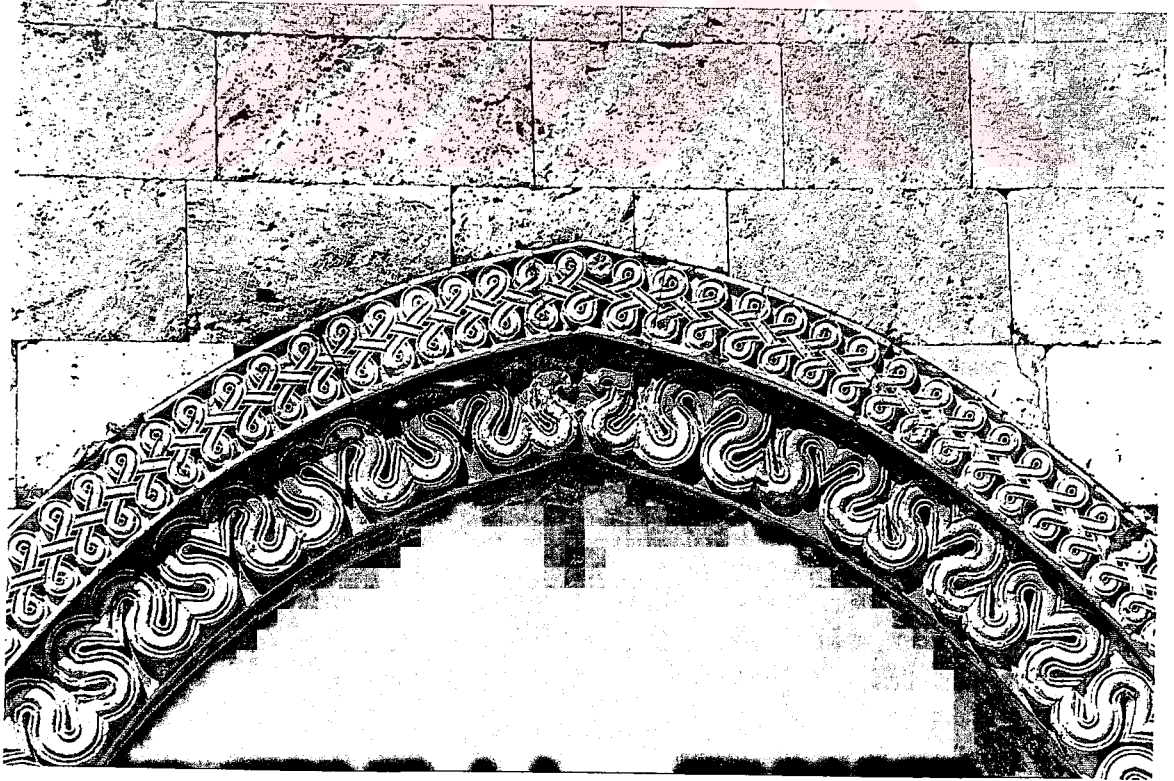
Şekil.2.159. Köşk Mescit, Kuzey Kemerden Ayrıntı

Şekil.2.158. Köşk Mescit, Tonoz ve Ayak

Şekil.2.160. Köşk Mescit, Doğu Kemer Ayrıntısı, Ejder Çifti

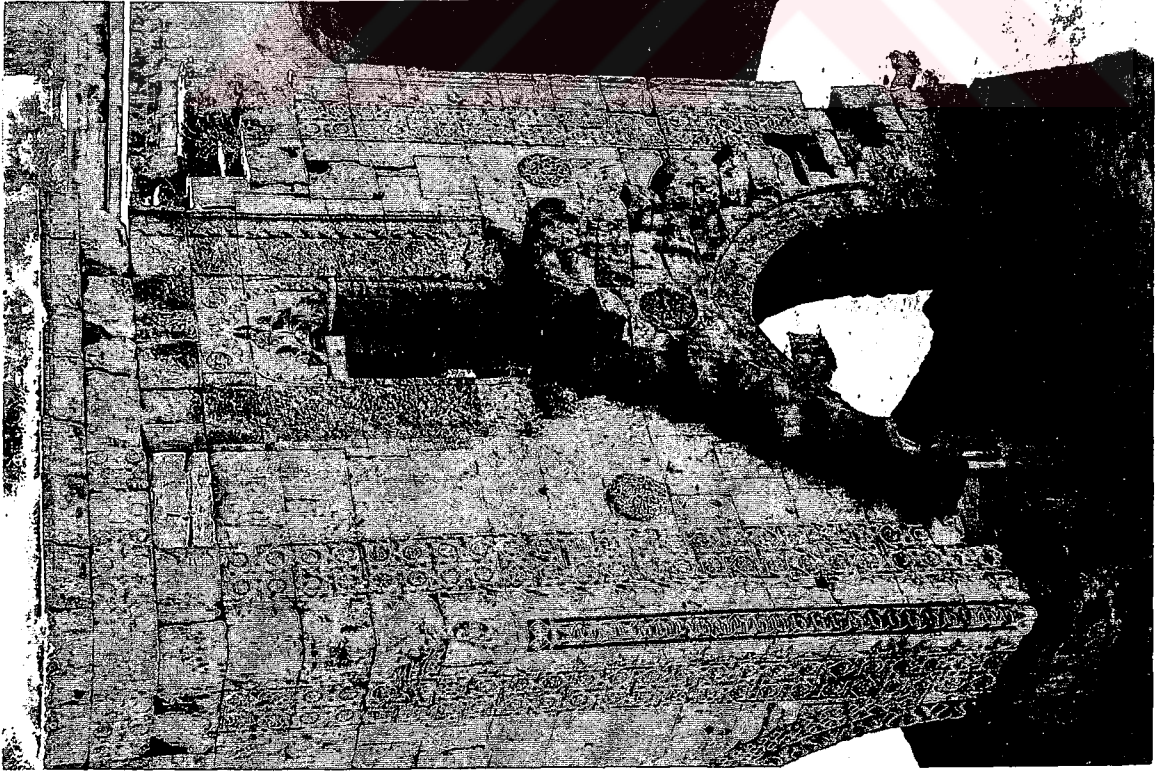
Şekil.2.161. Köşk Mescit, Güney Cephe Kemer Ayrıntısı, Ejder Çifti

yuvarlak, ortadaki uçları sivri olmak üzere üçlü yıldız motifi (zig zag) yerleştirilmiştir (Şekil.2.170).

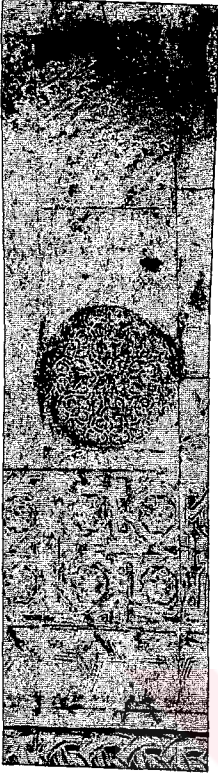
2.11.4.3. Üst Yapı

2.11.4.3.1. Dış Cepheler

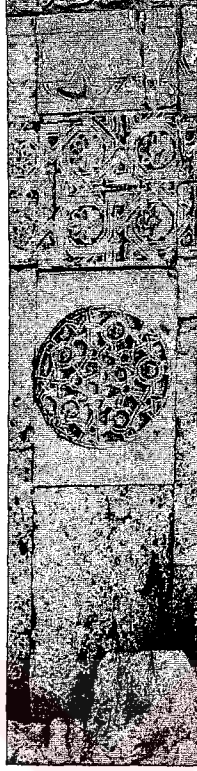
Kayseri Sultan Han köşk mescidi, günümüze ulaşan yapılar arasında özgün süslemesini koruyabilmiş bir yapıdır. Kemerleri, pencereleri, kapısı ve duvar yüzeylerindeki süslemeleriyle önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil.2.150, B.153, B.155). 8 m. uzunluğundaki kuzey cephe, alt yapıyı oluşturan kemer açıklığının üzerine üst kattaki ibadet mekanına ulaşımı sağlayan basamaklar yerleştirilmiştir. Bu cephede, küçük bir taç kapı özelliği gösteren mescit kapısı yer alır. Cepheyi duvarların iki yanında ve çatı seviyesinde bir süsleme bordürü üç taraftan dolaşır. Temelde ortada iki üçgen çıkıntısı olan basık-uzun dikdörtgen formun dikeyde ve yatayda yanlarda birbirine oturmasıyla oluşan geometrik geçmeler, bordürün iki yanında sekizgenler meydana getirmiş ve bu kırık hatlarla oluşan motiflerin ortalarına da iki ucu dört uçlu yıldızlarla biten geometrik boşluklar oluşmuştur. Yanlarda oluşan sekizgenlerin ortalarına küçük çiçek rozetleri işlenmiştir. Bunlar çoğunlukla yuvarlak sekiz dilimli çiçek motifleridir. Bordürlerin üst kısımlarına doğru, değişik şekillerde işlenmiş formlar görülmektedir. Bunlar, temelde sekiz dilimli çiçeğin, sivri uçlu ya da yıldız formunda kullanıldığı değişik varyasyonlarıdır. Bazıları daha derin yivlerle vurgulanmış, bazen sekizgenin içine kareler yerleştirilerek geometrik formlar elde edilmiş, sekiz kollu yıldızdan gelişen geometrik örgüler bazen rozetin tamamına, bazen de bir çerçeve içine yerleştirilerek verilmiş, çarkıfelek, gamalı haç ve palmetlerden elde edilmiş motifler her bir rozetin içine işlenmiştir (Şekil.B.164). Yapının duvarlarının iki yanı boyunca, iki taraftan yükselen frizde etrafları yivlerle vurgulanmış ve içleri oyularak ışık tesiri çoğaltılmış üçlü yıldız motifi dizisi yer almıştır. Bundan sonra yapının kenarlarında dışa doğru bir kademelenme görülmektedir (Şekil.2.162, B.171). Köşelerdeki bu kademelenmeden sonra, yapının dört köşesindeki sütunçeler dikkati çekmektedir. Yapının yarı yüksekliğine kadar yerleştirilmiş olan sütunçelerin her birinin üzerinde değişik geometrik süslemeye yer verilmiştir. Kuzeydoğudaki sütunçe üzerinde iki şeritin birbirine dolanarak daireler oluşturmasıyla elde edilen geometrik motif yer alır. Sütunçe üzeri bitkisel işlemeli bir zar başlıkla sonlanır. Kuzeybatı sütunçe, kuzeydoğu köşedeki sütunçeye aynı geometrik düzenlemeye sahiptir.

Şekil.2.162 Köşk Mescit, Kuzey Cephe

1

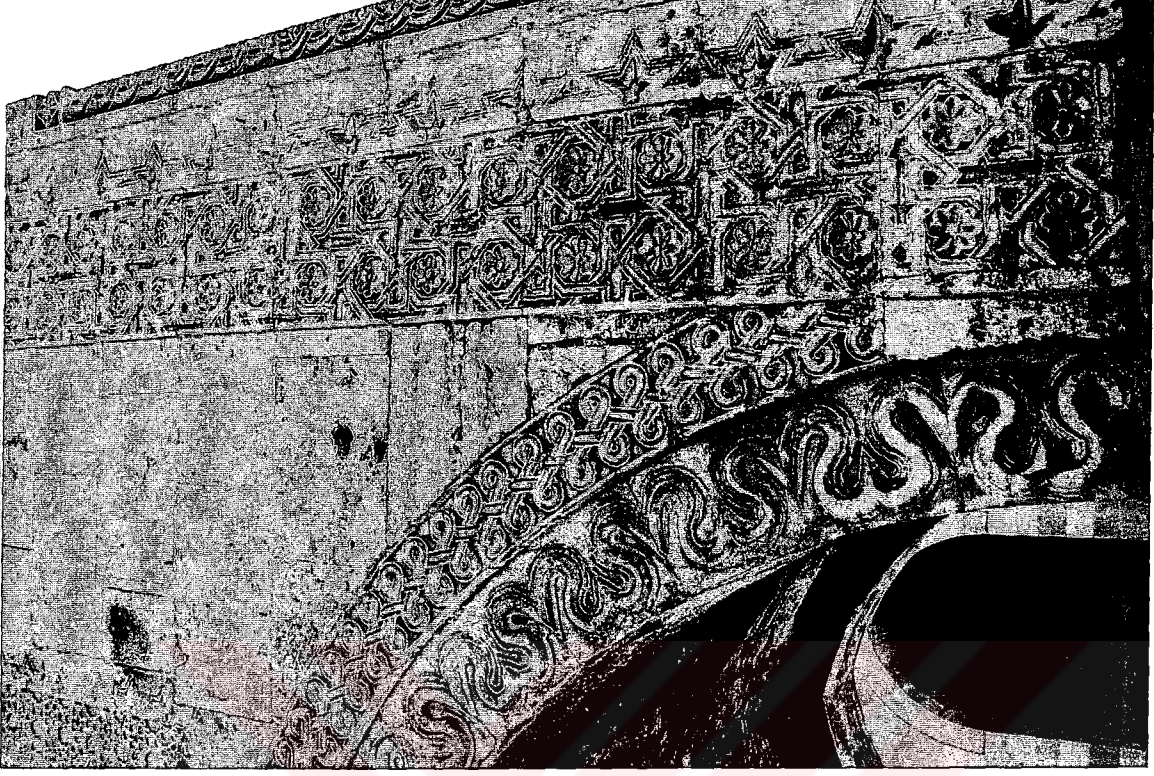

2

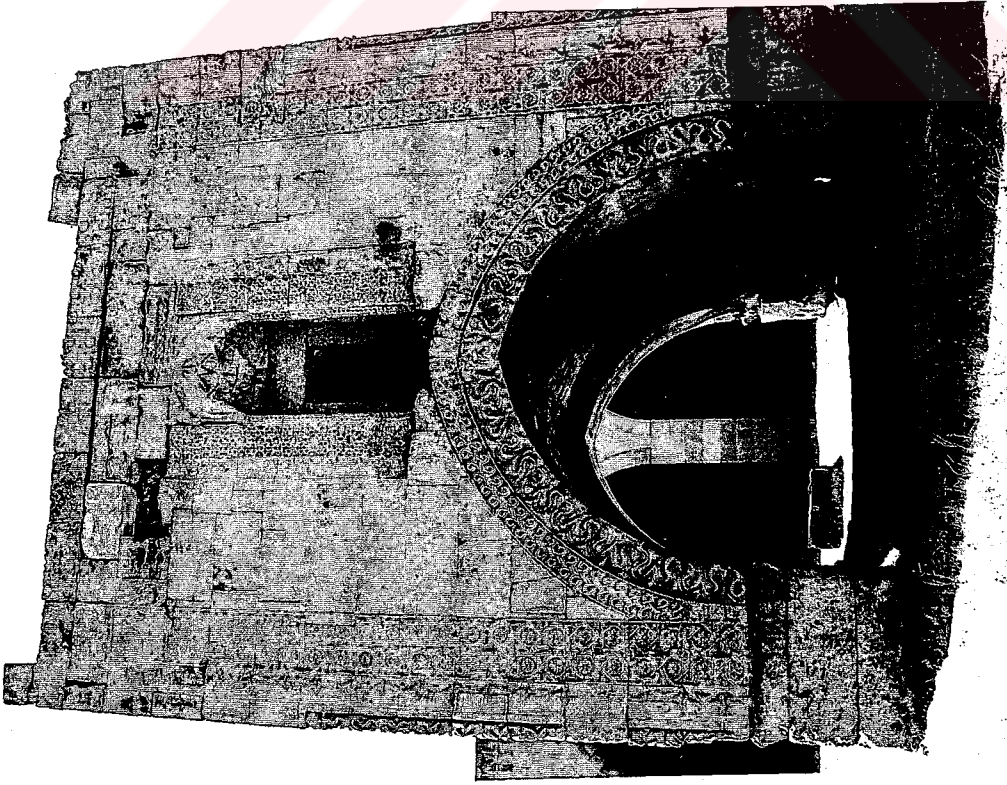

3

Şekil.2. 163. Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Kapının Solunda (1), Sağında (2) ve Ortasındaki (3) Rozet Ayrıntıları

Şekil.2.166. Köşk Mescit, Doğu Cephe, Kenar Bordürü ve Kemer Ayrıntısı

Şekil.2.165 Köşk Mescit, Doğu Cephe

Güneydoğudaki sütunçe üzerinde kemerlerdeki ejder vücutlarına benzer ancak bu sefer köşeli kıvrımlar yapan kalp motifleri yerleştirilmiştir. Sütunçe düz zar başlıkla sonlanır. Güneybatı köşedeki sütunçede ise silmelerden oluşan L şeklinde formlar, sütunçenin kavisine göre, iç içe oturtularak geometrik geçmeler elde edilmiştir. Sütunçe bitkisel desenli zar başlıkla sonlanır. Kuzey cephede merdivenin iki yanına ve ortasındaki boşluğa yerleştirilmiş üç rozet vardır.

Doğu cephede, yapıyı 3 yönden çevreleyen geometrik bordürlerde, kuzey cephedeki özellikler tekrarlanmıştır. Bu cephede kemerin kilit taşının üzerine denk gelen pencere, duvara hakim konumdadır. Geometrik bordürlerle çevrili pencere açıklığının üstünü mukarnaslı bir kavsara örter (Şekil.2.165-2.166, B.173).

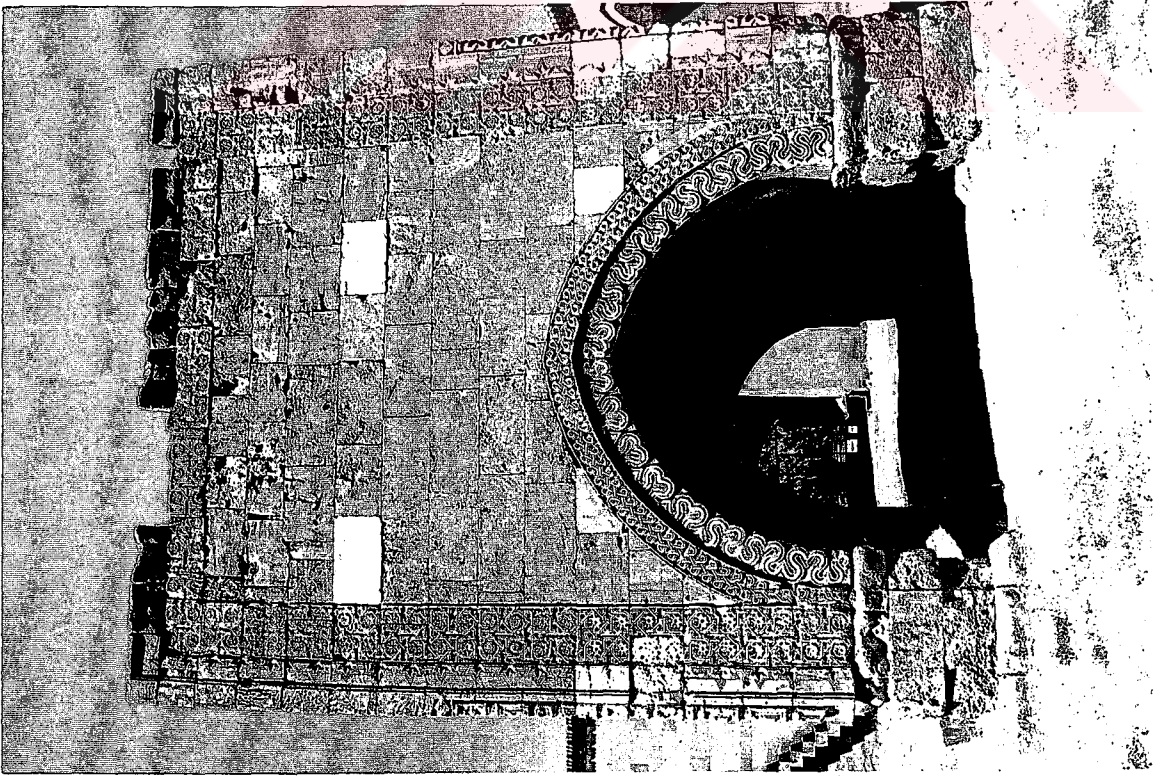
Güney cephede aynı süsleme düzeni devam etmektedir. Bu cephede, yapı malzemesi olarak kullanılmış düz devşirme parçalar dikkati çekmektedir. Ayrıca kenar bordürlerindeki küçük çiçek rozetlerinde de ne kadar farklı desenler kullanıldığı bu cephede fark edilmektedir (Şekil.2.167-2.168, B.174).

Batı cephede de diğer cephelerde gördüğümüz süsleme özellikleri devam etmektedir. Batı duvarına da yüksekliği ve süslemesiyle cepheye hakim olan bir pencere açılmıştır. Mukarnas kavsaralı pencere açıklığını yine geometrik süslemeli bordürler çevrelemektedir (Şekil.2.169-2.170, B.175).

Mescit duvarlarını üst kenarlarını dolaşan friz, kuzey cephede tamamen yıkılmıştır. Doğu cephede sadece kuzey cepheye yakın ucunda friz kalmıştır. Güney ve kuzey cephelerde de frizlerin bir bölümü sağlamdır. Bu friz üzerinde, mescidin kenarlarındaki geometrik geçme süslemeli bölümü çevreleyen üç köşeli yıldız dizisi yer yer görülebilmektedir (Şekil.2.193).

2.11.4.3.1.1. Dış Cephede Rozetler

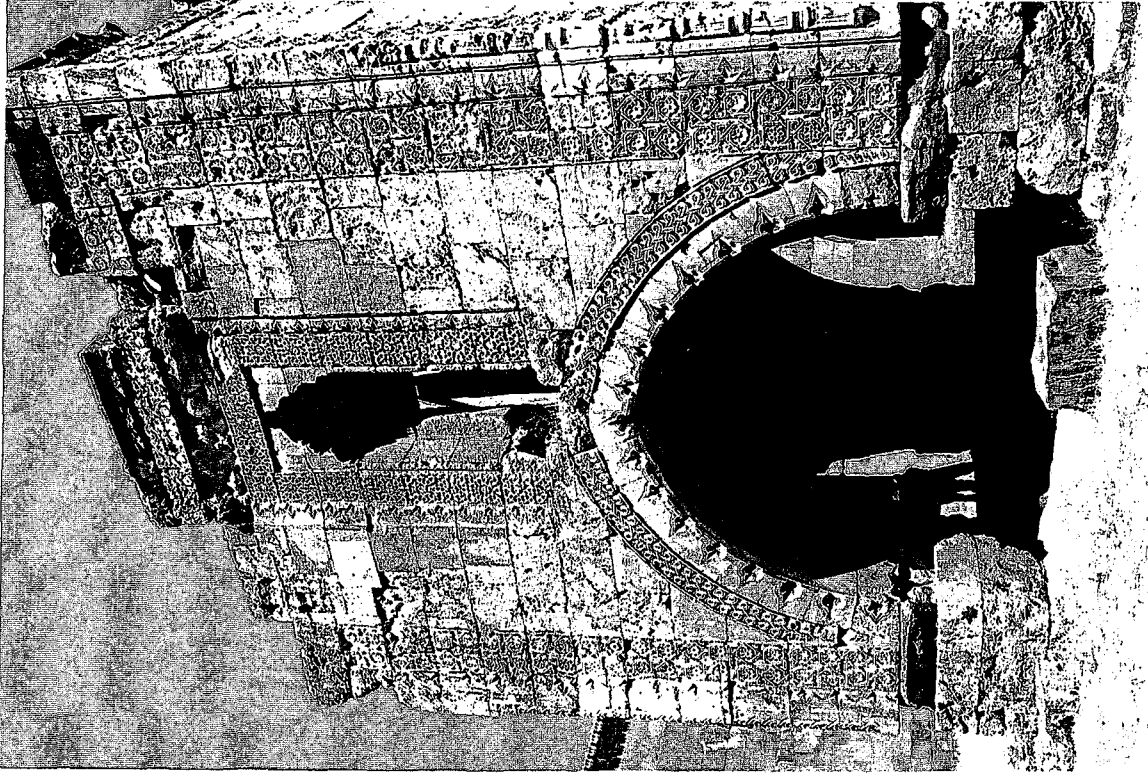
Köşk mescidin kuzey cephesinde iki tanesi merdivenin iki yanında ve biri de ortada olmak üzere üç rozet yer almıştır. Rozetlerden soldaki, ortadaki sekiz kollu bir yıldızdan gelişmek üzere birbirine geçen ince dallar ve rumilerden oluşan oldukça ayrıntılı ve girift bir kompozisyondur. Kemerin hemen üzerinde yer alan ortadaki rozetin çerçevesini birbirine dolanarak daire formulu geçme motifi oluşturmuş bir dizi meydana getirir. Ortadaki 10 kollu yıldızdan gelişen motifin kolları kenarlarda da 5

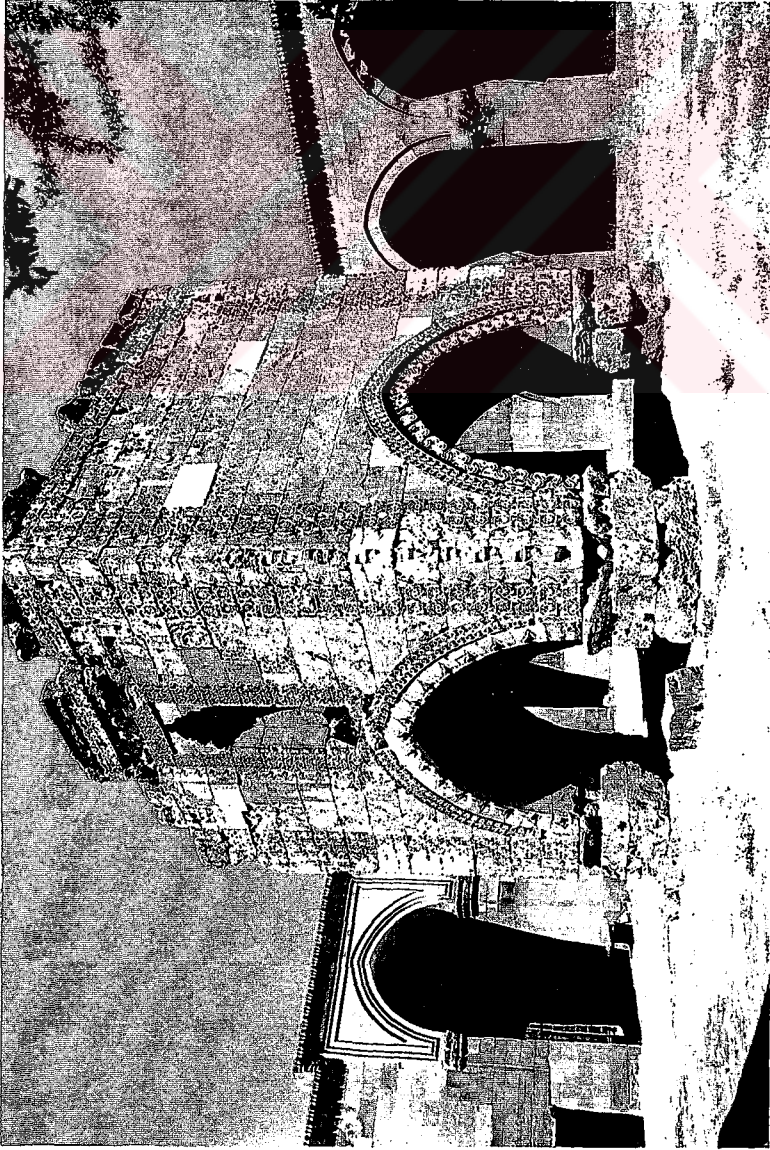
Şekil.2.167 Köşk Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.168. Köşk Mescit, Güney Cephe, Kenar Bordürü ve Kemer Ayrıntısı

Şekil.2.170. Köşk Mescit, Batı Cephe Ayrıntı

Şekil.2.169. Köşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler

kollu yıldızlar oluşturarak çerçeveye birleşir. Sağdaki rozet, 5 kollu yıldızdan çıkan kolların uçlarda dairelerle birleşmesi ve bu dairelerden çıkan kolların da kenarlarda 5 kollu yıldızlar, bunların arasında da daire geçmelerle çerçeveye bağlanan ve ortalarında çiçek motifi bulunan halkalar oluşturmuştur (Şekil.2.163, B.164).

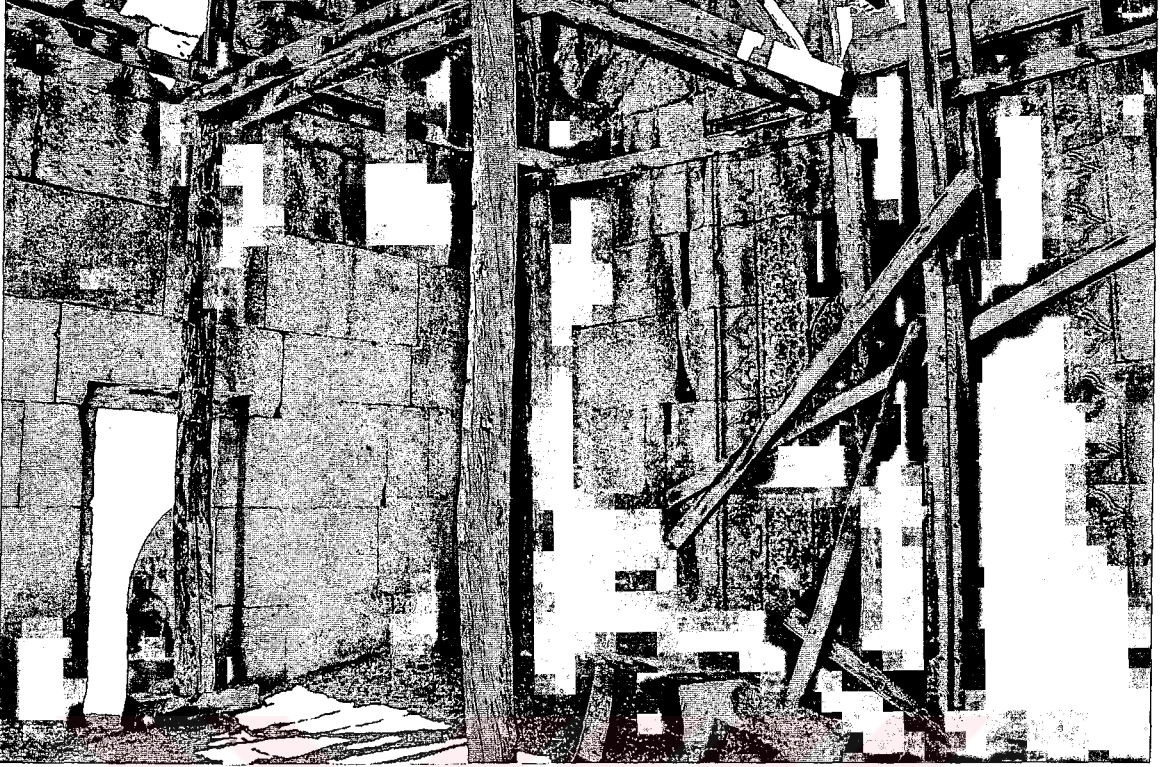
2.11.4.3.2. İç Cepheler

Şu anda harap durumda olan yapının tonozunu tutan ahşap konstrüksüyonu çökmek üzere olduğu için, mescit mekanın içinde gerekli ölçümler ve fotoğraf çekimi yapılamamıştır. Planlardan alınan ölçülere göre, kare planlı mescit mekanı 5.30x5.30 m. ölçülerindedir. Kuzey cephede, mescidin kapısı yer almaktadır. Yaklaşık 1.00 m. genişliğindeki dikdörtgen açıklıklı kapının yanında ise 1.20 m. genişliğinde ve sivri kemerli çatıya çıkış açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephe düzgün kesme taşla örgülüdür ve cephenin ortasına 1.00 genişliğinde zemin seviyesinden başlayan dikdörtgen açıklıklı pencere yer alır. Pencerenin hemen üzerindeki taş bloğu hareketli bir kemerle süslenmiştir. Güney cephede mihrap, niş açıklığı ve geometrik-bitkisel süslemeli bordürleriyle duvara hakim konumdadır. Batı cephede de duvarın ortasına açılmış pencere, doğu duvardakiyle aynı düzendedir. Bütün duvarlar düzgün kesme taşla örgülüdür ve her cephede açıklıklar ve çatlamlar oluşmuştur (Şekil.2.176-2.179).

2.11.4.3.3. Mihrap

Mescit mekanının 5.30 m. uzunluğundaki güney duvarında 3.25 m. yükseklik ve 2.40 m. ölçülerinde geometrik ve bitkisel desenli bordürleriyle mihrap yer almaktadır. Güney duvara hakim olan mihrap, duvar boyunca yükselmektedir. Dış bordürde iki ucu yuvarlak, ortadaki ucu sivri yıldız dizisi kenarları yivlerle belirtilerek birbirine bağlanmıştır. Mihrabı üç yönden çevreleyen geniş geometrik bordürde, 12 kollu yıldız motifinin yarısı, bordürün iki kenarına yerleştirilmiştir. Yıldızların arasında kalan boşluklarda yıldızların kollarının kesişmesinden oluşan sekizgenler kırık hatlarla meydana gelmiştir. Bu kompozisyon mihrabın üzerindeki bordürde tam olarak görülen 12 kollu yıldızlar ve aralarındaki sekizgenlerle daha iyi anlaşılmaktadır (Şekil.2.180-2.181).

Ortadaki niş açıklığı değişik bir kompozisyona sahiptir. Geometrik bordürle mihrap nişi arasında düz bir blok taş kalmış, bunun hemen altına ise mihrap açıklığı

Şekil.2.176. Kışık Mescit, İç Mekan, Güney ve Doğu Cepheler

Şekil.2.177. Kışık Mescit, İç Mekan, Güney ve Batı Cepheler

Şekil.2.179. Köşk Mescit, Kuzey Cephede Çatıya Çıkış Kapısı

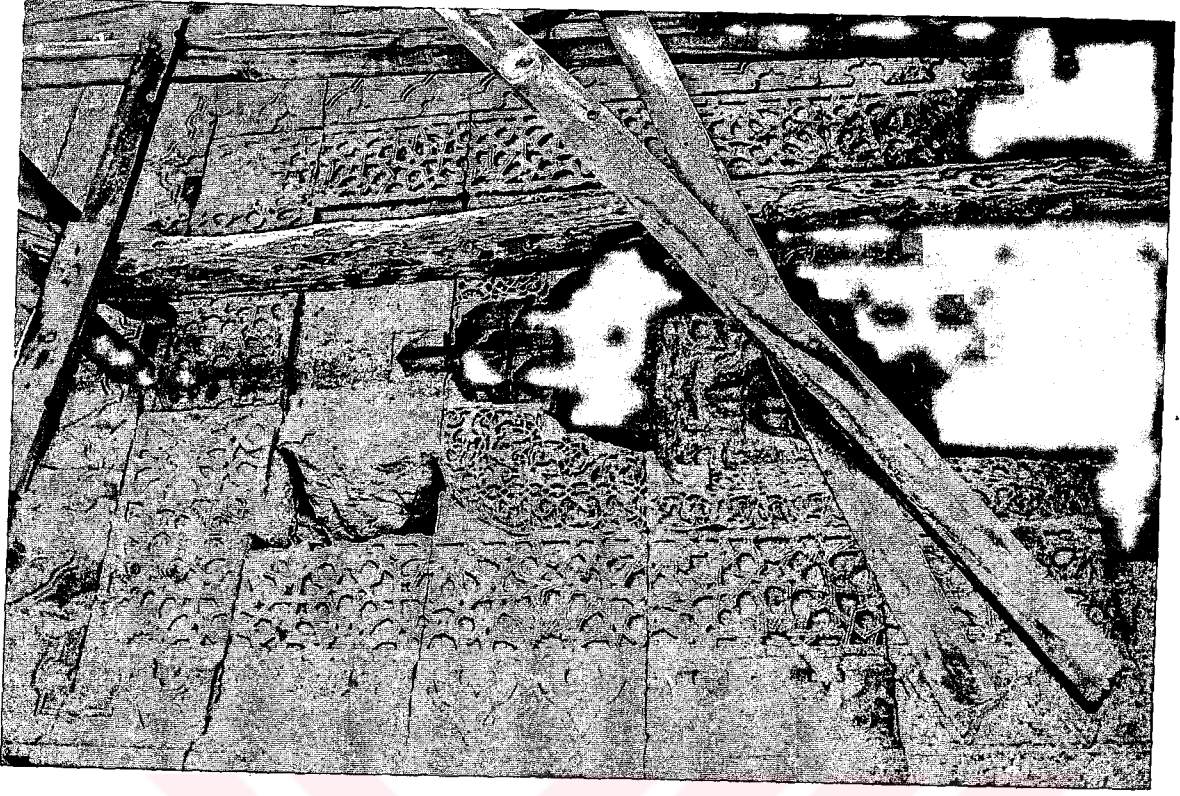
Şekil.2.178. Köşk Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler

yerleştirilmiştir. Mihrapta, iç içe yerleştirilmiş mukarnas kavsaralı iki niş bulunmaktadır (Şekil.2.183). Mihrap açıklığı 0.70 m. genişlik ve 0.20 m. derinlikte dikdörtgen planlıdır (Bakırer, 1976, 156) (Şekil.B.184). İkinci ve dördüncü sırada yelpaze, diğerleri düz dilimli beş sıralı mukarnas kavsaraya sahiptir. Son sırasında bursa kemerli ve sivri kemerli kartuş formları içinde palmet ve rumi motiflerinin girift yerleştirilmesiyle oluşmuş motifler işlenmiştir. Mukarnas kavсарının iki yanında kalan köşelikler ise yuvarlak kemerli bir form verilerek tamamen bitkisel süslemeyle dolgulanmıştır (Şekil.B. 187). Bu köşeliklerde ince dallarıyla birlikte sırt sırta yerleştirilmiş çift rumiler ortalarda da birleşerek bir dizi meydana getirir. Bu diziye bağlı olarak gelişen ince kıvrık dallar ince formlu rumilerle sonlanır. Bütün dallar ve rumiler birbirini kıvrımlı formlarla keserek girift bir kompozisyon meydana getirmektedir (Şekil.2.182, B.185). Köşeliğin sağ tarafında da aynı süsleme kompozisyonu yer alır. Yalnız burada ortada izlenen rumi dizisi daha sık aralıkla işlenmiştir. Köşeliklerden aşağıya doğru biri bitkisel, diğeri geometrik iki bordür iner. Mihrap köşesindeki sütunçeler yerine pahlı bir silme kullanılmıştır. Kaide ve başlık yerine de birer mukarnas hücresi yerleştirilmiştir. Bitkisel bordürde yine rumilerin kıvrık dallarla birbirlerine bağlandıklarını ve ince bir şerit üzerindeki bu formu aşağıya kadar sürdürdükleri görülmektedir. Süsleme tabana kadar inmez. Mihrabın köşelerini pahlayan geometrik bordürde kırık hatlarla birbirlerini kesen şeritlerle altıgenler, üçgenler, çok düzenli olmayan geometrik bir şema içinde sıralanmıştır (Şekil.B.186). Mihrap açıklığının içindeki niş ise, 0.46 m. genişlik ve 0.20 m. derinlikte üç köşeli bir açıklıktır (Bakırer, 1976, 156). Kavсарının en alt sırasında mukarnaslar yelpaze, diğerleri düz dilimli kullanılmıştır. Cephede ince bir kaval silme kavsaraya ağzını basamaklı olarak dolaşır, köşelerde birer ilmik-düğüm atarak aşağıya doğru devam eder.

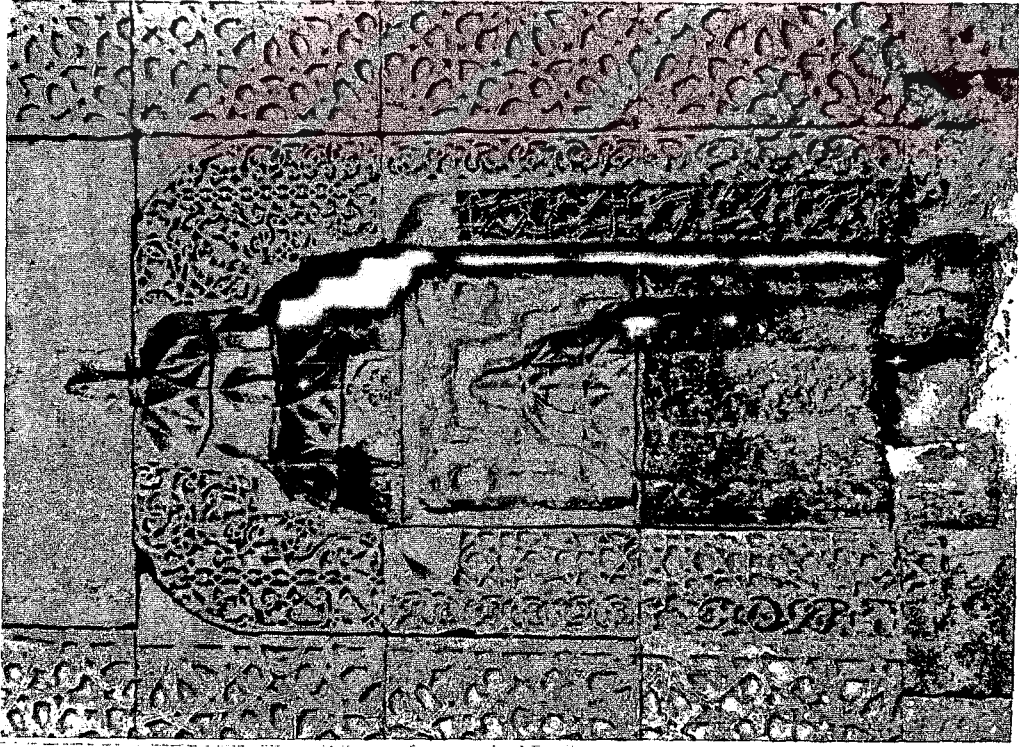
2.11.4.3.4. Pencereleler

Dış cepheleri oldukça süslemeli olan yapının doğu ve batı cephelerine simetrik olarak iki pencere açılmıştır. Her iki pencere de değişik süsleme özellikleri göstermektedir.

Doğu cephede pencere, duvarın ortasına dikdörtgen bir açıklık olarak yerleştirilmiştir. İki bordürden oluşan dikdörtgen çerçevenin dar olan ilk bordüründe, kenarları yivlerle belirtilmiş üçlü yıldız motifi çerçeveyi üç yönden dolaşmaktadır.

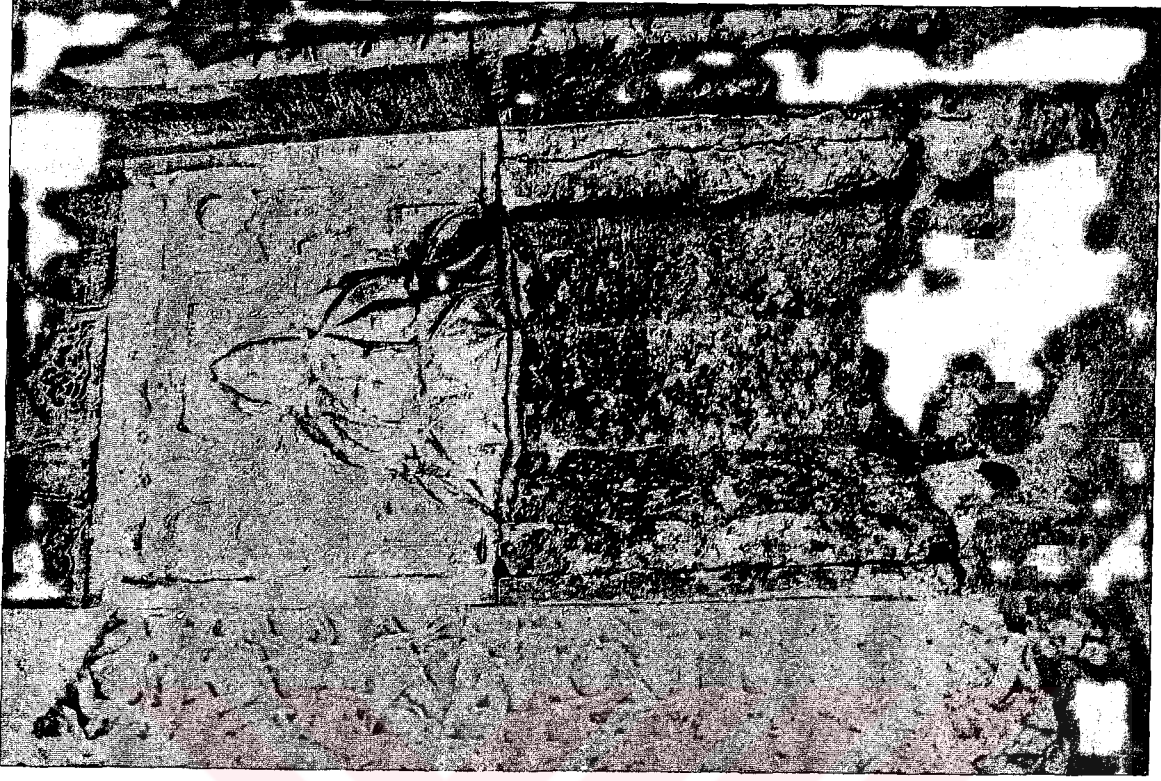
Şekil.2.181. Köşk Mescit, Mihrap

Şekil.2.180. Köşk Mescit, Mihrap (Erdmann, 1961a: Abb.154)

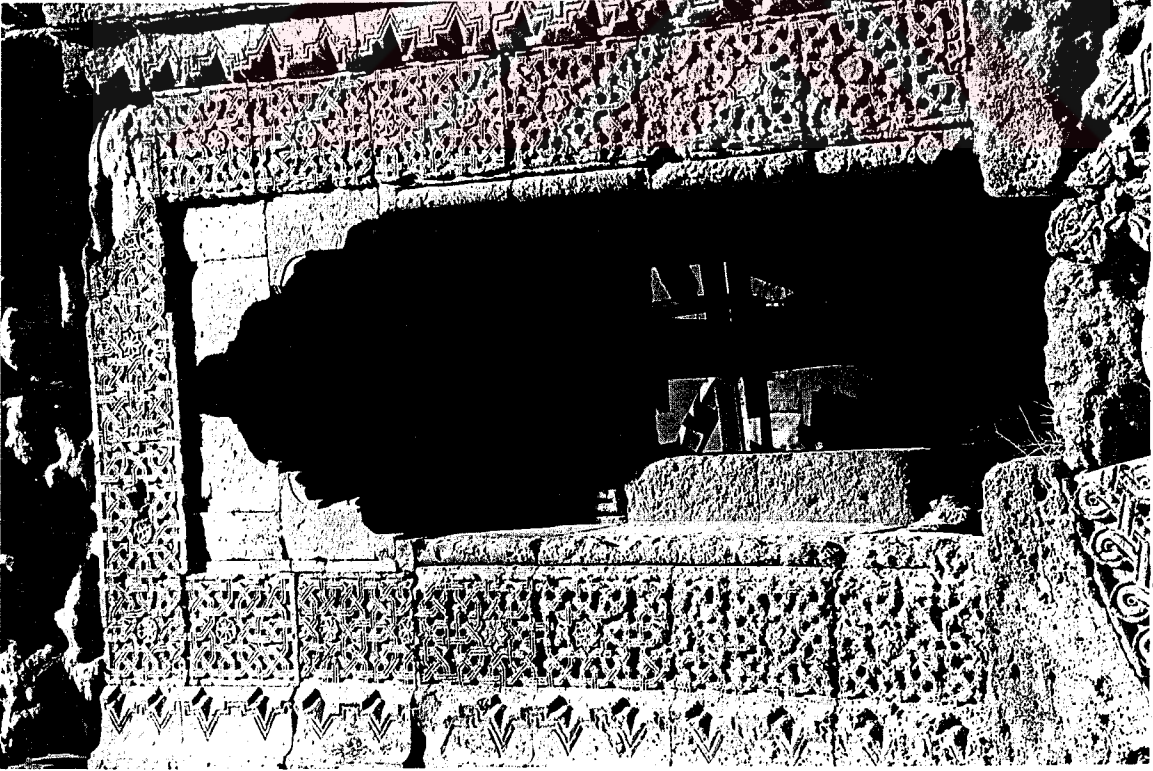
Şekil.2.182. Köşk Mescit, Bordürler ve Köşelik

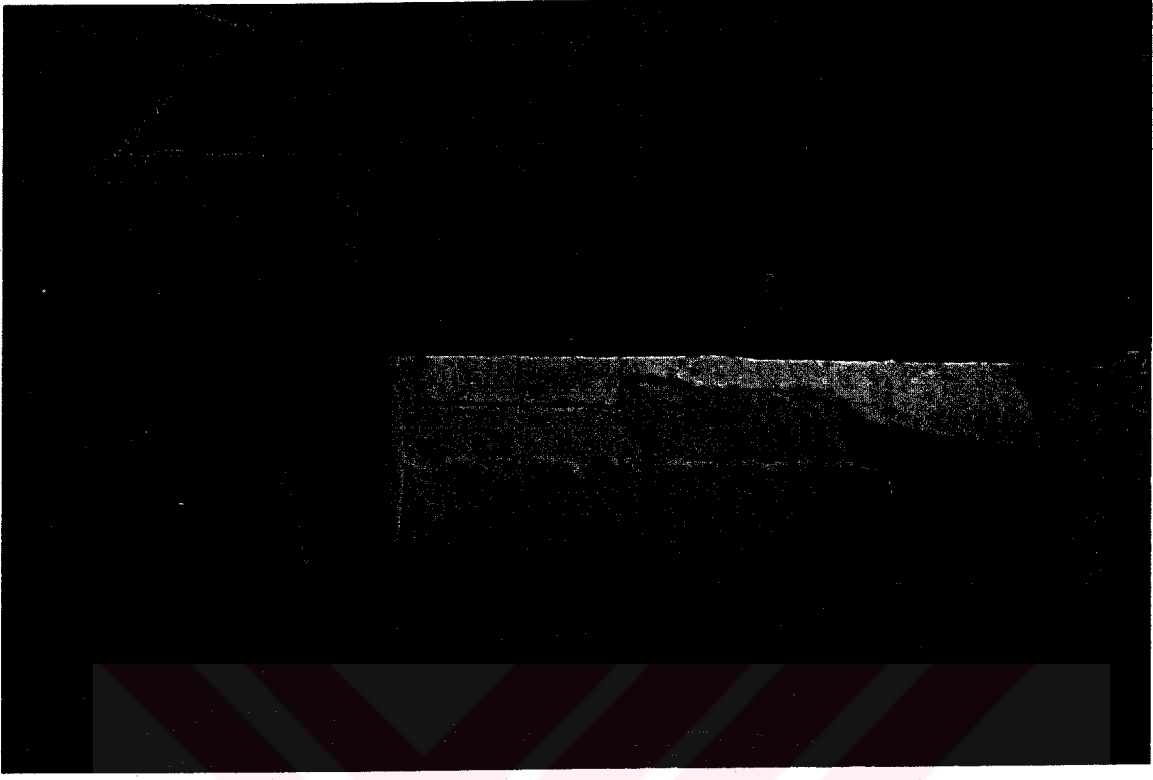
Şekil.2.183. Köşk Mescit, Mihrap, Ayrıntı

İçeride doğru bir kademe yapan geniş bordürün iki kenarına yakın olarak yerleştirilen basık altıgenler kırık hatlı şeritlerle birbirine bağlanır. Bu dizilerin ortalarındaki boşluklarda 10 kollu yıldızlar, kenarlarındaki boşluklarda ise yarım yıldızlar oluşmuştur. Ortadaki dikdörtgen pencere açıklığını 5 sıralı bir mukarnas kavsara örter. Kavsaranın dış kısmını kabartma sivri bir kemerin çevrelediği, köşelere de düğümlerle bağlandığı kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kemerin iki yanında sütunçe yerine, iki şeritin daire formunda birbirine halkalanarak oluşturduğu örgü motifine yer verilmiştir. Söveleri düz bırakılmış olan pencerenin geniş lentosunda ise 3 lü kaz ayağı motifleri sık olarak işlenmiştir (Şekil.2.190, B.173).

Batı cephedeki pencere de, bu cephenin ortasına yerleştirilmiş dikdörtgen bir açıklık ve bunun etrafındaki süslemeli bordürlerden oluşmuştur. Dikdörtgen çerçeveyi yine dıştan yivlerle çevrelenerek vurgulanmış üçlü yıldız motifi dizisi dolaşır. Bundan sonra pencere açıklığına doğru bir kademe yaparak yerleştirilmiş bordürde geometrik bir düzenleme vardır. Bordürde, ortalara işlenmiş büyük sekizgenlerin aralarına yan yana iki küçük sekizgenin birbirine halkalanmasıyla oluşan ikili kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Büyük sekizgenler ve ikili geçmeler alternatif olarak ve birbirlerine halkalanarak sıralanmıştır. Büyük sekizgenlerin ortasındaki boşluğa da birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. Mukarnas kavsara dört sıradan oluşmuştur, beşinci sırada ise biri ortada ikisi yanlarda olmak üzere üç mukarnas dilimiyle ilk diziyeye geçiş sağlanmıştır. Mukarnas kavsara iki yanda ince sütunçelere oturmaktadır. Yaklaşık 1.00 genişliğindeki dikdörtgen açıklıklı pencerenin söveleri yine düz bırakılmış, lentosunda ise köşeliklerini kırık hatlı geçmelerin dolguladığı ikili saç örgüsüyle oluşturulmuş bir kemer işlenmiştir. Kemerin ortasındaki altıgen rozetin içine ise, kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla geometrik geçme motifi işlenmiştir. Pencere üzerinde bir alınlık gibi oluşturulan bu kompozisyonlar kabartma etkisi gayet güçlü olarak işlenmişlerdir. Mescit mekânının içinde zemin seviyesinde başlayan pencere açıklıkları dikdörtgendir. Pencere açıklığının üzerindeki blok taş köşeli ve yuvarlak hatlı hareketlerle devam ederek tepede bursa kemeri formu ile sonlanan bir kemer işlenmiştir. İç mekânda, mihraptan sonra görülen tek süsleme olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil.2.188-189, B.187, B.175).

Şekil.2.188. Köşk Mescit, Batı Cephe de Pencere

Şekil.2.189. Köşk Mescit, Batı Cephe de Pencere, İçten

2.11.4.3.5. Kapı

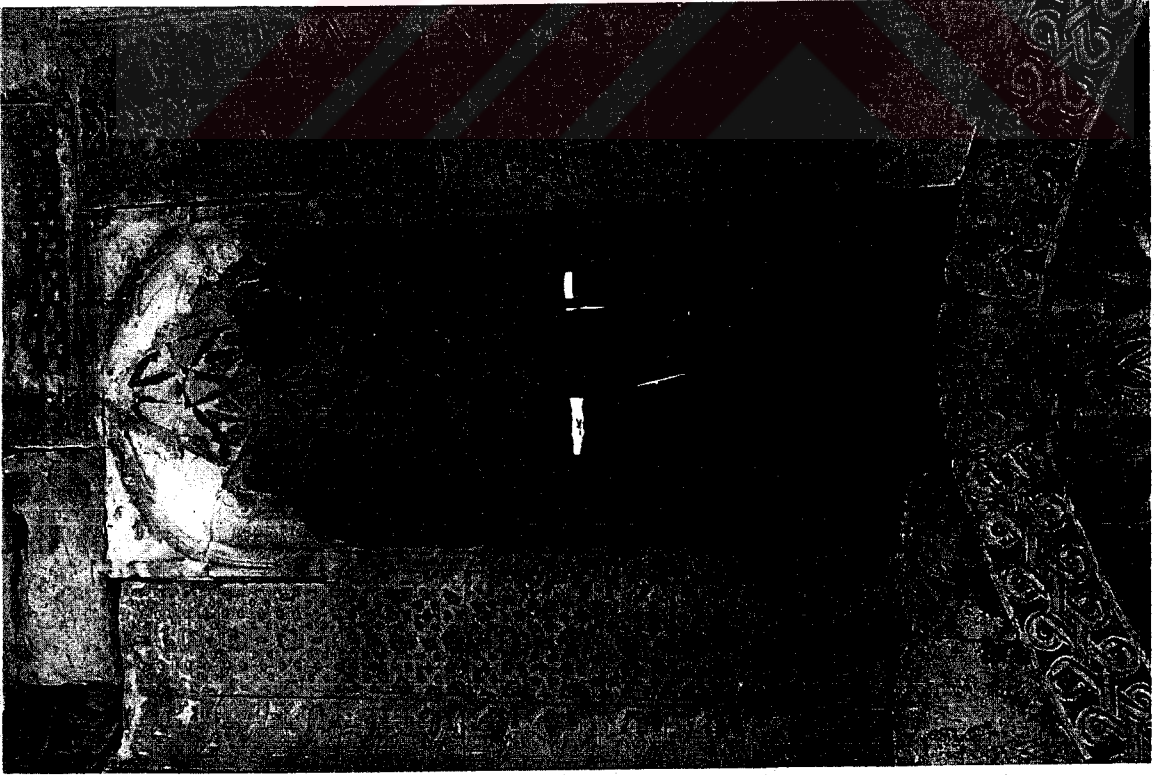
Köşk mescit binasının kuzey cephesine açılan kapısı süslemeli bordürleri ve düzeniyle küçük bir taç kapı özelliğindedir. Merdiven sahanlığının bittiği noktadan başlayan düzeniyle yaklaşık 2.50 m. genişliğindedir ve yapının çatı hizasına kadar yükselir. Biri dar, diğeri geniş geometrik desenli iki bordürden ve ortadaki kapı açıklığından oluşmuştur. Kapı, bordürleriyle birlikte, duvarın yüzeyinden bir kademe içeriye yerleştirilmiştir. Dıştaki dar bordürde, birbirini kesen kırık hatlı şeritler dört sivri uçlu ve yıldız motifine benzer zigzag motifi meydana getirmiştir. Kapının iki yanında izlenen bu dizi kapıyı yukarıdan da çeviriyor olmalıydı. Ancak kapının bu üst kısmı tahrip olmuştur. Sonraki geniş bordürde, 16 kollu yıldızdan gelişen geometrik süsleme yer almıştır. Burada 16 kollu yıldızların yarısı, bordürün her iki kenarına da yerleştirilmek suretiyle kenarlardan gelişen bir kompozisyon oluşturulmuş, 16 genlerin kollarından devam eden kırık hatlar da kesişerek araları doldurmuşlardır. 16genin yarısı olan bu sekiz kollu düzenlemelerin içleri de ajurlu kabartmalarla dolgulanmıştır. Ortadaki dikdörtgen bölüm kapı açıklığı olarak değerlendirilmiştir. Kapı açıklığını düz bir lentoya oturmuş beş sıralı mukarnas kavsara örtmektedir. Kavsara, dıştan sivri bir kemerle çevrenmiştir. Sivri kemeri oluşturan yarım daireler kaydırılarak birbirleri üzerine oturtulmuştur ve tepe noktasında daire şeklinde bir düğümle sonlanır. Kemerin her iki yanındaki köşeliklerde daire form içine, 10 yapraklı çiçek motifi, dıştaki ikisi sivri, ortadaki yuvarlak dilimli olmak üzere, iç içe üç kat oturtulmuştur. (motif 36) Sivri kemer, kapının iki yanında iki sütunçeye oturmaktadır. Sütunçeler üzerinde, karşılıklı ve yatay yerleştirilmiş T motifleri, ortalarda birbirlerine halkalanmaktadır. Kapının yan söveleri düz bırakılmış olup, ortadaki kapı açıklığı da yaklaşık 1.00 m.dir (Şekil.2.191, B.171-B.172).

2.11.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

İç mekanda, kuzey cephenin batı köşesine yakın olarak yerleştirilmiş küçük bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Dar-uzun formu bu kapının üst tarafında blok bir taç sivri kemer şeklinde oyularak yerleştirilmiştir. Bu kapı, dar, küçük bir sahanlıkla merdivenlere açılır ve merdivenler çatıya çıkışı sağlamaktadır. Plandan da anlaşıldığı gibi, merdivenler kuzey cephenin ve batı cephenin duvar kalınlığı içine

Şekil.2.191. Köşk Mescit, Kuzey Cephe Kapa

Şekil.2.190. Köşk Mescit, Doğu Cephe Pencere

yerleştirilmiş, böylece kuzey cepheden sonra merdivenler sola dönerek batı cephedeki pencerenin üzerine doğru devam etmiştir. Kuzey cephenin batı köşesindeki açıklıktan basamaklar görülebilmektedir. Ancak bu kısım yıkıldığı için basamakların çatıya çıkışta nasıl bir yere dönüştüğü anlaşılamamaktadır (Şekil.2.179).

2.11.4.3.7. Üst Örtü

Mescidin üst örtüsünü, günümüzde büyük ölçüde yıkık olan bir çapraz tonoz oluşturmaktadır. Çapraz tonozun kuruluşu dışarıdan algılanmaktadır. Çapraz tonozun haç şeklindeki kolları dışarıdan görülebilmektedir. İçten ise, yarısından fazlası yıkılmış olan üst örtü, ahşap bir konstrüksiyonla desteklenerek yıkılması engellenmeye çalışılmıştır. Ancak 1954 yılında, yapıda restorasyon çalışmaları yapılırken alınan bu önlemden sonra bir daha dokunulmamış ve zaman içinde üst örtü iyice harap olmuştur. Güneydoğu köşede, çapraz tonozun sağlam kalan ucu görülmektedir. Çapraz tonozun yapının beden duvarları arasına girerek inen ucu, duvarların yarısına kadar gelmektedir (Şekil.2.192-2.194).

2.11.4.3.8. Merdiven

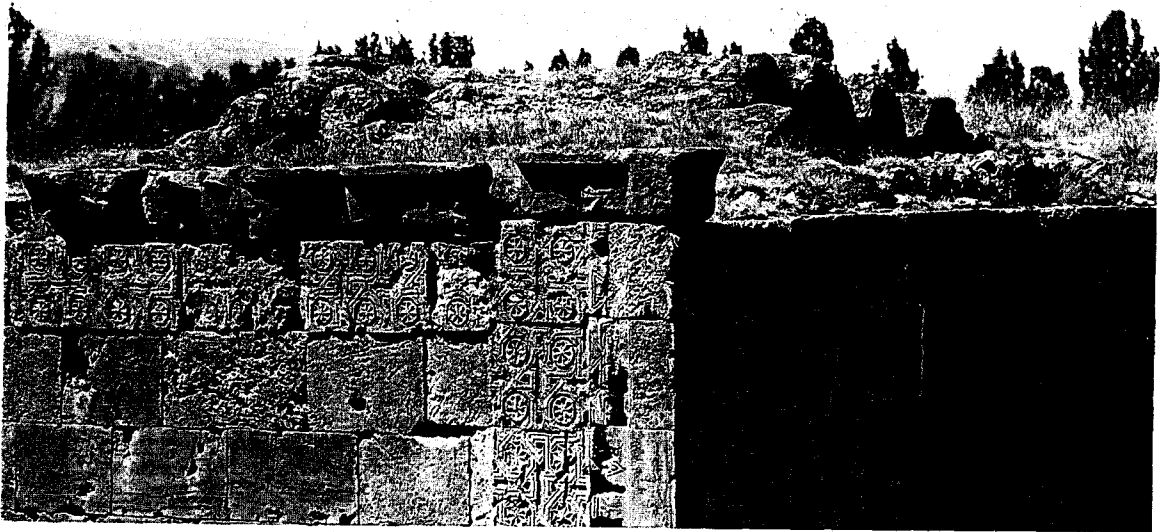
Köşk mescidin kemerli ve tonozlu alt yapısı üzerinde yer alan ibadet mekanına kuzey yöndeki kemerin iki yanına yerleştirilmiş çift çıkışlı basamaklarla ulaşılmaktadır. Merdiveni oluşturan on üç basamaktan alt sıradakiler yıkılmıştır. Duvar yüzeyine yerleştirilmiş bu basamakların altları mukarnasla dolgulanmıştır. Oldukça bozulmuş olan mukarnas sisteminin, en üstteki basamağın altında kalan kısmında mukarnas dizileri kısmen sağlam günümüze oluşmuştur. Bu kısımlardan, içleri dilimlerle işlenmiş mukarnas yuvaları ve üç kollu yıldız şekilleri meydana getiren mukarnas yuvaları seçilebilmektedir (Şekil.2.162).

2.11.4.4. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Kervansarayın oldukça harap durumdaki avlu taç kapısı restorasyonda neredeyse tamamen yenilenmiştir. Günümüze ulaşan az miktardaki orijinal bölümde geometrik süslemeler yer almaktadır. 12 yıldızlardan gelişen geometrik örgü sistemi ortalarında tam, yanlarda yarım olmak üzere bordürde yer alır. Aynı örgü, kapalı bölüm taç kapısının geniş bordüründe de görülmektedir. Köşk mescitte ise, geometrik örgü sistemleri kapıda, pencerelerde ve mihrapta kullanılmıştır. Ancak hepsi farklı örgü

Şekil.2.192. Köşk Mescit Üst Örtü

Şekil.2.193. Köşk Mescit, Üst Örtü ve Çatı Kenarındaki Frizler

sistemleri göstermektedir. Mescidin kenarlarını dolaşan şeritler Aksaray Sultan Han köşk mescidinin kenarlarını dolaşan sistemde olduğu gibi geometrik düzenin içinde rozetlere yer verilerek oluşturulmuştur. Ayrıca, avlu taç kapısındaki bir ters bir düz T yaparak kapıyı dikine dolaşan şeritte Karatay Han mescidinde kapıda daha geniş formda karşımıza çıkar. Yine Kayseri Sultan Han mescidinde doğu ve güney kemerlerinde iki şeritin birbirine halkalanarak çift düğümler meydana getirdiği süsleme, Karatay Han mescidinin kapısında benzer olarak kullanılmıştır. Köşk mescidin doğu cephesindeki pencerede, sütunçeler yerine kullanılan iki şeritin birbirine dolanarak düğümlü bir bordür meydana getirdiği süsleme, Sarı Han mescit kapısında, iki yandaki pahlı bölümlerde karşımıza çıkmaktadır. Yine kapalı bölüm ve avlu taç kapılarındaki mukarnaslı kavsaralar mescitte pencereler ve kapıda da kullanılmıştır. Aksaray Sultan Han avlu taç kapısında, iki yandaki nişlerin üzerinde beyaz ve siyah renkli mermerlerle taş geçme olarak uygulanan düğümlü kompozisyonun benzeri de yine Kayseri Sultan Han mescidinin batı penceresinin alınlığında ve mihrap üzerinde benzer düzenlemelerde karşımıza çıkmaktadır.

2.11.4.5.Malzeme- Teknik

Köşk mescidin alt yapısını oluşturan ayaklar ve tonozu düzgün kesme taşlarla örülmüş, ibadet mekanını oluşturan üst yapının duvarlarında ise koyu sarı renkli kum taşından kaplama kullanılmıştır.

Şekil.2.194. Köşk Mescidin Üst Örtüsü, Köşe

2.12. ŞEREFZA HAN

Yeri: Antalya-Alanya karayolu üzerinde, Alanya'ya 12 km. mesafede, yolun solunda yer alır.

Tarihi: 634 H. / 1236-37 M - 644 H. / 1246-47 M.

Yaptıran: II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanatı döneminde inşa edilmiştir.

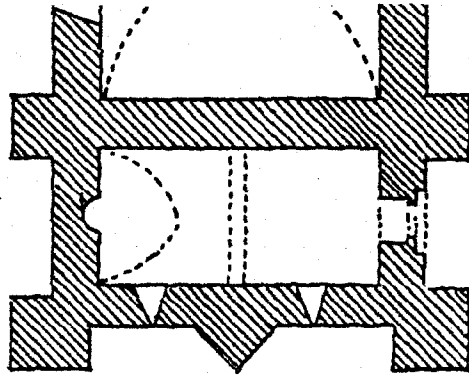
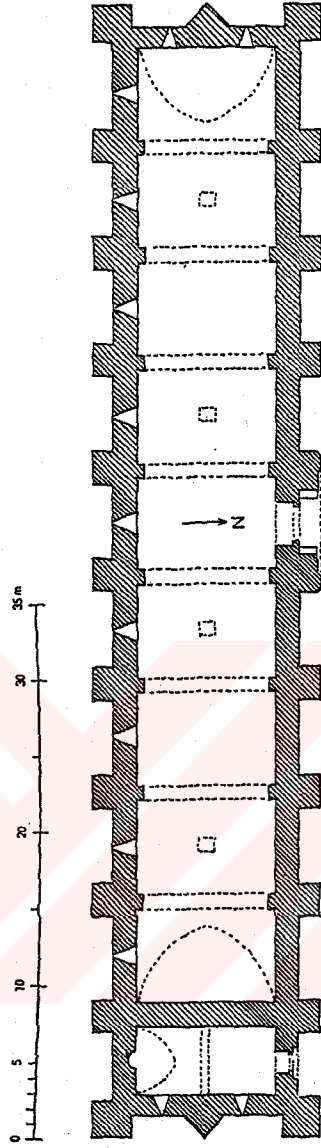
İnceleme Tarihi: Aralık 2003

2.12.1 Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

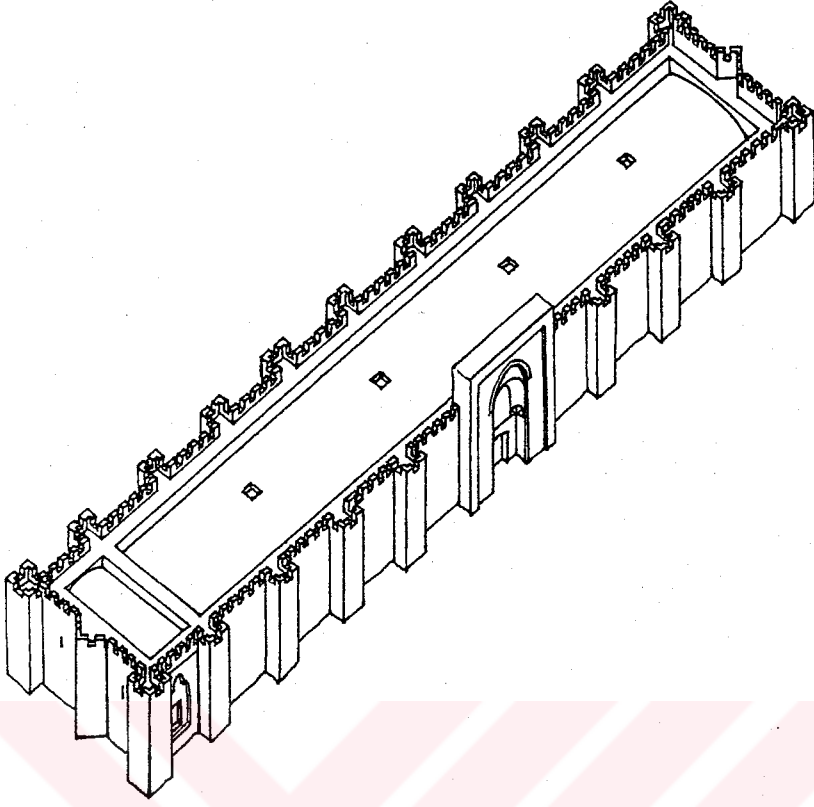
Aynı dönemlerde inşa edilen diğer kervansaraylardan epey farklı bir plan şemasına sahiptir. 15 x 70 m. boyutlarında, doğu- batı kuruluşlu, dikdörtgen planlı ve avlusuz bir kervansaraydır (Erdmann, 1961a:Taf. XXVIII/1). Doğu- batı doğrultusunda sivri tonozla örtülü kervansaray duvarlara oturan 8 sivri kemerle 9 bölüme ayrılmıştır. Bu birimlerin tam ortasına taç kapı denk gelir. Dışa taşkın biçimde düzenlenmiş taç kapı oldukça sadedir. Sivri kemer içinde basık kemerli kapı açıklığından başka bir niş daha oturtulmuş, iki köşede tromplarla geçilen bu nişin ortasına da sivri kemerli kitabe yerleştirilmiştir. Yapının doğu ucuna, yapıya bitişik bir birim olarak mescit inşa edilmiştir. Yapının dış duvarları, kare ve üçgen kesitli payandalarla desteklenmiş, bunların ve duvarların üst kısmına dendanlar yerleştirilerek kale görüntüsü verilmiştir (Şekil.2.195, 2.197, 2.198).

2.12.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

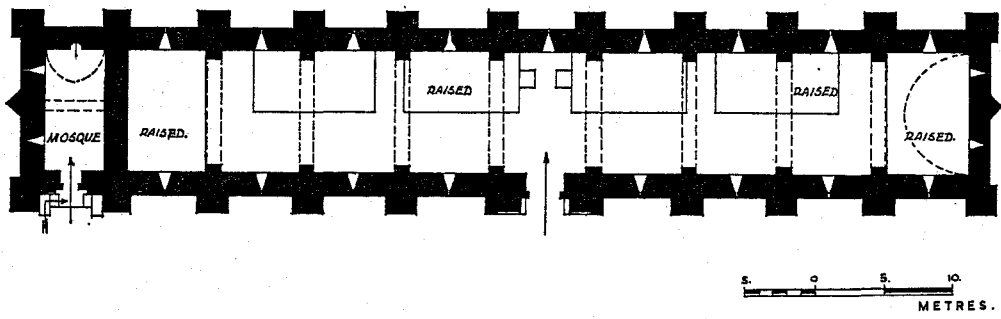
Şerefza Han, Anadolu Selçuklu kervansarayları içinde değişik planıyla araştırmacıların ilgisini çeken bir yapı olmuştur. Bizi özellikle ilgilendiren mescit kısmı hakkında bilgi veren yayımlara baktığımızda İ.H.Konyalı'nın Alanya kitabında mimarisi hakkında ilk bilgilere rastlıyoruz (Konyalı, 1946: 364-367). Lloyd ve Rice'in yayınında da hem mimari tanım hem de plan ve çizim olarak değerlendirilmiştir (Lloyd ve Rice, 1958: 45). Riefstahl'ın kitabında da mescit kısmıyla ilgili bilgi verilmiş, Erdmann'da yapı geniş biçimde ele alınmış ve bir tez kapsamında da incelenmiştir (Erdmann, 1961b: 171-172; Telliöglü, 1973: 66-68),

Şekil.2.195. Şerefza Han ve Mescit (Erdmann, 1961a: Taf.XXVIII/1)

Şekil. 2.196. Şerefza Han Schneider, 2000; 163)

Şekil.2.197. Şerefza Han, Plan (Lloyd ve rice, 1958: 46, Fig.22)

(Riefstahl, 1941: 51). İ.İlter'de, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kitabında ve A.Demir'in makalesinde mescit kısmının fotoğrafını yayınlamış ve kısa bilgi verilmiştir (İlter, 1969: 36-37; Demir, 1987a: 25-28; Anonim, 1972c: 587-590).

2.12.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Mescit bölümü, kervansarayın doğu ucunda yer almaktadır. Mescit ve hanın kapalı bölümü, doğu taraftaki duvarı paylaşmaktadırlar. Doğu-batı doğrultulu yapının doğu ucunda güney-kuzey doğrultulu olarak yerleştirilmiştir. Üst örtüsünü de kervansarayın aksına dik, güney-kuzey yönde sivri kemerli tonoz oluşturur. Ana kitleyle bu ortak duvarı paylaşmaktan başka ilişkisi yoktur. Ortak duvardan mescit mekanına geçiş için bir kapı açılmamıştır. Mescidin kapısı, kuzey cephede ayrı bir kapı olarak tasarlanmıştır. Aynı payandalı ve üstlerde dendanlı mimari kompozisyon mescit bölümünde de kopmadan devam eder, böylece iki mekan bir bütünlük gibi algılanır. Görsel olarak mekan bütünlüğü sağlanmıştır (Şekil.2.196, 2.199).

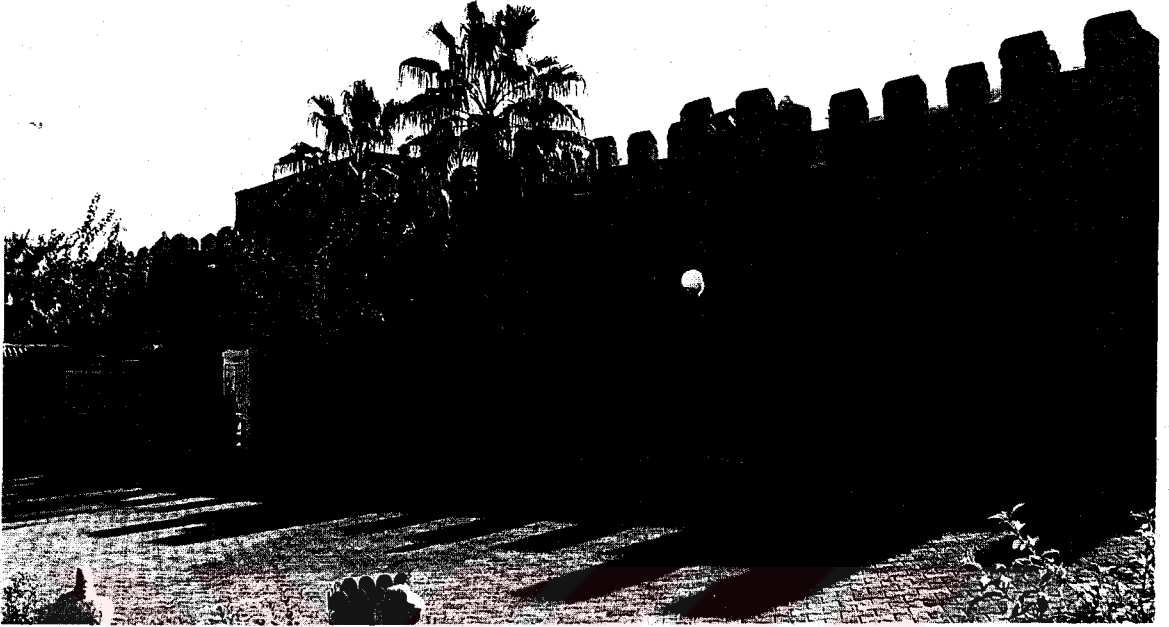
2.12.4. Mescit

2.12.4.1. Genel Planı

Mescit, 9.10 x 4.30 m. ölçülerinde, kervansarayın aksının dikine yerleştirilmiş dikdörtgen planlı bir mekandır. Doğu cephesine iki pencere açılmış, güney cepheye de mihrap yerleştirilmiştir. Kuzey cephede yer alan ve dört basamakla ulaşılan kapısı, kapalı bölüm kapısıyla benzerdir. Köşelerde den danlı payandalar yer alır (Şekil.2.195).

2.12.4.1.1. Dış Cepheler

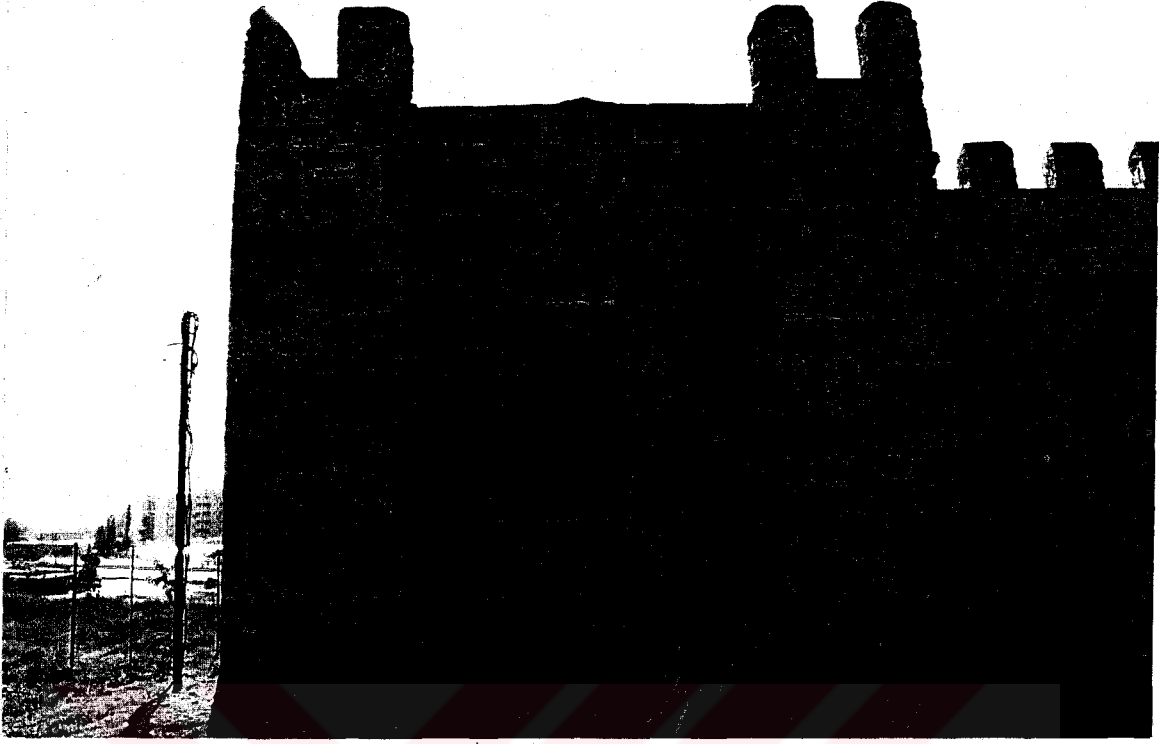
Dikdörtgen planlı mescidin ölçülerini Lloyd-Rice 4.50 x 2 m. olarak vermiştir (Lloyd ve Rice, 1958: 45). Erdmann, Şerefza Han'ı anlattığı metinde bu yanlışlığa değinmiş ancak doğru ölçüleri burada vermemiştir (Erdmann, 1961b: 172). Erdmann'ın mescitleri genel değerlendirdiği bölümle planında belirttiği gibi ve bizim de yerinde aldığımız ölçülere göre mekan 9.10 x 4.30 m. ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir (Erdmann, 1961a: Taf.XXVIII; Erdmann ve Erdmann, 1976: 97). Kuzey cephenin iki köşesinde, kare kesitli iki payanda yer alır. Üstteki dendanlarla birer kale burcuna benzemektedirler. Payandalar yapının yüksekliği kadarken, dendanlar bu yüksekliği aşar. Payandaların üst bölümlerinde devşirme malzemeler kullanılmıştır. Sağ taraftaki payandanın hem dış yüzünde hem de kapıya bakan iç

Şekil.2.198. Şerefza Han

Şekil.2.199. Hanın Doğu Ucunda Mescit Mekanı

Şekil.2.200. Mescit, Kuzey Cephe

Şekil.2.201. Mescit, Doğu Cephe

yüzünde sütun, sütun başlığı ve frizden oluşan üç parça devşirme malzeme, soldakinin iç yüzünde ise sütun ve friz parçası olmak üzere iki parça vardır.

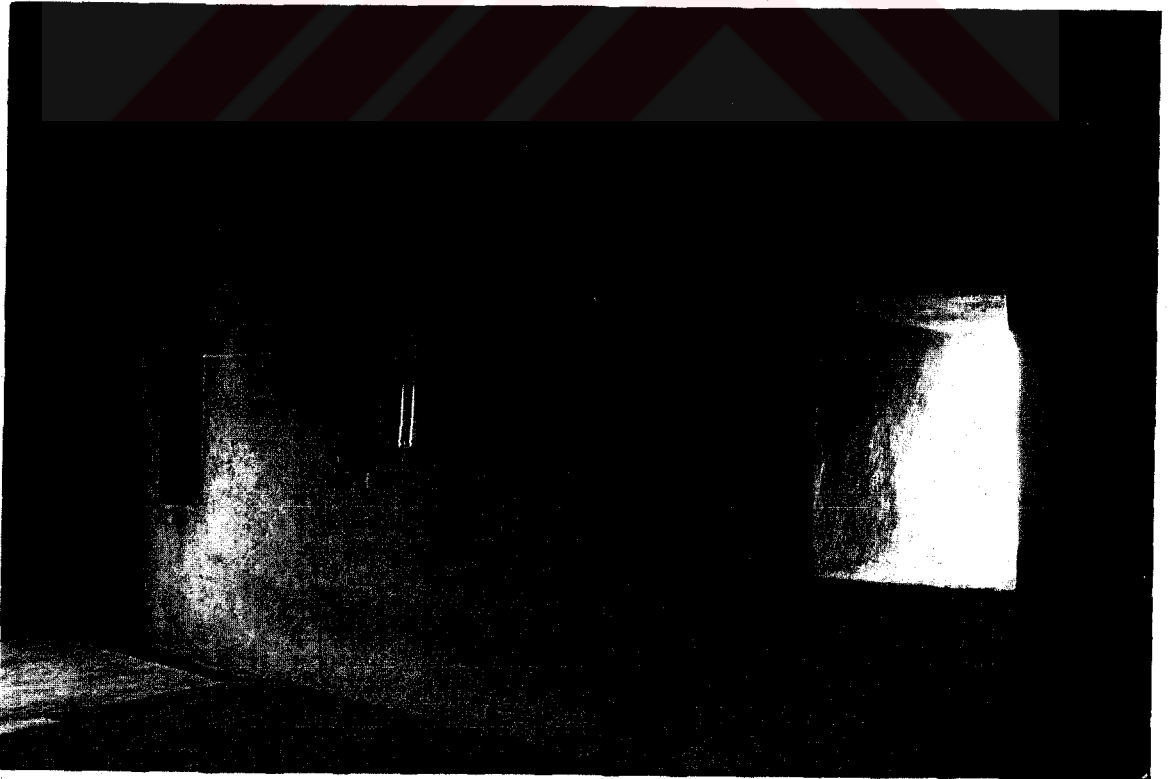
Kuzey cephe, dışa taşkın bu iki payandanın arasında içe çekilmiştir. Duvar yüzeyleri ve payandalar arasındaki bölüme de çift çıkışlı merdiven yerleştirilmiştir. Böylece kapı, yerden 1.50 m. yüksekliktedir. Kapı, duvar yüksekliğince, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Üstte üç dilimli sonlanan kemer içine basık kemerli kapı yerleştirilmiştir. Kapının üzerindeki lento, yekpare taşın üzerine geçme motifleri oluşturacak şekilde yivlerle desenler yapılmasıyla hareketlenmiştir ve kitabe yer alır. Kuzey cephe, diğerlerine göre daha yüksektir (**Şekil.2.200**). Doğu cephenin iki köşesinde kare kesitli ve ortasında da üçgen kesitli payandalar vardır. Bu cepheye dıştan mazgal (menfez) görünümlü iki pencere açılmıştır (**Şekil.2.201**). Yine iki köşesinde kare kesitli payandaların yer aldığı güney cephe, tamamen masiftir. Mescidin batı cephesi, kervansarayın kapalı bölümüyle aynı duvarı paylaşmaktadır.

2.12.4.1.2. İç Cepheler

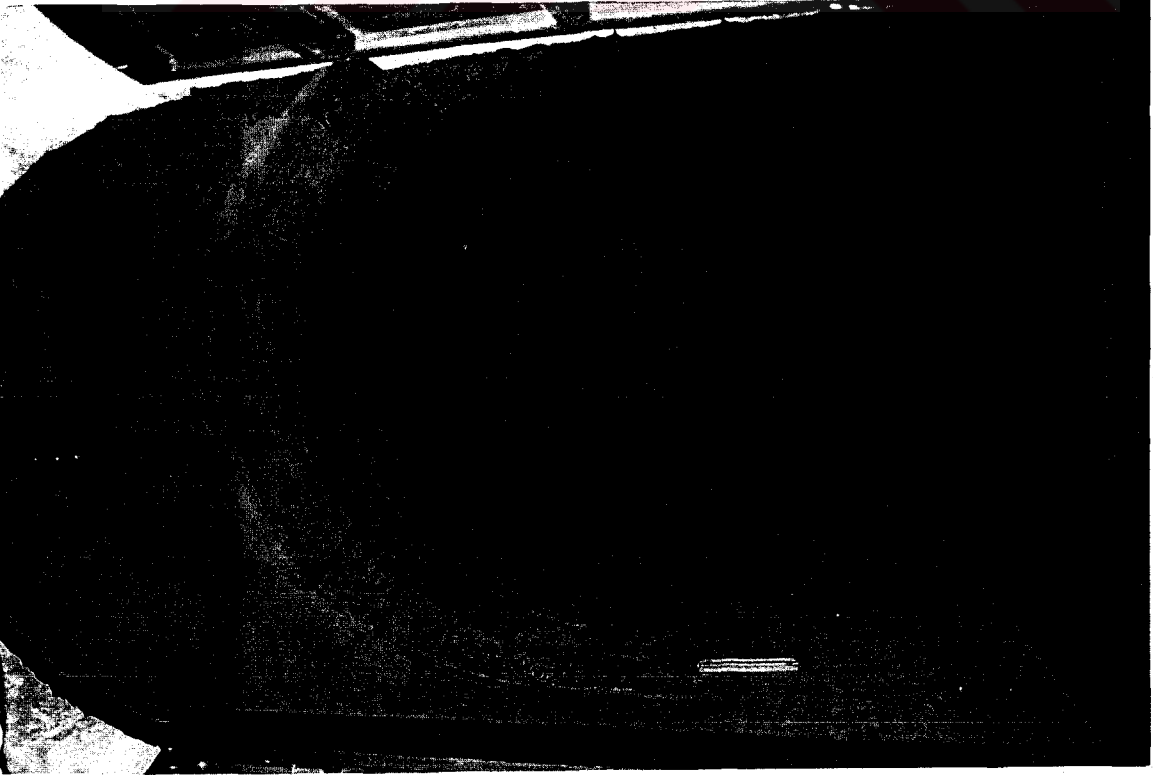
4.30 m. genişliğindeki kuzey cephe, içten altta dikdörtgen başlayıp üst kısma doğru tonozun eğimiyle sivri kemerli formla sonlanmaktadır. Sivri kemerin altına basık kemerli kapı açıklığı yerleştirilmiştir. 1.40 m. genişliğindeki kapı, batı duvardan 1.65 m., doğu duvardan da 1.25 m. uzaklıktadır. 9.10 m. uzunluğundaki doğu cephe, üst örtüye uygun olarak iki yanda kavis yapmaktadır. Sağdaki 0.85 m. x 1 m. , soldaki 0.65 x 1 m. olan dikine dikdörtgen iki pencere bu duvarda yer almaktadır. Restorasyon sonucu epey değişiklik geçirmişlerdir. Üst örtünün ortasındaki sivri kemerin üzengi kısımları bu cephede pencerelerin arasına denk gelmektedir. Cephe içten bütünüyle beton sıvalıdır. Güney cephe, 4.30 m. genişliğindedir ve üst örtünün başladığı hizadan itibaren sivri kemerli bir formla sona erer. Tam ortasında mukarnaslı ve sade mihrap yer alır. Mihrabın üzerine bitkisel bezemeli devşirme bir parça yerleştirilmiştir. Bu cephe, kesme taş mihrap ve kenarlarındaki birkaç sıra taş dışında tümüyle betonla sıvanmıştır. 9.10 m. uzunluğundaki batı cephe düz bırakılmıştır. Üst örtünün ortasından geçen sivri kemerin diğer ucu da, bu cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Tümüyle beton sıvalıdır (**Şekil.2.202-2.204**).

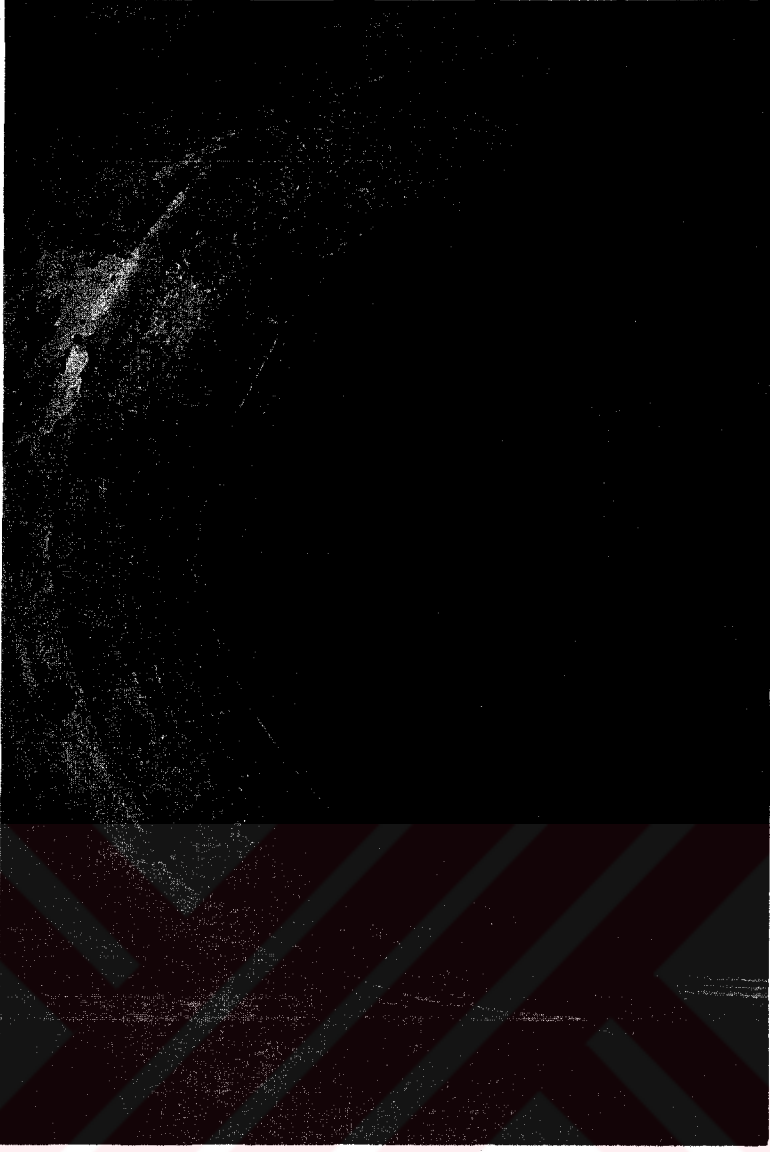
Şekil.2.202. Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, İç Mekan

Şekil.2.203. Mescit, Doğu Cephe, İç Mekan

Şekil.2.204. Mescit, Kapıdan Güneye Doğru İç Mekan

Şekil.2.205. Mescit, Üst Örtü

2.12.4.1.3. Mihrap

1.10 m. genişlik ve 0.50 m. derinlikteki mihrap 2.50 m. yüksekliktedir. Son derece sade bir şekilde düzenlenmiş olan beş kenarlı nişin üzerinde 5 sıradan oluşan mukarnas dizisi vardır. En üstteki 2 sıra dışında mukarnaslar derinliklerini kaybetmişlerdir. Mihrabın üzerinde 2.20 x 0.45 m. ölçülerinde bitkisel süslemeli antik bir friz parçası devşirme olarak kullanılmıştır. Kenar bordürleri ya da çerçevesi olmayan mihrap, ince uzun bir formdadır (Şekil.2.206-2.207).

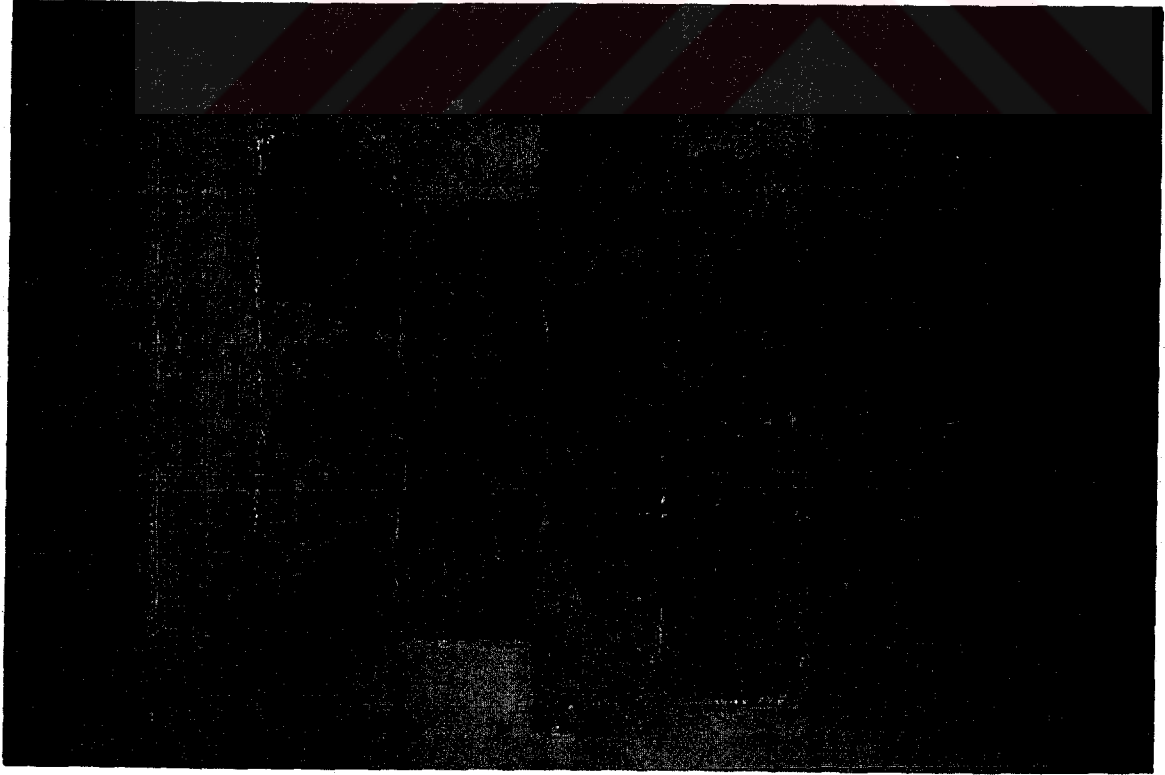
2.12.4.1.4.Kapı

Yaklaşık 5 m. yükseklik ve 3 m. genişliğindeki dikdörtgen kapı çerçevesi, kenarları silmeli ve düz bırakılmış bir bordürden oluşmaktadır. Bu çerçevenin içinde yer alan üç dilimli kemer, düzgün kesme taşlardan örülmüş ve çerçeveye aralarında kalan köşelikler boş bırakılmıştır. Dilimli kemer iki yanda sade düzenlemeli ve iki kademeli küçük konsollara oturur. 1.40 m. genişliğinde ve yaklaşık 2.50 m. yüksekliğindeki kapı açıklığının yer aldığı niş hafifçe geri çekilmiştir. Kapının basık kemerini düzgün kesme taşlar oluşturur. Bu kemer, iki yanda üstteki düzenlemede olduğu gibi sade küçük konsollara oturmaktadır. Soldaki konsolun üst kısmı kırılmıştır. Kemerin üzerinde, kesme taşların iki yanındaki yarım yuvarlak çıkıntıların ve girintilerin alternatif geçmeleriyle oluşturulan bir düzenleme yer alır. Bunun da üzerinde üç dilimli kemerin tam ortadaki diliminin içine denk gelecek biçimde sivri kemerli bir formdaki kitabe yerleştirilmiştir (Şekil.2.208-209). Mescit kapısı çok sade, fakat aynı zamanda da bu düzenlemesiyle hareketli bir görüntüye sahiptir. Kapı açıklığı günümüzde yeni yapılmış, dikdörtgen kasetli bir ahşap kapıyla kapatılmıştır.

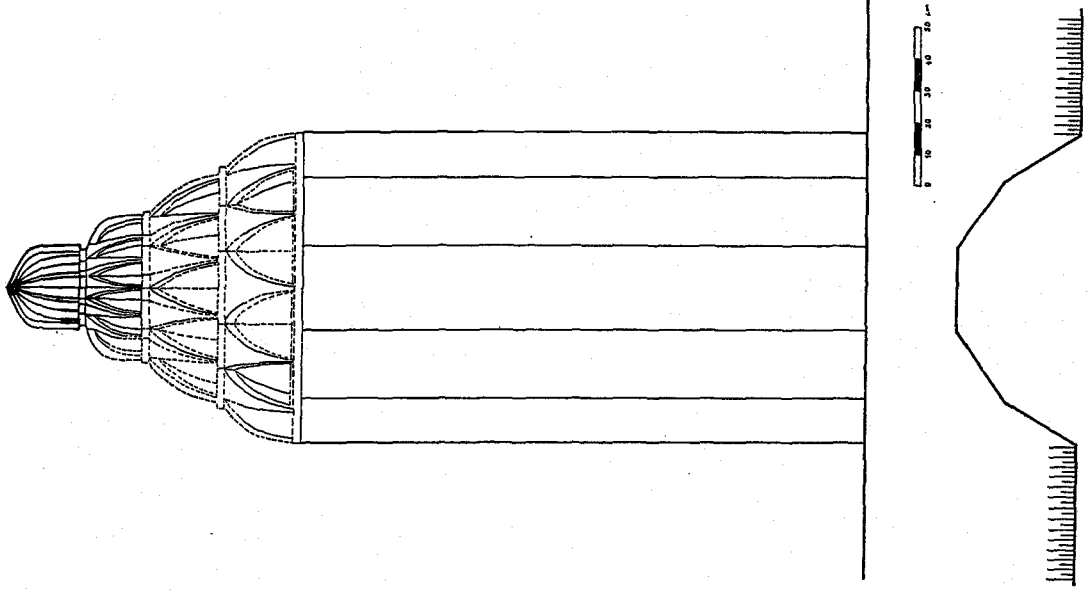
2.12.4.1.4.1. Kitabe

Mermer kitabe, mescit kapısı üzerindeki üç dilimli kemerin ortadaki diliminin altına yerleştirilmiştir. Düz silmeli, sivri kemerli bir çerçeve içine yerleştirilmiştir. Çerçeve içindeki kitabede,

أما
يعمر مساجد الله
من بالله واليوم الآخر

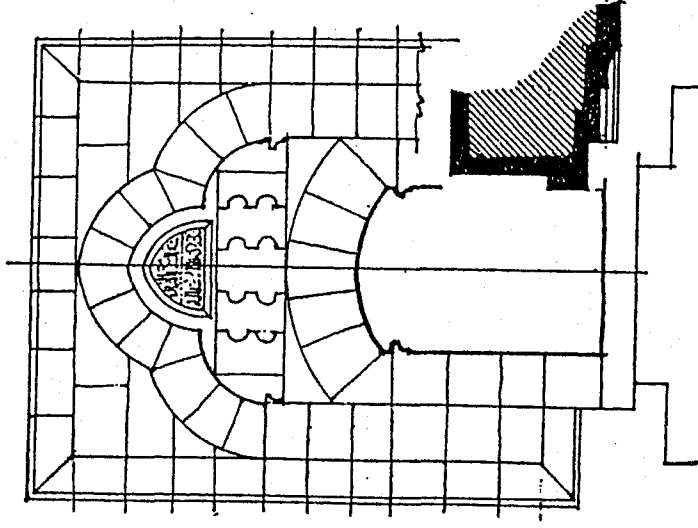
Şekil.2.206. Şerefza Han, Mescit, Mihrap

Şekil.2.207. Mescit, Mihrap (Bakrer, 1976; 286, Ş.32)

Şekil.2.208. Şerefza Han, Mescit Kapısı

Şekil.2.209. Mescit Kapısı (Lloyd ve Rice, 1985: 46, Fig.22)

“Allah’ın mescitlerini ancak ve O’na ve ahiret gününe iman edenler yaparlar”

anlamına gelen bir ayet yer almaktadır (Konyalı, 1946: 366; Telliöğlu, 1970: 66) (Şekil.2.210).

2.12.4.1.5. Üst Örtü

Mescit mekanının üzerini güney-kuzey doğrultulu sivri kemerli tonoz örtmektedir. Tonozu tam ortasındaki, bir bakıma mekanı da ikiye bölen bir sivri kemer desteklemektedir. Muntazam kesme taşla örölmüş sivri kemer, doğu ve batı cephelerde sade görünümlü, düz konsollara oturmaktadır (Şekil. 2.204-2.205).

2.12.4.1.6. Merdiven

Kuzey cephede, iki köşede ileri doğru çıkma yapan payandalarla geride kalan duvarın arasındaki boşluğa mescit kapısına ulaşan merdiven yerleştirilmiştir. Düzgün ve oldukça büyük taş bloklarından örölmüş olan merdiven çift çıkışlıdır. İki yandaki ikişer basamakla ulaşılın küçük sahanlıklardan sağa ve sola dönölerek çıkılın ikişer basamak daha vardır. İki taraflı basamaklar ortak, dikdörtgen bir sahanlığa ulaşırlar (Şekil.2.213).

2.12.4.2. Malzeme-Teknik

Kervansarayın bütün dış cephelerinde olduğu gibi, mescidin cephelerinde de derz sıralarının çok belli olduğu kaba yonu taşı kullanılmıştır. Mescidin, sadece kuzey cephesinde düzgün kesme taş örgü kullanılmıştır. Daha itinalı bir örgüdür. Mescidin içinde, yalnızca kapının iki yanında, mihrapta, ve mihrap çevresinde düzgün kesme taş duvar örgüsü görölmektedir. Duvarların geri kalan kısmı ve üst örtü tamamen çimento sıvalıdır. Devşirme malzeme de sadece mescidin kuzey cephesindeki payandalarda ve mihrap üzerinde kullanılmıştır.

2.12.4.3. Devşirme Malzeme

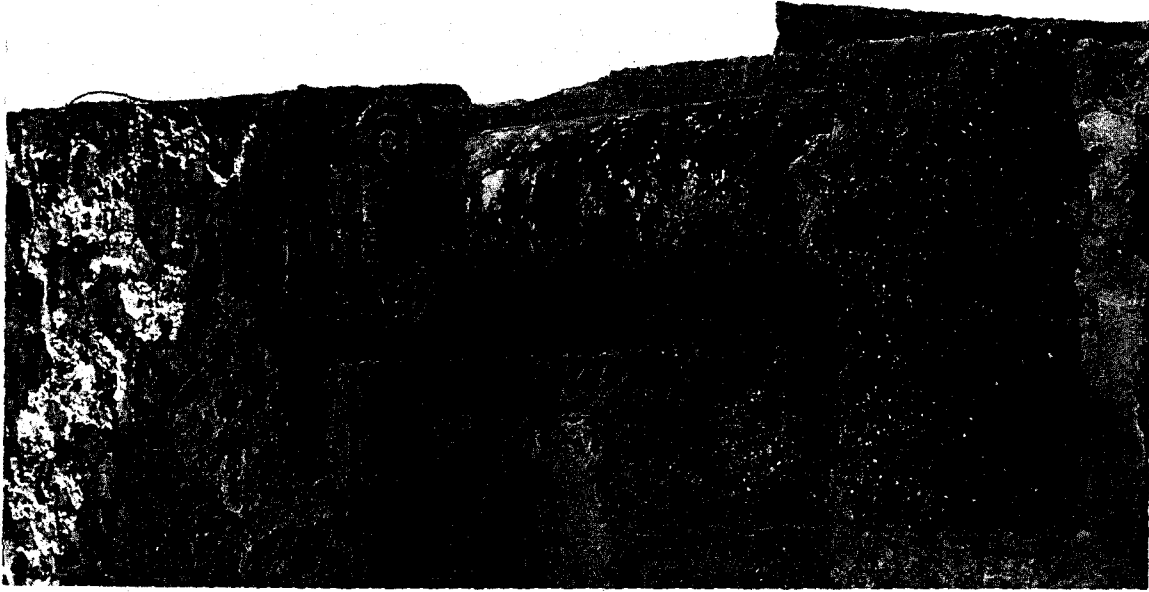
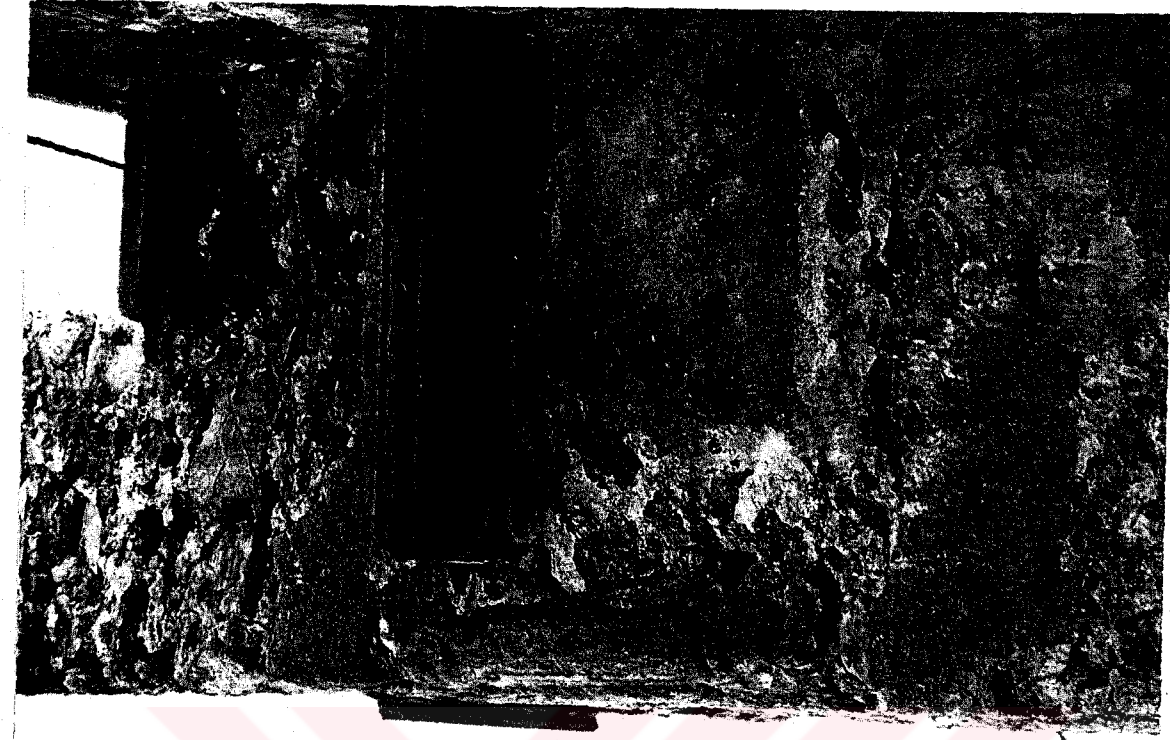
Kuzey cephedeki kare kesitli iki payandanın üst kenarlarında süsleme amaçlı yerleştirilmiş devşirme parçalar bulunmaktadır (Şekil.2.200). Alt kısmı dış şekilde oyuntulu, üstü düz bir friz parçası dış yüzde yer alır. Payandanın iç tarafa bakan yüzünün köşesinde kısa bir sütun parçası ve başlığı vardır. Sütun başlığı iyonik

Şekil.2.210. Mescit Kapısı Üzerinde Kitabe

Şekil.2.211. Mescit, Mihrap Üzerindeki Devşirme Malzeme

Şekil.2.2.12. Mescit, Kuzey Cephenin Sağ ve Sol Köşelerindeki Payandalarda Devşirme Malzeme

imposttur, iki yanında kıvrımlı süslemeler vardır. Payandanın iç yüzünde ise kademeli düzenlemeli, düz bir friz-konsol parçası yer almıştır. Sol taraftaki payandanın da köşesinde bir sütun parçası görülmektedir. Altı üç boğumlu olan sütunun üst kısmı da yüzeysel iyonik kıvrımlarla süslenmiştir. İç yüzde ise karşı taraftaki gibi kademeli ve üzeri düz bırakılmış friz, konsol gibi yerleştirilmiştir (Şekil.2.212).

Mihrabın üzerine, 0.45 x 2.20 m. ölçülerinde antik bir friz parçası yerleştirilmiştir. Mermer parçanın üst sırası, aralarında ok ucu bulunan yumurta dizisi benzeri bir süslemedir. Daha sonraki sıralarda dalgalı formlu ve üç yapraklı bitkisel diziler vardır. Alt sıralarda ise basık altıgen ve eşkenar dörtgen dizileri yerleştirilmiştir (Şekil.2.211)

Şekil.2.213. Mescit Merdivenleri

2.13. SADETTİN HAN (ZAZADİN HAN)

Yeri: Konya'nın 22 km. kuzeydoğusunda, Konya-Aksaray karayolundan 5 km. kadar içeride Tömek Köyü yakınındadır.

Yılı: 633 H./ 1235-36 M. (Kapalı Bölüm) - 634 H./ 1236-37 M. (Avlu)

Yaptıran: Emir Sadettin Köpek

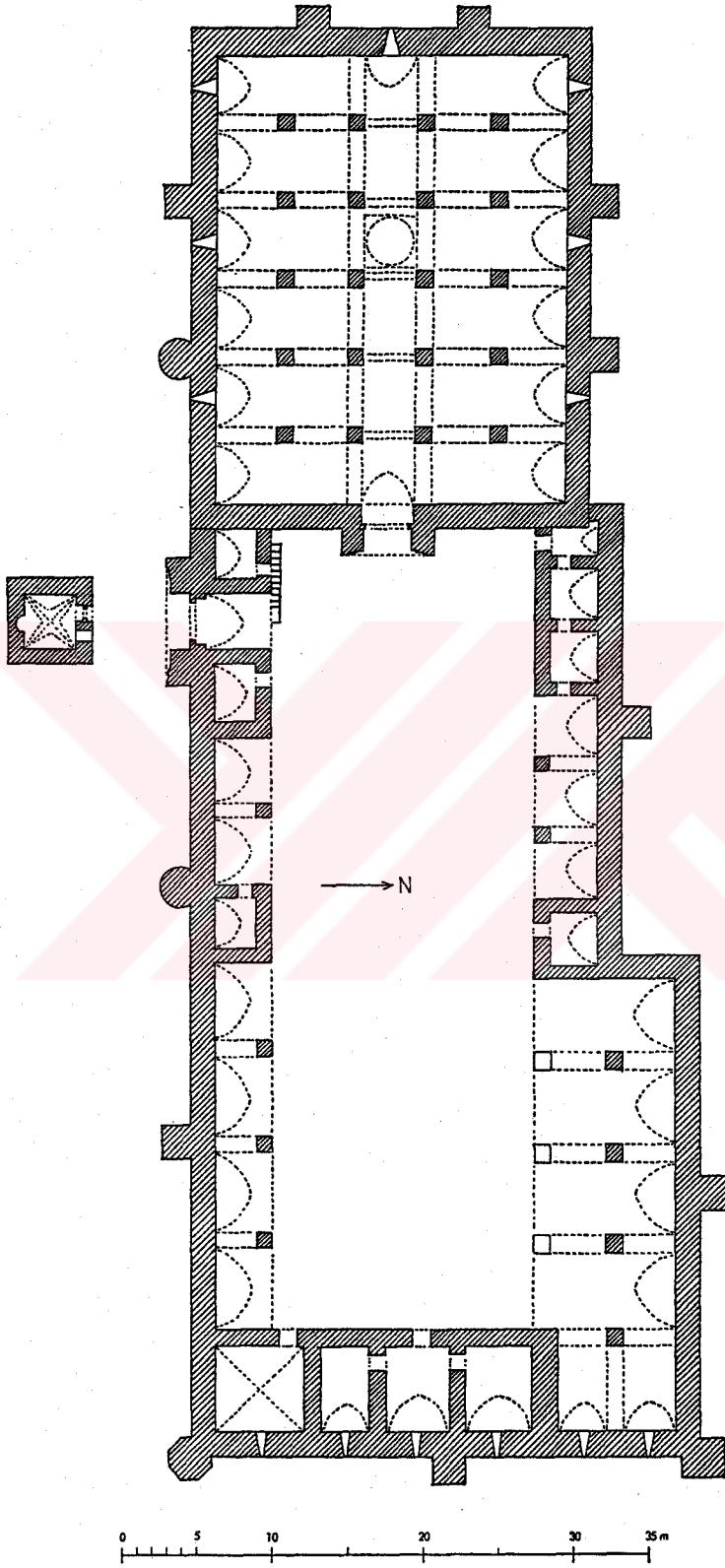
Mimarı: Emir Sadettin Köpek

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.13.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Sadettin Han, diğer kervansaraylara göre plan olarak değişik bir şemaya sahiptir. Yine kapalı bir bölüm ve açık avlu kısımlarından oluşmuştur Ancak, kapalı ve açık bölümler diğer yapılardaki gibi birbirine orantılı değildir. Kapalı bölüm 32 x 38 m. ölçüleriyle dikdörtgene yakın, açık avlu ise 63 x 37 m. ölçüleriyle dikdörtgen bir kuruluş gösterir (Erdmann, 1961a: Taf. XIV).

Kahverengi ve beyaz iki renk taşla örülen taç kapı güney cephededir ve yapının aksında yerleştirilmemiştir. Cepheden taşkın taç kapının kenarlarında birbirine geçmeli çubuklar, yıldız motifi veren zig zag dizisi ve iki şeritin düğümlenerek oluşturduğu geçme motifi, kademeli silmeler içine yerleştirilmiştir. Kapının yüksekliğince açılan sivri kemerin kenarları da yıldız dizisi ve geometrik süslemeli bordürle çevrilidir. İki tarafında zar başlıklı, kalın silme geçmeleriyle oluşturulmuş sütunçeleri vardır. İçteki kapının yay kemeri ve üzerindeki kitabenin kenarları yine iki renkli taş düzenlemeden oluşur. Taç kapı eyvanının üzerine kervansarayın mescidi yerleştirilmiştir. Avluda, sivri kemerlerin taşıdığı tonozlarla örtülmüş eyvanlar ve kapalı birimler duvarlar boyunca uzanır. Kapalı kısmın taç kapısı da yine cepheden taşkın ve iki renkli taşla örülmüştür. Kademeli kenarlarında yıldız motifi gösteren zig zag dizisi vardır. Sivri kemerli açıklığın içinde yay kemerli kapı ve kitabe yer alır. Kapalı kısım, 20 adet payeye oturan sivri kemerlerin taşıdığı tonozlarla örtülüdür. Ortadaki daha dar olmak üzere dikine 3 neften oluşan kapalı

Şekil.2.214. Saddedin Han (Erdmann, 1961a: Taf.IV)

bölümün duvarlarında 7 tane mazgal pencere ve orta nefinde de bir aydınlık kubbesi bulunmaktadır. Kervansarayların duvarları dışarıdan yarım yuvarlak ve kare kesitli payandalarla desteklenmiştir (Şekil.2.214).

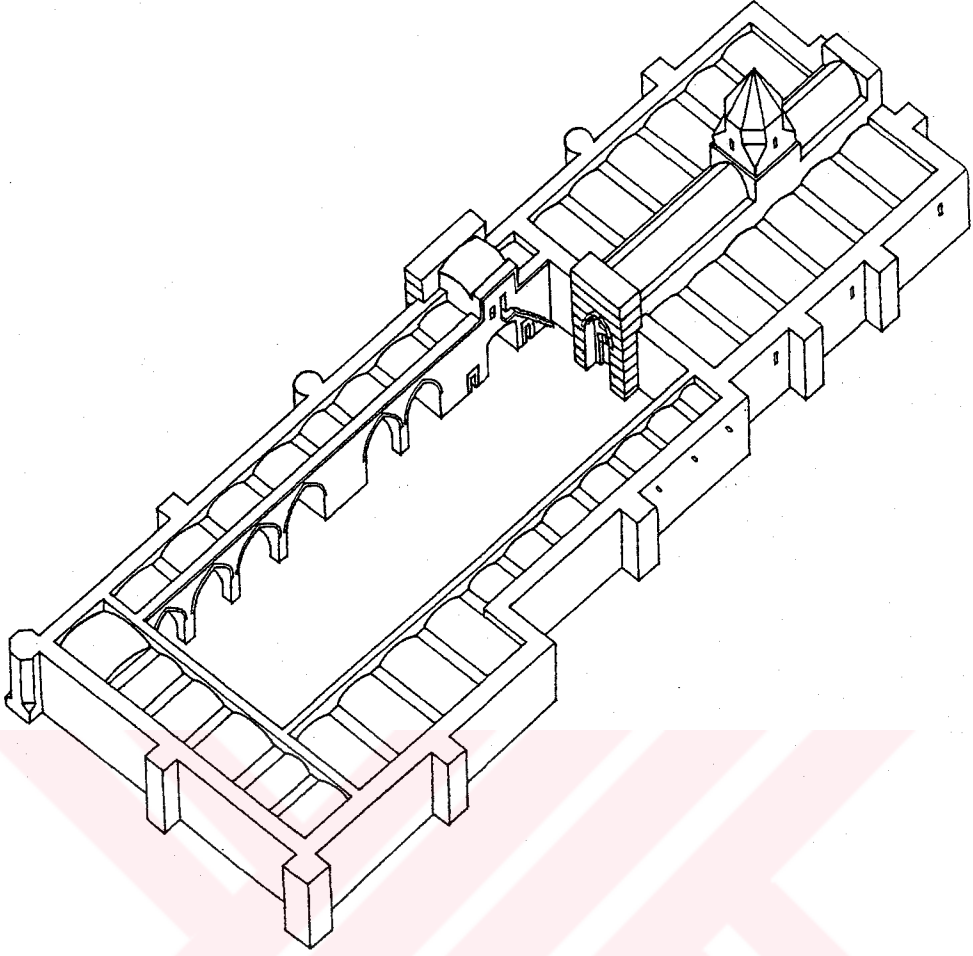
2.13.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kervansarayla ilgili araştırmalar, daha çok yapının ana bölümlerine ve Sadettin Köpek'in ilginç kişiliğiyle, icraatlarına yoğunlaşmış olmakla beraber, mescit mekanından da bahsedilmektedir. Erken tarihlerdeki yayınlarda kervansarayın genel durumuyla beraber mescitten de bahsedilmiş, günümüze ulaşmayan bölümleri hakkında bilgi almak mümkün olmuştur (Konya, 1936: 35-39; Konyalı, 1965: 1050-1061). Yapı ve özellikle de mescit hakkında en geniş bilgi Erdmann'da bulunmaktadır (Erdmann, 1961a: 104-106; Erdmann ve Erdmann, 1976: 95-96). Yakın tarihler de araştırmacıların yapıyla ilgili yayınları olmuş, son durumuna ve yeni tespitlere yer verilmiştir (Demir, 1986a: 26-31; Baş, 2002a: 101-109). G.Schneider'in bitkisel ve geometrik süslemeleri çalıştığı kitabında Sadeddin Han'ın mescidine ait çizimler vardır (Schneider, 1989b: Taf.14/111, 134, 342b).

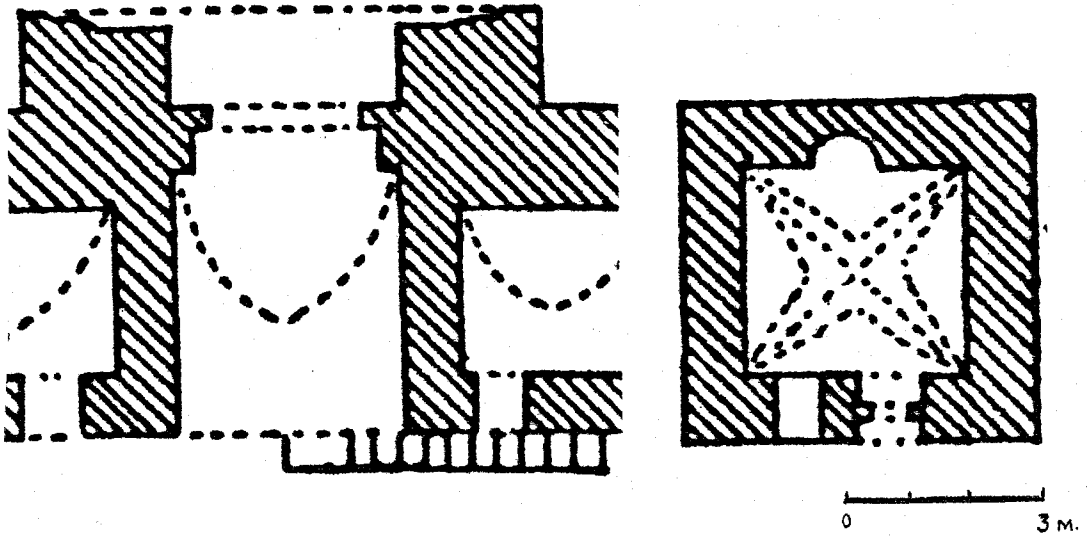
2.13.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın mescidi, avlu taç kapısıyla birlikte planlanmıştır. Tam eksende yer almayan taç kapı, kapalı bölüme yakındır. 8.20 m. genişliğindeki kapının yüksekliği, yıkık üst kısmıyla beraber 9 m.'ye yakın olmalıdır. Mescit, dıştan sivri kemerli niş içinde, basık yay kemerli kapının üzerinde, üst kısmı yıkılmış olan kitabenin arkasındadır. Avlunun iç kısmından bakıldığında basık beşik tonoz üzerine yerleştirilmiş olduğu görülmektedir.

Taç kapının içinde giriş eyvanı üzerine yerleştirilmiş olan mescit, bir kalkan duvar gibi yükselen taç kapının arkasında, biraz daha alçakta kalıyor olmalıydı. Doğudan batıya yani kapalı bölüme doğru baktığımızda, sol duvar üzerinde mescit hâlâ fark edilebilmektedir. Gerd Schneider'in çiziminden anladığımız kadarıyla, mescit de kervansarayın aydınlık feneri ve taç kapılarıyla birlikte, yüksekliği ve konumlanmasıyla önem verilerek vurgulanan bir öğesidir (Schneider, 2000: 179) (Şekil.2.215, 2.218, 2.221)

Şekil. 2.215. Sadeddin Han (Schneider, 2000; 179)

Şekil.2.216. Sadeddin Han, Mescit alt Yapısı ve Üst Katı (Erdmann, 1961a: Taf.IV)

Şekil.2.217. Sadeddin Han

Şekil.2.218. Sadeddin Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit Mekanı (Demir, 1986a: 28)

2.13.4. Mescit

2.13.4.1. Genel Planı

Taç kapının iç tarafında, hemen solundaki merdivenlerle ulaşılan mescit 2.50 x 2.50 m. ölçüleriyle kare bir plana sahiptir. Güney duvarına süslemeli mihrabı yerleştirilmiş, kuzey duvarına da bir pencere ve kapı açılmıştır. Üst örtüsü çapraz tonozdu (Erdmann, 1961a: Abb.180; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96) (Şekil.2.216).

2.13.4.2. Alt Yapı

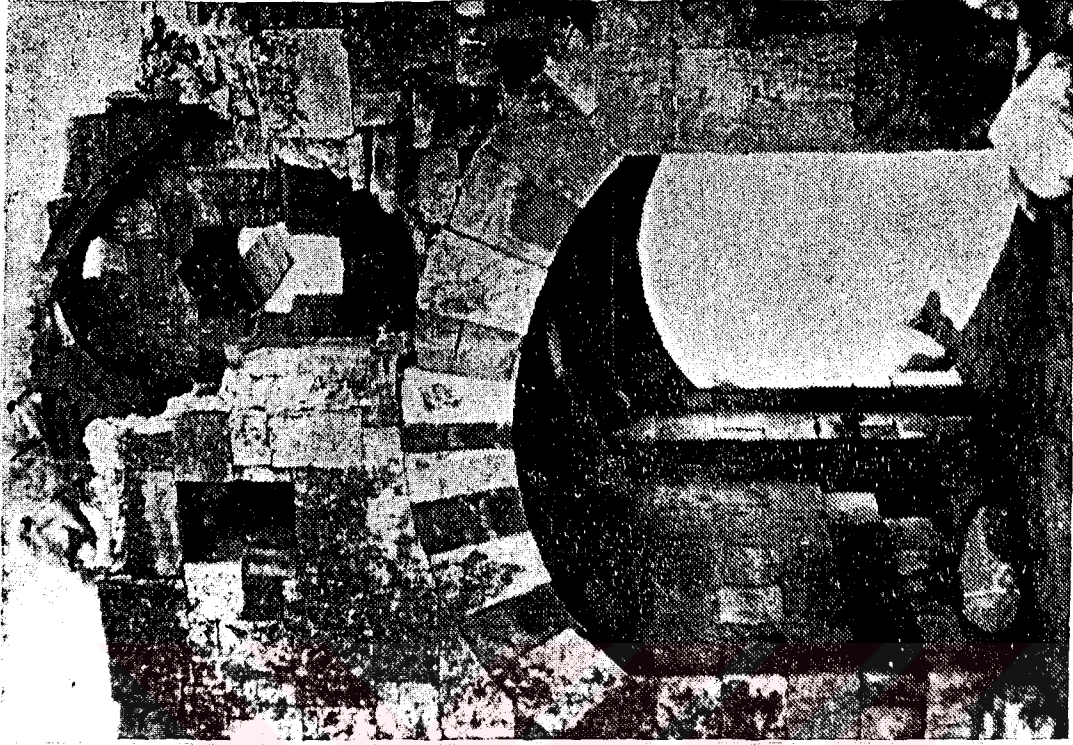
Mescitin üzerine yerleştirildiği basık beşik tonoz örtülü giriş eyvanı yaklaşık 5 m. derinlik, 4 m. yükseklik ve 4 m. genişliğindedir. Eyvanın yay kemeri, dış kapıda olduğu gibi iki renkli taş örgülüdür (Şekil.2.216).

2.13.4.3. Üst Yapı

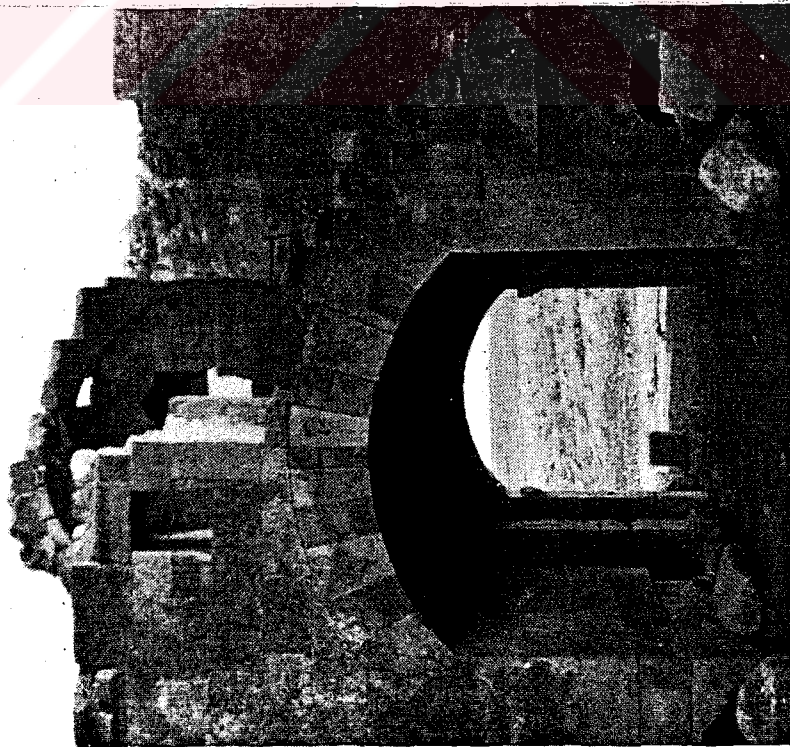
Kare planlı mescitin iç ölçüleri 2.50 x 2.50 m., 3.50 x 3.50 m. ve 3.15 x 3.20 m. olmak üzere üç farklı şekilde verilmiştir (Erdmann, 1961b: 104; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96; Bakırer, 1976: 157). Bu mekana merdivenlerinin yıkık olması sebebiyle ulaşılamamıştır. Ancak planlarla karşılaştığımızda, 2.50 x 2.50 m. ölçülerinin daha doğru olduğu sonucu çıkmaktadır.

Mescite giriş, kuzey cephenin hemen sağında yer alan, muhtemelen dikdörtgen açıklıklı kapıyla sağlanmaktaydı (Erdmann, 1961b: 104). Aynı cephede, kapının hemen yanında sade düzenlemeli, dikdörtgen bir pencere yer almaktaydı (Erdmann, 1961a: Abb.180; Yetkin, 1962: CCLXXX/R.10) (Şekil.2.219-2.220). Kuzey duvarı, günümüzde daha da yıkılmıştır. Pencere ve kapıya ait son izler de yok olmuş ve bu cephe neredeyse tamamen açılmıştır. Mescidin güney cephesi dıştan taç kapının sivri kemeri içinde ve kitabenin arkasında kalmaktadır, bir başka deyişle aynı duvarı paylaşmaktadır. Doğu ve batı cephelerinin ise neredeyse yarısı, kervansarayın revak ve oda birimlerinin üst örtüsü tarafından kapatılmaktaydı.

Mescidin güney duvarında geometrik bordürlerle çevrili mihrap yer almaktadır. Büyük ölçüde tahrip olmuştur. Doğu ve batı cepheleri ise kesme taş örgülü, düz duvarlar olmalıdır (Şekil.2.222).

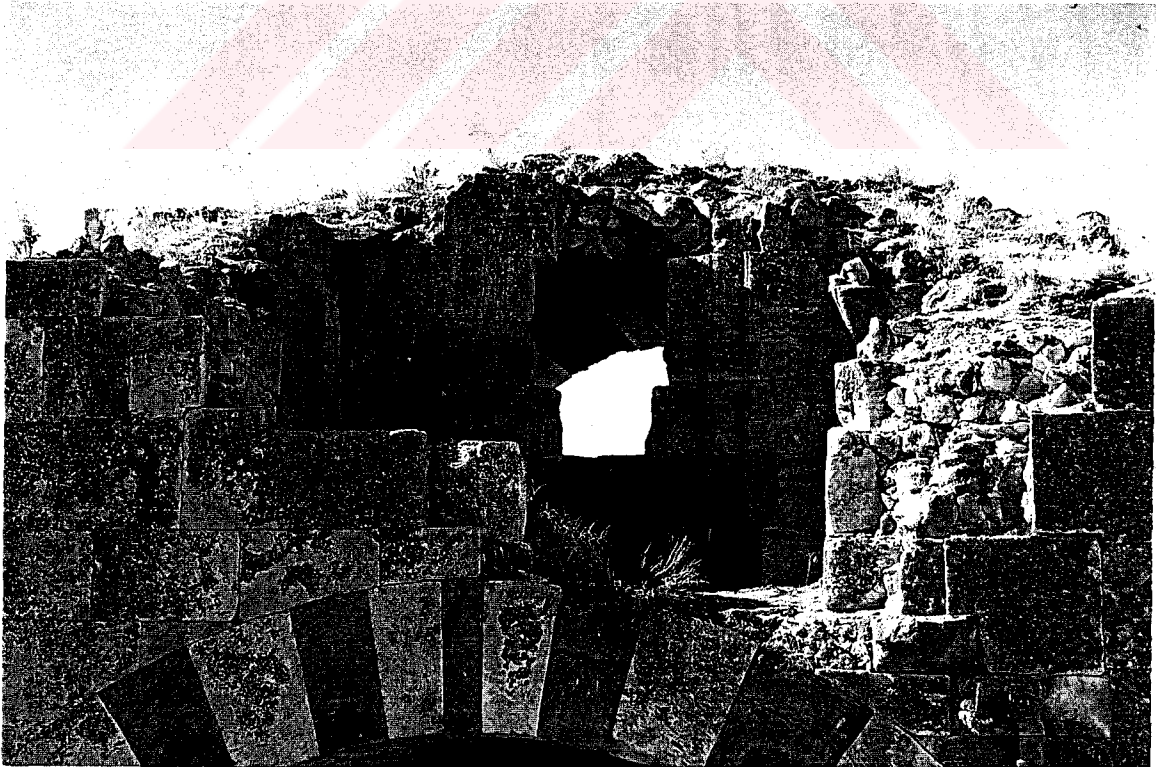
Şekil.2.220. Sadeddin Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit
(Yetkin, 1962: CCLXXX/R.10)

Şekil.2.219. Sadeddin Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit
(Erdmann, 1961a: Abb.180)

Şekil.2.221. Mescidin Genel Görünümü

Şekil.2.222. Taç Kapı Üzerindeki Mescidin Günümüzdeki Durumu

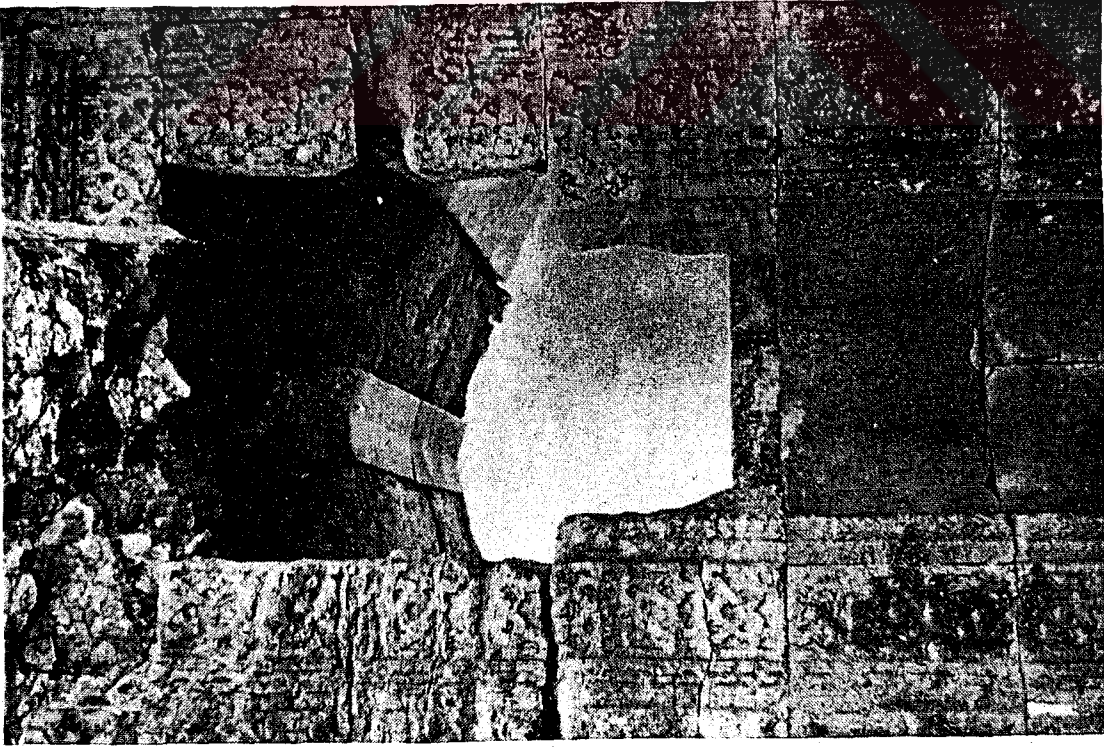
2.13.4.4. Mihrap

Mescidin güney cephesinin ortasında yer alan mihrap, oldukça haraptır. Mukarnas kavsarası, nişin ortası ve çerçevesinin sağ köşesinden itibaren üst kısmı tamamen yıkılmıştır.

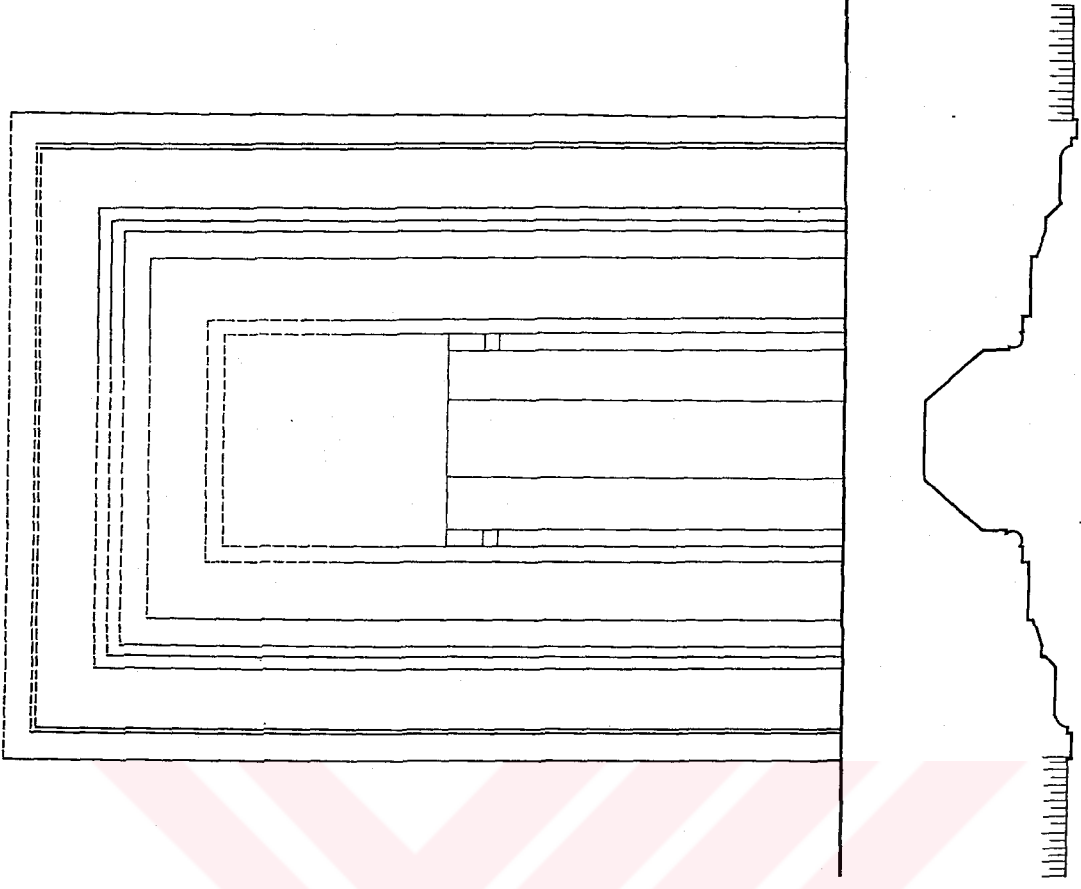
Mihrap, 2.65 m. yükseklik ve 1.88 m. genişliği ile duvar yüzeyine hakim konumdadır ve duvar kalınlığı içine yerleştirilmiştir. Farklı genişlikleri ve silmeleri ile dikdörtgen çerçeveyi oluşturan 3 bordür, mihrap nişine doğru kademelenmiştir (**Bakırer, 1976: 157**). En dışta yıldızlarının her üç dilimi de sivri olan yıldızlı girinti frizi iç bükey kavis yaparak ve kademelenerek yer alır. Bu bordürden sonra, ince şeritlerin düzgün aralıklarla kesiştiği 3 şeritli geometrik geçme, pahlı silmeli bordür üzerindedir. Sonraki bordür, ince şeritlerin çapraz yönlerde kesişerek birbirlerine ilmeklenmesiyle oluşan geometrik bir düzenlemedir (**Bakırer, 1976: 158**). Böylece şeritlerin kırılarak, birbirlerine bağlanmasıyla ortada sekiz köşeli yıldızlardan gelişen bir kompozisyon oluşmuştur. Sivri kemerin içine yerleştirilmiş mihrap hücre si mukarnas kavsaraya sahipti (**Konyalı, 1965: 1053**). Üç köşe planlı niş açıklığı, 0.65 m. genişlik, 0.33 m. derinlik ve 1.30.m. yüksekliğindedir. Nişin köşelerinde yer alan iki yarım yuvarlak sütunçenin üstleri balık sırtı yivlidir (**Bakırer, 1976: 158; Bakırer, 1976: 1976: 284, Ş.30, XXXV/R.75; Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.96**). Mihrabın çerçevesindeki bu kompozisyon, üst örtünün yıkılmasıyla doğrudan dış etkilere maruz kalmış ve büyük ölçüde tahrip olmuştur. Günümüzde zorlukla seçilebilmektedir (**Şekil.2.223-2.226**).

2.13.4.5. Üst Örtü

Üst örtü şu anda tamamen yıkıktır. Mescidin güney cephesinin iki köşesinde, üst örtüyü oluşturan çapraz tonozun duvarla birleştiği üçgen bölümleri görülebilmektedir. Kesme taş örgülü çapraz tonozun (kubbemsi bir kavisle mekanın üzerini örttüğü, henüz bir kısmının sağlam olarak görüldüğü resimden anlaşılmaktadır (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 96; Erdmann, 1961b: 104; Erdmann, 1961a: Abb.180**). Üst örtünün bir yıldız tonoz olabileceği de söylenmiştir (**Baş, 2002a: 104**). Planda, mescit mekanının üzeri yıldız tonozla örtülüdür. Ancak kalan izlerden ve resimlerden, çapraz tonozun ortasında yıldız formu olup olmadığı anlaşılamamaktadır (**Şekil.2.129-2.220, 2.222**).

Şekil.2.223. Mihrap (Bakırer, 1976: XXXV/R.75)

Şekil.2.224. Mihrap (Bakırer, 1976: 284, Ş.30)

2.13.4.6. Merdiven

Taç kapının üzerindeki mescide ulaşımı sağlayan merdiven büyük ölçüde tahrip olmuştur. Basamaklar, avlunun güney cephesinin kapalı bölümle birleştiği köşede başlamaktadır. Kervansarayda 1996 yılında yapılan temizlik çalışmalarında, merdivenin başlangıcı tespit edilmiştir (Baş, 2002a: 107-109). Buna göre, en üsttekinin küçük bir sahanlık oluşturduğu, 3 basamaktan sonra, merdiven duvar yüzeyine yerleştirilmiş 12 basamakla devam etmektedir. (Erdmann ve Erdmann, 1976: 95-96). Basamakların her birinin altı, yelpaze şeklinde yivli mukarnaslar ve içi sade bırakılmış mukarnas hücreleriyle alternatif olarak işlenmiştir. Günümüzde, izlerini rahatlıkla seçebildiğimiz basamaklar, küçük bir sahanlıkla son buluyor olmalıydı. Hem mescidi kullanan kişilerin buraya rahat ulaşabilmeleri için hem de müezzinin ezan okuması için böyle bir platforma ihtiyaçları olmalıdır. Duvarda izini görebildiğimiz son basamak, yay kemerin tepe noktasına denk gelmektedir. Kemerin üzerine, basamağın devamında küçük dikdörtgen bir platform yapılmış olması muhtemeldir (Şekil.2.227-2.228).

2.13.4.4. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Sadettin Han'da az miktarda karşımıza çıkan taş süsleme iki taç kapıda, aydınlık fenerinde ve mescidin mihrabında yoğunlaşmıştır.

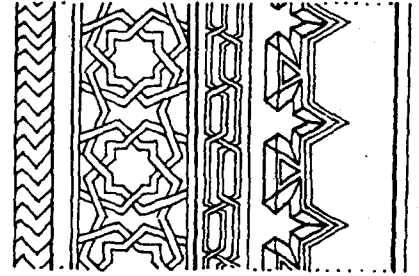
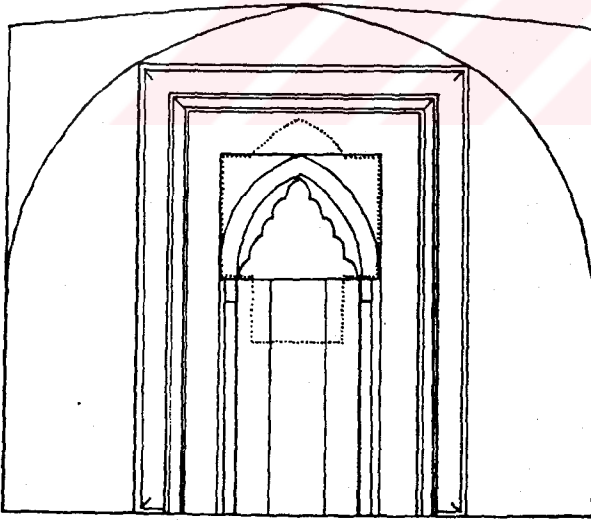
Avlu taç kapısının iki kenarında birbirine düğümlenen iki silmeli bordürden hemen sonra gelen iç bükey kavisli, 3 köşeli yıldızdan oluşan girinti frizi, kapalı kısım taç kapısının iki kenarında yer almış, aynı motife kapalı bölüm aydınlık fenerinin kasnağında da yer verilmiştir. Aynı süsleme, mescitte mihrap çerçevesinin ilk bordüründe de karşımıza çıkmaktadır.

2.13.4.5. Malzeme – Teknik

Kervansarayın diğer bölümlerinde olduğu gibi, mescit kısmı da düzgün kesme taş örgülüdür. Taç kapılarda ve kemerlerde kullanılan iki renkli taş örgü, kalıntılarından görüldüğü kadarıyla mescitte uygulanmamış, aynı şekilde kervansarayın duvar örgüsü içinde kullanılan devşirme malzemeye de mescitte yer verilmemiştir.

Şekil.2.225. Mescidin, Mihrabın Günümüzdeki Durumu

Şekil.2.226. Mihrap Cephesi ve Mihrap Bordürlerinin Çizimi
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.96)

Şekil.2.227. Mescit Merdivenleri

Şekil.2.228. Mescit Merdivenleri, Ayrıntı

2.14. KARGI HAN

Yeri: Antalya- Alanya karayolunun 48. km.sinde, Taşagöl nahiyesinden 23 km. uzaklıkta, Beydiğın Köyü yakınındadır.

Tarihi: 1237/ 1246 M.

Yaptıran: Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi

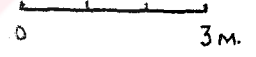
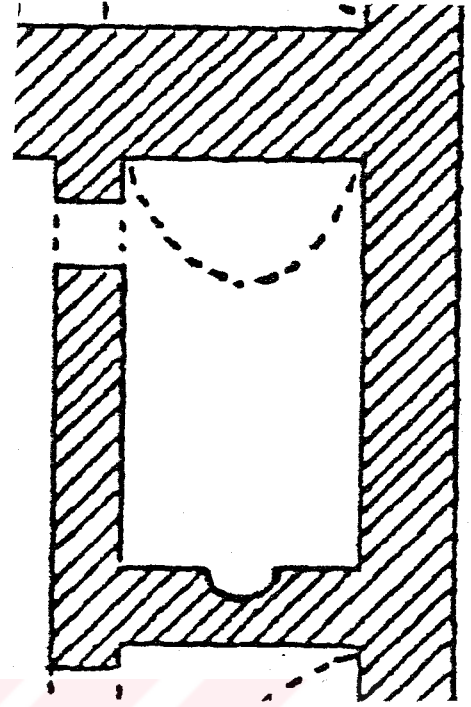
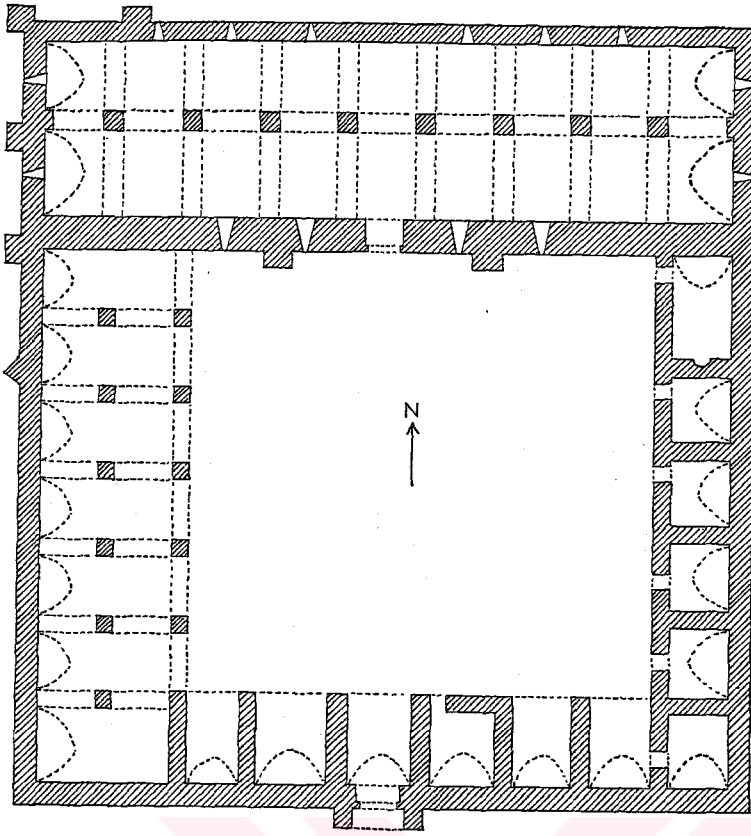
İnceleme Tarihi: Aralık 2003

2.14.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

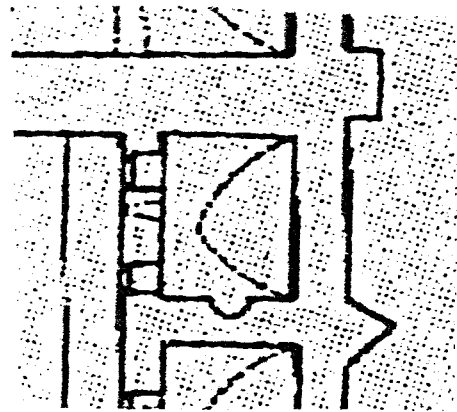
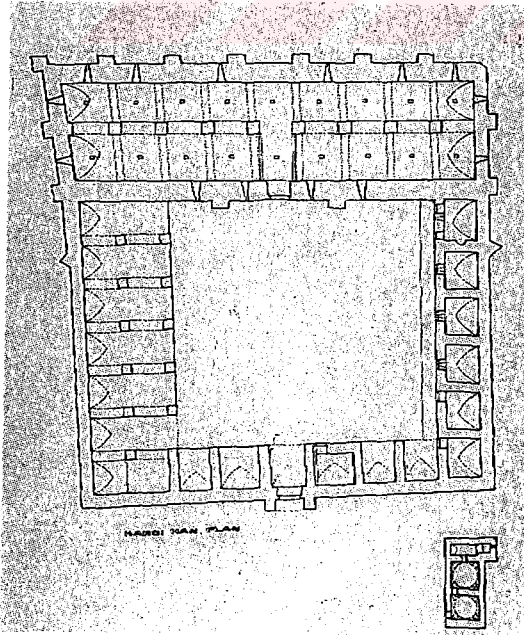
Kargı Han, 15 x 50 m. ölçülerinde enine dikdörtgen kapalı bölümü ve 38 x 50 m. ölçülerindeki avlu kısmıyla değişik bir planlama gösterir (**Erdmann, 1961a: XXXI**). Açık avlulu bölümün taç kapısı, son derece sade bir şekilde tasarlanmış kademeli silmeler içindeki sivri kemerli bir nişten ibarettir. Basık kemerli kapı açıklığı üzerinde içi boş bırakılmış, 3 dilimli bir kitabelik yer almaktadır. Avlunun güney cephesine eyvanlar, batı cephesine iki birimli revaklar doğu cephesine ise kapalı odalar yerleştirilmiştir. Bütün birimlerin üzeri tonozlarla örtülüdür. Sade, basık kemerli bir kapıya sahip kapalı bölüm, sekiz kare kesitli ayağın taşıdığı sivri kemerlerle enine iki nefe bölünmüştür. İlk nefte iki taraflı sekiler mevcuttur. Üst örtüsü sivri kemerli tonozdur. Kapalı bölümün duvarlarında dış cepheye ve avluya açılan mazgal pencereler vardır (**Şekil.2.231**).

2.14.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kervansaraya ulaşım oldukça zordur ve bununla orantılı olarak yayınlar da sınırlı kalmıştır. Erdmann bir makale halinde de tanıttığı yapıyı, kitabında da ele almıştır (**Erdmann, 1959: 8-9; Erdmann, 1961b: 182-183; Erdmann ve Erdmann, 1976: 97**). Antalya ve çevresi ile ilgili yayınlarda değinilen yapı, yakın dönemlerde de birkaç çalışmanın konusunu oluşturmuştur (**Erten, 1940: 78; Demir, 1988: 11; Bektaş, 1991: 77**). Kervansaray hakkındaki bu çalışmalarda mescitle ilgili bilgiler de yer almıştır.

Şekil. 2.229. Kargı Han Plan, Mescit (Erdmann, 1961a: XXXI).

Şekil.2.230. Kargı Han Planı, Mescit (Şaman, 1995: 305)

2.14.3. Mescidin Konumu ve Ana Kütleyle İlişkisi

Kargı Han'ın mescidi, kuzey-güney kuruluşlu kervansarayda avlunun doğu cephesinde, oda birimlerinin kapalı bölümle birleştiği köşede yer almaktadır. Mescit, bir çok örnekten farklı olarak kervansarayın kapalı bölümünün tam yanına ve hemen hemen zemin seviyesinde yerleştirilmiştir.

Mescit, duvar örgüsü, değişik üst örtü ya da süsleme gibi herhangi bir detayla vurgulanmamıştır. Dışarıdan, avlunun doğu kenarı boyunca sıralanmış odalardan herhangi biri gibi algılanır. Mescidin ve yandaki oda bölümlerinin büyüklükleri hemen hemen aynıdır. Bu bölümlerin yükseklikleri de yapının kapalı bölümünün yüksekliği ile aynıdır (Şekil.2.232).

2.14.4. Mescit

2.14.4.1. Genel Planı

Mescit, 3.80 x 4.60 m. ölçüleriyle kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Batı cephesine bir kapı ve pencere açılmış, güney cephesine de mihrap yerleştirilmiştir. Günümüzde oldukça harap birkaç basamakla çıkılan bir sahanlık kısmından mescide geçilir. Mekan doğu-batı yönde beşik tonozla örtülüdür.

2.14.4.1.1. Dış Cepheler

Mescidin ölçüleri kaynaklarda 3.80 x 5.60 m. ve 3.80 x 6.40 m. olmak üzere farklı şekillerde verilmiş ve planlarda da bu ölçülerle dikdörtgen gösterilmiştir (Erdmann, 1959: 8; Erdmann, 1961b: 182). Planda kapı açıklığı çizildiği halde, pencere belirtilmemiştir (Erdmann, 1961a: Taf. XXXI; Erdmann, 1959: 6, P.1). F. Erten'in çalışmasında kervansarayın planı şematik bir şekilde verilmiş, mescit bölümünü de Erdmann'dan farklı olarak kare planlı gösterilmiştir (Erdmann, 1959: 6, P.2). A. Demir'in de yapıda aldığı ölçümlerle oluşturduğu röleve, mescidin ölçülerini doğru gösteren çalışmadır. Pencere ve kapı açıklıkları planda gösterilirken, mihrap çizilmemiştir (Demir, 1988: 11). N. Şaman'ın bir makalesinde, hem mescidin ölçüleri hem mihrap planda belirtilmiş olmasıyla doğru gözükmemektedir (Şaman, 1995: 305) (Şekil.2.229-2.230, 2.237).

Yapıda aldığımız ölçülere göre de, mescit 3.80 x 4.60 m. ölçülerinde, kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekandır.

Şekil.2.231. Kargı Han

Şekil.2.232. Kargı Han, Mescidin Avlu İçinde Konumu

Şekil.2.233. Kargı Han, Mescit Batı Cephe, Kapı ve Pencere

Şekil.2.234. Kargı Han, Mescit, Batı Cephe, İç Mekan

Batı cephenin, kapalı bölümle birleştiği kenarına yakın açılmış mescit kapısı 1.15 m. genişlik ve 1.60 m. yüksekliğindedir. Kapı eşiği, söveleri ve lentosu yekpare taştandır. Lentonun üzerine oyulmuş yuvarlak kemer tepe noktasında kırılarak dışa doğru açılır ve sivri uçlu bir kavisle dönerek, diğer tarafta da aynı formla kapanır. Kapının üzerindeki tek süs, bu hareketli kemerdir. Kapının sağında kalan dikdörtgen pencere 0.65 m. genişlik ve 1.00 m. yüksekliğindedir. Pencerenin söveleri ve lentosu da, kapıda olduğu gibi yekpare taştandır ve üzerinde herhangi bir süsleme görülmemektedir. Bu cephede, üst örtü seviyesine yakın, kapı ve pencere arasında bir de mazgal pencere -menfez- bulunmaktadır (**Şekil.2.233**).

2.14.4.1.2. İç Cepheler

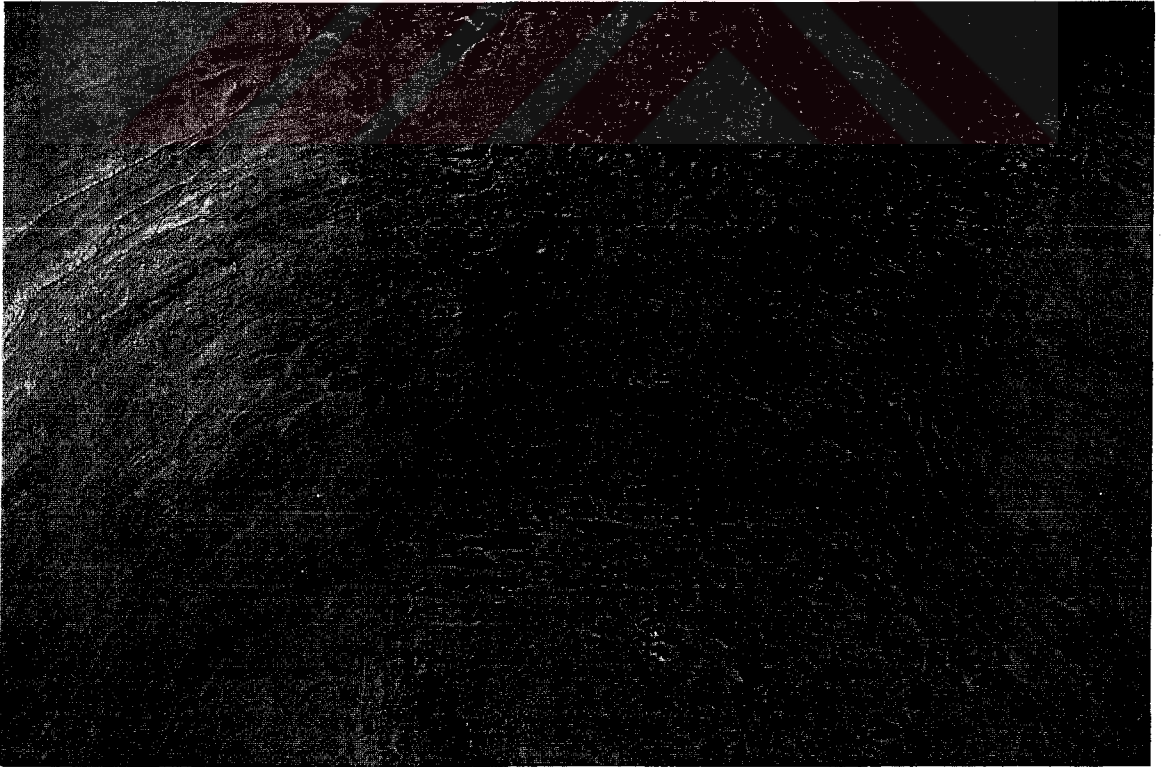
Mescit mekanının içte güney cephesinde, sivri bir kemerle sonlanan, 0.90 m. genişlik ve 1.80 m. yüksekliğindeki mihrabı sade ve süslemesiz bir niş olarak yer alır. Batı duvarındaki kapı ve pencere, iç cephede duvar kalınlığına yerleştirilmiş sivri kemerli derin birer niştir. Altta dikdörtgen açıklıklı pencere ve kapı yer alırken, üstleri sivri kemerle biten bölümler olarak düzenlenmiştir. Mekanın doğu ve kuzey duvarları herhangi bir özelliğe sahip değildir. Mescit kapısının içte sol tarafı, 0.50 m. kadar ve kapı yüksekliğince yıkılmıştır. Mekanın yerlerinin de taşla kaplı olduğu, kapının önünde az miktarda kalmış kaplamadan anlaşılmaktadır (**Şekil.2.234-2.235**).

2.14.4.1.3. Üst Örtü

Erdmann'ın ve Erten'in planlarında mescidin üzerini kuzey-güney doğrultulu bir beşik tonoz örtmüştür (**Erdmann, 1961a: Taf.XXXI; Erdmann, 1959: 6, P.2**). Erdmann'da, mescit mekanı kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı gösterildiği için, tonoz da bu uzunlamasına mekanda aynı doğrultuda kullanılmıştır. Yüksekliği 3.80 m. olan mekanın üzeri, Demir'in planında da gösterildiği gibi doğu-batı doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür (**Erdmann, 1961b: 182; Demir, 1988: 11**). Tonozun batı tarafında bir de açıklık mevcuttur. Mescidin üzerini örten tonoz ve diğer oda birimlerinin üst örtüsünün hanın yan duvarından (avlunun doğu cephesi) görüldüğü bilgisine sahipsek de, avlunun bu tarafında dış cepheye ulaşamadığımız için kontrol etme imkanını bulunamamıştır (**Erdmann, 1961b: 182**) (**Şekil.2.236**).

Şekil.2.235. Kargı Han, Mescit İç Mekan, Mihrap

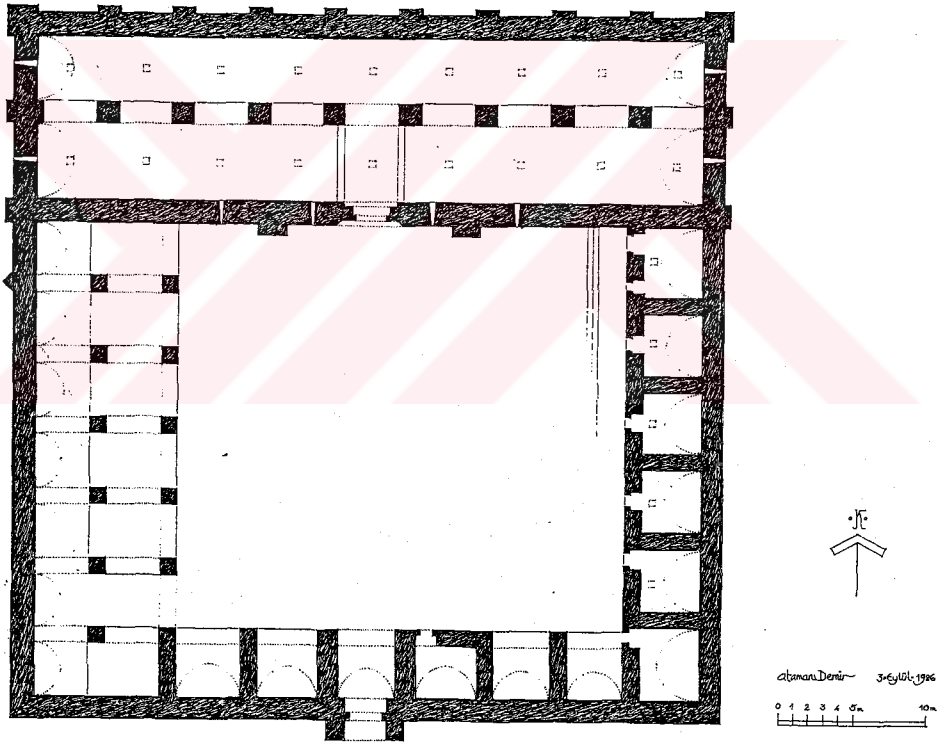
Şekil.2.236. Kargı Han, Mescit, Üst Örtü

2.14.4.1.4. Merdiven

Mescitle aynı sıradaki diğer odalarda da olduğu gibi, mescide de 0.80 m. yüksekliğindeki bir sahanlıkla ulaşılır (Erdmann, 1961b: 183). Bu gün oldukça bozulmuş olan bu kısımda, sahanlığın yüksekliği ve bazı basamak izleri fark edilebilmektedir (Şekil.2.233).

2.14.4.2. Malzeme-Teknik

Kervansarayın genelinde olduğu gibi mescit bölümünde de düzgün olmayan, irili ufaklı moloz taş örgü kullanılmıştır. Mescidin iç mekanında ise duvarlar tamamen sıvalıdır. Ancak yıkık yerlerden anlaşıldığı kadarıyla burada da örgü aynıdır. Ayrıca, kapının girişinde, yerde orijinal taş kaplamanın bir bölümü görülmektedir.

Şekil.2.237. Kargı Han, Plan (Demir, 1988: 11)

2.15. SARI HAN

Yeri: Ürgüp'ün 6 km. kuzeyinde, Avanos yakınındadır.

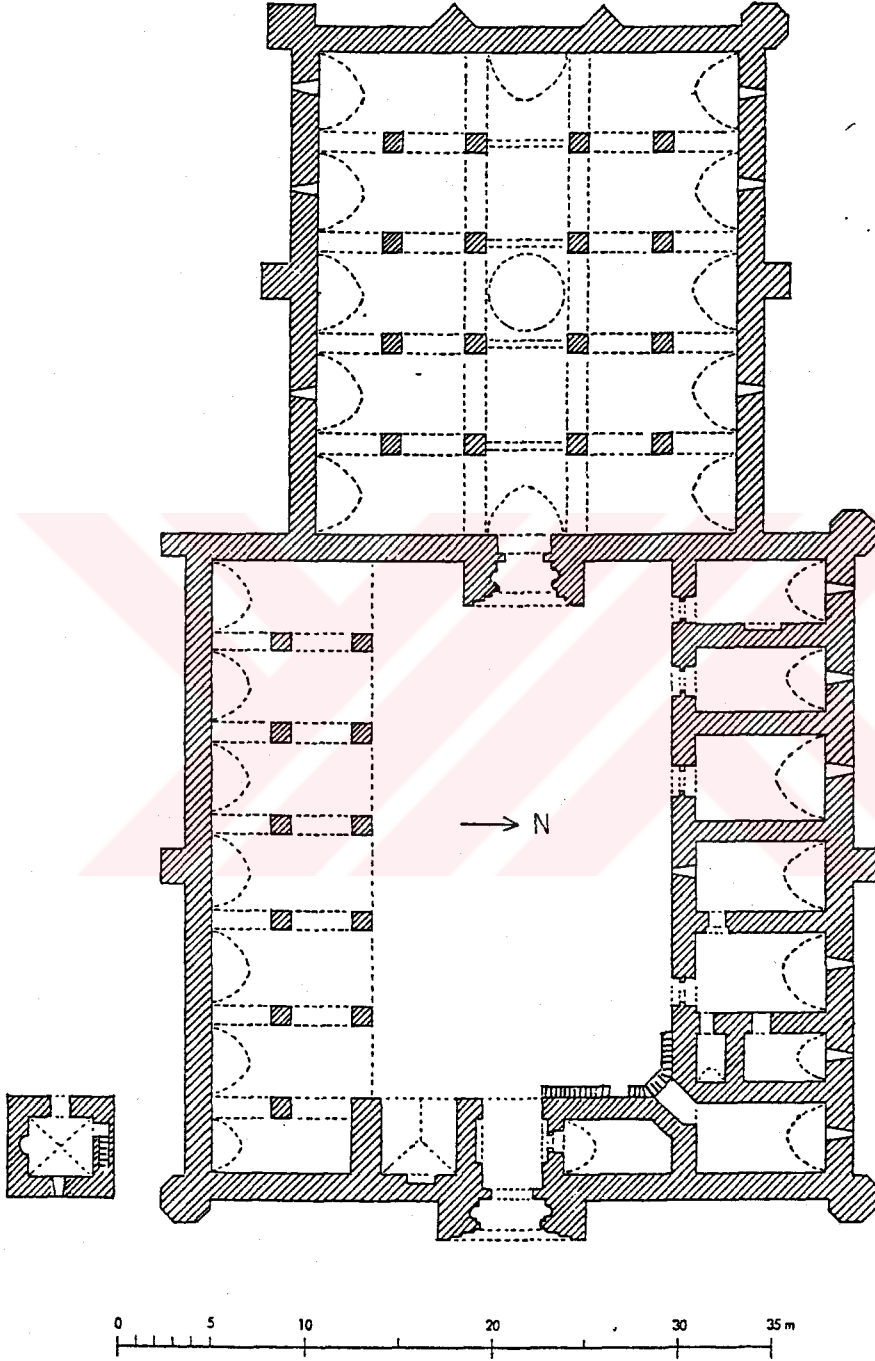
Tarihi. 1230-1240 arası, muhtemelen 1238 M.

Yaptıran:

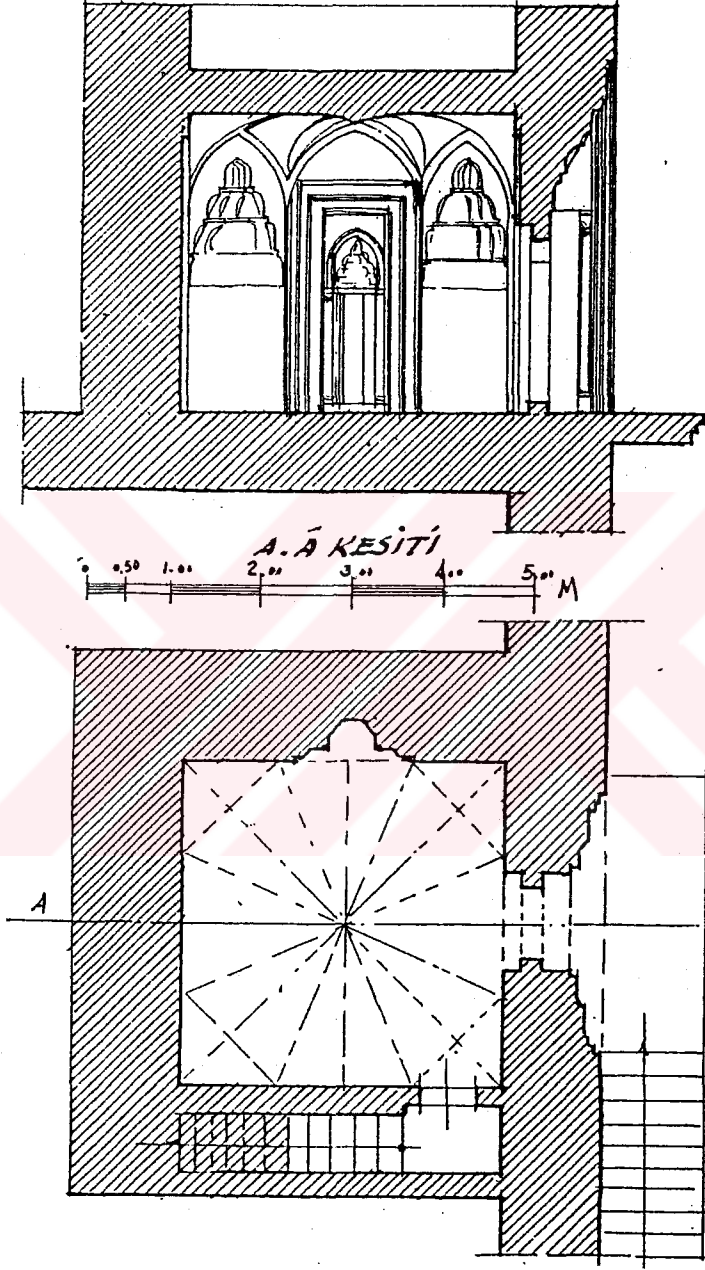
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.15.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Sarı Han kapalı ve açık bölümlerinin kuruluşuyla klasik sultan hanlarının plan şemasını yansıtmaktadır. 28x28 m. ölçüleriyle kare planlı kapalı bölüm ve buna bitişik 38x38 m. ölçüleriyle kare planlı açık avlulu bölüm doğu-batı yönünde inşa edilmiştir (**Erdmann, 1961a: Taf. XX**). Doğu cephenin ortasında dışa taşkın olarak yerleştirilmiş taç kapı büyük ölçüde yenilenmiş olmasına rağmen devrinin özelliklerini yansıtmaktadır. Kapının kenarlarına geometrik süslemelere sahip dört bordür yerleştirilmiştir. En dıştaki bordür üzerinde bir şeridin kalp şeklini verecek biçimde köşeli kırılmalarıyla oluşan dizi görülür. Üzeri zigzag yivli yuvarlak bir kaval silmeden sonra, diğer yapılardan tanıdığımız üç köşeli yıldız motifinin dört kollu ve kollarının birbirini içine geçmesiyle yaratılan bir şekli kullanılmıştır. En geniş bordür 10 ve 11 kollu yıldızların sık bir şekilde işlenmesiyle meydana gelmiştir. Sondaki ince şeritte ise arada altıgen boşluklar ve altı kollu yıldızlar kalacak biçimde bir geometrik örgü kullanılmıştır. Bordürlerin oluşturduğu dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş kapı nişinin her iki yanında 5 kollu yıldızlı geometrik örgünün kullanıldığı mihrabiyeler bulunur. Dokuz sıradan oluşmuş mukarnas kavsara nişi örterken köşelerde zar başlıklara sahip ve üzerleri kapının en dış çerçevesindeki gibi kıvrımlı şerit süslemeli sütunçelere oturur. Kapı açıklığı, sade konsollara oturan basık kemeri birbirine geçmelerle oturtulmuş iki renkli taş örgü kemere sahiptir. Kemerin hemen üzerinden birbirine halkalanan altıgenlerden oluşan geometrik süslemeli bir kuşak dolaşır (**Ögel, 1954: 45**). Avlunun güney cephesine tonoz örtülü revak birimleri, kuzeyine ise dikdörtgen planlı tonoz örtülü kapalı mekanlar

Şekil. 2.238. Sarı Han Planı ve Mescit (Erdmann, 1961a: Taf.XX)

Şekil. 2.239. Sarı Han, Mescit Plan ve Kesiti (Özgüç ve Akok, 1958a: P.3)

yerleştirilmiştir. Giriş eyvanının solunda çeşme yer alır. Eyvanın üzerine, kervansarayın mescidi yerleştirilmiştir.

İç taç kapı dışa taşkın profilli, ancak dış taç kapıya göre daha sadedir. Dikdörtgen çerçevede en dışta basık ve uzun altıgenlerin uç uca eklenmesiyle bir dizi oluşturulmuştur. İçbükey bir kavisle geçilen diğer bordürün kenarlarını üç köşeli yıldız motifi çevreler. Sivri kemerli açıklığa birleşen şerit ise yine basık ve uzun altıgenlerin merkezlerinden birbirlerine düğümlenmesiyle ve dört uçta birleşmesiyle meydana gelmiştir. Kapı açıklığı sivri kemerli niş içine yerleştirilmiştir. Kemerin en dışta birbirine düğümlenen daireler çevrelerken, kemerin kenarını da yine üç köşeli yıldız motifi çevreler. Kemerin iç tarafı iki renkli taşla örülmüş boşluğa da üçlü düzenlemeli kitabe yerleştirilmiştir. İki yanda mukarnaslı konsollara oturan kemerin köşelerinde zar başlıklı ve gövdeleri zig zag motifli sütunçeler vardır. İç tarafta geometrik bordürlerle süslü mihrabiyeler yer alır. Basık kemerli kapı açıklığı da iki renkli taşların geçme motifleriyle süslenmesiyle oluşmuştur. Kapalı bölüm, 16 kare kesitli kesme taş ayağın taşıdığı tonozlarla örtülüdür ve 5 nefte ayrılmıştır. Orta nefte ışıklık feneri yer alır. Kervansarayın dış duvarları kare, üçgen ve daire kesitli payandalarla desteklenmektedir (Şekil.2.238).

2.15.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Sarı Han, mimari ve süsleme özellikleriyle bir çok araştırmanın konusu olmuştur. Ögel, kervansaray süslemelerini değerlendirdiği lisans tezinde Sarı Han'ın mescit süslemelerini tanımlamış, sonraki yıllarda yayınladığı kitabında da yapı tanımıyla yer almıştır (Ögel, 1954: 40-41; Ögel, 1987: 45). Akok ve Özgüç yeniden rölevelerini yayınladıkları kervansarayın mescit bölümüne değinmiş, planı ve kesitine yer vermişlerdir (Akok ve Özgüç, 1958a: P.2,3). Erdmann'da yine mimari tanımı, planları ve süsleme özellikleriyle yer almıştır (Erdmann, 1961b: 132-134; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96, 140). Kayseri ve çevresindeki kervansarayların süslemesinin incelendiği bir lisans tezinde de mescitin süsleme özelliklerine değinilmiştir (Oğuz, 1973: 14). G.Schneider'in kitaplarında çizimlerine yer verdiği diğer bir yapı da Sarı Han'dır (Schneider, 1980: Taf.14/ 118, 128, 129, 130, 224b, 224c, 391a).

Şekil.2.240. Sarı Han

Şekil.2.241. Sarı Han, Taç Kapı Üzerinde Mescit (Oktay Aslanapa Arşivi)

2.15.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Mescit, kervansarayın dış taç kapısının giriş eyvanı üzerinde konumlanmıştır. Yaklaşık 3.50 m. genişlik ve 5 m. yüksekliğindeki basık kemer tonozlu giriş eyvanı üzerinde ve taç kapının yüksekliğinin arkasında kalmış kare planlı bir mekandır (Akok ve Özgüç, 1958a: P.2,3). Kapının sağında kervansarayın duvarına yerleştirilmiş basamaklarla ulaşılan oldukça süslemeli kapısıyla dikkat çekici bir mekandır. Kervansarayın genel planı içinde tasarlanmıştır (Şekil.2.242-2.243).

2.15.4. Mescit

2.15.4.1. Genel Planı

Dıştan 7x8 m, içten ise 3.50x3.50 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır. Merdivenlerle ulaşılan batı cephede mescit kapısı, kuzey cephede çatıya çıkış kapısı ve güney cephede de mihrap yer alır. Doğu cepheye bir mazgal pencere açılmıştır. Dört köşede mukarnashlı tromplar üzerinde sekiz dilimli yıldız tonoz örtülüdür (Şekil.2.239).

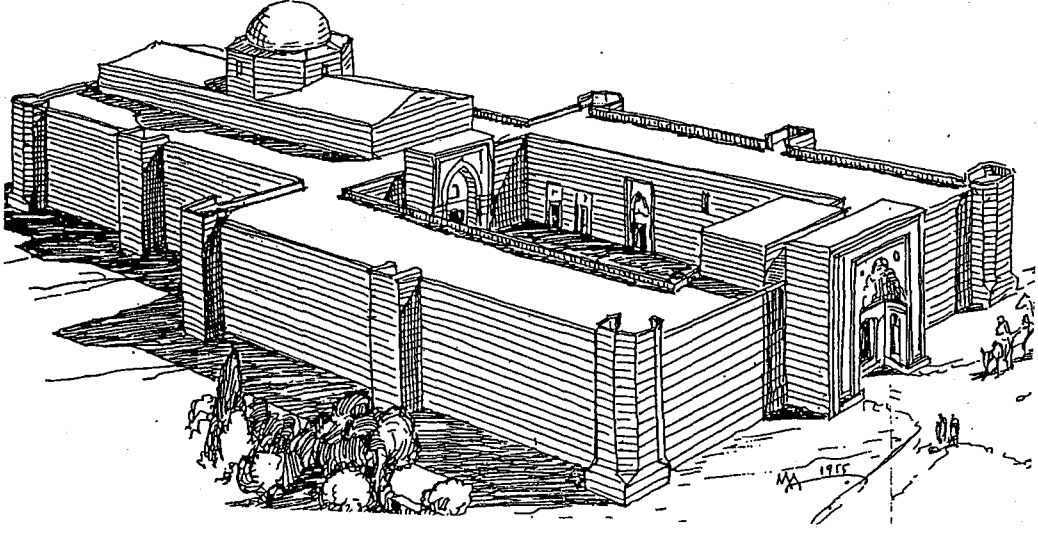
2.15.4.2. Alt Yapı

Mescit, kervansarayın avlu taç kapısının giriş eyvanı üzerine inşa edilmiştir. Yaklaşık 3.50 m. genişlik, 5 m. yükseklik ve 6 m. derinliğindeki giriş eyvanı basık kemerli tonozla örtülüdür (Akok ve Özgüç, 1958a: P.1). Eyvanın yan duvarında sivri kemerli niş yer alır.

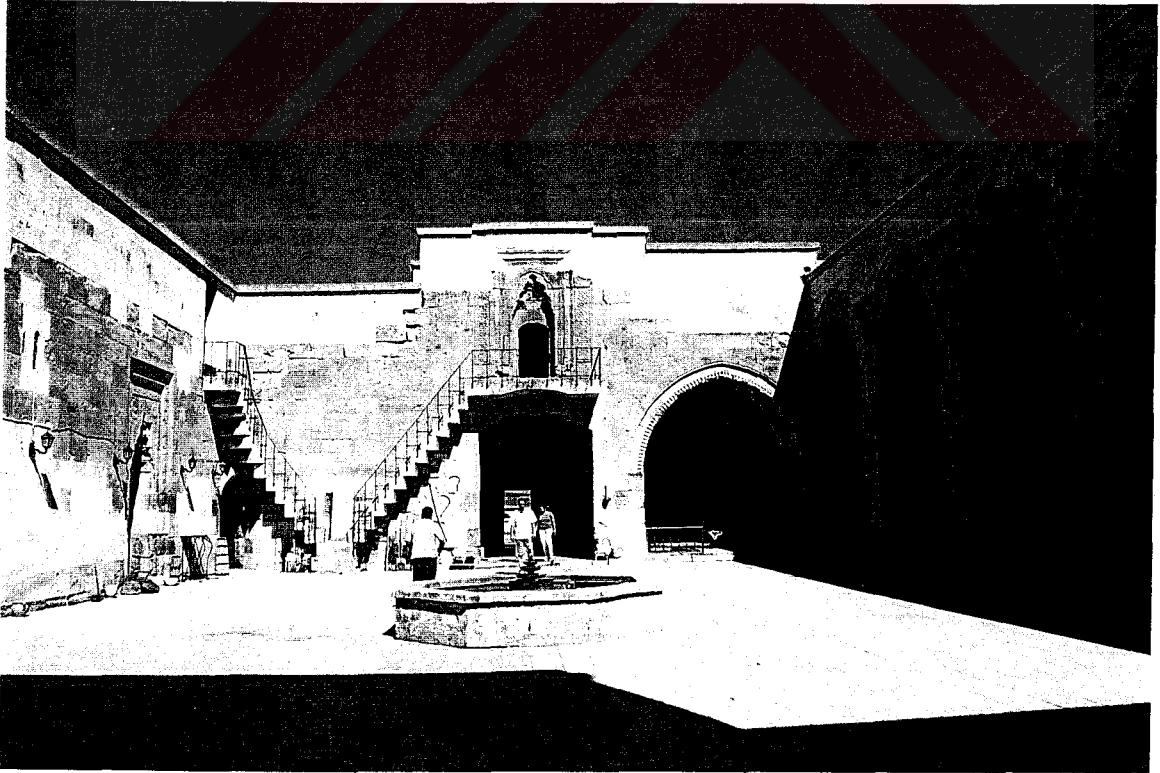
2.15.4.3. Üst Yapı

2.15.4.3.1. Dış Cepheler

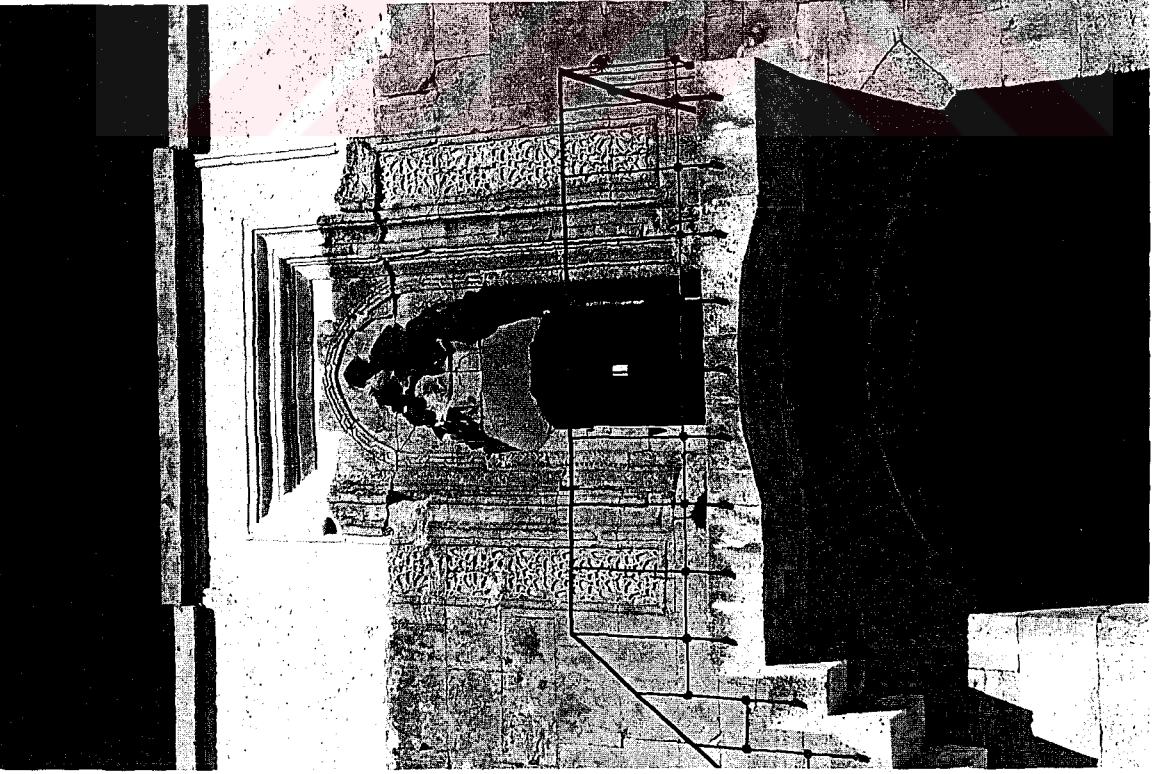
Mescit, içten 3.50x3.50 m. ölçülerinde kare planlı bir mekandır. Batı cephede süslemeli bordürleri ve mukarnashlı düzeniyle adeta küçük bir taç kapı görünümünde olan mescit kapısı yer alır. Kapı, mescit duvarı boyunca yükselmektedir ve genişliğiyle de cepheye hakim konumdadır. Kuzey cephenin bir kısmı kervansarayın üst örtüsünün biraz üzerine çıkmaktadır. Doğu cephe taç kapının yüksek duvarının arkasında kalmaktadır. Taç kapının arka duvarı ile doğu cephe arasında küçük bir boşluk kalmaktadır. Doğu cephede küçük bir mazgal pencere de açılmıştır. Güney cephenin yine bir kısmı da kuzey cephe gibi çatı örtüsünün üzerinde kalmaktadır. Cephelerin neredeyse yarısı onarımda yenilenmiştir. Duvarların üst kısmını cephelerden çıkıntılı bir korniş dolaşmaktadır (Şekil.2.244).

Şekil.2.242. Sarı Han, (Özgüç ve Akok, 1985a: P.3)

Şekil.2.243. Sarı Han, Mescidin Konumu

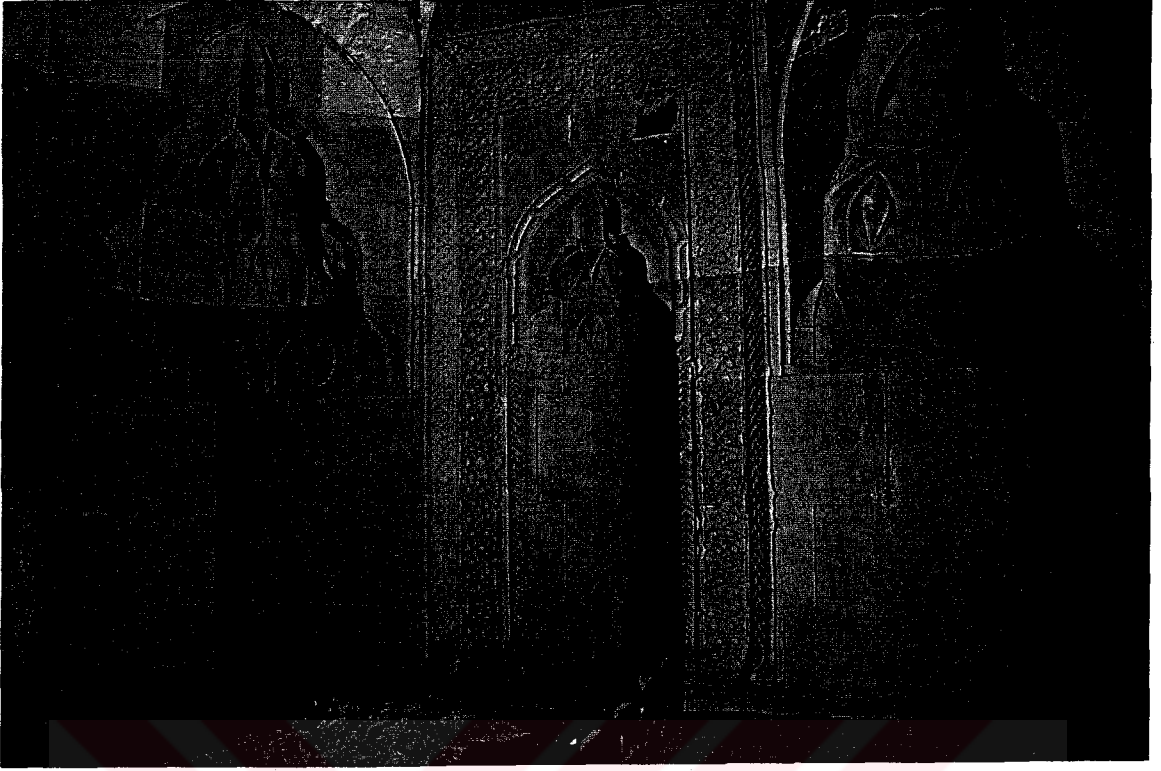
Şekil.2.244. San Han, Mescit, Batı Cephe Mescit Kapısı

2.15.4.3.2. İç Cepheler

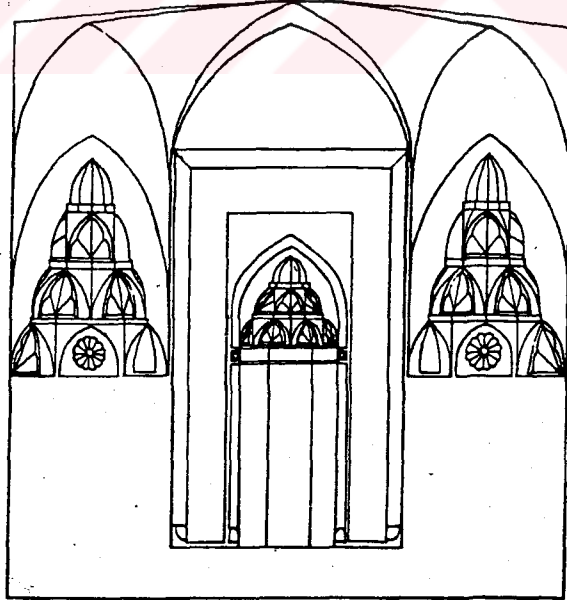
Mescidin içten batı cephesi düzgün kesme taş örgülüdür ve cephenin ortasında yaklaşık 1 m. genişliğinde dikdörtgen açıklıklı kapı yer alır. Kuzey cephe de aynı şekilde kesme taş örgülüdür ve batı köşesinde çatıya çıkış için küçük dikdörtgen bir kapı açıklığı bırakılmıştır. Doğu cephe de benzer düzende olup, üst örtüye yakın seviyesinde dıştan içe doğru daralan dikdörtgen açıklıklı bir mazgal pencere açılmıştır. Güney cephede dar ve yüksek kuruluşlu mihrap yer alır. İki köşedeki trompun arasına yerleştirilmiştir. Dört yönde cephelerin orta bölümleri yuvarlak kemerli formla sonlanır. Dört köşede yer alan tromplarla alt duvarlar sekizgene dönüşür (Şekil.2.245-2.248).

2.15.4.3.3. Mihrap

Güney cephenin ortasında yer alan mihrap iki köşedeki trompun arasında kalan alanı bütünüyle doldurur. Yaklaşık 1.65x2.70 m. ölçüleriyle duvara hakim konumdadır. Mihrabın dikdörtgen çerçevesini iki geometrik bordür oluşturur. Dıştaki ince bordür dört yassı şeritin birbirine düğümlenerek dörtlü bir örgü motifi meydana getirmesiyle oluşmuştur. Erdmann'ın çiziminde bu bordür üçlü örgü şeklinde gösterilmiştir (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70). Hafif şevli yerleştirilmiş bu bordürden sonra daha geniş olan diğer bordür gelir. Mihrabın üzerindeki kısmı daha genişken iki yanda incelererek devam eder. Üstteki geniş kısımda daha rahat seçilen örgüye göre basık sekizgenleri birleştiren basık altıgenler diğer kırık şeritlerle düğümlenerek devam eder. İki yanda da kırık şeritlerin birbirini keserek oluşturduğu düzende ortalarda küçük altıgen boşluklar kalmıştır. Ortadaki mihrap açıklığını sivri kemer çevreler. Bordürle kemer arasında kalan köşelikler boş bırakılmıştır. Sivri kemer de Z şeklinde kıvrılarak birbirine dolanan iki kaval silmenin oluşturduğu hareketli bir düzene sahiptir. Sivri kemer iki yanda üzeri stilize çiçek motifleriyle dolgulanmış zar başlıklara sahip zig zag yivli sütunçelere oturur. Mihrap nişinin mukarnas kavsarası, geniş üç sıra mukarnas dizisinden oluşmuştur. Mukarnas hücreleri üçlü yelpaze dilimleriyle süslenmiştir. Kavsaranın hemen altına dört yassı şeritin birbirine düğümlenmesiyle oluşan dörtlü örgü motifi yatay olarak yerleştirilmiştir. 0.60 m. genişliğindeki mihrap nişi üç köşelidir. Mihrap nişi, mescidin zemininden 0.20 m. kadar yüksektir. En dıştaki bordür dışbükey bir dönüşle ve pahlı bir köşelikle sona

Şekil.2.245. Sarı Han, Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.246. Sarı Han, Mescit, Güney Cephe (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)

Şekil.2.247. Sarı Han, Mescit, Batı ve Kuzey Cepheler, Köşede Çatıya Çıkış Kapısı

Şekil.2.248. Sarı Han, Mescit, Doğu Cephede Pencere, Tromplar

erer. Bir kademe gerideki kalın bordür düz bir şeritle sonlanırken, sütunçeler de alttaki düz kaidelere otururlar.

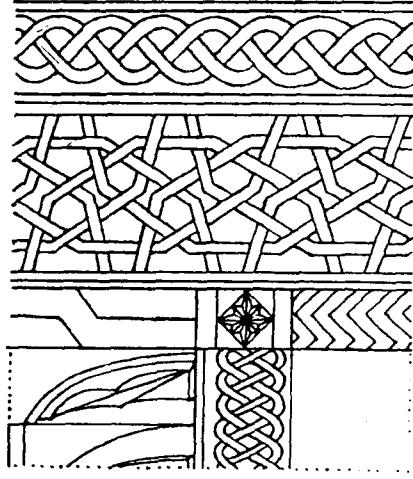
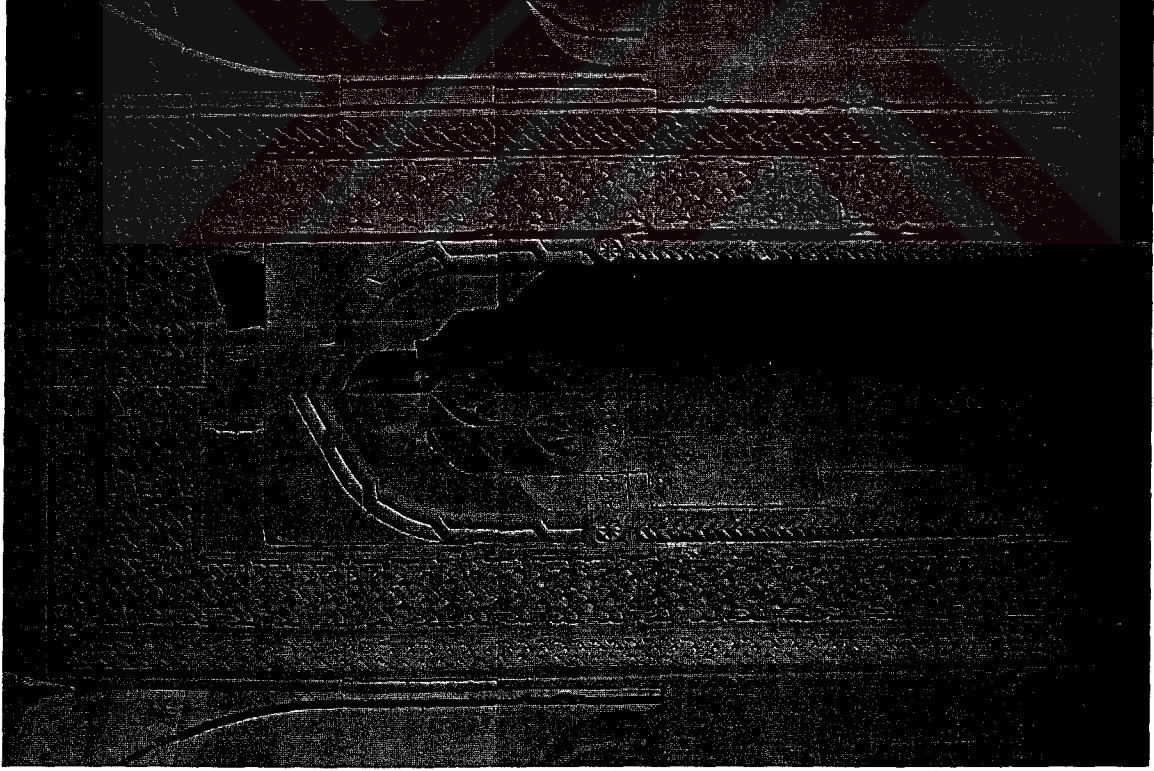
Mihrabın mermer olduğuna dair bilgiye karşılık, mescidin mihrabı sarı renkli kesme taştandır (Ögel, 1954: 45) (Şekil.2.249-2.250).

2.15.4.3.4. Pencere

Mescidin doğu cephesinde içten yaklaşık 0.45 m. genişliğinde ve dışa doğru daralan bir mazgal pencere üst örtü seviyesinde yer almaktadır (Şekil.2.248).

2.15.4.3.5. Kapı

Mescit kapısı süslemeli bordürleriyle birlikte yaklaşık 3.00 m. genişliktedir. Bu genişlik ve mekanın çatı seviyesine kadar olan yüksekliğiyle cepheye hakim konumdadır ve kervansarayın giriş cephesi üzerinde dikkati çeken bir unsurdur. Küçük bir taç kapı modeli olan kapının en dışında düz bir silmeyle çevrili geniş bir geometrik bordür yer alır. Büyük boyutlu sekizgenlerin kesişmesiyle oluşan geometrik düzende yarım sekizgenler alternatif olarak bordürlerin sağ ve sol kenarlarına yerleştirilmiştir. Yarım sekizgenlerin ortalarında 10 kollu yıldız tamamlanabilecek yarım yıldızlar oluşmuştur. Sekizgenlerin arasındaki bölümler de kırık hatlı şeritlerin kesişmesiyle dolgulanmıştır. Bundan sonraki düz bordür içbükey bir kavis yaparak kademelenir. Yarım yuvarlak bir silmeden sonra iki ince silmeyle bir kademe daha oluşur. Bundan sonra iki ince şeritin birbirine daire şekilleriyle düğümlenmesiyle meydana gelen , kapıya doğru hafif şevli bordürde yer almıştır. Bu düzenlemeden sonra, mihraptakine benzer olarak, ama bu sefer üç silmenin basık Z şeklinde kırık hatlarla birbirine dolanmasıyla oluşan kompozisyon sivri kemeri oluşturmaktadır. Sivri kemerle çerçeve arasındaki köşelikler boştur. Sivri kemer, iki yanda üzerleri süslemeli zar başlıklara sahip zig zag yivli sütunçelere oturur. Kemerin içine yerleştirilmiş mukarnas kavsara dört sıradan oluşmaktadır. Mukarnas hücreleri bozulmuş olan kavsaranın ilk sıradaki izlerinden yelpaze süslemeli oldukları anlaşılmaktadır. Bu sıranın ortasına bursa kemeri benzeri formla sonlanan bir çerçeve yerleştirilmiştir. Yaklaşık 1 m. genişliğindeki kapı açıklığı basık kemerlidir. Kemer iki tarafta halat silmeli küçük konsollara oturur. Basık kemerin üzerindeki izlerden yivlerle geçme motifleri oluşturulduğu görülmektedir. Kapının

Şekil.2.249. Sarı Han, Mescit, Mihrap, Sağda Desen Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)

süslemeli kısmı yere kadar devam etmeyip yerden iki taş yüksekliği kadar mesafede sonlanmaktadır (Şekil.2.244).

2.15.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

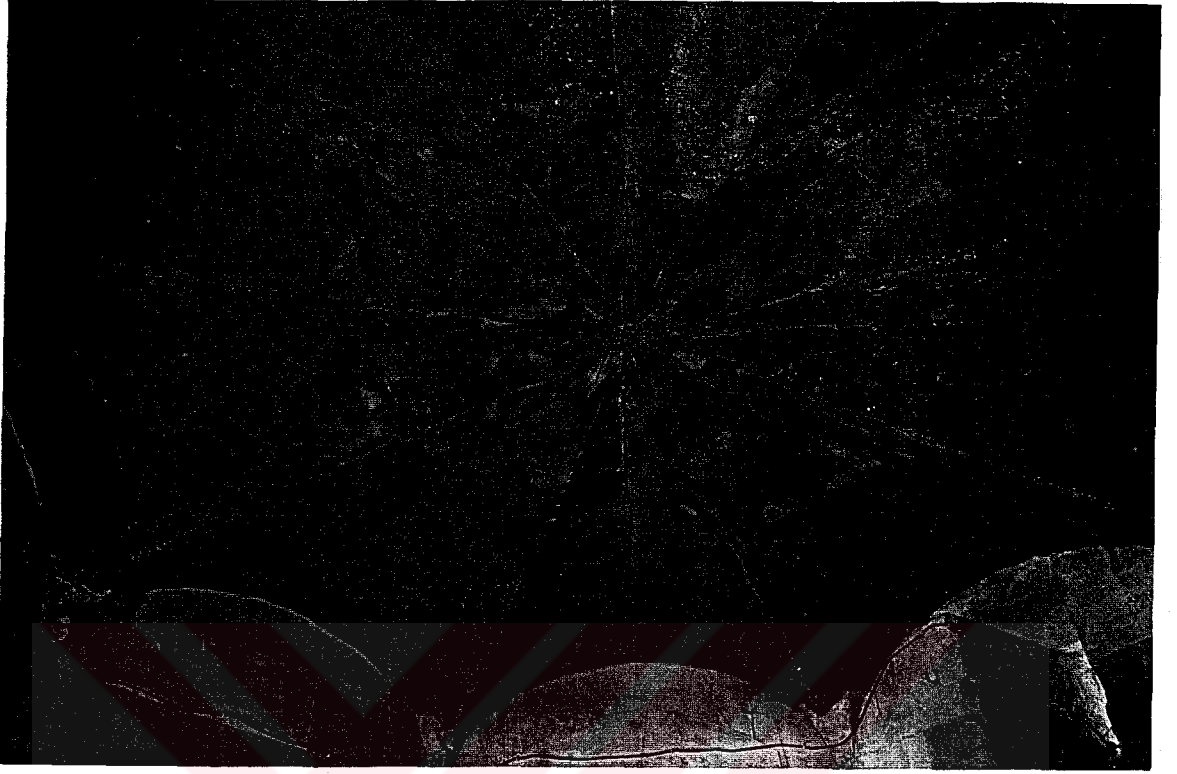
Mescidin kuzeybatı köşesinde trompun altına yerleştirilmiş yaklaşık 1 m. yüksekliğinde dikdörtgen küçük bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Kapının açıldığı küçük bir sahanlıktan sonra 6 basamakla mescidin çatısına ulaşılmaktadır. Mescidin içinden çıkan bu merdivenleri müezzinin ezan okumak için çatıya çıkışta kullandığını düşünebiliriz. Akok ve Erdmann da bu görüşü desteklemektedir (Akok ve Özgüç, 1958a: 380) (Şekil.2.247).

2.15.4.3.7. Üst Örtü

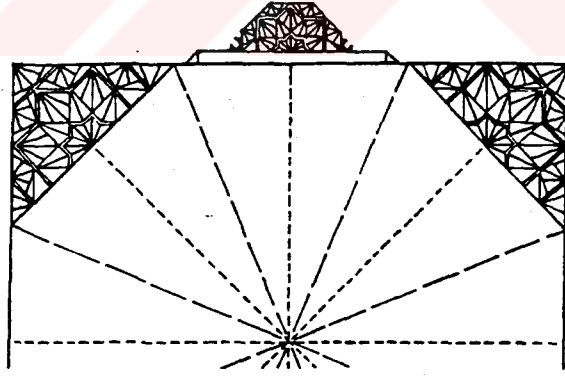
Günümüzde mekanın üst örtüsünü betondan yapılmış sekiz dilimli yıldız tonoz oluşturmaktadır. Cephelerin orta kısımları üstlerde yuvarlak kemerlerle sonlanır. Dört köşede yer alan ve yerden yaklaşık 1 m. yükseklikte başlayan tromplar ise sivri kemer içine yerleştirilmiş dört mukarnas sırasından oluşmaktadır (Şekil.2.247, 2.250, 2.253). Geniş sıraları, içleri üçlü yelpaze şeklinde yivlenmiş iri mukarnas hücreleri doldurmaktadır. Mukarnasın ilk sırasında sivri kemer içine stilize çiçek motifli rozetler yerleştirilmiştir. Dört trompla sekizgene dönüşen alt yapı üzerine sekiz dilimli yıldız tonoz örtülmüştür. Harap durumdaki üst örtü, muhtemelen Ağzıkara Han'ın köşk mescidinin üst örtüsü göz önünde bulundurularak onarılmıştır. Tonozun duvarlara birleşen orijinal köşeleri hala görülebilmektedir. Akok'un kesitinde üst örtünün sistemi görülmektedir(Şekil.2.239). Ancak yapının eski resimlerinde üst kısmı yıkık taç kapının arkasındaki mescidin üst örtüsü daha kubbemsi algılanmaktadır (Şekil.2.252). Mescidin iç kısmından üst örtüyü gösteren bir resim elimizde olmadığı için bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

2.15.4.3.8. Merdiven

Giriş eyvanının basık kemerli tonozu üzerine yerleştirilmiş olan mescide günümüzde 13 basamağın açıldığı 1 m. genişliğinde küçük dikdörtgen bir sahanlıkla ulaşılmaktadır. Bu merdiven de yapının restorasyonunda yenilenmiştir. Orijinal halinde, yine beden duvarlarına yerleştirilmek suretiyle yapılmış merdiven basamaklarının altlarının mukarnas dolgulu olduğunun düşünebiliriz (Şekil.2.241). Kapının önündeki küçük sahanlık da mukarnas konsollar üzerinde durmaktaydı

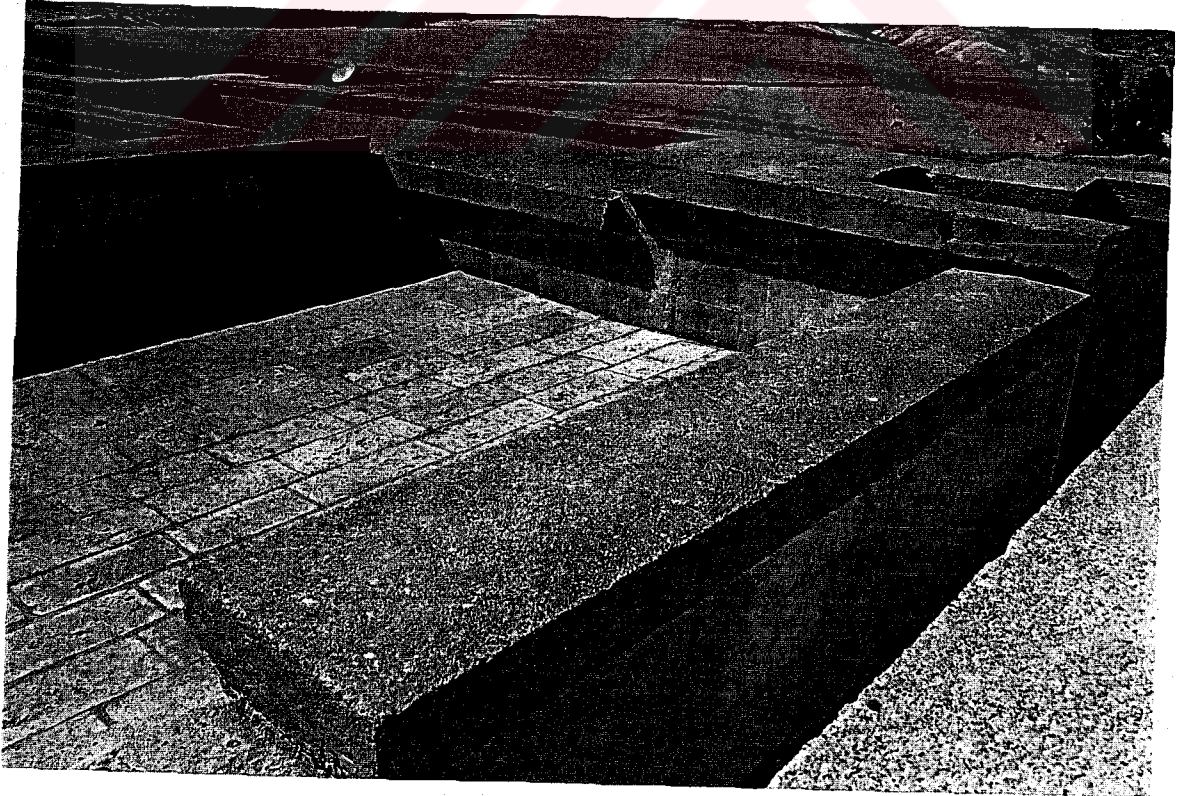
Şekil.2.250. Sarı Han, Mescit, Yenilenen Üst Örtü

Şekil.2.251. Sarı Han, Mescit, Üst Örtü Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)

Şekil.2.252. Sarı Han, Onarımdan önce, Taç Kapının Üzerinde Mescit ve Üst Örtüsü
(Oktay Aslanapa arşivi)

Şekil.2.253. Sarı Han, Mescit, Yenilenen Üst Örtü

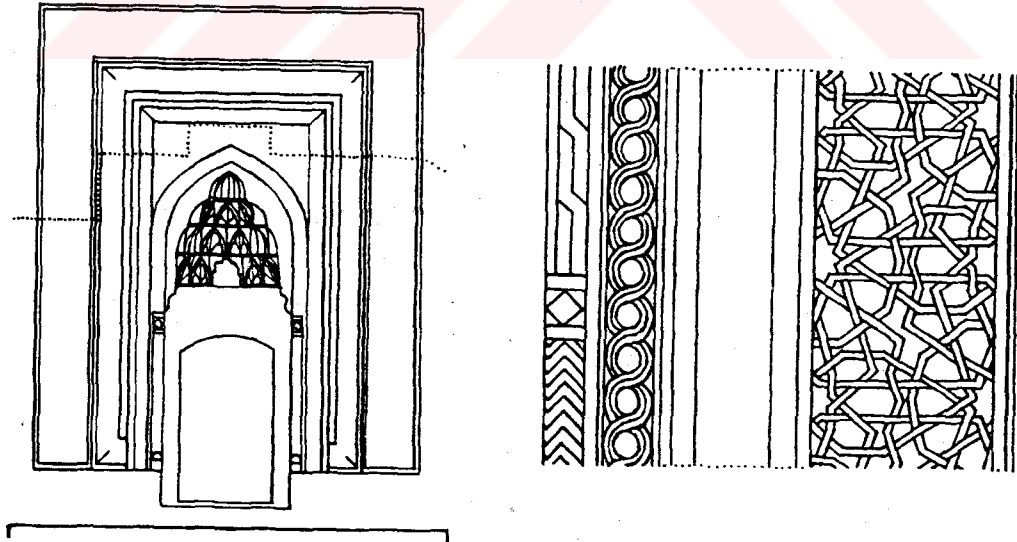
(Erdmann, 1961b: 132). Akok kapının önündeki sahanlığı “balkon gibi” diyerek tarif etmekte ve harap durumundan dolayı da korkulukları hakkında bir şey söyleyememektedir (Akok ve Özgüç, 1958a: 380) .

2.15.4.4. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Sarı Han'ın mescit bölümünde, kapıda ve mihrapta geometrik bordürlü dikdörtgen çerçeve içine alınmış düzenleme görülür. Kapı açıklığı ve mihrap nişi de sivri kemerin içine yerleştirilmiştir. Aynı düzenlemeler kervansarayın kapalı bölümünün taç kapısında, iki yandaki mihrabiyelerde ve avludakikapalı mekanların kapılarında görülmektedir. Taç kapılarda, mescit kapısı ve mihrabında, kapalı bölümlerin kapılarında geometrik süslemeler ve hepsinde farklı yıldız sistemleri kullanılmıştır.

2.15.4.5. Malzeme-Teknik

Mescidin dış ve iç cephelerini, sarı renkli düzgün kesme taşla kaplanmıştır. Mescit onarım gördüğü için cephelerin ve kapının üst kısımları beyaza yakın krem renkli kesme taşla yeniden örülmüştür. İç mekanda da düzgün kesme taş bloklarla kaplama görülmektedir. duvarların alt sıralarında daha koyu renkli taş kullanılmışken, trompların ilk mukarnas sıralarında gri renkli kesme taş örgü görülmektedir. Üst örtü ise çimentoyla yenilenmiştir.

Şekil.2.254. Sarı Han, Mescit Kapısı ve Bordür Çizimleri
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.70)

2.16. AĞZIKARA HAN (HOCA MESUD KERVANSARAYI)

Yeri: Aksaray'ın 15 km. doğusunda, Aksaray-Kayseri yolu üzerine, sağdadır.

Tarihi. 1231 M. (Kapalı Bölüm) – 637 H./ 1240 M. (Avlu)

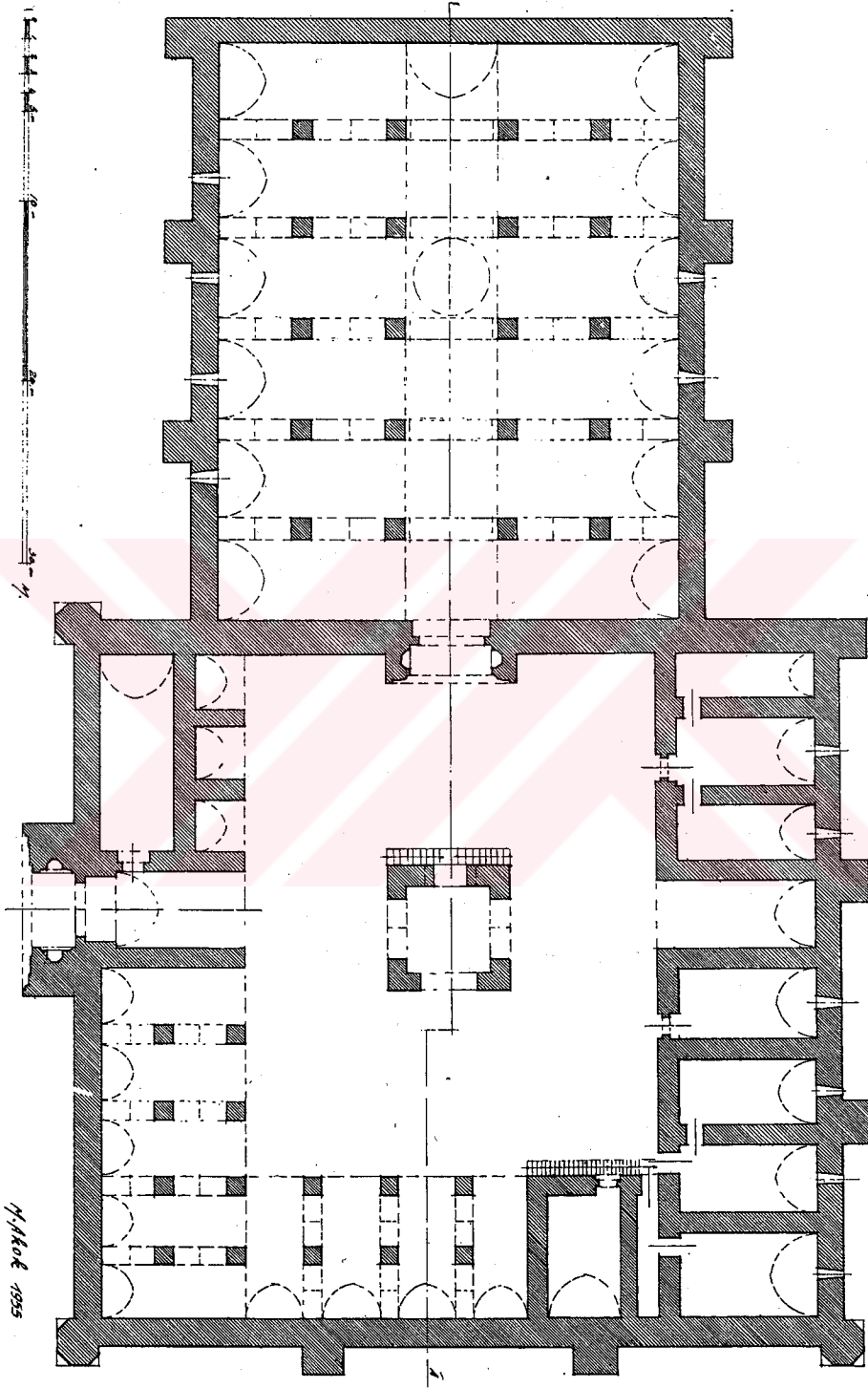
Yaptıran: Hoca Mesud

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

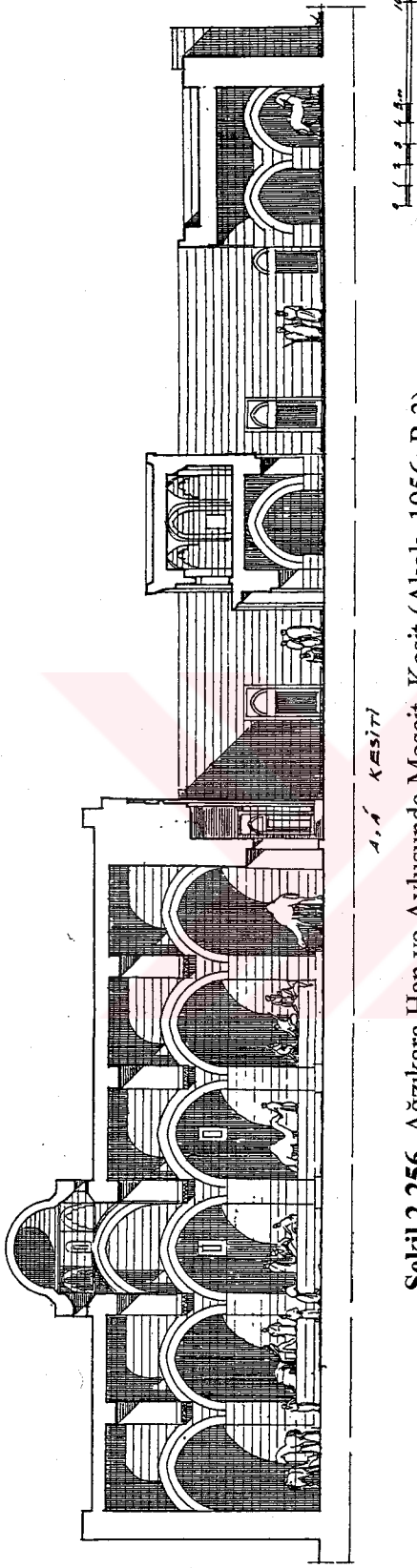
2.16.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Ağzikara Han 37x37 m. ölçülerindeki kare planlı kapalı bölümü ve 45x40 m. ölçülerindeki açık avlulu bölümüyle iki kısımdan oluşmaktadır (Erdmann, 1961a: Taf. XIII).

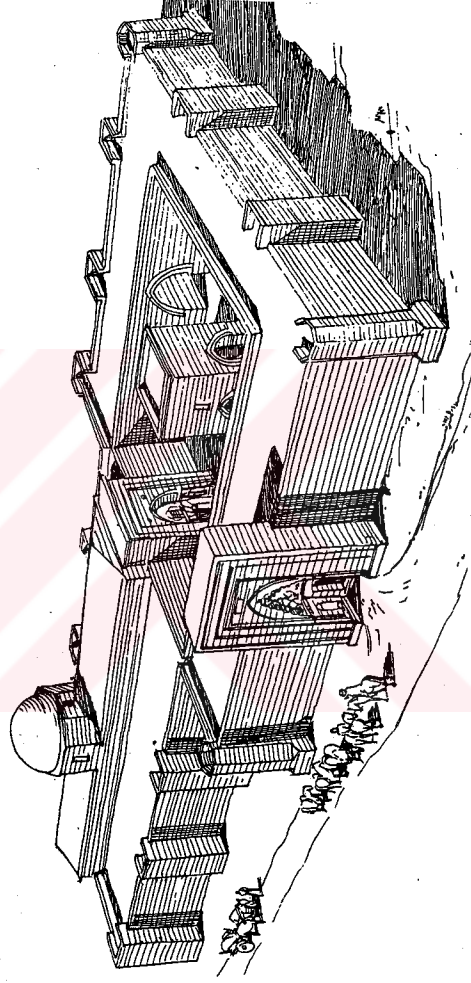
Taç kapı, açık avlulu ön bölümün batı cephesine ve kuzey kenarına yakın olarak yerleştirilmiştir. Taç kapı dışa taşkındır ve değişik genişlikteki bordürlerle hiç boşluk kalmayacak şekilde doldurulmuştur. Dış bordürde ortalarına birer rozet yerleştirilmiş yıldızların düğümlenmesiyle oluşan kompozisyon iki yandan yükselir. Kapıya doğru içbükey bir kavis yaparak kademelenen bordürün kenarında birbirinin içinden geçerek bir yıldız dizisi oluşturan dört kollu yıldız frizi yer almıştır. Geniş çerçevede ise 9, 10 ve 12 kollu yıldız örgü sistemi görülür. 10 ve 12 kollu yıldızlar alternatif olarak sıralanmıştır. Bundan sonra kapıya doğru hafif şevli bir eğim yapan ince bordürde iç içe geçmiş yarım sekizgenler kapının üç yanını çevreler. Ortada kapı açıklığını çevreleyen sivri kemerle bordürler arasında kalan köşelikle iki yanda beşer tane olmak üzere 10 tane geometrik motifli rozet ve tam ortaya da kitabe yerleştirilmiştir. Sivri kemerin kavsaraya kadar olan kısmını aralıklarla gamalı haçlar oluşturan meandırlar kaplamıştır. Sivri kemerli nişin içine dokuz sıradan oluşan mukarnas kavsara yerleştirilmiştir. Dilimli mukarnas hücreleriyle güçlü bir etki oluşturan kavsaranın ilk sırasına içlerine rozetler yerleştirilmiş bursa kemerli nişler açılmıştır. İki yanda geometrik süslemelerin yer aldığı kapı açıklığı iki renkli taş geçmeyle kurulmuş basık kemerlidir. Avlunun batı cephesinin solunda kapalı bir

Şekil. 2.255. Ağzıkara Han, Planı (Akok, 1956: R.1)

Şekil.2.256. Ağzıkara Han ve Avlusunda Mescit, Kesit (Akok, 1956: R.3)

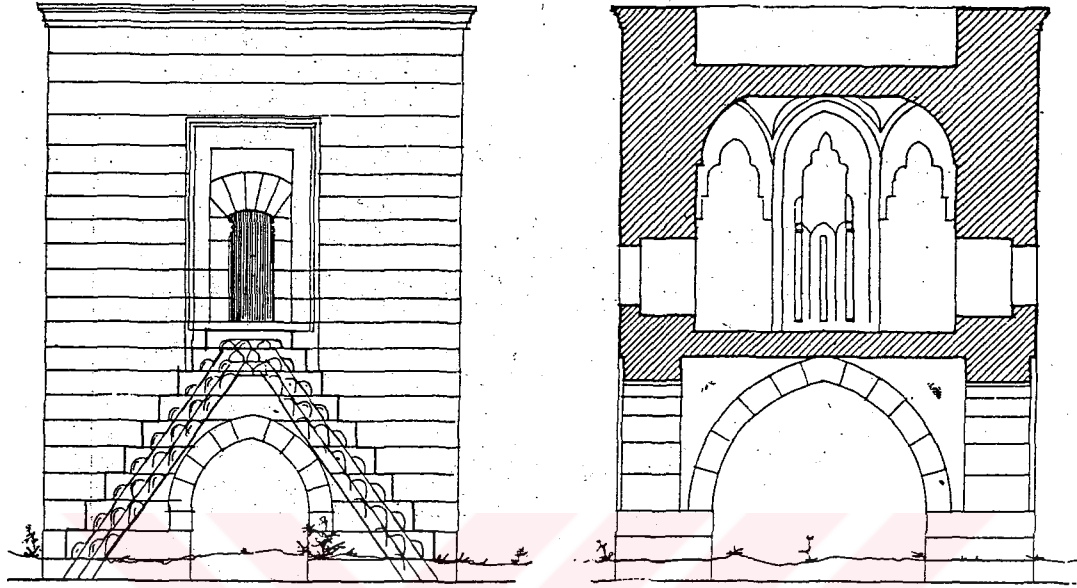

Şekil.2.257. Ağzıkara Han, Rölöve(Akok, 1956: R.2)

birim ve üç eyvan, sağında ise revaklı birimler yer alırken güney cephede yine revaklar ve kapalı bir birim, doğu cephede ise kapalı mekanlar yer alır. Bütün birimler tonozlarla örtülüdür. Avlunun ortasında, kapalı bölüm taç kapısının aksında kervansarayın köşk mescidi yer almaktadır. Dikdörtgen kuruluşlu iç taç kapı en üstte profilli silmelerden oluşan bir kornişle sonlanmaktadır. Süslemeli ilk bordürü iki kaval silmenin L şeklinde kırık hatlarla birbirine geçmesiyle oluşur ve üç yandan kapıyı çevreler. Kapıya doğru kademelenerek inen ikinci bordürün kenarları üçlü yıldız motifiyle çevrelenmiştir. Geniş bordürde 10 kollu yıldız örgüsünün aralarına rozetler yerleştirilmiştir. Sonraki ince bordürde basık altıgenlerin bağlanmasıyla bir şerit oluşturulmuştur. Bundan sonra kapı açıklığını çevreleyen sivri kemer ile bordürler arasında iki yanda ikişer tane olmak üzere altı rozet köşelere yerleştirilmiştir. Sivri kemerin üzeri, temelde daire planlı madalyonların kırık hatlı yivlerle hareketlendirilmesi, kolların dairelerin ortasında bir düğüm motifi oluşturması ve bunun da ortasına küçük rozetler yerleştirilmesiyle oluşan bir örgü motifiyle kaplıdır. Sivri kemerin altındaki kemerin etrafını ise üçlü yıldız motifi çevreler. Sivri kemerli nişin içinde kitabe ve kitabenin iki yanında iki rozet yer almıştır. Sivri kemer mukarnaslı konsollardan sonra zar başlıklı düz gövdeli sütunçelere oturur. Kapı açıklığının sade konsollara oturan basık kemerinin iki yanında da iki rozet bulunmaktadır. Kapalı bölüm 20 adet kare kesitli ayağın taşıdığı tonozlarla örtülüdür. orta nefte bir ışıklık feneri yer alırken, yapının duvarları kare kesitli payandalarla desteklenmektedir (Şekil.2.255, 2.258, 2.278).

2.16.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

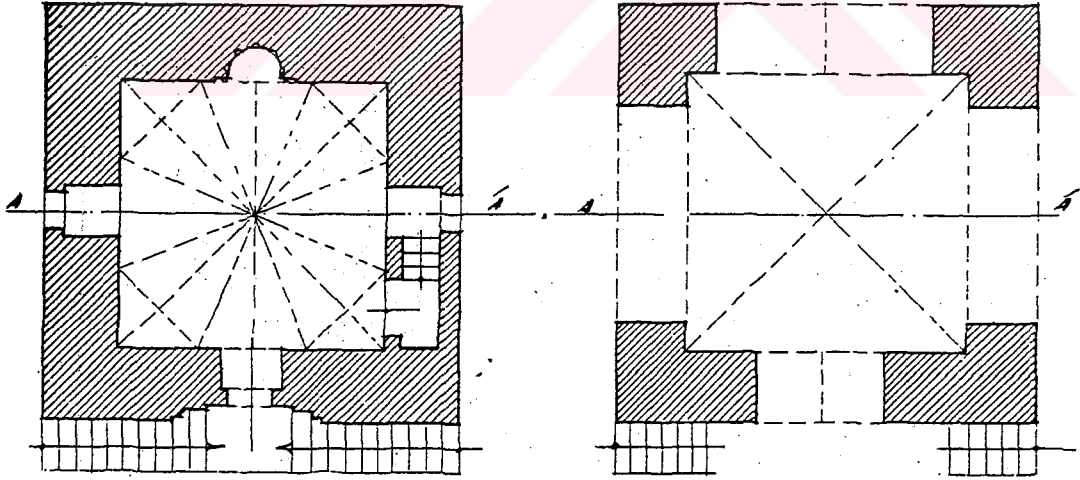
Ağzıkara Han, gerek taç kapılarındaki süslemeleri ve gerekse de köşk mescidiyle çeşitli araştırmalara konu olmuştur. A. Gabriel, Selçuklu yapılarından bahsederken kervansaraylara da değinmiş, Ağzıkara Han'ın avlusundaki köşk mescit de yer almıştır (Gabriel, 1929: 262). S. Ögel'in süslemeleri genel olarak değerlendirdiği çalışmasında da yer almıştır (Ögel, 1954: 21-22). M.Akok'un yapıyla ilgili makalesinde mescit bölümünün ayrıntılı çizim ve planlarına yer verilmiştir (Akok, 1956: 93-94). Erdmann'ın genel çalışmasında da mescit kısmı plan ve süslemeleriyle ele alınmış, İ. İltter'in kitabında da mescit kısmı fotoğraf ve kısa bilgiye tanıtılmıştır (Erdmann, 1961b: 99-101; Erdmann ve Erdmann, 1976: 95, 136, 138; İltter, 1969: 42-43). Yine bir lisans tezinde incelenen yapının süslemelerine değinilmiştir. Ögel, 1987'de kitaplaştırdığı çalışmasında yapının süslemelerinden bahsetmektedir

CEPHE

A-A KESİTİ

0 1,00 2,00 3,00 4,00 5,00 10,00 15,00 M.

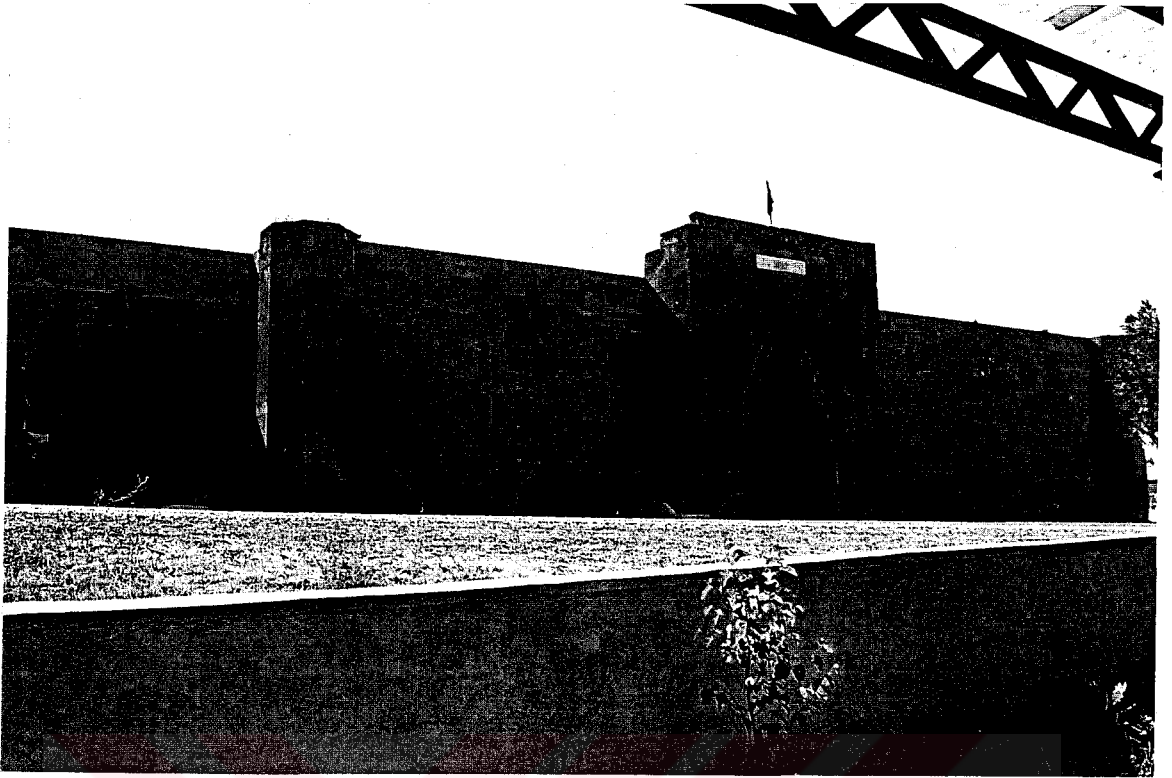

MESCİT PLANI

ALT KISIM PLANI

M. ARAR
1955

Şekil. 2.258. Ağzıkara Han, Köşk Mescid'in Plan, Kesit ve Rölövesi
(Akok, 1956: R.8)

Şekil.2.259. Ağzıkara Han

Şekil.2.260. Ağzıkara Han, Köşk Mescidin Konumu

(Ögel, 1987: 30). İ.H. Konyalı'nın kaitabında da yer alan mescit, Ö. Bakırer'in çalışmasında da mihrabıyla değerlendirilmiştir (Konyalı, 1974: 1076; Bakırer, 1976: 160-161).

2.16.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın mescidi Aksaray ve Kayseri Sultan Hanları'nda olduğu gibi avlunun ortasında dört ayağa oturan kemerli bir alt yapı üzerine inşa edilmiştir. Dış taç kapı Zazadin Han'da olduğu gibi yan cepheye alınarak batı cephenin kuzey kenarına yakın yerleştirilmiştir. Köşk mescit de dış taç kapının aksında değildir. Avlunun tam ortasında konumlanmış olup iç taç kapıyla aynı akstadır. Mescit, iç taç kapı ve güney cephedeki revak birimlerine 10 m., dış taç kapı ve doğu cephedeki kapalı birimlere 8 m. uzaklıktadır. Küçük ölçülerdeki avlunun ortasında masif görüntüsüyle yer almakta ve avlunun kuruluşunda önemli bir yer tutmaktadır. Kervansarayın duvarları arkasında kalan yapı, dışarıdan algılanamamaktadır (Şekil.2.256-2.257, 2.260).

2.16.4. Köşk Mescit

2.16.4.1. Genel Planı

Sivri kemerlerin birleştirdiği L kesitli dört ayak ve çapraz tonoz üzerinde yükselen mescit kare planlıdır. Kuzey cephesinde kapıya ulaşan merdiven yer alır. Mescit kapısı kuzey cephededir. Doğu ve batı cepheye birer pencere yerleştirilmiştir. Kuzeydoğu köşede çatıya açılan bir kapı yer alırken mihrap güney cephededir. Üst örtü sekiz dilimli yıldız tonozdur (Şekil.2.258).

2.16.4.2. Alt Yapı

2.16.4.2.1. Tonoz

L kesitli dört ayak ve bunları birleştiren dört sivri kemer ile kurulmuş olan çapraz tonoz ibadet mekanını taşımaktadır (Şekil.2.261).

2.16.4.2.2. Kemerler

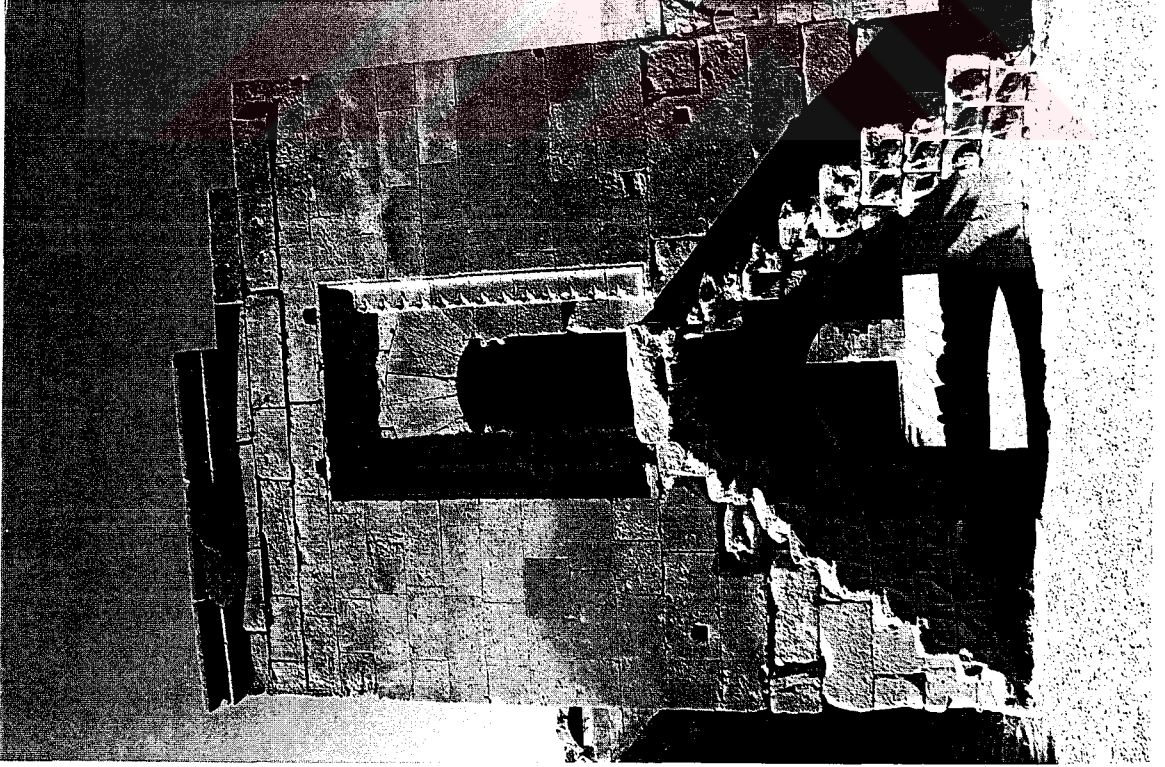
Erdmann'ın planında eşit genişlikte gösterilmiş olan kemer açıklıkları güney, batı ve doğu cephede 3.45 m., kuzey cephede ise merdivenden dolayı 1.85 m. genişliktedir (Erdmann, 1961a: Taf.XIII). İki kat olarak düzenlenmiş sivri kemerler, kuzey cephe dışında aynı yüksekliktedir. Kuzey cephede yine merdivenin yerleştirilişiyle

Şekil.2.261. Ağzıkara Han, Köşk Mescit Alt Yapı Tonozu

Şekil.2.262. Ağzıkara Han, Köşk Mescit, Alt Yapı Kemerler ve Tonozlar

Şekil.2.263. Köşk Mescit Kuzey Cephe, Kapı ve Merdivenler

Şekil.2.264. Köşk Mescit, Batı Cephe, Pencere

kemer daha alçak tutulmuştur. Kemerlerin üzerinde herhangi bir süsleme yoktur (Şekil. 2.262).

2.16.4.2.3. Ayaklar

Alt yapıyı oluşturan L kesitli dört ayak, Erdmann'ın planında kare kesitli gösterilmiştir. L şeklindeki ayakların ölçüleri her yönde aynıken bir tek kuzey cephedeki ayakların ön kanatları merdivenin yerleştirilişi dolayısıyla daha uzun tutulmuştur. Ayaklar üzerinde süsleme ya da profilli bir kademelenme yoktur. Düz kesme taşla örülüdürler.

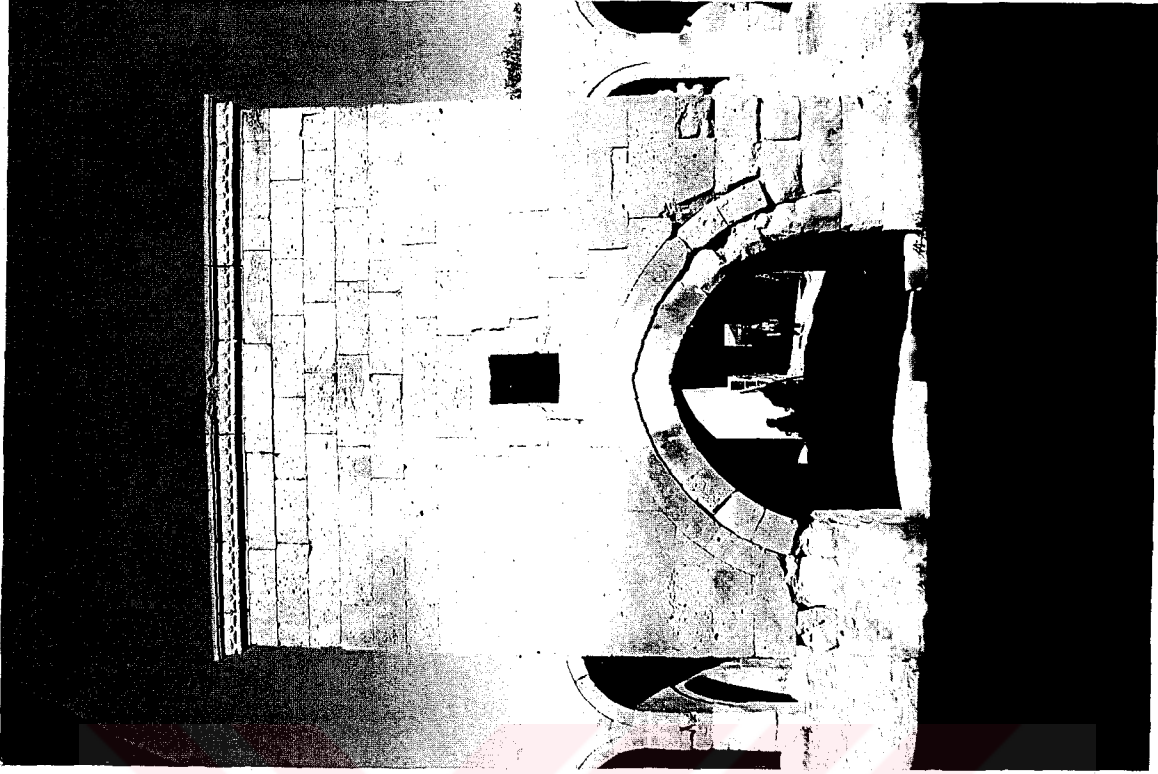
2.16.4.3. Üst Yapı

2.16.4.3.1. Dış Cepheler

Mescit, dıştan 6.60x6.60m., içten 4.20x4.20m. ölçülerinde olan cephelerle kare planlı bir mekandır. 6.60 m. genişliğindeki kuzey cephe, en hareketli cephedir. Mescidin kapısına ulaşan merdiven ve yapının dış cephelerinde en süslemeli yer olan mescit kapısı bu cephededir. Kuzey cephede, en üst sıradaki bazı taşlar düşmüş, duvarların üstünü dolaşan süslemeli kornişin de sağ kısmı aynı şekilde bozulmuştur (Şekil.2.263). Batı cephe, kenarları frizli çerçevesiyle bir pencere açıklığına sahiptir. Pencere, bu cephede yer alan çatıya çıkış açıklığı için biraz ileriye kaydırılmıştır. Cephenin üst kısmı yıkıktır ve çatıya çıkış açıklığı da bu cephede duvarın içinden pencerenin üst kısmına yerleştirilmiştir (Şekil.2.264). Dışa tamamen kapalı olan güney cephenin masif bir görüntüsü vardır. Çatı kenarının dolaşan friz bu cephede sağlamdır (Şekil. 2.265). Doğu cephe de diğerleri gibi düz bırakılmış ancak sivri kemerin tam merkezine gelecek şekilde ve kemere yakın dikdörtgen bir pencere açıklığına yer verilmiştir. Duvarların üstünü dört yönde dolaşan korniş burada da sağlamdır. Bu korniş, kenarları yivli bir çıkma yaptıktan sonra içe doğru kademelenir ve oluşan bordürde üç kollu yıldız motifi iki yan uçları yuvarlak, ortadaki ucu sivri olmak üzere ince yivlerle birleştirilerek kullanılmıştır. Bir kademe daha yapan korniş, çıkıntılı bir profille sonlanır (Şekil.2.266).

2.16.4.3.2. İç Cepheler

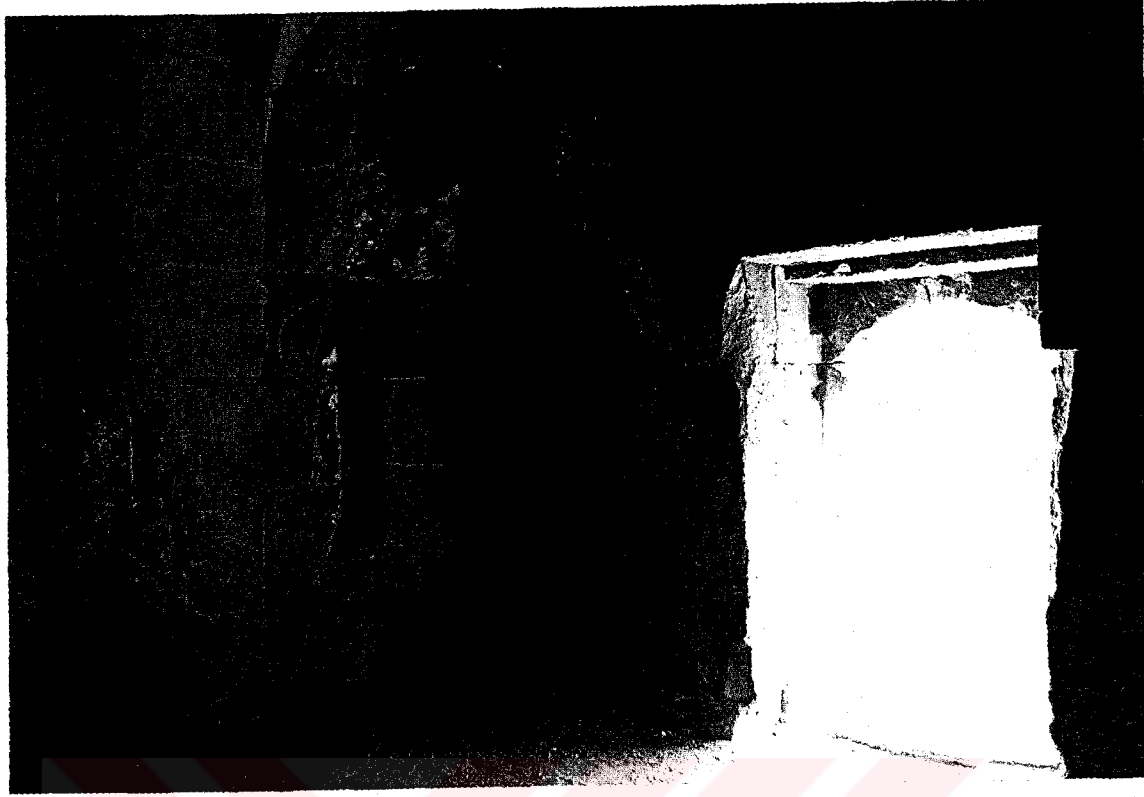
İçten 4.20 m. genişliğindeki cephelerden kuzey cephede içten 1.25 m. genişliğinde ve 1.70 m. yüksekliğinde kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kapı açıklığının iki yanındaki köşelerde tromplar yer alır. Batı cephenin kuzeybatı köşesindeki trompun altına

Şekil.2.266. Köşk Mescit, Doğu Cephe, Pencere

Şekil.2.265. Köşk Mescit, güney Cephe

Şekil.2.267. Köşk Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler

Şekil.2.268. Köşk Mescit, Batı Cephe, Çatıya Çıkış ve Pencere

çatıya çıkış için 0.85 m. genişliğinde dikdörtgen bir kapı açılmıştır (Şekil.2.267). Aynı cephede yer alan 0.85 m. genişliğindeki dikdörtgen pencere, bu kapı nedeniyle güneybatıdaki trompun başlangıç hizasına doğru çekilmiştir. Güney cephede köşelerdeki iki trompun arasındaki sivri kemerli biten duvar parçası üzerinde zengin süslemeli mihrap yer alır. Doğu cephe, diğer cephelerle aynı özelliklerdedir. Cephenin ortasında 0.85 m. genişliğinde dikdörtgen pencere yer alır (Şeki.2.67-2.70).

2.16.4.3.3. Mihrap

Mescidin güney duvarında yapının giriş aksında yer almıştır. Mescit mekanının iki köşesindeki trompların arasında sivri kemerle sonlanan duvar parçası üzerine yerleştirilmiştir. Mihrap, 1.75 m. genişlik ve 2.90 m. yüksekliktedir (Bakırer, 1976: 160-161). Mihrabın çerçevesini hafif kaş kemer şeklinde sonlanan bir kemer oluşturur. Bu kemer üzerinde derin oygulardan oluşmuş üçlü girinti yıldız frizi, ortadaki ucu sivri iki yandaki uçları yuvarlak olmak üzere bir dizi şeklinde işlenmiştir. Yıldızların çevresini dolaşan iki yiv, diziyi de birbirine bağlar. Çerçeveyle mukarnas kavsara arasındaki alınlık ve köşelere rozetler yerleştirilmiştir. Tepedeki 0.15 m. çapında yuvarlak rozet içinde dilimli stilize çiçek motifi, iki yandaki 0.20 m. çapında yuvarlak rozetler içine de işlenmiştir. 0.80 m. genişlik ve 0.50 m. derinlikteki mihrap açıklığını dört sıralı bir kavsara örtmektedir. İlk üç sırasındaki mukarnas hücreleri dilimli olarak işlenmiş dördüncü sırada sivri kemerli küçük nişler içine dilimli mukarnas hücreleri yerleştirilerek konsollar oluşturulmuştur. Üç kenarlı mihrap açıklığının her yüzüne derin oygulu oluk silmeler yerleştirilmiştir. Bunların, üst uçları küçük birer mukarnas hücresiyle sonlanmıştır. 1.40 m. yükseklikteki yarım yuvarlak köşe sütunçelerin başlıkları ve kaideleri ters yerleştirilmiş yarım daire formlardır (Şekil.2.271).

2.16.4.3.4. Pencereler

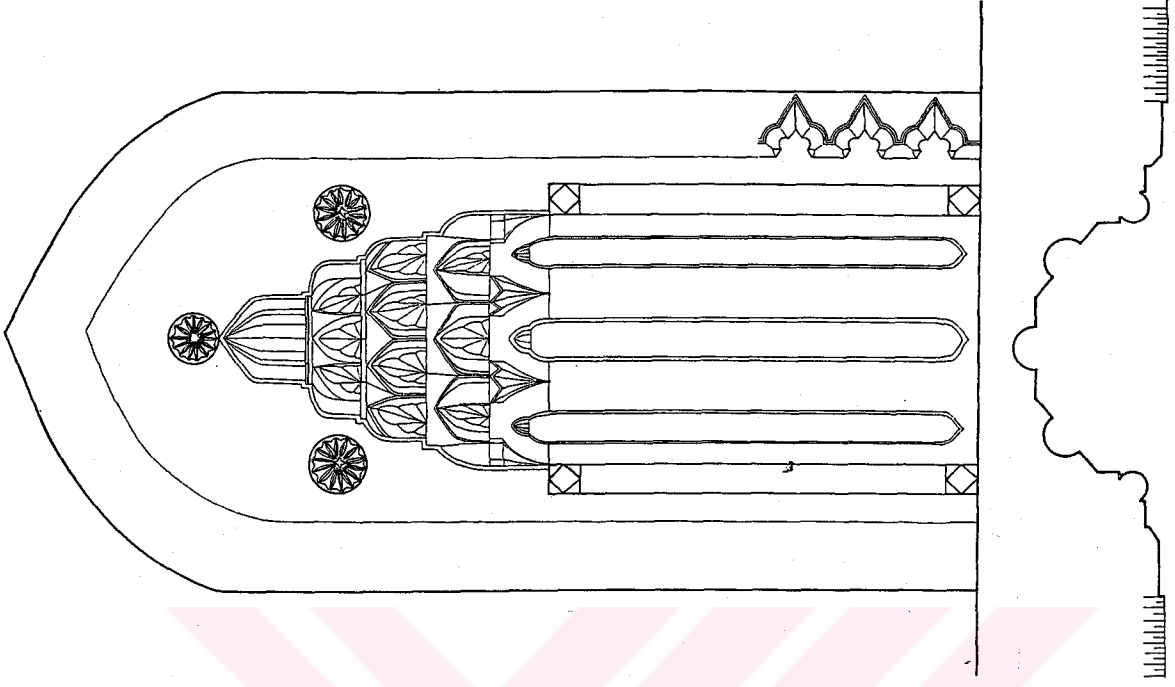
Mescidin doğu ve batı cephelerinde iki pencere açıklığı yer almıştır. Pencereler dıştan sade kare bir bordür içine yerleştirilmiştir. Batı cephedeki pencerenin çerçevesinde oldukça bozulmuş durumda olan üç köşeli yıldız frizi seçilebilmektedir. Doğu cephedeki pencere açıklığının çerçevesinde ise bu süsleme frizi görülmemektedir. İçten 0.85 m. genişliğinde kare açıklıklar olan pencerelerin sövelerinde parmaklık delikleri fark edilmektedir (Şekil. 2.264, 2.266, 2.268, 2.270).

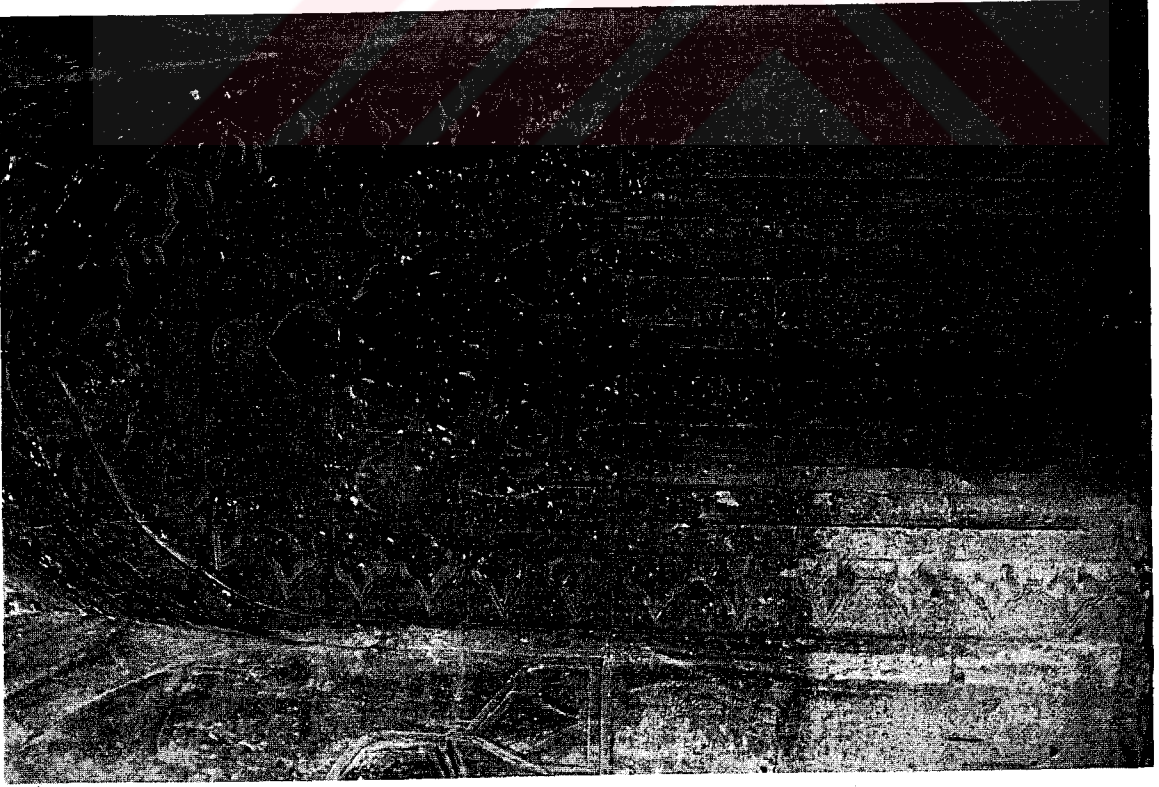
Şekil.2.269. Köşk Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.270. Köşk Mescit, Doğu Cephede Pencere ve Kuzey Cephede Kapı

Şekil.2.271. Köşk Mescit, Mihrap ve Çizimi (Bakıner, 1976: 287, Ş.33)

2.16.4.3.5. Kapı

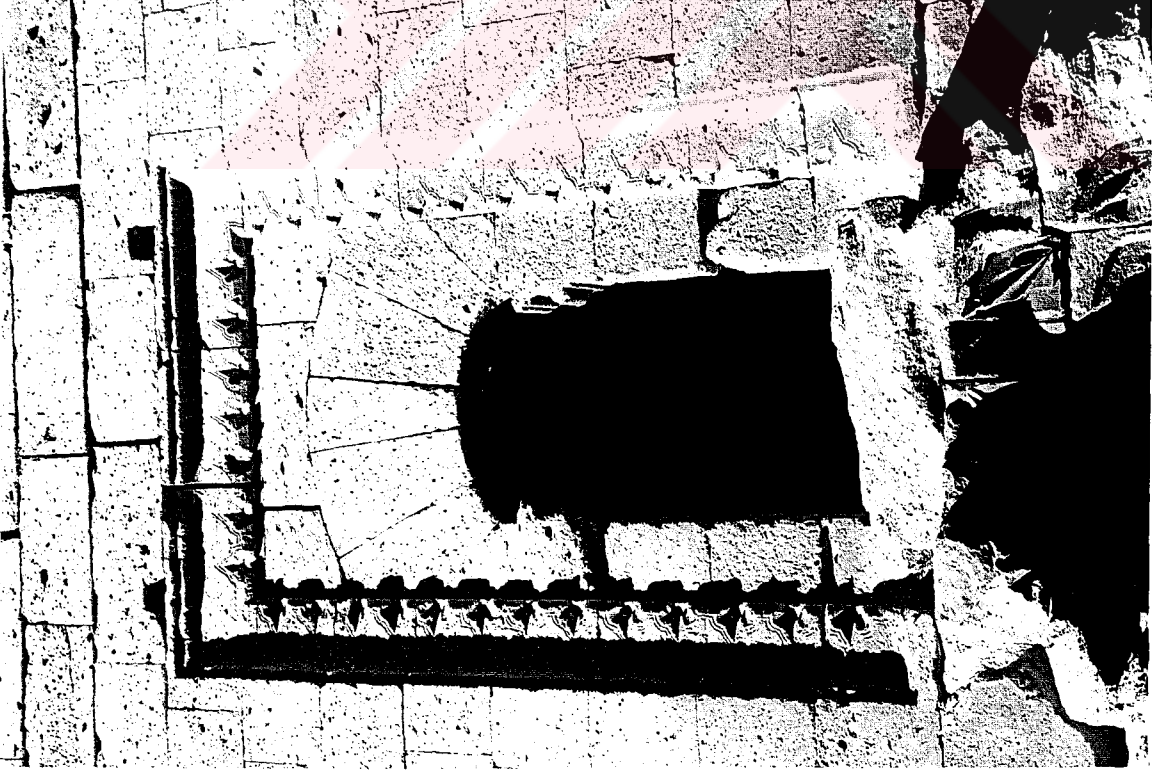
Kuzey cephede merdivenle ulaşılan kapının yüksekliği, süslemeli bordürleriyle birlikte yaklaşık 3.50 m., genişliği ise 2.00 m. dir. Dışta ince bir silmeyle oluşan dikdörtgen çerçeve, kapıya doğru içbükey bir kavis yapmaktadır. Bu alanın kenarlarında kapı üç yönden üç köşeli yıldız friziyle çevrelenmiştir. İki yandaki uçları yuvarlak, ortadaki ucu sivri olmak üzere üç kollu yıldız motifleri iki ince yivle birbirlerine bağlanarak bir dizi oluşturmuştur. Çerçeve bundan sonra bir kademe daha yapar ve ortadaki dikdörtgen alana 0.75 m. genişlik ve 1.75 m. yükseklikteki basık kemerli kapı yerleştirilmiştir. Basık kemer, beş parça taşın birleşmesinden oluşmuştur ve içbükey-dışbükey kavisler yapan silmelerden oluşan çıkıntılı profilli konsollara oturmaktadır. Kapı, içten 1.20 m. genişlik ve yaklaşık 2.00 m. yüksekliğinde dikdörtgen bir açıklıktır (Şekil. 2.272, 2.267).

2.16.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

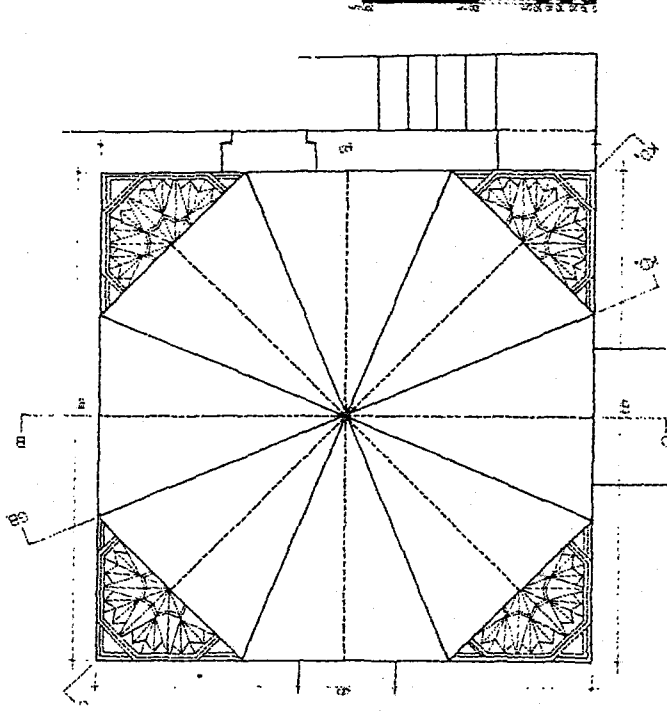
Mescidin iç mekanında, kuzeybatı köşede trompun altına 0.85 m. genişlik ve 1.00 m. yükseklikte küçük dikdörtgen bir kapı açılmıştır. Burada duvar kalınlığı içinde oluşan küçük bir sahanlıktan sonra dört basamakla çatıya ulaşılmaktadır. Merdivenler, duvar kalınlığı içinde, bu cephedeki pencerenin üzerine doğru yerleştirilmiştir. Müezzinin ezan okumak için kullandığı bu bölüm, batı cephede bazı değişikliklere yol açmış, pencere güney cepheye doğru kaydırılmıştır (Şekil. 2.267-2.268).

2.16.4.3.7. Üst Örtü

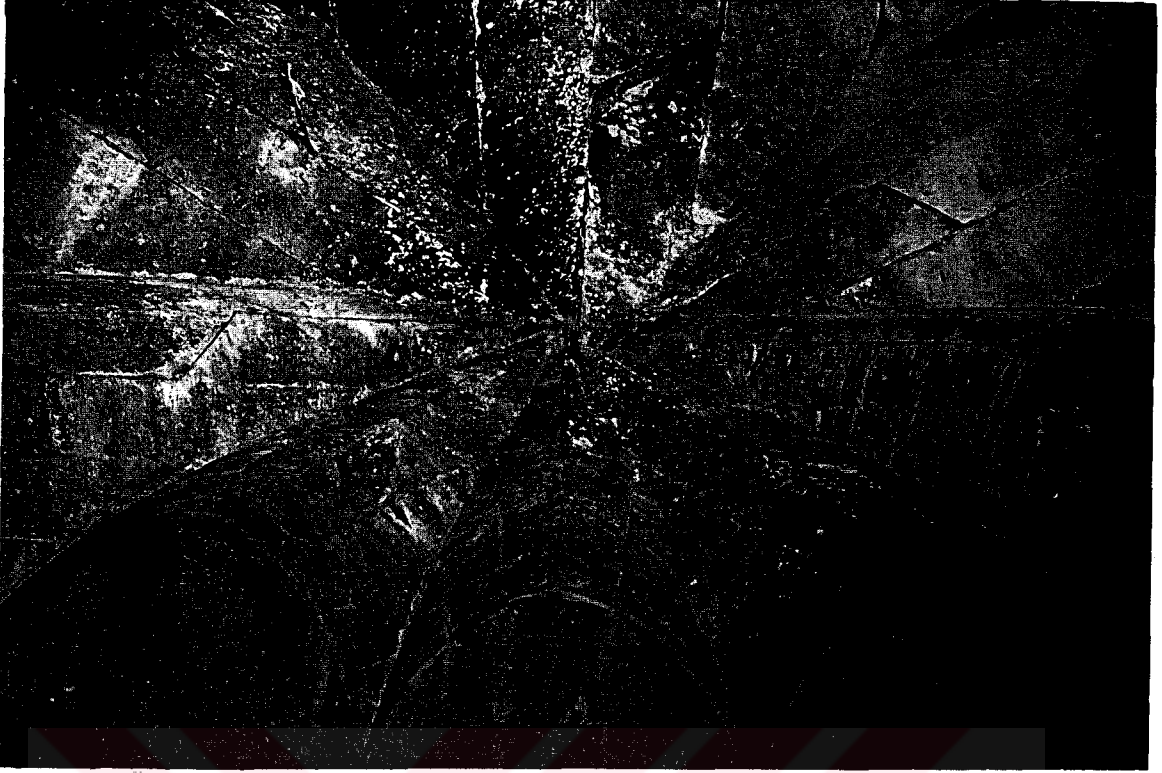
Kare planlı mescit mekanının üst örtüsünü sekiz dilimli yıldız tonoz-kubbe oluşturmaktadır. Mekanın dört köşesine yerleştirilmiş olan mukarnaslı tromplarla alt yapı sekizgene dönüşmektedir. Üç sıra mukarnastan oluşan trompların sıraları geniş, mukarnas hücreleri de iridir. Trompların alt sıralarında bursa kemerli iki nişin içine stilize çiçek süslemeli iki rozet yerleştirilmiştir. İkinci sıradaki mukarnas hücrelerinin de içi yelpaze dilimlidir. Mukarnasların ve dört yöndeki duvar parçalarının üstleri sivri kemerlerle sonlanır. Güney cephede mihrap nişinin kemeri de sivrilerek sona erer. Dilimli duvar parçaları üzerine de sekiz dilimli yıldız tonoz örtülmüştür. Tonoz, dilimlerinden dolayı kubbemsi bir görüntü vermekle birlikte, yüksek değildir. Dışarıdan da toprak kaplı düz bir çatıyla örtülmüştür (Şekil, 2.273-2.275).

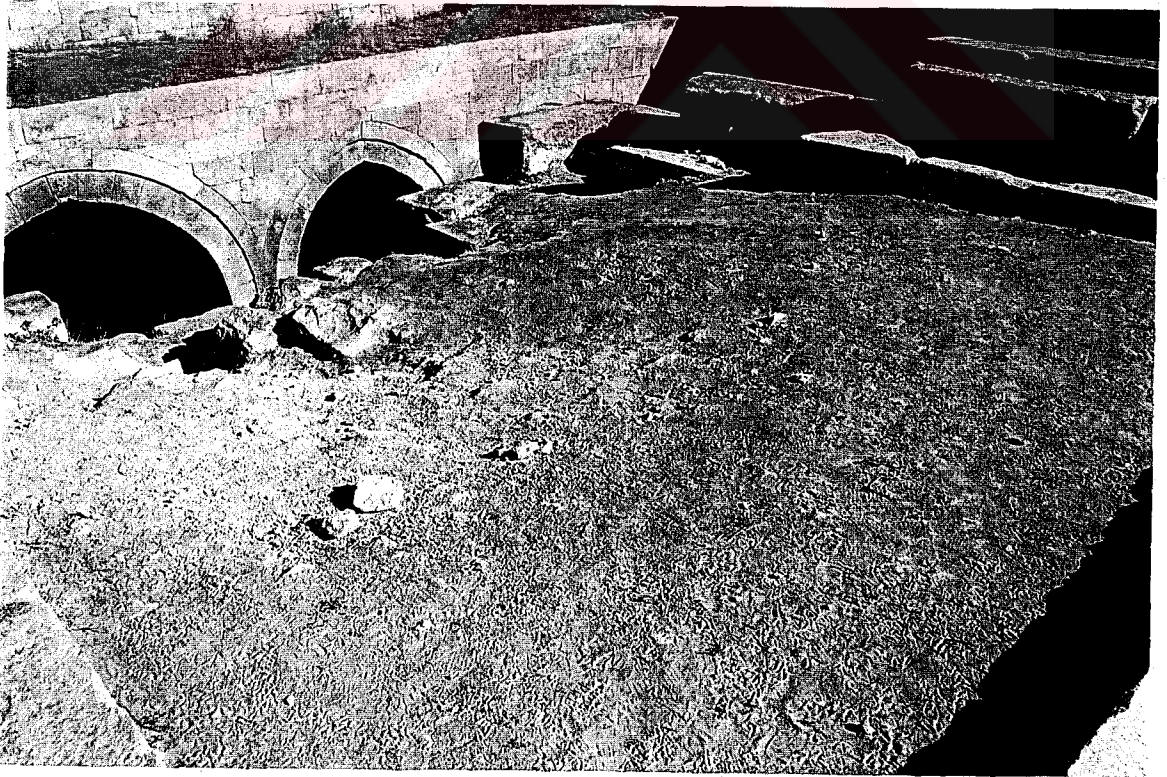
Şekil.2.272. Köşk Mescit, Kuzey Cephede Kapı

Şekil.2.273. Köşk Mescit, Üst Örtü (Yavuz, 2002: 283)

Şekil.2.274. Köşk Mescit, Üst Örtü

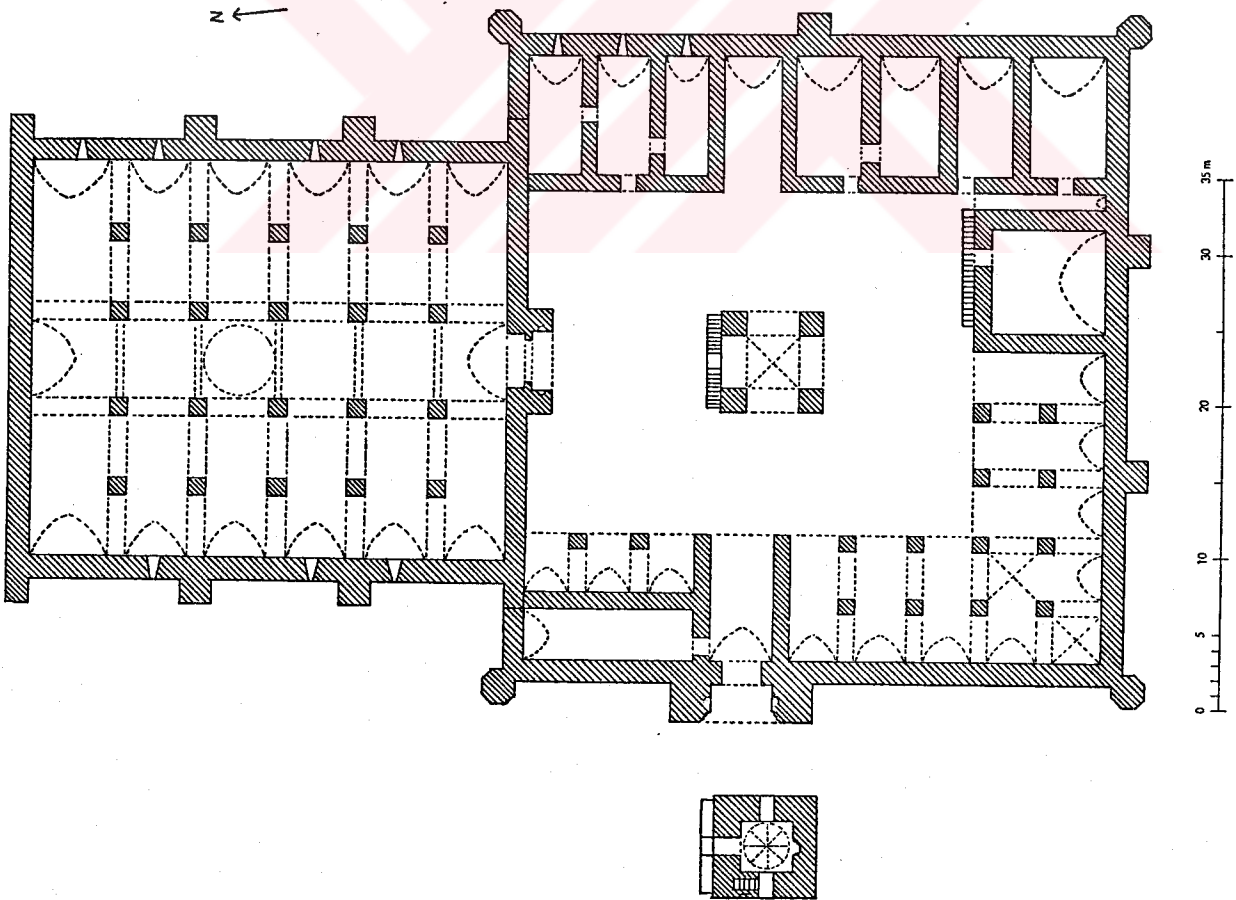
Şekil.2.275. Köşk Mescit, Üst Örtü, Düz Çatı

2.16.4.3.8. Merdiven

Kuzey cephede yer alan ve mescit kapısına ulaşan merdiven büyük ölçüde sağlamdır. Köşk mescitlerin orijinal merdivenleri için iyi bir örnektir. Merdiven iki yandan çıkışlı dokuzar basamaktan oluşmuştur. Onuncu basamaklar kapının önünde birleşerek küçük dikdörtgen bir sahanlık meydana getirir. Merdiven basamaklarının alt kısımları yelpaze yivli mukarnas hücreleriyle dolgulanmıştır. Merdivenin bu cephedeki yerleştirilişyle, alt yapının kuzey yönündeki kemer diğerlerinden daha alçak ve dar tutulmuştur (Şekil.2.277).

2.16.4.4. Malzeme-Teknik

Köşk mescit, sadece kapısında ve çatı frizindeki süslemeleriyle oldukça sade bir görünüme sahiptir. Alt yapıyı oluşturan ayak ve tonozlarda düzgün kesme taş işçiliği görülürken, ibadet mekanı da düzgün kaplama taşlarıyla kaplanmış, iç mekanda mihrapta da yine bu kireç taşı kullanılmıştır.

Şekil.2.278.. Ağzıkara Han, (Erdmann, 1961a: Taf.XIII)

Şekil.2.276. Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Friz Ayrıntısı

Şekil.2.277. Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Merdiven

2.17. KARATAY HAN

Yeri: Kayseri-Malatya yolunda, Elbaşı'nın 4 km. güneyinde, Karadayı Köyü içindedir.

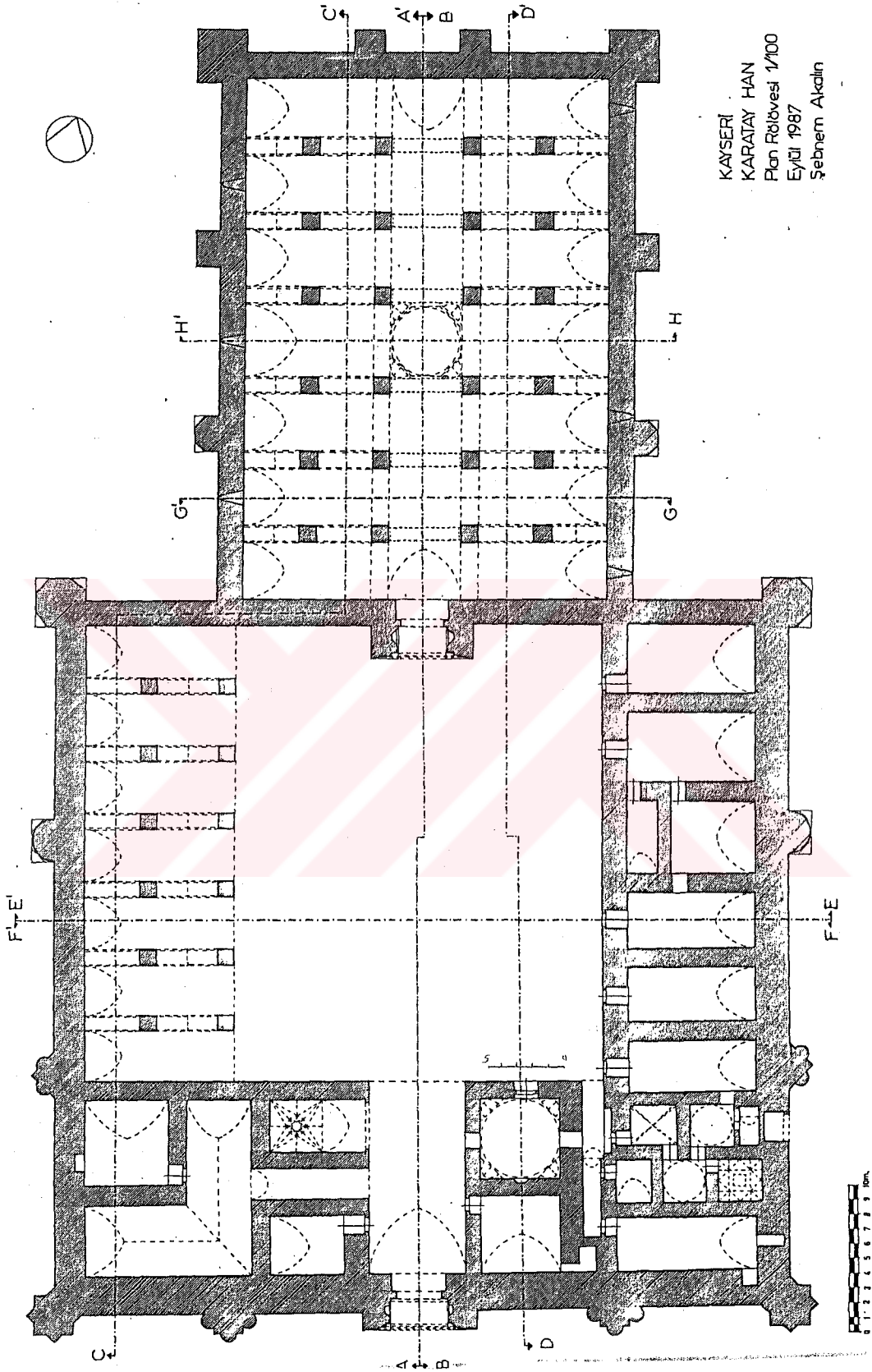
Tarihi: 638 H./ 1240-41 M.

Yaptıran: Atabeg Emir Celaleddin Karatay

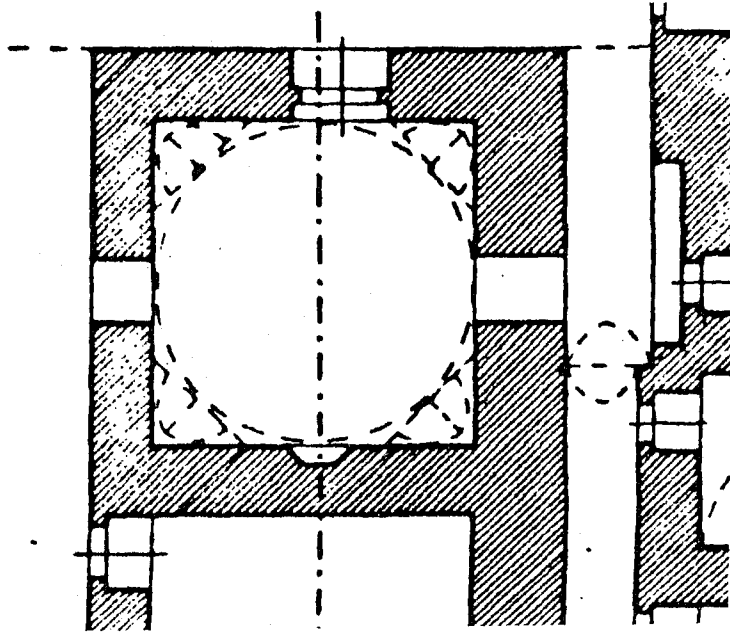
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.17.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Karatay Han gerek mimarisi gerekse de süslemeleriyle sultan hanları plan şemasına sahiptir. Kuzey-güney doğrultulu kurulmuş yapı 27x40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı kapalı bir bölüm ve 50x55 m. boyutlarında kare planlı açık avlulu bölümlerden oluşmaktadır (**Erdmann, 1961a: Taf.XVII**). Taç kapısı güney cephenin ortasına yerleştirilmiştir. Süslemeli bordürleri ve figürleri süslemeleriyle pek çok araştırmamanın konusu olan yapının taç kapısı avlunun güney cephesindedir. En dıştaki ince bordürde T şeklinde kıvrımlar yaparak kapıyı üç yönden dolaşan meandır motifi yer alır. Bundan sonraki geniş bordürde 10 kollu ve 9 kollu yıldızlardan oluşan geometrik düzen işlenmiştir. Kademe yaparak bir sonraki süslemeye geçen bordürde ise dört ince kaval silmenin kırık hatlarla birbirine düğümlenmesiyle oluşmuş bir halat silme görülür. Sivri kemerli nişe geçilmeden önceki son bordür yivlerle belirtilmiş silmelerin zig zaglarla dört sivri uçlu yıldız yaparak bir dizi oluşturmasıyla ortaya çıkmıştır. Sivri kemerin üzerine kitabe yerleştirilmiştir. Kemerin iki yanında iki rozet yer alır. Sivri kemerli niş içine mukarnas kavsaralı kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Sivri kemer üzerinde de geometrik geçmeler görülür. Kemerin iç yüzeyinde ise rumi ve palmet dizilerinin birbirine düğümlenmesiyle bir kompozisyon elde edilmiştir. Bu kompozisyon içine insan figürleri, boğa başı gibi figürlü süslemeler de işlenmiştir. Bu düzenleme, kapının iki yanında zar başlıklı ve gövdeleri de geçmelerle süslenmiş sütunçelere oturur. Geçmeli taşlarla oluşturulmuş basık kemerli kapı açıklığının üzerindeki mukarnas kavsara dokuz sıradan

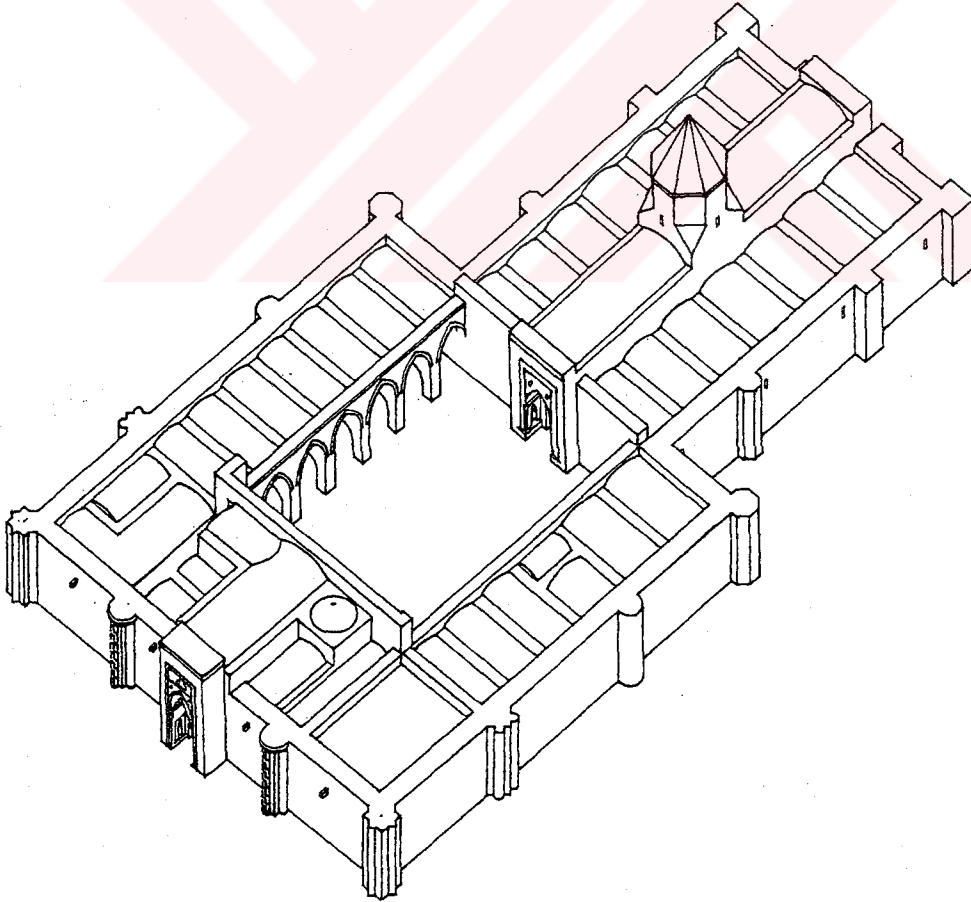

Şekil. 2.279. Karatay Han Planı (Akalın, 1987)

Şekil. 2.280. Karatay Han, Mescit (Akalm, 1987)

0 3 M.

Şekil.2.281. Karatay Hanı, Schneider, 2000: 191)

oluşmaktadır ve hücreleri dilimlerle süslenmiştir. Mukarnas kavsaranın iki yanında da geometrik süslemeli rozetler yer alır. Kapı açıklığının içindeki mihrabiye de geometrik bordürlerle süslenmiştir. Kapının derin giriş eyvanının iki yanına mekanlar yerleştirilmiştir. Solda, yapının banisinin türbesi olduğuna inanılan birim ve diğer kapalı mekanlar, sağ köşede ise mescit, hamam ve kapalı birimler yer alır. Avlunun batı kanadına 12 kare ayağa oturan sivri kemerli revaklar, doğu kanadına sivri tonozla örtülü dikdörtgen planlı kapalı mekanlar yerleştirilmiştir. Kapalı bölümün taç kapısı da dışa taşkın profillidir. Kapı düzeni olarak Ağzıkara Han'ın iç taç kapısına benzerlik göstermektedir. Üstte kalın profilli silmelerle sonlanan süslemeli bordürler, kapıyı üç yönden çevreler. En dıştaki ince bordür iki kaval silmenin basık Z harfi şeklinde birbirine dolanmasıyla oluşmuştur. Kademe yapan sonraki bordürün kenarlarını üç kollu yıldız frizi çevreler. Sonraki geniş şeritte 10 kollu yıldızlardan oluşan geometrik motif işlenmiş, şevli bir kademe yapan şeritte ise birbirine düğümlenerek halka dizisi oluşturan bir kompozisyon yer almıştır. Sivri kemerle bu şerit arasındaki boş bölüme farklı geometrik düzenlemelere sahip 5 rozet yerleştirilmiştir. İki katlı düzenlenmiş kemerde geometrik örgü ve yıldız frizi kullanılmıştır. Kemer mukarnas konsollardan sonra zar başlıklı sütunçelere oturur. Geçmeli taşlarla oluşturulmuş basık kemerli kapı açıklığının üzerinde bitkisel ve geometrik düzenlemelere sahip 5 rozet, ortada ise kitabe yer almaktadır.

Avlu taç kapısının iç tarafındaki birbirlerine düğümlü gövdeleriyle ejder çifti ve aslan figürlü çörttenleri, türbe kapısı üzerinde mukarnaslı yuvalar içinde yer alan kuş, köpek, kurt gibi hayvan figürleriyle zengin bir süsleme programı vardır.

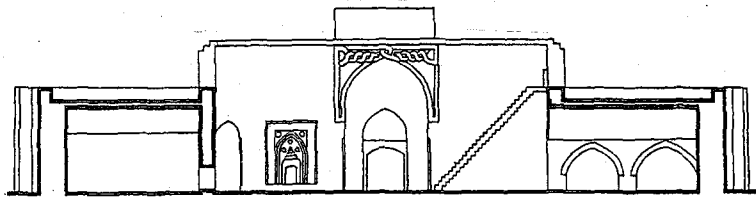
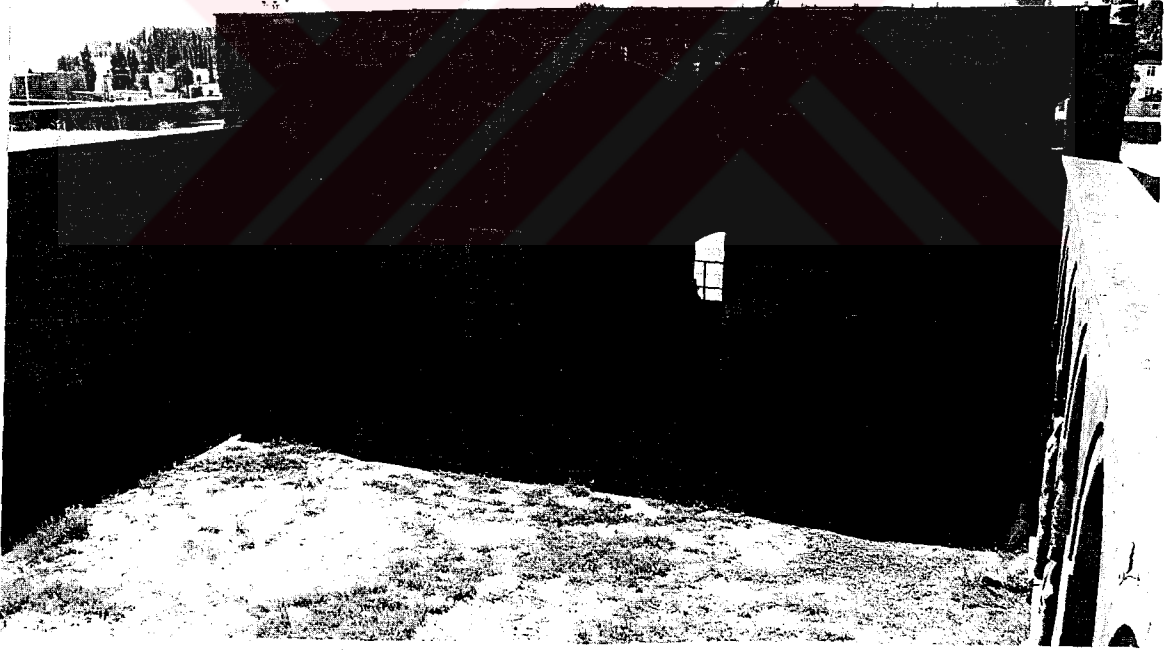
Dikdörtgen planlı kapalı bölüm, 24 kare ayağa oturan sivri tonozlarla örtülüdür. Orta nefte aydınlık feneri yer almaktadır. Yapının kapalı ve açık bölümleri kare ve dilimli kesitli payandalarla desteklenmektedir. Özellikle ön cephede taç kapının iki yanında yer alan dilimli payandaların üzerinde çatal şeklindeki kalın kaval silmelerin birbirine geçmesiyle oluşturulmuş örgü motifi dikkati çekmektedir. İki köşedeki payandalar ise yıldız formundadır.

2.17.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Karatay Han mimari özellikleri ve figürlü süslemeleriyle her dönemde araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Erken tarihli yayınlardan M.F.Uğur ve M.M. Koman'ın iki çalışmasında Karatay Han'a yer verilmiştir. İlk olarak Celaleddin

Şekil.2.282. Karatay Han

Şekil.2.283. Karatay Han, Avlu, Mescidin Konumu (Schneider, 2000: 193)

Karatay'ın bütün yapılarını ve hayatını tanıttıkları kitaplarında kervansaraydan bahsederken, daha sonra yapıyı bir makaleyle de tanıtmışlardır. Makalede mescit kapısının fotoğrafı yayınlanmış ancak herhalde kapısı kapalı olduğu için buranın mescit olduğu anlaşılamayarak kervansaraydan bir birimin kapısı olarak adlandırılmıştır (Uğur ve Koman, 1940: 31-36; Uğur ve Koman, 1941: 3028-3033). Erdmann'da mescit bölümü mimari, süsleme özellikleri, plan ve çizimleriyle ele alınarak ayrıntılı incelenmiştir (Erdmann, 1961b: 119-123; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96). Ş. Akalın'ın yüksek lisans çalışması olarak ele aldığı yapı ilk defa ayrıntılı biçimde burada tanıtılmış, mescit bölümünün mimari ve süsleme özelliklerinden bahsedildikten sonra genel değerlendirilmesi yapılmıştır (Akalın, 1987: 87-88, 100-101, 120-125). Bundan sonraki tarihlerde iki yüksek lisans çalışmasına daha konu olan yapıda mescit kapısının ve iç mekanda yer alan süslemeleri çalışılmıştır (Şengül, 1997: 28-29, L.51-62, R.101-125; Gündüz, 1999: 24-25, 30, L.14). C. Bektaş, kervansarayla ilgili genel çalışmasında mescit bölümünün fotoğrafının yayımlanarak mekanın ışık alma biçimi üzerinde durmuştur (Bektaş, 1991: 122, 125,127).

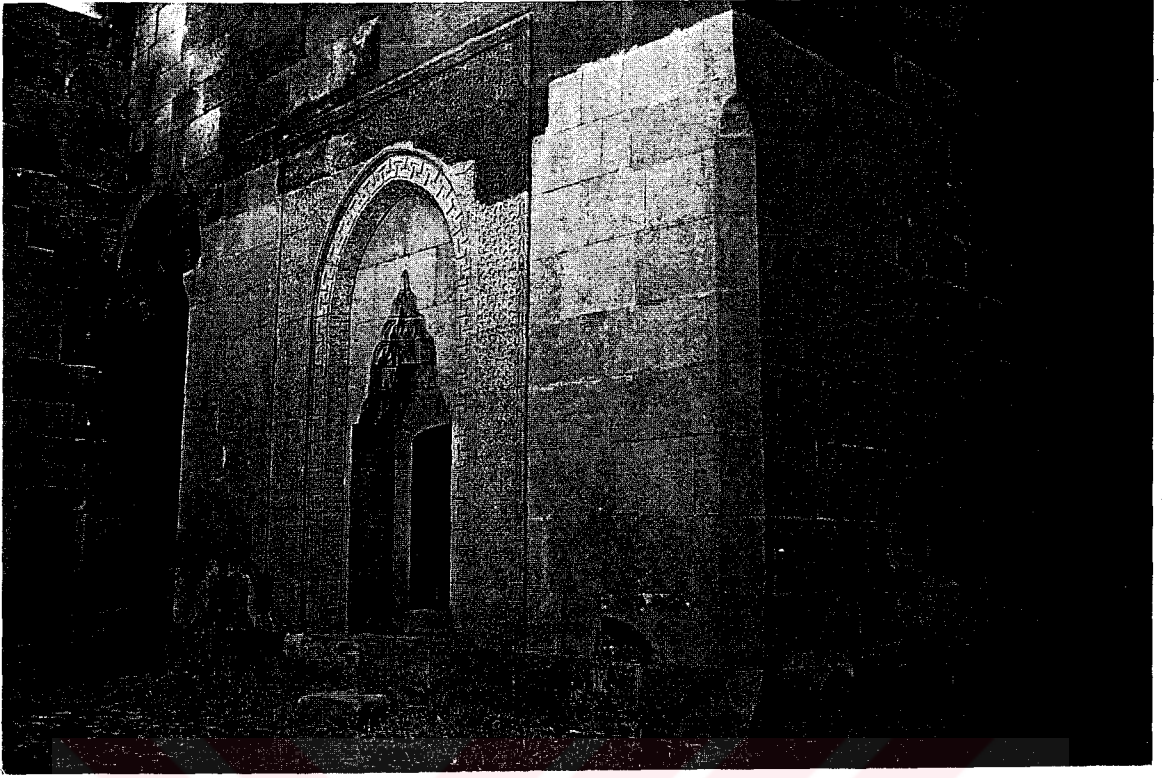
2.17.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın dış taç kapısının derin eyvanının sağ tarafında, ön cephenin doğu kanadındadır. Mescidin doğu cephesi ince bir koridorla doğu kanattaki mekanlardan ayrılırken güney cephesi diğer kapalı mekana bitişiktir. Mescidin kuzey duvarı bu cephe boyunca yükselir. Kervansarayın güney duvarı da oldukça yüksek tutulmuştur ve mescit mekanının oldukça yüksek olan kubbesi de bu duvar arkasında kalır. Kare planlı mescit dışarıdan algılanmamaktadır. Güneyinden bitişik olduğu diğer mekanlarla birlikte dikdörtgen planlı bir kütle halinde görülmektedir. Mescit kapısı ise mekanın kuzey cephesine açılmıştır ve doğrudan avluyla bağlantı sağlamaktadır (Şekil.2.279, 2.281, 2.283).

2.17.4. Mescit

2.17.4.1. Genel Planı

Kervansarayın giriş eyvanının sağında, zemin seviyesinde bulunan 5.30x5.30m. ölçüleriyle kare planlı mescit mekanına giriş kuzey cephede yer alan süslemeli bir kapıyla sağlanmaktadır. Doğu ve batı cephelerinde birer pencere açıklığı bulunurken dört köşedeki mukarnaslı trompları ve daha üst sırada mukarnaslı geçişleri olan bir

Şekil.2.284. Karatay Han, Mescit, Kuzey ve Batı Cepheler

Şekil.2.285. Karatay Han, Mescit, Kuzey ve Doğu Cepheler

Şekil.2.286. Karatay Han, Mescit, Batı ve Güney İç Cepheler

Şekil.2.287. Karatay Han, Mescit, Güney ve Doğu İç Cepheler

kubbeye örtülüdür. Mescit kısmı büyük oranda onarım geçirmiştir. Kubbesi, kubbeye geçiş öğeleri ve mescit kapısının üst bölümü orijinalken, diğer kısımlar onarımda yenilenmiştir (Şekil.2.280).

2.17.4.1.1. Dış Cepheler

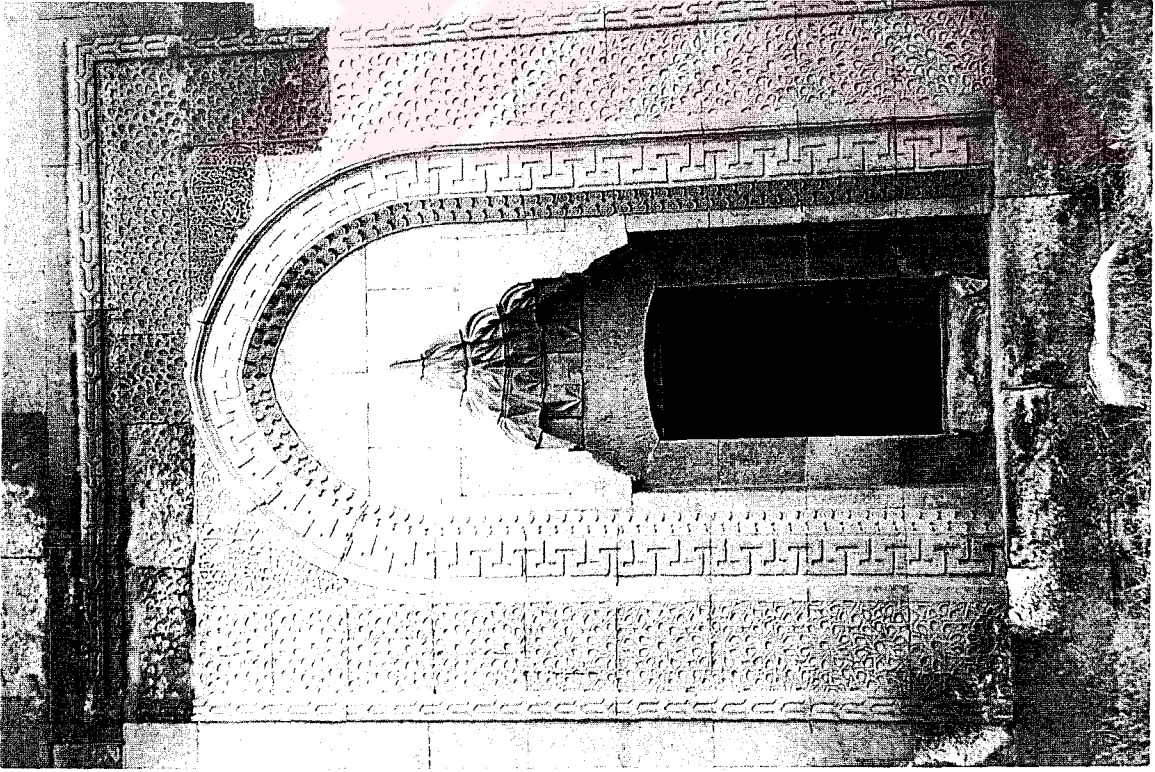
Dıştan 7.75x7.75 m. , içten ise 5.30x 5.30 m. ölçülerindeki mescit kare planlı bir mekandır. Kuzey cepheye mekana girişi sağlayan tek basamak yerleştirilmiştir. Kapı süslemeli bordürleriyle avlu içinde dikkat çekici bir bölüm olarak görülmektedir. Kuzey cephe avlunun iç tarafından bakıldığında korniş seviyesine kadar yükselmektedir. Bu cephenin iki köşesi üst uçları mukarnaslı dilimlerle sonlanmak üzere pahlanmıştır. Mescidin doğu cephesi sivri kemerli bir tonozla yanındaki hamam bölümünden ayrılmıştır. Cephenin alt seviyesine yakın dikdörtgen açıklıklı bir pencere vardır. Güney cephe, mescidin arkasındaki diğer birimle aynı duvarı paylaşmaktadır. Batı cephe ise doğu cepheyle aynı düzene sahip olup burada da dikdörtgen açıklıklı bir pencere yer almıştır. Doğu, kuzey ve batı cephelerin alt kısımları tamamen yenilenmiştir. Erdmann'ın planında doğu ve batı cephedeki pencereler görülmez. Erdmann bunların daha sonraki onarımlarda açılmış olan pencereler olabileceğini söyler (Erdmann, 1961b: 122; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96, 149-150) (Şekil.2.284-2.285).

2.17.4.1.2. İç Cepheler

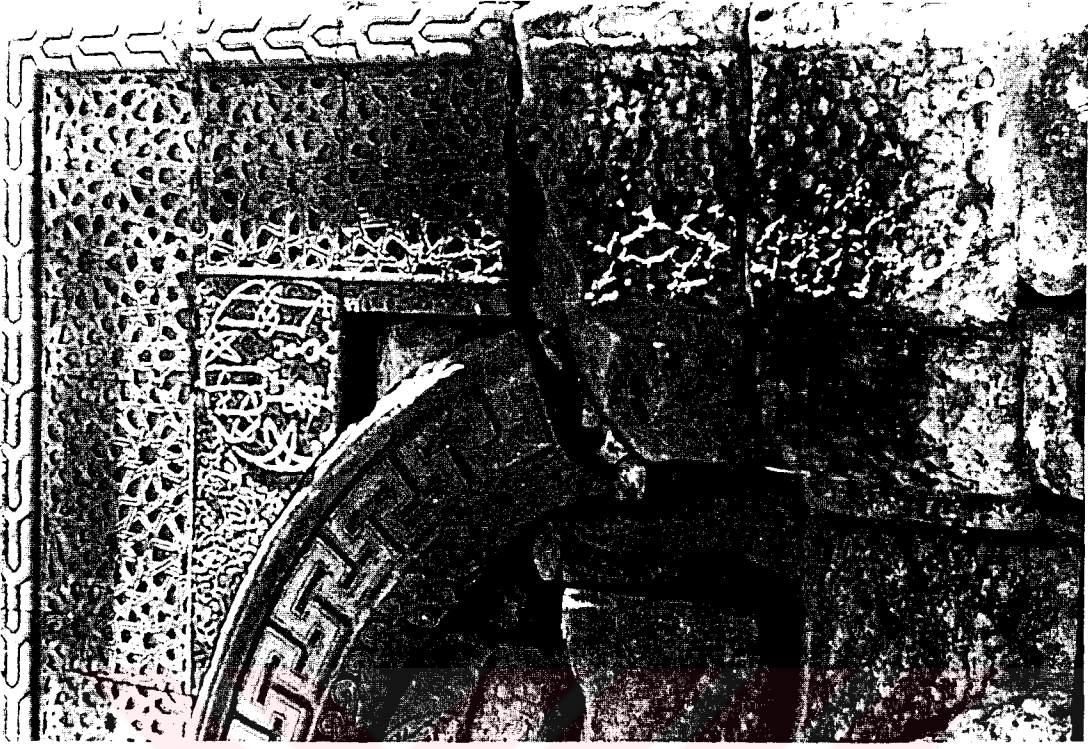
Kuzey cephede içten dikdörtgen açıklıklı kapı yer alır. Doğu cepheyle sivri kemerli pencere açıklığı, güney cepheye ise tamamen yenilenmiş olan mihrap yerleştirilmiştir. Batı cephede sivri kemerli pencere yer alır. Mescidin iç cepheleri tamamen yenilenmiştir (Şekil.2.86-2.287).

2.17.4.1.3. Mihrap

Karatay Han mescidinin mihrabı tamamen yenilenmiştir. Düz bırakılmış dikdörtgen bir çerçeve içinde şevli bir bordür kademe yaparak mihrap açıklığına iner. 0.60 m. genişliğindeki mihrap nişi bir basamak üzerine oturmaktadır. Mukarnas kavsara, hücreleri yelpaze dilimleriyle süslenmiş üç sıra mukarnastan oluşmaktadır. Mihrap nişi üç kenarlı düzenlenmiş ve her kenarın ortasına ince, uzun dikdörtgen yivler yerleştirilmiştir (Şekil.2.287). Erdmann'da mihrabın üst kısmının, yapıyı incelediği tarihlerde var olduğunu ancak bozulmuş durumda olduğunu öğrenmekteyiz.

Şekil.2.288. Karatay Han, Mescit Kapısı

Şekil.2.289. Mescit Kapısı Sağ Köşe (Ögel, 1954: R.72)

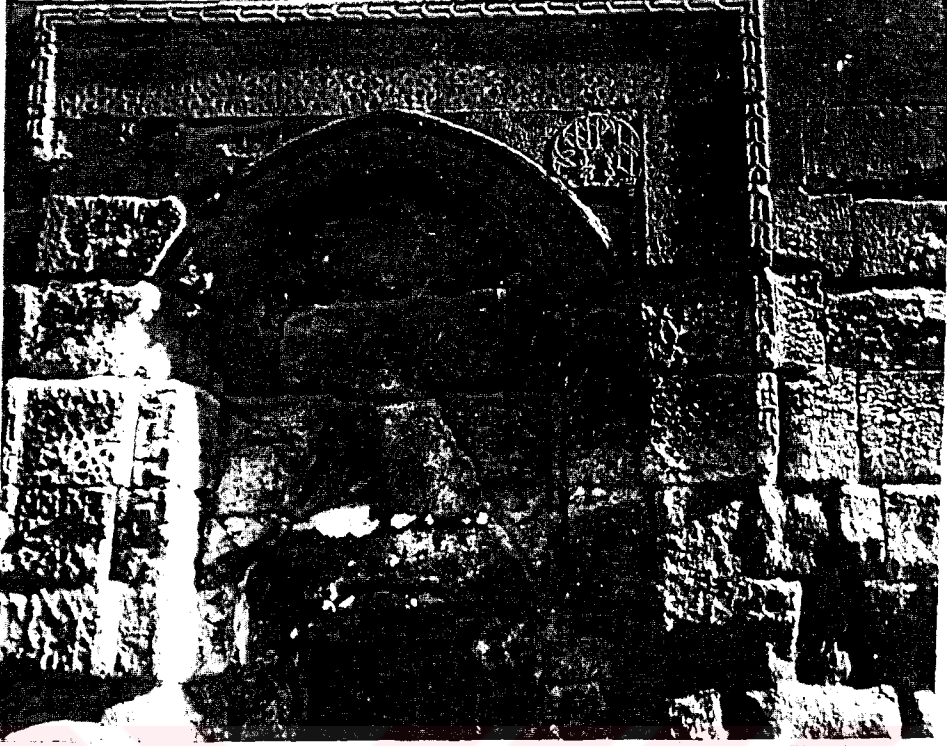
Erdmann'a göre mihrapta hasır örgü süslemesi vardır (Erdmann, 1961b: 120). "hasır örgü"den nasıl bir süslemeyi kastettiği tam olarak anlaşılmasa da geniş şeritte bir geometrik örgü sistemi olduğunu düşünebiliriz. Onarımda bu süslemeli bölümden hiçbir orijinal parça kullanılmamış ya da yeniden işlenmemiştir. Ancak yapının süslemeleriyle karşılaştığımızda mihrap çevresinde, kervansarayın taç kapılarında ve mescidin kapısında da olduğu gibi geometrik örgülü bir bordür olması akla yakın gelmektedir.

2.17.4.1.4. Pencereleler

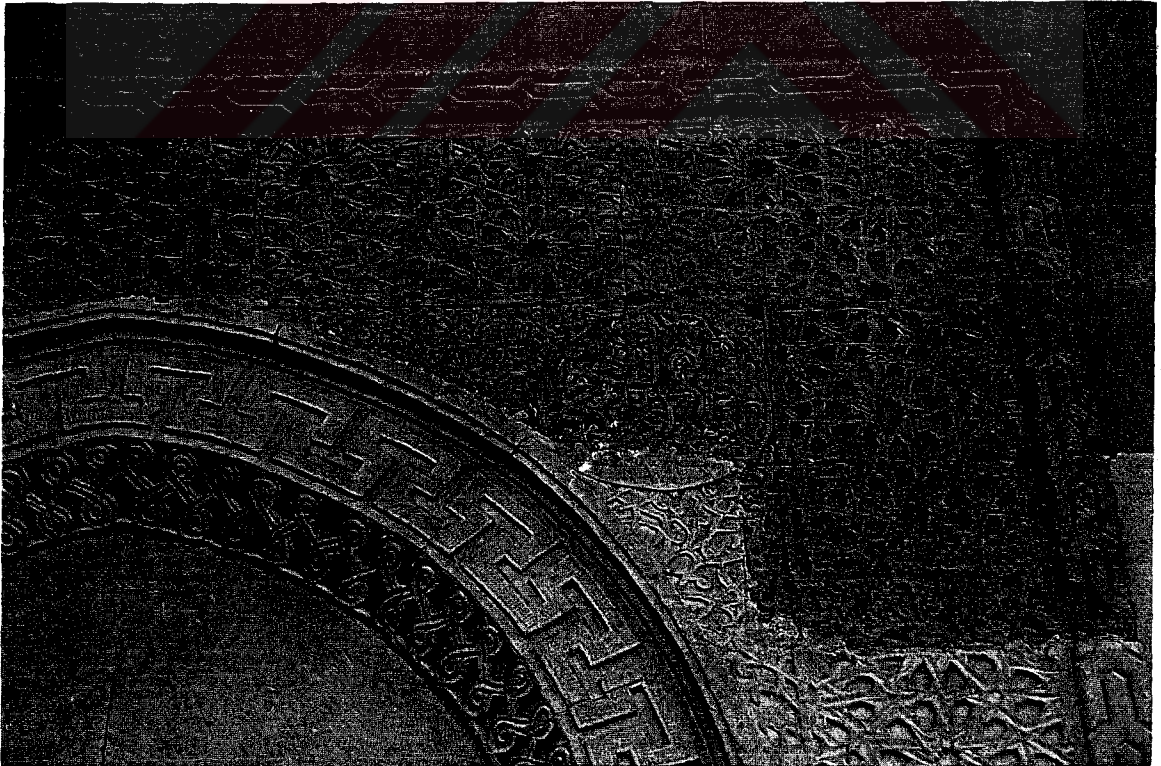
Mescidin doğu ve batı cephelerinde dıştan düz dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş, içten sivri kemerli 0.90 m. genişliğinde iki pencere vardır. Erdmann, doğuda hamam kompleksine bakan taraftaki pencerenin onarım sırasında açılmış olabileceğini belirtir (Erdmann, 1961b: 120) Batı duvarında, giriş eyvanına bakan pencere içinse bir şey söylememiştir. Planında da her iki pencere açıklığını da göstermemektedir. Ş. Akalın, tezi için yaptığı çizimde, mescit mekanının pencerelerini plana yerleştirmiştir (Akalın, 1981: P.) (Şekil.2.280).

2.17.4.1.5. Kapı

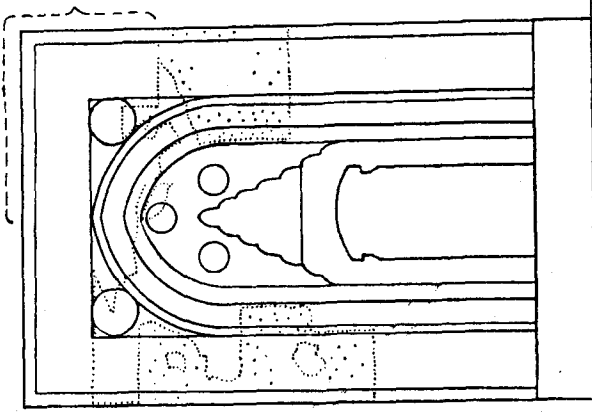
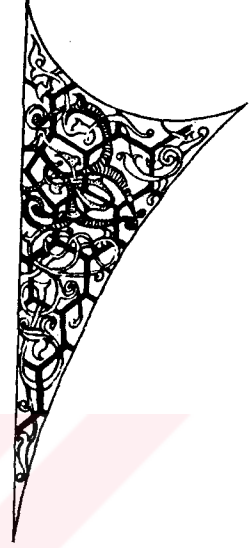
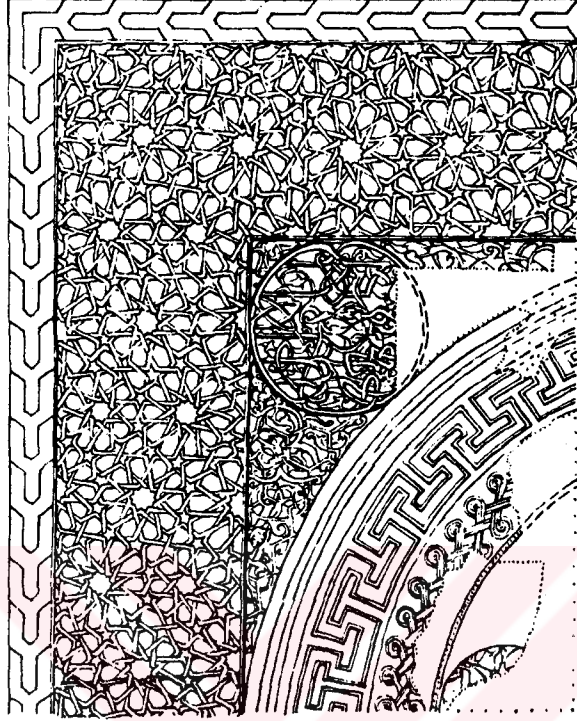
Mescit kapısı, süslemeleri ve boyutlarıyla mescidin kuzey cephesine hakimdir. Ancak mescidin kuzey cephesinin aynı zamanda kervansarayın iç avluya bakan duvarı olmasıyla kapı, bu duvarın masifliği içinde dikkat çekici bir unsur olmaktadır. Yaklaşık 4.00x 6.00 m. boyutlarındaki kapının çerçevelerinde geometrik süslemelere yer verilmiştir. En dışta kapıyı üç yönden çevreleyen ince şeritte iki dişli çatal motifinin birbiri içine oturtulmasıyla bir halat örgü motifi elde edilmiştir. Bundan sonraki geniş bordürde 10 ve 11 kollu yıldızların örgüsüyle geometrik bir sistem oluşturulmuştur. Bu düzenin aralarında da 5 kollu yıldızlar oluşmuştur. Kapı açıklığını sivri bir kemer çevrelemektedir. Geometrik bordürle bu kemer arasında kalan üçgen köşelikler de tezyinatla kaplıdır (Şekil.2.288). Üçgenin tam köşesine rumiler ve ince yivli kıvrımlarla dolgulanmış, ayrıca kabartma ince yivlerin düğümlenmesiyle oluşmuş Allah yazısı (Akalın, 1987: 26) olan bir rozet yerleştirilmiştir. G. Oğuz bu rozeti tezhip sanatındaki geçmelere benzetirken, Ögel ise stuko kabartmalara benzetmiştir (Oğuz, 1973: 12; Ögel, 1954: 32). Rozetin yan ve alt taraflarında kalan üçgen alanlara ise yine çok ince hatlı rumiler ve uçları düğümlerle sonlanan kıvrık yivlerden oluşan sık bir süsleme kompozisyonu

Şekil.2.290. Karatay Han, Mescit Kapısı (Erdmann, 1961a: Abb.221)

Şekil.2.291. Karatay Han, Mescit Kapısı, Sağ Köşe

Şekil.2.292. Mescit Kapısı ve Bordürlerinin Çizimi (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf. 106)

işlenmiştir. Sol köşedeki rozette de aynı düzende yenilenmiştir. Alttaki sivri kemer silmeli bir hatla kademe yapmaktadır ve düz yüzeye aralıklı T kıvrımları yapan yatık meandır motifi kapıyı üç yönden çevreleyecek şekilde yerleştirilmiştir. Sivri kemerin iç yüzeyi düz bırakılmıştır. Beş sıradan oluşan mukarnas kavsaranın hücreleri yelpaze dilimleriyle yivlenmiştir. Kavsara iki yanda üç sıralı mukarnas konsollara oturur. Ortada yaklaşık 1.00x 2.00 m. ölçülerindeki basık kemerli kapı açıklığı yer alır.

Kapının sadece sağ üst köşesi ve en üstteki geometrik bordür kısmı orijinaldir. Geri kalan kısmı restorasyonda yenilenmiştir. Erdmann'ın çizimlerinden ve eski fotoğraflardan bugün düz bırakılmış olan kemer içindeki bölümünde de bazı süslemeler olduğu anlaşılmaktadır. Çizime göre, mukarnas kavsaranın üzerine ve sivri kemerin de merkez noktasının altına denk gelecek şekilde bir tane, iki yanında ise biraz daha küçük iki rozet görülmektedir. Resimlerden rozetlerin içinin de rumi kıvrımlarıyla dolgulanmış olduğu anlaşılmaktadır (**Şekil.2.289**). İki yanındaki rozetlerden yine resimlere göre bir iz yoktur ancak ortadaki rozetin varlığı resimlerden anlaşılmaktadır (**Erdmann, 1961a: Abb.221; Ögel, 1954: R.72**).

Ayrıca Erdmann, kapı nişi içindeki mukarnas kavsaralı bölüm için, “..Düz üçgen nişin mukarnası yoktur..” demektedir (**Erdmann, 1961b: 120**). Ancak böyle bir kapı düzeninde kapı açıklığı üzerindeki boşluğun bir mukarnas kavsara yapılmadan bırakıldığını düşünmek zordur. Eski resimlerden de bu kısım hakkında net bir şey anlaşılamamaktadır (**Şekil.2.290**). Burası için, mukarnasın çok bozularak formunu yitirdiği, bu yüzden de düz bırakılmış bir alan gibi görüldüğü düşünülebilir (**Şekil.2.288-2.292**).

2.17.4.1.6. Üst Örtü

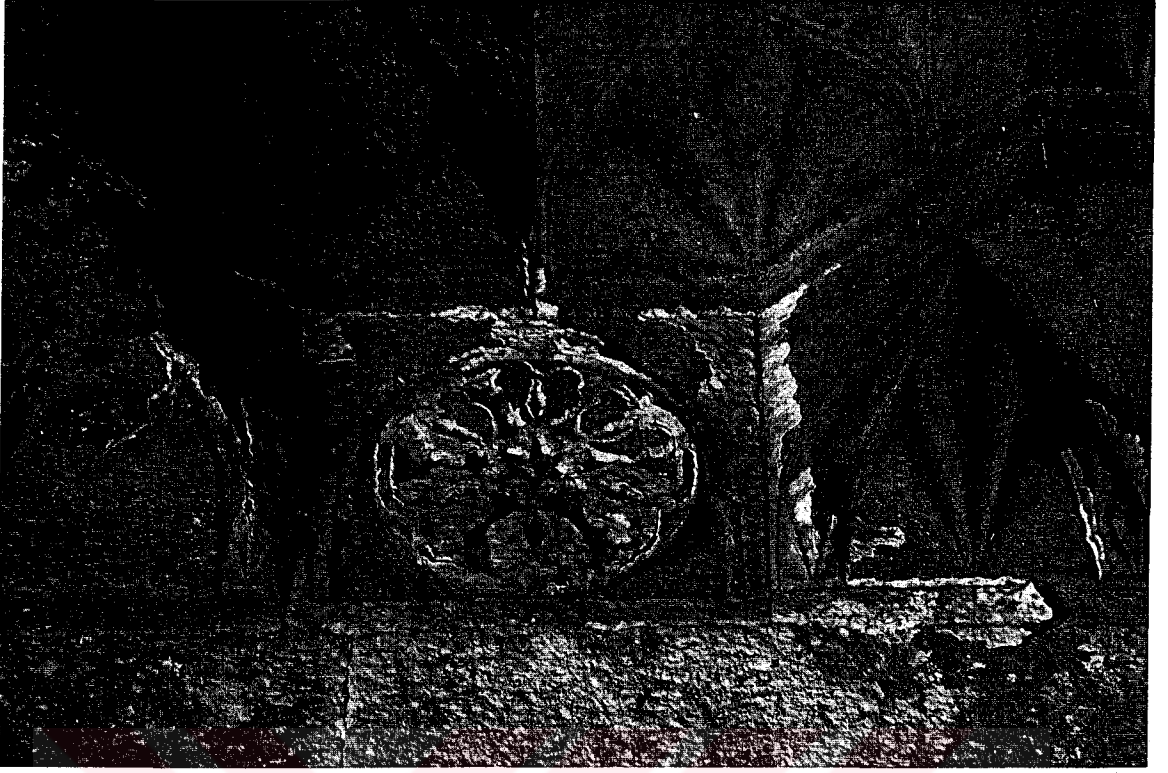
Kare planlı mescidin üzeri oldukça yüksek tutulmuş ve tromplarla geçişi sağlanan kubbeye örtülmüştür. Mekanın alt duvarlarından sonra malzeme farklılaşmış ve bundan sonra trompların da alt üç sırası olmak üzere üç sıra kırmızı kesme taş kullanılmıştır. Trompların üst iki sırası ve kubbe de dahil olmak üzere üst kısım koyu sarı renkli taşla örülmüştür. Altta gri-krem rengi kesme taş örgüden sonra üst örgüdeki bu değişim çok bellidir (**Şekil.2.293**).

Şekil.2.293. Mescit , Güneydoğu Köşe Tromp, Üstte Mukarnas Geçiş Ögeleri

Şekil.2.294. Mescit, Güneydoğu Köşede Tromp

Şekil.2.295. Mescit , Güneydoğu Tromp (Doğu)

Şekil.2.296. Mescit, Güneydoğu Tromp (Güney)

2.17.4.1.6.1. Tromplar

Mekanın dört köşesinde 5 sıra mukarnas dizisinden oluşan tromplar yer alır. Sivri kemerlerin içine yerleştirilmiş üç sıra kırmızı iki sıra koyu sarı renkli taşla örülmüş olan trompların mukarnas hücreleri yelpaze dilimleriyle süslenmiştir. Trompların ilk sıralarında, trompun mekanın iki duvarına gelen kenarlarında birer tane olmak üzere ikişer rozet yerleştirilmiştir.

Mukarnaslı trompların üzerinde sekizgene dönen yapı sekiz köşeye yerleştirilmek üzere iki sıralı mukarnas dizileriyle de on altıgene çevrilmiştir (**Şekil.2.293-2.294**).

2.17.4.1.6.2. Rozetler

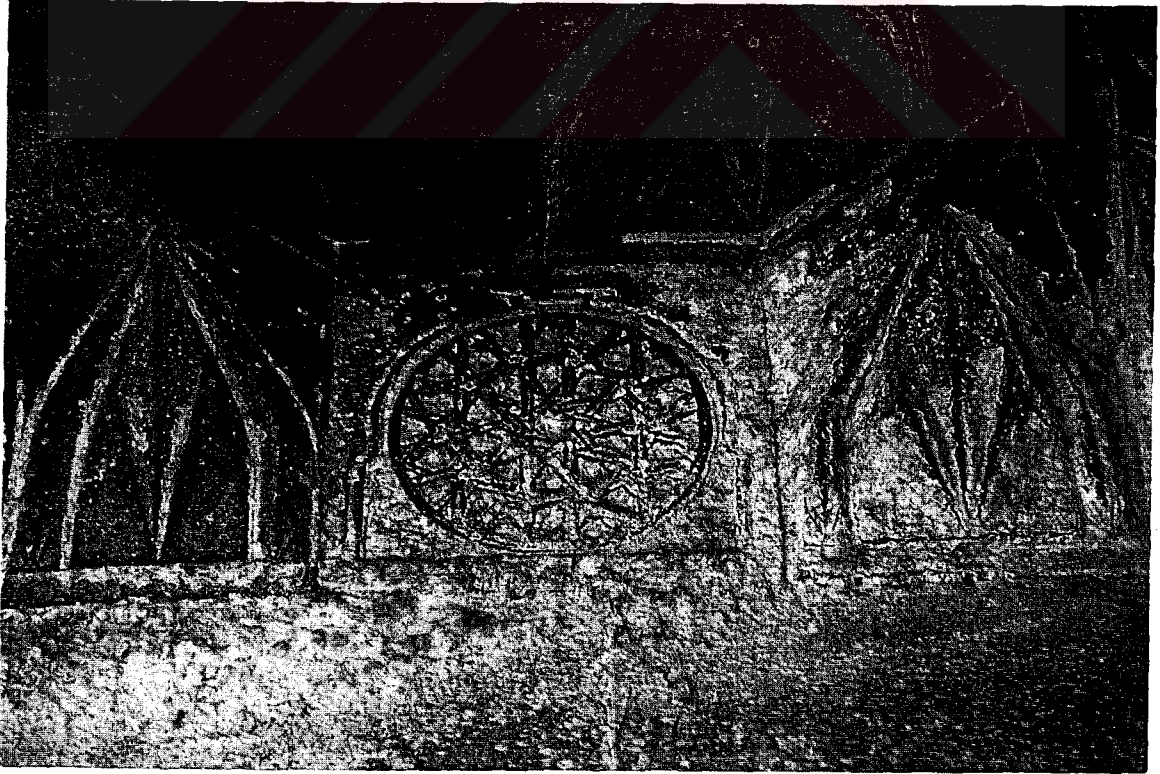
Trompların ilk sırasında iki kenara birer tane yerleştirilen rozetler, bursa kemeri formuyla sonlanan nişlerin içinde yer almıştır. Kuzeydoğu köşedeki trompun kuzey duvarındaki rozette dairenin içine yerleştirilmiş altı yay parçası dalgalı hatlarla birbirini keser ve ortaya 6 dilimli bir geometrik kompozisyon çıkmıştır. Bu motifin ortasına da kabartma olarak işlenmiş bir 6 kollu yıldız yerleştirilmiştir. Aynı köşede, doğu duvarındaki rozette taşın bozulmasına bağlı olarak motif anlaşılammaktadır ancak izlerden kuzey duvardaki kompozisyona benzediği düşünülebilir. Güneydoğu köşede yer alan trompun doğu duvarındaki rozette aralarında boşluk kalacak şekilde sırt sırta yerleştirilmiş çift rumiler 6 dilimli bir motif meydana getirmiş ve ortada da 6 kollu yıldız oluşmuştur. Aynı trompun güney duvarındaki rozette de rumilerle oluşturulan 6 dilimli bitkisel kompozisyonun aynısı kullanılmıştır. Güneybatı köşedeki trompun güney duvarındaki rozette daire içinde ortada 10 kollu yıldız ve etrafında bu kollardan gelişen geometrik örgü kullanılmıştır. Trompun batı duvarında yer alan rozette, yine daire içinde kolları yivlerle iyice belirginleştirilmiş 10 kollu yıldız motifi daha büyük işlenmiş ve motifle daire arasında boşluk kalmamıştır. Yıldızın kolları dairenin kenarlarına birleşmektedir. Kuzeybatı köşedeki trompun hem batı hem de kuzey duvarlarındaki rozetlerde, daire içinde ortadaki yuvarlak göbeğe birleşen, yuvarlak on iki dilimli çiçek motifi kullanılmıştır (**Şengül, 1997: R. 124**) (**Şekil.2.295-300**).

2.17.4.1.6.3. Kubbe

Dört köşedeki mukarnaslı tromplar ve daha üstteki ki sıradan oluşan mukarnaslı konsollarla taşınan kubbe koyu sarı renkli kesme taşla örülmüş ve ortada yuvarlak bir

Şekil.2.297. Mescit , Güneybatı Tromp (Batı)

Şekil.2.298. Mescit, Güneybatı Tromp (Güney)

Şekil.2.299. Mescit , Kuzeydoğu Tromp (Doğu)

Şekil.2.300. Mescit, Kuzeydoğu Tromp (Kuzey)

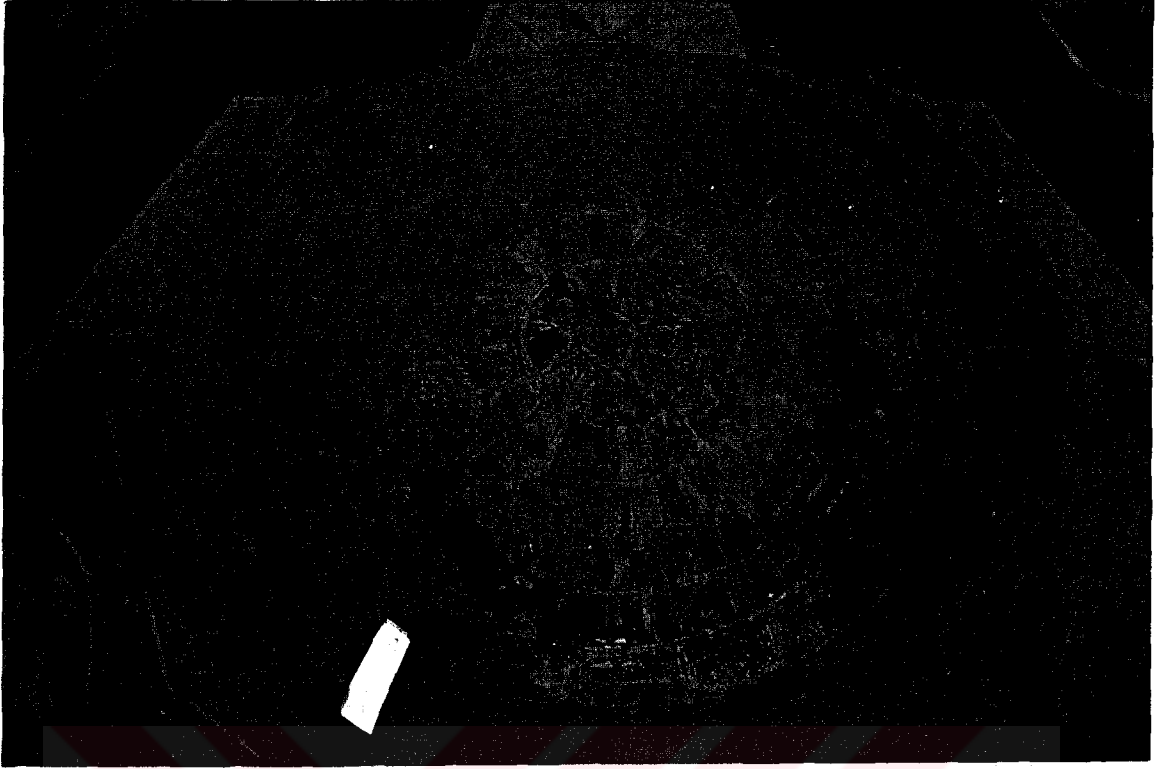
taşla kilitlenmiştir. Doğu tarafında dikine dikdörtgen bir açıklık bulunur. İçeri ışık almasını sağlayan bu açıklık için C. Bektaş, günün değişik saatlerinde ışığın düşüş açısıyla namaz saatlerini haber veren bir nevi güneş saati olduğu yorumunu yapmıştır (Bektaş, 1991: 122). Mescidin üst örtüsü yapının dışından algılanamamaktadır. Kuzey duvardan yüksek avlu duvarı, güney taraftan da yapının dış duvarı arkasında kalmıştır. Güney ve doğu yönlerinde kubbenin etrafındaki dış duvarlar görülürken kubbenin ise sadece tepesi görülebilmektedir (Şekil.2.301-2.302).

2.17.4.2. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Karatay Kervansarayı'nda avlu ve kapalı bölüm taç kapıları geometrik ve figürlü süslemeleriyle önemli kompozisyonlara sahiptir. Avlu taç kapısının iki yanındaki payandaların üçlü çatal şeklindeki örgüsü, mescit kapısının üç kenarını çevreleyen şeritte yer almıştır. Mescit kapısının 9 ve 11 kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik süslemeli şeridine benzer kompozisyon avlu ve kapalı bölüm taç kapılarında görülmektedir. Yine avlu taç kapısını en dışta çevreleyen T şekillerden meydana gelmiş ince bordür, mescit kapısında da daha belirgin bir ters bir düz T lerden oluşmak üzere karşımıza çıkar. Mescidin içinde tromplarda kullanılan geometrik ve bitkisel süslemeli rozetlerin benzer motiflerde olanları da kapalı bölüm taç kapısının basık kemeri üzerinde ve eyvanı içinde kullanılmıştır.

2.17.4.3. Kervansarayın Vakfiyesi

Anadolu Selçuklu döneminden günümüze ulaşan vakfiyelerin en önemlilerinden biri de Celaleddin Karatay'ın vakfiyeleridir. Konya'daki Karatay Medresesi ve Mescidi'yle Antalya'daki Darüssülehası'nın vakfiyeleri yanında konumuz için önemli olan kervansarayının vakfiyesidir. Burada, kervansaraydaki hayat hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Kervansarayın içindeki kaplı ve açık mekanlar dışında, hamam, hastaların tedavi edildiği bir bölüm ve aczane, yemek dağıtım hizmetinin verildiği anlaşılacak yemek takımları ve yemeğin dağıtılması gibi pek çok bilgi bu vakfiyeden öğrenilmektedir. Aynı vakfiyeden, kervansarayın girişinin sağında yer alan mescide de yılda 200 dirhem para, 24 mudd zahire maaş karşılığında imam ve 150 dirhem para, 24 mudd zahire maaşla müezzin tayin edildiği anlaşılmaktadır (Turan, 1948: 55). Vakfiyede, mescidin aydınlatılması için gerekli

Şekil.2.301. Mescit , Kubbe, İçten

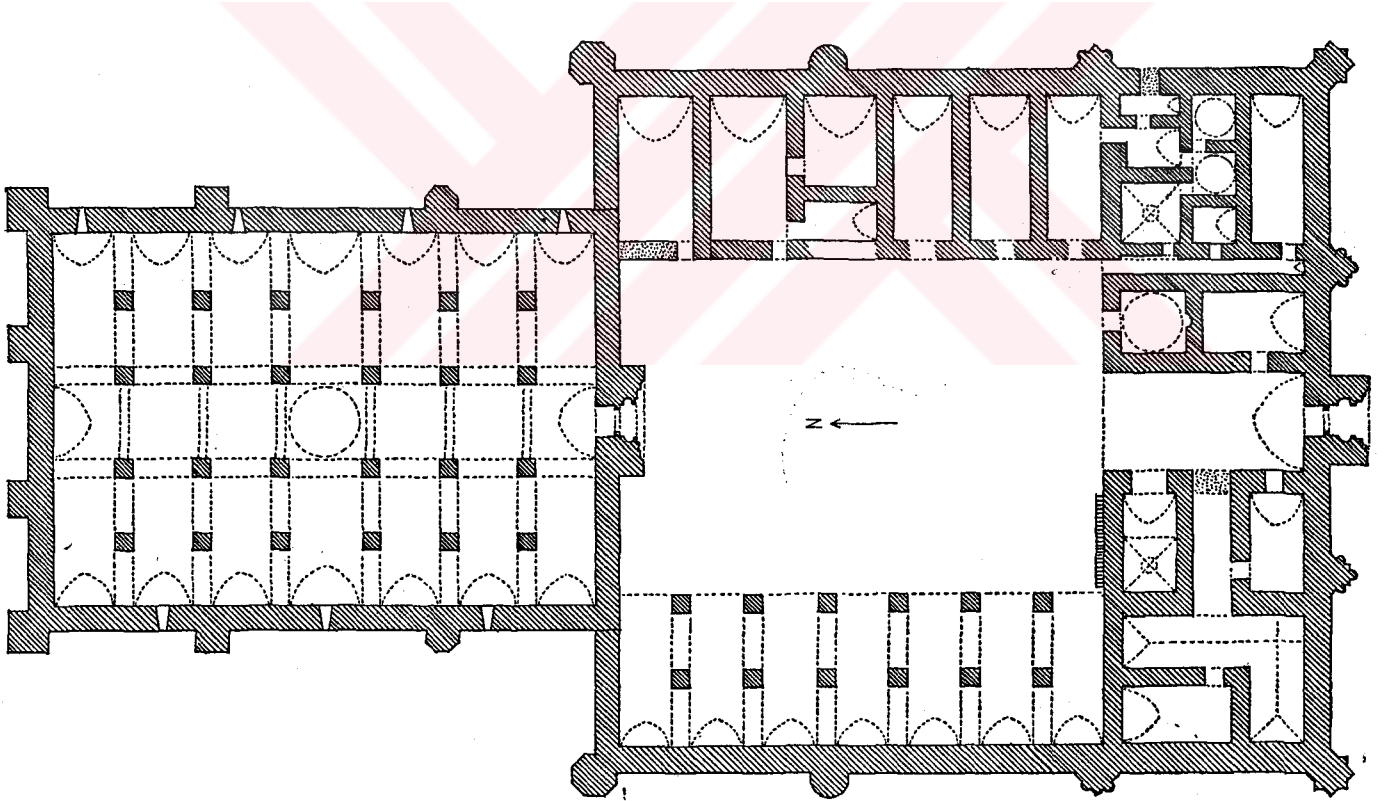

Şekil.2.302. Mescit, Kubbe, Dıştan

mumdan da bahsediliyor olması, vakfın ne kadar ayrıntılı hazırlandığını göstermektedir (Turan, 1948: 56).

2.17.4.4. Malzeme-Teknik

Kervansarayın genelinde, Kayseri yöresine özgü kırmızıya yakın kahverengi bir taş cinsi kullanılmıştır. Mescidin iç ve dış cephelerinde de bu örgü görülmektedir. Ancak dış ve iç cepheler trompların alt hizasına kadar yenilediği için taş cinsi değişmiştir. Dış cephede, kapının orijinal kalan bölümlerinde kahverengi kesme taşlar üzerine işlenmiş bölümler dikkati çeker. İç mekanda, trompların alt üç sırasını da içine alan üç sıra kırmızı-kahverengi kesme taş dizisi kebbe eteğini dolaşır. Bunun üzerinde kubbe sarı renkli kesme taşla örülmüştür.

Şekil.2.303. Karatay Han (Erdmann, 1961a: Taf.XVII)

2.18. İSHAKLI KERVANSARAYI (SAHİP ATA KERVANSARAYI)

Yeri: Konya- Aksaray yolu üzerinde, Afyon / Sultandağı İlçesi Merkezindedir.

Yılı: 647 H./ 1249 M.

Yaptıran: II. İzzeddin Keykavus döneminde Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali.

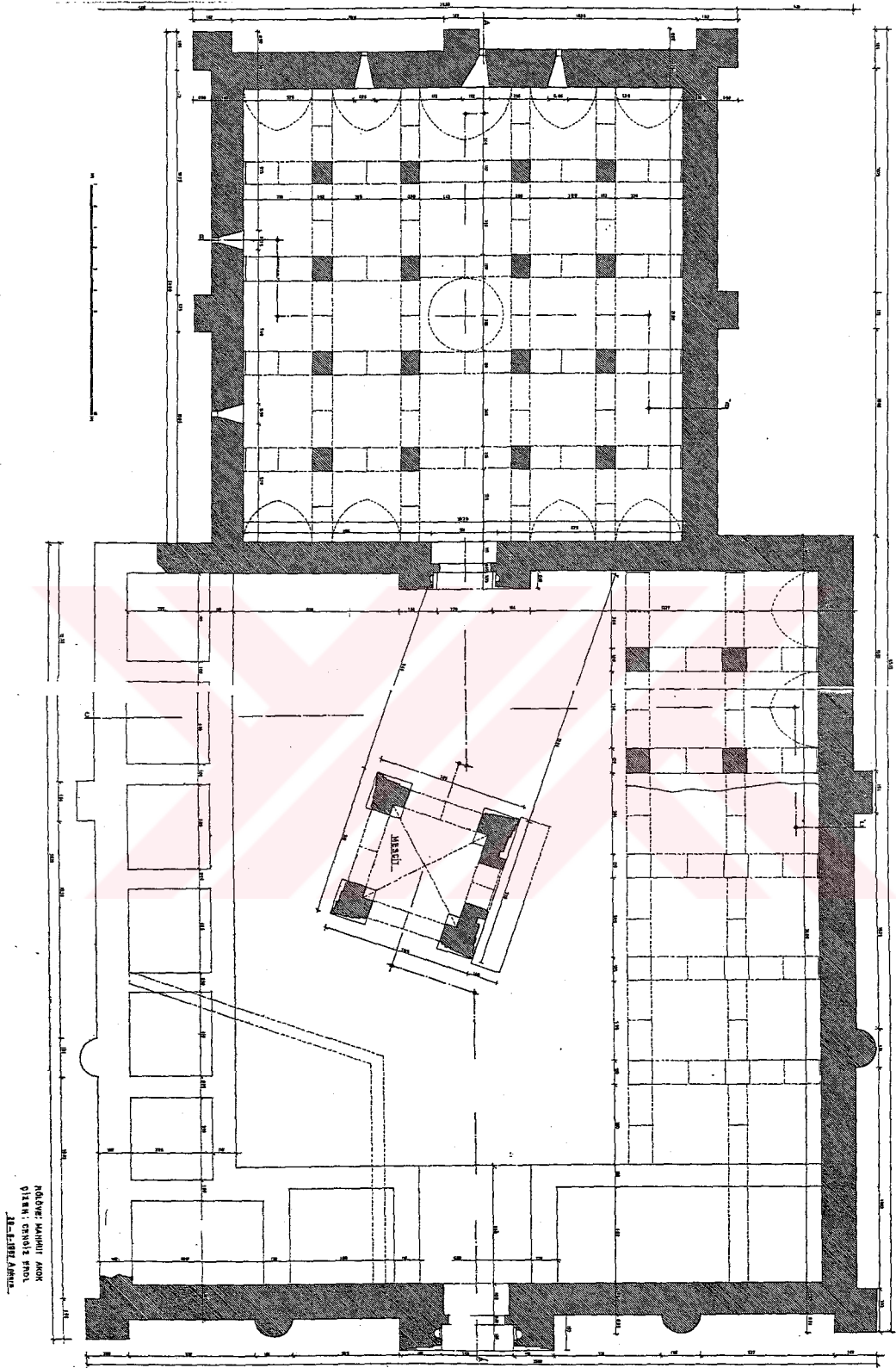
İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

2.18.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

İshaklı Kervansarayını kapalı kışık kısmı ve ortasında köşk mescidi bulunan açık avlusuyla Sultan Hanı olarak tanınan Anadolu Selçuklu kervansaraylarına oldukça benzerlik gösterir ve kervansaray yapıları arasında bu planıyla önemli bir yere sahiptir.

Kervansarayın kapalı kısmı 24x26 m., açık avlulu ön kısmı ise 37x38 m. ölçüleriyle kareye yakın planlı kuruluş gösterirler (**Erdmann, 1961a: Taf. XXIII**) (**Şekil.2.334**). Yapıya dışa taşkın, iki renkli taşla örülmüş ve mukarnas kavsaralı bir taç kapıyla girilir. Kapının iki yanına yuvarlak sütunceler yerleştirilmiş, cephenin kenarlarında silmelerle kademelenme sağlanmıştır. 3 kollu yarım yıldız motifi kapının yüksekliğince yerleştirilmiştir. Mukarnas kavsaranın altına yerleştirilmiş mermer kitabe iki dikdörtgen parçadan oluşur. Alttaki yay kemerli kapının, kemerinde ve üzerindeki bölümde taş kenarlarının alternatif kesimleriyle hareketli bir düzen sağlanmıştır. Mukarnas kavsaranın hücreleri yelpaze şeklinde dekorlanmış, ayrıca kavsaranın her iki yanında dörder rozet olmak üzere geometrik süslemeler işlenmiştir.

Avluda sadece kuzeybatı köşede kare kesitli ikişer ayağa oturan ve içinde sivri kemerlerle desteklenerek sivri tonozla örtülmüş iki birim günümüze ulaşmıştır. Erdmann'ın planında bu bölümde beş birimli revak görülürken, restorasyon çalışmalarında yan yana altı bölümden oluşan bir revak düzeni ve taç kapının iki tarafında ikişer birim belirlenmiştir (**Erdmann, 1961a: Taf. XXIII; Akok, 1974: P.1**). Erdmann ve Akok'un planlarında büyük bir kısmı yıkık görülen güney duvarı,

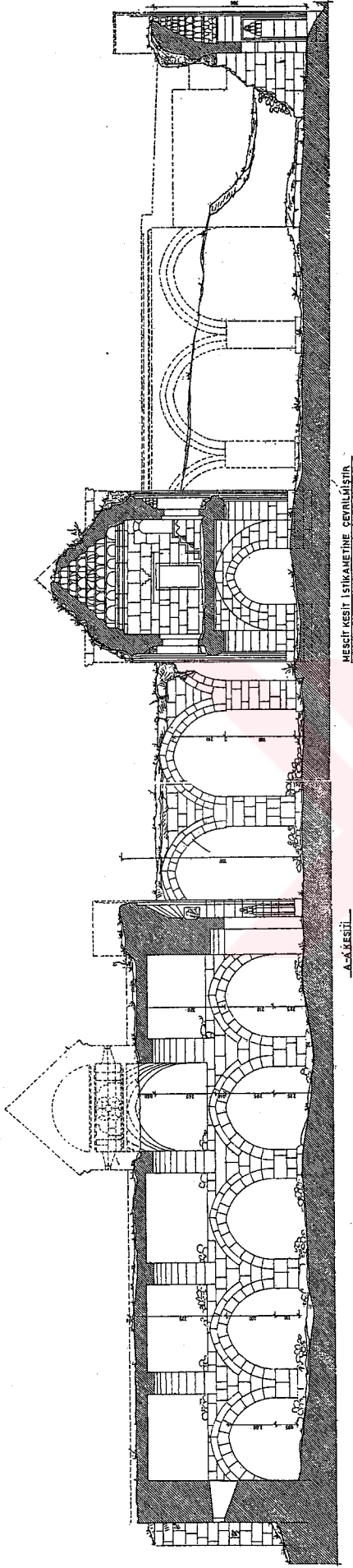
Şekil.2.304. İshaklı Kervansarayı (Akok, 1974: P.1)

restorasyonda yeniden örülmüştür. Akok, planda bu cepheye de temel izlerini restorasyon sırasındaki sondajlar ve temel kazılarında gördüğünü belirttiği altı oda yerleştirmiştir (Akok, 1974: 7). Buna göre kuzey cephede iç içe iki birimden oluşan revaklar, güney cephede tek oda sırasına dönüşmüştür (Akok, 1974: P.1). Ortada kalan dikdörtgen alana köşk mescit binası yerleştirilmiştir. Avlunun dış cephesi, avlu içinde revak kemerleri ve ayakları kesme taş örgüyen duvar içleri ve tonozlar sıralı moloz taş örgülüdür (Şekil.2.304).

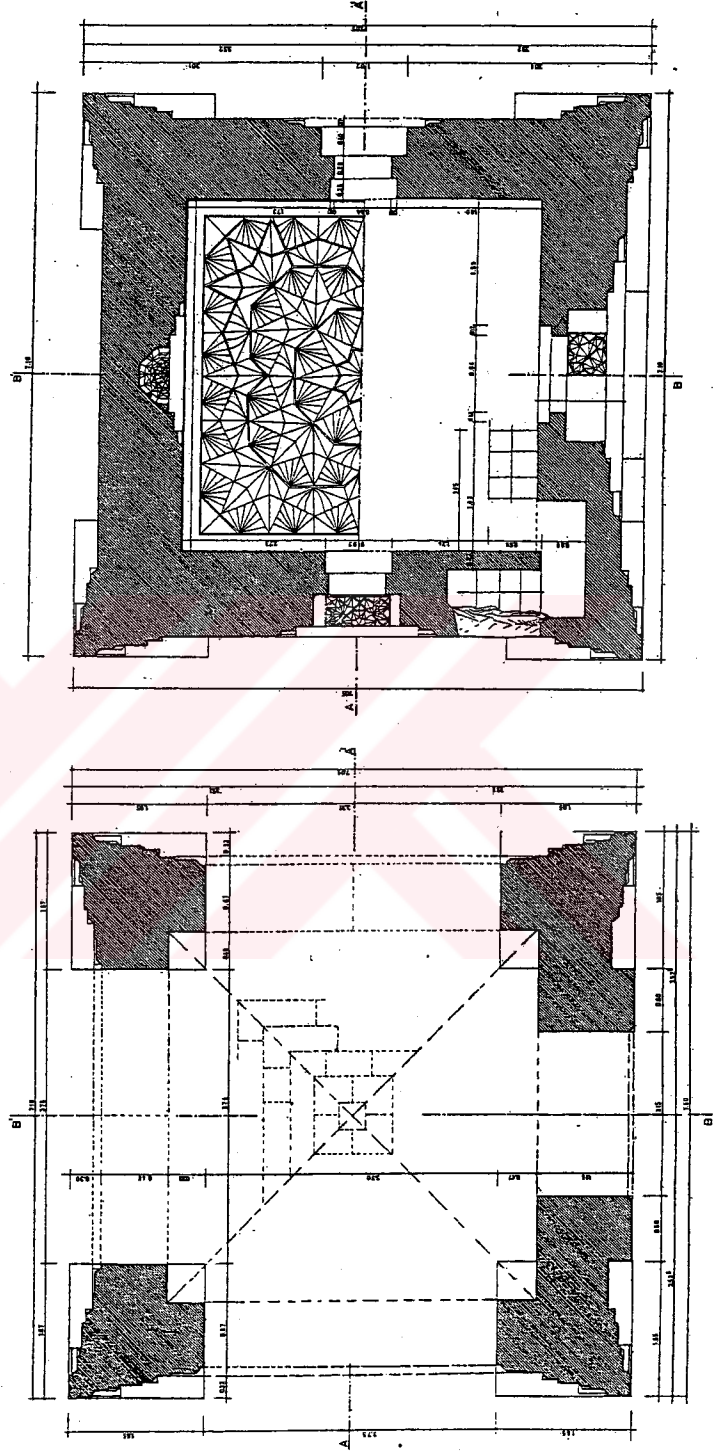
Kışık kısmın taç kapısı, cephe yüzeyinden taşkındır. Dikdörtgen kuruluşta düz profilli kapı, kenarlarını ince bir silmenin döndüğü çerçeve içine alınmıştır. Kapı açıklığını oluşturan basık yay kemer ve üzerindeki düzenleme, kenarları girintili ve çıkıntılı taşların alternatif oturtulmasıyla oluşmuştur. Bu düzenlemenin üzerindeki yuvarlak kemerli derin nişe geçiş, iki köşede yer alan istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiş tromplarla sağlanmış ve nişin ortasındaki boşluğa çerçevesiz kitabe konulmuştur. Kapalı kısmın iç mekanı dikdörtgen kesitli 16 kesme taş ayağın taşıdığı kemerlerle, ortadaki daha geniş olmak üzere 5 nefe ayrılmıştır. Neferin üst örtüsü sivri kemerli tonozdur (Erdmann, 1961a: Taf. XXIII) Daha geniş ve üst örtüsü de daha yüksek tutularak vurgulanan orta nefte, kubbesi bulunmayan aydınlık feneri vardır. Kapalı bölüm ve açık avlulu bölüm duvarları kare ve yarım yuvarlak kesitli payandalarla dışarıdan desteklenmektedir (Şekil.2.307).

2.18.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

İshaklı Kervansarayı, sultan hanlarına benzeyen planı ve avlusundaki köşk mescitiyle pek çok araştırmacının tez, kitap ya da makale bazında çalışma konusu olmuştur. Bu yayınlara kronolojik olarak baktığımızda ilk olarak M. Ferit, M. Mesut Sahip Ata'nın yaptırdığı yapılarla ilgili kitaplarında İshaklı Kervansarayı'na da yer vermiş, köşk mesciti tanımlayıp yorumlarını aktarmışlardır. (Ferit ve Mesut, 1934: 98). Erdmann'ın 1961'de yayınlanan kitabı ise yapıların hem planları, hem de tanımları açısından en önemli kaynaklardan biridir (Erdmann, 1961b: 144-145; Erdmann ve Erdmann, 1976: 157-158). Yapıyı lisans (bitirme) tezi kapsamında inceleyen A. Dinçer de köşk mesciti ayrıntılı olarak anlatmış, verdiği bilgiler ve fotoğraflarla da yapının bugün için yorumlanmasında kaynak olmuştur (Dinçer, 1968: 29-31, R. 70-82). M. Akok ve çalışma arkadaşları tarafından yapılan bir dizi röleve

Şekil.2.305. İshaklı Kervansarayı, Mescidin Konumu ve Kesit (Akok, 1974: 2)

Şekil.2.306. İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescit, Alt ve Üst Kat Planları (Akok, 1974: 14, P.5)

çalışmasında İshaklı Han'a da yer verilmiş, mescitin ayrıntılı planları, görünüş ve kesitleri yayınlanmıştır (Akok, 1974: 5-21). Kervansaray, bir restorasyon tezine de konu olmuş, mescit kısmı ayrıntılı olarak incelendikten sonra, restorasyon önerileri getirilmiştir (Kayademir, 1986: 26-33). Yapı hakkında müstakil makaleler de yayınlanmış, bunlarda mescite de önemli yer verilmiştir (Karpuz, 1989: 82-83; Karakaya, 2000: 549).

2.18.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

İki katlı olarak düzenlenmiş köşk mescit, kuzeydeki iki birimli revaklar, doğu yöndeki odalar ve güneydeki oda birimleri (Akok, 1974: P.1) arasında kalan yaklaşık 18 x 29 m. ölçülerindeki dikdörtgen alanın ortasına yerleştirilmiştir. Avludaki birimlerin düzeni dolayısıyla güney cepheye daha yakındır. Doğu- batı kuruluşlu kervansarayın kapalı kısım ve avlu taç kapıları aynı akstadır. Mihrabın kibleye dönük olması için, mescit 20 derecelik bir açıyla avluya yerleştirilmiştir (Erdmann, 1961b: 144). Böylece de yapının aksına göre çarpık durmaktadır (Şekil.2.305, 2.308, 2.309).

2.18.4. Köşk Mescit

2.18.4.1. Genel Planı

Mescit, kervansarayın açık avlusunun ortasında iki katlı, kare planlı ve kesme taşla inşa edilmiştir. İbadet mekanını taşıyan alt yapı, L şeklindeki ayaklara oturan dört sivri kemerin taşıdığı bir çapraz tonozdur. Doğu, batı ve güney cephelerde kemer ayakları arasındaki açıklıklar 3.66 m. iken, kuzey cepheye üst kata ulaşımı sağlayan, iki taraftan çıkışlı merdivenler yerleştirildiği için bu açıklık 2.07'dir. Kemerlerin yükseklikleri doğu, batı ve güney cephelerde 2.85 m. iken, kuzey cephede yine merdivenlerden dolayı 2.40 m. olmuştur. Yapının dış cephe uzunlukları 7.10 x 7.10 m.'dir. Asıl ibadet mekanını oluşturan üst kat 4.36 x 4.36 m. iç ölçüleriyle kare planlı bir kuruluşa sahiptir. Mescitin kapısı kuzey cephede bulunmaktadır. İç mekanın güney duvarına mukarnaslı kavsaraya sahip sade mihrap yerleştirilmiştir. Girişin solunda, doğu cephenin kuzey köşesindeki dört basamakla, mescitin çatısına çıkan küçük bir sahanlığa ulaşılır. Batı ve doğu cephelerde birer pencere yer alır. Mescitin üst örtüsü, günümüze büyük bir kısmı yıkık olarak ulaşmış yedi sıra mukarnasın oluşturduğu bir tonoz-kubbedir (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.125-127; Akok, 1974: P.5-8) (Şekil.2.306).

Şekil.2.307. İshaklı Kervansarayı

Şekil.2.308. İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescidin Avludaki Konumu

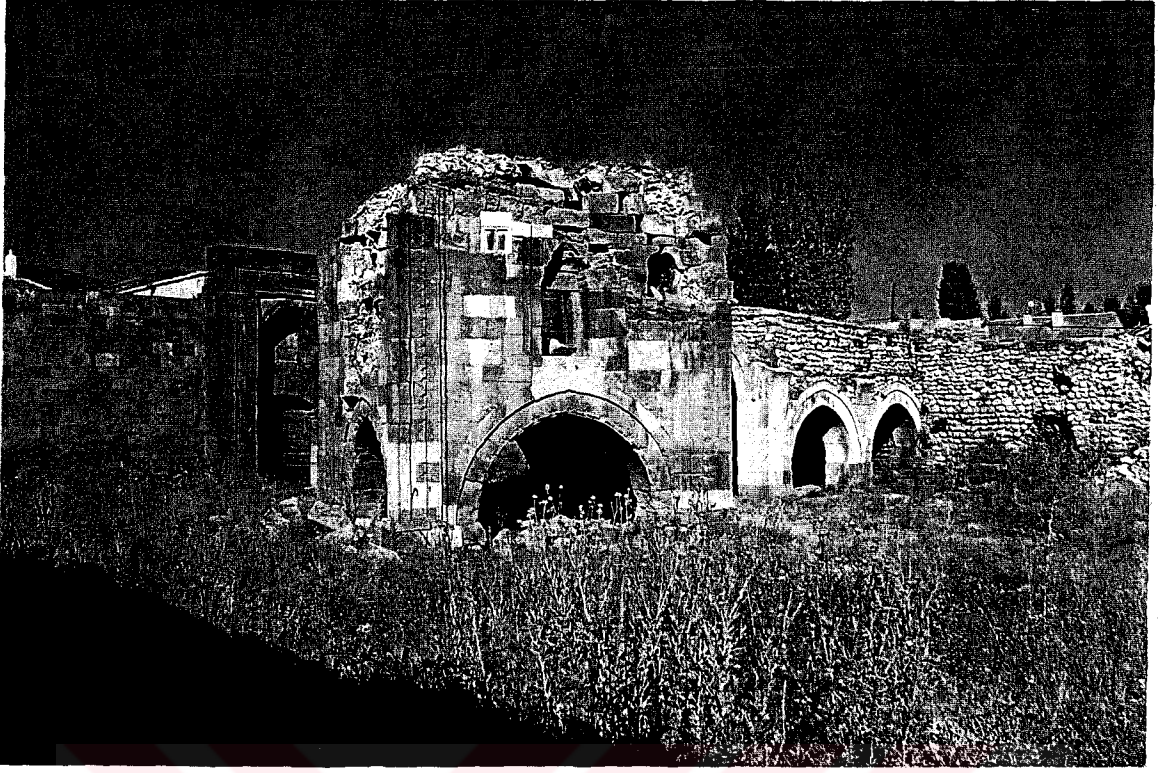
2.18.4.2. Alt Yapı

2.18.4.2.1. Tonoz

Mescitin planında ve Erdmann'da, 4 ayaklı ve kemerli kuruluşuyla üst yapıyı taşıyan tonozun sekiz dilimli yıldız tonoz olduğu, tonozun ortasında da “+” şeklinde bir kilit taşı bulunduğu görülmektedir. (Erdmann, 1961a: Taf.XXII; Erdmann ve Erdmann, 1976: 96). Günümüzde üst örtü çöktür ve çöktüğü zaman mescidin zemini de yıkılmıştır. Bu yüzden tonoz net olarak anlaşılamamaktadır. Ancak, Ağzıkara Han ve Kayseri Tuzhisarı Sultan Han'ın köşk mescitlerinde üst yapıyı taşıyan tonozlara baktığımızda, bunların çapraz tonoz olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Ağzıkara Han köşk mescidinin üst örtüsü günümüze orijinal şekliyle ulaşmış sekiz dilimli bir yıldız tonozdur. İshaklı Han köşk mescidinin tonozu, burada gördüğümüz tonoz şekline benzememektedir. Bu yapılarla İshaklı Han köşk mescidinin alt yapı tonozunu karşılaştırdığımızda, çapraz tonoz olduğu sonucuna varabiliriz. Bunların yanında, Erdmann'ın kitabında planlarda ve yapıyı anlatan bölümlerde sekiz dilimli yıldız tonoz olarak anlatılmışsa da, yapıyla ilgili diğer bazı kaynaklarda da bu bölüm çapraz tonozlu olarak geçmektedir (Karpuz, 1989: 83; Akok, 1974: 10; Dinçer, 1968: 30) (Şekil.2.310) .

2.18.4.2.2. Ayaklar

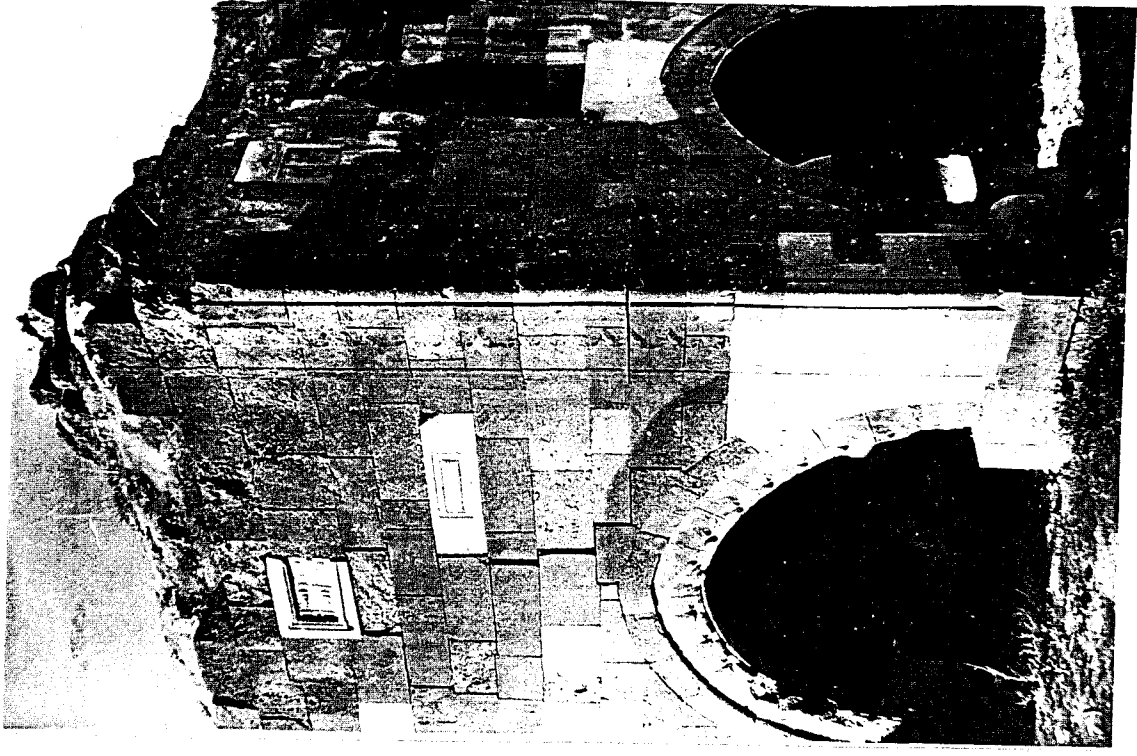
İki katlı düzenlenen köşk mescitin üst katını taşıyan sivri kemerlerin oturduğu “L” şeklinde 4 adet kesme taş ayak bulunmaktadır. Ayaklar aynı ölçülere sahipken, kuzey cephedekilerin ön yüzleri, merdivenin düzeni için daha uzun planlanmışlardır. Ayakların kemerle birleştiği bölümlerde, kemer dışı çıkıntılıdır. Erdmann'ın planında bu farklar belirtilmemişken, Akok'un planında ayakların durumu doğru bir biçimde ele alınmıştır (Erdmann, 1961a: Taf.XXIII). Ayaklar alttan 2 kesme taş sırası yüksekliği kadar düz kesme taş örülmüş, bundan sonra mescitin köşelerindeki profilli kademelenmeye bağlı olarak devam etmiştir. Böylece, ayakların yüzeyleri üzerinde, dış köşedeki yuvarlak sütuncelerden sonra kemerlere doğru kademelenerek inen silmeler ve ortada yıldız motifi gösteren zig zag dizisi izlenmektedir (Şekil.2.311).

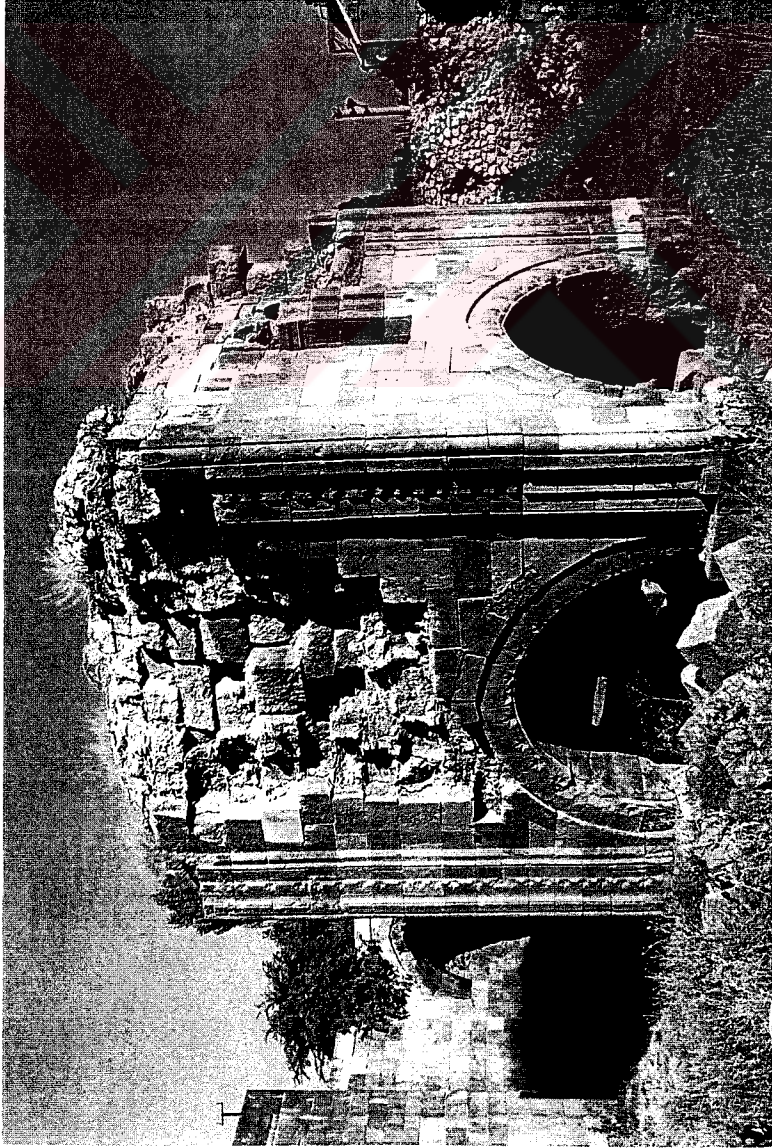
Şekil.2.309. İshaklı Kervansarayı, Köşk Mescidin Konumu

Şekil.2.310. Köşk Mescit, Alt Yapı tonoz ve Kemerleri

Şekil.2.316. Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler
(Dinçer, 1968: R73)

Şekil.2.315. Köşk Mescit, Güney ve Doğu Cepheler

2.18.4.2.3. Kemerler

Yapıda yer alan sivri kemerler, ayaklar ve tonozla birlikte alt yapıyı oluşturan elemanlardır. Mescitin güney, doğu ve batı yönündeki kemerlerin açıklıkları 3.66 m. ve yükseklikleri 2.85 m.'dir. Kemerler, üstte yer alan yapının beden duvarıyla bir olmak üzere, iki kattan oluşur. Birinci kemer sade bırakılmıştır. Alttaki kemer diğerine göre 5 cm. kadar içeri çekilmiş ve üzerine de bir süs bordürü yerleştirilmiştir. Kemerini oluşturan her bir taşın üzerine tek motif gelecek şekilde, yıldız motifine benzeyen bir zig zag dizisi görülmektedir. Bu diziyi bağlayan 3 yivli bir şerit, motiflerin etrafını da çevrelemektedir. Zig zag dizisi, taşın kenarında ince bir şerit kalacak biçimde oyulmuştur. İki katlı kemer düzeni, ayakların düz kesme taş alt kısımlarına oturmaktadır.

Kuzey kemerinin genişliği 2.07 m., yüksekliği 2.40 m.'dir. Bu cepheye yerleştirilen çift çıkışlı merdivenler, sivri kemerin ölçülerini değiştirmiştir. Aynı sebeple, kemerin üzerinde herhangi bir süslemeye de yer verilmemiştir (Şekil.2.311).

2.18.4.3. Üst Yapı

2.18.4.3.1. Dış Cepheler

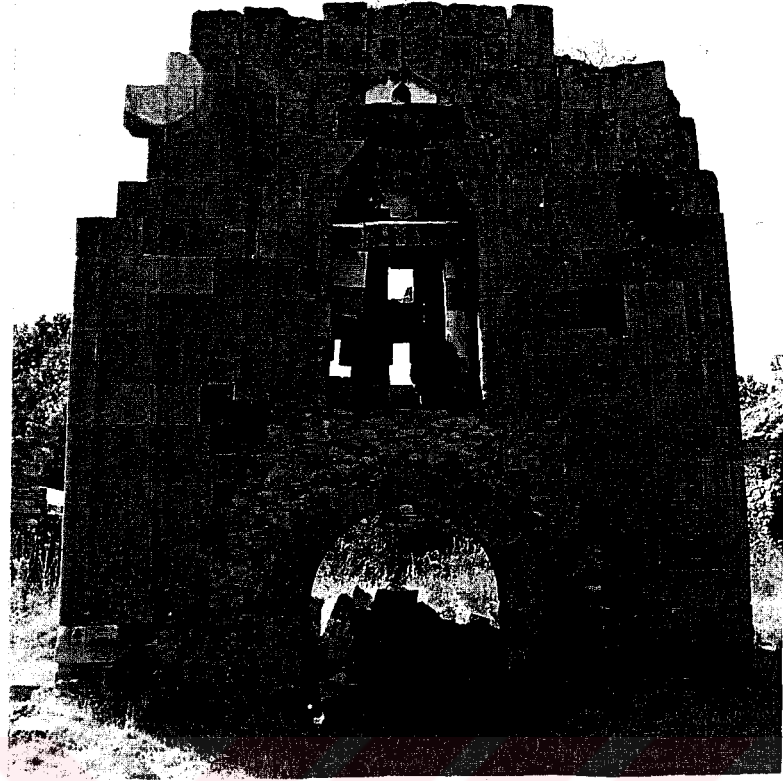
7.05 m. genişliğindeki güney cephenin köşelerinde, üst örtüye doğru yükselen ve kenarlardan içeriye doğru dört kademeli bir düzenleme vardır. Hafif bir şekilde kademelenen ilk silmeden sonra ince yuvarlak bir kaval silme ve arkasından da düz bir bölüm daha yer almaktadır. Bundan sonra yapının üst örtü seviyesine kadar çıkan süslemeli bir friz vardır. Kemerde gördüğümüz üç kollu yarım yıldız motifi burada yıldızın sağ ve sola bakan iki sivri ucu yuvarlatılarak uygulanmıştır. Üç yivli şerit düzenlemesi yine bu yıldızların hem etrafını dolaşır, hem de onları birbirine bağlar. Bu frizden sonra hafif çıkıntı oluşturan düz bir bölüm, yapının köşelerine yerleştirilmiş yuvarlak sütuncelerle birleşir. Yapının köşelerini yumuşatan sütunceler, kenarları düz kesilip ters yerleştirilmiş yarım yuvarlak kaidelere oturur. Cephenin sağ ve solunda devam eden bu kademeli kompozisyon, kemerlerin de oturduğu alttaki düz profilli kesme taş ayaklara kadar iner. Yapının bu cephesinde kaplama taşları büyük ölçüde dökülmüştür. Eski bir fotoğraftan nisbeten daha iyi durumdaki cephe hakkında bilgi edinebiliyoruz (Dinçer, 1968: R.80) (Şekil.2.316, 2.324). Günümüzde büyük ölçüde yıkılmış olan cephede, resimden anlaşıldığı kadarıyla mihrabın arkasına gelen bölümdeki taşlarda açılmalar mevcuttu. Cephenin

Şekil.2.311. Köşk Mescit, Güney Cephe

Şekil.2.312. Köşk Mescit,Doğu Cephe

Şekil.2.313. Köşk Mescit, Kuzey Cephe

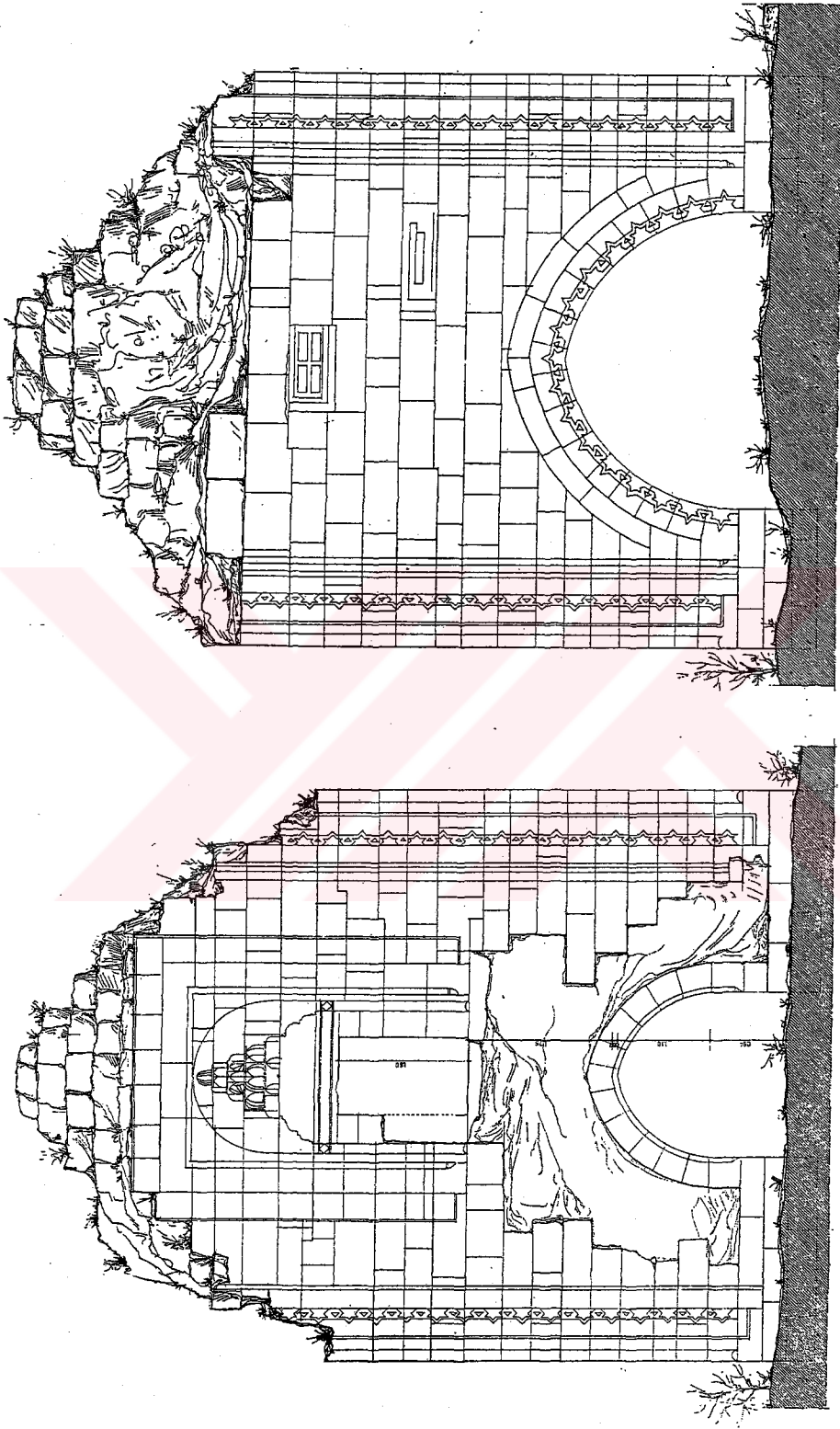

Şekil.2.314. Köşk Mescit, Batı Cephe

sol köşesi hemen hemen bu günkü durumuyla aynıyken, sağ köşe 2-3 taş kadar daha yıkılmıştır. Bu cephede, duvar örgüsü içinde devşirme parçalar da dikkati çekmektedir. Bunlar, biri hemen mihrabın üzerine, diğeri de arkasına denk gelen, dikdörtgen mermer iki devşirme parçadır. Bugün büyük ihtimalle duvardan dökülen diğer taşlarla beraber, cephenin önündeki taş öbeği içinde kalmışlardır. Güney cephenin sağ kenarı alttaki L kesitli kesme taş ayaklardan itibaren 5 kesme taş sırası kadar restore edilmiştir ve bu kısımda dilimli bir profil gösteren kenar düzenlemesi uygulanmış ancak üç kollu yarım yıldız frizi tamamlanmadan bırakılmıştır (**Şekil.2.311**).

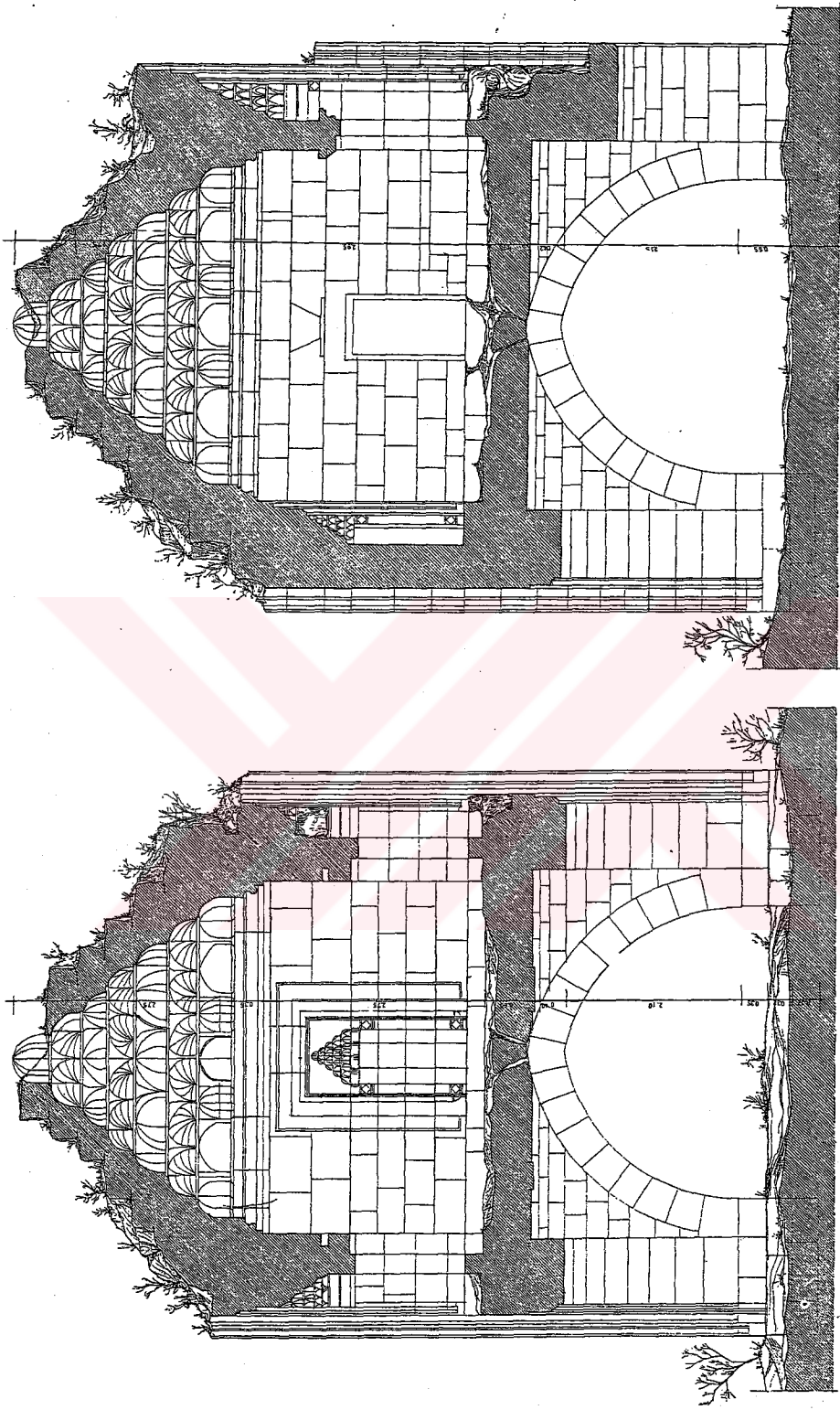
Doğu cephede, kenarları kademeli olarak düzenlenmiş ve orta sırasına yapının boyunca yükselen yarım yıldız dizisi yerleştirilmiş düzen devam eder. Buraya kadar olan düzeni güney cepheyle aynı olmasına rağmen, bu cepheye açılan pencere ve küçük kapıyla (ezan sahanlığı) da hareketli, aynı zamanda da farklı bir düzenlemeye sahiptir. Cephede sivri kemerin merkezinin üzerine denk gelen, dikdörtgen açıklıklı bir pencere yer alır. Pencerenin içine etrafındaki silmeli dikdörtgen iki çerçeve hemen hemen yapının üst örtüsüne kadar yükselmektedir. Bu çerçevenin içine dört sıralı mukarnas kavsara oturtulmuştur. Cephenin kuzeydoğu köşesinde, pencere hizasında ise ezan sahanlığı olarak kullanılan kapı görülmektedir. Yapının kenarlarındaki kademeli düzen, kapının başladığı seviyede kesilmiştir. Biri düz, diğeri ince kaval silmeden oluşan iki bordür bu noktada kesilir. Bundan sonraki düz bölüm, yıldız frizi süslemeli bordür ve yapının köşelerinde yer alan yuvarlak sütunceler, eski fotoğrafta da yıkık görülmelerine rağmen üst örtüye kadar devam etmekteydiler (**Dinçer, 1968: R.80**) (**Şekil.2.329, 2.323**). Cephenin ve pencerenin sol üst köşesinde üzerinde mimari bir betim olan devşirme bir parça yer almaktadır. Restorasyon sırasında bu cephe de çalışmalar yapılmıştır. Cephenin sol kenarındaki kademeli düzenleme onarım görmüş ve yine yıldızlı friz işlenmeden bırakılmıştır. Sivri kemerin merkezine denk gelen kısmı ile pencerenin alt kısmı, ayrıca cephenin sağındaki kesme taş ayağın bir bölümü de onarım gören bölümler arasındadır (**Şekil.2.312**).

Kuzey cephe cephenin iki kenarı dört kademeli ve üç kollu yarım yıldız frizinin dikey olarak yerleştirildiği düzeni devam ettirir. Cephede kemerin hemen üzerinde bulunması gereken iki yandan çıkışlı merdiven günümüze ulaşmamıştır. Kuzey cephede yer alan mescit kapısı cepheye hakim konumdadır. Kapıda iç içe iki

1/20

Şekil.2.324. Köşk Mescidin Kuzey ve Güney Cephelerinin Rölövesi (Akok, 1974: 15, .P.6)

1 / 20

Şekil.2.325. Köşk Mescidinin B-B¹ Kesiti (Akok, 1974: 15, P.6)

dikdörtgen ve düz çerçeve içine alınmış sivri kemerli bir düzenleme görülür. Sivri kemerli niş içine yerleştirilmiş mukarnas kavsara beş sıradan oluşmaktadır. Kapının lentosunu devşirme bir parça oluşturur. Özenli bir taş işçiliğinin görüldüğü kapının köşelerinde yuvarlak sütunceler yer alır (Şekil.2.313, 2.324).

Batı cephede kemerin hemen üzerinde yer alan pencere, diğer cephedeki gibi iki dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilen mukarnas kavsaraya sahip bir açıklıktır. Üç sıralı mukarnas kavsaranın en üst hücresi yerinden düşmüştür. Pencerenin iç kısmında yer alan lentosu ve söveleri de cepheye bağlı olarak ayrılmış, bazı yerlerinde dökülmeler olmuştur. Bu cephe, diğerlerine oranla, üst örtü seviyesine kadar biraz daha sağlam günümüze ulaşmışsa da pencerenin, özellikle sağ tarafında ayrılmalar gözlenmektedir (Şekil.2.314, 2.323).

2.18.4.3.2. İç Cepheler

Mescidin üst kısmı, asıl ibadet mekanının iç ölçüleri 4.36 x 4.36 m.'dir. Mescit kapısının karşısında, yapının aksında güney duvarının ortasında 2.10 m. genişliğindeki mihrap yer alır. Mihrap, beden duvarlarının bitiminde yapıyı çepeçevre dolaşan kornişe kadar yükselir ve bu cepheye egemen bir konumdadır. Düz iki silmeden oluşan dikdörtgen çerçevenin içine dört sıralı mukarnas kavsarası, üç köşeli nişi ve köşe sütunceleriyle yerleştirilmiştir. Şu anda mihrabın tam üstüne ve ortasına denk gelen iki taş tamamen yerinden düşmüştür. Mihrabın solundaki kısımda da ciddi açılmalar olmuş, mihrap duvarı özellikle de mihrabın çerçevesi neredeyse içbükey bir hal almıştır.

Doğu cephede dikdörtgen pencere yer almaktadır. Pencere üzerinde tepesi kesilmiş piramit formu bir taş yerleştirilmiş olmalıydı. Ancak bu taş şimdi yerinde değildir. Doğu cephenin kuzey cepheyle birleştiği köşede yer alan yuvarlak kemer açıklıklı küçük kapı çatıya çıkışı sağlamaktadır. Bu kapıya mescit mekanının içine yerleştirilmiş olan dört basamakla ulaşılır. Kapıdan geçince küçük bir sahanlıktan sonra, dışa açılan kapıya ulaşılmaktadır. Doğu cephenin duvarlarındaki taş kaplamada da dökülmeler gözlenmektedir.

Kuzey cepheye ise mescit kapısı yerleştirilmiştir ve bu cepheye hakimdir. Kapının lentosunun üzerindeki kenarları basamaklı kesilmiş taşlar iç örgüde de farkedilmektedir. Devşirme lentonun yapının içine bakan kısmı süslemesizdir.

Şekil.2.317. Köşk Mescit,Doğu ve Kuzey Cepheler İç Mekan

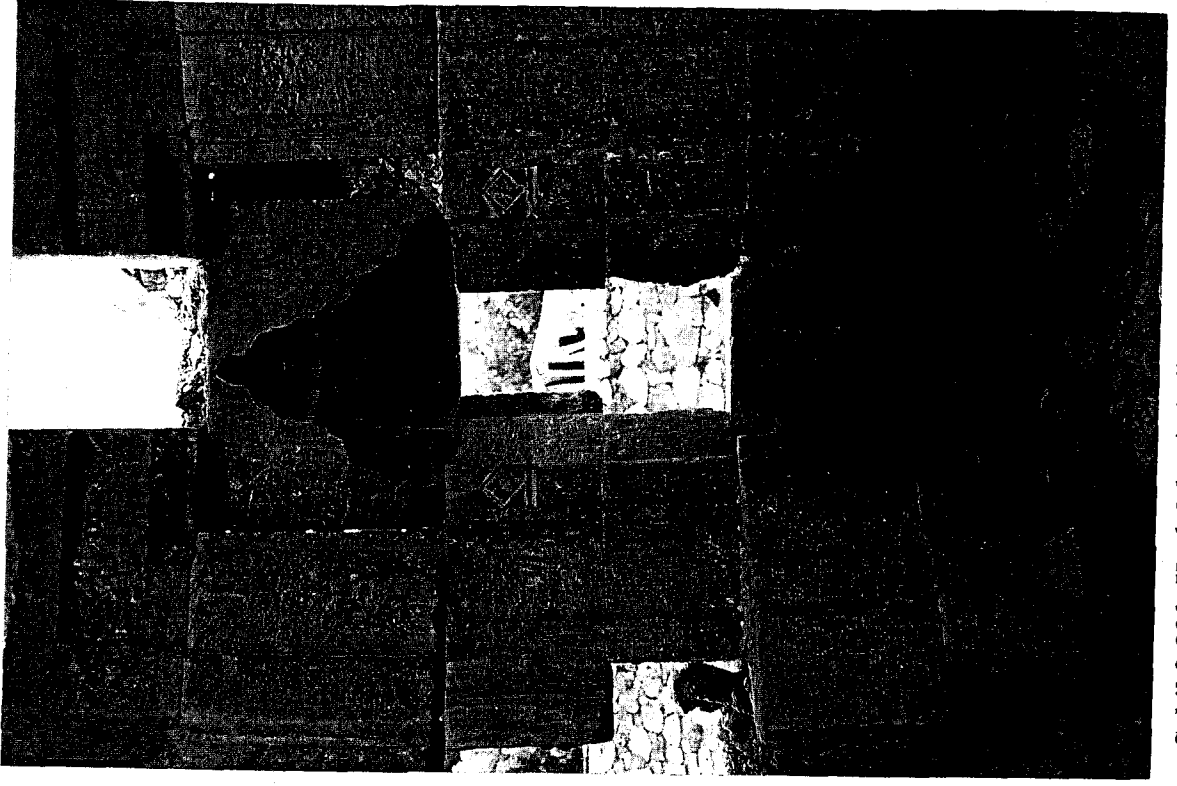
Şekil.2.318. Köşk Mescit, İç Mekan, Çökmüş Tonoz

Batı cephede de, doğu cephedeki pencerenin simetriği olarak bir pencere yerleştirilmiştir. Bu cephede de pencerenin lentosu üzerindeki tepesi kesilmiş piramit formu taş duvar örgüsü içinde dikkati çeker. Pencerenin kenarlarında yıkılmalar olmuştur.

Mescitin beden duvarlarının bitiminde iki kademedan oluşan kalın bir korniş, yapının kenarlarını dolaşmakta ve üst örtüye zemin hazırlamaktadır. Kornişte, düz bir şeritten sonra bir yiv korniş kademelendirmekte, bundan sonra da hafif yuvarlak hatlı bir basamak yapmaktadır (Şekil.2.317-2.319).

2.18.4.3.3. Mihrap

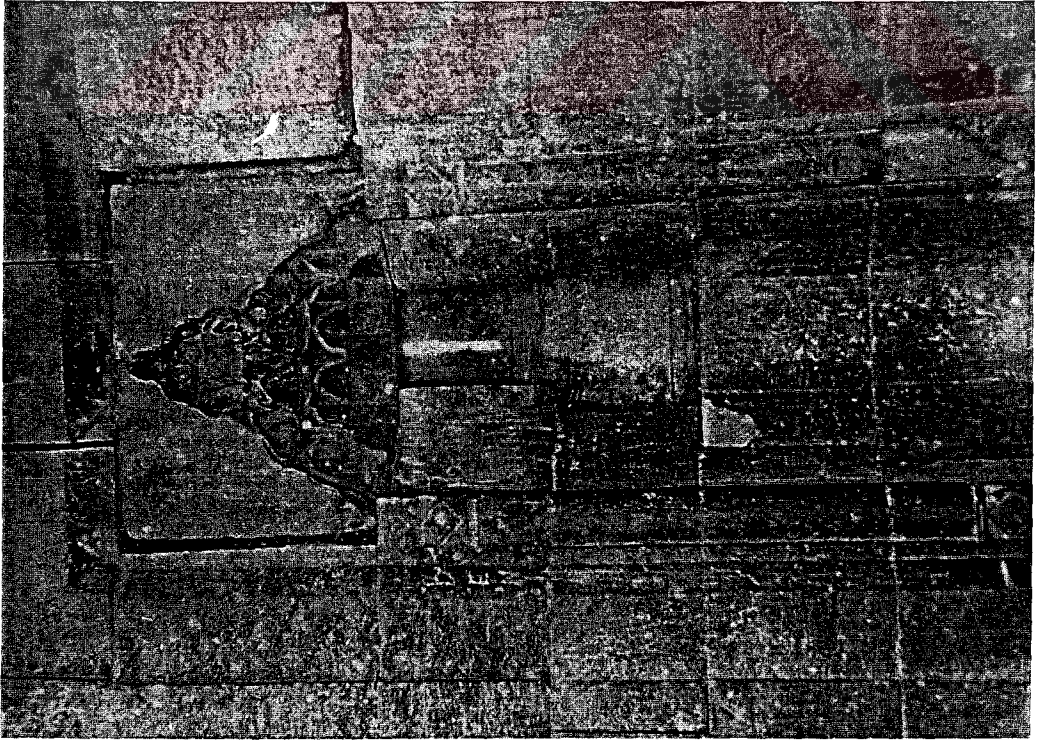
2.87 m. yüksekliğindeki güney cephede 2.10 m. genişlik ve 2.65 m. yüksekliğindeki mihrap yer almaktadır (Bakırer, 1976: 167). Mihrap nişi, kademeli iki dikdörtgen çerçeve içine oturtulmuştur. İlk bordürün kenarları ince bir silmeyle çevrilidir ve iki yanda da alt uçları kapalıdır. Bundan sonraki bordürün kenarları mihraba doğru bir eğimle birleşir ve bu kademe yapan kısmın alt uçları da tek bir mukarnas dilimiyle bitirilmiştir. Her iki bordür de boş bırakılmış, yalnızca kenarlardaki silmeler ve bordürlerin bitiş noktalarında hareketlilik sağlanmıştır. Mihrabın kavsarası tek bir blok taşa işlenmiş 6 mukarnas dizisinden oluşmaktadır. Bu dizilerin alt sırasında düz bir bölüm üzerindeki 3 mukarnas dilimi guruplaşarak konsol çıkıntıları meydana getirir. Mukarnas kavsaranın kenarlarını dıştan ince bir yiv dolaşarak konturlarını belirlemiştir. 0.35 m. derinlik ve 0.65 m. genişliğindeki mihrap açıklığı 3 köşelidir (Bakırer, 1976: 168). Mihrabın iki yanında 1.65 m. yüksekliğinde yarım yuvarlak sütunçeler yer alır. Sütunçelerin her iki ucuna da birer zar başlık yerleştirilmiştir. Zar başlıkların içinde ince bir yivle çerçeve yapılmış, aynı şekilde ince bir yivle, başlıklar üzerine oturdukları sütunçelerden ayrılmışlardır. Harap durumdaki güney cephede, mihrapta da büyük ölçüde tahribat vardır. Kavsaranın tam üzerine denk gelen bölümde ve nişin ortasında taşların düşmesinden kaynaklanan açıklıklar görülmektedir. Mihrap, çerçevesiyle birlikte yerinden oynamış, taş sıralarında kaymalar olmuştur (Şekil.2.320-2.322).

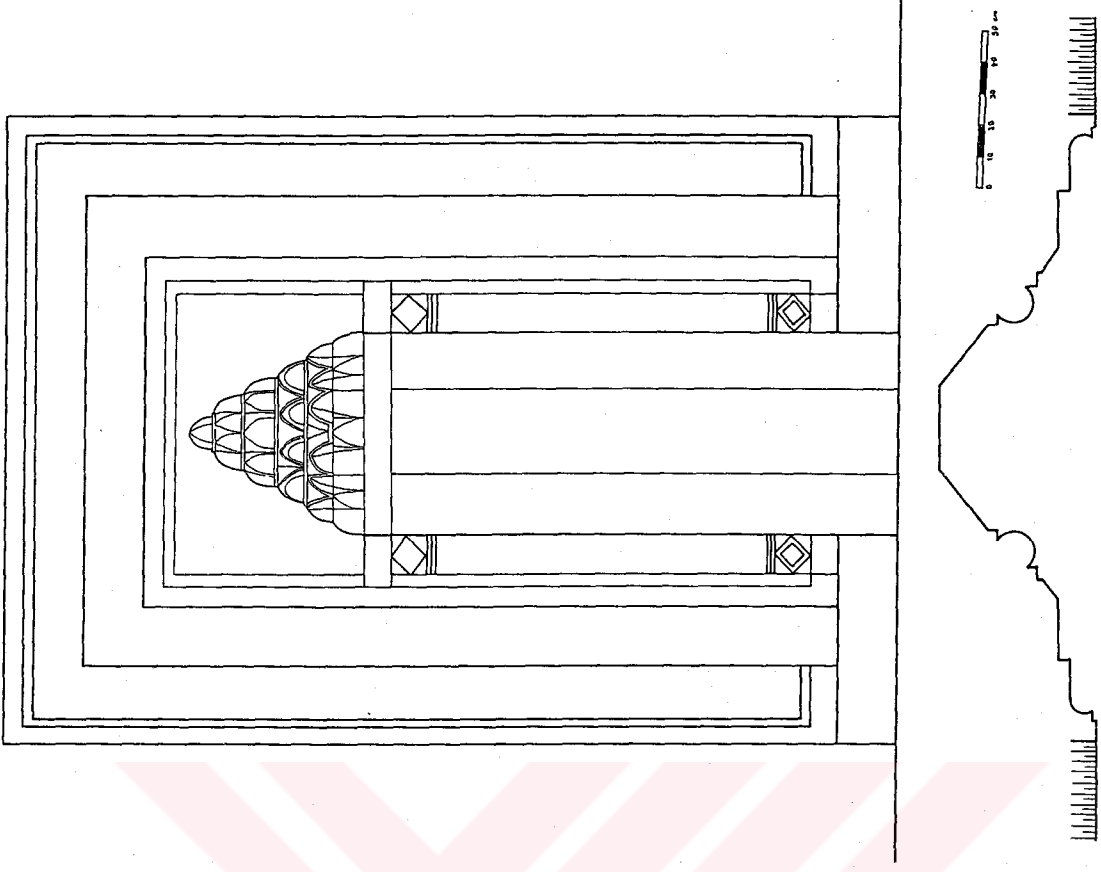
Şekil.2.320. Köşk Mescit, Mihrap

Şekil.2.319. Köşk Mescit, Güney ve Batı Cepheler

Şekil.2.321. Mihrap, (Bakırer, 1976: XLI/R.90)

Şekil.2.322. Mihrap, (Bakırer, 1976: 292, Ş.38)

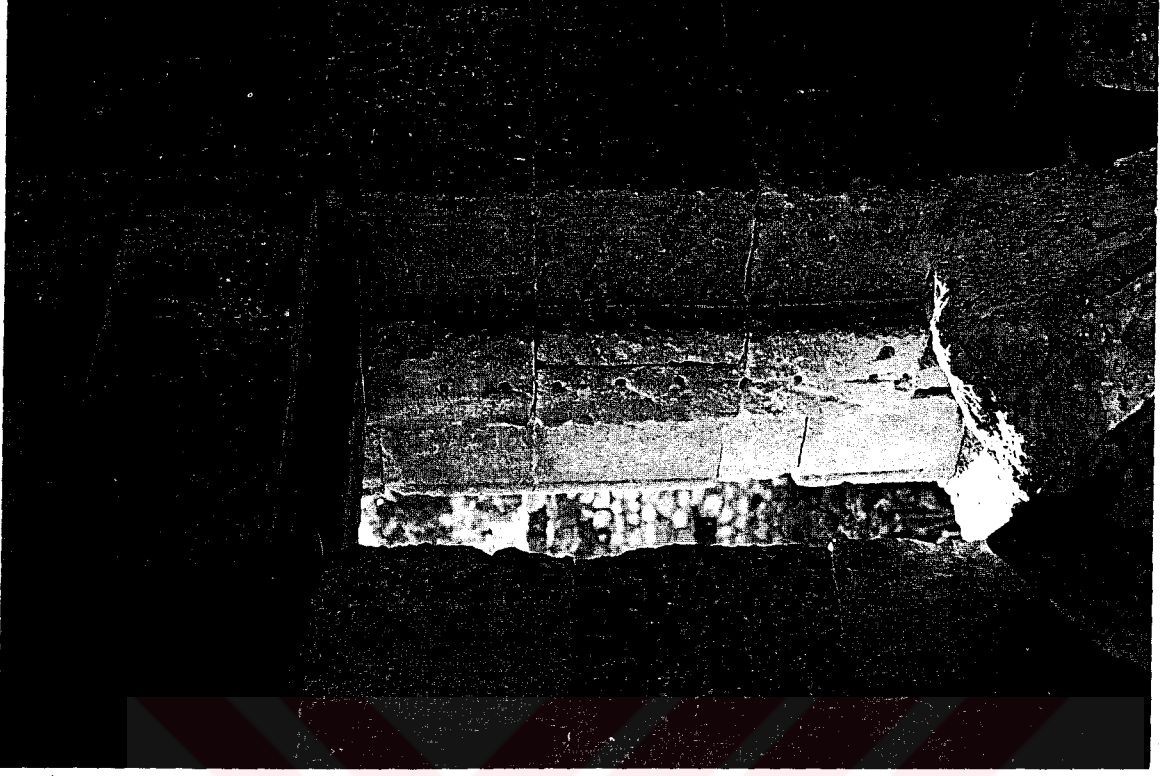
2.18.4.3.4.. Pencereleler

Doğu ve batı cephelere birbirine simetrik olarak iki pencere yerleştirilmiştir. Pencereleler dış cephede 0.99 m. genişlik ve 1.31 m. yuğsekliğindedir. İ cephede ise oğluler 0.84 m genişlik ve 1.74 m. yuğsekliğinde olmaktadır (**Kayademir, 1986: 32**). Dışta pencerelelerin dikdörtgen erevesi, i içe oturtulmuş iki düz bordürden oluşmuştur. Dikdörtgen pencere açıklıklarının nişleri, ite 4 sıralı mukarnas kavsaraya sahiptir. Mukarnas kavсарanın, hem doğu hem de batı cephede en st hcreleleri tahrip olmuştur. Kavсарaların üstten ikinci sırasındaki mukarnas dizisinin içleri yelpaze şeklinde yivlenmiştir. Mukarnas kavсарayla pencerenin lentosu arasında üç mukarnas parçasının üste geçişi sağladığı bir bölüm bulunur. Pencerenin geniş lentosu ve söveleri, pencere açıklığı içine yerleştirilmiştir. Lentonun hemen iki yanına kavсарanın oturduğu iki kademeli konsollar yerleştirilmiştir. Ayrıca mukarnas kavсарanın kenarlarını dıştan süsleme amaçlı ince bir yiv dolaşmakta ve kavсарanın oyuntularına göre şekillenerek kesitini de vermektedir. İçten de dikdörtgen biçimdeki pencerelelerin lentosu üzerinde tepesi kesilmiş piramit biçimli bir taşın ters yerleştirilmesiyle duvar oğgs içinde değişik bir düzenleme yapılmıştır. Pencerelelerin sövelerinde, karşılıklı olarak görülen delik izleri de, döneminde pencerelelerin demir parmaklıklara sahip olduklarının düşündürmektedir (**şekil.2.326**).

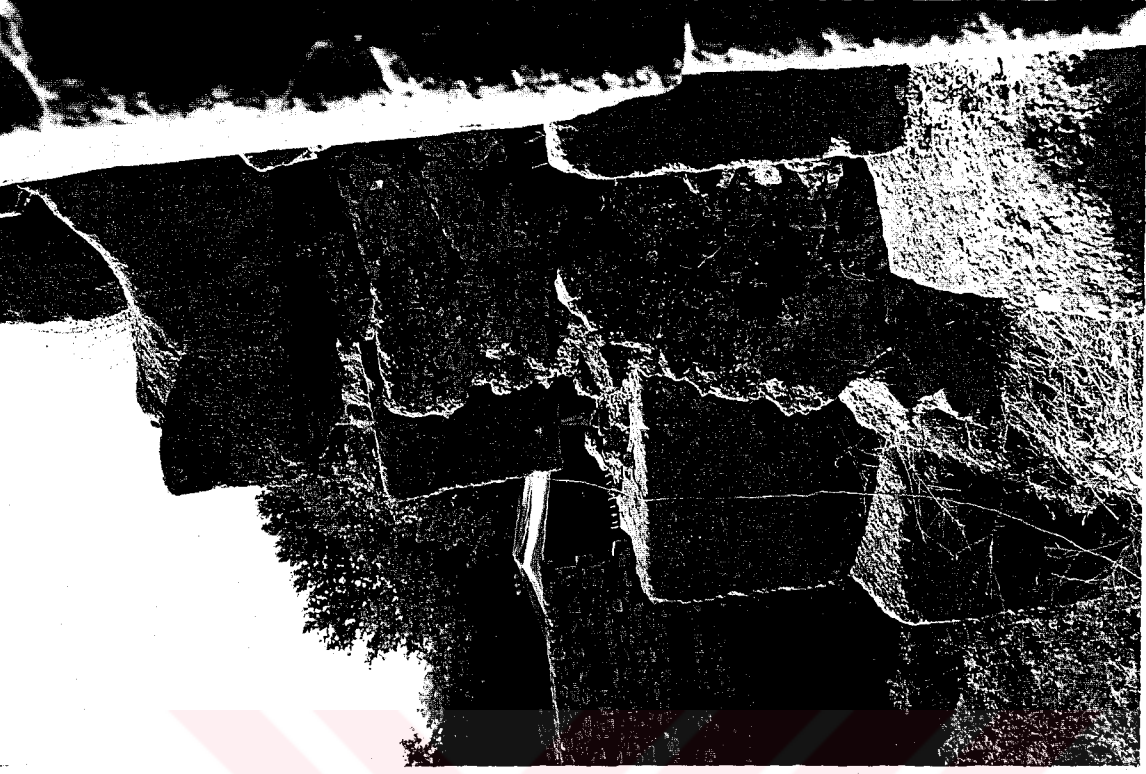
2.18.4.3.5. Kapı

Mescit kapısı, kademeli ve sade iki dikdörtgen silme tarafından çerçevelenmiştir. Sivri kemerli düzenleme içinde mukarnas kavсарa ve iki yanında stnleleriyle 1.18 m.x 1.69 m. oğlulerindeki kapı açıklığı yer alır (**Kayademir, 1986: 30**). 5 sıra mukarnastan oluşan kavсарanın en üstte, mermere oyulmuş tek mukarnas hücresi dikkati çeker. Dördüncü sırasının iki yanında derin hcrelelere yer verilerek köşe geçişleri sağlanmış, beşinci sıra ise daha düz bırakılmıştır. Kavсарanın kenarlarını dıştan dolaşan ince bir yiv kontur yapmaktadır. Kavсарanın oturduğu konsol 3 kademeli düzenlenerek iki kenara yerleştirilmiş zar başlıklı stncelere bağlanmıştir.

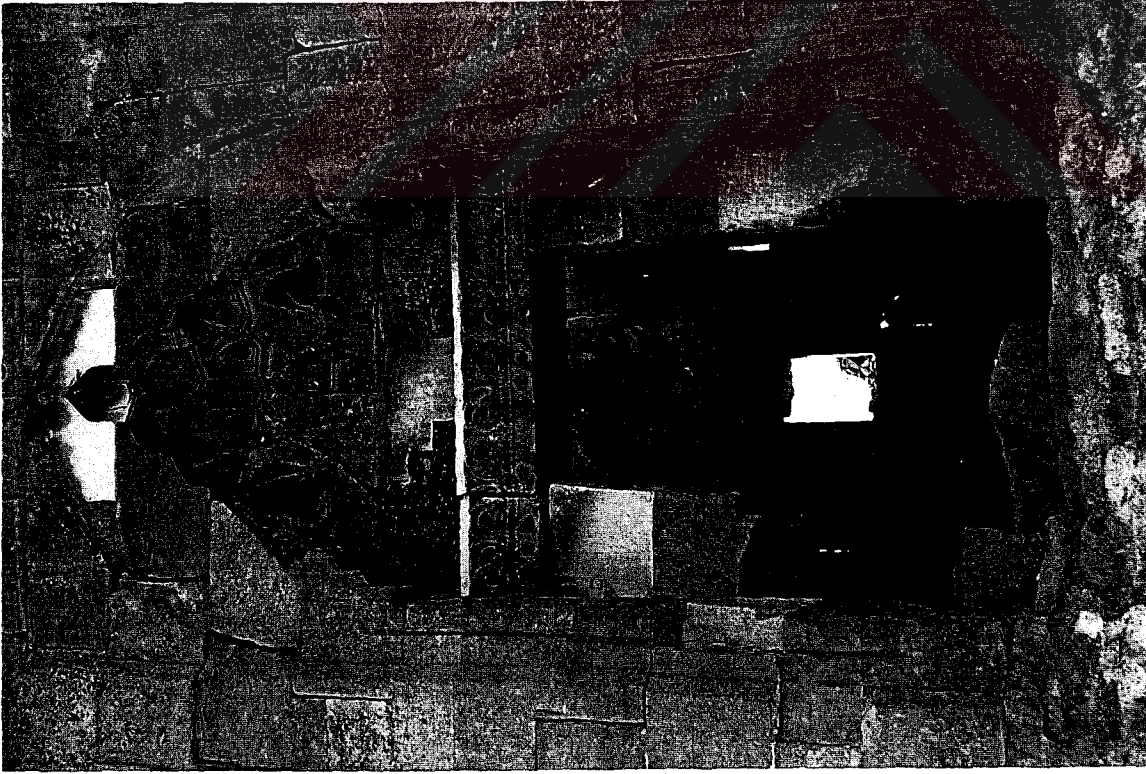
Kavсарa ve lento arasındaki düz bölüm, ortadaki mermer olmak üzere üç parça taşın kenarları üç basamaklı bir düzende kesilip, alternatif yerleştirilmesiyle hareketli bir görünüşe sahiptir. Kapının lentosunu bitkisel süslemeli ve rozetli düzenlemeye sahip devşirme bir parça oluşturur. Kapının mermer ve kesme taşların alternatif dizilişiyle oluşturulan söveleri büyük oğlde yıkılmış, mukarnaslı kavсарa ve devşirme parça da

Şekil.2.326.Doğu Cephe de Pencere

Şekil.2.328. Doğu Cephe Pencere Üzerine Doğru Giden Basamak Kalıntıları

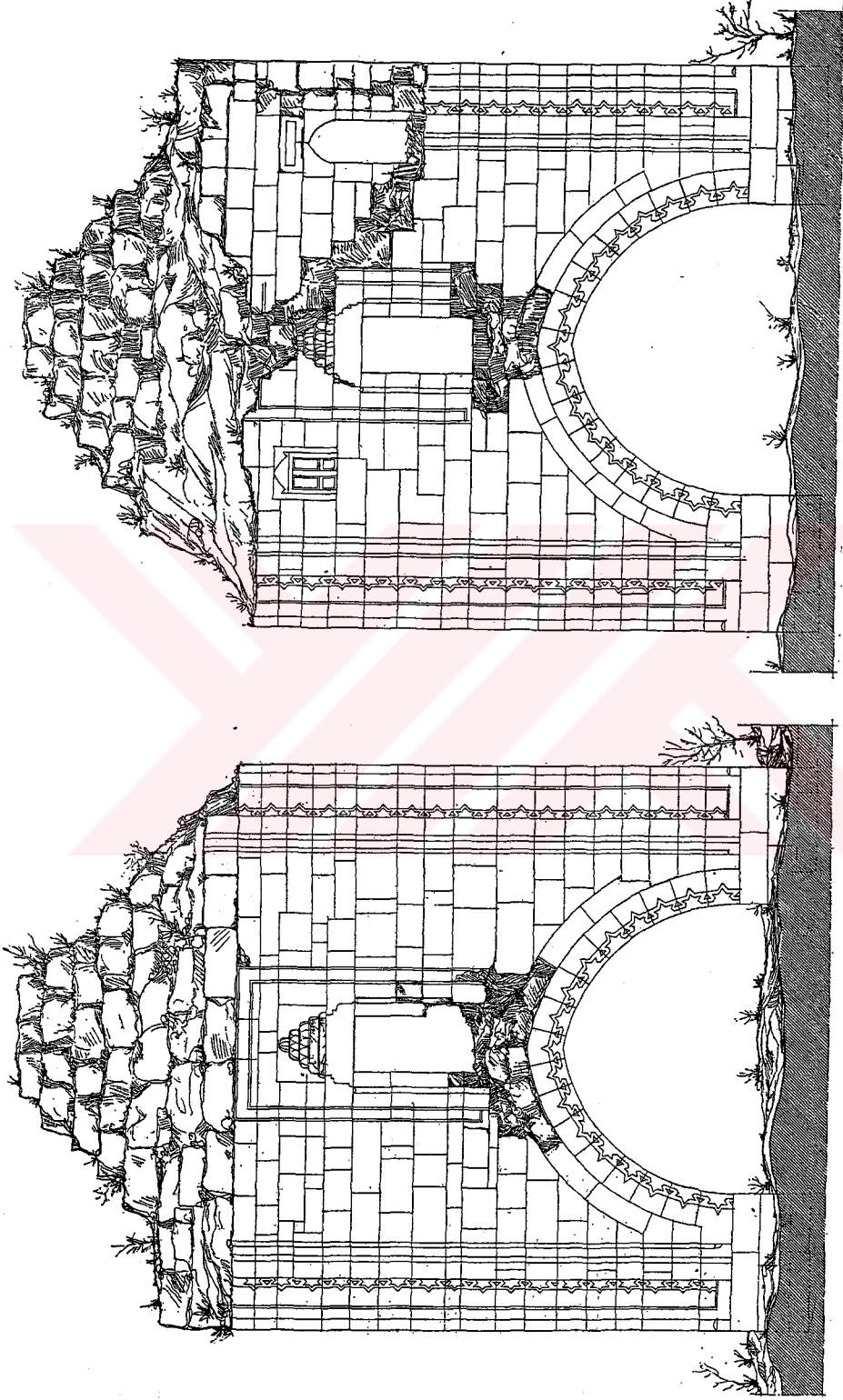

Şekil.2.327. Kuzey Cephe Mescit Kapısı

çatlamıştır. Sütuncelerin de tahrip olduğu, özellikle zar başlıkların zor ayırt edildiği görülmektedir (Şekil.2.327).

2.18.4.3.6. Çatıya Çıkış ve Ezan Sahanlığı

Müezzinin ezan okumak için çıktığı platforma ulaşan merdivenler mescitin içinden başlamaktadır. Mescit kapısından girilince hemen sola, kuzeydoğu köşeye yerleştirilen 4 basamak, mescit zemininden 1.29 m. yüksekliktedir (Kayademir, 1986: 29). Basamaklar duvar yüzeyine yerleştirilmek suretiyle, merdivenin altı boş bırakılmış, böylece de basamakların mekan içindeki masif görüntüsü engellenmiştir. Basamakların yan kenarlarında mukarnas düzenlemeler yer almaktadır. Merdivenlerin bitiminde, kuzey cepheye açılmış olan 1.32 m. yükseklik ve 0.56 m. genişliğindeki yuvarlak kemerli bir kapıyla, kuzey duvarın kalınlığının içine yerleştirilmiş olan küçük bir sahanlığa ulaşılır (Kayademir, 1986: 29; Akok, 1974: Kesit 2). Bu bölümden dışarıya açılan sivri kemerli kapı, doğu cephenin kuzey kenarına yerleştirilmiştir. Kapının burada yer almasıyla, cephe kenarlarındaki kademeli düzenin bir kısmı kesilmiştir. Bu kenardaki düzen kapının başladığı yükseklikten sonra yıldız friziyle devam etmektedir. Gerek duvardaki izler, gerekse de taşların dizilişi, doğu cephedeki pencerenin üzerine de bir merdiven yerleştirilmiş olduğu göstermektedir. Doğu duvarının kalınlığı içinde değerlendirilen bu bölümün çatıya ulaşip ulaşmadığını söylemek yıkık bölümlerinden dolayı zordur. Ancak cepheye açılan kapıdan sonra sahanlık ve basamaklar açık bir şekilde bırakılmış görülmektedir. Pencerenin üzerine doğru devam eden basamakların dış cepheye bakan kısımlarının ince bir kaplama taşıyla kapatılmış olabileceğini düşünebiliriz. Kayseri Sultan Han'da da mescit içindeki duvar kalınlığına yerleştirilmiş olan basamaklar ince bir kaplama taşıyla ana mekandan ayrılmıştır. Buna benzer bir düzenlemenin İshaklı Han mescidinin cephesinde de uygulandığı düşünülebilir. Ağzıkara Han'ın günümüze orijinal ulaşan çatıya çıkış bölümünde de merdivenler pencerenin üzerine yerleştirilmiştir. Ağzıkara Han mescidinde üst örtüyü oluşturan sekiz kollu yıldız tonozun üzeri, çatı için daha düz ya da hafif eğimli bir zemin sağlamaktadır. Ancak İshaklı Han mescidi için aynı şey söz konusu değildir. Burada üst örtüyü kademelenerek yükselen mukarnaslı bir tonoz-kubbe oluşturur. Ancak, pencere üzerine yerleştirilen merdivenlerin bir sahanlığa-platforma ulaştığını ve bu sahanlığın da müezzinin ezan okuması için uygun bir yer oluşturduğunu düşünebiliriz (Şekil.2.328-2.329, 2.312).

1 / 20

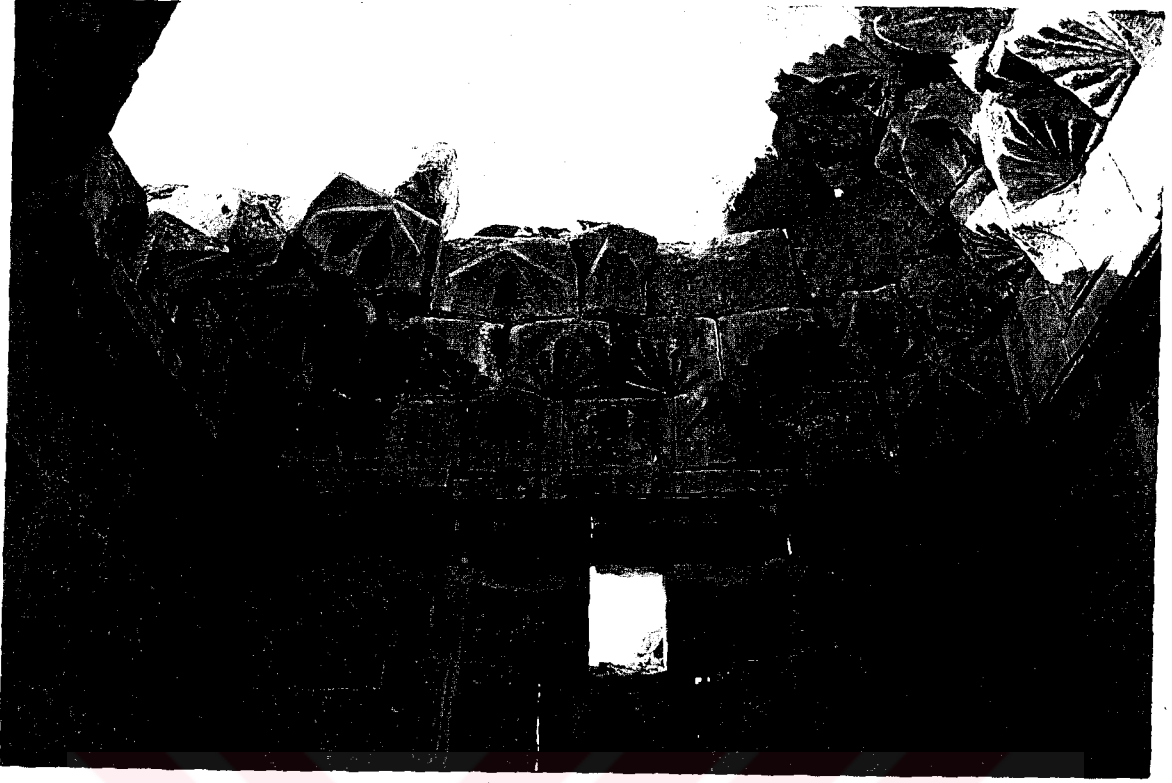
Şekil.2.323. Köşk Mescidinin Doğu ve Batı Cephelerinin Rölövesi (Akok, 1974: 16, .7)

2.18.4.3.7. Üst Örtü

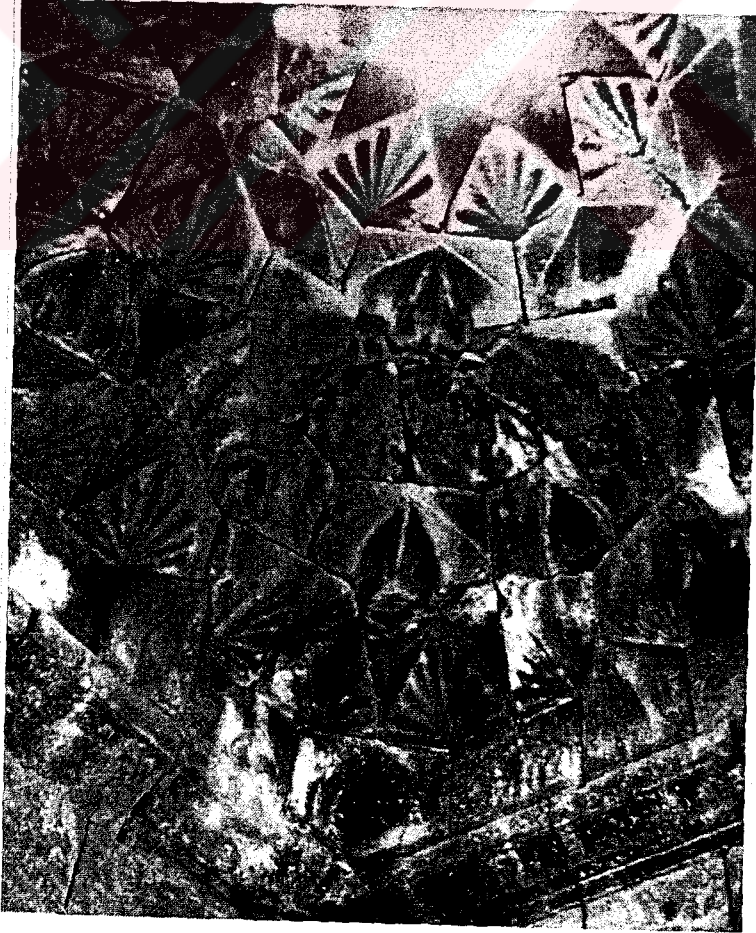
Mescitin üst örtüsünü, 7 sıra mukarnas dizisiyle dolgulu bir kubbe oluşturuyordu. (Erdmann ve Erdmann, 1976: T.125-127) 2.87 m. yüksekliğindeki iç cephelerin üzerini kubbenin alt sırasının oturduğu bir silme dolaşmaktadır. İki katlı silme, üstteki düz, çıkıntılı bölümden sonra bir yivle kademelenir ve yuvarlak hatlı bir profile sona erer. Mukarnas dolgunun her sırasında farklı bir geometrik düzenlemeye yer verilmiştir. Silmenin üzerinde yer alan ilk sırada içine bursa kemerine benzer bir çerçeve yerleştirilmiş kesme taşlar ve üst ucu sivrilerek biten iç bükey mukarnas parçaları alternatif olarak yerleştirilmiştir. Bu parçaların biraz daha büyükleri, köşelere geçiş öğeleri olarak yerleştirilmiştir ve küçük birer trompu andırırlar. Bu geçişler sayesinde üst örtü ilk sırada sekizgene dönüşmüştür. İkinci sıra, içleri yelpaze şeklinde yivlenmiş, üçgen formunda mukarnas hücrelerinden oluşmaktadır. Sivri uçları birbirlerine dönük olarak yerleştirilmiş yivli parçaların arasında üçgen alanlar kalmıştır. Üçüncü sırada içleri 2 dilimli ve daha büyük mukarnas parçalarının alt kısımları 4 sivri çıkıntı (yarım yıldız) yapacak şekilde dekorlanmış ve aynı formda fakat altı düz ve daha küçük iç bükey mukarnas hücreleriyle alternatif olarak dizilmiştir. Bu sıradan sonra kompozisyon aynı şekilde 3 sıra daha devam etmektedir. Böylece bu kompozisyon 2. ve 3. kademe de sekizgenlere, son orta yıldızlarda altıgen ve onikigenlere bölünmektedir (Akok, 1974: 10). Kaynaklarda, üst örtüyle ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Erdmann, Akok, Dinçer ve Ödekan'da mukarnaslı kubbenin yıkılmadan önceki iç ve dış resimlerini görmekteyiz (Ödekan, 1977: R.65) (Şekil.2.331-2.332, 2.325).

2.18.4.3.8. Merdiven

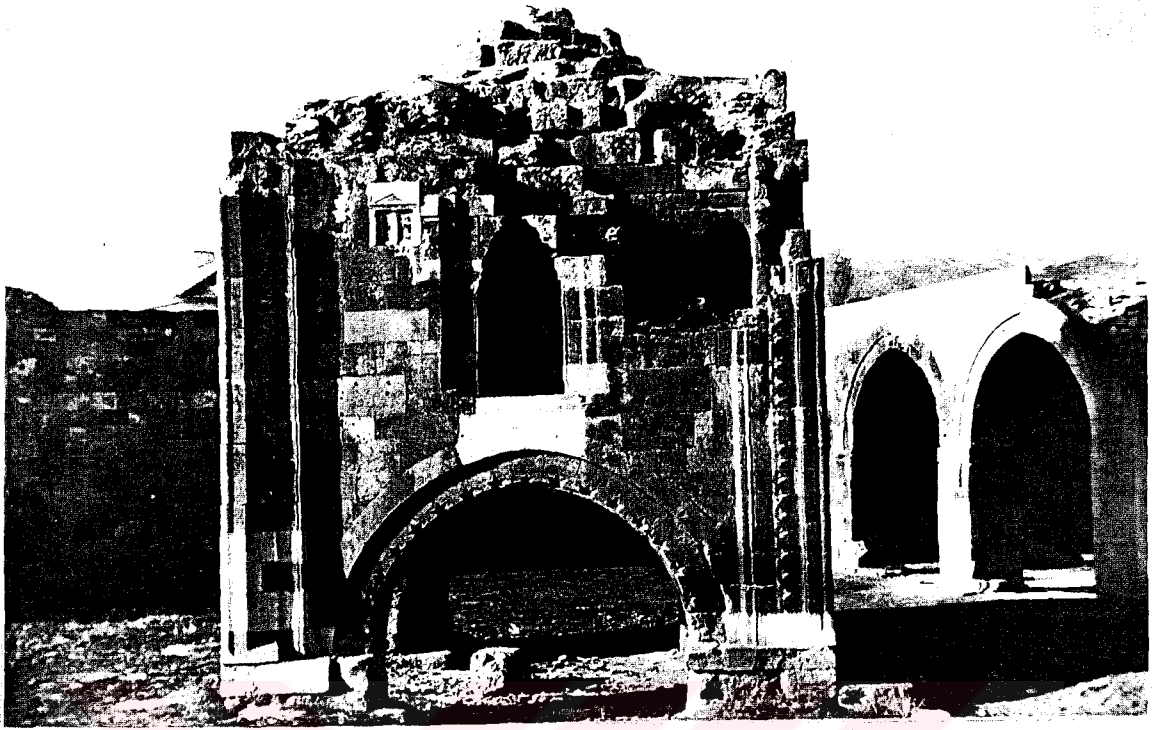
Yapının kuzey cephesinde mescit kapısına çıkışı sağlayan çift taraflı merdivenler yer almaktaydı. Cephenin, merdivenler yıkılmadan önceki bir görüntüsü elimizde mevcut değildir. Ancak Ağzıkara Han ve Kayseri Tuzhisarı Sultan Han mescitlerinde kısmen sağlam olarak gördüğümüz merdiven düzeninin İshaklı Han köşk mescitinde de uygulandığını söyleyebiliriz. Erdmann, merdivenlerin az bir kısmını gördüğünden bahsetmektedir (Erdmann ve Erdmann, 1976: 96). Dinçer, Erdmann'ın, mescitin merdivenlerinin tahta olduğunu söylediğini yazmaktadır (Dinçer, 1968: 30). Ancak bu bilgi Erdmann'da değil, Sarre'de geçmektedir (Sarre, 1998 : 25). Merdivenin 9 basamaklı, ya da 7 basamaklı olduğu konusunda iki görüş vardır (Anonim, 1972a:

Şekil. 2.331. Köşk Mescit, Üst Örtü Günümüzdeki Durumu

Şekil.2.332. Köşk Mescit Üst Örtü (Erdmann, 1961a: Abb.280)

Şekil.2.329. Köşk Mescit,Doğu Cepheye Açılan Kapı ve Pencere Üzerindeki İzler

Şekil.2.330. Köşk Mescit, Kuzey Cephe, Merdivenin İzleri.

162; Kayademir, 1986: 33; Akok, 1974: 10). Günümüzde kuzey cephede kalan izlere baktığımızda 7 basamaklı olduğu düşünülebilir. Cephenin sağından ve solundan çıkan 7'şer basamak, ortada oluşan küçük dikdörtgen bir sahanlıkla kapıya bağlanmaktaydı. Merdivenin altında da pek çok kervansarayın merdiven düzenlerinde gördüğümüz gibi, mukarnash bir düzenleme olduğunu söyleyebiliriz. Merdivenin yerleştirilişi cephenin düzenini de etkilemiş, kuzey cephedeki ayakların ön yüzleri daha uzun tutulmuş ve kemer de daha alçak ve dar örülmüştür (Şekil.2.330, 2.313).

2.18.4.4. Kervansarayın Ana Kitleleri ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Kervansarayın avlu taç kapısının kenarlarına yerleştirilmiş ola 3 köşeli yıldız dizisi, köşk mescidin alt yapısını oluşturan kemerlerde ve mescidin ibadet mekanının kenar bordürlerinde orta uçları yuvarlatılarak kullanılmıştır. Yine avlu taç kapısının mukarnas kavswarasında hücreleri dolduran üç dilimli motifler, mescidin mukarnash tonoz-kubbesinde ve pencerelerdeki mukarnash kavsaralarda da uygulanmıştır. Avlu ve kapalı bölüm taç kapılarında, kapı açıklıklarının basık kemerlerinde taşların kenarlarının yuvarlak ve kadmeli kesilmeleriyle geçme motifleri meydana getirilmiştir. Köşk mescidin de kapı açıklığı üzerinde kenarları basamaklı kesilerek birbirine oturtulmuş taş düzenlemesi görülmektedir.

2.18.4.5. Malzeme-Teknik

Köşk mescidin iç ve dış cephelerinde dikdörtgen düzgün kesme taşlar, düzgün taş işçiliğiyle kullanılmış, taşların şekilli kesilmeleriyle elde edilen düzenlemeler kullanılmıştır. İshaklı Han'ın mescidi, yoğun devşirme malzeme kullanımının karşımıza çıktığı bir yapıdır.

2.18.4.6. Devşirme Malzeme

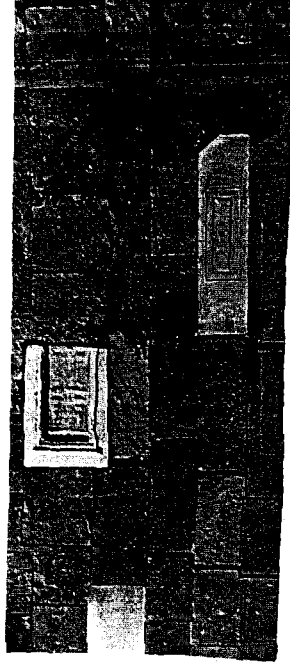
Güney cephedeki devşirme parçalardan birinci parçada, dikdörtgen beyaz mermer üzerinde iki silmeden oluşan çerçeve dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin içinde bulunan ve fotoğraftan tam olarak anlaşılabilen kabartmalar insan figürleri olmalıdır (Dinçer, 1968: R. 31, 80). İkinci parçada, uzun dikdörtgen beyaz mermer üzerinde iç içe geçmiş iki çerçeveden oluşan bir düzenleme yer alır.

1

2

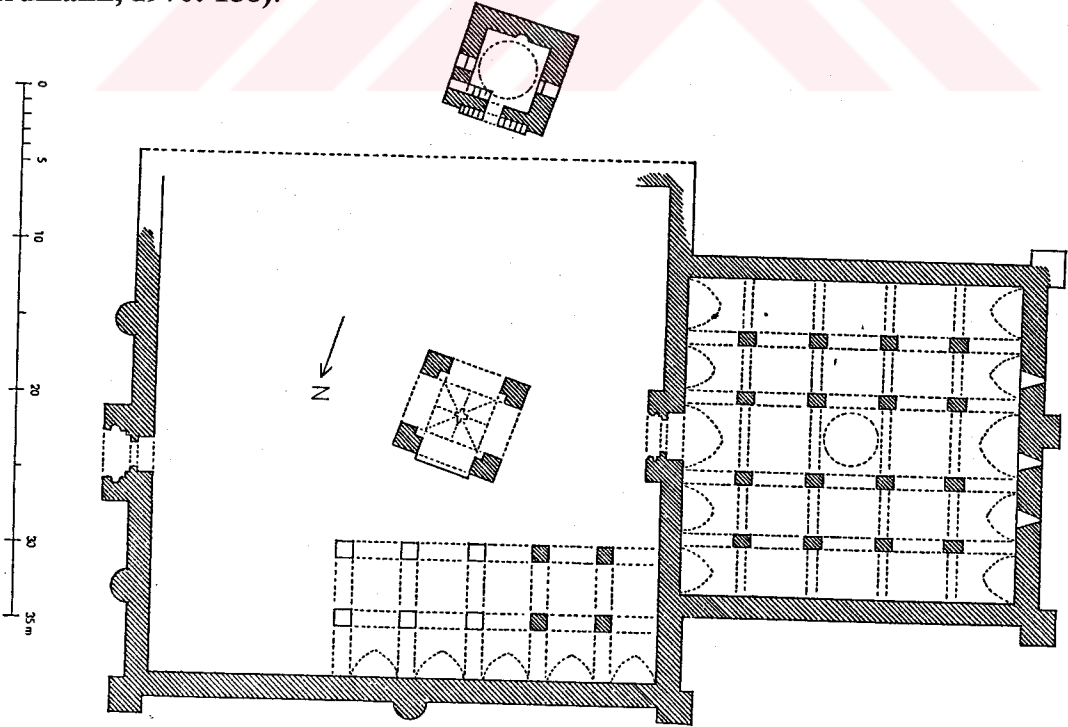

3

Şekil.2.333. Mescit Kapısında (1),DoğuCephede Pencere Kenarında (2) Devşirme Malzemeler
Güney Cephede (3) Bugün Yerinde Olmayan Parçalar (Dinçer, 1968: R.81)

Doğu cephede kareye yakın dikdörtgen bir mermer levha üzerine üçgen alınlıklı, ortadan bir sütunla ayrılmış iki kapılı bir mimari betimlenmiştir. Kapıların kenarlarındaki silmeler ve üzerindeki kabartmalar güçlkle fark edilmektedir. Üçgen alınlığın üzerinde merkezdeki tam, yanlardakiler yarım olmak üzere dalgalı formlu üç akroter yer alır, bunların arası da çiçek motifleriyle dolgulanmıştır. Parça, antik bir lahit parçasıdır (Öney, 1970: 23, R.22a-22b).

Mescit kapısında yer alan devşirme mermer parçanın ön yüzünde dalgalı büyük yapraklardan oluşan bitkisel süsleme frizi ve altında da ajurlu küçük kabaralar, çarkıfelek, yonca yaprağı ve çiçek motifli rozetler yer alır. Lentonun alt kısmında iki yivli dikdörtgen çerçeve içine alınmış bitkisel süslemeli ve rozetli bir düzenleme vardır. Büyük yapraklı bir çiçekten çıkan üç sivri yapraklı, kıvrık köklü bir düzenleme, sonrasında kenarları düğüm motifli yuvarlak bir rozet vardır. Rozetin iki yanında yine üç sivri yapraklı bitkisel bezeme kıvrık dallarla rozete bağlanır. Bu kompozisyonun hemen yanında kare çerçeve içine alınmış ve düğüm motifli oluşturulmuş yuvarlak rozet içinde altı yapraklı bir çiçek deseni bulunmaktadır. Parçanın arka yüzü ise düzdür (Şekil.2.333). Erdmann, bu parçanın ön yüzündeki yaprak frizinin antik dönem süslemesi, alt kısmındaki rozetli süslemenin de Bizans ya da Selçuklu döneminde işlenen süslemeler olduğunu söylemektedir (Erdmann ve Erdmann, 1976: 158).

Şekil.2.334. İshaklı Kervansarayı, (Erdmann, 1961a: Taf.XXIII)

2.19. AK HAN

Yeri: Denizli-Isparta karayolunun 10.km.sinde Akhan Köyü girişindedir.

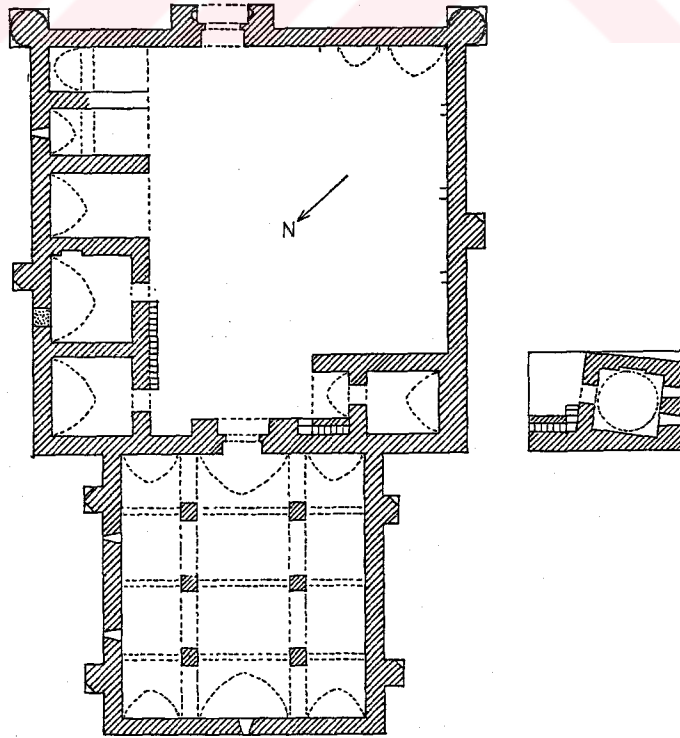
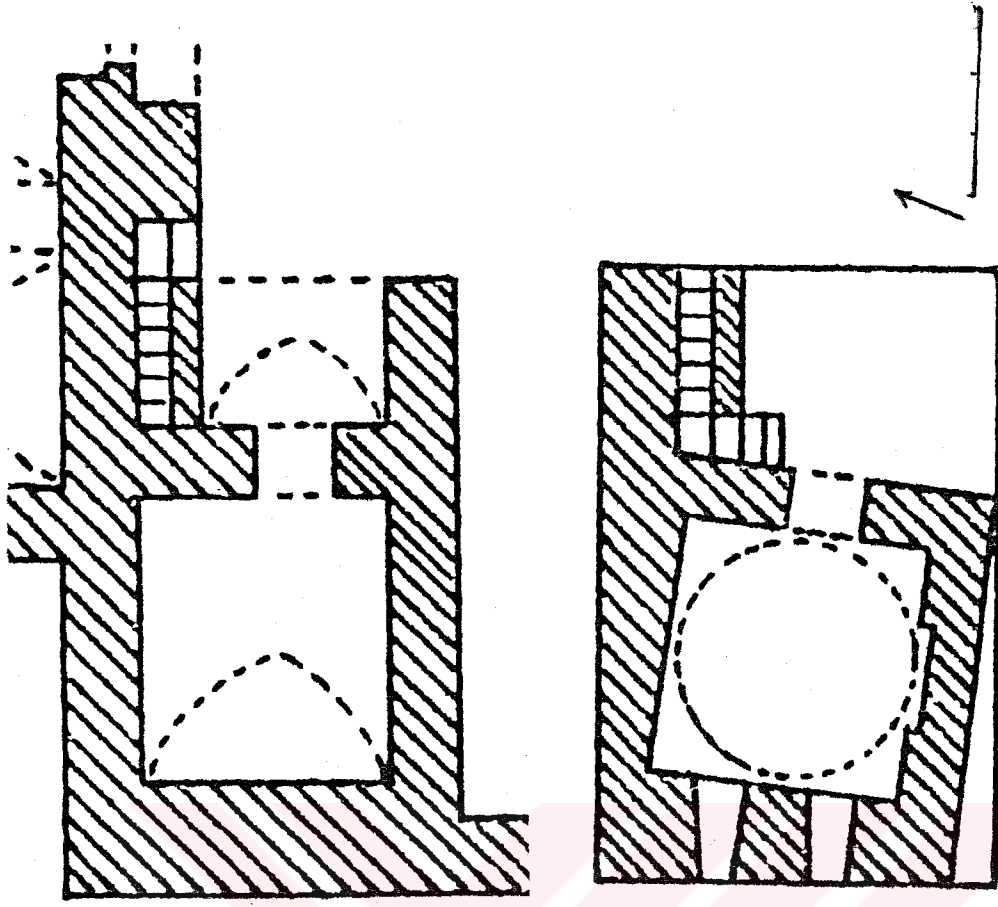
Tarihi: 651 H./ 1253 M. (Kapalı bölüm)- 652 H/ 1254 M. (Avlu)

Yaptıran: (Vali Seyfeddin) Kara-sungur bin Abdullah

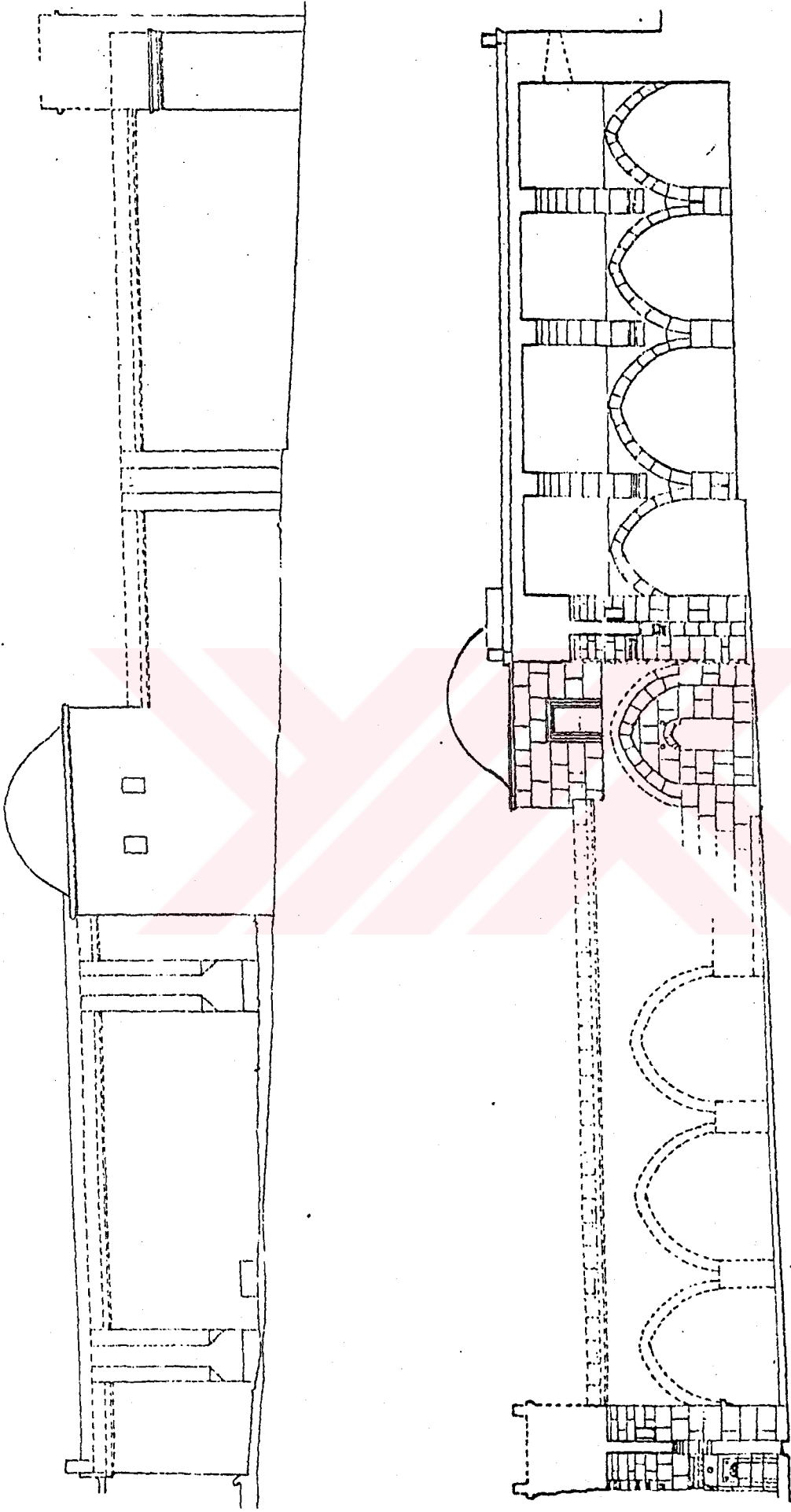
İnceleme Tarihi: Aralık 2003

2.19.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Ak Han, 18x18 m. ölçülerinde kare planlı kapalı bölüm ve 28x29 m. ölçülerinde yine kare planlı açık avlulu bölümden oluşmuştur (Erdmann, 1961a: Taf.VII) (Şekil. 2.335). Kuzeybatı-güneydoğu kuruluşlu kervansarayın taç kapısı güneydoğu cepheye yerleştirilmiştir. Cepheden hafifçe taşkın kapıda, çeşitli bordürler halinde işlenen beyaz mermerler kullanılmıştır. Kapının iç tarafına kadar kat kat yerleştirilmiş bordürlerden en dıştaki üçlü girinti frizi (üç köşeli yarım yıldız motifi) dir. Sonraki bordürde gamalı haçların birleşmesinden oluşmuş meandırların arasına yerleştirilmiş kare çerçevelerdeki çeşitli hayvan figürleri kapı yüksekliğince görülmektedir. Bunların arasında köpek, ejder ve grifon gibi figürler seçilebilmektedir. Bundan sonra içbükey bir kavis yapan ve aralarındaki üçgenlerle bağlanmış olan yıldız motifli dizi gelir. Kapıyı üç yandan çevrelediğini gördüğümüz bordür ise geometrik süslemelidir. Bu kompozisyonda kırık hatlı şeritler birbirlerine dolanarak daire motifleri oluşturmakta ve aralarında da sekiz kollu yıldızlar meydana gelmektedir. Her motifin ortasına bir de küçük rozet yerleştirilmiştir. Kapının sivri kemerli nişi içine kapı açıklığı yerleştirilmiştir. İki katlı sivri kemer, dış yüzleri güvercin figürleriyle süslenmiş, içten ise mukarnaslı konsollara oturur. Sivri kemerin üzerinde şeritlerin birbirine düğümlenmesiyle oluşturulan dalgalı bir süsleme kullanılmıştır. Konsolların altında ise akantus yapraklı başlıklara sahip sütunçeler yer alır. Sivri kemerli kapı nişinin içinde iki renkli taş geçmeyle oluşturulmuş basık kemerli kapı açıklığı yer almaktadır. Kapı eyvanının iki yanında istiridye kabuğu süslemeli kemerleri ve burmalı sütunçeleriyle mihrabiye ve üstlerinde de palmet-rumi

Şekil.2.335. Ak Han Planı , Mescit Alt ve Üst Kat Planları (Erdmann, 1961a: Taf. VII)

Şekil.2.336. Ak Han Güneybatı Cephe (1) ve Kuzeydoğu Cephenin (2) Kesitleri (Demir, 1989:34-35)

süslemeli rozetler yer almıştır. Erdmann'ın planında avlunun sol tarafı kapalı bölüme bitişik birim dışında yıkık vaziyettedir. Son onarımlarda buraya 4 bölümlü revak kısmı inşa edilmiştir. Avlunun sağ tarafında ise kare planlı ve tonoz örtülü iki kapalı birim, bunların yanında da yüksek ve genişçe bir eyvan yerleştirilmiştir. Kuzeybatı cepheye birleşen köşeye de iki katlı ve iki birimli bir bölüm eklenmiştir. Bu kısmın hamam bölümü olduğu söylenmektedir. Kapalı bölüme bitişik eyvan üzerindeki kare planlı mekanın da hanın mescidi olduğu düşünülmektedir. Kapalı bölümün dışa taşkın kapısı üç katlı sivri kemerli bir düzenlemeye sahiptir. Kapı nişinin içine yine iki renkli taş örgüden oluşan basık kemerli açıklık yerleştirilmiş, bunun üzerinde de kitabe yer almıştır. Kapalı bölüm kapısının bitişiğinde hanın çatısına ve eyvan üzerindeki mekana ulaşımı sağlayan kapı yerleştirilmiştir. Kapalı bölüm kare kesitli 6 ayakla 3 nefle ayrılmıştır. Ortadaki daha geniş olmak üzere neflerin üzerleri sivri kemerli tonozla örtülüdür. Kervansarayın duvarları dıştan kare ve daire kesitli payandalarla desteklenmektedir (Şekil.2.338).

2.19.2. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Avlunun güneybatı cephesinde, kervansarayın kapalı bölümüyle revakların birleştiği köşede bir eyvan üzerinde yer alan mekanın yapının mescidi olduğu düşünülmektedir. Böylece bir eyvan üzerinde ve kervansarayın kapalı bölümüne bitişik olarak konumlanmıştır. Dış cepheden de bakıldığında, üzeri önceden örten kubbeyle birlikte düşünülürse kervansarayın yüksek ve hakim bir noktasının oluşturmaktadır (Demir, 1989: 34-35) (Şekil.2.336, 2.337, 2.340).

2.19.3. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kervansaraylarla ilgili çalışmalarda mescit bölümleri hakkında bilgilere ulaştığımız erken tarihli lisans tezinde, eyvan üzerindeki bölümden mescit olarak bahsedilmektedir (Türkeri, 1955: 20). K.Erdmann da kitabında mescit bölümüyle ilgili yorumlar verirken, başka bir tez çalışmasında da eyvan üzerindeki kare mekan mescit olarak değerlendirilmiştir (Erdmann, 1961b: 71; Erdmann ve Erdmann, 1976: 93-94; Özbek, 1970: 21,23-24). T.Baykara, Denizli tarihinin incelediği yayımında kervansarayın mescidinin mermerden ve iki katlı olduğundan kısaca bahsetmektedir (Baykara, 1969: 50). Kervansaray hakkında yapılan bir restorasyon tezinde de iki katlı mekan ile ilgili ölçümlere ve tanımlara yer verilmiştir (Mocan, 1972: 27-32, 81-82, 99). A. Demir, bu mekanın mescit olduğu görüşünü paylaşırken

Şekil.2.337. Ak Han Güneybatı Cepheden Görünüş (Oktay Aslanapa Arşivi)

Şekil.2.338. Ak Han

Şekil.2.339. Ak Han, Eyvan Üzerinde Mescit Mekanı (Erdmann, 1961a: Abb.86)

Şekil.2.340. Ak Han, Eyvan Üzerinde Mescit Mekanı

(Demir, 1989: 11), A.T.Yavuz, bir makalesinde bu mekânın mescit olarak değil de savunma amaçlı, belki bir gözetleme odası olarak kullanıldığı fikrini öne sürmektedir (Yavuz, 1992: 259-260).

2.19.4. Mescit

2.19.4.1. Genel Planı

Mescit, revak birimlerine ve kapalı bölüme bitişik bir eyvan üzerindedir. Kare planlı mekânın güneybatı cepheye açılan iki penceresi vardır ve bu cephenin tam karşısında da kapı açıklığı yer alır. Köşelerdeki türk üçgenlerinden ve duvarlar üzerindeki taş sıralarından anlaşıldığı kadarıyla bir kubbeyle örtülüydü.

2.19.4.2. Alt Yapı

Mescidin alt yapısı, arkada kapalı bir mekan ve bunun önündeki eyvandan oluşmuş bir bölümdür. Sivri kemerli açıklıklı eyvan, 2.90x2.26 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alandır ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu sivri tonozla örtülmüştür. Arka duvarı üzerindeki kapı açıklığından kapalı bölüme geçilir. Bu duvarın alt kısmı ve eyvanın sol tarafı restorasyonda yenilenmiştir. 0.76x1.90m. ölçülerinde dikdörtgen bir açıklık olan kapı, odayla eyvanın zemin farklılığından dolayı yerden yaklaşık 1 m. kadar yukarıdadır (Mocan, 1972: 27). Herhalde burada bir merdiven vardı. Günümüzde izi kalmamıştır. Kapının üstünde istiridye kabuğu şeklinde yivlenmiş blok bir taş vardır. Bu süslemenin her iki yanında yuvarlak rozetler içinde stilize çiçek motifleri işlenmiştir.

Arkadaki oda ise 4.80x4.64 m. ölçülerinde kare planlı bir mekândır. Güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu sivri bir tonozla örtülmüştür. Ancak tonozun ortası, büyük bir delik oluşturacak şekilde, neredeyse tamamen çökmüştür. K. Erdmann'daki bilgilerden, 1960'lı yıllarda da tonozun çökük olduğu sonucu çıkmaktadır (Erdmann ve Erdmann, 1976: 93) (Şekil.2.335, 2.341-2.342).

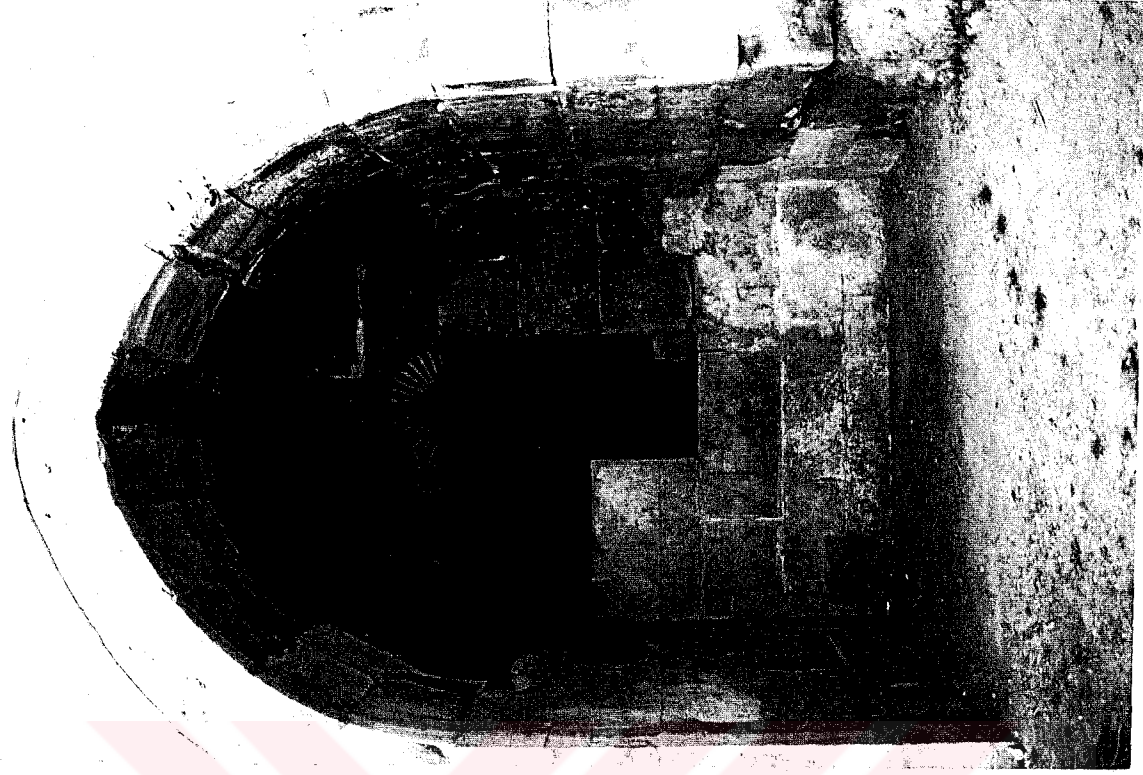
2.19.4.3. Üst Yapı

2.19.4.3.1. Dış Cepheler

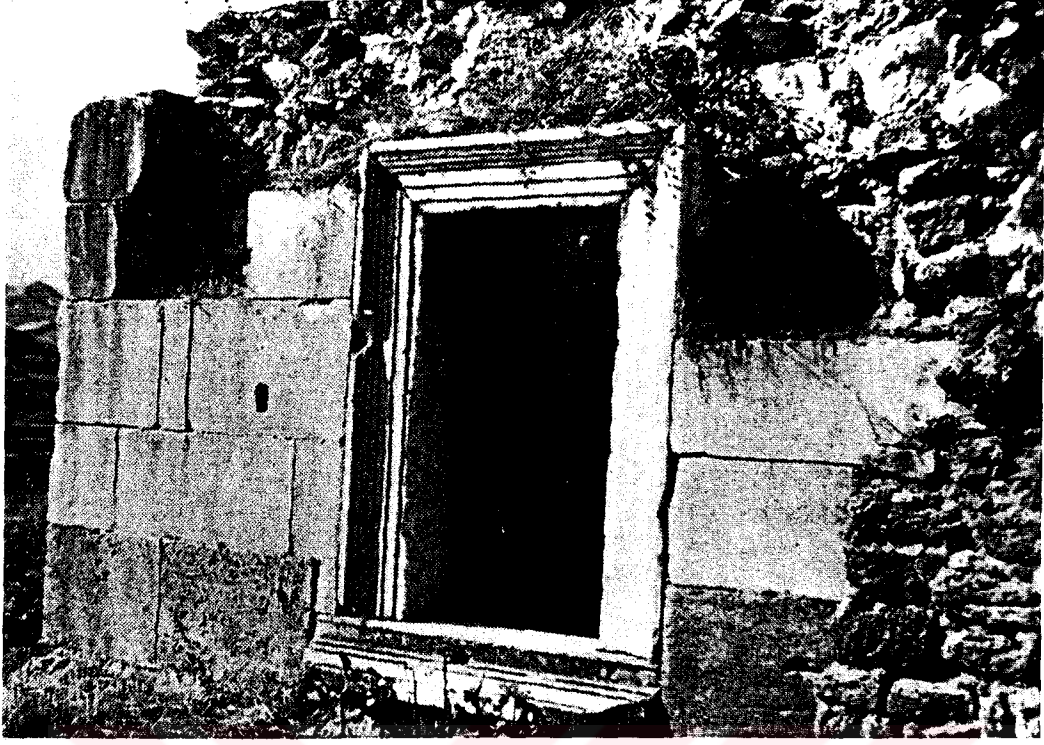
Mescit, 4.30x4.20m. iç ölçülerinde kare planlı bir mekândır. Kuzeydoğu cephesi dıştan oldukça harap vaziyettedir. Kaplama taşları dökülmüş ve moloz örgüsü görünür durumdadır. Bu cephede dikdörtgen kapı açıklığı yer alır. Güneydoğu cephe

Şekil.2.341. Ak Han, Mescit Mekamı

Şekil.2.342. Ak Han, Alt Yapıyı Oluşturan Oda ve Eyvan

Şekil.2.343. Ak Han, Mescit, Kuzeydoğu Cephe ve Devşirme Kapı
(Erdmann, 1961a: Abb.89)

Şekil.2.344. Ak Han, Mescit Kuzeydoğu Cephe

aynı şekilde mermer taşlarla düzgün örgülüdür ve üst örtüye geçiş seviyesine kadar sağlam durumdadır. Güneybatı cephesi kervansarayın dışına bakmaktadır. Bu cephede iki pencere açıklığı bırakılmıştır. Kuzeybatı cephesi de, diğer cephelerle aynı özellikleri göstermektedir (Şekil. 2.343-2.346).

2.19.4.3.2. İç Cepheler

Kuzeydoğu cephenin içten dışta da olduğu gibi kaplama taşları düşmüştür. Bunun dışında mermer bloklarla sıraları düzgün olmadan örülmüştür ve cephenin ortasında kapı açıklığı yer alır. Güneydoğu cephenin köşelere yakın yerleri düzgün örgülüken duvarın tam ortasında taşlarda bir düzensizlik gözlenir. Ayrıca cephenin tam ortasında duvardan hafif çıkıntı yapan basamak şeklinde bir taş vardır. Güneybatı cephede diğer duvarlara nispeten düzgün bir duvar örgüsü izlenirken üstte sivri kemer açıklıklı iki pencere bu duvara hakimdir. Kuzeybatı cephe de düzgün örgülüdür.

Üst örgüye geçişi sağlayan Türk üçgenleri, cephelerin kesişme noktalarında köşelere yerleştirilmiştir. Ayrıca duvarların üstünü dolaşan, bu geçiş elemanlarına da oturarak sekizgen bir kasnak oluşturan silmeli korniş de günümüze ulaşmıştır.

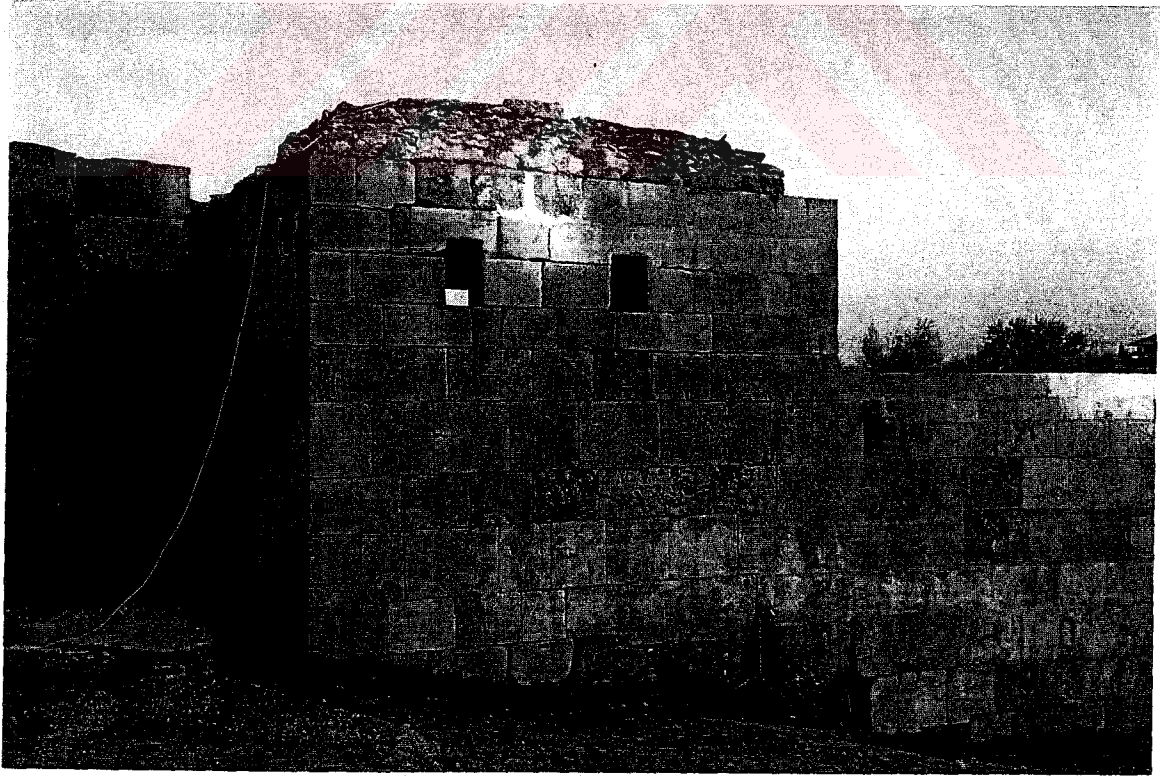
Mescit mekanının ortası alttaki mekanın üst örtüsünü oluşturan tonoz çökmüş durumdadır (Şekil. 2.347-2.350)

2.19.4.3.2.1. Mihrap Hakkında

Mescit mekanının içinde mihrap bulunmamamsı araştırmacıların bu mekana şüpheyile yaklaşmalarına yol açmış ve bu konuda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Erdmann, mekanın yükseltilmiş olması ve özenli mermer kaplamalarının, buranın mescit olması ihtimalini gösterdiğini söylemiştir. Kervansarayın güneybatı-güneydoğu doğrultulu olması, mescit olarak düşünülen mekanın da konumu dolayısıyla mihrabın güney köşede kalacağını fakat mihraptan günümüze herhangi bir kalıntı ulaşmamış olduğunun belirtir. Belik ahşap bir mihrabın mekanın köşesine yerleştirilmiş olabileceğini söyleyen Erdmann, alttaki eyvanlı oda üzerine çarpık olarak yerleştirilen kare mekanın, mihrap yönünü tutturmak için bu şekilde yerleştirildiğini söylemektedir (Erdmann ve Erdmann, 1976: 94).

Şekil.2.345. Ak Han, Mescit, Güneydoğu Cephe

Şekil.2.346. Ak Han, Mescit Güneybatı Cephe ve Pencereler

Şekil.2.347. Ak Han, Mescit, Kuzeydoğu Cephe ve Mescit Kapısı

Şekil.2.348. Ak Han, Mescit Güneydoğu Cephe

Mescit mekanının önüne baktığımızda, kuzeydoğu giriş cephesi, güneydoğu revakların üzerinde kalan cephe, güneybatı kervansarayın dışına bakan ve pencerelerin olduğu cephede, kuzeybatı da kapalı bölüme birleşen cephe olarak görülmektedir. bu durumda Erdmann'ın mihrap bulunması gerektiği söylediği güney köşe değil de, güneydoğu cephe açılı yerleştirilişi sebebiyle mihrap yönünü tutmaktadır. Duvarında mihrap olmasa bile, zemin seviyesinde basamak şeklinde yerleştirilmiş çıkıntılı taş mihrabı işaret ediyor olabilir. Erdmann'ın planında ise çıkıntılı basamağın bulunduğu yer tam tersine girintili olarak çizilmiştir. Duvarında böyle bir girinti yoktur.

Bunun yanısıra, A.T.Yavuz, makalesinde bu mekanı mescit olarak kabul etmemekte, mihrabı olmayışı ve yapının dışına bakan büyük pencereleri nedeniyle bu mekanın bir bekçi-gözetleme odası olduğu fikrini ileri sürmektedir. Yavuz'a göre, bu pencerelerden yol rahatlıkla gözetlenebilirdi. Ayrıca benzer olarak, Tercan Mama Hatun Kervansarayı'nda çatıdaki odaları örnek verir (Yavuz, 1992: 259-260).

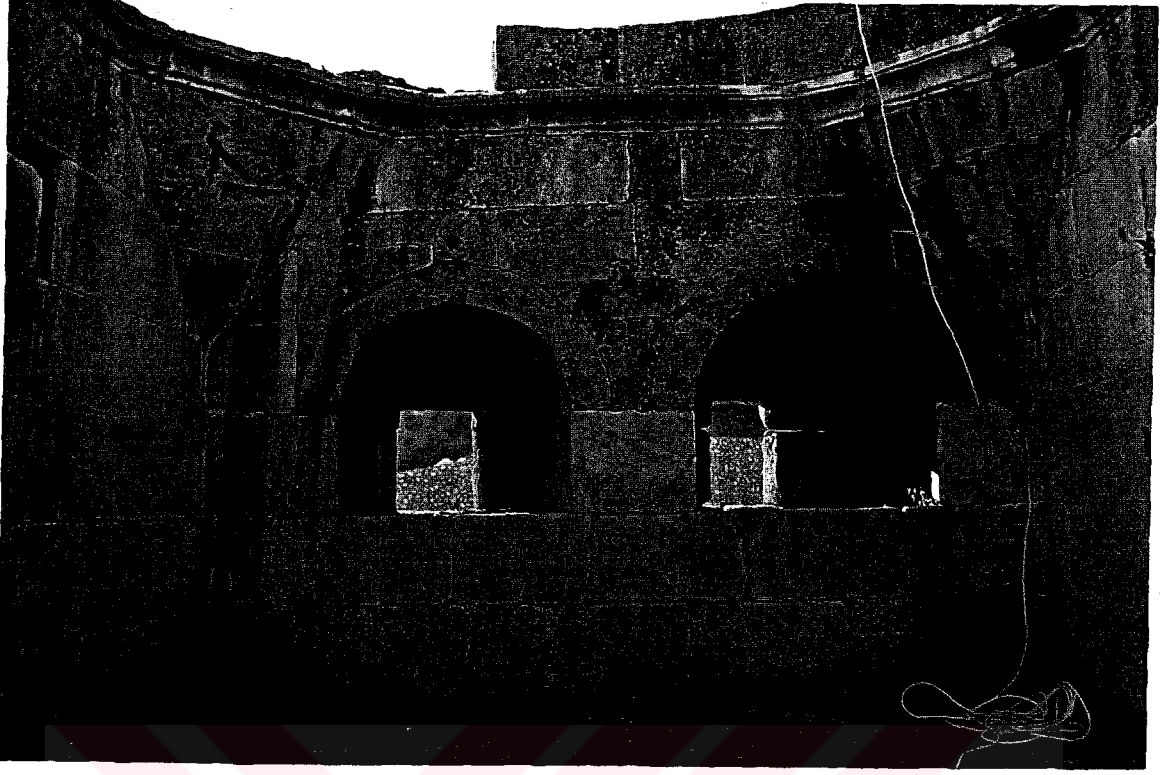
Bu çalışma içinde bahsettiğimiz mekan, kervansarayın mescidi olarak değerlendirilmiştir (Şekil.2.335, 2.348).

2.19.4.3.3. Pencereler

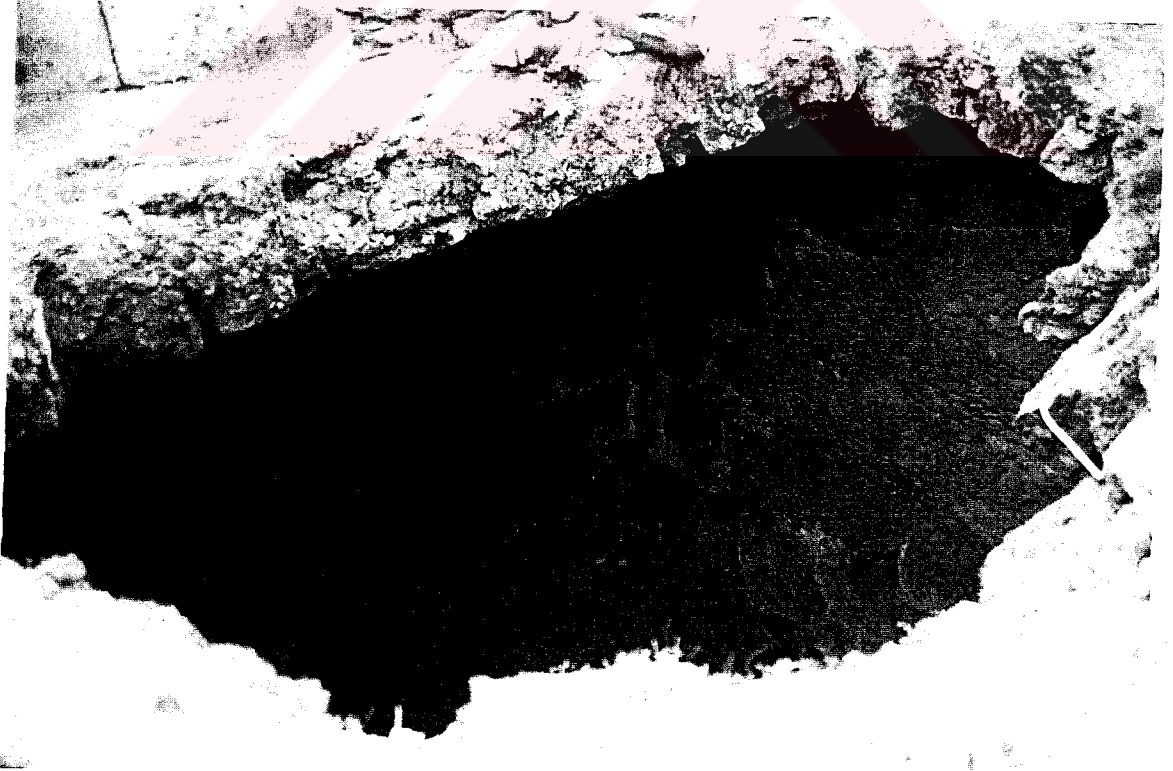
Güneybatı cephede iki pencere yer almaktadır. Üstte sivri kemerli açıklıklı pencereler 1.27 m. genişlik, 0.90 m. yükseklik ve 1.15 m. derinliktedir. Kemerlerin tepe noktası, kaş kemer şeklinde hafifçe sivrilerek sonlanır. Derin birer niş şeklindeki pencerelerin iç taraflarında tuğla örgü görülmektedir. Pencereler dıştan ise küçük birer dikdörtgen açıklık şeklindedir. Soldaki 0.40 m., sağdaki 0.70 m. genişliğindedir (Mocan, 1972: 50) (Şekil.2.349).

2.19.4.3.4. Kapı

Mescit kapısının çerçevesi ve eşik kısmı devşirme malzemedendir. Başka bir yapıdan çıkartılan kapı söveleri aynı düzende buraya yerleştirilmiştir. Genişten dara doğru silmelerle kademelenmiş parçalar 45°'lik açılarla birbirlerine oturur. Kapı 0.98x1.90 m. ölçülerindedir. Kapı eşğinde ters yerleştirilerek kullanılmış olan devşirme parça ise bir friz parçasıdır (Şekil.2.342-2.343).

Şekil.2.349. Ak Han, Mescit, Güneybatı Cephe ve Pencereler

Şekil.2.350. Ak Han, Mescit, Çökmüş zemin

2.19.4.3.5. Üst Örtü

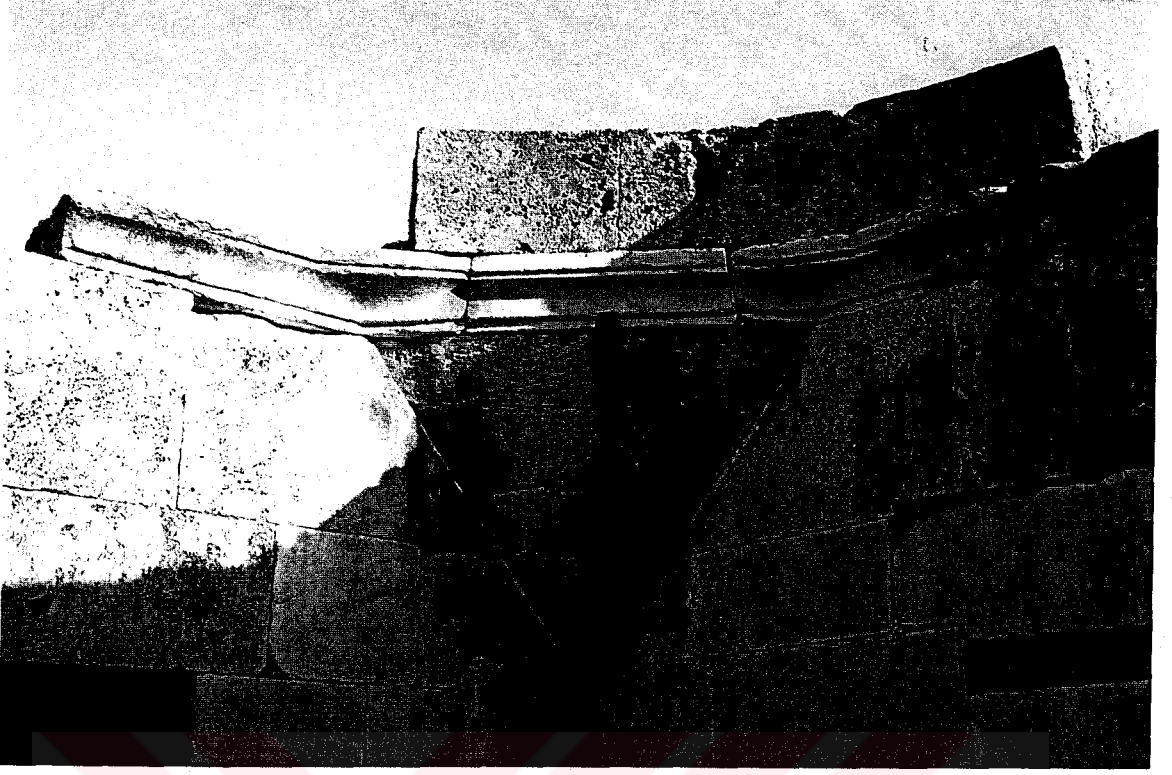
Kare planlı mekânın dört köşesine Türk üçgenleri yerleştirilmiştir. Duvarların üst kısmını dolaşan korniş silmeli bir bölümden sonra iç bükey bir kavis yapmış ve yine bir silmeyle sonlanmıştır. Böylece kare mekân sekizgene dönüşerek kubbe için kasnak oluşturmuştur. Bunun üzerinde yükseldiği tahmin edilen kubbenin sadece ilk sıra taşları duvarların bazı bölümlerinde günümüze ulaşmıştır (**Demir, 1989: 34-35**). Erdmann, mekânın köşelerindeki Türk üçgenlerinden ve duvarlar üzerindeki ilk taş sıralarından yola çıkarak mescidin üzerinin kubbeyle örtülü olduğunu söylemiştir. Kubbenin üzerinin piramidal bir çatıyla kapatılıp kapatılmadığı konusuna değinmiş ve kervansaraylarda bu tür bir örtü sistemiyle pek karşılaşmadığı düşüncesiyle buna ihtimal vermemiştir. Erdmann, köşk mescitlerde olduğu gibi, düz bir çatıyla kapatılma olasılığında da bahsetmiştir (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 94**). Ancak mescidin kubbesinin üzerinde bu tür bir çatı olması mümkün görünmemektedir (**2.351-2.352**).

2.19.4.3.6. Merdiven

Kapalı bölüm taçkapısının solundaki küçük kapıdan geçilen merdivenle üstteki mekâna ve çatıya ulaşılmaktadır. Yerden yaklaşık 0.50 m. yükseklikteki kapının önünde birkaç basamak kalıntısı vardır. Yaklaşık 0.70 m. genişlik ve 1.70 m. yükseklikteki kapının üzerinde altı basık kemer şeklinde oyulmuş blok bir taş konmuştur. Çerçevesi yivlerle çevrilmiş blok iki yanda iki yanda üzeri burmalı yivlenmiş küçük konsollara oturmaktadır. Taşın her iki yanında ise içleri geometrik süslemeli, yüzeyden kabarık rozetler vardır. Kapıdan geçince, sola doğru çıkan 9 basamak ve tekrar sola dönerek devam eden 5 basamak daha vardır. Basamaklarla revakların üzerindeki geniş çatıya ulaşılır. Mescit mekânının önünde de küçük bir sahanlık oluşmaktadır.

2.19.4.4. Malzeme-Teknik

Kervansarayın genelinde malzeme olarak kesme taş ve mermer kullanılmıştır. Devşirme ve mermer malzemeler Laodikya'dan getirilmiş olduğu tahmin edilmektedir (**Demir, 1989: 13; Baykara, 1969: 46-47**). Mescit mekânında alt yapı kesme taşla inşa edilmişken, üst yapıda tamamen mermer kullanılmıştır. Mermerlerin devşirme malzeme olduğu üzerlerindeki deliklerden anlaşılmaktadır. Türk üçgenleri,

Şekil.2.351. Ak Han, Mescit, Kubbeye Geçişte Türk Üçgenleri

Şekil.2.352. Ak Han, Mescit, Çökmüş Kubbe

korniş ve muhtemelen kubbede de kesme taş kullanılmıştır. Duvarlar dıştan oldukça düzgün örgülyken içten duvarlarda daha düzensiz bir örgü görülmektedir.

2.19.4.5. Devşirme Malzeme

Mescidin dış ve iç cephelerindeki beyaz mermer levhalar, üzerlerindeki deliklerden de anlaşıldığı kadarıyla başka yapılardan alınıp burada kullanılmışlardır. Mescit kapısı, başka bir yapıdan alınıp buraya monte edilmiştir. Kapının eşliğide aynı şekilde kullanılmış bir friz parçasıdır. Devşirme malzemelerin Denizli'nin 6 km. kuzeyinde İ.Ö. III. yüzyılda Seleucuslar'ın kurduğu Laodicea antik kentinden gelmiş olmaları ihtimali yüksektir (**Demir, 1989: 13**).

2.20. KESİKKÖPRÜ HAN

Yeri: Kırşehir'in 18 km. güneyinde, Mucur Kasabası yakınındadır.

Tarihi: 667 H./ 1268 M.

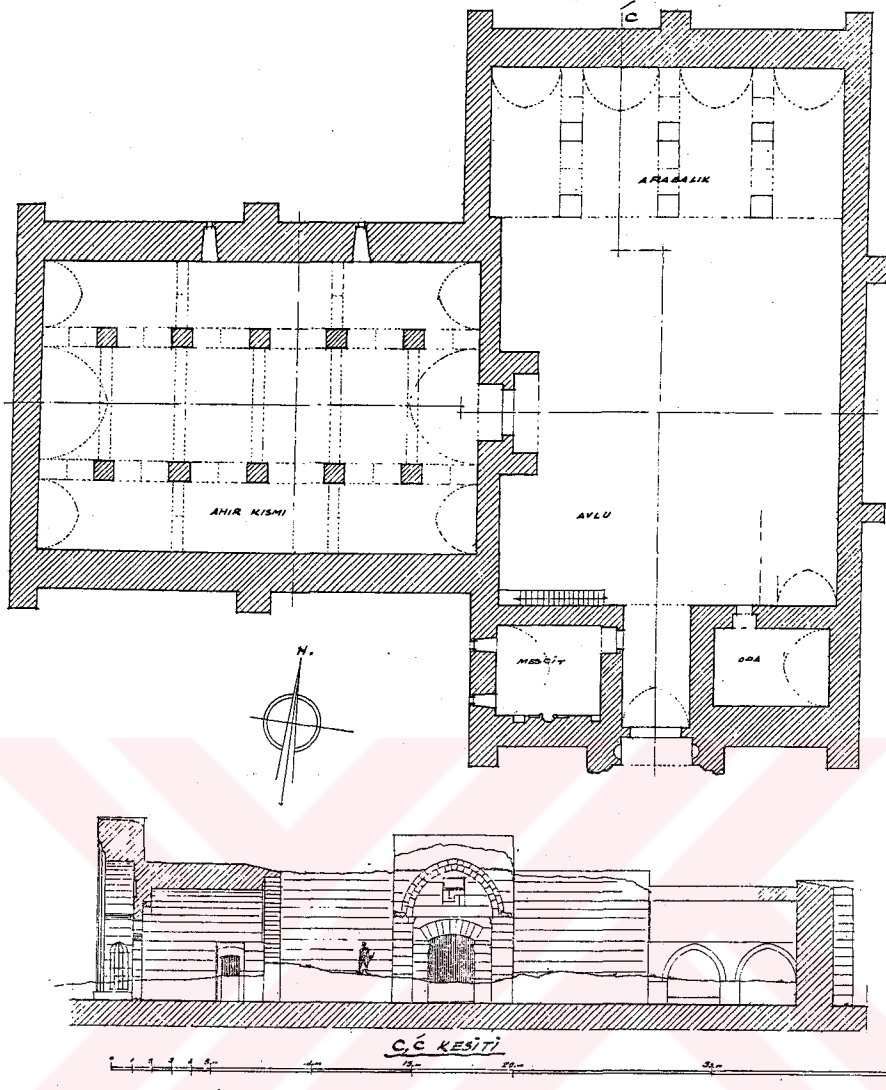
Yaptıran: (Kırşehir Valisi) Nureddin Caca Bey

İnceleme Tarihi: Ağustos 2003

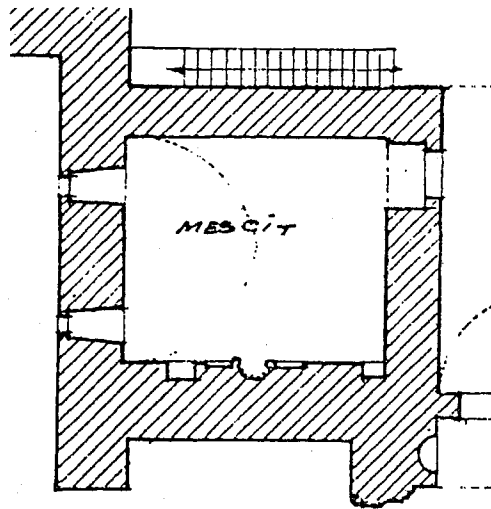
2.20.1. Kervansarayın Mimari ve Süsleme Özellikleri

Anadolu Selçuklu sultanlarının hakimiyetlerinin son yıllarında inşa edilmiş olan yapı, mimarisi ve süslemeleriyle önemli bir konumda olmasına rağmen, çok fazla dikkat çekmemiştir.

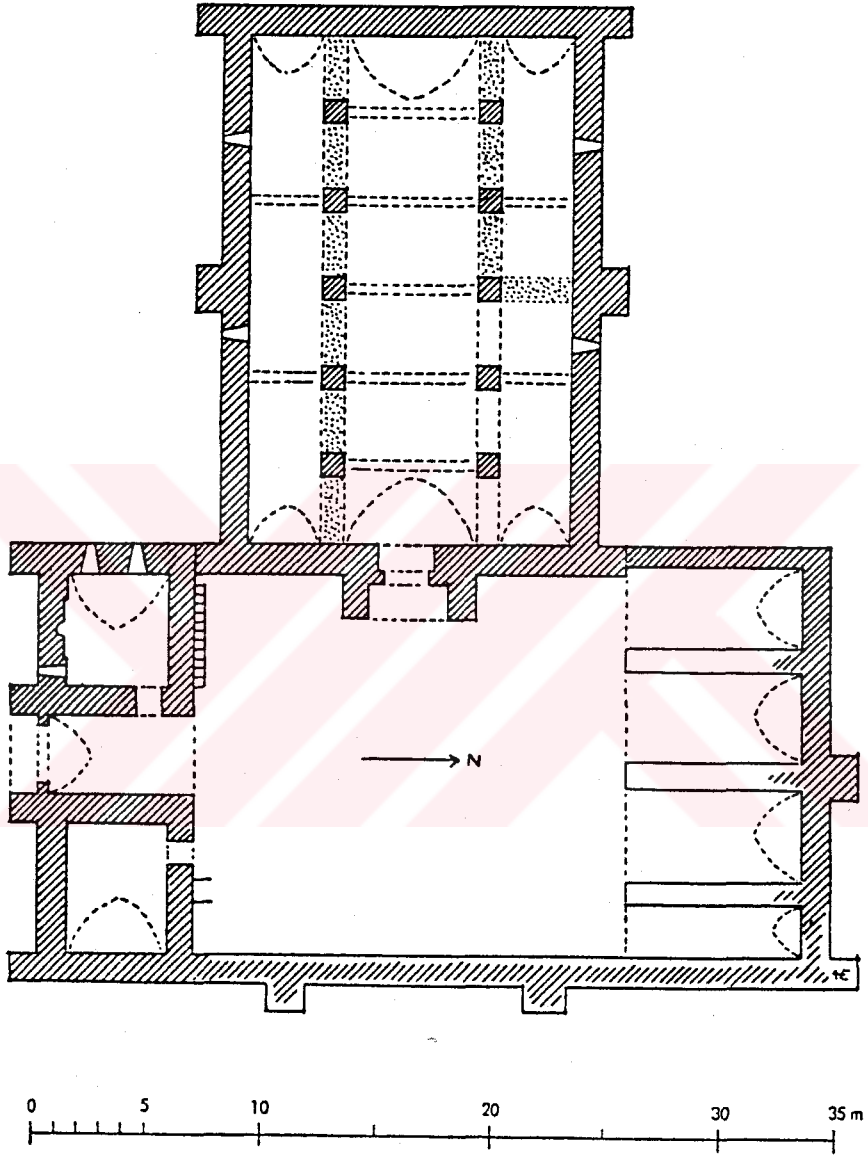
Kervansaray, 19x25 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı kapalı bölüm ve bu bölümün doğu cephesine enlemesine bitiştirilmiş 24x38 m. ölçülerinde dikdörtgen bir açık avlulu bölümden oluşmaktadır (Erdmann, 1961a, Taf.VIII/ 2) (Şekil.2.355). Dışa taşkın taç kapı, avlunun güney cephesinin ortasına alınmıştır. Dış taç kapı ve avlu düzeni açısından Ağzıkara Han'a benzemektedir. Dış taç kapı kenarları yuvarlak silmeli ve kademeli, düz bordürlü dikdörtgen bir çerçeveden sonra, sivri kemerli niş içine yerleştirilmiş kapı açıklığından oluşur. Onarım geçirmiş olan yapıda, kapının süslemeleri özellikle kemerde ve yan bölümlerinde yoğunlaşmıştır. Sivri kemerli niş içinde ve kapı kemerinin hemen üzerinde dikdörtgen kitabe yeri vardır. Kitabe, oldukça bozulmuş olmasına rağmen baklavali örgü motifleri seçilebilen bir bordürle çevrelenmiştir. İki yanında da stilize çiçek kabartmalı iki rozet yer alır. Kapı açıklığının basık kemeri, kemeri oluşturan her taşın üzerine bir süsleme kartuşu gelecek biçimde işlenmiştir. Bu süslemede, kemerin üst yanını yine geçmeli bir örgü motifi dolaşırken, orta bölümde karşılıklı iki yarım daireyle inceltilmiş ve uca doğru da yuvarlak bir formla bitirilmiş dikdörtgen formlar kullanılmıştır. bunların içi de geometrik geçmeler ve bitkisel motiflerle doldurulmuştur. Kemerle, iki yandaki konsollar arasındaki üçgen parçalarda köşeleri yuvarlatılmış üçgenlerin birbirine

Şekil.2.353. Kesikköprü Kervansarayı, Plan ve Kesit (Özgüç ve Akok, 1958b: P.2)

Şekil.2.354. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Planı (Özgüç ve Akok, 1958b: P.2)

Şekil.2.355. Kesikköprü Kervansarayı (Erdmann, 1961a: Taf.VIII/2)

geçmesiyle oluşturulan örgü motifi ve ortadaki madalyonda da yine aynı motifle oluşturulmuş 6 kollu bir yıldız yer almıştır. Konsolların yan yüzeyleri de aynı motifle süslenmişken, yanlardaki kare alanlara ise köşeleri yumuşatılmış dörtgenlerin birbirlerine halkalanmasıyla oluşan örgülü kompozisyon işlenmiştir. Kapı açıklığının basık kemeriyle, sivri kemerli niş derinliği arasındaki bölüm de değişik geometrik örgülerin kullanıldığı üç bordürle işlenmiştir. Kapıdan derin bir giriş eyvanına ulaşılmaktadır. Bu eyvanın iki yanında mekanlar yer alır. Sağdaki kapısı avluya açılan kapalı bir mekan, soldaki ise kapısı eyvana açılan mescit mekandır. Avluda kuzey cephede dört bölümlü ve tonoz örtülü revaklar yer alırken, doğu cephede yıkılmış olan birimlerin yerine restorasyonda revak-eyvanlar inşa edilmiştir. Kervansarayın kapalı bölümünün taç kapısı yine dışa taşkın olarak planlanmıştır ve doğuya bakar. Daha sade olan iç taç kapıda yine sivri kemerli niş içinde basık kemerli kapı açıklığı yer alır. Kemerin üzerinde kitabeye yer verilmiştir. Kapının iki yanında ise oldukça aşınmış durumda karşılıklı iki arslan figürü yer alır. Kapalı bölüm, kare kesitli 10 ayakla ortadaki daha geniş olmak üzere 3 nefe ayrılmış ve sivri tonozlarla örtülmüştür. Kapalı bölümün güney cephesinde, pencerenin üzerinde 2 ejder başı arasına yerleştirilmiş boğa başı kabartması bulunmaktadır.

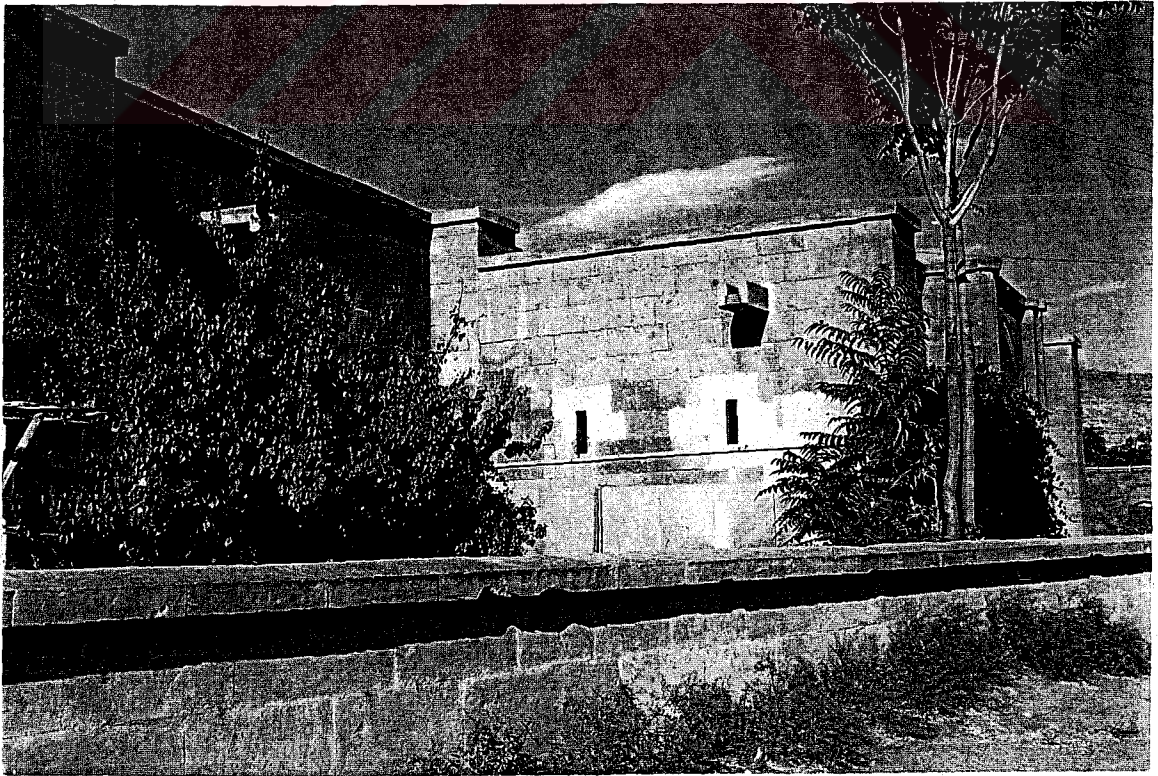
Günümüzde, Vakıflar tarafından özel bir şahsa kiralanmış olan kervansarayın durumu oldukça haraptir. Onarımın yanı sıra, yapıya betondan pek çok ekleme yapılmış, ayrıca yapının içine her türlü gereksiz eşya ve hurda doldurularak, son derece kötü şartlarda bir depo haline getirilmiştir (**Şekil.2.356**).

2.20.2. Yapıyla İlgili Araştırmalar

Kesikköprü Kervansarayı, Anadolu Selçuklu'nun geç dönemine ait yapılardan biridir. Kervansaray hakkındaki erken tarihli yayınlardan birinde yapının mermerlerinin sökülerek hükümet konağına basamak yapıldığı söylenmektedir (**Tarım, 1948: 24**). 1950'li yıllarda oldukça harap durumdaki yapının mimarisi ve özellikle taç kapı süslemeleri üzerinde durulmuştur. Özgüç ve Akok röleve çalışmalarında bu yapıyı da ele almış, mescit bölümünün de çizimlerini yapmış ve mekanın mihrabına ait birkaç resim yayınlamıştır (**Özgüç ve Akok, 1958b: 254, R.13-14**). Erdmann, mescit bölümünün planını yayınlamış, ancak bu dönemde mekanın kapısı kilitli olduğu için, daha sonra ise içi dolu olduğu için mihrabı ayrıntılı inceleyip resimlerini yayınlamamıştır (**Erdmann, 1961b: 75-77**). Lisans

Şekil.2.356. Kesikköprü Kervansarayı

Şekil.2.357. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit Konumu ve Batı Cephesi

tezi olarak da incelenen kervansarayın, bu tezde mescit mekanında mihrabının tanımına ve resimlerine yer verilmiştir (Çopuroğlu, 1984: 16, 18-19, R.18, 37-38,40).

2.20.3. Mescidin Konumu ve Ana Kitleyle İlişkisi

Kervansarayın mescidi, güney cephedeki taç kapının solunda yer almaktadır. Doğu duvarı, giriş eyvanının yan duvarını oluştururken, mescit yine bu doğu duvarındaki kapıyla giriş eyvanına açılmaktadır. Karşısındaki diğer kapalı birimle beraber, kervansarayın giriş bölümünü oluşturmaktadır. Batı ve güney cephesiyle de kervansarayın dışına açılmaktadır (Şekil.2.353-2.354)

2.20.4. Mescit

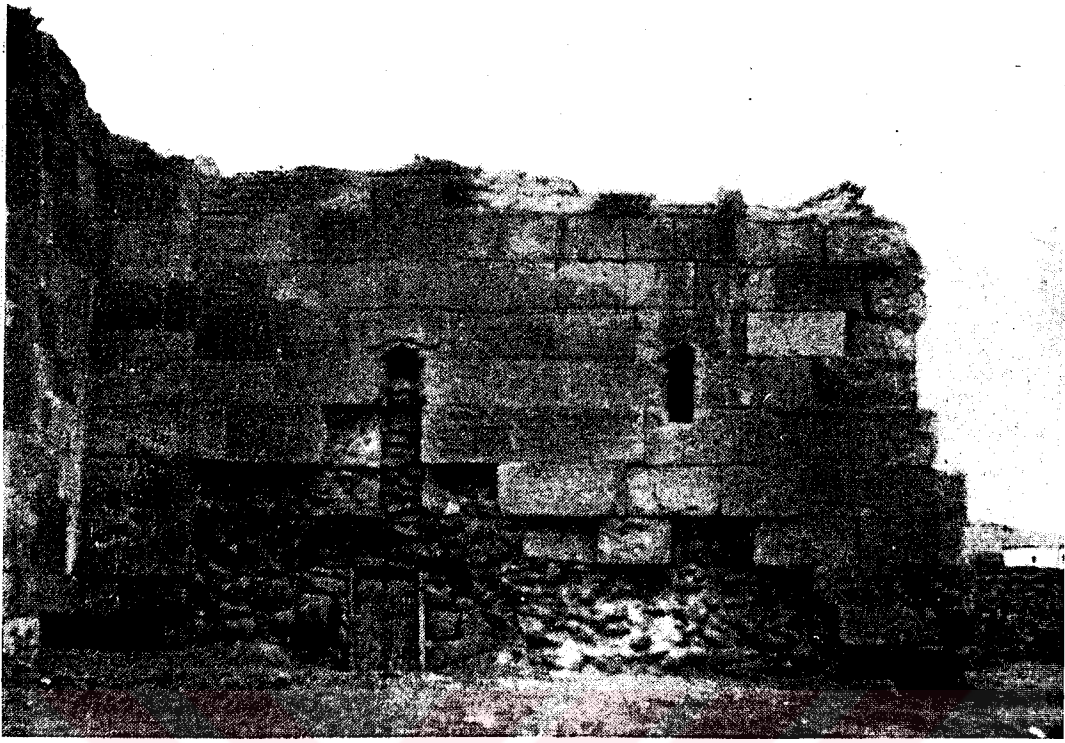
2.20.4.1. Genel Planı

Giriş eyvanının içinde yer alan mescit kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekandır. Kapısı doğu cepheye açılan mekânın batı cephesine iki büyük pencere yerleştirilmiş, mihrap duvarı olan güney cephe, aynı zamanda kervansarayın dış cephesi olmuştur. Güney cephede hayli süslemeli ve bütün duvarı kaplayan mihrabın iki yanında iki niş yer almıştır. Mescit, doğu batı yönünde sivri kemerli tonozla örtülüdür (Şekil.2.354).

2.20.4.1.1. Dış Cepheler

Mescit, dıştan 7x7 ölçülerinde, içten 4.35x5.25 m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgen planlı bir mekandır. Doğu cephesi, avlu taç kapısının giriş eyvanına bakmaktadır. Düz bırakılmış cephede, kuzey duvarla birleştiği köşede kapı açıklığı bırakılmıştır. 1980'li yıllarda restoran amaçlı olarak Vakıflar'dan kiralanmış olan yapıda, bu kullanım için uygulanmış olan değişiklikler göze çarpmaktadır. Mekânın doğu cephesi, kervansarayın avlusuna bakmaktadır. Bu cepheye, kervansarayın çatısına çıkan merdivenler yerleştirilmiştir.

Mescidin batı cephesi, kervansarayın dışına bakmaktadır. Cephenin ortasına iki pencere yerleştirilmiştir. Son onarımlarda düz oluklu bir çörten yapıldığı görülmektedir. Erdmann'daki fotoğrafta bu cephede, soldaki pencerenin alt tarafında kapı açıldığını görmekteyiz (Şekil.2.358). Onarımda burası kapatılarak tekrar pencere haline getirilmiştir. Aynı fotoğrafta, pencere üzerindeki taşların, pencerelerin

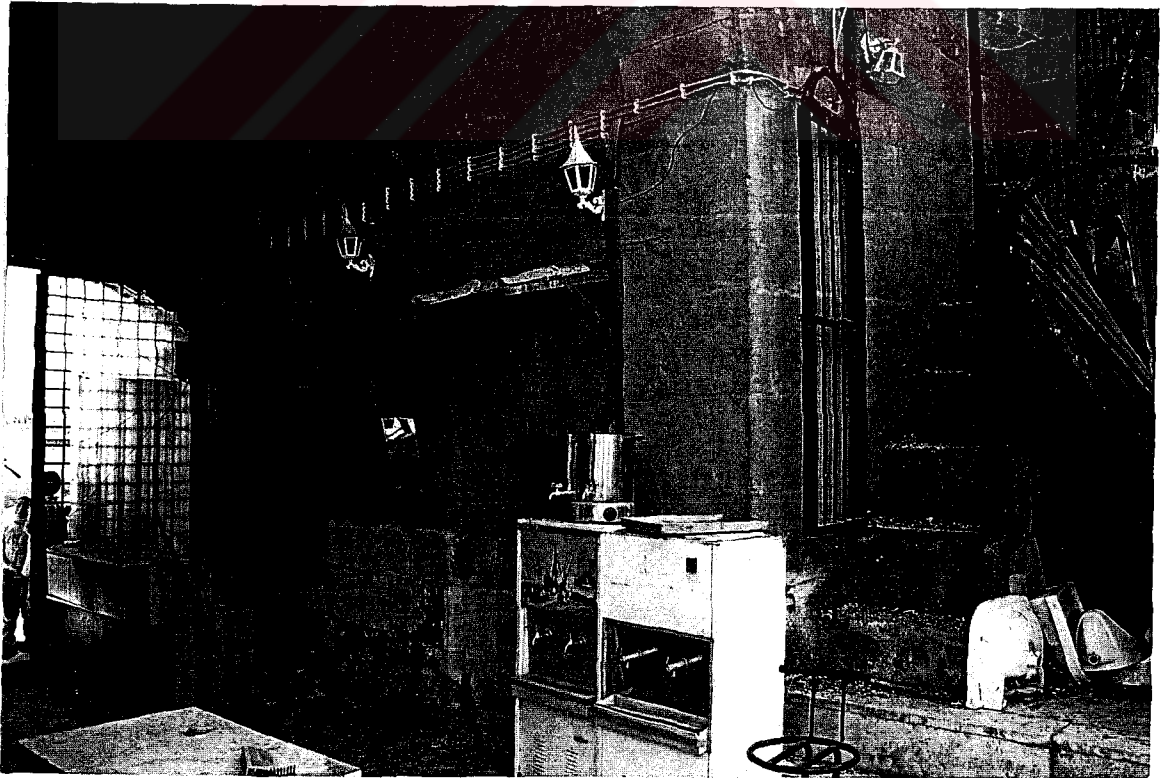
Şekil.2.358. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Batı Cephesi
(Erdmann, 1961a: Abb.106)

Şekil.2.359. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Güney cephe

Şekil.2.360. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Doğu Cephesi

Şekil.2.361. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Doğu ve Kuzey Cepheler

üst açıklığına gelen alt kısımlarının kemer gibi oyulduğu görülmektedir. Yapının güney cephesi de dışa bakmaktadır (Şekil.2.357-2.361).

2.20.4.1.2. İç Cepheler

4.35 m. uzunluğundaki doğu cephe, düzgün kesme taşla örülmüştür. Kuzey cepheyle birleştiği köşede, lentosunda devşirme malzeme kullanılmış dikdörtgen kapı açıklığı yer alır. Cephe, tonozun yerleştirilişine bağlı olarak sivri kemerli formda sonlanmaktadır. 5.25 m. uzunluğundaki kuzey cephe, düzgün kesme taşla örülmüştür. Batı cephe de 4.35 m. uzunluğunda ve diğer cephelerle aynı özelliklerdedir. Bu cephede, köşelere yakın yerleştirilmiş iki dikdörtgen büyük pencereden mekan ışık alır. Kuzey cephe, yine tonozun yerleştirilişi nedeniyle sivri kemerli sonlanmaktadır. 5.25 m. uzunluğundaki güney cephe, mihrapla mekanın en süslemeli ve dikkat çeken duvarı olmaktadır. Yaklaşık 2.50 m. genişliğinde ve 2.70 m. yüksekliğindeki mihrap, geometrik desenli bordürler ve son derece süslü bir mihrap açıklığından oluşmuştur. Ayrıca, mihrabın iki yanında da duvara iki niş açıklığı yerleştirilmiştir (Şekil.2.362-2.365).

2.20.4.1.3. Mihrap

2.40 m. genişlik ve 2.70 m. yükseklikteki mihrap, geometrik düzenlemeli ve değişik genişliklerdeki üç sıra bordürden ve ortadaki mihrap açıklığından oluşmaktadır. Mihrabın genel bir tanımı Erdmann'da, Akok'un makalesinde ve bir lisans tezinde verilmiştir (Erdmann, 1961b: 76; Erdmann, 1976: 163; Özgüç ve Akok, 1958b: 254, R.13-14; Çopuroğlu, 1984: 16, 18-19, R.18, 37-38,40).

En dıştaki 0.30 m.lik bordürde birbirine geçen şeritlerle oluşan geometrik kompozisyon yer alır. Derin iki yiv, 3'lü bir şerit oluşturur. Bu şerit, temelde aralıklı bir meandır motifini meydana getirmiştir. Meandır dizisine geçme olarak ters Y motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin arasında ise, ucu üçgen şeklinde sonlanan birer geçme motifi yer alır. Bu geometrik geçme dizisi, duvarla aynı yüzeydedir. Sonraki bordüre geçişte, mihraba doğru, 0.20 m.lik bir kademe oluşmuştur. 0.38 m. genişlikteki bu bordürde basık altıgenlerden oluşan geometrik kompozisyon işlenmiştir. Burada basık altıgenler, üç köşesi yuvarlatılmış üçgenlere benzemektedir. Bu parçalar, üç köşelerinden birbirine halkalanarak altı kollu yıldızlar meydana getirir. Aralarda da beşgen boşluklar oluşmuştur. Bu 6 kollu yıldız dizisi mihrabı üç

Şekil.2.362. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Doğu Cephesi

Şekil.2.363. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Kuzey Cephe

Şekil.2.364. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Batı Cephe ve Pencereleler

Şekil.2.365. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Güney Cephe ve Mihrap

yönden dolaşmaktadır. Mihrap açıklığına geçilmeden önceki ince şerit 0.12 m. genişliğindedir ve iki yivden oluşan iki şerit, ikili bir saç örgüsü meydana getirir. Bu şerit de mihrabı üç yönden dolaşır. Ortadaki mihrap açıklığı ise dikdörtgen bir çıkıntı içine yerleştirilmiştir. 0.63 m. genişliğindeki mihrap açıklığı 1.68 m. yüksekliğinde ve 0.35 m. derinliğindedir. Sivri kemerli mihrap açıklığının iki köşesine birer gülçe yerleştirilmiştir. Soldaki gülçe, yuvarlak form içinde yaprakları köşeli olarak düzenlenmiş sekiz dilimli, stilize bir çiçek motifidir. Ortadaki boşluğa da kabartma, küçük bir çiçek yerleştirilmiştir. Sağdaki gülçe, yine yuvarlak form içinde, bu sefer dilimleri yuvarlak olarak sonlanan ve yivli bir şeritle birbirine düğümlenerek oluşturulmuş sekiz dilimli stilize çiçek motifidir. Ortadaki boşlukta yine kabartma çiçek motifi yer almıştır. İki gülçenin arasındaki boşluğa ise, soldaki rumi benzeri, üzeri yivli iki yaprakla bağlı damla motifi, sağda ise, yine içe doğru oluşmuş kıvrıma bir damla birleşmektedir. İki motifi ortada yatık yerleştirilmiş bir S birleştirir. Mihrabın iki dış köşesine yerleştirilmiş iki sütunçenin başlıkları taştan ayrılmadan oyulmuş, yarım daire formlarıdır. Sütunçelerin gövdeleri V (balık sırtı) zigzag desenleriyle yivlenmiştir. Mihrap açıklığının sivri kemerinin iç tarafından da, kenarlarda iki yivden oluşan şeritin ikili saç örgüsü dolaşır. Mihrap açıklığının üst tarafı 7 derin yivle yelpaze şeklinde bölünmüş, aynı yivler açıklığın zemin seviyesine kadar yarım kaval silmeler şeklinde devam etmiştir. Mihrabın iki yanında iki niş bulunmaktadır (Şekil.2.366-2.369).

2.20.4.1.4. Nişler

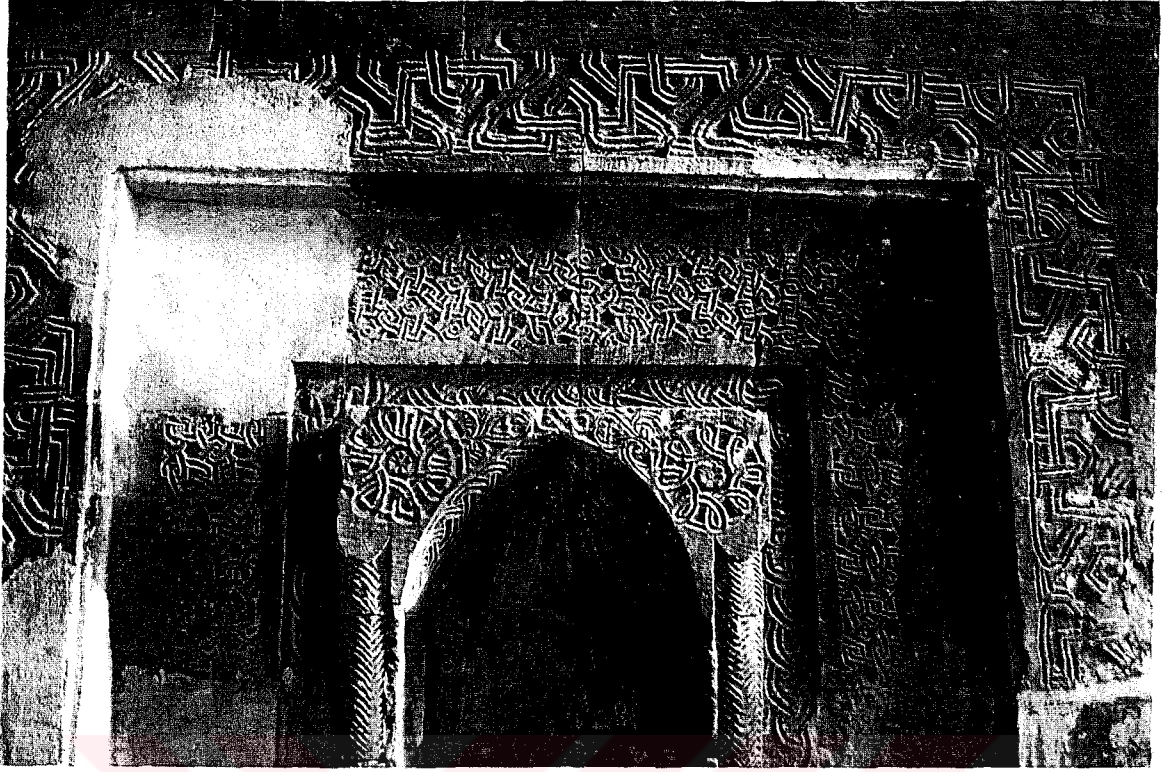
Mihrabın iki yanına yerleştirilmiş olan iki nişten soldaki güney cephenin doğu cepheyle birleştiği köşededir. 0.40 m. genişliğindeki niş açıklığı yaklaşık 1.00 m. yüksekliğindedir. Nişin içi üç köşeli düzenlenmiştir. Bunun üzerine blok taş üzerinde, düz bir bölümden sonra 6 derin yivden oluşan istiridye kabuğu formu yerleştirilmiştir. Bu düzeni üstten iki yivli iki şeritten oluşan saç örgüsü şeridi yer alır. Ancak kompozisyonun doğu duvarına birleşen kısmında, süsleme duvarın altında kalmıştır. Sağdaki niş sivri kemerli dikdörtgen bir açıklıktır. Üstte bir parçası kalan süslemeye göre, üstte üçgen formlu şevli bir düzen oluşturulmuştur. Bu üçgen içinde üçgen formla sonlanan üç çizgi altta yatık 8 formlu bir motife birleşir. İç içe çizgilerden oluşmuştur. Süslemenin aşağıya doğru devam ettiği izi kalan kısımlardan anlaşılmaktadır.

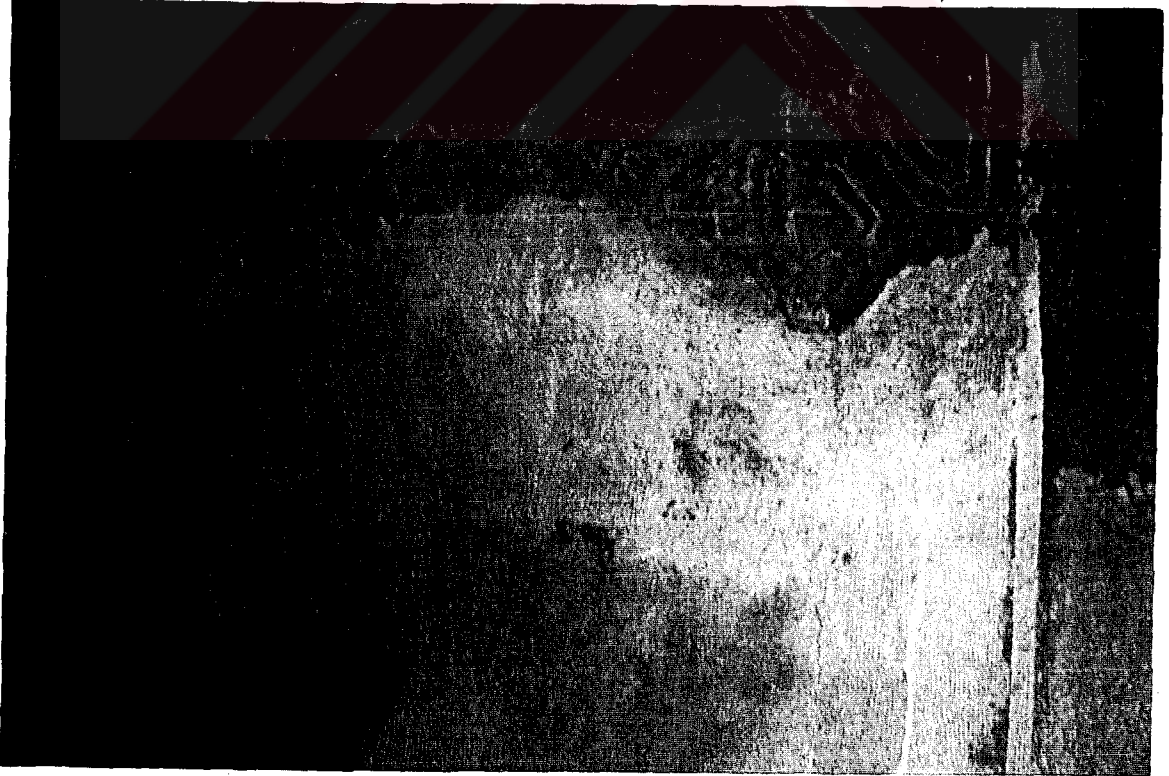
Şekil.2.367. Mescit, Mihrap Ayrıntısı

Şekil.2.366. Mescit, Mihrap

Şekil.2.368. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Mihrap Ayrıntısı

Şekil.2.369. Kesikköprü Kervansarayı, Mescit, Güney Cephede, Mihrabın Solunda Süsleme

Mihrabın iki yanında ise şimdi sıva altında kalmış olduğu anlaşılan süslemeler vardır. Yerden yaklaşık 1.62 m. yükseklikteki ve 0.80 m. genişlikteki dikdörtgen bölümde kenarları iki yivli iki şeritten oluşmuş saç örgüsü motifi dolaşmaktadır. Altta da dalgalı motiflerden oluşan bir kompozisyon olmalıdır. Sağ tarafta ise 1.60 m. yükseklik ve 0.56 m. genişliğinde süslemeli bölümün izleri seçilebilmektedir. Fakat bu bölüm şu anda sıva altındadır (Şekil.2.370-2.371, 2.369).

2.20.4.1.5. Pencereleler

Mescit mekanının batı cephesinde, içten dışa doğru daralan dikdörtgen ve şevli iki pencere yer almaktadır. Erdmann'daki fotoğrafta bu pencerelerden soldakinin kapıya dönüştürüldüğünü görmekteyiz. Mihrap cephesinde de soldaki nişin yerinde bir pencere açıklığı görülmekteyse de burada böyle bir açıklığın olmadığı, duvarın dokusundan ve nişten anlaşılmaktadır (Şekil.2.364-2.365).

2.20.4.1.6. Kapı

Mescit kapısı, mekanın doğu cephesine kuzey duvarla birleştiği köşeye yerleştirilmiştir. Yaklaşık 1.10 m. genişlikte, içten dikdörtgen açıklıklı, dıştan kesme taşla örülmüş basık kemerlidir. İçten kapının lentosu olarak devşirme malzeme kullanılmıştır. Kapının üst kısmında da duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş üzeri dekorlu devşirme parça da dikkati çekmektedir.

2.20.4.1.7. Üst Örtü

Kareye yakın dikdörtgen planlı mescit mekanının üst örtüsünü, doğu batı yönlü sivri kemerli bir tonoz oluşturmaktadır.

2.20.4.2. Kervansarayın Ana Kitleli ve Mescitteki Süsleme Benzerlikleri

Kesikköprü Han'ın taç kapısında basık kemerli kapı açıklığının üzeri ve yan tarafları birbirinden değişik geometrik bordürlerle düzenlenmiştir. Bu taç kapıdan sonra kervansarayın en süslemeli bölümünü oluşturan mescidin mihrabı oldukça haraptır. Mihrabı çevreleyen geometrik bordürlerden içi doğru ikincisinin üzerinde üçgeni andıran basık altıgenlerin altı tanesinin yıldız formunda kesişmesiyle oluşan bir düzen görülmektedir. Aynı motif, avlu taç kapısında basık kemerin iki yanda oturduğu üçgen konsolların üzerindeki yuvarlak rozette de kullanılmıştır (Mülâyim, 1982: 210, L.96).

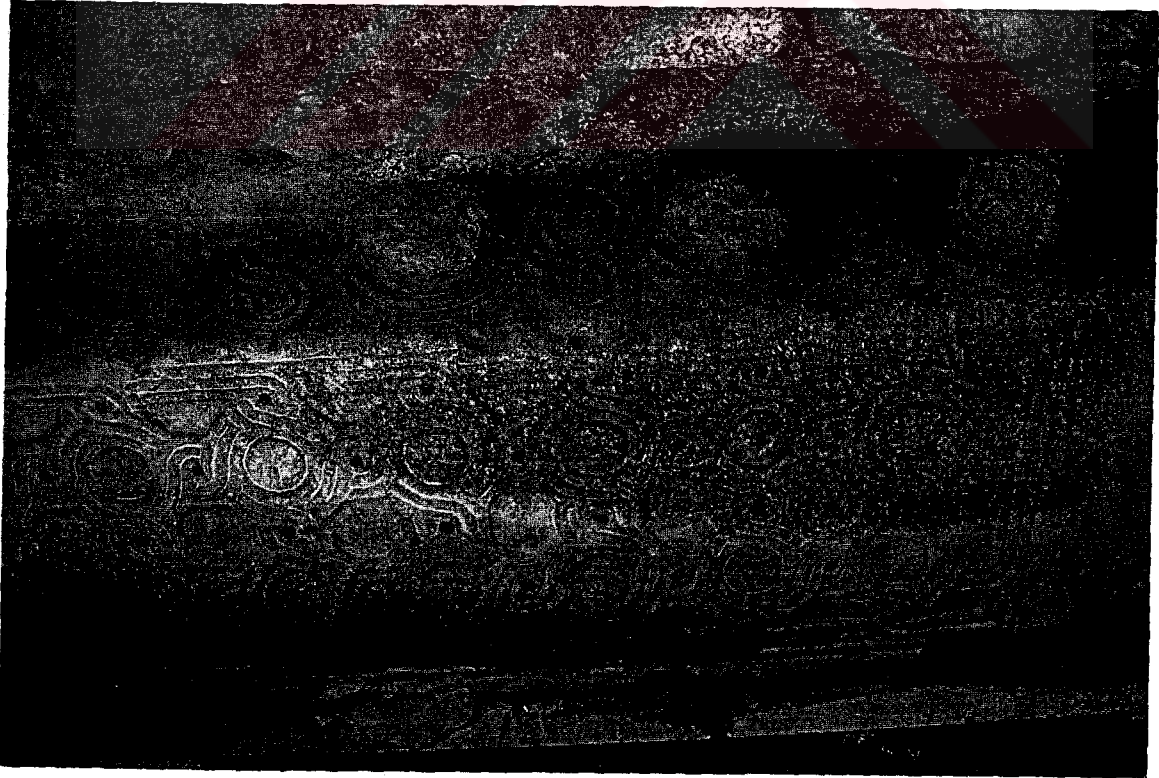
Şekil.2.371. Mescit, Mihrabın Sağındaki Niş

Şekil.2.370. Mescit, Mihrabın Solundaki Niş

Şekil.2.372. Mescit Kapısı Üzerinde Devşirme Malzeme

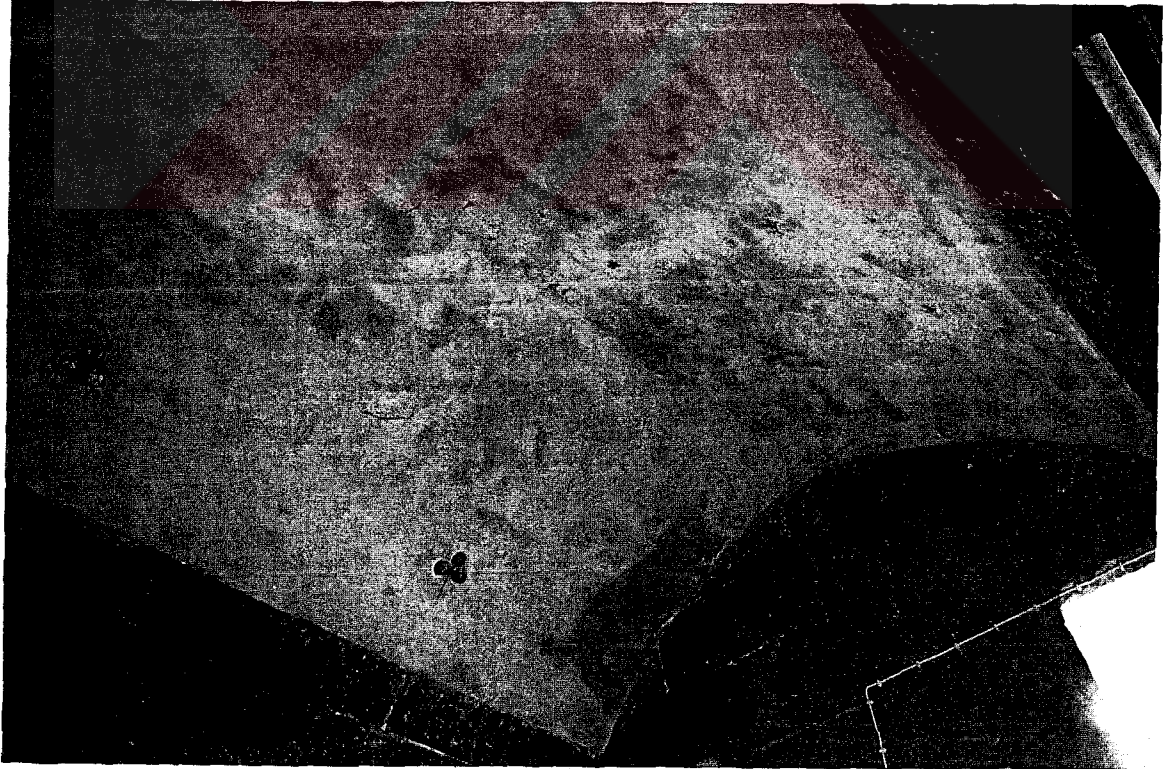
Şekil.2.373. Mescit Kapısı İçinde Devşirme Malzeme

2.20.4.2. Malzeme-Teknik

Mescidin dış ve iç cephelerinde restorasyonda, duvarlar düzgün kesme taşla yeniden örülmüştür. Günümüze orijinal ulaşan güney cephede taş örgü seçilebilmektedir. Ancak bu duvar da beton sıva altında bırakılmıştır.

2.20.4.3. Devşirme Malzeme

Batı cephenin kuzey cepheyle birleştiği köşedeki yaklaşık 1.10 m. genişliğindeki kapı açıklığının üzerinde iki devşirme parçadan oluşmuş lento yer almıştır. Mekanın içine bakan parçanın ön yüzünde çıkıntılı bir bölümden sonra derin yivlerle oluşturulan on iki bölümlü bir düzenleme görülmektedir. Kapının nişi içine tamamen yerleştirilmiş olan diğer parçanın süslemeli yüzü aşağıya bakmaktadır. Bu dikdörtgen parçanın üzerinde de üzerleri yivli iki şeridin birbirlerine ve daha sonra yanlardaki motiflere düğümlenerek bağlanmasıyla oluşan antrolak motifleri işlenmiştir. Antrolakların ortası kabara şekilde bırakılmış, ayrıca ince deliklerle ajurlanmıştır (Şekil.2.372-2.373).

Şekil. 2.374. Mescit Üst Örtüsü

3. DEĞERLENDİRME

3.1. Mescitlerin Konumları ve Ana Kitleyle İlişkileri

3.1.1 Alt Yapı Üzerinde Yükseltilmiş ve Kervansaraya Bağlantılı Mescitler

Obruk Han'da (1155-1192/1116-1155) iki katlı giriş cephesi içinde, üst kata mescit bölümü yerleştirilmiştir. Kervansarayın avlusunun sağ revakları içindeki bir merdivenle mescide ulaşıyor olmalıdır. Mescit kervansarayın planı içinde değerlendirilmiştir. Altınapa Han (1201)'da yine yükseltilmiş bir mekan üzerine oturtulan mescit, kervansarayın planının dışında, avlu taç kapısının solunda dışarıdan ana kitleye eklenmiştir. Erdmann'ın planına göre, bir kapıyla da kervansaraya bağlantısı vardır. Kızılören Han'da da (1206-7) Altınapa Kervansarayı'na benzer olarak mescit, kervansarayın kapalı kısmı ve avlulu bölümüyle birlikte oluşan ana kitlesinin dışında, iki katlı düzenlenmiş cephede, avlu taç kapısının soluna yerleştirilmiştir. Anadolu'da örneğini dört tane gördüğümüz köşk mescitlere benzer olarak kemerli bir alt yapı üzerine yerleştirilen mescide giriş kervansarayın avlusundandır. Sadeddin Han'da (1236) mescit, kervansarayın yan cephesine alınmış olan avlu taç kapısının giriş eyvanı üzerine yerleştirilmiştir. Duvar yüzeyindeki basamaklarla ulaşılan mescit, doğu cephesinden kervansarayın kapalı bölümüne bitişik olmaktadır. Sarı Han'ın (1238) mescidi Sadeddin Han'da olduğu gibi avlu taç kapısının eyvanı üzerine yerleştirilmiştir. Mescit, taç kapının yüksekliği arkasında kalmaktadır. Ak Han (1252-1254) da mescit bölümü hakkında değişik görüşler olan yapılardan biridir. Mescit, kervansarayın avlusunun sol tarafındaki revakların üzerindeki mekan olmalıdır. Mescit, avluyla kapalı bölümün birleştiği köşede, eyvan üzerinde yer almakta ve dışarıdan algılanabilmektedir. Belbaşı Han'da (13. yüzyıl ortaları), beşik tonozla örtülü eyvan üzerinde yer alan kare planlı bir mekandır.

3.1.2. Alt Yapı Üzerinde Yükseltilmiş ve Bağımsız Mescitler

Aksaray Sultan Han (1229), avlusunun ortasına yerleştirilmiş köşk mescidiyle, diğer üç yapı arasında, günümüze ulaşmış en erken tarihteki örnektir. Avlu taç kapısı, kapalı bölüm taç kapısı ve aydınlık feneriyle aynı aksta olan mescit, bu aksı vurgulayan

öğelerden biridir. Ağzıkara Han'da (1231-39) avlunun ortasına yerleştirilmiş köşk mescide sahiptir. Avlu taç kapısının yan cepheye alınması ile planda değişiklik yapılmış, ancak köşk mescit yine kapalı bölümle aynı aksta yerleştirilerek merkezde yer almıştır. Kayseri Sultan Han'da üçüncü olarak köşk mescit karşımıza çıkmaktadır. Köşk mescit binası avlu taç kapısı, kapalı bölüm taç kapısı ve aydınlık feneriyle aynı eksene yerleştirilerek aksı vurgulamaktadır. Köşk mescitlerin dördüncüsü İshaklı Han'da (1249) yer almaktadır. Kervansarayın avlusunun ortasında, ancak yön dolayısıyla taç kapıların aksına göre çarpık konumdadır.

3.1.3. Kervansarayla Bağlantılı ve Zemin Katta Yer Alan Mescitler

Kuruçeşme Han'da (1207) mescit, kervansarayın avlusunda, avlu taç kapısının solundaki mekandır. Burada zemin seviyesinde yerleştirilmiştir. Ertokuş Han'da (1223) mescidin, kervansarayın avlusunda, girişin sağındaki mekan olduğu düşünülmektedir. Önündeki iki birimle birlikte üçlü bir oda grubu meydana getiren bu bölümde, mihrap yoktur. Özbek'in planlarında iki katlı olduğu görülen bu bölümün şimdiki hali oldukça haraptır. Mescit olduğu düşünülen mekan, zemin seviyesindedir. Eş odaklı olarak tanımlanan planıyla Alara Han'ın (1231-32) mescit bölümü için iki farklı görüş mevcuttur. Erken tarihli yayınlarda yapının girişinin solundaki çeşme eyvanının üzeri mescit olarak belirtilmiştir. Ayşıl Tükel Yavuz, yapıda yaptığı çalışmalara göre, mescidin çeşme eyvanı üzerindeki bölüm değil de, girişin sağındaki küçük kare mekan olduğunu söylemektedir. Aynı bölgede yer alan Şerefza Han'ın (1236-37) mescidi uzun dikdörtgen planlı kervansarayın doğu ucunda, kervansarayın bir birimi gibi, ancak içeriden bağlantısız, ayrı girişi olan bir bölüm halinde tasarlanmıştır. Derebucak Tol Han, Şerfza Han'a benzeyen planıyla dikkat çekerken, mescidi de kervansarayın güney ucunda yer almıştır. Karatay Han'da (1240) mescit giriş eyvanının sağında yer alır. Zemin seviyesindeki mescidin kapısı eyvana değil, avluya açılmaktadır. Kargı Han'da (1246) mescit, avludaki kapalı mekanlardan, kervansarayın kapalı bölüme bitişik olarak konumlanmış odadır. Birkaç basamakla ulaşılan sahanlıktan ulaşılan mescit, zemin seviyesine yakındır. Kesikköprü Han'da (1268) avlu taç kapısı avlunun yan tarafına alınmış ve kapının iki yanındaki mekanlarla birlikte giriş birimi oluşturulmuştur. Mescit, zemin seviyesinde ve giriş eyvanının solundaki mekandır.

3.2. Mescitlerin Genel Planları

Katalogda ele alınan mescit mekanları ve yapılarından Obruk Han, Kuruçeşme Han ve Şerefza Han dikdörtgen kuruluşlu mekanlardır. Altınapa Han Erdmann'da dikdörtgen, Akok'ta ise kareye yakın dikdörtgen kuruluşlu bir mekandır. Kızılören Han, Ertokuş Han, Aksaray Sultan Han, Ağzıkara Han, Alara Han, Sadeddin Han, Sarı Han, Karatay Han, Kayseri Sultan Han, İshaklı Han, Ak Han ve Belbaşı Han'da mescit mekanları kare planlıdır. Kargı Han, Derebucak Tol Han ve Kesikköprü Han'da mescitler kareye yakın dikdörtgen planlıdır.

3.3. Alt Yapılar

Mescit mekanlarının dokuz tanesi, tonozlu bir eyvan ya da tonozlu kemerli alt yapılar üzerinde yükseltilmiştir. Kızılören Han, Aksaray Sultan Han, Ağzıkara Han, Kayseri Sultan Han ve İshaklı Han'da kemerli tonozlu alt yapılar üzerinde ibadet mekanları yer almıştır. Obruk Han'ın mescidi alt kattaki odanın üzerinde yer alırken, Altınapa ve Belbaşı Han'ın mescidi beşik tonozlu bir eyvan üzerindedir. Ak Han'da da mescit, önünde eyvan yer alan bir odanın üzerine yerleştirilmiştir. Sadeddin Han ve Sarı Han'da avlu taç kapısı giriş eyvanının üzerindedir.

3.3.1. Tonozlar

Kızılören Han, Aksaray Sultan Han, Ağzıkara Han, Kayseri Sultan Han ve İshaklı Han'ın mescitlerinde ortada kare bir kilit taşıyla birleşen çapraz tonozlar kullanılmıştır. Obruk Han, mescit mekanıyla aynı ölçülerdeki dikdörtgen planlı bir odanın üst örtüsünü oluşturan güney-kuzey doğrultulu sivri kemerli tonozun üzerinde yer alır. Altınapa Han'da mescit, güney-kuzey yönünde beşik tonozlu bir eyvan üzerindedir. Sadeddin Han ve Sarı Han'da mescit basık kemer tonozlu giriş eyvanları üzerinde yer almıştır. Ak Han'da da mescit, Obruk Han'a benzer olarak bir oda ve önündeki eyvandan oluşan birimin sivri kemerli tonozu üzerine yerleştirilmiştir.

3.3.2. Kemerler

Özellikle köşk mescit olan yapılara baktığımızda iki kat halinde örülmüş sivri kemer kullanıldığı görülmektedir. Üst kata çıkışı sağlayan merdivenlerin yerleştirildiği cephelerde kemerler daha dar ve alçak tutulmuştur. Kızılören Han'ın mescidinin iki

kat halinde düzenlenmiş kemerlerinde herhangi bir süsleme yer almazken iki renkli taş örgüyle hareket sağlanmıştır. Aksaray Sultan Han'ın alt yapısını oluşturan iki kemer günümüze orijinal olarak ulaşabilmiştir. Güney ve doğu kemerler üzerindeki ilk kemerde geometrik geçmelerle dairevi formlar birbirine bağlanmış, alttaki kemerde ise üç kollu yıldız motifi yer almıştır. Kayseri Sultan Han'ın mescidinin kemerlerinde ise figürlü süsleme kullanılmıştır. Kervansarayların diğer bölümlerinde figürlü süsleme karşımıza çıkmaktadır. Ancak mescit üzerinde kullanılmış olan figürlü süslemenin tek örneği buradadır. Diğer örneklerden farklı olarak dar ve alçak olan kuzey kemerde de geometrik geçmeli bir süslemeye yer verilmiştir. Doğu yöndeki iki katlı sivri kemerde, üstte iki yanda düğümler meydana getirecek şekilde geçme motifi ve alttaki kemerde de vücutları yuvarlak ve köşeli kıvrımlarla kalp motifi benzeri şekiller meydana getiren bir ejder çifti işlenmiştir. Güney yöndeki kemerde de ejder figürlü düzen görülürken, batı yöndeki kemerde ise üstte geçmeli dizi devam ederken alttaki kemerde üçlü yıldız dizisi yer almıştır. Ağzıkara Han'da mescitte süsleme sınırlı kullanılmış ve iki kat halinde düzenlenmiş sivri kemerler de düz bırakılmıştır. İshaklı Han'ın mescidinde, kemerler yine iki katlı düzenlenmiş sivri kemerlerdir. Üst kattaki düz bırakılırken, 5 cm. kadar geriye çekilmiş olan alttaki kemerler üzerinde üç köşeli yıldız dizisi işlenmiştir. Kuzeydeki kemer yine daha alçak ve dardır. Sadeddin Han ve Sarı Han'da giriş eyvanı basık kemerlidir. Altınapa Han'da da alt yapının açıklığını sivri kemer çevreliyor olmalıydı.

3.3.3. Ayaklar

Mescitlerin alt yapısını oluşturan tonoz ve kemerlerin oturduğu ayaklar, L kesitli duvar parçalarıdır. Merdivenin olduğu cephede, iki yandan çıkan basamaklar nedeniyle ayakların ön kanatları daha uzun tutulmuş ve bu duvar yüzeylerine de basamaklar yerleştirilmiştir. Kızılören Han'da ayakların batı cephedeki ikisi serbest, doğu cephedeki ikisi ise duvara birleşiktir. Büyük ölçüde toprağa gömülü olan ayakların iki taş yükseklikteki kısmı görülmektedir. Aksaray Sultan Han'da büyük ölçüde harap olan mescidin ayakları kısmen orijinal günümüze ulaşmıştır. Yerden iki taş yüksekliğinde düz kesme taş örgüden sonra iç içe geçen yarım yuvarlak kemer dizisi ayakları iki yönden çevrelemiş ve kemerler de bu süslemeli kısmın üzerine oturmuştur. Ağzıkara Han'da L kesitli ayaklar düz kesme taş örgülüdür. Kayseri Sultan Han'da yine L kesitli düz kemer taş ayaklar zeminde büyük dikdörtgen plakalara oturur. Bundan sonra düz örgü devam eder ve yukarıdaki süslemeli bölüme

geçiş arada silme şeklinde yerleştirilmiş dışarı çıkıntılı bir bölümden sonra olur. İshaklı Han'da L kesitli ayaklar düzgün kesme taş örgülüdür. İki taş yüksekliği kadar sonra yapının köşelerinin profilli kademeleri buraya oturur.

3.4. Cepheler

3.4.1. Dış Cepheler

Obruk Han'ın mescidinde güney ve batı cepheler kervansarayın dış cephelerini oluşturmakta, kuzey cephesi yandaki mekanla ortakken doğu cephesi revakların içinde kalmaktadır. Batı ve doğu cephelere birer pencere ve doğu cepheye bir kapı açılmıştır. Altınapa Han'da mescit batı cepheden kervansaraya bitişiktir. Resimlerden anlaşıldığı kadarıyla doğu cephede pencere, kuzey cephede de kapı açıklığına yer verilmiştir. Cephelerde de devşirme parçalar kullanılmıştır. Kızılören Han'ın mescidi Altınapa Han gibi kervansaraya batı yönünden bitişiktir. Kuzey ve güney cepheler kapalı kalırken doğu cepheye pencere batı cepheye de kapı açıklığı yerleştirilmiştir. Kuruçeşme Han'ın mescidinin doğu ve güney cepheleri kervansarayın dış cephelerini oluşturmaktadır. Kuzey cephede kapı, doğu cephede de pencere açıklığı vardır. Ertokuş Han'da mescit (?) güney ve doğu cephelerde kervansarayın dış cephelerini de oluşturur. Doğü cepheye pencere açılmışken batı cephede de kapı açıklığı vardır. Aksaray Sultan Han'da avlunun ortasındaki köşk mescidin onarımdan sonra kapı batı cephesine açılmış ve merdivenler de bu cepheye yerleştirilmiş, kuzey cepheye de pencere açılmıştır. Doğü cephede de pencere açıklığı bulunmaktadır. Ağzıkara Han'da aynı şekilde mescit avlunun ortasına yerleştirilmiştir. Kuzey cephesinde kapı açıklığı, doğu ve batı cephelerde birer pencere bulunmaktadır. Güney cephe masif bırakılmıştır. Alara Han'da küçük mescit mekanı kuzey yönde kervansarayın dış cephesini oluşturur. Doğü cephe giriş eyvanına bakarken güney ve batı cepheler koridora bakmaktadır. Mescit kapısı doğu cephededir. Şerefza Han'da mescit kervansaraya batı duvarından bitişiktir. Güney cephe masifken doğu cephede iki pencere kuzey cephede ise kapı yer almıştır. Sadeddin Han'da mescidin güney cephesi avlu taç kapısıyla ortaktır. Doğü ve batı cepheler revakların çatısı üzerinde kalmaktaydı. Kuzey cephede kapı ve pencere açıklığı yer alıyordu. Günümüzde büyük ölçüde yıkıktır. Kargı Han'ın mescidinde kuzey ve güney cepheler kervansarayın mekanlarına bitişikken doğu cephe dışarıya bakar ve batı cepheye de bir kapıyla pencere açılmaktadır. Karatay Han'da mescidin güney cephesi yandaki oda mekanıyla aynı duvarı paylaşırken giriş eyvanına bakan

batı cephe ve hamama bakan doğu cephede birer pencere kuzey cephede ise kapı yer almıştır. Kayseri Sultan Han'da avlunun ortasındaki mescidin bütün cepheleri süslemelidir. Cephe kenarlarını süslemeli bordürler çatı hizasına kadar kaplamaktadır. Kuzey cephede küçük bir taç kapı özelliği gösteren mescit kapısı ve merdivenler doğu ve batı cephelerde geometrik süslemeli bordürleriyle pencereler açılmıştır. Cepheleri çatı hizasında bir friz çevrelemektedir. Sarı Han'da giriş eyvanı üzerindeki mescidin doğu cephesi taç kapının arkasında kalmaktadır. Batı cephede kapı açıklığı vardır. İshaklı Han'da da avlu ortasındaki mescidin cephelerinin kenarlarını profil kademeli ve yıldız frizi süslemelidir. Doğü cephede pencere ve ezan okumak için çıkılan sahanlığa açılan kapı açıklığı yer alırken güney cephe düz bırakılmış, batı cephede de bir pencere açıklığı yer almıştır. Kuzey cephede mescit kapısı ve merdivenin basamak izleri görülmektedir. Ak Han'da mescit, kuzey cepheden kervansarayaya bitişiktir. Batı cephede iki pencere açıklığı yer alırken güney cephe masiftir. Doğü cephede ise kapı açıklığı yer alır. Kesikköprü Kervansarayı'nda mescidin batı ve güney cepheleri kervansarayın dış cephelerini oluşturmaktadır. Batı cephede iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğü cephede kapı açıklığı yer almıştır.

3.4.2. İç Cepheler

Mescitlerin iç cepheleri, mihrap cephesi dışında genellikle sade bırakılmıştır. Mihraplar bazı örneklerde (Kargı Han, Alara Han, Kuruçeşme Han..gibi.) sade bir nişten ibaretken, bazı örneklerde de (Kızılören Han, Aksaray Sultan Han, Kayseri Sultan Han..gibi.) geometrik ve bitkisel süslemeli bordürleriyle, ayrıca düzenlemeleriyle güney duvara hakim konumdadırlar. İç cephelerde, mihraplardan başka kapı ve pencere açıklıkları hareketlilik sağlamış ancak bunlar da içten sade düzenlemeli dikdörtgen açıklıklar olarak bırakılmıştır. Sadece İshaklı ve Kayseri Sultan Han'larda kapı ve pencereler üzerinde düzenlemeler mevcuttur. Kayseri Sultan Han'da pencere üzerlerinde kemerleri kademeli sağır nişler yerleştirilmiş, İshaklı Han'da da yine kapı ve pencereler üzerinde taşların kademeli kesilmeleriyle oluşturulmuş düzenlemeler yer almıştır.

3.4.2.1. Nişler

Kuruçeşme, Alara ve Kesikköprü Han'larda mescit mekanlarında duvarlarda nişler yer almaktadır. Kuruçeşme Han'da doğu duvarda iki dikdörtgen açıklıklı niş yer alır. Alara Han'da mescidin kuzey duvarında, kapının arkasında dikdörtgen açıklıklı bir

niş yer alırken, Kesikköprü Han'da güney duvarda, mihrabın iki yanında kenarları geometrik süslemeli ve dikdörtgen iki niş açılmıştır.

3.5. Mihraplar

3.5.1. Çerçeve İçindeki Mihraplar

3.5.1.1. Dikdörtgen Çerçevesi ve Bordüre Sahip Mihraplar

Erken tarihli yapılardan Obruk Han'ın mescidinde mihrap sade bir düzenlemede ele alınmıştır. Kenarları silmeli bir çerçeve içbükey kavis yaparak bir bordür oluşturur. Bordürde süslemeye yer verilmemiştir. Kızılören Han'ın mescidinde mihrap, karşımıza çıkan en erken tarihli süslemeli mihraptır. Dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş mihrabın ilk bordüründe yarım dairelerden oluşan kabartma dizi, içbükey kavis yapan ikinci geniş bordürde 3 kollu yıldız motifinin iki ucu yuvarlak ortadaki ucu sivri formu yerleştirilmiştir. Sadeddin Han'da kademeli dikdörtgen çerçeve içine mihrap açıklığı yerleştirilmiştir. Biri geniş, diğeri dar iki bordürde iki farklı geometrik geçme motifi kullanılmıştır. Sarı Han mihrabı da dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiştir. Dıştaki dar bordürde 4'lü saç örgüsü ikinci geniş bordürde ise kırık hatlı şeritlerin kesişmesinden oluşan geometrik geçme motifi işlenmiştir. Kayseri Sultan Han'da da mihrap dikdörtgen çerçeve içindedir. Çerçevde yıldız geçme motifi kullanılmıştır. İshaklı Han'da da mihrap düz bırakılmış iki kademeli çerçeve içine alınmıştır. Kesikköprü Han'da değişik düzenlemesiyle dikkat çeken mihrap iki geometrik bordürden oluşan dikdörtgen çerçeve içindedir.

3.5.1.2. Sivri Kemer Çerçevesi ve Bordüre Sahip Mihraplar

Aksaray Sultan Han'ın mescidinde mihrap alt kısımlarda 3, tromp hizasından itibaren ise tek sıra mukarnas dizisiyle çevrelenmiştir. Bundan sonraki geniş bordür on iki kollu yıldız geçmesinden oluşan geometrik süslemedir. Sonraki ince bordürde meandır dizisi yer almıştır. Ağzıkara Han'ın mescidinde de Aksaray Sultan Han'a benzer olarak mihrap sivri kemer içine yerleştirilmiştir. Kemerde iki ucu yuvarlak, ortadaki ucu sivri üç kollu yıldız motifi dizisi yer almıştır.

3.5.1.3. Mukarnas Kavsara

Mukarnas, mihrap açıklığında sıklıkla kullanılan mimari bir öge olmuştur. Aksaray Sultan Han'ın mescidinde mukarnas, iç içe yerleştirilmiş iki nişten ilki dört, ikincisi beş mukarnas sırasından meydana gelmiştir. Dilimli mukarnas yuvalarından oluşan

kavsaranın son sıralarında kemerli düzenlemeler içinde rozetler yer almıştır. Ağzıkara Han'da yüksek dört mukarnas sırasından oluşan kavsaranın yuvaları dilim-yelpaze motifleriyle dolgulanmıştır. Şerefza Han'ın sade mihrap açıklığını, oldukça aşınmış dört mukarnas sırası örtmektedir. Sadeddin Han'ın mihrabında mukarnaslı bir kavsara bulunduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Günümüzde bu kısmı tamamen harap olmuştur. Sarı Han'ın iyi durumdaki mihrabında (sivri kemer) kavsara, içleri yelpaze şeklinde dilimli üç mukarnas sırasından meydana gelmiştir. Kayseri Sultan Han'da da iç içe yerleştirilmiş iki mukarnas kavsara bulunmaktadır. İlki beş mukarnas sırasından oluşmuştur ve mukarnas hücreleri yelpaze dilimlidir. Son sırasında kartuşlar içinde süslemeye yer verilmiştir. İkinci mukarnas kavsara, dilimli yuvalara sahip üç sıradan oluşmaktadır. İshaklı Han'da mukarnas kavsara düz bırakılmış altı sıradan oluşur. Karatay Han'da yenilenen mihrapta içleri yelpaze dilimleriyle hareketlendirilmiş üç sıralı mukarnas kavsara yer almıştır.

3.5.1.4. Niş Yarım Kubbesinde Mukarnas Dışında Süslemeli Mihraplar

Obruk Han'ın mescidinde son derece sade düzenlemeli mihrabın sivri kemerli niş açıklığında, mihrap açıklığının kenarlarına göre, yivlerle beş bölüme ayrılmıştır. Kızılören Han'da yuvarlak kemer içine alınmış mihrap açıklığı merkezden dağılan on derin yivle (kaval silme) mihrap yarım kubbesine istiridye kabuğu görüntüsü vermiştir. Daha geç tarihli Kesikköprü Han'da ise Obruk Han'a benzer olarak sivri kemerli açıklık mihrap açıklığının kenarlarına göre sivri kemerin merkezinden dağılan kalın yivlerle yedi parçaya bölünmüştür. Ayrıca sivri kemerin iç kenarlarını da iki derin yivle oluşturulmuş ikili saç örgüsü dolaşmaktadır.

3.5.1.5. Niş İçinde Süsleme –Silme

Kızılören Han'da mihrap yarım kubbesinin hemen altında nişin içini yatay olarak dolaşan bir silme vardır. Bu yuvarlak kaval silmenin üzeri burğu motifiyle (halat silme) işlenmiştir. Buna ikinci örnek, daha sonra Sarı Han'da karşımıza çıkmaktadır. Mukarnas kavsaranın hemen altında uzun dikdörtgen şerit içine dört şeritin birbirine halkalanmasıyla oluşan dörtlü saç örgüsü işlenmiştir.

3.5.1.6. Mihrapta Rozet

Aksaray Sultan Han'ın mescidinde ilk mukarnas kavsaranın son sırasında yer alan üç kemerli düzenlemenin içine dilimli yapraklarıyla küçük çiçek motifleri işlenmiştir.

İkinci kavsaranın köşelerinde de yuvarlak madalyonlar içinde biri yuvarlak, diğeri sivri yapraklı çiçek rozetleri yer almıştır. Alttaki küçük açıklığın kavsarasının son sırasında da küçük kemerli formlar yer alır. Ağzıkara Han'da sivri kemer formu mihrabın mukarnas kavsarasının tam üzerindeki daha küçük, iki yandakiler biraz daha büyük olmak üzere yuvarlak madalyonlar içinde üç tane çiçek rozeti yer alır. Kayseri Sultan Han'ın mescidinde ilk mukarnas kavsaranın son sırasında bursa kemerli küçük nişler içinde rumi ve palmet kıvrımlarıyla oluşan kompozisyon yer alır. Kesikköprü Han'da, dışa çıkıntılı mihrap açıklığının iki yanında biri yuvarlak, diğeri köşeli yapraklara sahip iki rozet yer almaktadır.

3.5.1.7. Sütunçeler

Kızılören Han'ın mescidinde günümüzde büyük ölçüde tahrip olmuş sütunçeler, eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla köşelere gömülü yarım yuvarlak sütunçelerdir. Üzerleri zigzag desenlidir ve üstte küçük zar başlıklara sahiptir. Aksaray Sultan Han'ın mescidinde sağlam kalmış soldaki sütunçeye bakıldığında mihrabın köşesine gömülü yarım yuvarlak sütunçenin üzerinde bir silme açıldığı görülür. Zar başlığı ters yerleştirilmiş yarım yuvarlak bir kaideye oturmaktadır. Ağzıkara Han'da mihrap açıklığının iki yanındaki yarım yuvarlak sütunçeler sadece ters yerleştirilmiş yarım daire şekilli başlıkla sonlanır. Sadeddin Han'da ince yarım yuvarlak sütunçelerin gövdeleri balık sırtı motifiyle desenlenmiştir. Sarı Han'da yuvarlak sütunçeler altta yuvarlak uçla sonlanan uzun dikdörtgen kaidelere oturur. Gövdeleri V şeklinde (balık sırtı) yivlenmiştir. Küçük zar başlıkların üzerinde sekiz dilimli yılsız yer alır. Kayseri Sultan Han'da ise değişik bir uygulama görülmektedir. Köşe sütunçeleri yerine mihrap açıklığının iki yanda uçları bir mukarnasla sonlanan pahlı bölümler yerleştirilmiş, bunun ön yüzünde yukarıdaki düzenlemenin devamı gibi görünen rumi dizisi mihrap açıklığına bakan iç tarafında ise geometrik geçme motifine yer verilmiştir. Kesikköprü Han'ın mescidinde ise sütunçeler mihrap açıklığının iki dış yüzüne yerleştirilmiştir. Kalın yuvarlak sütunçelerin gövdeleri V motifiyle desenlenmiş sütunçeler altta ve üstte yarım dairenin ters yerleştirilmiş formuyla oluşan kaide ve başlıklara sahiptir.

3.5.1.8. Köşelik

Aksaray Sultan Han'ının mescit mihrabında ikinci mukarnas kavsaranın iki yanındaki rozetler, aynı zamanda bu üçgen alınlıkları doldurmaktadır. Ağzıkara Han'da da

benzer şekilde mukarnas kavsaranın her iki yanındaki üçgen köşelikler rozetlerle dolgulanmıştır. Kayseri Sultan Han'da mukarnas kavsaranın iki yanındaki üçgen alanlar yuvarlak kemerli form içine yüksek kabartma işlenmiş rumi, palmet ve kıvrık dalların sık kompozisyonlarla doldurulmuştur. İçteki ikinci kavsaranın üçgen alınlıkları da, kavsara etrafını basamaklı olarak dolaşıp köşelerde de uçları sivri düğüm motifleriyle sonlanan bir geçme yer almıştır. Kesikköprü Han'da da mihrap açıklığının iki yanındaki üçgen alanlar yuvarlak rozet içinde iki stilize çiçek motifleriyle ve aralarındaki yapraklı kıvrımlı motiflerle dolgulanmıştır.

3.5.1.9. İki Nişin İç İçe Yerleştirildiği Mihraplar

Aksaray ve Kayseri Sultan Han'ların mihrap düzenlemesi diğerlerinden farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksaray Sultan Han'da sivri kemer içine yerleştirilmiş mukarnas kavsaralı ilk açıklığın içine bunun kalınlığına daha dar ve kısa ikinci bir mihrap açıklığı yerleştirilmiştir. Kayseri Sultan Han'da da buna benzer olarak dikdörtgen çerçeve içindeki mukarnas kavsaralı ilk mihrap açıklığının içine ikinci mihrap açıklığı yerleştirilmiştir.

3.5.2. Mihrap Açıklıkları Planı

Obruk Han'ın mihrap açıklığı beş kenarlıdır. Kızılören Han'ın yarım daire planlı açıklığı vardır. Kuruçeşme Han'ın, Alara Han'ın mihrap açıklığı dikdörtgen planlıdır. Aksaray Sultan Han'da dıştaki niş yarım dikdörtgen, içteki küçük niş ise üç kenarlıdır. Şerefza Han'da mihrap açıklığı beş kenarlıdır. Ağzıkara Han, Sadeddin Han ve Sarı Han'ın mihrap açıklıkları üç kenarlıdır. Karatay Han'da restore edilmiş mescitte mihrap üç kenarlı olarak yenilenmiştir. Kayseri Sultan Han'da dıştaki niş dikdörtgen, içteki niş üç kenarlıdır. Kargı Han'da yarım daire planlı mihrap açıklığı, Kesikköprü Han'da ise yarım daire planlı niş yer almıştır.

3.5.3. Mihrap Açıklığı Silmelerle Hareketlendirilmiş Olanlar

Obruk Han'da mihrabın içi, kenarlarını belirleyecek şekilde silmelerle hareketlendirilmiş olmalıydı. Aksaray Sultan Han'da öndeki dikdörtgen açıklıktan sonra üç kenarlı küçük mihrap yüzeylerine uçları yuvarlak kemerle sonlanan derin ve geniş silmelerle zemine kadar yuvalar açılmıştır. Ağzıkara Han'da da Aksaray'dakine benzer şekilde üç kenarlı mihrap nişinin her yüzünde üst uçları birer

mukarnas yuvasıyla sonlanan derin oluk silmeler, zemin seviyesine kadar açılmıştır. Kesikköprü Han'da ise mihrap açıklığı yedi yuvarlak kaval silmeyle hareketlendirilmiştir. Ancak bunlar zeminin biraz üzerinde kesilir.

3.5.4. Dış Cephede Mihrap Çerçevesi

Sadece Aksaray Sultan Han'ın mescidinde mihrap dışarıdan kör bir pencere şeklinde dikdörtgen formda süslemeli bordürleriyle vurgulanmıştır.

3.5.5. Niş Şeklinde Olan Mihraplar

Kuruçeşme Han'ın mihrabı çerçeve içine alınmamış sivri kemerli bir niştir. Günümüzde yarıya yakını yıkıktır. Alara Han'da Ayşıl Tükel Yavuz'un mihrap nişi olarak kabul ettiği niş, dikdörtgen olarak yükselirken içeri doğru kademelenir ve basık bir kemerle sona erer. Şerefza Han'da mihrap beş sıra mukarnasla sonlanan dikdörtgen bir niştir. Kargı Han'ın mihrabı son derece sade ve özelliksiz, sivri kemerle sona eren bir niştir.

3.5.6. Mihrapları Olmayan Mescitler

Altınapa Han'ın mescidi günümüze ulaşmadığı için mihrabı da tanımlamak mümkün olmamaktadır. Kaynaklar, güney duvarda sade bir niş olduğu bilgisini vermektedir. Ertokuş Han'da mescit olduğu kabul edilen mekanda mihrap izi yoktur. Erdmann, duvarda gördüğü sıva izlerinden burada sıva üzerine boyayla yapılmış bir mihrap olasılığından söz etmektedir. Bugün duvarda herhangi bir iz yoktur. Ak Han'da ise mescit olarak kabul ettiğimiz bölümde mihrap nişi bulunmamaktadır. Duvarlarda herhangi bir değişiklik yoktur. Mihrabın olması gereken yerde Erdmann, planda bir girinti çizmiştir. Yapıda ise burada bir basamak şeklinde çıkıntı yer almaktadır. Mihrabın köşede yer almış olabileceği de kaynaklarda belirtilmiştir.

3.6. Pencereler

3.6.1. Dikdörtgen Çerçeve İçinde ve Bordürlere Sahip Pencereler

Aksaray Sultan Han'ın mescidi, restore edildiğinde batı cepheye kapı açıklığı yerleştirilmiş, kuzey cepheye de diğer pencere açılmıştır. Böylece doğu ve kuzey cephelerde iki penceresi vardır. Doğü pencerenin bir kısmı günümüze orijinal ulaşmıştır. Dikdörtgen iki çerçevede iç içe yerleştirilmiş on kollu yıldızlardan meydana gelen bir süsleme vardır. Ağzıkara Han'ın mescidinde doğu ve batı

cephelerdeki iki kare pencere mekanı aydınlatır. Batıdaki çerçevesinde sivri uçlu üç kollu yıldız motifi işlenmiştir. Doğudaki sadedir. Kayseri Sultan Han'ın mescidinin pencerelerinde de dikdörtgen çerçeve içine alınmış geometrik süslemeler yer alır. Dıştaki dikdörtgen çerçeve içbükey kavis yaparak yivle çevrili üç köşeli yıldız motiflerinin küçük işlenişleriyle çevrilidir. Bundan sonra aralarda iki sekizgenin birbirine bağlanması, ortalarda ise ortaları çiçek rozetli daha büyük sekizgenlerin bağlanmalarıyla elde edilen geometrik kompozisyon yer alır. Diğer pencerede de üçlü yıldız dizisi frizinden sonra kırık hatlarla kesişen şeritler bordürün iki yanında gruplar halinde motifler meydana getirmiştir. İshaklı Han'ın mescidinde de pencere açıklığı düz bırakılmış iki dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiştir.

3.6.1.1. Mukarnas Kavsara

Aksaray Sultan Han'ın mescidinde çerçeveden sonra mukarnas kavsara gelmekteydi. Kayseri Sultan Han mescidinde de buna benzer düzenleme vardır. Batı ve doğu cephede 5 sıralı mukarnas kavsara yer almıştır. İshaklı Han'ı mescidinin pencerelerinde de üç sıradan oluşan mukarnas kavsaranın yuvaları yelpaze şeklinde yivlenmiştir.

3.6.1.2. Lento

Kayseri Sultan Han'ın mescidinde batı cephede düğümlü geçme motifiyle doğu cephede 3'lü kaz ayağı motifiyle dolgulanmıştır.

3.6.1.3. Köşe Sütunçeleri

Aksaray Sultan Han'ın mescidinde, kavsaranın süslemeli sütunçelere oturduğu anlaşılmaktadır. Kayseri Sultan Han'da kavsara batı pencerede sütunçelere doğu cephede de iki şeritin düğüm motifi oluşturmasıyla meydana gelen diziyeye oturur. İshaklı Han'ın mescidinde bu bölümler boştur.

3.6.2. Kare-Dikdörtgen Açıklıklı Pencereler

Obruk Han'ın mescidinde batı cephede bir pencere, güneyde iki pencere yer almıştır. Batı cephedeki kare açıklıklı pencerenin söveleri devşirme malzemedendir. Güney cephede, mihrabın iki yanındaki içten dışa doğru daralan iki pencerenin de içinde ve kenarlarında devşirme malzeme kullanılmıştır. Kızılören Han'da epey büyük yuvarlak kemerli pencere doğu cepheye hakim konumdadır. Kuruçeşme Han'da

doğu cephede yer alan pencere içten kare, dıştan ise mazgal pencere şeklinedir. şerefza Han'da doğu cephesindeki içten dikdörtgen açıklıklı iki pencere dışta mazgal pencere olmuştur. Sadeddin Han'da yıkık olan pencere kare bir açıklık olmalıdır. Karatay Han, onarım geçirdiği sırada doğu ve batı cephelerinde pencere açılmıştır Kargı Han'da batı cepheye açılmış pencere dikdörtgen nispeten büyük bir açıklıktır. Ak Han'da içeriden hafif kaş kemer şeklinde sonlanan sivri kemer şeklindeki pencereleri dışarıdan birer dikdörtgen açıklıktır. Kesikköprü Han'da batı cepheye açılmış olan iki pencere onarımlarda yenilenmiştir. Önceden soldaki pencere kapıya dönüştürölmüştü.

3.6.3. Mazgal Pencere

Altınapa Han'ın mescidinde resimlerde doğu cephede bir pencere açıklığı bulunmakta, Akok'un çizimine göre güney cephede de bir pencere bulunmaktadır. Ertokuş Han'da da doğu cephedeki pencere içten dikdörtgen açıklıklıyken dıştan mazgal pencere şeklinedir. Sarı Han'da yine doğu cephede yer alan küçük bir pencere vardır.

3.7. Mescit Kapıları

3.7.1. Dikdörtgen ereve İçinde ve Bordürlere Sahip Kapılar

Kızılören Han'ın mesidinde kapı, iki kademeli dikdörtgen bir ereve içine yerleştirilmiştir. Kenardaki silmeden sonra içbükey şekilde kademelenen bordür, kenarları yivlerle çevrelenmiş üç köşeli yıldız dizisi yer almaktadır. Ağzıkara Han'da derin bir yivle belirlenmiş dikdörtgen ereve derince içbükey bir kavis yapar. Bordürün kenarlarını iki ucu yuvarlak ortadaki ucu sivri üç kollu yıldız çevreler. şerefza Han'nın mescidinde cephe boyunca yükselen dikdörtgen ereve kenarları silmeli düz bir bordürdür. Sarı Han'ın mescidinde kapı i içe oturtulmuş dikdörtgen ereve içinde üç bordürden oluşur. En dıştaki ereve kenarları kaval silmeli yıldız geçme motiflerine sahip bordürdür. Bundan sonra silmeli bölümler ve içbükey kavisli kademedden sonra pahlı bir köşe şeklinde yerleştirilmiş üzeri dairesel geçme motifli bordür gelmiştir. Karatay Han'ın mescit kapısı dikdörtgen ereve iki bordürden meydana gelmiştir. Dıştaki ince silme, geometrik geçme motifli geniş bordür on iki kollu yıldız geçme dizisine sahiptir. Kayseri Sultan Han'da iki bordürden oluşan dikdörtgen çerçevenin dıştaki dar bordüründe iki şeritin birbirini kırık hatlarla keserek oluşturduğu dört köşeli sivri uçlu dizi üç yönden dolaşır. Geniş

bordürde ise on altıgen yıldızların yarısı, bordürün her iki yanına da gelecek şekilde yerleştirilmiş içleri de ajurla işlenmiştir. (Sarı Han'ın bordürüne benzer) İshaklı Han'ın mescit kapısında sade bırakılmış iki kademeli dikdörtgen çerçeve görülmektedir. Ak Han'ın mescidinde başka bir yapıdan devşirilen kapısı, üzeri silmelerle hareketlendirilmiş mermer bloklardır.

3.7.1.1. Mukarnas Kavsara

Sarı Han'da birbirine geçmeli halat silmeden oluşan sivri kemer içine dört sıradan oluşan mukarnas kavsara yerleştirilmiştir Karatay Han'da sivri kemer, T şekilli meandır deseniyle, pahlı iç tarafta ise şeritlerin birbirine düğümlenmesiyle geçme motifi oluşmuştur. Kapının yenilenen bu bölümüne beş sıradan oluşan mukarnas kavsara yerleştirilmiştir. Kayseri Sultan Han'da kapı açıklığı üzerinde yuvarlak kemer dizisinin iç içe geçmesiyle oluşturduğu sivri kemer altında beş sıradan oluşan mukarnas kavsara yer almıştır. İshaklı Han'da beş sıradan oluşan mukarnas kavsara sivri kemer içine oturtulmuştur.

Süsleme düzeni olarak en erken örnek olan Kızılören Han'da çerçeveden sonra kapı açıklığını örten bölüm yuvarlak kemerli düzenlenmiş, profilli bir silmeyle açıklıktan ayrılan bölümde kemerin içi ince kaval silmelerle hareketlendirilerek girintili-çukuntulu bir form (istiridye kabuğu benzeri) elde edilmiştir. Şerefza Han'da kapı açıklığı üzerinde üç dilimli bir kemer kullanılmış, içine de kitabe yerleştirilmiştir.

3.7.1.2. Sütunçeler

Kızılören Han'da, kapının iki yanındaki sütunçelerden günümüze sağlam ulaşmış soldakinin üzerinde süslemeler olduğu seçilebilmektedir. Ağzıkara Han'da köşe sütunçelerine yer verilmemiştir. Sarı Han'da kapı açıklığının iki köşesinde zar başlıklı ve üzerleri yivli sütunçeler yer almıştır. Karatay Han'da kavsara iki köşede sütunçelere oturuyor olmalıydı. Kayseri Sultan Han'da mukarnas kavsaralı açıklık iki köşede üzeri geometrik desenli sütunçelere oturur. İshaklı Han'ın kapı açıklığında aradaki konsollardan sonra iki köşede zar başlıklı sütunçeler yer almıştır.

3.7.1.3. Köşelik ve Gülçeler

Karatay Han'da sivri kemerle bordürün arasında kalan üçgen köşeliklerde yuvarlak rozet içinde rumi kıvrımlar üzerinde geçme motifiyle "Allah" yazısı yer almış,

Kayseri Sultan Han'da da mukarnas kavsarayı çevreleyen sivri kemerin iki yanında alınlıklarda yuvarlak rozetler içinde çiçek motifleri kullanılmıştır.

3.7.1.4. Lentolar

Kızılören Han'da kapı üzerinde yivli geometrik düzenlemeye sahip lentosuyla dikdörtgen bir açıklıktır. Şerefza Han'da üzeri yuvarlak çıkıntılarla yivlenmiş lentodan sonra yedi taşın oluşturduğu basık kemer iki yanda küçük konsollara oturmaktadır. Kayseri Sultan Han'da kavsaradan sonra düz beyaz mermer lento gelir ve dikdörtgen bir kapı açıklığı oluşur. İshaklı Han'da ise dikdörtgen kapı açıklığının üzerinde basamaklı geçmelerle birbirine oturan bölümden sonra devşirme malzemeden oluşan friz yer almıştır. Kesikköprü Han'ın mescit kapısının içten lentosunu devşirme malzeme oluşturur.

3.7.2. Dikdörtgen Kapı Açıklıkları

Obruk Han'da Erdmann'ın planına göre mescit bölümüne kuzey cepheden bitişik mekanla ortak duvar üzerinde kapı açıklığı vardı. Ancak bu duvarın üzerinde sonradan yıkılmayla oluşmuş bir açıklık dışında kapı izi görülmemektedir. Doğu cephede müezzinin ezan okumak için kullandığı düşünülen açıklık mescidin kapısı olmalıdır. Dikdörtgen açıklıklı ve revağın tonozuna göre kavisli kapının önünde sahanlığın çıkma yapan taşları görülmektedir. Duvarda merdiven izi yoktur. Altınapa Han'ın mescit kapısı ise eski resimlerde görüldüğü ve kaynaklarda da belirtildiği üzere iki köşesinde devşirme malzeme olan sütunların yerleştirildiği dikdörtgen bir açıklıktı. Kargı Han'da da mescit kapısı dikdörtgen bir açıklıktır. Kuruçeşme Han'ın tamamen yıkık olan kuzey cephesi dolayısıyla mescit kapısı hakkında fazla bilgimiz yoktur. Kalan izlerden yaklaşık 1.00 m. genişliğinde dikdörtgen bir açıklık olduğu anlaşılmaktadır. Ertokuş Han'ın mescidinde kapı olabilecek tek açıklık mekanın batı cephesinde güney duvarla birleşen köşede yuvarlak kemerin başlangıcı kalmış olan açıklıktır. Yerden yaklaşık 0.60 m. yükseklikindedir. Zemin toprak ve moloz dolu olduğu için, ayrıca bu bölümde yıkılmalar olduğu için kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Sadeddin Han'ın mescidinde de dikdörtgen bir açıklık olan kapısı tamamen yıkılmış durumdadır. Kargı Han'da, kervansarayın genelinde süslemeli bir bölüm görülmemektedir. Sadece mescit kapısında, dikdörtgen açıklıklı kapının lentosu blok bir taş üzerine oyulmuş bursa kemeri formu sonlanan sağır bir niş

vardır. Kesikköprü Han'ın mescit kapısı dıştan tamamen yenilenmiş beş taşın basık kemer şeklinde birbirine oturmasıyla meydana gelmiş dikdörtgen bir açıklıktır.

3.7.3. Kapı Açıklıkları ve Kemerleri

Ağzıkara Han'ın mescidinde beş taşın oluşturduğu basık kemer iki yanda profil çıkmalı konsollara oturur. Sarı Han'da üzeri yivlerle işlenerek geometrik motifler yapılmış kapı kemeri basık kemerdir. Karatay Han'ın mescidinin yenilenen kapısı basık kemerle düz lentoya yakın bir form arasında inşa edilmiştir. Aksaray Sultan Han'da da mescidin kapı süslemesi diğerlerine benzer olarak düzenlenmiş olmalıydı. Alara Han'ın mescidinde kapı açıklığı sivri kemerli Şerefza Han'da basık kemerli sonlanmaktadır.

3.8. Üst Örtüler

3.8.1. Tonozlar

Obruk Han'ın mescidinde güney kuzey doğrultulu sivri kemerli tonoz kullanılmıştır. Tonoz zaman içinde tahrip olarak yıkılmıştır ve günümüzde de büyük ölçüde yıkık vaziyettedir. Altınapa Han'ın mescidinde sivri kemerli tonoz güney kuzey yönlü kullanılmıştı. Yapıdan günümüze hiçbir kalıntı ulaşmamıştır. Kızılören Han'da mescidin üst örtüsü Erdmann'da çapraz tonoz olarak çizilmiştir. Ancak yapıdaki izlerden anlaşıldığı kadarıyla üst örtü güney kuzey doğrultulu bir beşik tonozdur. Kuruçeşme Han'ın mescidinde de üst örtü güney kuzey yönünde sivri kemerli bir tonozdur. Tonoz büyük ölçüde yıkıktır. Alara Han'da mekanı örten sivri kemerli tonoz güney-kuzey doğrultusundadır. Şerefza Han'da yine sivri kemerli tonoz üst örtü olarak kullanılmıştır. Güney kuzey doğrultusundaki tonozun ortasındaki sivri kemere oturmaktadır. Sadeddin Han'ın mescidinde üst örtü, eski resimlerden anlaşıldığı kadarıyla çapraz tonozdu. Ancak günümüzde yıkıktır. Kayseri Sultan Han'da mescidin üzerini çapraz tonoz örtmektedir. Tonoz büyük ölçüde yıkılmıştır. Kargı Han'ın mescidinin üst örtüsünü oluşturan sivri kemerli tonoz, doğu batı yönündedir.

3.8.2. Kubbeler

Ertokuş Han'da mescit olarak kabul edilen mekanın üzeri, dört köşedeki tromplara oturan ve günümüzde neredeyse tamamı yıkık olan bir kubbeydi. Karatay Han'ın mescidinde dört köşedeki mukarnaslı tromplara ve bunun üzerinde iki sıra

mukarnasa oturan yüksek bir kubbe vardır. Ak Han'da dört köşede yer alan Türk üçgenleri üzerinde bir silmeden sonra kubbe yer almıştır. Ancak bu kubbe de ilk sıra taşları dışında tamamen yıkıktır.

3.8.3. Kubbe-Tonozlar

Aksaray Sultan Han'ın mescidinin sadece üçte biri günümüze orijinal ulaşmıştır ve üst örtüsünün de sekiz dilimli bir yıldız tonoz-kubbe olduğu tahmin edilmiştir. Mescit mekanının dört köşesinde mukarnaslı tromplar yer alır. Ağzıkara Han'da mescit mekanının üzerini, dört köşedeki mukarnaslı tromplara oturan sekiz dilimli yıldız tonoz-kubbe örtmektedir. Sarı Han'ın mescidinin bazı bölümleri onarımda yenilenmiş, bu sırada harap durumdaki üst örtü de yeniden inşa edilmiştir. Buna göre, dört köşedeki mukarnaslı tromplara oturan sekiz dilimli yıldız tonoz-kubbe olarak yenilenmiştir. İshaklı Han mescidinin üst örtüsü, bütün örneklerden farklı olarak içi mukarnas dolgulu yedi sıradan oluşan bir tonoz-kubbe örtmektedir. Bu kubbe de büyük ölçüde yıkılmış, sadece ilk iki-üç sırası sağlam kalabilmiştir.

3.9. Üst Örtüye Geçiş Ögeleri

Mescitlerin üst örtülerini oluşturan tonoz ve kubbeler alt yapıda köşelerde tromplara, bir örnekte Türk üçgenine oturmaktadır. Çapraz tonozla örtülü bazı örneklerde ise mekanın köşelerinden duvar aralarında aşağıya kadar inen tonozların uçları pandantif görevi yapmaktadır.

3.9.1. Tromplar

Ertokuş Han'da mescit olduğu düşünülen mekanda, dört köşede yuvarlak kemer içinde örülmüş tromplar alt mekanı kubbe eteğinde sekizgene dönüştürerek kasnak oluşturmuştur. Kubbe, bu trompların yuvarlak kemerinin hemen üzerine oturmuştur. Aksaray Sultan Han'ın mescidinde günümüze sadece güneydoğu köşedeki tromp orijinal ulaşmıştır. Sivri kemer içindeki üç mukarnas sırasından oluşan trompun dördüncü sırasında kartuşlu süslemelere yer verilmiştir. Mukarnas hücreleri dört dilimli yelpaze şeklinde dolgulanmıştır. Dördüncü sırada köşede bir mukarnas parçası konsol vazifesi görürken, iki yandaki dikdörtgen bölümlere de üstten geniş başlayarak ortada iki boğumla sonlanan geometrik süsleme yerleştirilmiştir. Diğer üç yöndeki tromp da orijinale benzer olarak yenilenmiştir. Ağzıkara Han'nın mescidinde dört köşede sivri kemer içine yerleştirilmiş tromplar iki sıra mukarnas ve

son sıradaki kemerli-rozetli süslemeden meydana gelmiştir. Mukarnas sıralarının içi dilimlerle yivlenmiş, son sırada ortadaki mukarnas dilimiyle köşe yumuşatılmıştır. İki yandaki bursa kemerli sağır kartuşlar içinde uçları sivri yapraklı çiçek motifleri işlenmiştir. Sarı Han'ın mescidinde zemine yakın bir yükseklikte başlayan tromplar dört sıradan oluşmuştur ve yüksektir. Sivri kemer içine yerleştirilmiş tromp, dört mukarnas sırasından oluşmuştur. Mukarnas hücreleri yelpaze dilimlidir. Dördüncü sırada sivri kemerli sağır nişler içinde yuvarlak rozetlerde çiçek motifleri yer almıştır. Karatay Han'ın mescidi, kütle olarak oldukça yüksektir. Kare alt yapının bittiği seviyede dört köşeye sivri kemer içine yerleştirilen tromplar oldukça yüksektir. Beş sıradan oluşan trompun mukarnas hücreleri yelpaze şeklinde yivlenmiştir. Son sırasında ortada üç mukarnas hücresinin gruplaşmasıyla köşe yumuşatılmış, bunun her iki yanında ise bursa kemerli kör nişler içinde değişik geometrik ve bitkisel rozetler yer almıştır. Sadece burada gördüğümüz trompların üst seviyesinde iki köşesine yerleştirilmiş iki mukarnas sırasından oluşan küçük tromplarla kasnak on altıgene dönüştürülmüştür.

3.9.2. Türk Üçgeni

Tek örneği Denizli Ak Han'da görülmektedir. Kare mekanın dört köşesine yerleştirilmiş üçgen düzlem parçalarıyla kasnak sekizgene dönüşmüş, bunun da üzerinde silmeli bir korniş dolaşmaktadır.

Sadeddin Han'da tamamen yıkık olan üst örtünün çapraz tonoz olduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır. Mekan köşelerinde tonozun duvar içlerine oturan uçları pendentif gibi görev yapmaktadır. Kayseri Sultan Han'da da, üst örtüyü oluşturan çapraz tonozun duvarlara birleşen köşelerinde tonozun uçları duvarlardan zemine yakın bir noktaya kadar inmekte ve pendentif gibi görünmektedir.

3.10. Mescit Merdivenleri

3.10.1. Çift Taraftan Çıkışlı Merdivenler

Kayseri Sultan Han'ın mescit kapısına ulaşan merdivenleri kuzey cepheindedir. Oldukça yüksek olan ibadet mekanına sağdan ve soldan gelen on üç basamağın ortada birleşen on dördüncü basamakları küçük bir sahanlığa çevirmesiyle merdiven oluşmuştur. Duvara yerleştirilmiş basamaklarla asma merdiven şeklinde

görülmektedir. Özellikle ortadaki bölümde kalan izlere baktığımızda basamakların altının yıldızlardan gelişen yuvalar ve dilimli mukarnas hücreleriyle dolgulanmış olduğu görülmektedir. Aynı plandaki Ağzıkara Han'ın merdiveni günümüze daha sağlam ulaşmıştır. Yine sağ ve sol taraflardan gelen dokuzar basamaktan sonra küçük bir sahanlıkla oluşmuştur. Merdiven basamaklarının altı tamamen mukarnas yuvalarıyla dolgulanmıştır. Küçük birer niş şeklindeki mukarnas yuvalarının içine yelpaze dilimli mukarnaslar işlenmiştir. Merdivenler kuzey cephededir. İshaklı Han'ın mescit kapısı kuzey cephededir. Merdivenleri günümüze ulaşmamıştır. Ancak bu cephedeki izlere bakıldığında 7-9 basamak olduğu anlaşılmaktadır. Sarre, mescidin kuzey cephesinde merdiven göremediği için buraya tahta merdivenle ulaşıldığını söylemiştir. Bazı kaynaklar Sarre'ye dayanarak bunu tekrararlarsa da merdivenini duvardaki izleri günümüzde de görülebilmektedir. Yapının genelindeki mukarnas süslemelere bakarak merdivenin altının da diğer örneklerde olduğu gibi mukarnas dolgulu olduğunu söyleyebiliriz. Aksaray Sultan Han'ın çok az bir kısmı günümüze orijinal ulaşabilmiştir. Restorasyonda, mescidin düz örgülü merdivenleri kuzey cepheye yerleştirilmiştir. Ancak Schneider'in çiziminde merdiven kuzey cepheye yerleştirilmiştir. Konya Dergisi'ndeki makalede de bu şekilde tanımlanan mescidin bir resmi bulunmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Duvar yüzeyine asma merdiven olarak inşa edildiğini düşünebileceğimiz merdivenin altları da muhtemelen mukarnas dolguluydu.

3.10.2. Tek Çıkışlı Merdivenler

Obruk Han'da mescide çıkan merdivenler günümüzde yoktur. Erdmann'a göre, kapının sağındaki yüksek yuvarlak kemerli kapıdan ulaşılan merdivenler de yıkılmıştır. Revakların içindeki kapı açıklığına ulaşan merdiven ya da izi görülmemektedir. Ancak burada sahanlık gibi çıkıntı yapan taşların ucu görülmektedir. Buraya dayanan ahşap bir merdivenle mescide ulaşmak mümkündür. Kapı kalınlığı içine de üç basamak yerleştirilmiştir. Kızılören Han'da günümüzde merdivenler tamamen yıkıktır. Erdmann'ın resminde görülen basamakların mescidin gerçek merdiveni olduğu şüphelidir. Merdivenler bu durumla arkasındaki su sistemini kapatmaktadır. Merdiven tek taraflı olarak duvara yerleştirilen basamaklar olmalıdır. Altınapa Han'da planda mescidin kervansarayına yakın köşesinde basamaklar çizilmiştir. Elimizdeki resimlerden bu kısmı anlamak mümkün değildir. Şerefza Han'da hafif yüksekteki mescit mekanına çıkan merdivenler de iki taraflı

düzenlenmiştir. Sağ ve soldan ikişer basamakla ulaşılan küçük sahanlıklardan sonra tekrar ikişer basamakla mescidin kapısına ulaşılmaktadır. Kargı Han'da avlunun sağındaki kapalı mekanlar avludan biraz yükseğe alınmıştır. Mekanların önünde 0.80 m. yüksekliğinde bir koridor oluşmuştur. Mescidin önündeki avludan iki merdivenle bu yükseltiye çıkılmaktadır. Buradan birkaç basamak kapılara ulaşılmaktadır.

3.10.3. Taç Kapının Üzerine Yerleştirilmiş Merdivenler

Sadeddin Han ve Sarı Han'da mescit mekanlarına taç kapı eyvanının sağ ve solundan duvar yüzeyine yerleştirilmiş basamaklardan oluşan merdiven vardır. Sadeddin Han'da girişin sağında son yıllarda ortaya çıkarılan üç basamak merdivenin başlangıcını oluşturmaktadır. Bundan sonra görülen on basamakla mescide ulaşılmaktadır. Muhtemelen burada basamaklar küçük bir sahanlığa dönüşmekteydi. Basamakların altları ise her biri farklı olmak üzere mukarnas hücreleriyle dolgulanmıştır. Sarı Han'da eski resimlerde harap vaziyette görülen merdivenler onarımda yeniden örülmüştür. Burad da girişin sağından duvar yüzeyine yerleştirilmiş merdivenler mescidin önünde bir sahanlığa dönüşmektedir. Alttaki iki basamaktan sonra on iki basamakla mescide ulaşılmaktadır.

3.11. Çatıya Çıkış/Ezan Sahanlığı

3.11.1. Mescit Mekanının İçinden Açılan

Kızılören Han'da oldukça harap vaziyetteki mescidin kuzeydoğu köşesindeki yıkık kısım, çatıya çıkış-ezan sahanlığı olarak değerlendirilmektedir. Karaoğlu, bu kısımda gördüğü basamaklardan bahsederse de günümüzde hiçbir iz yoktur. Aksaray Sultan Han'ın onarılan mescidinde kapı, batı cepheye açılmış, çatıya çıkış açıklığı da kuzeybatı köşeye kuzey yöndeki pencerenin üzerine doğru yerleştirilmiştir. Orijinal durumu hakkında bilgimiz yoktur. Ağzıkara Han'ın mescidinin çatıya çıkış ezan sahanlığı, günümüze en orijinal ulaşmış açıklıklardan biridir. Burada kuzeybatı köşedeki trompun altına yerleştirilmiş kapı küçük bir sahanlığa açılmakta, batı cephenin duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş olan merdivenler batı cephedeki pencerenin üzerinden çatıya açılmaktadır. Çatıya çıkış seviyesinde mescidin batı duvarı yıkılmıştır. Ancak diğer kenarlara bakıldığında buranın da korkuluk şeklinde örülü-taşla kapalı olduğunu düşünmek mümkündür. İçteki sekiz dilimli yıldız tonoz-kubbenin üzeri ise dışarıdan düz dam şeklindedir. Sarı Han'ın da kuzeybatı köşesindeki trompun altına açılmış olan küçük kapı açıklığından bir sahanlığa

buradan da 13 basamakla çatıya ulaşılmaktadır. Sarı Han'ın üst örtü sistemi Ağzıkara Han'a benzerlik göstermektedir. Üzeri düz çatılıdır. Kayseri sultan Han'da da çatıya çıkış için olan kapı kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir. Dar-uzun sivri kemerli kapıyla ulaşılan sahanlıktan sonra sola dönerek batı cephedeki pencere üzerine yerleştirilmiş merdivenler çatıya ulaşmaktadır. Yan tarafı yıkıktır. İçeriden de yıkık ve çatlak kısımları bulunduğu için merdivenle çatıya çıkılamamıştır. İshaklı Han'ın mescidinde ise ezan sahanlığı için açıklık kuzeydoğu köşeye yerleştirilmiştir. Diğer bütün örneklerde çatıya ulaşan merdivenler ince bir kaplama taşıyla iç mekandan ayrılan bölüme yerleştirilirken İshaklı Han'da 4 basamakla oluşan merdiven odanın kuzeydoğu köşesindedir. Merdivenler duvar yüzeyine yerleştirilmek ve altları da mukarnasla dolgulanarak açık bırakılmak suretiyle masif görüntüden kurtulmuştur. Merdivenlerden kuzey cephe içindeki sahanlığa ulaşılır ve buradan da sağa dönerek kuzey cephe üzerindeki bir kapıyla yapının dışına açılır. Kaynaklarda ezan sahanlığının kapının açıldığı bu bölüm olduğu geçmektedir. Ancak pencerenin yıkık olan üst kısmında basamak izleri fark edilmektedir. Buradan da devam eden merdivenler düşünülebilir. Üst örtü dışarıdan bir miktar piramidal olduğu için çatıda yer kalıp kalmadığı sorunu vardır. Bunun yanı sıra bu kısım dışarıdan ince kaplama taşlarıyla örülmüş olabilir.

3.11.2. Kapı Önündeki Sahanlık

Obruk Han'da mescit kapısı olarak kabul ettiğimiz kapıyı, bazı araştırmacılar müezzinin ezan sahanlığı olarak değerlendirmektedir. Kapı önünde çıkıntı yapan taşlardan bir sahanlık olduğu anlaşılmaktadır. Burayı, müezzinin aynı zamanda ezan okumak için kullandığını düşünebiliriz. Sadeddin Han'da da aynı şekilde mescidin önünde bir sahanlık olması gerekmektedir. Burası da müezzinin ezan mahalli olabilir. Ak Han'da da mescit olarak kabul ettiğimiz bölüme merdivenlerle ulaşılır ve mescidin önünde revakların üzerinde kalan bölümler ezan sahanlığı olarak kullanılmış olabilir.

3.11.3. Kervansarayın Yüksek Bir Noktasının Kullanılması

Alara Han'da gerek çatıya çıkmak için gerekse de kapının iki yanındaki kule benzeri payandaların içine çıkmak için merdivenler bulunmaktadır. Şerefza Han'da mescidin payandalarından birinin minare olarak kullanıldığı belirtilmektedir. Kervansarayın yüksek bir noktası bu amaçla kullanılabilirdi. Kesikköprü Han'da mescidin kuzey

duvarına bitişik merdivenler çatıya çıkışı sağlamaktadır. Buranın ezan okumak amaçlı da kullanıldığı düşünülebilir.

3.12. Devşirme Malzeme

Kervansaray mescitlerinden Altınapa Han, Obruk Han, Kuruçeşme Han, Şerefza Han, İshaklı Han, Kesikköprü Han ve Ak Han'da devşirme malzeme kullanılmıştır.

3.12.1 Dış Cephede

Altınapa Han'ın mescidinde kuzey cephede alt yapıyı oluşturan sivri kemerli tonozun üstünde bir devşirme malzeme yer almıştır. Dikdörtgen mermer levhada silmeler içine yerleştirilmiş rozetler göze çarpmaktadır. Kuzey cepheye açılmış olan kapının iki yanında da sütunlar kullanılmıştı. Obruk Han'da batı cephede yer alan kare açıklıklı pencerenin söveleri, üstteki baklava dilimli ve çarkıfelek motifli olmak üzere devşirme taşlardır. Güney cephede yer alan mazgal pencerede silmelerle işlenmiş bir friz parçası yer alırken, duvar örgüsündeki dikdörtgen mermer parçada silmeler ve yuvarlak madalyonlar içine yerleştirilmiş haç motifleri vardır. Şerefza Han'da mescit kapısının iki yanındaki kare kesitli payandaların üzerinde, payandaların dış ve iç yüzlerinde devşirme parçalar yer alır. Sağdaki iyon başlıklı bir sütun başlığına, soldaki üzeri kıvrımlı süslemeleriyle sütun başlığına sahip iki sütun parçası payandaların köşelerindedir. Payandaların iç yüzlerinde ise friz parçaları yer almıştır. İshaklı Han'ın mescidi, güney, doğu ve kuzey cephelerde devşirme malzemenin yoğun olarak kullanıldığı bir yapıdır. Güney cephede günümüzde, büyük ölçüde tahrip olan duvar örgüsünde biri figürlü süslemeli olmak üzere iki devşirme taş yer alıyordu. Doğru cephede de mimari bir kompozisyonun yer aldığı devşirme parça görülmektedir. Kuzey cephede kapı açıklığının üzerine yerleştirilmiş friz parçası, akantus yaprakları ve geometrik-bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ak Han'da mescidin duvar kaplamaları düz beyaz devşirme malzemeyle yapılmış, ayrıca kapı da bütünüyle başka bir yapıdan taşınarak burada kullanılmıştır. Kenarlardan içeriye doğru profilli silmelerle kademelenerek oluşturulmuş söveler, eşik olarak kademeli silmeleriyle bir frize oturmaktadır. Bu bölüm, restorasyonda zemin kaplama taşları altında kalmıştır.

3.12.2. İç Cephede

Obruk Han'da mescit mekanının dört duvarında da figürlü ve figürsüz devşirme malzeme kullanımına yer verilmiştir. Güney cephedeki pencerelerin iç taraflarında , soldaki pencerede insan figürlü ve yazılı –mezar steli- bir parça, sağ pencerede ise yine yazılı bir taş, söve olarak kullanılmıştır. Doğu cephede yer alan pencerenin de içten söveleri devşirme malzemendir. Doğu cephede duvar örgüsü içinde kullanılan sütun parçaları, kıvrımlı süslemeleriyle mimari parçalar görülmektedir. kuzey cephede de mimari parçalar olduğu anlaşılan malzemeler ve haç motifli bir parça dikkati çekmektedir. Batı cephede, kapı açıklığının sövesi olarak kullanılan parçanın üzerinde oldukça aşınmış üzüm salkımları dizisi görülmektedir. Kapı açıklığının duvar kalınlığında, tavanı üç sütun parçasının yan yana yerleştirilmesiyle oluşmuştur. Kuruçeşme Han'da, özellikle kapalı bölümünde çoğunluğu sütun olan devşirme parçalar görülmektedir. Mescitte sadece içten dikdörtgen pencere açıklığının üzerinde silmelerle oluşturulmuş bir friz parçası kullanılmıştır. Şerefza Han'da iç mekandaki devşirme malzeme, mihrabın hemen üzerine yerleştirilmiş olan bitkisel ve geometrik desenli antik bir friz parçasıdır. Kesikköprü Han'da mescit kapısının üzerinde yer alan devşirme malzeme, silmeli düzenlemenin içinde iri yivler açılarak meydana getirilmiştir. Kapı açıklığının tavanında antrolak geçme motifleriyle devşirme bir parça daha yer almıştır.

3.13. KERVANSARAY KİTLESİNİN DIŞINDA AYRI BİR BİNA OLARAK İNŞA EDİLEN MESCİTLER

Kervansaraylardaki mescit bölümleri, katalogta ele aldığımız yapılarda, kervansarayın avlusu içinde, giriş cephelerinin içinde üst katlarda veya zeminde ve avlunun ortasında konumlanmışlardır.

Anadolu Selçuklu dönemi içinde değerlendirilen iki örnekte ise mescit bölümleri kervansarayın dışında ama yakın yerlerde inşa edilmişlerdir. Tercan Mama Hatun Kervansarayı ve Afşin Eshab-ı Kehf Kervansarayı'nın camileri bu yapıların yanında yer almış, Kızılören Han'ın yakınındaki yapı da önce cami ya da han olarak değerlendirilmiştir.

3.13.1. Tercan Mama Hatun Kervansarayı-Camii

Tercan'da Mama Hatun adıyla tanınan Saltuklu Melikesi'nin yaptırdığı yapılar topluluğu, kervansaray, hamam, türbe cami ve bunlara ulaşımı sağlayan bir köprüden oluşmaktadır (Yurttaş, 2001: 637).

Mama Hatun Türbesi, dilimli gövdesi ve külahıyla, bunu çevreleyen daire planlı bir duvar ve taç kapısıyla, kervansaray ise eş odaklı plan tipindeki değişik tasarımıyla araştırmacıların öncelikle dikkatini çeken yapılar olmuşlardır.

Kervansarayın derin girişinin iki yanında dikdörtgen odalar yer alır. Giriş, dar uzun bir koridora açılır. Koridordan hem ortadaki avlu şeklinde düzenlenmiş geniş kare açıklık ve bunun çevresindeki oda-eyvanlara, hem de koridorun iki ucundan bütün bu mekanları iki yönde çevreleyen ahır bölümlerine geçiş vardır. Kervansarayın üst örtüsünü tonozlar oluşturur. Alara Han'la benzer olarak eş odaklı plan tipinde inşa edilen kervansarayın planında mescit mekanına yer verilmemiştir.

Külliye diyebileceğimiz bu yapılar topluluğunun camisi hakkında ne yazık ki fazla bilgi yoktur. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde "Mama Hatun Ziyareti" başlığıyla bahsettiği bu yerde, türbe, hamam ve camiden kısaca bahsetmiştir. Evliya Çelebi,

caminin mimarisi ya da tarihi hakkında bilgi vermemiş, türbenin yanında yer aldığını belirtmiştir (Evliya Çelebi, 1970: 200).

A.Ş.Beygu, diğer yapıların yanısıra, Evliya Çelebi'yi kaynak göstererek caminin varlığından söz eder (Beygu, 1936: 261).

H.Yurttaş, külliye'nin onarımı hakkındaki makalesinde yapıları tek tek ele almış, cami ile ilgili olarak, yıkılmış olan yapının yerine tamamen yeni bir cami inşa edilmiş olduğunu söylemektedir (Yurttaş, 2001: 637).

M.K. Şahin de, caminin günümüze ulaşmadığı bilgisini verirken (Şahin, 2001: 510), Şahin'in dipnotta verdiği açıklamaya göre H. Gündoğdu cami hakkında hiçbir bilgi bulunmadığını söylemektedir. T.E. Şahin ise caminin I. Dünya Savaşı sırasında yıkıldığını ve yerine şimdiki yeni caminin yapıldığını belirtir (Şahin, 2001: 519, dp.17).

Bu yayınlardan anlaşıldığı üzere, caminin mimarisi ve tarihiyle ilgili maalesef yazılı bir kaynak ya da resim günümüze ulaşmamıştır.

3.13.2. Kızılören Han'ın Yakınındaki Yapı

Katalogta incelenen yapılardan Kızılören Han'ın giriş cephesi üzerinde iki katlı düzenlenmiş bir köşk mescit yer almaktadır. Ayrıca kervansaraya yakın, 400 m. güneydoğusunda yer alan ikinci bir bina araştırmacıların dikkatini çekmiştir.

Yaklaşık 15x21 m. ölçüleriyle kareye yakın dikdörtgen planlı yapı, ortadaki üç ayakla iki nefte ayrılmıştır. Doğu ve batı cephelerinde birer pencere yer alan yapının üst örtüsü sivri kemerli tonozdur. Batı cepheye yakın, sağdaki nefin güney duvarında ise bir mihrap nişi araştırmacıların dikkatini çekmiştir (Ünal, 1995: 419, Fig.1).

Erdmann, kitabında bu yapıdan ek bina olarak bahsetmektedir. Z. Oral'ın bu binayı pazar kurulduğu günler kullanılan bir mescit olarak anlattığını, Pace, Riefstahl ve Fahrner gibi araştırmacıların da bir kervansaray ve mescitten bahsettiklerini yazmaktadır. Erdmann, yapının güneye kaydırılmış olması ve sağ nefteki mihrap nişinin bu binanın mescit olduğunu gösterdiğini söylemektedir. Ama yapının iki nefli olmasının klasik cami planlarına uymadığını ayrıca kervansarayın içinde zaten bir mescit bölümünün olduğunu da hatırlatır. Dolayısıyla bu binanın mescit olması ihtimalini zayıf bulur (Erdmann, 1961b: 47-48).

R.H. Ünal, iki ayrı makalesinde bu yapının işlevini sorgulamaktadır. Kervansaraylarda mescit mekanlarının yerleri ve özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra, Kızılören Hanı yakınındaki yapı hakkında gözlemlerini aktarır (Ünal, 1992: 129, dp.1-2). Ünal, Z. Oral'ın yapıdan mescit olarak, Tchiatcheff, Riefstahl, Fahrner ve A.Demir'in ise han olarak bahsettiklerini aktarır (Ünal, 1992: 132, dp.5-10, Ünal, 1995: 419, Fig.1).

R.H.Ünal, yapının mescit olduğunu düşündüren mihrabın çeyrek küre şekilli ve yuvarlak kemerli düzeninin XIII-XIV. yüzyıllarda çok görülen özellikler olmadığını, ayrıca mihrabın taş sıralarının duvarla uyum göstermemesinden dolayı sonraki bir dönemde eklenmiş olabileceğini belirtir. Mihrap aksta değil, batı duvara yakındır. Ünal'ın dikkati çektiği diğer bir nokta, hana en yakın köyün 5-6 km. uzakta olmasından dolayı çevreye hizmet verecek bir camiye gerek olmamasıdır. Kervansarayın kendine ait bir mescidi olduğunu hatırlatır. Bundan başka, yapının aksına dik iki neften oluşmasının, Anadolu Selçuklu dönemi camileri için uygun olmadığını eklemektedir (Ünal, 1992: 133-134).

R.H. Ünal, bu yapının han olması ihtimalinin daha kuvvetli olduğuna dair bulguların varlığından bahseder. Kızılören Hanı'nın bu kadar yakınında ikinci bir hanın inşasını, belki de Kızılören Han'ın yoğunluktan dolayı ihtiyaca cevap veremez hale gelmesiyle açıklamaktadır. İki nefli han örneğine, son yıllardaki araştırmalarla da rastlandığını belirtir ve girişte kapı sürgüleme sisteminin hanlarda görülen bir özellik olduğunu ekler. Ayrıca yapının içinde payelerin üzerleinde, kemer ayakları hizasında görülen hayvan bağlama deliklerinden de bahsetmektedir (Ünal, 1992: 134-136).

Bütün bu bulgulara dayanarak, R.H.Ünal, söz konusu binanın, küçük bir han yapısı olması sonucunu yakın bulmaktadır.

3.13.3. Afşin Eshab-ı Kehf Kervansarayı-Camii

Anadolu Selçuklu döneminde, Afşin'de inşa edilmiş kervansaray, ribat ve camiden oluşan yapılar topluluğu dikkatleri çekmiştir. 1945, 1947, 1949 ve 1958'li yıllarda çeşitli yayınlarla incelenen yapılardan kervansaray binası, Erdmann'ın kitabında ve ayrıca A.T.Yavuz'un eş odaklı plan tipindeki kervansarayları incelediği makalesinde yer almıştır (Erdmann, 1961b: 187-188; Yavuz, 1976: 194-195).

Ribat 612 H. / 1215 M., kervansaray 1232-1234 M. tarihleri arasında inşa edilmiştir. Camideki onarımın ise 630 H. / 1232 M.'de yapıldığı bilinmektedir (Yavuz, 1976: 193, dp. 15).

Kervansaray, Alara Han ve Mama Hatun Kervansarayı'ndaki plan tiplerine benzer olarak eş odaklı inşa edilmiştir. Yaklaşık 30x20 m. ölçülerindeki dikdörtgen planlı yapının derin girişi, Alara Han'a benzer olarak dar, uzun dikdörtgen bir alana açılır ve bu alan üç taraftan oda ve eyvanlarla çevrelenmiştir. Bu mekanların etrafında, doğu yönde geniş bir galeri yer almıştır (Yavuz, 1976: 192, Ş.11). Kervansarayın, ticari amaçtan çok, kutsal anlamda önemi olan bu bölgeye gelen ziyaretçilerin konaklaması için inşa edildiği düşünülmektedir.

Ribat, yaklaşık 15x16 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı ve iki katlı bir yapıdır. Planından anlaşıldığı kadarıyla girişin solunda büyükçe bir eyvan ve kapalı dikdörtgen mekanlarla bölümlenmiştir. Giriş aksında dar ve uzun bir alan yapının aksında uzanırken, sağ tarafta yine uzun dikdörtgen bir alan kalmış, sol taraftaki bir nevi eyvan benzeri dikdörtgen açıklık ise, güney yöndeki mihrap nişiyle mescit olarak değerlendirilmiştir. Özgüç ve Akok, ayrıca yapının oldukça harap halinden de söz ederler (Özgüç ve Akok, 1958c: 78, Ş.2).

Cami, kutsal olarak kabul edilen Eshab-ı Kehf'nin üzerindeki eski Bizans kilisesinin kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Kapısının üzerindeki kitabe ribata aittir ve cami ikinci kitabeye göre, 1500'lü yıllarda yeniden inşa ettirilmiş olmalıdır (Baş, 2002: 287-288). Yapı, cami bölümü ve kutsal mağara kısımlarından oluşmaktadır. Caminin harim mekanı kare planlıdır ve bir kubbeyle örtülüdür. Yapının kuzey cephesinde önde devşirme, antik üç sütunla ayrılmış iki bölümlü bir birim, arkada da daha büyük ve kare kesitli ayakların taşıdığı kemerlerle bu bölüme bağlanmış bir mekan daha bulunmaktadır. Bu arkadaki bölümden, mağaranın dikdörtgen planlı mekanlarına bağlantı vardır (Özgüç ve Akok, 1958c: 82, Ş.6). Metinlerden anlaşıldığı üzere, cami sonraki dönemlerde tamirat ve eklemelerle değişiklikler geçirmiştir (Özgüç ve Akok, 1958c: 84). Erdmann da, kervansarayı incelediği çalışmasında, mescidin kervansaraydan ayrı, bağımsız bir bina olduğunu belirtmiştir (Erdmann ve Erdmann, 1976: 98).

İncelenen yapılar içinde, kervansaraydan ayrı olarak, kervansarayın yakınında inşa edilmiş iki cami örneği vardır. Bunlarda, Mama Hatun örneğinde olduğu gibi, türbe,

kervansaray ve hamamdan oluşan yapılar topluluğunun bir üyesidir. Afşin'deki yapılar topluluğunda da cami, aynı şekilde başka yapılarla birlikte bütünü oluşturan elemanlardan birisidir. Örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, mescit mekanları, yoğunlukla kervansaraylar içinde planlanarak yerleri ayrılmıştır.

3.14. MESCİT BÖLÜMLERİ OLMASI MUHTEMEL KERVANSARAYLAR

Katalogta ele alınan kervansaraylar, avlularıyla birlikte günümüze ulaşan yapılardır. Mescit bölümleri de gördüğümüz örneklerin hepsinde, avlunun kenarlarındaki kapalı birimlerden birinde ya da avlu içinde bağımsız olarak karşımıza çıkmıştır.

Bazı örneklerde ise, avlu bölümü günümüze ulaşamadığı için ya da ulaşsa bile mihraba sahip bir mekan bulunmayışından dolayı mescidi olmayan yapılar olarak değerlendirilmişlerdir.

Aksaray'daki II. Kılıçarslan Hanı, günümüze ulaşmamış olmasına rağmen bilgimiz olan yapılardan biridir. Kaynaklara göre, köşk mescidi avlusunun ortasında yer alıyordu (bkz. Katalog No.1).

Alay Han, Nevşehir-Aksaray yolu üzerinde, Nevşehir'e 35 km. uzaklıktadır. Kervansarayın kitabesi bozulduğu için okunamış ve araştırmacılarca, plan ve süsleme özelliklerine dayanılarak değişik tarihler belirlenmiştir. T.Özgüç ve M. Akok, XIII. yüzyıla ait olduğunu tahmin ettikleri Alay Han'ı taç kapısıyla değerlendirerek, Ağzıkara Han ve Aksaray Sultan Han'la karşılaştırarak bu yapılarla aynı dönemden ya da daha eski olduğunu düşünürler (**Özgüç ve Akok, 1957: 141**). M. Özergin ve İ.İlter, I Alaaddin Keykubat devri, 1219-1239 M. yıllarına tarihlerken (**Özergin, 1965: 145; İlter, 1969: 19**), İ.H.Konyalı ve A.Altun ise yapının tarihini daha erken bir dönemde, II. Kılıçarslan'ın yaptırdığı ilk yapılardan olduğunu söylemektedirler. A.Altun 1156-1192 tarihlerini vermektedir. Konyalı, Pervane Kervansarayı olarak da tanınan yapının, II. Kılıçarslan'ın uç beyi ve kumandanı olan Zahir-üd-din Pervane tarafından yaptırılmış olduğu bilgisini de eklemektedir (**Konyalı, 1974: 1106; Altun, 1989: 348**).

Avlusu günümüze ulaşmayan kervansarayın, kapalı ve açık avlulu bölümleriyle klasik sultan hanlar tipinde olduğu düşünülmektedir (**Erdmann, 1961a: Taf.X**). Kervansarayın avlusunun bulunduğu yerden, bugün Aksaray'dan Nevşehir yönüne devam eden karayolu geçmektedir. Kapalı bölümün taç kapısı ise karayolunun

kenarında kalmıştır. Yolun karşı tarafında, yapıya ait olduğu düşünölen duvar parçaları yer yer görölrken, son dönemlerdeki çalışmalarda, yolun bu karşı tarafında bazı kazılar yapılmış ve bir mimariye ait temeller ortaya çıkarılmıştır.

Yapının tarihlemesi, Konyalı'da geçen bir bilgi açısından önemlidir. Konyalı, kervansarayı tanımlarken, avlusunun yok olduğunu, bu avlunun ortasında bir mescit bulunduğunu yazmaktadır (**Konyalı, 1974: 1100**). Başka bir kaynakta rastlamadığımız bu bilgiye karşılık, Erdmann, kervansaray mescitlerini genel değerlendirdiği bölümde, Alay Han'a da değinir. Kızılören Han'da giriş cephesi üzerinde iki katlı düzenlenmiş köşk mescidin bu şeklinden daha önce avlu ortasında bağımsız inşa edilmiş örnekler bulunabileceğini ve Kızılören Han'daki kullanımın bundan geliştiğini söyler. Daha erken olarak düşündüğü örnekler ise Aksaray'da II. Kılıçarslan Kervansarayı'nın köşk mescidi ve Alay Han'ın avlusunda bulunması muhtemel köşk mescittir (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 98, 100**).

Erdmann, hem katalogta kervansaraylar hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği bölümde, hem de mescit mekanlarını genel olarak değerlendirdiği bölümde hemen hemen bütün kervansarayların mescit mekanları hakkında düşüncelerini belirtmiştir.

1219-1236 yılları arasında tamamlanan Hekim Han, Malatya-Sivas yolunda yer almaktadır. Arkada dikdörtgen kapalı mekan ve önde eyvan-odalarla düzenlenmiş kare avlusuyla iki bölümlü kervansaraylardandır (**Erdmann, 1961a: Taf. VI/2**). Erdmann, avludaki bölümlerden birinin mescit mekanı olabileceğini söylerken (**Erdmann, 1961b: 65**), yapıyı gördüğü tarihte depo ve atölye olarak kullanılan odalara girmenin mümkün olmadığını, bu odalardan birinin mescit olduğunu tahmin ettiğini de eklemektedir (**Erdmann ve Erdmann, 1976: 98**).

Durak Han, Kesikköprü Kervansarayı'na plan olarak benzemektedir. Dikdörtgen planlı kapalı bölüm ve önündeki yatay dikdörtgen avludan meydana gelmiştir (**Erdmann, 1961a: Taf.VIII/1**). Erdmann, burası için de mescit bölümünün belli olmadığını ancak avlu taç kapısı yanında ve büyük oranda yıkık olan bölümlerden birinin mescit olabileceği düşüncesini ileri sürer (**Erdmann, 1961b: 73; Erdmann ve Erdmann, 1976: 97**).

Tokat-Zile yolundaki Hatun Han, 1239'da Mahperi Huand Hatun tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı kapalı bölümü ve bunun önündeki kare planlı

avludan oluşan kervansarayın avlusunda revaklı bölümler ve kapalı bölümler yer almıştır (**Erdmann, 1961a: Taf. XXI**). Erdmann, kervansarayda girişin sol tarafındaki mekanın mescit olabileceğini söyler. Buraya avludan değil de, yanındaki odadan giriş olduğunu belirtir. Mescit olabilecek odaya geçişin antik dönemden mermer parçalarla kaplanmış olduğunu ve bu odaya yüksek bir eşikle girildiğini söyler. Erdmann'a göre, bunlar odanın özelliğini göstermektedir. Ancak yön olarak, mihrabın mekanın köşesine denk geleceğini, bunu da çok alışıldık bir durum olmadığını da eklemektedir (**Erdmann, 1961b: 139; Erdmann ve Erdmann, 1976: 97**).

Erdmann'ın mescidi hakkında bahsettiği diğer bir yapı da, Kayseri yakınlarındaki Sarı Han'dır. Kervansarayın incelediği tarihlerde bile oldukça harap olduğunu belirten Erdmann, kervansarayın girişinin solunda yine çok harap durumdaki bir odanın, yeri ve süslemeleri nedeniyle kervansarayın mescidi olabileceğini belirtmektedir (**Erdmann, 1961b: 42**).

Mescit bölümüyle ilgili görüşler olan yapılardan bir diğeri de Antalya-Korkuteli yolunda, Antalya'ya 15 km. uzaklıkta yer alan Evdir Han'dır. Revaklar-eyvanlarla çevrili dikdörtgen planlı ve açık avlulu tek mekandan oluşmuştur (**Erdmann, 1961a: Taf. XXIX**). Erdmann, Riefstahl'in tahminlerine göre, avlunun uzun taraflarındaki eyvanlardan birinin mescit olarak kullanıldığı ancak yön olarak bunun uygun olmadığını belirtmektedir (**Erdmann, 1961b: 178; Erdmann ve Erdmann, 1976: 97**). Bir makale çalışmasında da Evdir Han'dan bahsedilmiş, namaz kılınan bölüm hakkında bir yorum yapılmamıştır. Aynı makalede, hanın girişinin solundaki payandanın gözetleme kulesi ve minare görevi yaptığı belirtilmiştir (**Taşkıran, 1986: 24**). Bu payandaya, girişin solundaki revakta, duvar yüzeyinde bırakılmış bir açıklıktan ulaşılmaktadır. Ancak hem han, hem de payanda büyük oranda yıkılmıştır. Bu yüzden kaynaklarda belirtilenleri tespit çok sağlıklı olmamaktadır. Hanın içinde, mihrap izleri günümüze ulaşmamış olsa bile namaz kılınan bir bölüm olabilir ve ezan için de hanın yüksek bir noktasının kullanılmış olması mümkündür.

Antalya-Burdur yolu üzerinde ve Antalya'ya 30 km. uzaklıktaki Kırkgöz Han, enine uzun, dikdörtgen kapalı mekan ve önündeki büyük avludan oluşmuştur. 1247 yılında inşa edilmiş han, planıyla, hem bölge hem de tarih olarak yakın olduğu Kargı Han'a benzemektedir (**Erdmann, 1961a: Taf. XXX**). Hanın girişinin iki yanındaki kapalı

mekanlarda ya da Kargı Han örneğinde olduğu gibi, kapalı bölüme bitişik mekanlarından birisinde, kible yönünde mihrap yer almamaktadır. Ancak bu mekanlar, mihrap olmasa da mescit olarak kullanılmış olabilirler. Kırkgöz Han'da avlunun ortasında bulunan bir kuyu ve hemen hemen düzgün dikdörtgen planda harç kalıntıları, vaktiyle burada bir yapı bulunabileceği izlenimini vermekte ancak bu konuda kesin bir şey söylenememektedir.

Erdmann, bunlardan başka, büyük kısmında avlusu yok olmuş yapılar için de avlularında mescit mekanları yer alabileceği düşüncesini ileri sürmektedir. Dokuzun Derbent Han, Elikesik Han, Akbaş Han, Kadın Han, Çardak Han, İncir Han ve Susuz Han Erdmann'ın yok olmuş avlularında mescit olabileceğini tahmin ettiği yapılarıdır (Erdmann, 1961b: 38, 40, 43, 50, 61, 110, 113). Bunlardan İncir Han'da 1990'lı yıllarda Ege Üniversitesi tarafından başlatılan kazı çalışmalarına 1993 yılına kadar devam edilebilmiş ve avlu taç kapısının yeri, avlunun güneybatı yönü duvarların temel kalıntıları ve bazı bölümler ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışmanın devamında, avluda yer alması muhtemel mescit hakkında da belki bilgilere ulaşılabilecektir (Ünal, 1993: 403-404; Ünal, 1996: 125, Ş.11).

3.15. BEYLİKLER ve OSMANLI DÖNEMİ KERVANSARAYLARINDA MESCİT MEKANI

Anadolu Selçuklu'larının Moğollar'a karşı kaybettiği 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra, Anadolu'da Türkmenler beylikler kurmaya başlamışlar ve XIII. yüzyılın sonlarında da 20 kadar beylik meydana gelmişti (Baş, 2002b: 38).

Anadolu Selçuklu kervansarayları, çoğunlukla kapalı ve açık bölümlerden oluşmak üzere iki avlulu ve büyük boyutlu yapılardır. Beylikler döneminde inşa edilen hanlar ise bu kadar anıtsal ölçülerde olmamış, genellikle avlusu olmayan tek mekanlı yapılar olarak değerlendirilmiştir (Baş, 2002b: 39).

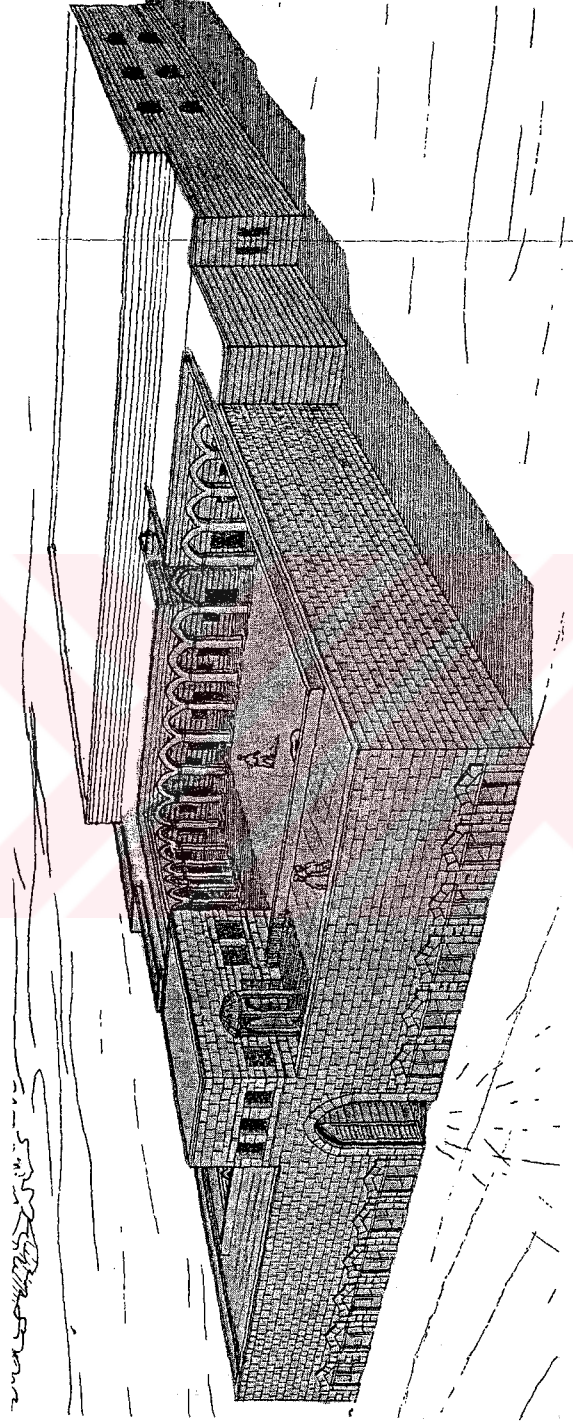
Tek katlı, iki katlı ve tek, iki ve üç nefli olarak düzenlenmiş hanlarda, bu basit bölümlenmelerden dolayı çok fazla mekan yer almamaktadır. Baş, bu dönem içinde değerlendirdiği Bursa İpek Han'ındaki köşk mescitten bahseder. Geyve Hanı ve İsmail Bey Han'ı gibi köşk mescidi bulunmayan bazı hanlarda da uygun bir mekanın mescit olarak kullanıldığını söylemektedir (Baş, 2002b: 42-43).

Anadolu toprakları üzerinde, Anadolu Selçuklularının kurduğu ve Beylikler döneminde de sürdürülen ticari sistem ve buna bağlı olarak kervansaray inşası Osmanlı İmparatorluğu'nda devam etmiş ve bir programa bağlanmıştır. Bu dönemde kervansaraylar, menzillerde bağımsız yapılar olarak, bir külliye'nin parçası olan kervansaraylar ve şehir hanları olarak değişik mimari kompozisyonlarda karşımıza çıkmaktadır (Cantay, 1989: 1382-1383).

G. Güreşsever, Osmanlı kervansaraylarını incelediği doktora tezinde mescit mekanının bu dönemlerde de kervansaray planlarında önemli bir yere sahip olduğunu söylemektedir. Güreşsever'in incelediği örneklerde mescit, Anadolu Selçuklu kervansaraylarına benzer olarak taç kapı üzerinde ya da zeminde girişin yanındaki mekanlardan biri olmaktadır. Anadolu Selçuklu kervansaraylarındaki köşk mescidin uygulandığı tek örnek olarak Edirne'deki Rüstem Paşa Kervansarayı'nı gösterir. Günümüze ulaşamamış köşk mescidin, kervansarayda avlunun ortasındaki şadırvanın üzerinde bulunduğu dair bilgiler olduğunu belirtir (Güreşsever, 1974: 32-33).

Afyon Döğer Kervansarayı XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiştir ve kervansarayın ikinci katında sivri kemerli bir eyvan şeklindeki dikdörtgen mekan, çapraz tonoz üst örtüsü ve güney duvarındaki nişle mescit görevini üstlenmiştir (Kunter, 1969: 236; Güreşsever, 1974: 32, 258). Manisa'da XVI. yüzyılda inşa edilmiş Kurşunlu Kervansarayı'nda mescit, taç kapı üzerinde yer almıştır (Güreşsever, 1974: 32, 277). Bitlis'te yine XVI. yüzyıl yapısı Aşağı Kale Hanı'nda mescit, taç kapının üzerine yerleştirilmiş kareye yakın dikdörtgen ve kubbemsi tonozla örtülü bir mekandır (Güreşsever, 1974: 32, 211). Amasya Taş Han ve Merzifon'da Kara Mustafa Paşa Kervansarayı'nda (1675-1681) da mescitlerin taç kapı üzerinde olduğu belirtilmektedir (Güreşsever, 1974: 32, 239; Aslanapa, 1986: 361-362). Tokat'ta Taş Han'da (1626-1632) taç kapı açıklığının üzerindeki kubbeyle örtülü kare mekanın mescit olduğu tahmin edilmektedir (Güreşsever, 1974: 226). Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Kervansarayı'nda (1637) günümüze ulaşmayan taç kapı üzerinde mescit mekanının varlığı kaynaklarda geçmektedir (Güreşsever, 1974: 32, 125). TSMKA'inde, kervansaraya ait E524/29 numaralı Keşif Defteri'nin 6. ve 7. satırlarında mescit hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre, boyu 12,5, eni 9 zira (yaklaşık 9x6 m.) ölçülerindeki dikdörtgen planlı mescide, merdivenle çıkıldıktan sonra üzeri kubbeyle örtülü bir kapıdan geçilmekteydi (Göyünç, 1970: 85; Özbilgen, 1970: 99) (Şekil.3.376). Silahdar Mustafa Paşa Hanı, mescit mekanının konumuyla Anadolu Selçuklu kervansarayları içinde Sarı Han ve Sadeddin Han'la benzerlik göstermektedir. Bitlis-Tatvan yolunda, XVI-XVII. yüzyıllarda inşa edilmiş El-Aman Hanı'nda, girişin solunda, dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü ve güney duvarında sade bir mihrap nişine sahip bölüm, zemin katta yer alan mescitlere bir örnektir (Güreşsever, 1974: 201).

Bazı örneklerde ise, kervansaray bir yapılar topluluğunun içinde ele alınmıştır. Külliye şeklindeki bu yapılar arasında ayrı bir cami de yer almış, böylece de mescit mekanının kervansaray içine yerleştirilmesine gerek kalmamıştır. Gebze'de XVI. yüzyılın ortalarında inşa edilen Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nde de medrese, imaret, türbe gibi pek çok yapının yanı sıra kare mekan üzeri tek kubbeli cami ve bir kervansaray da yer almaktadır (Aslanapa, 1986: 163-167). Payas'ta II.Selim ve Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı külliyyede (1566-1574) medrese, hamam ve bedestenden başka kervansaray ve cami de inşa edilmiştir (Aslanapa, 1986: 267-269). Kayseri İncesu'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nde (1670)

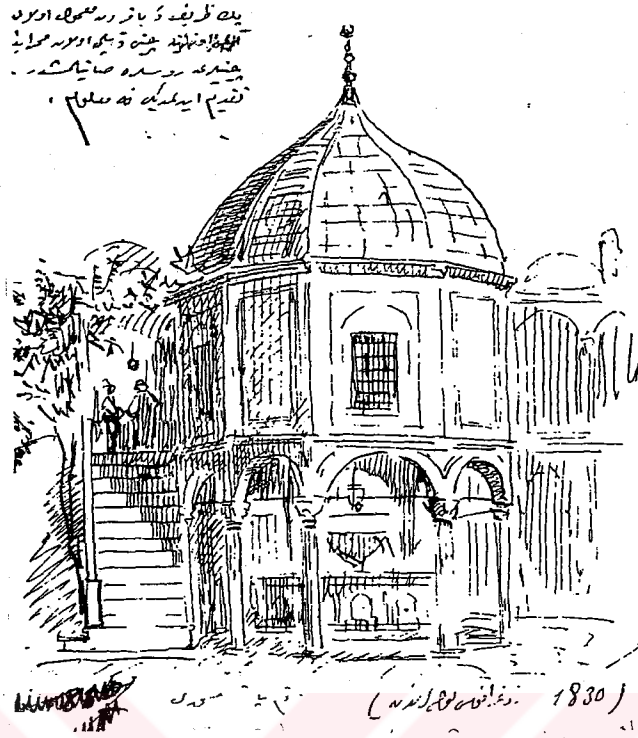

Şekil.3.376. Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Kervansarayı Restitüsyonu, Giriş Üzerinde Mescit (Özbilgen, 1970: V)

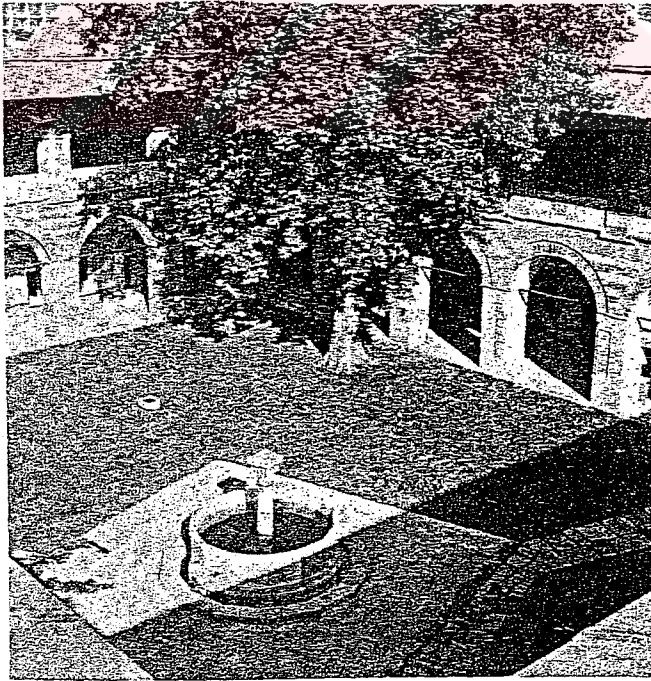
medrese, arasta ve kervansaray, ayrıca cami yer almaktadır (**Aslanapa, 1986: 359-361**). Havsa Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi (1576), Ilgın Lala Mustafa Paşa Külliyesi (1576), İzmit Pertev Paşa Külliyesi (1579) ve Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi (1619) gibi örneklerde de kervansaraylar ve camiler külliyelerin planında yer alan yapılardır.

G. Güreşsever'in avlusunun ortasında köşk mescidi bulunması ihtimalinden bahsettiği tek yapı Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı'dır (**Güreşsever, 1974: 32**). Kaynaklarda, kervansarayın avlusunun ortasındaki şadırvanın üzerinde bulunduğu bilinen köşk mescidin 1877-78 Rus Harbi'nde yıkıldığı bilgisine rastlanmaktadır (**Danışoğlu, 1964: 52-53; Çakırlar, 1974: 129**). Y. Önge, Sadrazam Rüstem Paşa'nın XVI. yüzyılda Mimar Sinan'a yaptırdığı kervansarayın iç avlusunda bir köşk mescit bulunduğunun kaynaklardan ve kalıntılardan anlaşıldığını yazmaktadır. Dipnotta verdiği bilgilere ve E. Çakırlar'a göre, Süheyl Ünver köşk mescidin arşivinde bulunan bir gravürünü, kervansarayda restorasyon çalışmaları yapmakta olan Vakıflar'a vermişti. Ancak çalışmalar sırasındaki kazılarda mescidin döşemesi tespit edilmeğe de ayak izlerine ve üst yapıya ait bulgulara rastlanılmadığı, ayrıca gravür mevcut kalıntılarla uyuşmadığı için mescit inşa edilmemiştir (**Önge, 1969: 10, dp. 2; Çakırlar, 1974: 129**). Bu gravürden anlaşıldığı kadarıyla hafif sivrilerek sonlanan kubbeyle örtülü ve sekizgen planlı ibadet mekanı, yuvarlak kemerlerle bağlanan ince sütunlarla taşınmaktadır ve altta da şadırvan yer almıştır. Gravürün üstündeki dört satırlık Osmanlıca notta, mescidin mihrabını çinili olduğu ve çinilerin Ruslara satıldığı yazmaktadır. Gravürün altına da "Rüstem Paşa Mescidi" yazılmıştır ve kenarda 1830 tarihi görülmektedir (**Önge, 1969: 8; Çakırlar, 1974: 135**) (**Şekil.3.377-3.378**).

Önge'den aldığımız bilgilere göre, Diyarbakır Hasan Paşa Hanı (XVI. yüzyıl) ve Urfa Gümrük Hanı'nda da (XVIII. yüzyıl) köşk mescitler bulunmaktaydı. Ancak kaynaklara göre, Osmanlı dönemi hanlarındaki köşk mescitler daha yoğun olarak Bursa'da XV. yüzyıl şehir içi hanlarında bulunmaktaydı. Bursa'da Mahmut Çelebi tarafından yaptırılan Eski Yeni Han'da böyle bir köşk mescit bulunuyordu. XV. yüzyılda inşa edilmiş ve mimarının İvaz Paşa olduğu tahmin edilen İpek Hanı, revaklı galerilerle çevrili iki katlı bir yapıdır. Avlusunun ortasında on iki köşeli bir mescit bulunduğu bilgisi verilmektedir (**Önge, 1969: 9; Anonim, 1983: 333; Altındağ, 1972: 22**). Fatih'in sadrazamlarından Mahmut Paşa tarafından yine XV.

Şekil.3.377. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı Köşk Mescidi Gravürü
(Çakırlar, 1974: 135)

Şekil.3.378. Rüstem Paşa Kervansarayında Köşk Mescidin Yerine Yapılan Havuz
(Çakırlar, 1970: V)

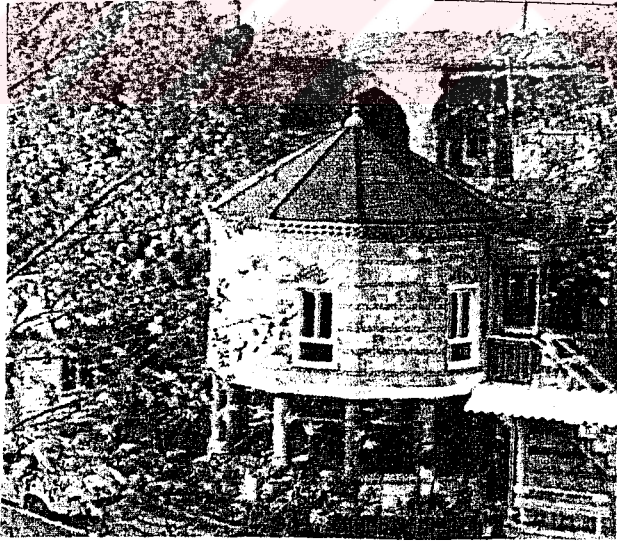
yüzyılda yaptırılan Fidan Hanı, iki avluluydu. İki katlı revaklarla çevrili kare iç avlunun ortasında, 12 mermer sütunun taşıdığı ve altında şadırvanı bulunan bir mescit yer almaktaydı (Anonim, 1983: 337-338; Altındağ, 1972: 26). Günümüzde tamamen yenilenmiştir Sultan II. Bayezıt tarafından, 1490-91'de mimar Pulad Şah'a yaptırılan Koza Hanı dikdörtgen, iki katlı bir bölümle bunun doğusunda ahır ve depolardan oluşmuş ikinci bir avludan meydana gelmektedir. Çarşı olarak kullanılan hanın avlusunun ortasında, günümüze restore edilerek ulaşılmış köşk mescit yer almaktadır (Anonim, 1983: 339-340; Altındağ, 1972: 29). Köşk mescit, sivri kemerlerle bağlanan sekiz ayağa oturmuştur. Bu alt yapıyı, sekiz dilimli yıldız tonoz tamamlamaktadır. Mescidin altında bulunan on altı köşeli havuzun ortasına yerleştirilen mukarnas başlıklı orta ayak, aynı zamanda şadırvan görevini yerine getirmektedir. Alt yapının üzerinde yer alan ibadet mekanı sekiz cephelidir. Kuzey yönünde daha sonraki yıllarda yapılan onarımlarda eklenen demir merdivenlerle buraya ulaşılmaktadır. Mihrap cephesi, mihraptan dolayı düz bırakılmışken, diğer altı cepheye ise üstlerinde alçı revzenler bulunan dikdörtgen pencereler açılmıştır. Mukarnaslı, sade bir mihraba sahip mescidin üst örtüsünü restorasyonda yapılan bir kubbe oluşturur (Önge, 1969: 9-10; Baykal, 1946: 12-15; Altındağ, 1972: 32) (Şekil.3.379-3.380).

C. Güran'ın verdiği bilgilere göre, İstanbul'daki şehir içi hanlarında da mescitlerin varlığı anlaşılmaktadır. XV. yüzyılda biri dikdörtgen planlı, diğeri daha küçük ve yamuk formlu olmak üzere iki avlulu Kürkçü Han'da mescit bulunmaktadır. Hanın büyük avlusunda Fatih'in Silahdarı Küçük Ahmed Ağa tarafında yaptırılmış mescit, tamirlerle orijinal halini kaybetmiş ve altında şadırvan yerine dükkanlar bulunan bir köşk mescittir (Güran, 1976: 84; Eyice, 2002: 570). XVII. yüzyılda inşa edilmiş iki avlulu vezir Han'da da tamamen orijinal halini kaybederek bir yapılar topluluğuna dönüşmüş mescit yer almaktadır (Güran, 1976: 100-101). XVIII.yüzyılda yapısı Çuhacı Han, dikdörtgen tek avlulu bir yapıdır ve avluda İğneci Hasan Ağa tarafından yapılmış olan mescit onarım ve eklemelerle tamamen değişmiş durumdadır (Güran, 1976: 117).

Örneklerden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı hanlarındaki mescit bölümleri, kervansaraydan ayrı camiler ve menzil kervansaraylarında taç kapının üzerindeki mescitler dışında, şehir hanlarında genellikle köşk mescit olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre Bursa'daki şehir içi

Şekil.3.379. Bursa Koza Hamı Köşk Mescidi (Anonim, 1983: 341)

Şekil.3.380. Bursa Fidan Hamı Köşk Mescidi (Cezar, 1985: 82, R.42)

hanlarında köşk mescitler yoğun olarak bulunmaktaydı. Koza Han'ın mescidi günümüze orijinale en yakın ulaşan örnek olarak, belki de bu dönemde inşa edilen mescitlerin karakteristiğini göstermektedir. Genellikle sekizgen olmak üzere, çokgen planlı, yerden yükseltilmiş ibadet mekanına sahip mescitlerin altında şadırvan-havuz yer almakta, havuzun tam ortasına yerleştirilmiş bir ayak da bu sistemi hem desteklemekte hem de şadırvan görevini yerine getirmektedir. Mescitler muhtemelen kubbeyle kapatılmış olmalıdır.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında, dört örneğine rastladığımız köşk mescitler dört ayağa oturan kübik yapılardır. Osmanlı dönemindeki örneklerde bu plan köşelerde sütunların taşıdığı çokgen plana dönüşmüştür. Üst örtüler de muhtemelen kubbedir. Anadolu Selçuklu döneminden sadece Kızılören Han'ın köşk mescidi altında çeşme olduğunu anladığımız bölüm ve Aksaray Sultan Han'da izlerine rastalanan su sistemi dışında örneğimiz yoktur. Osmanlı örneklerine baktığımızda, havuz ve şadırvan ile oluşturulan su ögesi, mescidin önemli bir parçası olarak görünmektedir.

4. SONUÇ

Tezin Katalog ve Değerlendirme bölümlerinde incelenen 20 kervansarayda mescitler, 4'ü bağımsız köşk mescit, 7'si bir oda, eyvan ya da tonoz üzerine yerleştirilmiş mescit (köşk mescit) olarak, diğerleri de zemin seviyesinde yer almıştır. Bu yapılardan özellikle köşk mescitler mimarileri ve süslemeleri ile dikkat çekici yapılar olmuşlardır.

Anadolu Selçuklu dönemi öncesinde ve Anadolu dışındaki topraklarda gelişen ribatlarda ilk mescit mekanları karşımıza çıkmaktadır. Susa Ribatı mescit bölümü hakkında bilgimiz olan erken örneklerden biri olmakla beraber Ribat-ı Melik, Ribat-ı Zafarani, Ribat-ı Türk ve Ribat-ı Şeref gibi yapılarda, genellikle giriş cephesinin sağında ya da solunda, yapının planı içinde yer verilmiş mescit bölümleriyle karşılaşılmaktadır. Bu örnekler, Anadolu'daki kervansaray yapılarında devam etmiş, kervansarayın avlusunda, giriş cephesinin sağ ya da sol tarafında bir mekan mescide ayrılmıştır.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında mescit mekanlarının genellikle kervansarayın gürültülü ve kirli olabilecek ortamı içinde mümkün olduğunca sakin ve temiz bir yere alındığını görülmektedir. Bunun için de mescidi kervansaray planı içinde değerlendirme çalışmaları değişik örnekler vermiş, mescitler girişe yakın yerleştirilmiştir. Mescitlerin kervansaraylarda belli bir yerlerinin olmasından çok yapılarda, dört kemer üzerinde yükseltilecek avlu ortasında, bazı örneklerde bir oda, bazen tonozlu bir eyvan üzerinde ya da taç kapı üzerinde planlanmalarıyla her yapının özelliklerine uygun çözümler oluşturulduğu anlaşılmaktadır. İncelenen yapılarda, mihrabın güney-güneydoğuya bakması zorunluluğundan kaynaklanan yön durumu, mescit mekanının kervansarayın uygun bir bölümüne yerleştirilmesiyle halledilmiştir. Üç örnekte ise mescit mekanlarının, kervansarayların aksına göre çarpık yerleştirilmesi, mihrap yönü dolayısıyla olmalıdır. Altınapa Kervansarayı mescidi ve Ak Han'da tonoz üzerindeki kare oda Erdmann'ın planlarına göre yön için kaydırılarak konumlanmıştır. Aynı durum İshaklı Kervansarayı'nda avlu ortasındaki köşk mescit için de geçerlidir.

En değişik grubu meydana getiren köşğ mescitlerle ilgili bazı çalışmalarda, bu yapı grubu köken olarak ateş tapınaklarına (char-tag) bağlanmış, Büyük Selçuklu camilerindeki mihrap önü kubbesinden geliştiği yönünde de fikirler ileri sürülmüştür. Ateş tapınaklarının ve köşğ tipi camilerin dört ayak üzerinde kubbeli mimari planları bu bağlantının düşünülmesini sağlamıştır. Kervansaraylarla ilgili en geniş çalışmayı yapan Erdmann, köşğ mescitlerle ilgili bilgileri vermiş, mimari öncüleri hakkında da Anadolu'da XIII. yüzyılda Kayseri civarında buldukları bilinen char-tagları ve Kubadiye Saray kompleksi içinde yer alan dört kemerli alt yapıyı değerlendirmiştir. Holzmeister ve Fahrner, bu yapıları Kabe'ye benzetmiş, Ögel konumları ve süslemelerinin simgesel anlamları üzerinde durmuştur.

Ancak köşğ mescitler, günümüze ulaşan örneklerden anladığımız kadarıyla, Büyük Selçuklu dönemi kervansarayları ya da öncesindeki mimari gelişim sürecinde de görülmemektedir. Öncelikle bu bölgelerde görölseydi, Anadolu'da da uygulanmaya devam edildiği söylenebilirdi. Köşğ mescitlerin Anadolu dışı ve Anadolu'daki char-tag yapılarından kaynaklanarak inşa edildiği fikrine karşılık, bu yapıların "etkilenme" değil, "esinlenme"de belki rol oynamış olabileceği düşünülebilir. Yine de, Ettinghausen'in de belirttiği gibi, dört ayak üzerinde kubbeli ateş tapınaklarına göre, dört kemerli alt yapıları, üstteki ibadet mekanı ve düz çatılarıyla köşğ mescitler farklı plan özelliklerine sahip, özgün yapılardır ve Anadolu'da ilk örneklerini vermektedirler. Böylece, Orta Asya'da beri kervansaraylara görülen mescit mekanları Anadolu Selçuklu döneminde bağımsız bir yapı halinde ortaya çıkmıştır.

Köşğ mescitler, avlu ortasındaki konumlarıyla, hem avlunun merkezini hem de yapıların avlu taç kapısı, kapalı bölüm taç kapısı ve aydınlık feneriyle belirlenen ana aksını vurgulamaktadır. Dört ana yönün ve merkezin mimarideki önemi, erken dönemlerden beri izlenen yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Budist külliyelerde iç kalede merkezde yer alan kubbeli yapılar yöneticinin evi ve İslami dönemden itibaren de ibadet mekanı olmaktadır. Yine ana caddelerin kesiştiği yerlerde yer alan Budist stupalar buraları kutsamaktaydı. Köşğ mescitler, avlunun ortasında dört kemer üzerinde yer almakla, avludaki trafiği ve aynı zamanda taç kapılar arasındaki görsel geçişi engellemiyor, ayrıca merkezi konumlarıyla ve süslemeleriyle de önemi bir kez daha vurgulanıyordu.

Mescitler, kervansarayın planında aldıkları yerin yanı sıra avlu ve kapalı bölüm taç kapılarından sonra, mescit kapıları, mihrapları, bazen üst örtüleri ve devşirme malzeme kullanımıyla da içinde yer aldıkları yapıların süsleme olarak da önemli ve dikkat çekici bir bölümünü oluşturmaktadırlar.

Tez çalışmasında, Erdmann'ın kervansaraylar hakkındaki en geniş çalışmayı oluşturan kitaplarıyla, yapıların günümüzdeki durumları arasında gerek plan, gerek görüntü olarak farklar tespit edilmiş, yapılar hakkında yapılmış tez çalışmalarına ulaşılarak, doğru planları ve durumları verilmeye çalışılmış, çeşitli çalışmalardan resimler, planlar ve çizimlerle birlikte mescit bölümleri değerlendirilmiştir.

Bu çalışmaya göre, köşk mescidi bulunduğu kaynaklara göre bilinen en erken tarihli yapının II.Kılıçarslan Kervansarayı (Katalog no.2.1) olduğu ve bir diğer örneğin de Alay Han'da bulunması ihtimali görülmüştür. Obruk Han'da Erdmann'ın yayınladığı planlarla farklı noktalar tespit edilmiştir. Mescit mekanına giriş, Erdmann'ın belirttiği gibi kuzey cephede değil doğu cephede yer almış ve bu geçiş Erdmann'da gösterilmemiştir (Katalog no.2.2) Altınapa Kervansarayı mescidinin Erdmann, Akok ve Konyalı'ya göre tanımları mevcuttur. Erdmann'ın planlarında kervansarayın aksına paralel dikine bir dikdörtgen ve hafif kaydırılmış olarak gösterilen mescit, Akok'ta kareye yakın bir dikdörtgen olup düz konumlanmıştır. Konyalı'nın ölçüleri de Akok'a yakındır. Kervansaray günümüzde sular altında kaldığı için net bir şey söylememektedir (Katalog no.2.3.) Kızılören Han'ın mescit üst örtüsü Erdmann'da çapraz tonoz olarak gösterilmişse de kuzey-güney yönlü bir beşik tonozdur. Mescit kapısı da yine Erdmann'daki gibi güneydoğu köşede değil, doğu cephesinin ortasındadır (Katalog no.2.4.) Aksaray Sultan Han'ın mescidi restorasyonda yenilenmiştir. Neredeyse yeniden inşa edilen yapıda merdivenler batı cepheye terleştirilmiştir. Totaysalır'ın makalesinde girişin kuzey cephede olduğu, doğu ve batı cephelerde de birer pencere olduğu geçmektedir. Schneider'in çiziminde de merdivenler ve kapı kuzey cephede görülmektedir (Katalog no.2.8) Alara Han'da mescit mekanı A.T. Yavuz'un 1969 tarihli çalışmasında belirlendiği üzere taç kapının iç tarafında sağdaki mekandır. Ancak çalışmalarda hâlâ önceden mescit olduğu düşünülen çeşme eyvanının üzeri mescit olarak geçmektedir (Katalog no.2.9.) Kargı Han'ın mescidi, Erdmann'da yanlış ölçülerle dikdörtgen bir mekan olarak yer almıştır. Demir, mekanı doğru ölçülerle plana yerleştirmiş ancak mihrap nişini göstermemiştir. Şaman'ın makalesinde yer alan bir çizimde mekan doğru şekilde

çizilmiştir (Katalog no.2.14.) Ak Han'da, bazı yayınlarda gözetleme kulesi olarak geçen, bizim ise mescit olarak kabul ettiğimiz mekan, güneydoğuya doğru kaydırılarak yerleştirilmiştir. Erdmann, planında bu cephede yüzeysel dikdörtgen bir niş çizmişse de duvarda böyle bir girinti yoktur (Katalog no.2.19.) Kesikköprü Kervansarayı'nın mescidine ise Erdmann çalışma yaparken girememiş, bu sebeple de süslemeleri ve planıyla farklı özellikler gösteren mihrap yayınlarda yer almamıştır. Mihrabın yayınlardaki resimleri Akok'un makalesinde küçük siyah-beyaz fotoğraflar olarak mevcuttur. Bu çalışmada mescit mekanı, mihrabıyla birlikte ayrıntılı olarak tespit edilmiştir (Katalog no.2.20) Bunların yanında, Kayseri Sultan Han, Sarı Han, Ağzıkara Han , Karatay Han ve İshaklı Kervansarayını da Erdmann'ın planlarıyla karşılaştırılmak üzere, değişik plan ve kesitler ile değerlendirilip ayrıntıları üzerinde durulmuştur.

Değerlendirme bölümünde bütün veriler sistematik olarak tekrar incelenmiş, ayrıca mescit mekanları olmayan ya da günümüze ulaşmamış kervansaraylara da yer verilmiştir. Bu grup içinde, avlusu yıkıldığı için mescidi hakkında bilgimiz olmadığı yapıların yanı sıra, Kırkgöz Han, Durak Han ve Hekim Han gibi örneklerde de mihrapla belirlenen özel bir mekan yoktur. Yine de müsait mekanlardan birinin mescit olarak kullanıldığı düşünülebilir. Birkaç örnekte, mescit binaları kervansaraylardan ayrı olarak inşa edilmiştir. Bu da yapıların buldukları bölgede ihtiyaçlara göre bir şekillenme olarak açıklanabilir. Aynı bölümde, Osmanlı dönemi kervansaraylarına da yer verilmiştir. İncelenen örnekler içinde, Osmanlı dönemi menzil kervansaraylarında da mescidin yine zemin katta ve giriş eyvanı üzerinde yer aldığı görülmektedir. Köşk mescitler ise, kaynaklara göre özellikle Bursa'da şehir içi hanlarında uygulanmıştır. Günümüze orijinal planlarıyla ulaşamamakla beraber, Bursa Koza ve Fidan Han'larında altında havuzlu şadırvanlarıyla ve Anadolu Selçuklu örneklerindeki prizmatik kitleye karşılık çokgen planlı yapılarıyla köşk mescitler mevcuttur. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayında da yine günümüze ulaşamamakla birlikte köşk mescidin olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. İstanbul'da şehir içi hanlarından Kürkçü Han, Vezir Han ve Çuhacı Han'da bulunan köşk mescitler günümüze tamamen bozularak ulaşmışlardır.

Anadolu Selçuklu öncesi kervansaray yapılarında bulunan mescit mekanları, Anadolu topraklarında inşa edilen yapılarda da öncekilere benzer olarak giriş birimi içinde, girişin sağında ya da solunda bir mekan olarak devam etmiştir. Ancak köşk

mescitler özgün planlarıyla kervansarayın ana kitesinden kopmuş ama yapıyla plan ve süsleme bazında mimari ilişkisini koparmadan bağımsız birer mekan halinde değerlendirilmişlerdir. Osmanlı dönemi kervansaray yapılarında da mescit mekanlarının konumu benzer şekilde devam etmiş, Anadolu öncesinden örneği olmayan ve Anadolu Selçuklu'da ortaya çıkan köşk mescitler, elimizdeki örneklere göre şehir içi hanlarında ve altında havuzu bulunan çokgen planlı yapılar olarak inşa edilmiştir.

Mescitlerin bir kısmı, içinde buldukları kervansarayın müze ya da turistik çarşı, restoran amaçlı kullanımlarından dolayı restore edilerek bir oranda koruma altına alınmıştır. Ancak çoğu ana yolların üzerinde yıkılmaya oldukça yüz tutmuş halleriyle gün geçtikçe harap olmaktadır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Ş., 1987. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Köşk Mescitler, *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, **1**, İstanbul, 3-7.

....., 1988. Karatay Hanın Mimari Tarihi İçinde Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

....., 2002. Kervansaray, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, **25**, Ankara, 299-302.

AKOK, M., 1969. Kayseri’de Tuzhisarı Sultan Hanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescid diye tanınan 3 Selçuklu Mimari Eserin Rölevesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, **XVII/2** (1968), Ankara, 5-41.

....., 1973. Konya’da Üç Tarihi ve Mimari Eser. Altınapa Kervansarayı, Hasbey Darülhuffazı ve Selim II. İmaretini, *Türk Arkeoloji Dergisi*, **XXI/1**, Ankara, 5-36.

....., 1974. İshaklı Kervansarayı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, **XXI/2**, Ankara, 5-21.

AKSARAYI, Kerimeddin Mahmud-i, 2000. Müsameret-ül Ahbar, (Çev.Mürsel Öztürk) Ankara.

ALTINDAĞ, Y., 1972. Bursa Hanları, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi bölümü Türk Sanatı Kürsüsü, İstanbul.

ALTUN, A., 1988. Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana Hatları İçin Bir Özet, İstanbul.

....., 1989. Alay Hanı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul, 348-349.

ANONİM, 1972a. İsaklı (Sultandağ) İlçesi Sahipata Kervansarayı, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara, 161-164.

....., 1972b. Alara Hanı, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara, 570-574.

....., 1972c. Şarapsa Hanı, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, I, Ankara, 587-590.

ARIK, R.O., 1956. Ankara-Konya, Eskişehir-Yazılıkaya Gezileri, Ankara.

ARIK, R., 2000. Kubadabad, İstanbul.

....., 2002. Selçuklu Saray ve Köşkleri, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, (Ed.D. Kuban), İstanbul, 251-270.

ARSEVEN, C.E., 1936. Türk Sanatı Tarihi, İstanbul.

ASLANAPA, O., 1957. Selçuk Devlet adamı Mubarizüddin Ertokuş tarafından yaptırılan Abideler, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, II (1956), İstanbul, 97-111.

....., 1965. Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı 1964, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIII/1 (1964), Ankara, 19-40.

....., 1986. Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul.

....., 1997. Türk Sanatı (4.Basım), İstanbul.

AYTAÇ, İ., 2002. Selçuklu Kervansarayları, *Türkler*, 7, Ankara, 854-863.

BAKIRER, Ö., 1976. Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıhrapları, Ankara.

BAŞ, A., 1996. Konya – Hatunsaray - Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Konya, 141-167.

....., 2002a. Yeni Buluntular Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler I*, Konya, 101-109 / 545-556.

....., 2002b. Beylikler Dönemi Hanları, *Türkler*, 8 , 38-45.

BAŞ, Y., 2002. Afşin’de Eshab-ı Kehf Vakıfları, *Türkler*, 7, 286-300.

BAYKAL, K., 1946. Bursa Koza Hanı ve Mescidi, Bursa.

BAYKARA, T., 1969. Denizli Tarihi (İkinci Kısım 1070-1429), İstanbul.

BEKTAŞ, C., 1991. Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları Üzerine bir Öneri. A Proposal Recarding the Seljuk Caravanserais Their Protection and Use, İstanbul.

BEYGU, A.Ş., 1936. Erzurum Tarihi, Anıtları Kitabeleri, İstanbul.

CANTAY (GÜREŞSEVER), G., 1989. Türkiye’de Osmanlı Devri Kervansaray Yapılarının Tipolojisi, *IX. Türk Tarih Kongresi*, 3, Ankara, 1381-1390.

CEZAR, M., 1977. Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul.

....., 1981. Türk Tarihinde Kervansaray, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 11-15 Ekim 1976, Ankara, 931-940.

....., 1985. Tipik Yapıları ile Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi, İstanbul.

ÇAKIRLAR, E., 1974. Edirne Rüstem Paşa Kervansarayı, *Rölöve ve Restorasyon*, 1, Ankara, 129-144.

ÇINAR, K., 1985. Konya-Obruk Köyü Düzenlemesi ve Gelişmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÇOPUROĞLU, Ş., 1984. Kırşehir Kesikköprü Manzumesinin Mimari, Teknik ve Estetik Yönden İncelenmesi, *Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya.

DANIŞOĞLU, Ş., 1964. Edirne'de Bedesten, Rüstem Paşa Hanı ve Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Hanı, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.

DEMİR, A., 1986 a. Anadolu Selçuklu Hanları. Zazadin Han, *İlgi*, 44, 26-31.

....., 1986 b. Anadolu Selçuklu Hanları. Obruk Han, *İlgi*, 45, 10-14.

....., 1986 c. Anadolu Selçuklu Hanları. Kızılören Han, *İlgi*, 46, 8-13.

....., 1986 d. Anadolu Selçuklu Hanları. Konya - Beyşehir Arasında Kuruçeşme Hanı, *İlgi*, 47, 24-27.

....., 1987 a. Anadolu Selçuklu Hanları. Şarapsa Han, *İlgi*, 50, 24-27.

....., 1987 b. Anadolu Selçuklu Hanları. Alara Han, *İlgi*, 51, 18-23.

....., 1988. Anadolu Selçuklu Hanları. Kargı Han, *İlgi*, 52, 8-11.

....., 1989. Anadolu Selçuklu Hanları. Akhan, *İlgi*, 57, 9-13.

.....,1990 a. Anadolu Selçuklu Hanları.Ertokuş Han, *İlgi*, **60**, 22-25.

....., 1990 b. Anadolu Selçuklu Hanları. Altınapa Hanı, *İlgi*, **61**, 24-27.

DEMİR, H., 1989. Denizli-Ak Han, *Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya.

DIEZ, E., ve ASLANAPA, O., tarihsiz. Türk Sanatı, İstanbul.

DİNÇER, R. A., 1968. Afyonkarahisar'ın Sincanlı ve İshaklı İlçelerindeki Eserler, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul.

DÖNMEZ NAZA, E.E., 1995. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Figürlü Süslemenin Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ERDMANN, K., 1955. Notizen zum inneranatolischen Karavansaray, *Kunst des Orients*, **II**, 5-29.

....., 1958. Zum Vierbogenbau von Keykubadiye - Keykubadiye'nin Dört Kemerli Yapısı Hakkında, *İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, **II** (1957), Ankara, 93-106.

....., 1959. Der Kargı Han Bei Alanya, *Kunst des Orients*, **III**, Weisbaden, 5-13.

....., 1961a. Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Katalog-Abbildungen, Berlin.

....., 1961b. Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Katalog-Text, Berlin.

....., 1963. Bericht Über Den Stand Der Arbeiten Über Das Anatolische Karavansaray, *Atti del Secondo Congresso Internazionale die Arte Turca*, Venezia, 73-81.

ERDMANN, K., ve ERDMANN, H., 1976. Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Baubeschreibung-Die Ornamente II-III, Berlin.

ERTEN, S.F., 1940. *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul.

ESİN, E., 1972. Muanlık Uygur Buyan Yapısından Vihara Hakanlı Muanlığına Ribat ve Selçuklu Han ile Medresesine Gelişme, *Malazgirt Armağanı*, Ankara, 75-102.

....., 1989. Ribat-ı Melik. Hakani Sülalesinden İbrahim-oğlu Çu Tigin İkinci Nasr Şemsü'l-mülk ve Harcang'de H. 471/ 1078'de Yaptırdığı Külliye, *Erdem*, 2/5 (Mayıs 1986), Ankara, 405-433.

ETTINGHAUSEN, R., 1969. Some Comments on Medieval Iranian Art, *Artibus Asiae*, XXXI, 276-300.

EYİCE, S., 2002. Kürkçü Hanı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 26, Ankara, 570.

FERİT, M. ve MESUT, M., 1934. Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri, İstanbul.

FERİT, U., 1941. Karatay Kervansarayı, *Konya*, V/35, Konya, 3026-3033.

GABRIEL, A., 1929. Les Antiquités Turques D'anatolie, Paris.

....., 1931. Monuments Turcs d'Anatolie, I-II, Paris.

....., 1962. Niğde Tarihi, Ankara.

....., 1940. La Turquie Terre d'Histoire et d'Art.

GODARD, A., 1964. Die Kunst Des Iran, Berlin.

GÖRÜR, M., 1991. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri, *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÖYÜNÇ, N., 1970. Eski Malatya'da Silahdar Mustafa Paşa Hanı, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1, İstanbul, 63-93.

GÜÇLÜAY, S., 2002. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası, *Türkler*, 7, Ankara, 365-374.

GÜNDÜZ, S., 1999. Karatay Han Portalleri Süsleme Programı, *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

GÜRAN, C., 1976. Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi, Ankara.

GÜREŞSEVER, G., 1974. Anadolu'da Osmanlı Devri Kervansaraylarının Gelişmesi, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, İstanbul.

HILLENBRAND, R., 1994. Islamic Architecture, Edinburgh.

HOLZMEISTER, G. ve FAHRNER, R., 1955. The Face of Anatolia: Caves and Khans in Cappadocia, Vienna.

İLTER, İ., 1969. Tarihi Türk Hanları, İstanbul.

JERPHANION, 1928. Le Sulttan Khan Prés de Palas, *Mélanges d'Archéologie Anatolienne*, XIII, Beyrouth, 92-102.

JOHANSEN, E. M., 2002a. Alara Han, *Bygningsarkæologiske Undersøgelser Af Et Selçukisk Karavansaray I Tyrkiet*, København, 1-16.

....., 2002b. Eynif Han, *Bygningsarkæologiske Undersøgelser Af Et Selçukisk Karavansaray I Tyrkiet*, København, 1-15.

KARAKAYA, E., 2000. İshaklı Kervansarayı, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul, 547-548.

KARAMAĞARALI, H., 1970. Anadolu Selçuklu Kervansarayları, *Önasya*, 6, 61-62.

KARAOĞLU, Z. A., 1998. Restoration of the Kızılören Han near Konya, *Yüksek Lisans Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

....., 2002. Konya Yakınındaki Kızılören Han'ın Tanıtımı ve Değerlendirilmesi, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler I*, Konya, 461-474 / 703-708.

KARPUZ, H., 1989. Sahip Ata'nın Yaptırdığı İshaklı (Sultandağı) Hanı, *Antalya 3. Selçuklu Semineri 10-11 Şubat 1989, Bildiriler*, İstanbul, 82-90.

KAYADEMİR, M., 1986. Restoration Project of İshaklı Caravanserai in Sultandağı, *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

KONYALI, İ.H., 1946. Alanya Alaiyye, İstanbul.

....., 1964-65. Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya.

....., 1974. Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, 1, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, F., 1942. Vakfa ait tarihi istilahlar. Ribat, *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara, 267-278.

KUBAN, D., 1965. Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları, İstanbul, 1965.

KUNDURACI, O., 2001. Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-1, *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler II*, Konya, 53-59/ 490-501.

....., 2002. *Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-II*, VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Sanat Tarihi Sempozyumu, Kayseri, 537-550.

KUNTER, H.B., 1969. Bilinmeyen Bir Kervansaray Tipi (Düğer Kervansarayı), *Vakıflar Dergisi*, VIII, Ankara, 225-230.

KUYULU, İ., 1996. Anadolu Selçuklu Kervansarayları ile Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme, *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir, 51-78.

LLOYD, S. ve RICE, D.S., 1958. Alanya Ala'ıyya, London.

MARÇAIS, G., ve ASLANAPA, O., 1988. Ribat, *İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul 734-738.

MOCAN, İ. A., 1972. The Akhan Caravansarai in Denizli, *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MÜLAYİM, S., 1982. Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler. Selçuklu Çağı, Ankara.

MÜLLER, M. K., 1920. Die Karawanseraï in Vorderen Orient, Berlin.

NALBANDOĞLU, A., 1951. Konya-Beyşehir Yolunda İki Selçuk Hanı, *Tarih Hazinesi*, I/11, 564-570.

NOBAHT, İ., 1981. İnan'da Gazneli ve Selçuklu Kervansaraylarının Mimari Gelişmesi ve Anadolu Selçuklu Kervansarayları İle Bağlantısı, *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, İstanbul.

OĞUZ, G., 1973. Kayseri Civarındaki Anadolu Selçuklu Kervansarayları Taş Tezyinatı, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Türk Sanatı Kürsüsü, İstanbul.

ORAL, M. Z., 1953. Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Bellekten*, XVII/67, Ankara, 501-517.

ÖDEKAN, A., 1977. Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri, İstanbul.

ÖGEL, S., 1954. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarının Tezyinatı, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

....., 1986. Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler, İstanbul.

....., 1987. Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara.

ÖNEY, G., 1969. Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri, *Bellekten*, XXXIII/130, Ankara, 171-192.

....., 1970. Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi, *Anadolu (Anatolia)*, XII (1968), Ankara.

ÖNGE, Y., 1969. Anadolu Türk Mimarisinde Köşk Mescit Geleneği, *Önasya*, V/52, 8-10.

ÖZBEK, Ö. F., 1972. The Ertokuş Caravansarai in Eğridir, *Bilim Uzmanlığı Tezi*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

....., 1976. Eğridir Mübarizüddin Ertokuş Kervansarayı, *Vakıflar Dergisi*, **XI**, Ankara, 293-311.

ÖZBEK, S., 1970. Güneybatı Anadolu Selçuklu Kervansarayları, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

ÖZBİLGİN, E., 1970. Silahdar Mustafa Paşa Hanı'nın Restitüsyonu, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, **1**, İstanbul, 93-102.

ÖZERGİN, M. K., 1965. Anadolu Selçuklu Kervansarayları, *Tarih Dergisi*, **XV/20**, İstanbul, 141-170.

ÖZGÜÇ, T. ve AKOK, M., 1957. Ağzıkara Han, *İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, **I** (1956), Ankara 1957, 93-103.

....., 1957. Alayhan, Öresunhan ve Hızırilyas Köşkü, *Bellekten*, **XXI/81-84**, Ankara, 139-148.

....., 1958a. Sarı Han, *Bellekten*, **XX** (1956), 379-383.

....., 1958b. Üç Selçuklu Abidesi Dolay Han, Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Cami, *Bellekten*, **XXII / 86**, 251-259.

....., 1958c. Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Külliyesi, *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, **II** (1957), Ankara, 77-87.

SARRE, F., 1998. Küçük Asya Seyahati 1895 Yazı, Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar (Çev. Dara Çolakoğlu), İstanbul.

SCHACHT, J., 1938. Ein Archaischer Minaret-Typ in Agypten und Anatolien, *Ars Islamica*, **V**, 46-54.

....., 1962. Merdiven-Minare, *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, 338.

SCHNEIDER, G., 1980. Geometrische Bauornamentik der Seldschuken in Kleinasien, Wiesbaden.

....., 1989. Pflanzliche Bauornamente der Seldschuken in Kleinasien, Wiesbaden.

....., 2000. Türk Mimarisinden Çizimler, İstanbul.

ŞAHİN, M.K., 2001. Tercan Mama Hatun Külliyesi'ndeki Taşçı İşaretleri, *Prof.Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları*, Kayseri, 509-536.

ŞAMAN, N., 1995. Karma Tipte Hanların Bir Çeşitlemesi Üzerine Görüşler, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, III*, Ankara, 299-308.

ŞENGÜL, Ö., 1997. Süslemeleri Açısından Celaledin Karatay Hamı, *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

TARIM, C.H., 1948. Tarihte Kırşehir - Gülşehir ve Babailer, Ahiler, Bektaşiler, İstanbul.

TAŞKIRAN, Z.F., 1986. Antalya Çevresinde Yer alan Selçuklu Hanlarından Evdir Han ve Kırkgöz Han, *Antalya 1. Selçuklu Eserleri Semineri*, Antalya, 21-29.

TELLİOĞLU, T., 1970. Alanya'daki Türk Eserleri, *Lisans Tezi*, İstanbul.

TOKDEMİR, E., 1977. Kayseri ve Bölgesinde görülen Köşk Tipi Minareler, *Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü, İstanbul.

TOLSTOW, S.P., 1953. Auf Den Spuren Der Altchoresmischen Kultur, Berlin.

TOTAYSALGIR, G., 1948. Konya ve Sultan Hamı, *Konya*, 120-121, 34-36.

TUNCER, O.C., 1971. Niğde-Aksaray Sultan Hanında Bazı İzlerin Değerlendirilmesi, *Önasya*, VI/72, 15-16.

TURAN, O., 1946. Selçuk Kervansarayları, *Bellekten*, X/39, 471-496.

.....,1947a. Selçuklu Devri Vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı, *Bellekten*, XI/42, Ankara, 197-252.

.....,1947b. Selçuk Devri Vakfiyeleri II. Mübarizeddin Er-tokuş ve Vakfiyesi, *Bellekten*, XI/43, Ankara, 415-429.

....., 1948. Selçuk Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri, *Bellekten*, XII/45, Ankara, 17-170.

....., 1999. Selçuklular Zamanında Türkiye. Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328), İstanbul.

UĞUR, F., 1936. Selçuk Kervansaraylarından Zazadin Han, *Konya* , 1, 35-39.

UĞUR, F., ve **M. KOMAN**, 1940. Selçuk Büyüklerinden Celalüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri, Konya.

....., 1941. Karatay Kervansarayı, *Konya*, V/35, Konya, 3026-3033.

UĞURLU, K., 1989. Ribat, Hânegâh, Kervansaray, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 18/4, İstanbul, 35-41.

ÜLGEN, A.S., 1954. Aksaray Sultan Hanı, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 145, 10-13.

ÜNAL,R.H., 1992. Kızılören Hanı Yakınındaki Yapının İşlevi Hakkında Gözlemler, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, VI, İzmir, 129-136.

....., 1993. Burdur/Bucak İncir Hanı'nda, Temel Araştırmaları ve Temizlik Çalışmaları (Eylül 1992), *X. Vakıf Haftası Türk Cumhuriyetlerindeki Kültür Varlıkları ve Değerleri Bosna Hersek'deki Vakıf Varlıkları ve Yılmaz Önge Restorasyon Semineri*, Ankara, 399-422.

....., 1995. A propos de la destination de l'édifice situé au sud-est du Khan de Kızılören, *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler*, III, Ankara, 413-423.

....., 1996. İncir Hanı 1993 Çalışmaları, *Sanat Tarihi Dergisi*, VIII, İzmir, 117-129.

YAVUZ, A.T., 1969. Alara Han'ın Tanıtılması ve Değerlendirilmesi, *Belleten*, XXXIII/132, 429-459.

....., 1976. Anadolu'da Eşodaklı Selçuklu Hanları, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2/2, Ankara, 187-204.

....., 1992. Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekan - İşlev İlişkisi İçinde Savunma ve Barınma, *IX. Vakıf Haftası Kitabı, Türk Vakıf Medeniyetinde Hz. Mevlana ve Mevlevihanelerin Yeri ve Vakıf Eserlerde Yer Alan Türk-İslam Sanatları Seminerleri (2-4 Aralık 1991 Ankara)*, Ankara, 253-284.

....., 1995. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Tipolojisi, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 1994*, Konya, 183-198,

....., Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları ve Posta – Menzil - Derbent Teşkilatları", *Prof. Dr. Doğan Kuban'a Armağan*, İstanbul, 25-38.

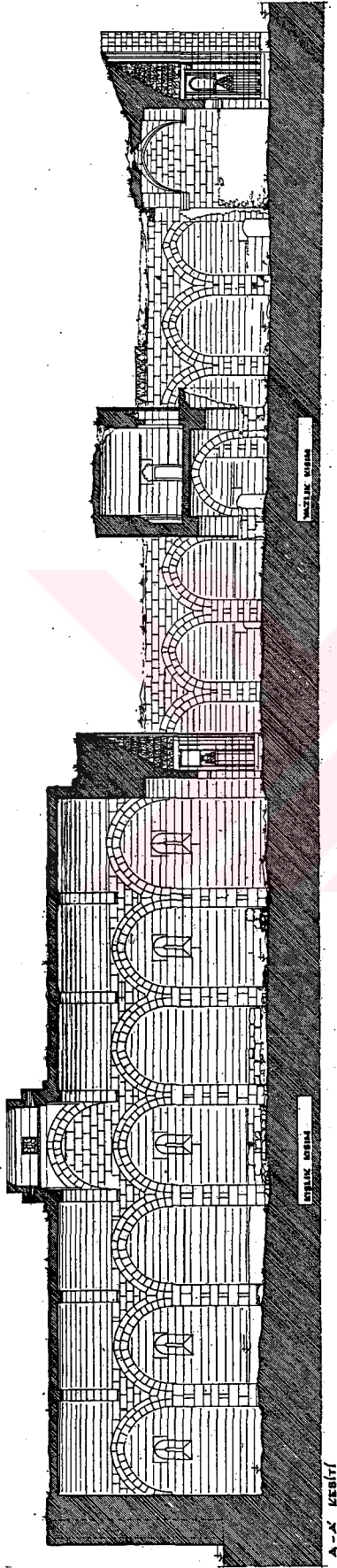
....., 2002. Anadolu Selçuklu Mimarisinin Yapı Özellikleri, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Ed. D. Kuban, İstanbul, 271-289.

YETKİN, S. K., 1962. Selçuklu Kervansaraylarının Özellikleri, *Milletler arası*

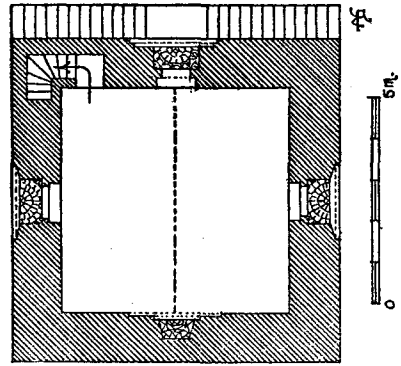
Birinci Türk Sanatları Kongresi Ankara 19-24 Ekim 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, 408-410.

YURTTAŞ, H., 2001. Tercan Mama Hatun Külliyesi Hakkında Bazı Düşünceler ve Yapılan Son Onarımlar, *Prof.Dr. Zafer Bayburtluoğlu'na Armağan Sanat Yazıları*, Kayseri, 637-651.

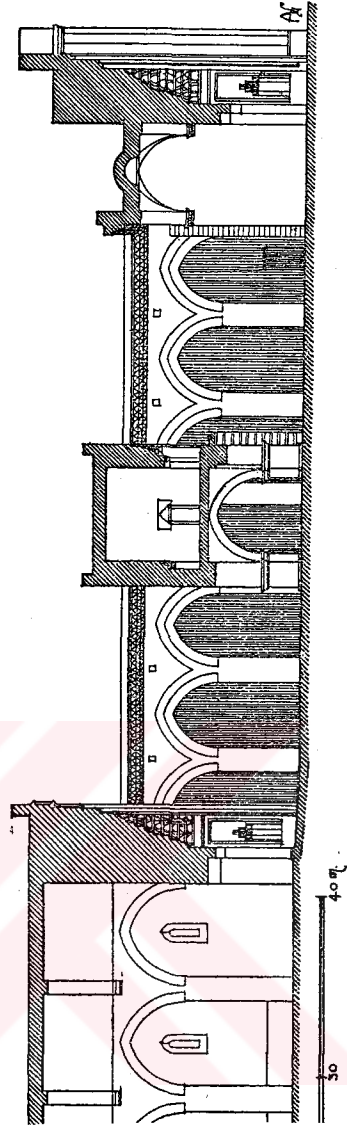

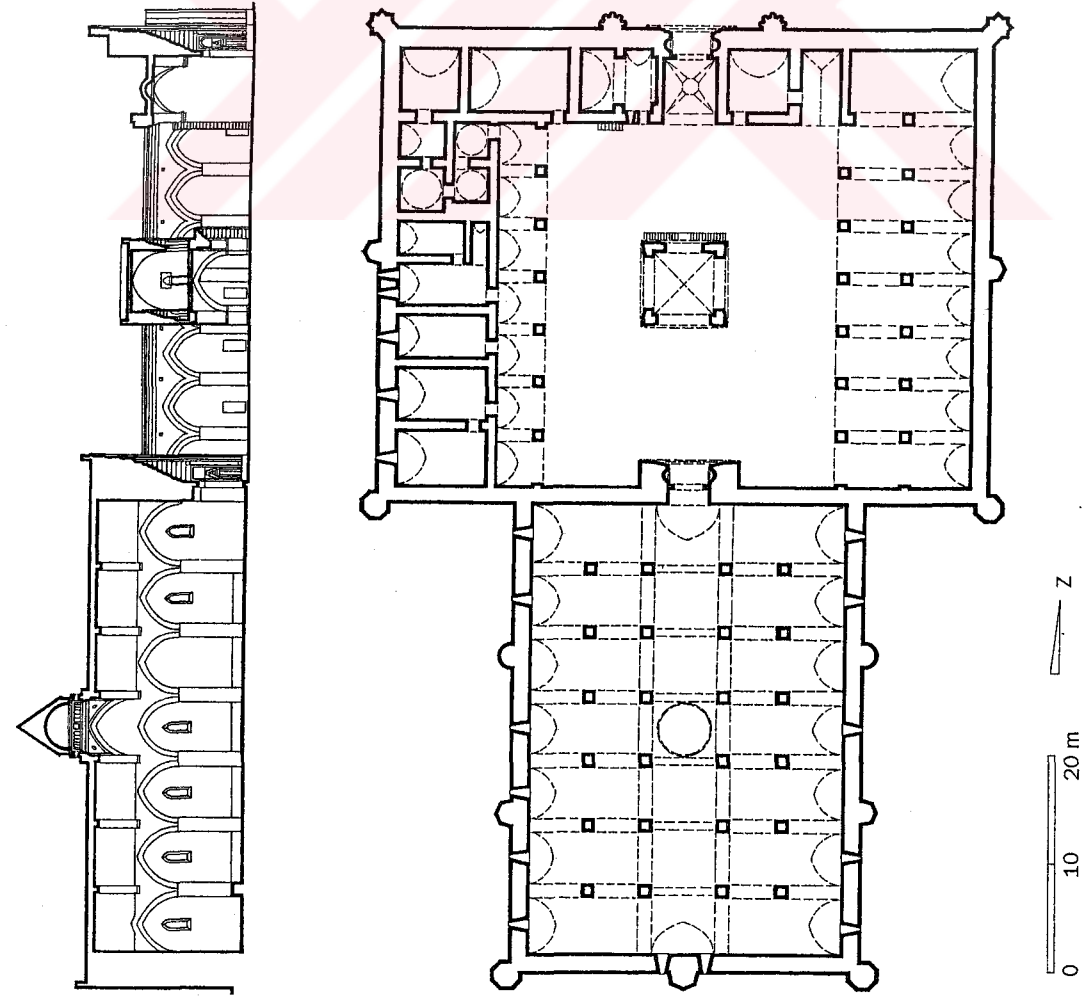
Şekil.B.153. Kayseri Sultan Han, Mescit, Kesit (Akok, 1969: P.2)

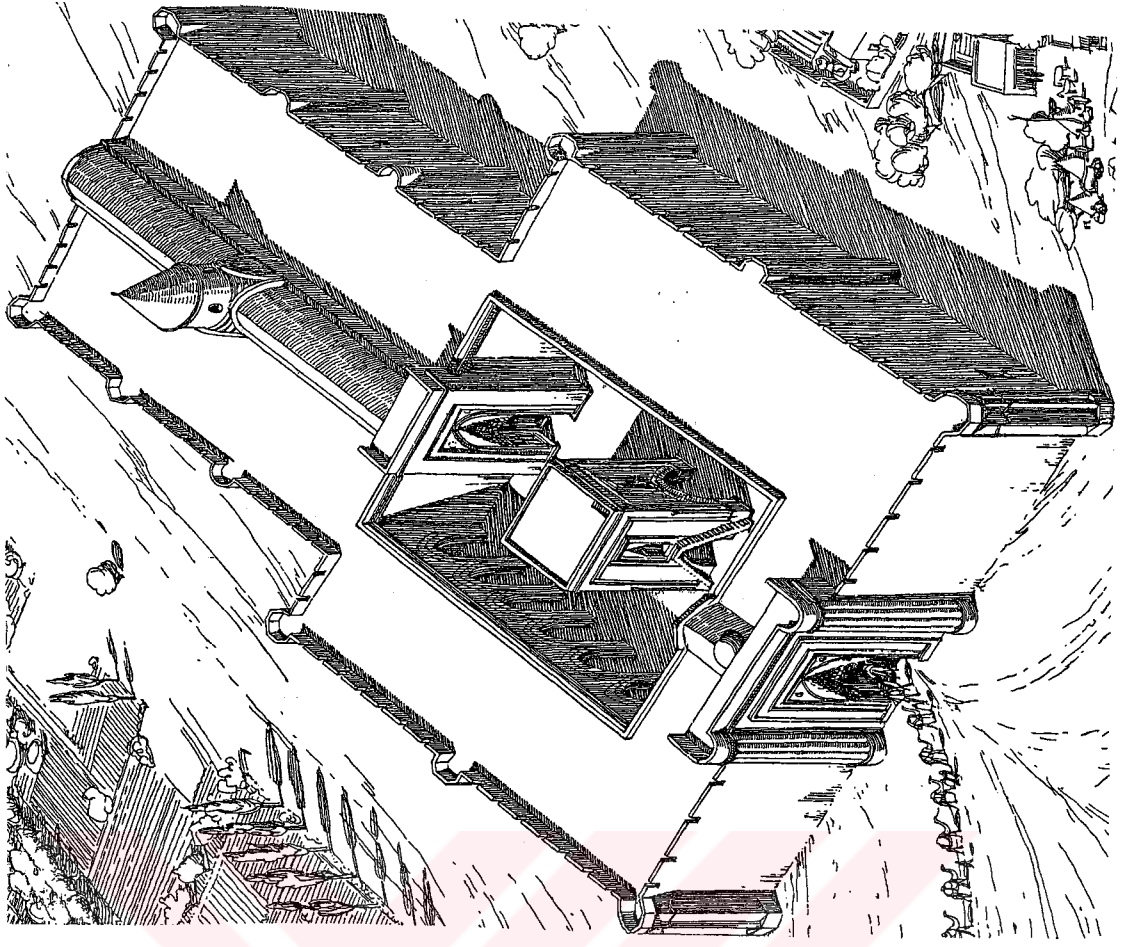
Şekil.B.154. Mescit Planı (Gabriel, 1931: Fig.63)

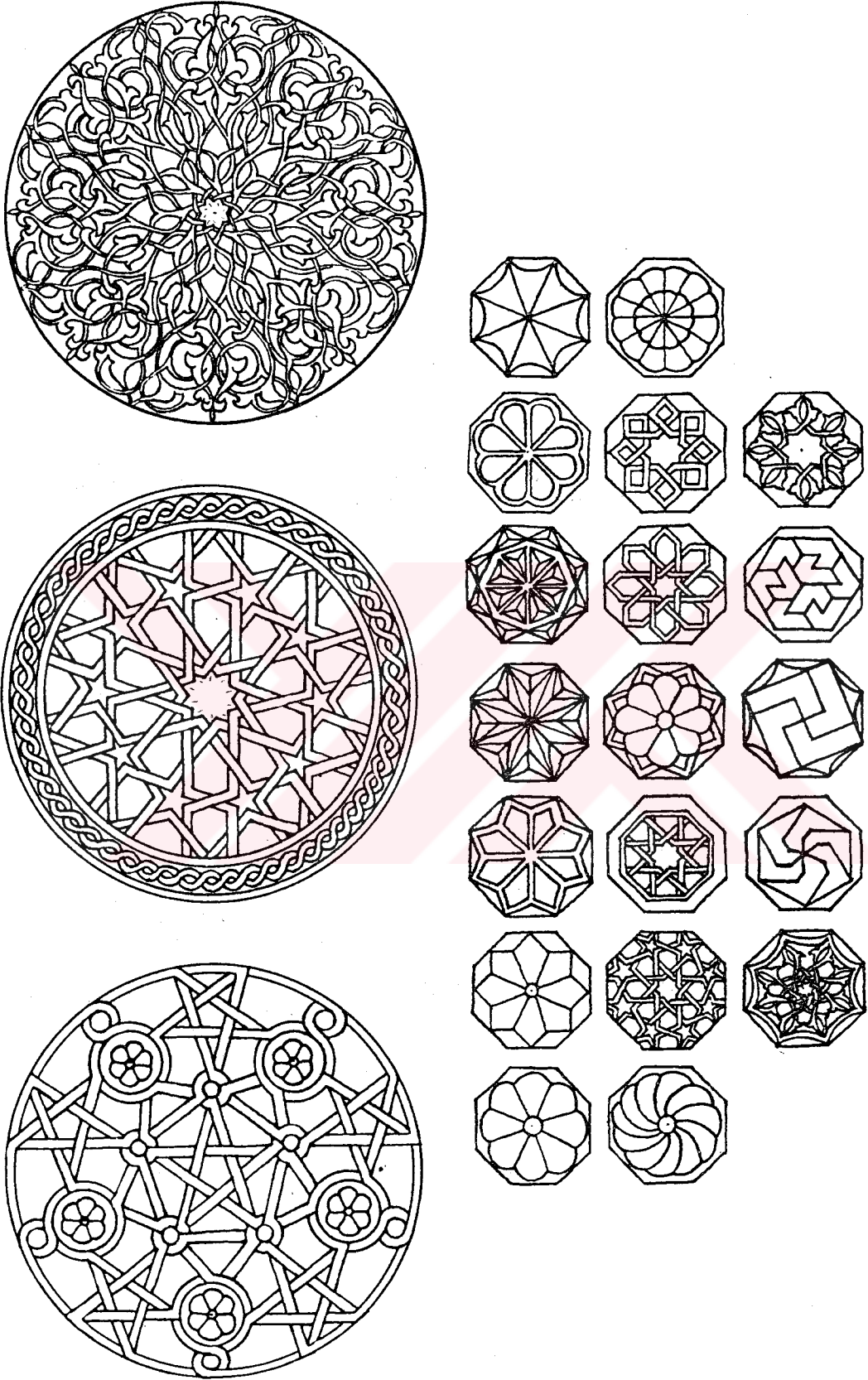
Şekil.B.155. Kayseri Sultan Han, Mescit, Kesit (Gabriel, 1931: Fig.61)

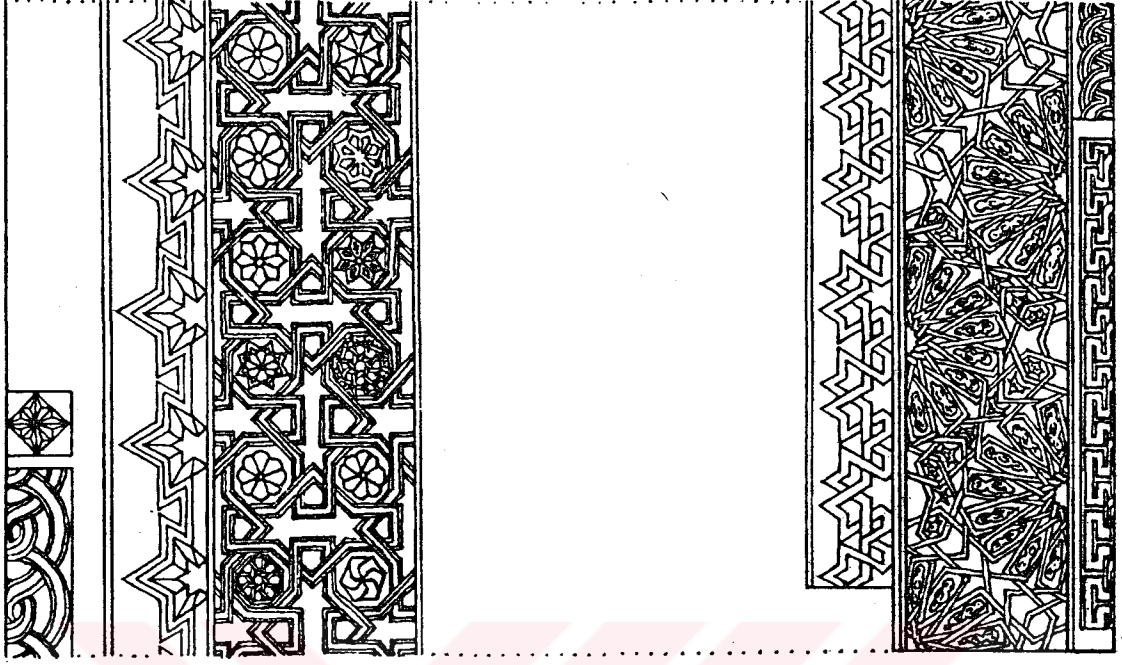
Şekil.B.151. Kayseri Tuzhisari Sultan Hamam, Plan ve Kesiti (Schneider, 2000: 189)

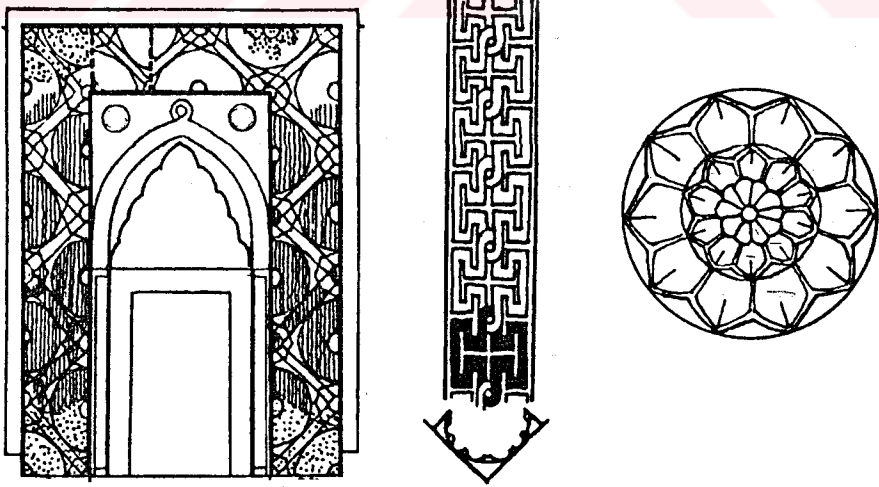
Şekil.B.152. Kayseri Sultan Han (Gabriel, 1931: Fi.64)

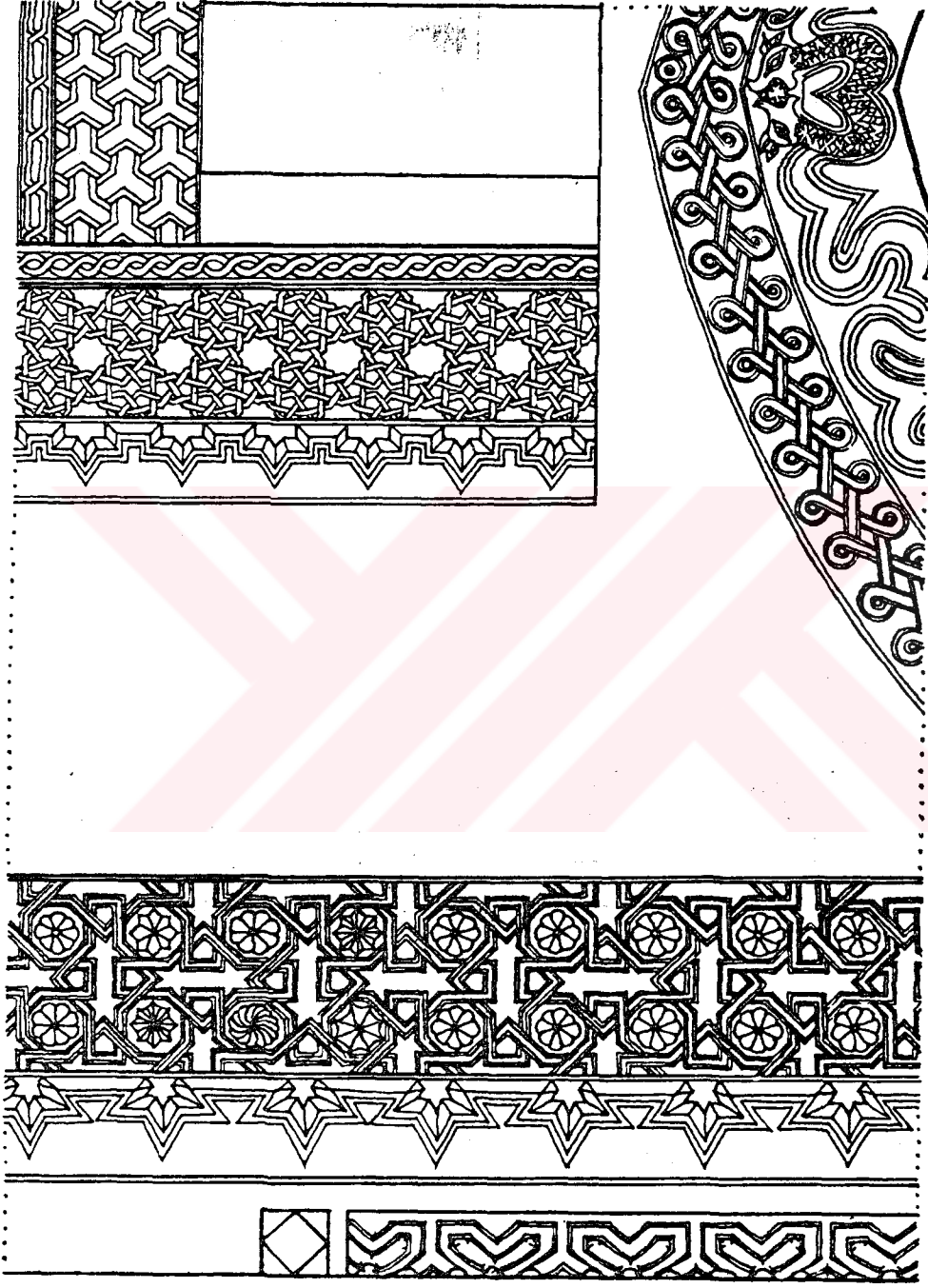
Şekil.B.164. Köşk Mescit Kuzey Cephedeki Rozetler ve Mescidin Kenar Bordürlerindeki Küçük Rozetler (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.87)

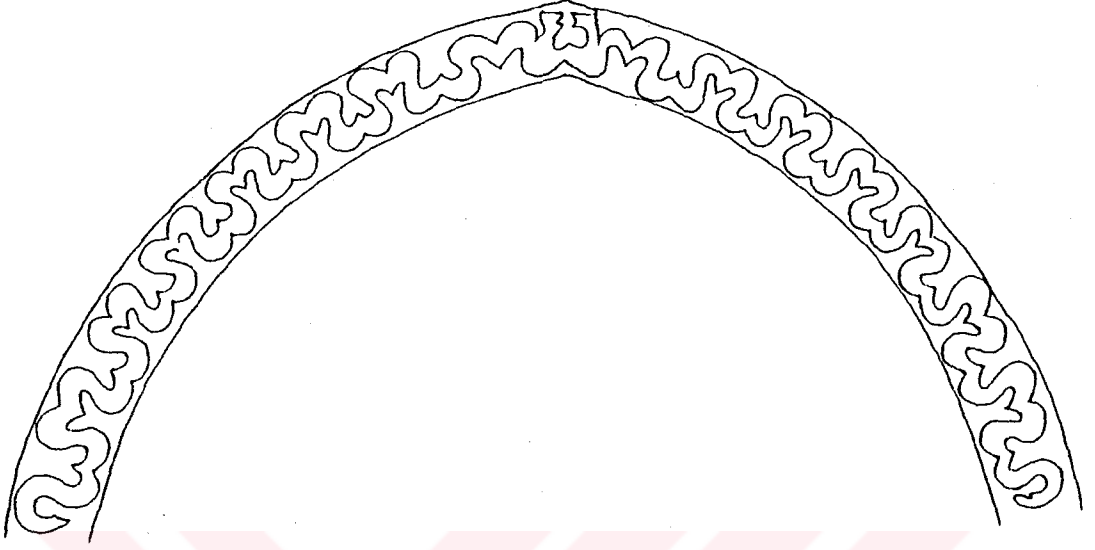
Şekil.B.171. Köşk Mescit, Kuzey Cephe Kenar Bordürü ve Kapı Bordürü Ayrıntısı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.85)

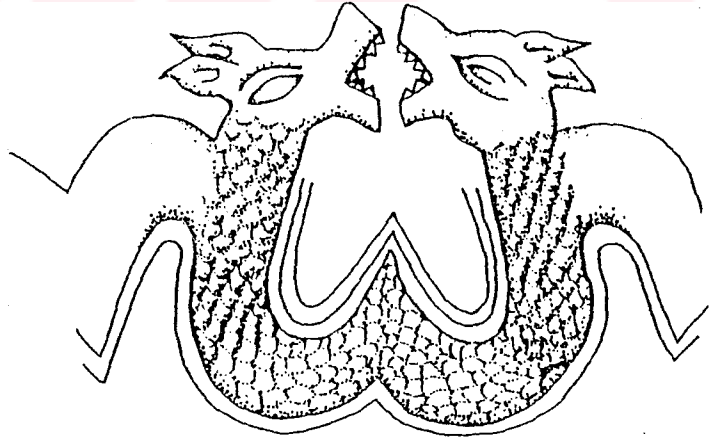
Şekil.B.172. Köşk Mescit, Kapı, Kapı Sütunçesi ve Rozet Çizimi
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.88, 90)

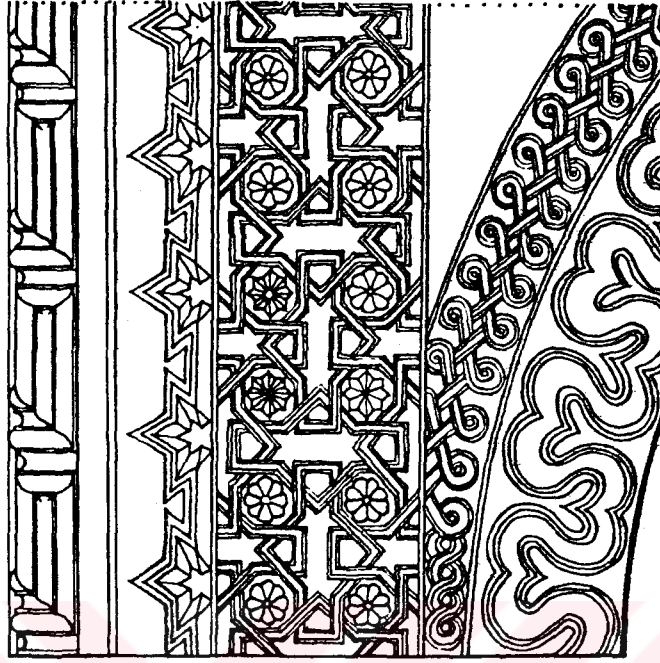
Şekil.B. 173. Köşk Mescit, Doğu Cephe Köşe Sütunçesi, Kenar bordürü, Pencere ve kemer Çizimleri (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.84)

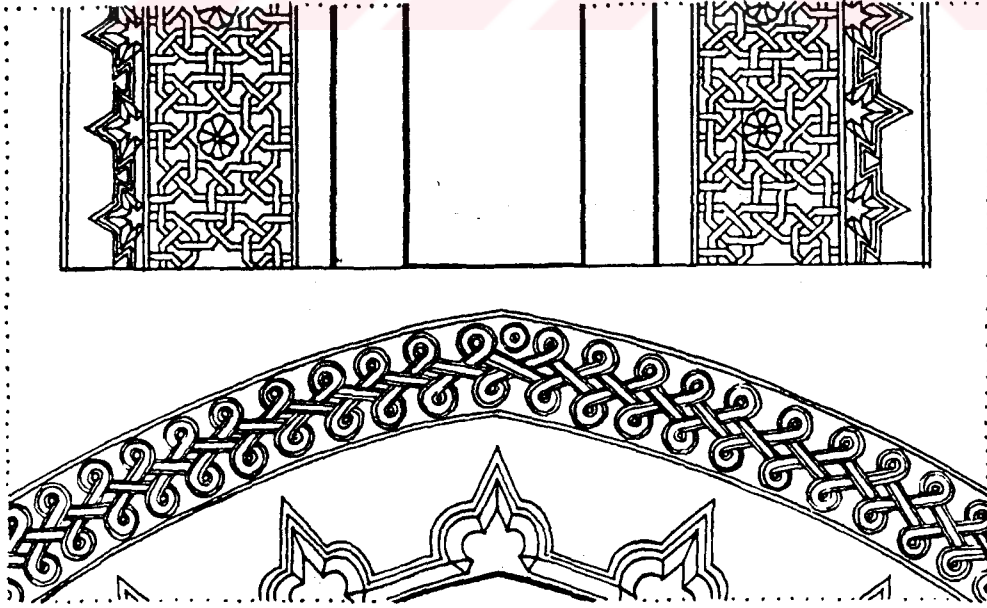
Şekil.B.173a. Köşk Mescit Doğu Kemer Çizimi (Dönmez, 1995: Ç.56)

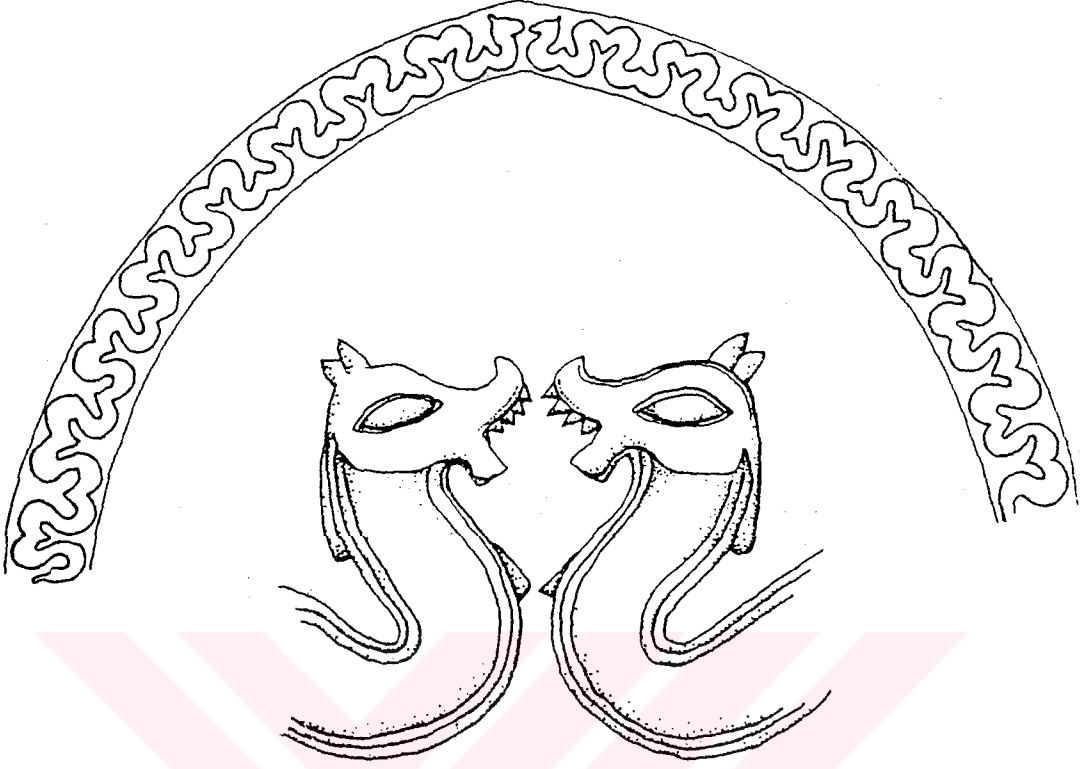
Şekil.B.173b. Köşk Mescit Doğu Kemerde Ejder Çifti (Dönmez, 1995: Ç.55)

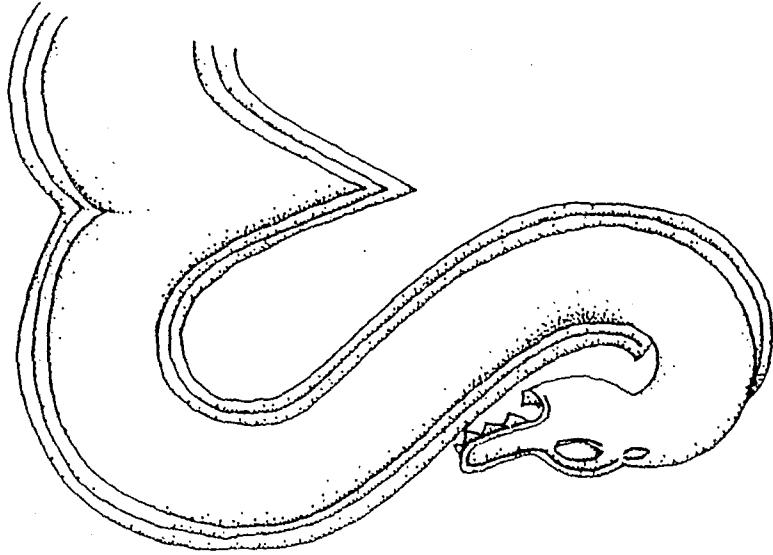
Şekil.B.174. Köşk Mescit, Güney Cephe Kenar Bordürü ve Kemer Ayrıntısı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.85)

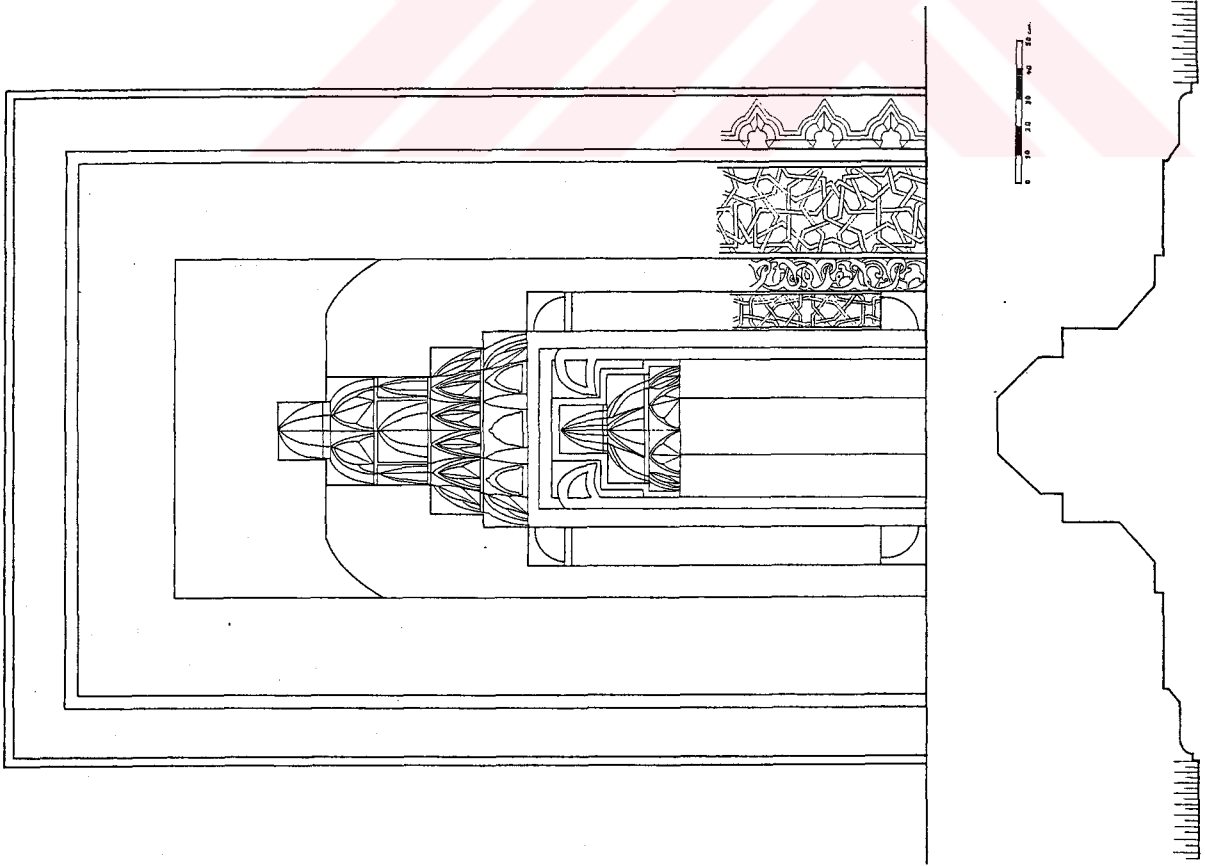
Şekil.B.175. Köşk Mescit, Batı Cephe, Pencere ve Kemer Ayrıntısı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.84)

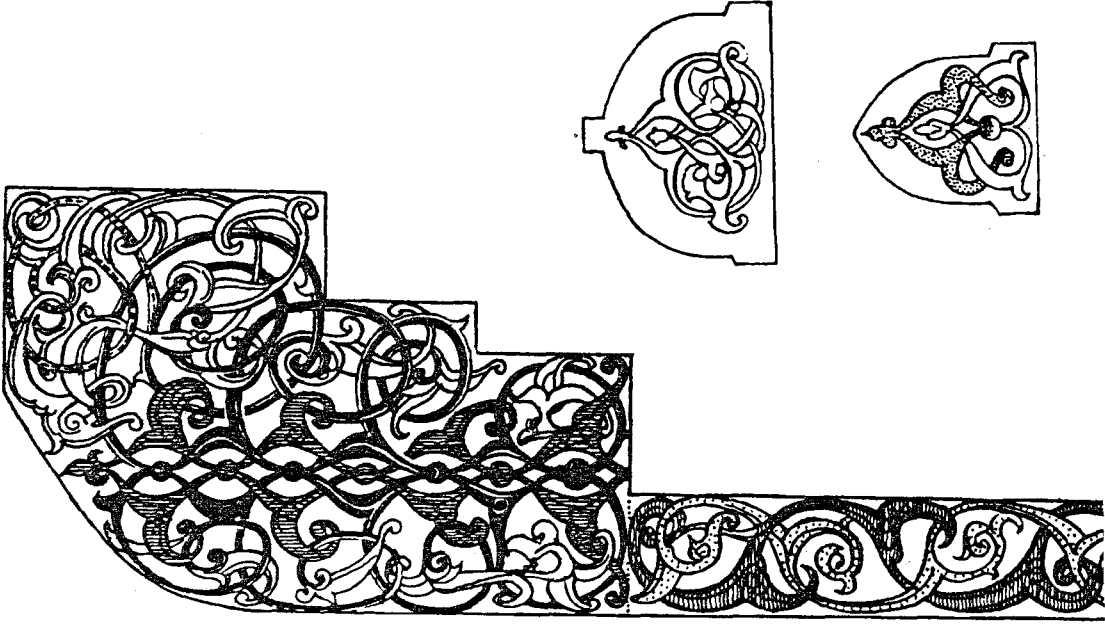
Şekil.B.174a. Köşk Mescit Güney Kemer Çizimi ve Ejder Çifti (Dönmez, 1995: Ç.57-58)

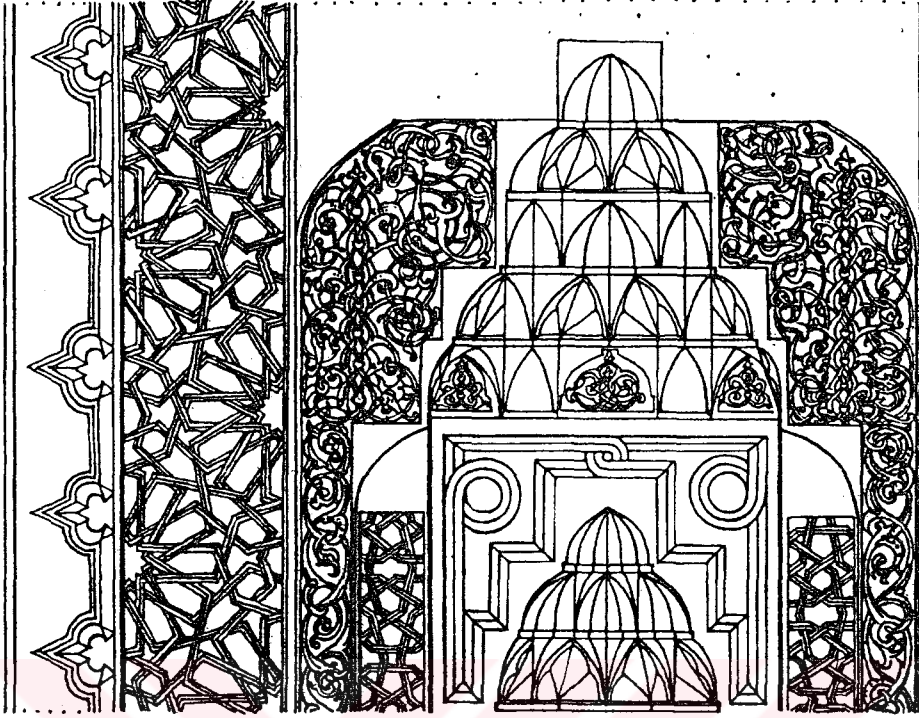
Şekil.B.174b. Köşk Mescit Güney Cephe Kemer Ucunda Ejder Başı (Dönmez, 1995: 59)

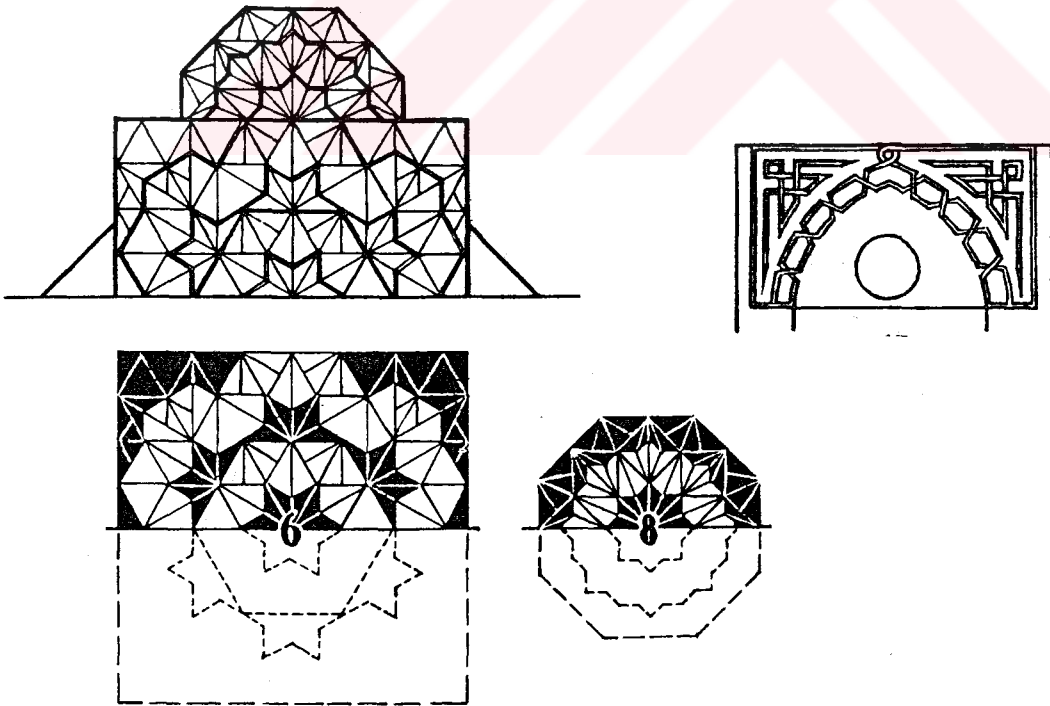
Şekil.B.184. Mihrap (Bakırer, 1976: Ş.29)

Şekil.B.185. Mihrap, Köşelik ve Küçük Bitkisel Rozetler (Erdmann ve Erdmann, Taf. 90)

Şekil.B.186. Mihrap, (Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.89)

Şekil.B.187. Mihrabın Mukarnas Çizimleri ve Batı Pencere Alınlığı
(Erdmann ve Erdmann, 1976: Taf.89, 87)

ÖZGEÇMİŞ

25.01.1978'de İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini ve lise eğitimini Yedikule Lisesi ve Bakırköy Lisesi'nde tamamladı. 1996 senesinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nü kazandı ve 2000'de mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başladı. 1997-2003 seneleri arasında Prof.Dr. Ara Altun başkanlığındaki "İznik Çini Fırınları Kazısı" ve 1999-2003 seneleri arasında Dr. Feridun Özgümüş başkanlığındaki "İstanbul Sur İçi Yüzey Araştırması" çalışmalarında düzenli olarak görev aldı. İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü'nde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

